

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 65. ТОМ 3
ISSUE 65. VOLUME 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 31.08.2023 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 65. Том 3. – 354 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко І.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кова Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. ССс., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 10 from 31.08.2023)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2023. – Issue 65. Volume 3. – 354 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhitska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyimenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 No 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

Based on the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine No 1290 dated 30.11.2021 (annex 3), the journal is included in the List of professional editions of Ukraine (category “B”) in the area of of Historical Sciences (032 - History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.afhn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@afhn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРІЯ

УДК 94(477.82-25):»1917/1939»:316.42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-1>**Галина МАЛЕОНЧУК,***orcid.org/0000-0001-5078-4622*

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України та археології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *maleonchuk.galyna@vnu.edu.ua***Лєся КАЧКОВСЬКА,***orcid.org/0000-0003-3206-1580*

кандидат історичних наук,

доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *kachkovska.lesja@vnu.edu.ua***РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЛУЦЬКА У 1919–1939 РР.**

Метою публікації є аналіз розвитку соціальної інфраструктури Луцька у міжвоєнний період та його впливу на якість життя лучан. Основу дослідження склали архівні джерела, опубліковані статистичні матеріали та дані тогочасних періодичних видань. Розглядаються процеси, пов'язані із браком житлових приміщень для населення міста, чисельність якого впродовж 1920–1930-х рр. зростає удвічі. Зокрема, акцентовано увагу на будівництві офіцерської колонії, що мала забезпечити житлом міських урядовців з числа поляків, переселених на Волинь з інших регіонів держави. Досліджено цінову політику щодо оренди приміщень в міжвоєнному Луцьку. Висвітлюються особливості функціонування систем охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримання належного санітарного стану, боротьби з поширенням інфекційних хвороб. Простежено діяльність міського управління в системі соціальної інфраструктури. Показано якісні зміни у розбудові міста, зокрема будівництво водопроводу та каналізації, громадських криниць, розгалуження мережі міського та міжміського транспортного сполучення. Звернено увагу на можливість доступу до освіти різних етнічних груп населення та вплив політики польського уряду на реформування освітніх процесів. Проаналізовано роль громадських організацій у підтримці розбудови соціальної інфраструктури міста, зокрема Товариство охорони здоров'я, Луцьке лікарське товариство, Луцький відділ Польського Червоного Хреста, Лінас Хацедек, Бет Лехем, Центос, Тарбут, Талмуд-Тора, Союз єврейських шкіл, Польська шкільна матиця, Об'єднання громадської праці жінок, Луцька повітова «Просвіта», Товариство імені Лесі Українки та ін.

У статті зроблено висновки, що незважаючи на низькі показники розвитку соціальної інфраструктури Другої Речі Посполитої у порівнянні з іншими країнами Європи, у Луцьку простежувались позитивні зміни у цій сфері.

Ключові слова: Луцьк, міжвоєнний період, соціальна інфраструктура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення.

Halyna MALEONCHUK,*orcid.org/0000-0001-5078-4622*

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Archaeology

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) *maleonchuk.galyna@vnu.edu.ua***Lesya KACHKOVSKA,***orcid.org/0000-0003-3206-1580*

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Museum Studies,

Monument Studies and Information and Analytical Activities

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) *kachkovska.lesja@vnu.edu.ua*

DEVELOPMENT OF THE SOCIAL INFRASTRUCTURE OF LUTSK IN 1919–1939

The article deals with examining the evolution of Lutsk's social infrastructure during the interwar era and how it affected the well-being of its inhabitants. This research relied on archival sources, published statistical materials, and data from contemporary periodicals. Processes related to the lack of housing for the city's population whose residents doubled during the 1920s and 1930s were considered. The focus was on constructing a colony for officers, intended to offer housing to city officials from among Poles who had been relocated to Volyn from other parts of the state. The price policy for renting accommodation in interwar Lutsk was studied. Features of the functioning of health care systems, social security, maintaining proper sanitary conditions, and fighting against the spread of infectious diseases were highlighted. The city administration's activity in the social infrastructure system was traced. Qualitative changes in the development of the city were shown, in particular, the construction of water supply and sewerage, public wells, and branching of the urban and intercity transport network. The attention was drawn to the possibility of ensuring equal educational opportunities for all ethnic groups within the population and examined the impact of the Polish government's policies in reforming the education system. The role of public organizations in supporting the development of the city's social infrastructure was analysed, in particular the Health Care Society, the Lutsk Medical Society, the Lutsk Department of the Polish Red Cross, Linas Hatzedek, Beth Lahem, Centos, Tarbut, Talmud-Torah, the Union of Jewish Schools, the Polish School Matytsia, Women's Association of Public Labour, Lutsk District «Prosvita», Society named after Lesya Ukrainka, etc.

After thorough analysis, the article concludes that although the social infrastructure of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth lagged behind in comparison to other European countries, the city of Lutsk showed advancements in this domain.

Key words: Lutsk, interwar period, social infrastructure, health care, social security.

Постановка проблеми. У міжвоєнний період Луцьк набув статусу воєводського центру Другої Речі Посполитої, що визначило особливості його розвитку. Основною чинниками соціальних змін, стали етнодемографічні та урбаністичних процеси, політичні чинники, які полягали в намаганні якомога швидше інтегрувати Волинь і Луцьк як її адміністративний центр у загальнопольський політичний, економічний та культурний простір. Якість життя містян визначається можливістю доступу до освіти, системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, належних житлово-побутових умов, транспорту і зв'язку. Вивчення особливостей функціонування системи соціальної інфраструктури Луцька в міжвоєнний період дозволить проаналізувати результати соціальної політики уряду Речі Посполитої в процесі перетворення міста на центр Волинського воєводства.

Аналіз досліджень. Проблема розвитку соціальної інфраструктури Луцька у міжвоєнний період знайшла відображення у працях вітчизняних та іноземних науковців у формі дослідження окремих аспектів теми, зокрема в контексті історії Волині. Питання розбудови міста в контексті цивілізаційних зрушень представлені в публікаціях Б. Колоска (Колосок, 2009) та В. Менджецького (Менджецький, 1998; Mędrzecki, 2005). Діяльність органів міського самоврядування на Волині щодо соціальної інфраструктури висвітлено у дослідженнях Я. Мартинюк (Мартинюк, 2000, 2002, 2010). Ю. Крамар (Крамар, 2011) та С. Пономаренко (Пономаренко, 1997) опублікували праці, присвячені розвитку освіти на Волині та участі в освітніх процесах різних громадських організацій.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати розвиток соціальної інфраструктури Луцька в міжвоєнний період та його вплив на рівень життя містян.

Виклад основного матеріалу. Чисельність населення Луцька впродовж міжвоєнного періоду постійно зростала. Якщо у 1921 р. у місті зафіксовано 21 157 осіб (Pierwszy powszechny spis, 1926: 30), то на початку 1939 р. – 43 371 особи (Wołyń, 1939. № 2: 2.). Така кількість населення вимагала покращення соціальної інфраструктури для якісного життя у місті.

Через те, що польська влада заохочувала переселення до Луцька поляків, які мали зайняти посади в органах влади та самоуправління, освітніх закладах, виникла проблема із їхнім проживанням. Для її розв'язання у 1924–1925 рр. у передмісті Луцька було споруджено 11 мурованих та сім дерев'яних будинків (Mędrzecki, 2005: 58). До кінця 1930-х рр. у північно-східній частині міста формувалась так звана офіцерська колонія, що складалася із маленьких кварталів садибної забудови (Колосок, 2009: 478).

У Луцьку 1920–1930-х рр. відбуваються певні позитивні зрушення у якості житла міщан, хоча воно не відповідало тогочасним вимогам комфорту. У 1921 р. в Луцьку було зареєстровано 3698 помешкань. В одному помешканні найчастіше проживало від чотирьох до шести осіб. Станом на 1931 р. у Луцьку вже нараховувалося 7801 помешкання, серед яких одно-, дво- та трикімнатні оселі складали майже рівну частину – близько 2000. Зменшилася кількість осіб, що проживали в одному помешканні, тепер найчастіше жили по одному чи двоє, що у

відсотковому відношенні до загальної кількості населення становило 52 %.

У середині 1920-х рр. у Луцьку за одну кімнату з кухнею плата становила 800–1 000 злотих на рік, за дві кімнати – 1 200–1 500, за три кімнати з кухнею – 1 000–3 000 злотих. За кімнату для одиноких, перехідну – 40–50 злотих на місяць, хоча, враховуючи ціну меблів, послуг та опалення, орендар платив всі 150 злотих. Загалом у 1925 р. на одну луцьку квартиру припадало 3,5 особи. Бували випадки, коли прибулі до Луцька особи не знаходили житла й поверталися туди, звідки приїхали (Mędrzecki, 2005: 56).

У цей період відбувалися певні зміни і в системі міського та міжміського транспортного сполучення. Поліпшується сполучення Луцька із сусідніми містами. У 1928 р. відбулось відкриття залізничної колії Луцьк – Львів (Przegląd Wołyński, 1928. № 33: 3). На той час Луцьк мав також залізничне сполучення з такими містами, як Ківерці, Рівне, Здолбунів, Кременець та автобусне з Грубешовом, Володимиром, Торчином, Ковелем, Рівним, Оликою та Дубном (ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 579. Арк. 12.). Найпоширенішим громадським транспортом до кінця 1930-х рр. залишався кінний. Так, у 1935 р. на вулицях Луцька працювало 87 перевізників, із них автомобільних було лише 15 (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 876. Арк. 2). Автобусну станцію в місті було відкрито у 1939 р. (Менджецький, 1998: 92).

Важливою складовою системи соціальної інфраструктури була охорона здоров'я, що в цей час потребувала реформування та значних капіталовкладень. Статистичні дані вказують на те, що Польща міжвоєнного періоду у цій сфері дуже відставала від інших країн Європи. Так, зокрема, на 10 тис. мешканців Польщі припадало лише чотири лікарі, у той же в Італії – 11, Угорщині – вісім, Німеччині – сім, навіть у Радянському Союзі – п'ять лікарів. Не кращим було становище і за кількістю лікарняних ліжок на 10 тис. жителів. У Польщі станом на 1936 р. цей показник становив 21 ліжко. В інших країнах він був значно вищим, зокрема у Німеччині – 98 (Mały rocznik statystyczny, 1939: 295–296).

Незважаючи на низький рівень розвитку системи медичного обслуговування Польщі, в Луцьку протягом 1919–1939 рр. загалом спостерігалися позитивні зміни у сфері охорони здоров'я, хоч і недостатні. Якщо у 1924 р. в місті працювало 16 лікарів (ДАВО. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 4. Арк. 6), то в 1938 р. – 53 (ДАВО. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 77. Арк. 26). Поліпшувалися і показники кількості лікарів на 10 тис. мешканців міста. У 1924 р.

цей показник становив шість осіб (Wołyń, 1933. № 5: 5), а в 1938 р. – 12 (ДАВО. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 77. Арк. 26).

Дещо гірше виглядала справа із забезпеченням лікарняними місцями. Незважаючи на те, що їх загальна кількість зросла зі 110 в 1928 р. (ДАВО. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 5426. Арк. 25) до 148 у 1938 р. (ДАВО. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 77. Арк. 53), показник кількості ліжок-місць на 10 тис. мешканців майже не змінився (Менджецький, 1998: 90).

Медичні послуги мешканцям міста надавалися в повітовій, міській, інфекційній та єврейській лікарнях (ДАВО. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 77. Арк. 55). Досить поширеною в місті була діяльність приватних акушерів, яких, зокрема, у 1929 р. було 22, а до 1938 р. їх чисельність зросла до 34. Пологовий відділ діяв при єврейській лікарні, а з другої половини 1930-х рр. таке відділення відкрили і при повітовій лікарні. На хірургічній гінекології спеціалізувалася приватна клініка лікаря Ф. Білобрана.

Амбулаторне обстеження та лікування здійснювали клініки, які за своїм функціональним призначенням нагадували сучасні поліклініки. Центральна міська та повітова клініки надавали консультації та проводили лікування і на платній, і на безкоштовній основі (ВКМ, 1928–1929: 3; Wołyń, 1935. № 36: 13). У тогочасному Луцьку функціонували також спеціалізовані клініки для лікування трахоми, туберкульозу, алкоголізму, венеричних хвороб (ДАВО. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 116. Арк. 43–46; ДАВО. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 77. Арк. 31, 55).

Справою охорони здоров'я в Луцьку опікувалася і громадськість, а саме єврейське Товариство охорони здоров'я (ТОЗ) (ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2042. Арк. 85), Луцьке лікарське товариство (Wołyń, 1936. № 8: 5.), Товариство боротьби з туберкульозом (ДАВО. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 116. Арк. 43–46), Луцький відділ Польського Червоного Хреста (Wołyń, 1933. № 5: 8.), Об'єднання громадської праці жінок (ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2042. Арк. 85). До сфери їхньої діяльності входило надання медичної та матеріальної допомоги, популяризація засад чистоти та гігієни, утримання медичних та рекреаційних закладів.

На рівні міського магістрату організацію охорони здоров'я здійснювали відділи охорони здоров'я та гігієни (в його структурі діяв спеціальний контролер якості продуктів споживання), відділ боротьби з інфекційними хворобами, відділ шкільної гігієни, відділ боротьби із соціальними хворобами, клініка санітарного виховання (ДАВО. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 116. Арк. 43–46).

Важливою ланкою в наданні і медичної, і матеріальної допомоги незаможному населенню була соціальна опіка. Вона охоплювала оплату лікування незаможного населення, опіку над дітьми, каліками, убогим, бездомним та непрацездатним населенням, охорону материнства, догляд над злочинцями, котрі відбули покарання, турботу про осіб, потерпілих під час війни, запобігання жебрацтву, боротьбу з алкоголізмом. Влада Луцька на соціальну допомогу населенню виділяла приблизно 12 % бюджетних коштів на рік (Мартинюк, 2010: 67–68).

Інституцією, що реалізовувала соціальну політику в місті, була лікарняна каса, функції якої з 1934 р. перебрав на себе відділ соціального забезпечення. Основними напрямками соціальної роботи було надання медичної допомоги, проведення профілактичних заходів (консультації, щеплення, пропаганда здорового способу життя та дотримання загальної гігієни), створення відпочинкових таборів для дітей, надання грошової допомоги населенню у випадку хвороби, вагітності. Власної лікарні відділ соціального забезпечення не мав, тому співпрацював із місцевими медичними установами (ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 1889. Арк. 3).

Громадські організації міста теж активно долучались до створення та утримання їдалень, місць безплатної ночівлі, безкоштовного роздавання хліба населенню тощо. Серед них були: єврейське Товариство охорони здоров'я, «Лінас Хацедек» (Доступний нічліг), «Бет Лехем» (Дім хліба), «Центос», а також «Польська шкільна матиця», Повітовий союз військових інвалідів Речі Посполитої, Об'єднання громадської праці жінок, Повітовий комітет допомоги дітям та молоді, Товариство сестер милосердя святого Вікентія де Поля (ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 1968. Арк. 13–29; ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2155. 142 арк.; ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2146. Арк. 1–6).

Актуальним для розвитку міста було покращення його санітарного стану. На рівні міської влади цим питанням опікувався санітарний відділ Луцького магістрату. До сфери його діяльності належали контроль над міською амбулаторією, санітарний контроль над школами та дошкільними закладами, запровадження протиепідемічних заходів, опіка над виконанням санітарних правил у громадських приміщеннях, проведення лекцій щодо популяризації правил гігієни, ветеринарний нагляд міської бійні тощо (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 128, 718–720).

Від 1 квітня 1924 р. місто було поділене на 14 санітарних комісіатів, на чолі яких стояв

один із працівників магістрату. До обов'язків санітарного комісара входило таке: нагляд за порядком і чистотою в місті, допомога мешканцям у розв'язанні їх проблем у сфері санітарії, звіти перед відповідними органами громадської опіки, організація акції для створення нових криниць, брукування вулиць, освітлення та дезінфекції (Życie Wołynia, 1924. № 10: 13).

У місті існувало також спеціалізоване підприємство, яке займалося прибиранням та очищенням міста. В його штаті працювало 50 працівників (Wołyń, 1938. № 51: 6).

У місті функціонувала санітарна комісія, що проводила огляд громадських та приватних приміщень, різних підприємств та стежила за якістю споживчих товарів. У 1929 р. міська санітарна комісія здійснила 2 300 ревізій, результати яких засвідчили, що 465 об'єктів перебували в доброму стані, 953 – вимагали виправлень та 582 – оштрафовані або заборонені взагалі (ДАВО. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 116. Арк. 43–46).

Незадовільний санітарний стан Луцька породжував спалахи епідемій різних хвороб. Протягом 1920-х рр. в Луцьку були випадки епідемії скарлатини, що призводило до закриття шкіл міста (ДАВО. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 1). Для боротьби із санітарною кризою в Луцьку магістрат передбачив у міському бюджеті на 1920 р. 1 млн марок на діяльність санітарного відділу при магістраті та 600 тис. – на очищення міста та створення криниць (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 119–128). У 1936 р. в Луцьку спалахнула епідемія черевного тифу, хворих було переведено до інфекційної лікарні (Wołyń, 1936. № 30: 9).

У місті задля профілактики здійснювали щеплення проти віспи, в окремих випадках від черевного тифу та інших хвороб. Масові щеплення проти дифтерії та дизентерії в школах не проводилися. У лікарнях міста та амбулаторії здійснювалося безплатне щеплення проти хвороб, передбачених законом «Про примусове щеплення» від 19 липня 1919 р. Щепленню підлягали діти до 1 року, діти 6 років та особи, що не отримували жодного щеплення. Особи, що не зробили щеплення без поважної на те причини, підлягали штрафу в сумі 200 злотих чи арешту до 14 днів. У 1931 р. в Луцьку перше щеплення від віспи зробили 558 особам, повторне – 674 (ДАВО. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 77. Арк. 8, 63).

Досить поширеними були випадки спалаху епідемій інфекційних захворювань, спричинених відсутністю придатної до вживання питної води. Запобігти цьому мало будівництво коштом міського самоврядування мережі громадських кри-

ниць (Мартинюк, 2002: 225). Основним джерелом питної води були приватні криниці, більшість із яких потребувала ремонту. У 1922 р. міські мешканці за право користування водою сплачували власникам щомісячно 1 тис. марок. Деякі лучани користувалися водою з річки (Głos Wołyński, 1922. № 5: 8). Станом на 1936 р. у місті функціонувала 101 криниця (ДАВО. Ф. 36. Оп. 16. Спр. 258. Арк. 1).

Важливим етапом у забезпеченні міста водою стало будівництво водопроводу, яке тривало від 22 серпня 1934 р. до 1 квітня 1936 р. (Українська нива, 1936. № 3: 3). Паралельно із системою водопроводу створювали і міську каналізацію (ДАВО. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 50. Арк. 32)

У місті діяли громадські лазні, проте їх кількість була недостатньою. У літній період їх відкривали просто на р. Стир (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 565. Арк. 224). Недостатнім був і рівень забезпечення іншими об'єктами санітарії та гігієни. На сторінках газети «Wołyń» за 1936 р. зазначалося, що Луцьк є чи не єдиним воєводським містом, де немає громадських вбиралень (Wołyń, 1936. № 24: 9).

Протягом міжвоєнного періоду на більшість процесів, які відбувалися в Луцьку помітний вплив мало загальне соціально-економічне відставання Волинського воєводства від решти територій. Освіта не була винятком. В порівнянні з іншими воєводськими центрами у Луцьку була значно більша кількість неписемного населення, що було обумовлено, як загальним станом системи освіти, так і темпами перетворення у цій сфері.

Розвиток освіти в Луцьку протягом міжвоєнного періоду повністю контролювався польською владою. У травні 1922 р. в Луцьку було створено кураторіум Волинського шкільного округу, який згодом було перенесено до Рівного (Крамар, 2011: 73). Він здійснював контроль над виховними та освітніми установами, державними школами, розробляв плани бюджету округу та фінансування освітніх закладів, вирішував питання шкільних кадрів. Від 1 жовтня 1933 р. почали діяти шкільні інспектори, що контролювали державні та приватні школи, заклади дошкільного виховання (Мартинюк, 2000: 83).

У 1924–1926 рр. польська влада вдалася до заміни складу педагогічних колективів шкіл, збільшуючи кількість учителів, що приїжджали на Волинь з інших воєводств Польщі (Spis pauczycieli szkół, 1926: 323–329).

Система освіти Другої Речі Посполитої охоплювала дошкільні, загальноосвітні, середні, професійні та вищі навчальні заклади. Вони могли

бути і державними, і приватними. Їхня кількість упродовж міжвоєнного періоду постійно зростала. Так, якщо в 1921 р. в Луцьку був лише один заклад дошкільної освіти (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 299–301), то в 1932 р. їх діяло вже п'ять (ДАВО. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 26–30). Загальноосвітніх шкіл у Луцьку в 1922 р. було чотири (ДАВО. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 239. Арк. 12), а в 1935 р. їхня кількість збільшилась до восьми (ДАВО. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 1–12). На початку 1920-х рр. керівництво луцьких шкіл стикалося з безліччю проблем. У школах не було належних приміщень, бібліотек, систематичного медичного нагляду та забезпечення, бракувало зошитів і чорнила. Сніданки діти отримували завдяки організації спеціальних кухонь благодійними організаціями (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 214). Більшість учителів луцьких шкіл були римо-католицького віросповідання, навіть якщо їх учнями були переважно православні чи юдеї (ДАВО. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 11, 19). На початку 1930-х рр. у місті діяло шість середніх навчальних закладів, із яких лише один був державним, та чотири професійних школи (ДАВО. Ф. 46. Оп. 2. Спр. 481. Арк. 38, 76). Позашкільна освіта Луцька міжвоєнного періоду була представлена вечірніми курсами та школами для дорослих, навчання в яких проводилися за програмою семикласної школи. Уже в 1920 р. для подолання неграмотності в місті магістрат виділяв щомісячно 50 марок на утримання вечірніх курсів для безплатного навчання дорослого населення (ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 44). У 1935 р. в Луцьку популярними були навчальні курси, організовані Союзом громадської праці жінок, на яких навчалося 107 осіб та працювало 14 учителів. Окрім того, в місті функціонувало три школи для військових 24-го піхотного полку, в яких відповідно навчалося 144, 57 та 46 учнів, навчання в них забезпечували 2–3 вчителів. Такі курси відкривалися і при звичайних загальних школах, усі видатки покривали самі учні (ДАВО. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 266. Арк. 1, 34–37).

Освітою опікувались громадські товариства. Польським шкільництвом опікувалася «Польська шкільна матиця» (Polska Macierz Szkolna, 1938), українським – Луцька повітова «Просвіта», Товариство імені Лесі Українки (Пономаренко, 1997: 47–48), єврейським – «Тарбут», «Талмуд-Тора», Союз єврейських шкіл, що утримували власні приватні школи. Просвітницькою роботою займалися також товариства «Ліга культури» та «Свобода» (ДАВО. Ф. 46. Оп. 9а. Спр. 417. Арк. 23–24).

Висновки. Розвиток соціальної інфраструктури Луцька у 1919–1939 рр. позначився якісними змінами, зокрема збільшенням кількості житлових споруд, закладів системи охорони здоров'я, громадської опіки, підвищенням контролю за санітарним станом міста, будівництвом міського водопроводу та каналізації, громадських криниць, розширенням мережі транспортного міського та міжміського сполучення. Важливим елементом у процесі створення соціальної інфраструктури відігравали громадські організації, що представляли окремі етнічні групи населення міста. Щодо

можливості доступу лучан до освітнього процесу, то тут відмічається вплив державної політики Другої Речі Посполитої на реформування системи освіти, що у міжвоєнному Луцьку супроводжувалось збільшенням кількості освітніх закладів, в тому числі приватних, однак за сприяння польськомовному навчанню та полонізації шкіл національних меншин міста. Поширеними явищами було створення двомовних шкіл, втручання в навчальний процес та призначення педагогічних кадрів із числа етнічних поляків, які прибули з інших регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волинський краєзнавчий музей, інв. № КДФ 7188. Звіт про виконання бюджету Луцького повітового комунального союзу за 1928–1929 рр. арк. 3.
2. Державний архів Волинської області. Ф. 36. Оп. 16. Спр. 258. 36 арк.
3. Державний архів Волинської області. Ф. 36. Оп. 18. Спр. 77. 116 арк.
4. Державний архів Волинської області. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 95. 57 арк.
5. Державний архів Волинської області. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 120. 46 арк.
6. Державний архів Волинської області. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 239. 27 арк.
7. Державний архів Волинської області. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 266. 106 арк.
8. Державний архів Волинської області. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 428. 26 арк.
9. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 5426. 30 арк.
10. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 2. Спр. 481. 55 арк.
11. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 50. 108 арк.
12. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 579. 15 арк.
13. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 1889. 14 арк.
14. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 1968. 17 арк.
15. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2042. 90 арк.
16. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2146. 22 арк.
17. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 6. Спр. 2155. 142 арк.
18. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 9а. Спр. 417. 38 арк.
19. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 17. 2191 арк.
20. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 19. 271 арк.
21. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 32. 1428 арк.
22. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 102. 752 арк.
23. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 565. 345 арк.
24. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 876. 2 арк.
25. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 77. 73 арк.
26. Державний архів Волинської області. Ф. 158. Оп. 3. Спр. 116. 109 арк.
27. Колосок Б. Архітектурна та містобудівна перебудова Луцька 1921–1939 років. *Волинський музей: історія та сучасність*.: наук. зб. Луцьк: МП «Пульс», 2009. Вип. 4. С. 478.
28. Крамар Ю. Шкільна освіта на Волині у міжвоєнний період (1919–1939 рр.). *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки*. Історичні науки. 2011. № 10. С. 72–77
29. Мартинюк Я. Добровільна діяльність органів територіального самоврядування на Волині в міжвоєнний період. *Літопис Волині*. 2010. Ч. 8. С. 67–68.
30. Мартинюк Я. Освітня діяльність і соціальна опіка як форми роботи самоуправ на Волині у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки*. Історичні науки. 2000. № 3. С. 83–86.
31. Мартинюк Я. Участь органів самоврядування в розбудові міст Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). *Історія міст і сіл Великої Волині*: наук. зб. «Велика Волинь» / голов. ред. М. Костриця. Т. 25, ч. 1. Житомир: ПП М. Г. Косенко, 2002. С. 223–226.
32. Менджецький В. Цивілізаційні і соціотопографічні переміни в містах Волинського воєводства (1921–1939 рр.). *Минуле і сучасне Волині. Літописні міста і середньовічна культура* / відп. ред. Г. Бондаренко. Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 89–92.
33. Пономаренко С. З історії заснування товариства «Просвіта» в Луцьку. *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки*. Історія. 1997. № 3. С. 47–48.
34. Українська нива. 1936. № 3. С. 3.
35. Drugi powszechny spis ludnosci z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludnos, stosunki zawodowe: wojewodztwo Wołyńskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. 361 s.

36. Głos Wołyński. 1922. № 5. S. 8.
37. Mały rocznik statystyczny. Warszawa : Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1939. R. 10. S. 295–296.
38. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. 331 s.
39. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 23. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : GUS, 1926. 244 s.
40. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu. Równe, 1938. 61 s.
41. Przegląd Wołyński. 1928. № 33. S. 3.
42. Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych / pod red. Z. Zagórowskiego. Lwów ; Warszawa, 1926. S. 323–329.
43. Wołyń. 1933. № 5. S. 8.
44. Wołyń. 1935. № 36. S. 13.
45. Wołyń. 1936. № 24. S. 9.
46. Wołyń. 1936. № 30. S. 9.
47. Wołyń. 1936. № 8. S. 5.
48. Wołyń. 1938. № 51. S. 6.
49. Wołyń. 1939. № 2. S. 2.
50. Życie Wołynia. 1924. № 10. S. 13.
51. Życie Wołynia. 1925. № 27. S. 13.

REFERENCES

1. Volynskiy kraieznavchyy muzei, inv. № KDF 7188. Zvit pro vykonannya biudzhetu Lutskoho povitovoho komunalnoho soiuзу za 1928–1929 rr. [Report on the implementation of the budget of the Lutsk District Communal Union for 1928–1929.] ark. 3.
2. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 36. Op. 16. Spr. 258. 36 ark.
3. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 36. Op. 18. Spr. 77. 116 ark.
4. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 38. Op. 1. Spr. 95. 57 ark.
5. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 38. Op. 1. Spr. 120. 46 ark.
6. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 38. Op. 1. Spr. 239. 27 ark.
7. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 38. Op. 1. Spr. 266. 106 ark.
8. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 38. Op. 1. Spr. 428. 26 ark.
9. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 1. Spr. 5426. 30 ark.
10. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 2. Spr. 481. 55 ark.
11. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 50. 108 ark.
12. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 579. 15 ark.
13. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 1889. 14 ark.
14. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 1968. 17 ark.
15. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 2042. 90 ark.
16. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 2146. 22 ark.
17. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 6. Spr. 2155. 142 ark.
18. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 46. Op. 9a. Spr. 417. 38 ark.
19. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 1. Spr. 17. 2191 ark.
20. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 1. Spr. 19. 271 ark.
21. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 1. Spr. 32. 1428 ark.
22. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 1. Spr. 102. 752 ark.
23. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 1. Spr. 565. 345 ark.
24. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 1. Spr. 876. 2 ark.
25. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 3. Spr. 77. 73 ark.
26. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region]. F. 158. Op. 3. Spr. 116. 109 ark.
27. Kolosok B. (2009) Arkhitekturna ta mistobudivna perebudova Lutsk 1921–1939 rokiv [Architectural and urban reconstruction of Lutsk 1921–1939]. Volynskiy muzei: istoriia ta suchasnist.: nauk. zb. Lutsk: MP “Puls”. Vyp. 4. 478. [in Ukrainian]
28. Kramar Yu. (2011) Shkilna osvita na Volyni u mizhvoiennyi period (1919–1939 rr.) [School education in Volyn in the interwar period (1919–1939)]. Naukoviy visnyk VNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky. № 10. 72–77. [in Ukrainian]
29. Martyniuk Ya. (2010) Dobrochynna diialnist orhaniv terytorialnoho samovriaduvannia na Volyni v mizhvoiennyi period [Charitable activity of local self-government bodies in Volyn in the interwar period]. Litopys Volyni. Ch. 8. 67–68. [in Ukrainian]
30. Martyniuk Ya. (2000) Osvitnia diialnist i sotsialna opika yak formy roboty samouprav na Volyni u mizhvoiennyi period (1921–1939 rr.) [Educational activities and social care as forms of work of self-governments in Volyn in the interwar period (1921–1939)]. Naukoviy visnyk VDU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky. № 3. 83–86. [in Ukrainian]
31. Martyniuk Ya. (2002) Uchast orhaniv samovriaduvannia v rozbudovi mist Volynskoho voievodstva u mizhvoiennyi period (1921–1939 rr.) [The participation of self-government bodies in the development of cities of the Volyn Voivodeship

in the interwar period (1921–1939)]. *Istoriia mist i sil Velykoi Volyni: nauk. zb. "Velyka Volyn": / holov. red. M. Kostrytsia. T. 25, ch. 1. Zhytomyr: PP M. H. Kosenko. 223–226. [in Ukrainian]*

32. Mendzhetskyi V. (1998) *Tsyvilizatsiini i sotsiotopografichni pereminy v mistakh Volynskoho voievodstva (1921–1939 rr.) [Civilizational and sociotopographical changes in the cities of the Volyn Voivodeship (1921–1939)]. Mynule i suchasne Volyni. Litopysni mesta i serednovichna kultura / vidp. red. H. Bondarenko. Lutsk: Nadstyria, 89–92. [in Ukrainian]*

33. Ponomarenko S. (1997) *Z istorii zasnovannia tovarystva "Prosvita" v Lutsku [From the history of the establishment of the company "Prosvita" in Lutsk]. Naukovyi visnyk VDU imeni Lesi Ukrainky. Istoriia. № 3. 47–48. [in Ukrainian]*

34. *Ukrainska nyva [The Ukrainian field]. 1936. № 3. S. 3.*

35. *Drugi powszechny spis ludnosci z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludnos, stosunki zawodowe: wojewodztwo Wołyńskie [The second general census of December 9, 1931: flats and households, population, professional relations: Volyn Voivodeship] / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. 361 s.*

36. *Głos Wołyński [Voice of Volyn]. 1922. № 5. S. 8.*

37. *Mały rocznik statystyczny [A small statistical yearbook]. Warszawa : Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1939. R. 10. S. 295.*

38. *Mędrzecki W. (2005) Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym [The Polish intelligentsia in Volyn in the interwar period]. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN. [in Polish]*

39. *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 23. Mieszkania. Ludnosc. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie [The first census of the Republic of Poland of September 30, 1921. T. 23. Apartments. Population. Professional relations. Volyn Voivodeship] / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : GUS, 1926. 244 s.*

40. *Polska Macierz Szkolna na Wołyniu [Polish Educational Society in Volyn]. Równe, 1938. 61 s.*

41. *Przegląd Wołyński [Volyn Review]. 1928. № 33. S. 3.*

42. *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych [List of teachers of universities, secondary schools, vocational schools, teachers' seminars and a list of scientific institutions and school authorities] / pod red. Z. Zagórowskiego. Lwów ; Warszawa, 1926. S. 323–329.*

43. *Wołyń [Volyn]. 1933. № 5. S. 8.*

44. *Wołyń [Volyn]. 1935. № 36. S. 13.*

45. *Wołyń [Volyn]. 1936. № 24. S. 9.*

46. *Wołyń [Volyn]. 1936. № 30. S. 9.*

47. *Wołyń [Volyn]. 1936. № 8. S. 5.*

48. *Wołyń [Volyn]. 1938. № 51. S. 6.*

49. *Wołyń [Volyn]. 1939. № 2. S. 2.*

50. *Życie Wołynia [Volyn life]. 1924. № 10. S. 13.*

51. *Życie Wołynia [Volyn life]. 1925. № 27. S. 13.*

УДК 94 (4/9)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-2>**Микола ПРИХОДЬКО,**
*orcid.org/0000-0002-7428-8540*кандидат історичних наук,
докторант кафедри всесвітньої історії та археології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Україна, Київ) prihod@ukr.net**ПРОФІЛЬНІ ВІХИ ДІЯЛЬНОСТІ КРАКІВСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА
В ПЕРШІ РОКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПОЛЬЩІ (1917–1919 РР.)**

Протягом більше століття відсутності суверенитету, польські землі перебувала розділеними у складі трьох імперій. Території польської громади були економічною периферією багатоконпонентних державних утворень, де влада свідомо не розвивала промисловість та інфраструктуру, відводячи цим територіям роль сировинної та сільськогосподарської бази, споживача промислової продукції.

Проте існували різні умови та перспективи розвитку поляків зважаючи на реалії законодавства сусідніх імперій. На межі 19–20 століть як у Німеччині так і в Росії проводилася активна політика германізації та русифікації, що негативно відзеркалювалась на мотиваційній складовій діяльності польських активістів громадського руху. Інша ситуація склалася в австро-угорській Галичині, яка отримала широкую автономію вже у 60-х роках 19 ст. Саме сприятливі умови Галичини вплинули позитивним чином на формування та поступ технічного вектору громадського руху поляків краю.

Робота активізувалася в останні роки Першої світової війни та в перші післявоєнні роки. Після відновлення незалежності у 1918 р. відбувся наступний етап розвитку краківського наукового осередку, який за своїми розмірами як за творчим потенціалом, так і за науково-дослідною базою став поряд із варшавською та львівською науковими школами, провідним дослідницьким центром Польщі.

В статті висвітлена діяльність організації в адміністративному напрямку, проаналізовані внутрішні питання функціонування товариства, питання розширення мережі організації. Висвітлено процес засідань, обговорення, підняті питання, процедуру прийняття резолюцій зборів членів товариства.

Охарактеризовано основні громадські ініціативи товариства, знакові пропозиції членів організації щодо модернізації в технічній царині народного господарства, звернень до державної влади. Створення курсів для поглиблення знань в технічній галузі, основні проблеми організації та проведення даних заходів.

Окремо висвітлено напрямки проведення лекційних сесій, тематичних доповідей. Переважна частина тем лекцій була присвячена модернізації технічного інвентаря народного господарства, яке дісталось у спадщину від імперій новоутвореній польській державі. В лекціях були зроблені спроби обґрунтувати основні вектори, найбільш актуальні напрямки реформації технічному секторі, висловлювалась експертна думка, наводилися варіанти вирішення проблемних моментів.

Ключові слова: громадські організації, громадянське суспільство, співпраця, Польща, Галичина.

Mykola PRYKHODKO,
*orcid.org/0000-0002-7428-8540*Ph.D.,
Doctoral student at the Department of World History and Archeology
Ukrainian State Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) prihod@ukr.net**PROFILES OF THE ACTIVITIES OF THE TECHNICAL PARTNERSHIP
OF THE KRAKOW IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENT
OF POLAND (1917–1919)**

During more than a century of lack of sovereignty, the Polish lands were divided into three empires. The territories of the Polish community were the economic periphery of multi-component state entities, where the authorities often deliberately did not develop industry and infrastructure, relegating these territories to the role of a raw material and agricultural base and a consumer of industrial products.

However, there were different conditions and prospects for the development of Poles, taking into account the realities of legislation. At the turn of the 19th and 20th centuries, both in Germany and in Russia, an active policy of Germanization and Russification was carried out, which negatively reflected on the motivational component of the activities of Polish social movement activists. A different situation developed in Austro-Hungarian Galicia, which received wide autonomy

already in the 60s of the 19th century. It was the favorable conditions of Galicia that had a positive effect on the formation and progress of the technical vector of the social movement of the Poles of the region.

The work intensified in the last years of the First World War and in the first post-war years. After the restoration of independence in 1918, the next stage of development of the Kraków scientific center took place, which in terms of its size, both in terms of creative potential and scientific research base, became, along with the Warsaw and Lviv scientific schools, the leading research centers in Poland.

The article covers the organization's administrative activities, internal issues of the company's functioning, and issues of expanding the organization's network. The process of meetings, discussions, raised issues, the procedure for adopting resolutions of meetings of members of the society is covered.

The main public initiatives of the society, landmark proposals of the organization's members regarding modernization in the technical sphere of the national economy, appeals to the state authorities are characterized. Creating courses to deepen knowledge in the technical field, the main problems of organizing and conducting these events

The topics of lecture sessions and thematic reports are covered separately. Most of the topics of the lectures were devoted to the modernization of the technical inventory of the national economy, which was inherited from the empires of the newly formed Polish state. In lecture x, attempts were made to justify the main vectors, the most relevant directions of reformation in the technical sector, expert opinion was expressed, options for solving problematic moments were given.

Key words: public organizations, civil society, cooperation, Poland, Galicia.

Постановка проблеми. На даний момент в українській історіографії відсутні дослідження переважної частини громадських організації поляків, першої чверті 20 століття, зокрема які спеціалізувалися проблемі сприяння модернізації технічного інвентаря та активного запровадження новітніх технологій в економіці держави. Даний напрямок досліджень є перспективним з огляду на корисність використання досвіду функціонування громадських організацій, актуальність даних знань у розбудові сучасного громадянського суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Грунтовний аналіз польських друкованих видань 19 століття, першої чверті 20 ст. зробив Маріуш Якубек в своїй праці «Краківська преса в момент цивілізаційної трансформації міст, регіону, краю (1795–1918)», продовжила дослідження в даному напрямку Гражина Врона в праці «Краківські наукові в 1918–1939 рр. Дані праця мають характер узагальнюючий, не присвячені безпосередньо Краківському технічному товариству. Юзеф Пілатович в своєму доробку «Громадський рух польських техніків до 1918 р.» зроблена праця висвітлити шлях польської громади техніків від початків інтеграції своїх зусиль до трансформації власних об'єднань на впливові соціальні інституції.

Мета статті – на основі архівної періодики висвітлити основні віхи діяльності організації в період трансформації політичних інституцій регіону, здобуття польським народом незалежності.

Виклад основного матеріалу.

1. Передумови. Перші громадські організації поляків статутними цілями яких було просування та розвиток технічної галузі з'явилися в першій чверті 19 ст. У 1835 р. після поразки Листопадового повстання польська інтелігенція почала процес міграції на захід Європи. На чолі з генералом

Юзефом Бемом було утворено в Парижі «Польське політехнічне товариство», створене з метою щоб його учасники могли вдосконалюватися за кордоном і з часом переносити набуті навички на землі Польщі. Так почалася багата історія товариського руху польських техніків та інженерів. У той час Польщі не було на карті, але технічна спільнота відчувала потребу консолідації, незважаючи на умови створені загарбниками польської землі.

Перші товариства в Галичині почали з'являтися у 60-х роках 19 ст. У 1867 році було прийнято закон «Про діяльність товариств», проте лише через десять років було створено два товариства польських інженерів, перші організації технічного спрямування. У 1866 році було засновано Товариство медсестер, яке діяло у Львові і мало статут, написаний німецькою мовою, проте існувало не довго, було розпущено в 1879 році. У 1877 році було створено Краківське технічне товариство, а в 1913 році Польське політехнічне товариство у Львові.

Саме ці дві організації почали активну діяльність в своїй галузі. Краківське технічне товариство разом із Львівською політехнікою, організувало Перший конгрес польських техніків, на якому були присутні понад 300 осіб, які представляли технічний світ з усіх трьох розділеної Польщі.

2. Зовнішня робота організації, громадські ініціативи товариства та комунікація із владними структурами.

Особливості історичної епохи в межах якої функціонувало Краківське технічне товариство, вимоги часу, тенденції в напрямку модернізації галузі окреслювали завдання організації. Одним із напрямків роботи організації була модернізація галузі, якнайкраще дане питання характеризує доповідь оголошена на промисловій конференції,

яка відбулася з 28–30 вересня 1917 року у Кракові. Професор Хаусвальд проголосивши свою лекцію на тему «Про нашу професійну освіту» зазначив, що існує гостра проблема реорганізації професійної освіти, необхідність акцентування уваги на естетичному зовнішньому вигляді конструкцій, поєднання естетичних вимог до забудови з практичними. Для досягнення даної мети лектор виокремив формулу, а саме гармонійна кооперація між інженером, який проектує промислове підприємство з утилітарних міркувань та архітектором, завданням якого є поєднання естетичних і практичних вимог. Друга проблема на яку лектор звертав увагу була відсутність профільної кафедри містобудівництва у Львівському політехнічному університеті. Зверталась увага, що питання було вирішено лише частково, так як в стінах університету функціонували лише курси, які проводилися 1 лектором, не професійним викладачем – інженером-державним службовцем місцевого муніципального будівництва, який мав у розпорядженні лише 2 години лекційного навантаження, відведених йому в обох семестрах та 1 годину семінарських занять, що було вкрай обмаль для якісного опанування предметом (Czasopismo, październik 1917: 9).

В стінах товариства активісти організації проводили компаративний аналіз з проблемних питань галузі, шукали причини, чинники та виходи з ситуації. Так, в звітах організації за листопад 1917 року зверталась увага на трансформації в справі освіти спеціалістів з міського будівництва та проектування, відзначаючи «разючий контраст із закордоном», характеризуючи стан справ в тогочасній сусідній Німеччині, на польських землях Східної Пруссії. Протягом Першої світової війни в провінції було відкрито 18 місць у дорадчих радах. На дані посади було подано 500 заяв від кваліфікованих архітекторів та інженерів регіону, в той самий час на землях Галичини, на яких діяло товариство ситуація залишалася в зародковому стані (Czasopismo, październik 1917: 10). Таким чином, австро-угорські поляки в роки війни перебували у пасивному стані, не залучаючись активно до суспільного кластеру життя громади, вирішуючи переважно індивідуальні проблеми.

Активно дискутувалося на засіданнях членів організації питання створення осередків фахової освіти в регіоні. Питання створення профільної кафедри із підготовки фахівців технічної сфери було піднято членом організації Ключком в формі письмового звернення від 4 січня 1917 р. до технічного відділу державної влади. Проте як зазна-

чалося в звітах товариства за листопад 1917 р. дана ініціатива не принесла жодного результату і питання зміни статусу курсів із містобудування на профільну кафедру для державних органів залишалася неначасі (Czasopismo, październik 1917: 10). Проте, кафедра залишалася лише питанням майбутнього, яке залежало лише від волі державних посадовців. В той самий час товариство ініціювало створення власних кількатижневих курсів для архітекторів та інженерів. У Львові планувалося створення курсів на базі Львівського політехнічного університету, а в Кракові на базі Академії образотворчого мистецтва (Czasopismo, październik 1917: 10).

Згідно визначення очільників організації Краківське технічне товариство, створювалося як серйозна соціальна інституція та культурно-професійна асоціація, яка в роки Першої світової війни мала акумулювати сили для подальшої плідної діяльності, проаналізувати склад організації. Подібний аналіз мав за мету окреслити актуальні вектори роботи організації, які б відповідали потребам часу (Czasopismo, październik 1917: 10). Статистика товариства свідчить, що кількісний склад організації не змінився у порівнянні із 1913 р. – довоєнним періодом та 1914 роком – першим роком війни (Czasopismo, październik 1917: 10).

Станом на 1913 рік, члени Краківського технічного Товариства умовно поділялися на 5 категорій: техніки-педагоги, техніки державної залізниці, техніки в міських радах, техніки урядові, техніки приватних підприємств та самозайняті (Czasopismo, październik 1917: 10).

Переважна кількість членів організації належали до державного сектору техніків, зайнятих на роботі в установах комунальної та державної форми власності. Переважну меншість склали представники категорій приватних і самозайнятих техніків. Перші, як штатні працівники підприємств приватного сектору, друга категорія приватні підприємці, які провадили діяльність індивідуально (Czasopismo, październik 1917: 11). Як свідчать звітні документи організації за листопад 1917 р. число приватних техніків у Краківському товаристві було тривожно низьким. В складі організації налічувалося лише 15% приватних та самозайнятих техніків з усіх членів. З іншого боку, налічувалося 55% працівників державного сектору, тобто більше половини від загальної кількості членів (Czasopismo, październik 1917: 11), решту склали працівники комунальних установ.

28–30 вересня 1917 року проходив у Кракові II. Промисловий конгрес. Тематикою з'їзду

були практичні аспекти діяльності в промислово-технічній галузі, а саме було піднято значне коло питань промислового життя регіону, були висвітлені варіанти його розвитку, який потенціал галицької промисловості. Учасник форуму прибули у значній кількості, серед них відзначалась делегація з Королівства польського, яка налічувала понад 60 осіб. Також на конгресі були присутні представники Силезії та Познанщини, проте їх кількість була не великою (Czasopismo, październik 1917: 11). Таким чином, в прикінцевий період Першої світової війни, не зважаючи на належність поляків до різних державних утворень протягом сотні років, які перебували у стані війни протягом декількох років робота фахівців-поляків тривала, що свідчить на незаангажованість представників громадських об'єднань поляків Австро-Угорщини та Російської імперії. Подібний факт промовисто констатує, що серед представників розділеного польського народу не існувало протиріччя.

Конгрес тривав 3 дні. Протягом яких відбулося 4 загальні засідання. Водночас відбувалися секційні засідання протягом двох днів, які проходили у 8 приміщеннях одночасно. На загальних зборах було оголошено 13 доповідей. З них 2 доповіді були присвячені банківським питанням пов'язаним із промисловістю, 2 доповіді на тематику теоретичних основ промисловості в Галичині та гірничій справі в Королівстві Польському, 1 доповідь висвітила особливості митних та торговельно-політичних особливостей розвитку промисловості Галичини. Окрема серія із 4 доповідей на загальних зборах належала лекторам із Королівства Польського. Доповіді розкривали питання підготовчої роботи у сфері промислової політики, яку здійснювали промисловці Королівства Польського, організаційні завдання промисловості Королівства та фінансову основу цієї галузі (Czasopismo, październik 1917: 11).

Під час конгресу основна робота проводилась в межах тематичних секцій, яких налічувалося 11, а саме: гірничодобувна, керамічної справи, металевої промисловості, деревообробна, паперова, шкіряна, текстильна, харчова, хімічна промисловість, будівельної промисловості. На секціях було представлено 38 доповідей. Як свідчать звітні документи організації, на секційних засіданнях були присутні 149 техніків, що склало 32% від загальної кількості учасників Конгресу (всього 452 учасники). В порівнянні, на першій промисловій конвенції, відсоток технічних спеціалістів був дещо вищим – 36% (Czasopismo, październik 1917: 12). Таким чином інтерес серед технічних

інженерів був сталим, їх кількість з року в рік була відносно сталою, що свідчить про актуальність та необхідність подібних платформ для комунікації фахівців, обміну міркуваннями, ідеями, пропозиціями в лоні однодумців.

Аналізували досвід з реорганізації та модернізації промислових шкіл в векторі посилення навчальних годин з предметів будівництва та інженерії. В звітах організації зазначалося, що подібні новації активно впроваджується за кордоном протягом 10 років, проте на польських землях дана проблема ігнорується. Залишилась без уваги владних структур пропозиція товариства зроблена 10 років до цього зі створення Вищої Промислової школи у Кракові, яка мала стати окремим фаховим вищим навчальним закладом польських промисловців (Czasopismo, listopad 1918: 10).

На другому галицькому промисловому з'їзді було зроблені пропозиції в напрямку модернізації освітньої галузі: 1. В політехнічних університетах більше уваги приділяти на лекціях питанню проектування промислових заводів, приділяти увагу не лише економічній та фінансовій складовій діяльності майбутнього підприємства, але й його архітектурній формі; 2) В питанні викладання предмету будівництва та архітектури в політехнічному вузі пропонувалося, якнайшвидше перетворити курс на повноцінну кафедру; 3) Пропонувалося якнайшвидше поширити в галицьких промислових школах лекції з галузі будівництва та техніки (Czasopismo, listopad 1918: 11).

На засіданнях товариства піднімалося актуальне питання покращення умов праці польських техніків. Однією з найбільш важливих суспільних проблем було питання запровадження восьмигодинного робочого дня на законодавчому рівні. Як зазначалося в звітах організації за квітень 1919 року питання восьмигодинного робочого часу слід було розглядати «з точки зору людської справедливості та економічних міркувань, які не завжди еквівалентні. Справедливість диктує, щоб усі люди, незалежно від їхнього соціального становища, мали змогу жити, а не вегетувати. Коли працівник відводить всі або майже всі 15 годин на професійну діяльність, у нього нічого не залишиться для інших обов'язків, тому він буде лише живою машиною, і не буде мати часу на виконання сімейних обов'язків, навчання» (Czasopismo, kwiecień 1919: 8).

Керівництво товариства також зауважувало, що у дотеперішніх умовах робітник не мав часу на читання, на саморозвиток. Критикували поширену на той час думку, що робітник недостатньо дозрів для критичного мислення і тому був

інструментом політичних агітаторів, через що не міг брати участь у політичному житті держави. Через що, зменшення робочого дня мало принести користь не лише окремим особам, а і суспільству вцілому, так як кожен працівник зможе розвиватися та стати повноцінним учасником виборчого процесу, політичного життя держави (Czasopismo, kwieten 1919: 9).

В своїх звітах характеризували ситуацію в державі, в кореляції із власними завданнями, зазначаючи, що перші роки після здобуття незалежності для польської держави є періодом становлення механізмів державного управління, формування владної вертикалі та горизонталі. Адже до цього, розділені польські землі та польська інтелігенція перебуваючи у складі імперій не мали досвіду державного управління, були майже усуненні від державної політики. Тому в добу розбудови системи польського державного апарату управління, як ніколи потрібні стають фахівці, які володіють як теоретичними так практичними знаннями, без яких неможливе управління в окремих галузях народного господарства. Через це організації, які об'єднують спеціалістів повинні були виконати важливий громадянський обов'язок та надати свої знання, досвід та час державі. Асоціація Техніків у Варшаві та Технічне Товариство в Кракові, як зазначалося у звітах за липень 1919 року прагнули виконати свій громадянський обов'язок та розробили за взаємною згодою меморандум, в якому містилися засади на яких має базуватися державна робота в технічному векторі (Czasopismo, lipiec 1919: 6). Подібна комунікація спеціалістів-техніків із профільними установами держави була покликана на запровадження нових інституцій в державний апарат, так однієї із знакових ініціатив меморандуму було створення інституту технічних агентів.

Згідно звітів за липень 1919 р. даний інститут мав централізувати під єдиним керівництвом споріднені органи, подібна модернізація, на думку очільників товариства значно підвищила би ефективність роботи технічної служби держави, адже: «Будь-які помилки, допущенні через непорозуміння розрізнених технічних органів державного управління, неминуче завдають державі значних збитків. З цих причин усі великі західні держави з часом створили міністерства публічних робіт, у яких були зібрані всі технічні установи державного управління» (Czasopismo, lipiec 1919: 7).

На засідання Товариства від 4 березня 1919 р. відбулося обговорення запрошення від Міністра публічних робіт з приводу делегу-

вання свого представника. Проте в результаті переговорів члена організації Я. Пручника особисто з міністром, було отримано дозвіл делегувати двох-трьох делегатів. Після обговорення даного питання було вирішено делегувати від організації до міністерства: Я. Жачека, Л. Ніча та В. Кшижановського, як делегатів Краківського технічного товариства та Гуртка архітекторів у Кракові (Czasopismo, lipiec 1919: 9).

Товариство приймало участь у законодавчій діяльності, підготовка законодавчих актів увійшло в практику. Так, 5 квітня 1919 р. на засіданні організації були прийняті наступні резолюції: надіслати проект закону про впорядкування земельних володінь через представників товариства у Сеймі міністру Пручнику та поштою до Політехнічного товариства у Львові та Товариства техніків у м. Варшава. Представники організації були залучені до роботи багатьох колективних органів влади, так участь в підготовці проекту будівництва водних шляхів був делегованим член організації З. Родаковський. До хімічної ради при Міністерстві торгівлі і промисловості було делеговано д-р. Я. Долінського (Czasopismo, lipiec 1919: 9). На засіданні від квітня 1919 р. також було обрано членів організації Дубельтовича та Дучинського делегатами товариства на з'їзд інженерів-електриків у Варшаві (Czasopismo, lipiec 1919: 9).

В 1919 році також було реорганізовано структуру товариства, були утворені секції, згідно із державної необхідності: 1) секція будівництва водних шляхів на чолі з Я. Червінським, 2) секція регулювання річок на чолі з Р. Ингарденом, 3) секція водосховищ на чолі з Т. Ящуровським, 4) економіко-географічна секція під головуванням д-ра. В. Кузняра (Czasopismo, lipiec 1919: 9).

3. Внутрішня робота організації, адміністративна робота та лекційна практика

23 березня 1917 р. року відбулися Загальні Збори членів Краківського Технічного Товариства під час яких адміністрація звітувала про свою діяльність за 3 роки війни, під час якої не проводилися засідання – 1914–1916 рр. Загальні Збори відбулися за участю 49 членів, під головуванням Юзефа Хорошкевича. Віце-голова товариства А.Адельманн прозвітував про діяльність організації за період 1914–1916 рр. і проінформував про плани на майбутнє. До першочергових завдань відносив відродження видавництва часопису організації та відновлення життя товариства, активізацію діяльності його членів (Czasopismo, listopad, 1918: 12).

В обговоренні звіту брав участь член товариства Ролле, який зауважив, що в поданому звіті

залишився непоміченим факт значимості історичного моменту який переживало польське суспільство, а саме усунення кордонів (Czasopismo, listopad 1918: 12). Слід зауважити, що станом на листопад 1917 року, Польща ще не об'єдналася, як суверенна держава існування кордонів було результатом захоплення Німеччиною та Австро-Угорщиною земель підконтрольних до цього Російській імперії

Більш тривалу дискусію викликала доповідь Ящуровського щодо прострочених членських внесків за роки війни. Доповідач зазначив що товариство мало 19 000 крон прострочених внесків, з них місцевими членами 9 500 крон (Czasopismo, listopad 1917: 12). Було розпочато обговорення клопотання адміністрації товариства про перерахування суми 1000 крон на фонд інвалідів війни Львівського політехнічного університету. З цієї суми залишок 2000 к., який ще не повністю сплачений на фонд польських легіонів, згідно постанови загальних зборів від 11 вересня 1914 р. (Czasopismo, listopad 1917: 12).

На засідання відділу Краківського технічного товариства від 15 січня 1917 р., яке відбулося під головуванням Я. Горощкевича за участю членів організації: Адельмана, Дучинського, Ингардена, Ящуровського, Кравчика, Курніковського, Шпаннбауера та секретаря Зачека. Після ухвалення протоколу попереднього засідання виникла дискусія з приводу пропозиції колеги Кравчика щодо здачі в оренду лекційної зали. У результаті обговорення, орендну плату було встановлено на рівні 100 крон за вечір зі знижкою до 5 крон, в разі перерахування 25 крон на благодійність (Czasopismo, październik 1917: 13). З огляду на подібні резолюції товариства, можемо констатувати, що організації переймалася благодійною справою та намагалася запроваджувати інструменти акумуляції добродійних фондів у всіх напрямках своєї профільної діяльності.

На даному засіданні Ящуровський оприлюднив касовий звіт за 1916 рік і подав проект бюджету на наступний рік. Звіт був прийнятий одностайно з урахуванням зауважень Адельмана, до яких відносилися наступні пункти:

1) виокремити статтю по залишку коштів фонду будівництва меморіалу Еразму Йейзмановському;

2) пропозиція перенаправити суму в 1000 крон., як другий транш від суми 2000 крон, які призначалися фонду Польських Легіонів передати до каси інвалідів війни Львівської політехніки;

3) винести питання боргів членів товариства окремим пунктом порядку денного Загальних зборів (Czasopismo, październik 1917; 13).

Протягом 1918 року відбувалися лекції для членів організації, так 18 травня відбулася лекція О. Дробняка: «Про вугільний басейн», 1 квітня 1917 лекція д-ра Я. Раковича: «Доповідь про дві технічні наради у Варшаві», дві лекції д-р Кузняра від 11 травня 1917 р.: «О сланцева промисловість у Польщі» та від 15 червня 1917 р.: «Польське будівельне каміння». 27 квітня 1917 р. д-р. Ракович оприлюднив доповідь про конкурс на регуляційний план Каліша, а також обговорив свій проект регулювання старого передмістя Варшави у зв'язку з результатами конкурсу, оголошеного магістратом Варшави (Czasopismo, listopad 1917: 13). Сезон осінніх зустрічей і лекцій розпочався 3 жовтня 1917 р. доповіддю д-р Раковича на першому з'їзді будівельників, який відбувся у Варшаві від 24 до 26 травня 1917 р. 25 жовтня член організації Клечек виступив із доповіддю на тему «вдбудови зруйнованих сіл у 1914 р. на території фортеці в Підгурському та Велицькому районах» (Czasopismo, czerwiec 1918: 12).

5 листопада 1918 р. д-р Я. Ракович в межах доповіді оприлюднив плани регуляції та майбутнього розвитку гміни Сосновець, складеного за рекомендацією міської управи. Планувалось що населений пункт Сосновець, якій налічував 150 тис. мешканців буде об'єднання із гмінами Бендзін і Домброва, з перспективним зростання населення до 1 000 000 мешканців (Czasopismo, grudzien 1918: 8).

10 грудня 1918 р. була оголошена лекція члена організації Дробняка на тему: «Завдання польської техніки в сучасну добу». На засіданні було також оприлюднено проект технічної організації державної служби запропонований членом організації Й. Червінським за участі науковців зі Львова. Після жвавого обговорення присутніми членами організації були прийняті наступні пропозиції: 1) пропозиція Червінського: створити комітет, завданням якого буде розробка меморіалу для уряду, з пропозиціями організації по модернізації технічного стану польських підприємств, 2) пропозиція Жераньського: товариство має негайно зв'язатися з усіма технічними організаціями на польських землях з метою створення єдиної спілки технічних товариств і терміновано скликати установчий з'їзд техніків найближчим часом, 3) пропозиція Родаковського: у зв'язку з майбутніми виборами до Сейму обирати комітет, завданням якого має бути розробити план дій направлений на отримання належного представництва техніків у Сеймі та в Уряді (Czasopismo, grudzen 1918: 8). Таким чином, зі здобуттям суверенної держави змінилися і завдання

Краківського технічного товариства. На порядок денний вийшли питання об'єднання, до цього розділених кордонами імперій технічних товариств, питання залучення представників товариства до законодавчих та управлінських органів польської держави.

На засіданні 10 грудня 1918 року був одразу обраний комітет, з даного приводу були озвучені доповіді членів організації Дробняка і Климка, які зазначили: «В інтересах польського суспільства є, щоб польські техніки здобули належний вплив на будівництво та управління державою, польські техніки, як в представники товариств, так і на індивідуальних засадах, брали якнайінтенсивнішу участь у суспільному житті краю» (Czasopismo, grudzien 1918: 9).

З метою реалізації даної мети було складено перелік практичних кроків:

а) Скликається комісія, що складається з восьми членів, завданням якої буде встановлення та підтримка зв'язків владними структурами в країні, щоб забезпечити належне становище техніків у представницьких органах польського народу та в державній адміністрації;

2) Товариство закликає усіх польських техніків позбутися теперішньої пасивності щодо громадських справ і брати активну участь у суспільно-політичному житті;

3) Товариство закликає усіх польських техніків приєднатися до існуючих товариств техніків;

4) Товариство має негайно зв'язатися з постійною Делегацією техніків і з усіма товариствами польських техніків, щоб якнайшвидше створити постійний Союз усіх цих товариств, а також розглянути можливість скликання установчого конгресу польських техніків у Варшаві.

Керівництвом товариства зверталась увага на те що окрім роботи в існуючих технічних товариствах, що є основою впливу технічних організацій на суспільство, необхідна також безпосередня політична робота, яку слід провадити у партіях, до яких техніки належать (Czasopismo, grudzen 1918: 9).

За останній час були представлені такі доповіді: 1 січня 1919 р. член товариства Гавронський оприлюднив доповідь на тему «Відбудова Галичини та Королівства Польського». Доповідь Дробняка, виголошена 7 лютого 1919 року, торкалася актуальної проблеми «Каменне вугілля як постулат життєздатності польської держави». Дана доповідь була надіслана до Парижа, для обговорення на мирній конференції, адже саме в цей час вирішувалася доля Тішинської Силезії. В доповіді з цього приводу було зазначено: «без

Тішинської Силезії разом із її шахтами Польща ніколи б не змогла створити власну металургійну промисловість, бо тільки в силезьких копальнях є необхідне для металургії коксівне та газове вугілля». Таким чином, Краківське технічне товариство виступало експертом з промислових питань, обґрунтовувало на науковому рівні важливі питання галузі, апелювали до владних структур, міжнародних конгресів (Czasopismo, kwieten 1919: 12).

15 і 29 квітня 1919 р. Р. Інгарден та З. Родаковський 25 квітня 1919 р. в своїх доповідях звертали увагу на необхідність будівництва водних шляхів сплаву польських річок та важливості Гданського порту для польської держави. Даний напрямок був безумовно важливим, з огляду на економічну доцільність розвитку водних артерій Польщі в торгівельній справі, транспортуванні товарів та значенні порту як вікна Польщі в міжнародну торгівлю (Czasopismo, maj-czerwiec 1919: 19).

9 травня 1919 року член організації Фройденсон оголосив доповідь присвячену роботі та обговоренням технічної підсекції останнього вчительського з'їзду у Варшаві. Доповідь викликала жваве обговорення і втілилася в пропозицію подати її на розгляд Наукового комітету Товариства з метою врахування її при розробці проекту організації технічної освіти, підготовленого Товариством для анонсованого VII з'їзду польських техніків у Варшаві (Czasopismo, maj-czerwiec 1919: 19).

Висновки. Отже, активізація роботи організації з набуттям суверенного статусу польської держави була пов'язана із полегшенням комунікації із владними структурами, зростанням сподівань на відкритість влади, її протекціоніську політику в кореляції із фізичною необхідністю відновлення технічних елементів державної економіки зруйнованої в період військових дій. Саме перші роки незалежної Польської держави в розрізі громадських організацій були добою, з одного боку максимального сприяння ініціативам громадському сектору з боку влади, з іншого боку періодом економічної післявоєнної кризи. Проте фінансовий стан організації тримався на задовільному рівні, зважаючи на зменшення надходжень в формі членських внесків. Адміністративна робота проводилася, після закінчення війни відновилися регулярні загальні збори членів організації характерні для товариства в довоєнний період. Активізувалася значно робота в напрямку приймання участі в форумах, конгресах та інших громадських платформах, які дозволяли оприлюднити ініціативи товариства,

поставити на громадській розсуд пропозиції. кому векторі, збільшилася кількість наукових
Водночас прискорилося робота в просвітниць- доповідей, збільшилася кількість слухачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” październik 1917, 24 c.
2. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” listopad 1917, 27 c.
3. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” czerwiec 1918, 21 c.
4. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” grudnia 1918, 25 c.
5. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” kwietnia 1919, 8 c.
6. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” maja-czerwca 1919, 19 c.
7. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” lipca 1919, 23 c.

REFERENCES

1. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” [Journal of the Cracow Technical Society, October] październik 1917, 24 c. [in Polish]
2. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” [Journal of the Krakow Technical Society, November] listopad 1917, 27 c. [in Polish]
3. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” [Journal of the Cracow Technical Society, June] czerwiec 1918, 21 c. [in Polish]
4. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” [Journal of the Krakow Technical Society, December] grudnia 1918, 25 c. [in Polish]
5. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” kwietnia [Journal of the Krakow Technical Society, April] 1919, 8 c. [in Polish]
6. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” maja-czerwca [Journal of the Cracow Technical Society, May-June] 1919, 19 c. [in Polish]
7. “Czasopismo Krakowskiego towarzystwa technicznego” [Journal of the Krakow Technical Society, July] lipca 1919, 23 c. [in Polish]

UDC 821

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-3>

Reyhana SADIKHOVA,
 orcid.org/0009-0000-5542-8790

PhD student

Institute of Manuscripts of National Academy of Sciences of Azerbaijan
 (Baku, Azerbaijan) lankaranheydaraliyevmarkazi@mail.ru

THE ROLE AND PLACE OF THE SOUTHERN REGION IN THE HISTORY OF AZERBAIJAN STATEHOOD

The purpose of writing the article is to investigate the historical roots of Azerbaijan's traditions of statehood, to study the emergence, development and special features of state administration in the southern region of the republic, to determine its place and role in the centuries-old history of the whole, independent state of Azerbaijan and at the same time to clarify the specificity of this tradition during the times when Great Leader Heydar Aliyev led the republic.

Methods and methodology. Historical-comparative method was used during the research.

The novelty of the article. Although the history of Azerbaijan's statehood has been studied, the role and influence of historical realities in the southern region of the republic in its development and acquisition of unique features have not been investigated and this aspect can be considered a scientific novelty of the research. Thus, the article examines the traditions of Azerbaijan statehood and its historical roots in our southern region, the role played by Lankaran Khanate in the history of Azerbaijan statehood.

Conclusion. Studying the statehood traditions of peoples who have settled in any geographical area for thousands of years, made valuable contributions to the development of world civilization and established states that have left a mark in world history from time to time is not only important in terms of knowing the past, but also in terms of determining the directions of future development. At the same time, the study of the history of statehood is very important for determining the national identity by illuminating some dark periods of the history of an independent and sovereign state, especially for ensuring the connection of the growing generation with its national past. According to the conclusion reached as a result of the research, we can say that the people of Azerbaijan have always managed to take ownership of the strong traditions of statehood inherited from our historical ancestors, as they say, it continued the baton passed to him with love, respect and responsibility. The Azerbaijan people with a centuries-old historical past have rich national statehood traditions that have undergone a long development path, stabilized and formed as a single system.

Key words: state, people, nation, Heydar Aliyev, Azerbaijan, Southern region, Lankaran Khanate.

Рейхана САДИХОВА,
 orcid.org/0009-0000-5542-8790

аспірант

Інституту рукопису Національної академії наук Азербайджану
 (Баку, Азербайджан) lankaranheydaraliyevmarkazi@mail.ru

РОЛЬ І МІСЦЕ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ В ІСТОРІЇ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Мета написання статті – дослідити історичні корені традицій державності Азербайджану, вивчити виникнення, розвиток і особливості державного управління в південному регіоні республіки, визначити його місце і роль у багатомілітній історії цілісної незалежної держави Азербайджан і водночас з'ясувати специфіку цієї традиції в часи, коли республікою керував Великий Лідер Гейдар Алієв.

Методи та методика. Під час дослідження використано історико-порівняльний метод.

Новизна статті. Незважаючи на те, що історія державності Азербайджану вивчена, роль і вплив історичних реалій південного регіону республіки в його розвитку та набутті унікальних рис не досліджені, і цей аспект можна вважати науковою новизною дослідження. Таким чином, у статті розглядаються традиції азербайджанської державності та її історичне коріння в нашому південному регіоні, роль Ленкоранського ханства в історії азербайджанської державності.

Висновок. Вивчення державницьких традицій народів, які тисячоліттями розселилися на будь-якій географічній території, зробили вагомий внесок у розвиток світової цивілізації та створили держави, що час від часу залишили слід у світовій історії, є важливим не лише з точки зору знання минулого, а й з точки зору визначення напрямків майбутнього розвитку. Водночас дослідження історії державотворення є дуже важливим для визначення національної ідентичності через висвітлення окремих темних періодів історії незалежної та суверенної держави, особливо для забезпечення зв'язку підростаючого покоління зі своїм національним минулим. Відповідно до висновку, зробленого в результаті дослідження, можна сказати, що азербайджанський народ

завжди зумів взяти на себе міцні традиції державності, успадковані від наших історичних предків, як кажуть, продовжив естафету, передану йому з любов'ю, повагою і відповідальністю. Азербайджанський народ з багатотисячним історичним минулим має багаті традиції національного державництва, які пройшли тривалий шлях розвитку, стабілізувалися і сформувалися як єдина система.

Ключові слова: держава, народ, нація, Гейдар Алієв, Азербайджан, Південний регіон, Ленкоранське ханство.

Introduction. The aim of writing this article is to investigate the historical roots of Azerbaijan's traditions of statehood, to study the emergence, development and special features of state administration in the southern region of the republic, to determine its place and role in the centuries-old history of the whole, independent state of Azerbaijan and at the same time to clarify the specificity of this tradition during the times when Great Leader Heydar Aliyev led the republic.

Methods and methodology. Historical-comparative method was used during the research.

The novelty of the article. Although the history of Azerbaijan's statehood has been studied, the role and influence of historical realities in the southern region of the republic in its development and acquisition of unique features have not been investigated and this aspect can be considered a scientific novelty of the research. Thus, the article examines the traditions of Azerbaijan statehood and its historical roots in our southern region, the role played by Lankaran Khanate in the history of Azerbaijan statehood.

From time to time, we see that issues such as statehood, its attributes, organization and management of the state and personal qualities of the head of state are reflected in the examples of the Azerbaijan people's oral and written literature. From the powers of Turkish statesmen such as Gutluq Kaghan, Gultekin, Bilga Kaghan and Tonyukuk described in the Orkhon-Yenisey inscriptions, the creation and management of the state, the activities of the rulers, how the power is distributed among the levels, which are highlighted in Turkish written monuments and even in Chinese inscriptions, are important sources in terms of studying the history of Turkish statehood. Researcher Aghaverdi Khalil writes that the traditions of statehood first arose in the people's mentality and way of thinking: *"Before the state becomes a reality, it is created in people's wishes and desires, thoughts and dreams and it takes place in appropriate historical conditions. Community, family and tribal culture and the folklore that keeps this culture alive in the people's memory have a special role in statehood. Because the most optimistic way of ethnic-national self-organization is through the moral values existing in folklore. In other words, the establishment of a state is easily done by people who have the idea of statehood in*

their folklore. Because folklore is the moral basis of statehood (Aghaverdi, 2015).

Even the 12th century Azerbaijan poet Nizami Ganjavi's writings on state management, relations between the state and the people, how a democratic state should be and the reflection of a just ruler are a clear proof of the stabilization of the ideas of statehood in the national thinking of Azerbaijan. As noted by Academician Teymur Karimli, *"Nizami highly valued the role of the state as a political and social institution and especially attached great importance to the personal qualities of its head"* (Karimli, 2020: 24). Researcher Tahmina Badalova summarizes the poet's views on the problem of "how an independent, free state should be governed" in the article "Artistic solution of state, ruler and people relations in Nizami Ganjavi's "Treasure of Secrets" as follows: *"the ruler (head of state) must first improve the country ("If you are a king, improve the royal estate"); every citizen of the country should unite for the stability and strength of the state and the ruler should be responsible for the fate of every citizen of the country ("Put your chest up, they all put their chests up for you"); for the strength of ruler-people relations, the officials who have authority in the places must fulfill their duties properly; to take care of the troops (army) (If you are a benefactor of the country and the army, / the whole country and the army will wish you well); to root out oppression (It is tyranny that puts the country in a bad situation / Eternal state comes from hurting the people less); not having an eye on the people's property (It's like you seized the property of the weak,... Then when the judgment begins on the Day of Judgment \ Won't you be ashamed?..); to be just (A country can be governed only by justice. Justice is a worker who improves the country. A country can be eternally powerful only by justice) and so on* (Badalova, 2019: 237).

The fortresses built hundreds of years ago in Azerbaijan to protect against foreign invasions are traces of the organization of state administration culture in this area.

Historically existing ideological direction of Azerbaijan statehood, the main principles on which it is based, their role in the formation of the independent state of Azerbaijan and other issues are among the topics that are always relevant and necessary for our future development. Because Azerbaijan, which is

located in a very important strategic position between Europe and Asia, Russia and the Near and Middle East and is the cradle of rare surface and underground resources, the path of statehood traditions is so rich, turbulent, ups and downs and full of contradictions, but with all this, also very proud and honored that, interesting and necessary points emerge in each study from the approach of our research scientists to the problem, investigative competence, ability to work with sources and materials, etc. depending on it.

Vahid Omarov, Doctor of Philosophy in Philosophy, while talking about the rich history of statehood of Azerbaijan, writes: *“The history of traditions of statehood in Azerbaijan goes back 5 thousand years. The first state institutions were established in the territory of Azerbaijan from the end of the 4th millennium BC to the beginning of the 3rd millennium BC. The oldest Azerbaijan states played an important role in the military and political history of the entire region”* (Omarov, 2017).

Azerbaijan, one of the oldest human settlements, has played an important role in the history of world civilization from a cultural and political point of view. It should be noted that the ascent of the historical roots of the Turkic statehood to the Sumerians is a fact already recognized by researchers. Lullubi and Guti, the ancient state institutions of Azerbaijan, which dominated a wide geography including Lake Urmia, Tigris and Euphrates valleys up to the Persian Gulf, played a great role not only in the history of Azerbaijan, but also in the history of the ancient Eastern statehood as a whole. Historically existing states in the territory of Azerbaijan – which took under their authority all the small state units around Urmia and existed in the territories from the Araz River to the Caspian Sea for nearly three hundred years, had an influential role in the military and political life of the region. The state of Manna, ruled by a council of elders and later the kingdoms of Media, Isgit and Massaget, Anshopotena, Albania is considered one of the most powerful states in ancient and early medieval history, with borders starting from the Main Caucasus mountains, including the south of Daghestan (together with Derbend and surrounding areas), to the Araz River in the south and the Goycha Lake Basin in the west and the upper reaches of the Ghabirri (İori) and Ganikh (Alazan) rivers to the Caspian Sea in the east. The capital of Atropotena was first Gabala and then Barda.

According to the researchers, *“the fact that Azerbaijan became part of the state led by the Oghuz Khagan and the fact that the great Khagan himself died here – around the Goycha Sea, proves that this land is one of the oldest Oghuz settlements”* (Mirzayev, Eminov, Suleymanov, 2016).

History shows that from time to time occupations, political invasions and military campaigns could not destroy the stable traditions of statehood in Azerbaijan and the people, who emerged from the trials of history, rebuilt their own state. Achaemenid-Iranian, Alexander the Great, Sassanid-Iranian, Arab caliphate, Mongol campaigns, etc. such occupations could not stop the process of formation of the people in Azerbaijan. *“After the collapse of the caliphate – from the middle of the 9th century, the ancient traditions of statehood of Azerbaijan were revived again: the states of Sajis, Shirvanshahs, Salaris, Ravvadis and Shaddadis were formed on the lands of Azerbaijan....The states of the Shirvanshahs and the Eldenizs, which became stronger after the fall of the Great Seljuk Empire, played an important role in the continuation and further development of the state traditions of the Azerbaijan people”* (Heydar Aliyev, 2022).

This period of the history of Azerbaijan's statehood is connected with the name of Sajis, who achieved economic, political and cultural progress. In the years 879-941, all Azerbaijan lands were united within the borders of the Sajis, a single Turkic state covering vast territories from Zanjan to Darban, from the Caspian coast to the cities of Ani and Dabil. This union had a great impact on the strengthening of the economic union between the individual provinces of the country, as well as on the formation of a single culture and the creation of a religious-linguistic union. During the existence of the Saji state, preventing foreign invasions, ensuring territorial integrity, traditions of statehood and the inviolability of borders, establishing ethnic-national unity in a single geography became the decisive moments of the future history of Azerbaijan.

Starting from the 15th century, for three hundred years, the powerful states that had very large territories and exerted their influence on the course of history in the East and partly in Europe – the creation and activity of the Safavid Empire, one of the most powerful empires in the Near and Middle East, which united the Karagoyunlu, Aghgoyunlu states and all the lands of Azerbaijan under a single authority, the capital of which is Tabriz, one of the ancient cultural centers of Azerbaijan, constitute the most glorious pages of the history of Azerbaijan statehood. *“Starting from the middle of the 9th century, the role of the Turkish-Islamic states in the Caucasus, as well as in the Near and Middle East (Sajis, Shirvanshahs, Salaris, Ravvadis, Shaddads, Shaki rule, Seljuks, Eldeniz, Mongols, Elkhani (Hulaks), Teimuris, Ottomans, Karagoyuns, Aghgoyuns, the Safavids, Afshars, Qajars, etc.) increased. For a long time, Azerbaijan*

became the central province of most of these states and Tabriz became its capital” (Mirzayev, Eminov, Suleymanov, 2016).

The domestic and foreign policies of the mentioned states, the expansion of international relations, the raising of the Azerbaijani language to the level of the state language, especially the development of the Azerbaijani language in interstate negotiations are of great local and global importance. At this stage were born, political and public figures, heads of state, visionary and strong Azerbaijan rulers who claim to rule the world – Gara Yusif, Uzun Hasan, Shah Ismail, Shah Tahmasib, Shah Abbas –. It was the result of strengthening the traditions of Azerbaijan statehood.

After the Safavids, the period of Nadir Shah’s rule begins in the history of Azerbaijan statehood, and the borders of the Azerbaijan state expand further.

From the second half of the 18th century, after Nadir Shah, Azerbaijan khanates began to emerge in separate territories of the fallen empire: Ganja Khanate, Baku Khanate, Guba Khanate, Karabakh Khanate, Sheki Khanate, etc. One of the established khanates was the Lankaran khanate.

The foundation of the Lankaran khanate, which was established in 1747, was laid by Jamaladdin Mirza Bey, the son of Seyid Abbas from Ardabil of Safavi origin, who was the ruler of Lankaran in 1736–1747. The center of the khanate was first the village of Kizilaghac, then Astara and later it was moved to the city of Lankaran surrounded by fortress walls. Lankaran khanate’s *“borders covered an area from the north to Bolgarchay, from the east to the mouth of the Kura River to the Caspian Sea and from the south and west to the borders of Iran. Thus, the Talish khanate bordered on the north-east with the Salyan sultanate, which was subordinate to the Guba khanate, on the north with the Javad khanate, whose territory was later divided between the Shamakhi khanate and the Karabakh khanate, on the northwest with the Garadagh khanate, on the west with the Ardabil khanate and on the south with the Gilan khanate (Nurullabayli – Asadov, 2007).* The Khanate was divided into Atara, Dashtvand, Khanbili, Asalim, Sirik, Garganrud, Astara, Vilgij, Zuvand, Chayichi, Lankaran, Drigh, Uluf, Arkivan, Ujarud, Adinabazar, Mughan, Piran(d), Orand, Murangul, Talish and Safidasht districts.

During the reign of Jamaladdin Mirza Bey, also known as Kara Khan, who participated in Nadir Shah’s military expeditions against Daghistan and won the Shah’s favor and was awarded the title of “Khan” by the Shah in 1741, the Khanate experienced a period of economic and political growth and a regular army was formed. In other words, as in all

state institutions, political stability ensured economic growth. The central government was strengthened and the lands of unruly feudal lords were confiscated. The transfer of the center of Khanate from Astara to Lankaran was also the initiative of Jamaladdin Mirza. He took this step to protect the capital of the khanate from Iranian attacks. Intensive improvement works in the territory of Lankaran khanate are also related to the name of Kara Khan.

The geographical position of Lankaran, its location on the shores of the Caspian Sea, made it an important port city and along with Darband, Niyazabad and Baku, it actively participated in the internal and external trade relations of Azerbaijan and was gradually becoming known as a trade center. The main trade centers were Lankaran, Astara and Kizilaghaj. The Lankaran khanate maintained continuous trade relations with the Caucasus, Middle Eastern countries and Russia.

The population of Lankaran khanate was mainly engaged in agriculture. In particular, as a result of the cultivation of high-quality sadry, akula and amberbu rice varieties, paddy cultivation was important in the farm. However, animal husbandry was also one of the main areas that provided the livelihood of the population. The location on the coast of the Caspian Sea created conditions for the development of fishing. The geographical feature ensured the wide spread of beekeeping in the khanate surrounded by mountains.

Special mention should be made of the construction and improvement works carried out by Kara Khan. *He brought artists and masters from different places to Lankaran. He built the fortress walls of the city, the Khan’s palace, a mosque, a bath, a bazaar and a caravansaray. During this period, the city had two bazaars: Upper (central) and Lower bazaar. Among the buildings of this period, in terms of beauty and architecture, the Khan’s palace attracted more attention. The palace, consisting of two floors, was covered with shebekes from head to toe, decorated with colorful glass” (Nurullabayli – Asadov, 2007).*

However, its wars with neighboring khanates weakened the Lankaran khanate. Since Jamaladdin Mirza pursued a pro-Russian policy, his relations with the neighboring khans, especially with the pro-Iranian judges, were not good. In 1768, Hidayat Khan from Gilan attacked the Lankaran Khanate with a strong army of twelve thousand people. Kara Khan resists at first and then retreats to the Shindan fortress and takes a defensive position. However, Hidayat agreed to pay tribute, seeing that he would not be able to defeat Hidayat Khan’s much larger army.

After repelling Hidayat Khan’s attack by paying huge tribute, Kara Khan starts looking for political

and military allies. At that time, Guba Khan Fatali Khan was trying to unite the lands of Azerbaijan under a single authority. Kara Khan sends his brother Karbalayi Sultan with a small group to Fatali Khan to negotiate or rather to ask for help. In 1785, this meeting resulted in the inclusion of the Lankaran khanate in the Azerbaijan lands under the rule of Fatali Khan and this annexation continued until 1789, that is, until the death of Fatali Khan.

Those years were very difficult in the political and economic life of the khanate. In 1786, Kara Khan died and his son Mir Mustafa Khan came to power (he ruled the Khanate until 1816). After Fatali Khan's death, foreign interventions, especially attacks from the south, weakened and destroyed the Khanate. 1794, the situation worsened when Agha Muhammad Shah Qajar came to power. In The lands of Azerbaijan became a war zone between the Qajar troops trying to seize the khanates and Russia, which aimed to strengthen itself in the Caucasus. The Lankaran khanate, which was inclined to Russia from the beginning, maintained its position in this situation and even encouraged the neighboring khans to do so. The course of events finally resulted in Lankaran khanate accepting Russian subordination: *"...Qajar sent his troops to Azerbaijan in 1795 in the direction of Iravan and Lankaran. Since Mir Mustafa Khan was unable to resist the enemy, he moved the people of Lankaran to Sari Island and took a defensive position. Mir Mustafa Khan, who returned to Lankaran after the departure of the Iranian troops, sent his representative Zaman Bey to the North Caucasus to Russian General Gudovich in September 1795 and Karbalayi Asadullah Bey to Petersburg in October. On March 12, 1796, Karbalayi Asadullah Bey presented the letter of Mir Mustafa Khan to Yekaterina II about the acceptance of the Talish Khanate under the patronage of Russia"* (Nurullabayli – Asadov, 2007).

However, until the Gulustan Peace Treaty concluded between Russia and Iran on October 12, 1813, which laid the foundation for the division of Azerbaijan into two parts, Lankaran Khanate was sometimes attacked by Iran and sometimes by Russia. In 1826, the Lankaran Khanate was completely occupied by Russia and abolished by the tsar's decree. After the death of Mir Mustafa Khan in 1814, his son Mir Hasan Khan, who ascended the khanate throne and tried to fight against the Russian invasion, was later forced to seek refuge in Iran and was killed by poisoning in 1931.

The Lankaran Khanate was a political institution that played an important role in the continuation and development of the traditions of Azerbaijan statehood. The domestic and foreign policies

conducted, its relations with neighboring states and political relations prove this once again.

Valuable studies have been conducted on the establishment, activity and role of the Lankaran khanate in the history of Azerbaijan statehood. The scientific research works of F.S. Asadov, Y. Mahmudov, I. Mammadova and others are valuable sources in this regard. Irada Mammadova's opinions based on historical sources regarding the clarification of the name of the Lankaran khanate are important: *"Since Abbasgulu Khan was given as Lankaran judge in a document belonging to the beginning of the 18th century, in the first periods of Kara Khan's rule, in his Russian archive documents, in a number of documents of the Foreign Policy Archive of the Russian Empire and the Acts of the Caucasian Archeographic Commission, it was called the Lankaran Khanate, so we found it appropriate to call it the Lankaran Khanate, not Talish Khanate. Here we should also not forget that the great Azerbaijan thinker M.F. Akhundov, who is almost a contemporary of the khanate, also calls it the Lankaran khanate. Said Ali and C. Zeynaloghlu also called the khanate Lankaran"* (Mammadova, 2007: 61).

The most magnificent page of Azerbaijan statehood is related to the name of the Azerbaijan People's Republic, the first democratic republic of the East. The newly established government of Azerbaijan managed the impossible in a difficult historical and political period, in a very complicated situation: *"Serious measures were taken in the field of independent, democratic state-building in Azerbaijan, the first parliament and government, state apparatus, management institutions were formed, the borders of the country were defined, military units with high combat capability were created in a short period of time, the mother tongue was declared the state language, special attention was paid to the development of education and culture and purposeful steps were taken in the direction of solving other important issues of exceptional importance for the comprehensive development of the people and national statehood in the following years"* (Aliyev, Heydar, 2022).

The Azerbaijan Democratic Republic, which established the legislative body of Azerbaijan Parliament, which is based on the highest democratic and progressive principles of the entire Muslim East, not only for the first time in the East, but even earlier than in some European countries, gave women the right to vote and be elected, granted equal rights to all citizens of the state, regardless of race, national, religious, class discrimination was eliminated. *"Thanks to the activity of the People's Republic,*

Azerbaijan's becoming a subject of international law prevented its removal from the political map of the world as a state after the Bolshevik invasion in April 1920" (Aliyev, Heydar, 2022).

In addition to the Azerbaijan Democratic Republic established in the north of Azerbaijan and recognized as an independent state by 20 countries of the world, including the Supreme Council of the Paris Peace Conference, in 1920 the "State of Azadistan" was established in the south under the leadership of Sheikh Muhammad Khiyabani and progressive reforms began to be implemented here as well.

Although Azerbaijan's statehood suffered serious shocks during the years of Soviet rule and the Soviet regime tried to tear the nation from its historical roots and make the nation forget its identity under false slogans of internationalism, it was able to preserve its main pillars due to its deep traditions. Azerbaijan statehood was established on July 14, 1969, with the appointment of National Leader Heydar Aliyev as the head of Azerbaijan, although it was within the limits of Soviet power, but bold and fateful steps were taken in the direction of the political, economic and cultural revival and development of the state, the republic. The work done after this stage and the measures implemented played the role of the main material and moral base during the years of the establishment of the independent Republic of Azerbaijan.

On October 18, 1991, Azerbaijan regained its state independence and restored the principles established by its successor, the Azerbaijan Democratic Republic, thereby asserting its loyalty to its past history, centuries-old traditions of statehood. Despite being subjected to the pressures of the Soviet regime for a long time, Azerbaijan has proven its respect for the values preserved in the genetic memory and will honorably continue them. Our independent republic became a member of the UN in 1992 and adopted its own Constitution on November 12, 1995. A member of international organizations such as the Council of Europe, OSCE, the Organization of the Islamic Conference and the Commonwealth of Independent States, Azerbaijan currently cooperates with the European Union, NATO and other international organizations and has become a leading state in the region.

The development and stabilization of state traditions and the strengthening of the state, in turn, create conditions for the flourishing of national culture, the strengthening of national identity and the progress of science. This is a very important moment from the point of view of statehood. Because in the globalized world, it is the formation of the national values system based on ancient roots that makes a

nation and people, the state it owns different from others and makes it special.

At a certain stage of history, when there is a threat to the present and future existence of the state in the conditions of political upheavals, socio-economic crises, national conflicts, it is that individuals with strong convictions, political vision and insight emerged from within that nation and has become the salvation of the state. There were such personalities in the history of Azerbaijan: Babek, Shah Ismail Khatai, Muhammad Amin Rasulzadeh. The savior and founder of modern and independent Azerbaijan is the Great Leader Heydar Aliyev. Historian scholar Murtuz Alasgarov writes: *"If we look at our world, we will see that each of the developing countries has reached its current level based on certain principles. For example, India is developing based on the principles set by Mahatma Gandhi. The United States follows the line established by the founding fathers of this country, those who put forth the Declaration of Independence. The US Declaration of Independence reflects the principles on which the American state and people are based and at the same time, the traditions and principles put forward when this country was founded still remain the main principles. Although Great Britain is a constitutional monarchy, this country is also based on ideological principles that come from history. The brotherly Republic of Turkiye is based on the principles of Ataturkism. No matter how many political party conflicts and power changes occur in Turkiye, the principles defined by Ataturk always live"* (Alasgarov, 2009: 5).

The greatest, irreplaceable and magnificent service of the Great Leader in the history of Azerbaijan statehood was to prevent the disintegration of Azerbaijan as a state. With this mission, he fulfilled the role of the savior of both the Azerbaijan people and the Azerbaijan state, in the truest sense of the word, with honor and shouldering the responsibility of this work without fear or hesitation. Because the years when Great Leader Heydar Aliyev began to lead Azerbaijan for the second time coincided with a very complicated and difficult period: the former Soviet regime collapsed, the relations between the republics, which were deliberately made dependent on each other by the production-export chain, were paralyzed, the economy and agriculture collapsed. Moreover, political chaos reigned in the country. Compared to other former allied republics, the situation of Azerbaijan was difficult and desperate because our lands were invaded by a hateful and treacherous neighboring state.

"The situation began to change after national leader Heydar Aliyev returned to power at the request

of the people in 1993. On June 15, 1993, Heydar Aliyev was elected the chairman of the Supreme Soviet of the Republic of Azerbaijan. That day entered our history as National Liberation Day. On June 23, the Milli Majlis entrusted the presidential powers to the Chairman of the Supreme Soviet, Heydar Aliyev. The people united more closely around their leader Heydar Aliyev. On October 3, 1993, Heydar Aliyev was elected the President of the Republic of Azerbaijan. Building an independent state, ensuring its security and territorial integrity, restoring the economy, democratic development, establishing Azerbaijan's international relations and integrating it into the world community formed the main outlines of Heydar Aliyev's national development strategy" (Aliyev, Heydar, 2022: 5)

The important power of statehood traditions in Azerbaijan, the unity of the state and the people and the savior role of the Great Leader showed itself once again in the fight against the so-called Talish-Mughan organization created by the separatists in the southern region. When the said so-called institution was created, the people of Lankaran, Astara, Masalli, Lerik, Yardimli, Jalilabad and Bilasuvar districts rejected the intentions of Alikram Hummatov and his few supporters and started fighting against them. In fact, the emergence of such an idea and the emergence of its executors was the result of the political crisis in Azerbaijan and it was possible to prevent this crisis as a result of Heydar Aliyev's wise policy. It was at the call of the Great Leader that the people of the southern region revolted against the so-called Talysh-Mughan Autonomous Republic. Desperate, Alikram Hummatov hid for a while, but later he was forced to surrender. Thus, thanks to the visionary policy and invincible determination of the wise leader, the people and the state of Azerbaijan were able to leave behind this difficult period and save our state from disintegration.

Today, the independent and developed state of Azerbaijan is among the leading states of the world. Azerbaijan cooperates economically and politically with the developed countries of Europe, Asia and America and participates in internationally important

projects. As the people and state of Azerbaijan are proud of their rich statehood heritage, they protect their freedom, independence, territorial integrity, and sovereignty obtained at the cost of the blood of their heroes and martyrs with fortitude and honor. The people of Azerbaijan tirelessly follow a goal-oriented and far-sighted domestic and foreign policy in order to introduce their national traditions and values to the whole world. With the commander-in-chief, President Ilham Aliyev's leadership skills, with the bravery of our heroic soldiers and sons of the country, with the great victory of Azerbaijan in 2020, the cleansing of our ancient lands, which had been under occupation for 30 years in just 44 days, became the most beautiful expression of the unity of the state and people of Azerbaijan.

Entering the second half of the 21st century as a victorious, triumphant state that has restored its territorial integrity, the Republic of Azerbaijan is experiencing the greatest stage of construction and strengthening in its glorious history.

As President Ilham Aliyev said years ago: *"We know what we want, we know what goals we are going towards. Our policy is open and clear, our steps are in the right direction and our goal is to further strengthen our country and strengthen Azerbaijan's position in the world. Our policy is the policy of Heydar Aliyev, the path set by Heydar Aliyev. Our support is the people of Azerbaijan and the source of power is the people. We rely on the support of the people of Azerbaijan in all initiatives. Our ideology is the ideology of Azerbaijanism, statehood and independence. This unites the whole society, and we are successfully walking this path"* (Aliyev, Ilham, 2014).

In the field of comprehensive support of the domestic and foreign policy of our state and the responsible fulfillment of the tasks, the esteemed and hardworking people of the Southern region, like all the regions of our republic, always stand by the state and the head of state, the tireless follower of the political course of the Great Leader Heydar Aliyev, President of Azerbaijan Ilham Aliyev. The president, the state and the people's union always give their successful results.

BIBLIOGRAPHY

1. Ağaverdi, X. Azərbaycanın dövlətçilik ənənələri çox zəngindir. 2015, URL: <https://www.xalqcebhəsi.az/news/culture/10616.html>
2. Kərimli, T. Nizami və tarix. Bakı: Elm, 2002. 243 s.
3. Bədəlova, T. Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" poemasında dövlət, hökmdar və xalq münasibətlərinin bədii həlli. Nizami Gəncəvi almanaxı. c. I. Bakı, 2019. 272 s.
4. Ömərov, V. Azərbaycanda dövlətçilik ənənələri, 2017, URL: <https://sesqazeti.az/news/mia/625319.html>
5. Mirzəyev Anar, Eminov Anar, Süleymanov Elçin. Qədim dövrlərdən müstəqilliyə qədər, 2016. URL: https://republic.preslib.az/az_a2.html

6. Heydər Əliyev. Tarix. Ən qədim zamanlardan XX əsrin əvvəllərinədək, 2022, tarix-az.pdf. URL: <https://www.meclis.gov.az/documents/tarix-az.pdf?cat=22&lang=az>

7. Firudin Nurullabəyli – Əsədov, Lənkəran xanlığı 2007. URL: <https://axtar.len.az/?q=L%C9%99nk%C9%99ranxanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>

8. Məmmədova, İ. Lənkəran xanlığının yaranmasına dair. AMEA Tarix İnstitutu. Elmi əsərlər. C. 21–23, 2007. S. 49–51.

9. Ələsgərov, M. Dövlətçilik ənənələrinin banisi. Azərbaycan. 2009, 9 may. S. 5.

10. Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri İlham Əliyevin nitqi. IV Qurultay, 2014. URL: <http://yap.org.az/az/view/pages/40>

REFERENCES

1. Ağaverdi, X. (2015), Azərbaycanın dövlətçilik ənənələri çox zəngindir. [The statehood traditions of Azerbaijan are very rich], 18 Avqust URL: <https://www.xalqcebhəsi.az/news/culture/10616.html> [in Azerbaijanian].

2. Kərimli, T. (2002), Nizami və tarix, [Nizami and history] Bakı: Elm, 243 s. [in Azerbaijanian].

3. Bədəlova, T. (2019), Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” poemasında dövlət, hökmdar və xalq münasibətlərinin bədii həlli., [Artistic solution of state, ruler and people relations in Nizami Ganjavi’s poem “Treasure of Secrets”], Nizami Gəncəvi almanaxı. C. I. Bakı, 272 s. [in Azerbaijanian].

4. Ömərov, V. (2017) Azərbaycanda dövlətçilik ənənələri., [Traditions of statehood in Azerbaijan] 05.07. URL: <https://sesqazeti.az/news/mia/625319.html> [in Azerbaijanian]

5. Mirzəyev Anar, Eminov Anar, Süleymanov Elçin, (2016) Qədim dövrlərdən müstəqilliyə qədər. [From ancient times to independence], URL: https://republic.preslib.az/az_a2.html [in Azerbaijanian]

6. Heydər Əliyev (2022), Tarix. Ən qədim zamanlardan XX əsrin əvvəllərinədək, [History. From the earliest times to the beginning of the 20th century], tarix-az.pdf. URL: <https://www.meclis.gov.az/documents/tarix-az.pdf?cat=22&lang=az> [in Azerbaijanian]

7. Firudin Nurullabəyli – Əsədov, (2007) Lənkəran xanlığı, [Lankaran khanate]. URL: https://axtar.len.az/?q=L%C9%99nk%C9%99ran_xanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1 [in Azerbaijanian].

8. Məmmədova, İ. (2007), Lənkəran xanlığının yaranmasına dair., [About the establishment of Lankaran khanate] AMEA Tarix İnstitutu. Elmi əsərlər. C. 21–23, S. 49–51 (in azerbaijani)

9. Ələsgərov, M. (2009), Dövlətçilik ənənələrinin banisi, [The founder of state traditions] Azərbaycan. 9 may. S. 5. [in Azerbaijanian].

10. Əliyev, İlham (2014), Azərbaycan Respublikası Prezidenti, , Yeni Azərbaycan Partiyasının sədrinin nitqi, [Speech of the President of the Republic of Azerbaijan, Chairman of the New Azerbaijan Party], IV Qurultay. URL: <http://yap.org.az/az/view/pages/40> [in Azerbaijanian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 373.3/.5.043.2-056.2/.3]:78

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-4>**Олександр СОЛДАТЕНКО,***orcid.org/0000-0001-7400-2779*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплінНаціонального університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) *ssanya2012@ukr.net***СПІЛЬНІ НАВИЧКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬО-
МИСТЕЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
ТА МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розглянуті питання інклюзії в мистецькій освіті та соціокультурній діяльності, що в останні роки набули значної уваги в усьому світі. Враховуючи наслідки російської воєнної агресії в Україні, автор наголошує на виокремленні трьох основних інклюзивних груп дорослих і дітей: соціальної, осіб з інвалідністю, людей з «синдромом війни». У статті підкреслюється, що інклюзія у закладах загальної середньої освіти, позашкільної загальної середньої освіти та установах культури базується на принципах доступності, різноманітності, справедливості та співпраці. На думку автора це сприяє творчості, самовираженню, емпатії, різноманітності, співпраці, командній роботі серед учнів та відвідувачів і забезпечує рівний доступ всіх до мистецької освіти та соціокультурної діяльності. Метою статті є обґрунтування необхідності володіння вчителями музичного мистецтва та менеджерами соціокультурної діяльності низкою спільних навичок для створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища в закладах освіти і культури. Автор обґрунтовує важливість набуття саме таких навичок, як: комунікативність, культурна компетентність, гнучкість, здатність до адаптації, креативність, емпатія та лідерство, що потребує постійного професійного розвитку та рефлексії. На думку автора, володіння цими навичками фахівцями музичного мистецтва та соціально-культурної діяльності допоможе більш ефективній їх співпраці у сфері освіти, культури і мистецтва для створення освітньо-мистецького середовища, що визнає різноманітність і сприяє інклюзивності у всіх сферах життя. У статті акцентується увага на необхідності ефективного спілкування та тісної співпраці між вчителями, менеджерами, родинами та громадами для підтримки академічного, соціального, творчого та емоційного розвитку громадян, що гарантує залучення всіх дітей і дорослих до культурно-мистецької діяльності.

Ключові слова: інклюзивне середовище, мистецька освіта, музика, соціокультурна діяльність, комунікативність, культурна компетентність, креативність, емпатія, лідерство.

Oleksandr SOLDATENKO,*orcid.org/0000-0001-7400-2779*

Candidate of Pedagogic Sciences,

Associate Professor at the Department of Art Disciplines

T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

(Chernihiv, Ukraine) *ssanya2012@ukr.net***COMMON SKILLS OF ORGANIZING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL
AND ARTISTIC ENVIRONMENT FOR TEACHERS OF MUSICAL ART
AND MANAGERS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES**

The article discusses issues of inclusion in art education and socio-cultural activities that have gained significant attention worldwide in recent years. Considering the consequences of Russian military aggression in Ukraine, the author emphasizes the identification of three main inclusive groups of adults and children: the socially disadvantaged, individuals with disabilities, and people with "war syndrome." The article underscores that inclusion in general secondary education institutions, extracurricular general secondary education, and cultural institutions is based on the principles of accessibility, diversity, fairness and collaboration. According to the author, this fosters creativity, self-expression, empathy, diversity, collaboration, and teamwork among students and visitors, ensuring equal access for all to art education and socio-cultural activities. The purpose of the article is to substantiate the need for music teachers and socio-cultural activity managers to possess a set of shared skills to create an inclusive educational and artistic environment in educational and cultural institutions. The author argues for the importance of acquiring skills such as communication,

cultural competence, flexibility, adaptability, creativity, empathy, and leadership, which require continuous professional development and reflection. In the author's opinion, possessing these skills will facilitate more effective collaboration among music and socio-cultural professionals in the fields of education, culture, and art, creating an educational and artistic environment that recognizes diversity and promotes inclusivity in all areas of life. The article emphasizes the importance of effective communication and close collaboration between teachers, managers, families, and communities to support the academic, social, creative, and emotional development of citizens, ensuring the involvement of all children and adults in cultural and artistic activities.

Key words: *inclusive environment, art education, music, socio-cultural activities, communication, cultural competence, creativity, empathy, leadership.*

Постановка проблеми. В останні роки питання інклюзії в мистецькій освіті та соціокультурній діяльності набули значної уваги як в Україні, так і в усьому світі. І це не дивно, адже інклюзивне середовище, відіграючи важливу роль у формуванні сучасного суспільства, є місцем, де кожна людина, незалежно від свого віку, релігії, культури, статі, національності та інвалідності, має можливість розвиватися і брати участь у всіх сферах життя.

Музична освіта і соціокультурна діяльність надають учням та відвідувачам можливість культурного розвитку, мистецької самореалізації через навчання, дослідження різних культур, участі у музичних і соціокультурних заходах, однак важливо щоб цей процес був інклюзивним і доступним для всіх.

Погоджуючись з А. Поліхроніді, необхідно констатувати, що «інклюзивна освіта як педагогічний феномен передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої всі діти, незалежно від їхніх фізичних, психічних та інших особливостей розвитку, включені до загальної системи освіти й навчаються разом з іншими однолітками (при цьому в освітніх організаціях здійснюється облік їхніх особливих освітніх потреб, надається специфічна педагогічна підтримка й корекційна допомога)» (Поліхроніді, 2021: 16).

Мистецька освіта є важливим аспектом інклюзії у закладах загальної та позашкільної загальної середньої освіти. Вона охоплює різні форми художнього вираження, включаючи образотворче мистецтво, музику, танець, театр, літературу і відіграє вирішальну роль у вихованні творчості, критичного мислення, культурного розуміння та особистому розвитку учнів.

Робота вчителів музичного мистецтва з організації інклюзивного освітньо-мистецького середовища передбачає вирішення питань різноманітності і справедливого доступу. Їм потрібно сприяти різноманітності в представленні митців, форм мистецтва та культурних проєктів у навчальних програмах і навчально-методичних матеріалах. Це передбачає додавання різноманітних теоретичних досліджень, практичного досвіду та культур-

ної спадщини в навчальні програми, що сприяє усвідомленню та розумінню різних культурних, соціальних та історичних контекстів. Вчителі музичного мистецтва також повинні забезпечити справедливий доступ всіх до мистецької освіти, особливо учнів із обмеженими можливостями, із спільнот з низьким рівнем доходу або різного мовного чи культурного походження. Це включає надання відповідних приміщень, ресурсів і допоміжних послуг, щоб гарантувати, що всі учні зможуть повноцінно брати участь у програмах мистецької освіти.

Культурні установи – це місця, де люди збираються, щоб проводити своє дозвілля, спілкуватися, досліджувати та цінувати мистецтво, історію і культурну спадщину. Створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища в закладах культури є особливо важливим через його значну роль у формуванні культурного ландшафту нашого суспільства. Проте історично склалося так, що культурні заклади не завжди були інклюзивними, оскільки існує багато бар'єрів, зокрема, фізичних, сенсорних, когнітивних, мовних та економічних, що інколи перешкоджають участі певних груп населення у соціокультурній діяльності.

Робота менеджерів соціокультурної діяльності з організації інклюзивного освітньо-мистецького середовища в закладах культури має важливе значення для забезпечення рівного доступу кожного відвідувача до всіх ресурсів і можливостей. Це передбачає визнання й усунення будь-яких існуючих бар'єрів, сприяння різноманітності та інклюзивності, надання ресурсів і підтримки особам з різними потребами, створення середовища поваги та прийняття, а також залучення спільноти до творчості.

Мистецтво, будучи яскравим засобом вираження різних думок, культур та ідентичності людей, може кинути виклик суспільним нормам, розвинути критичне мислення, співпереживання та порозуміння. Мистецтво, будучи також соціальною діяльністю, передбачає обмін ідеями і спільну роботу над груповими культурними проєктами. Саме тому вчителі музичного мистецтва та менеджери соціокультурної діяльності повинні

сприяти культурній співпраці, командній роботі та інклюзивності в закладах освіти і культури, що вимагає від них володіння низкою спільних навичок для ефективної роботи.

Аналіз досліджень. Багато вчених і дослідників як в Україні так і за кордоном вивчали вплив музичної освіти та соціально-культурної діяльності на створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища.

Ось кілька прикладів світових вчених, чії праці допомогли сформувати сферу музичної освіти та управління соціокультурними подіями, а також надали цінну інформацію про те, як музика може сприяти інклюзії, соціальним змінам і культурному розумінню.

Є. Коста-Джіомі, досліджувала вплив музичної освіти на розвиток соціальних навичок і міжкультурної компетентності (Costa-Giomi, 2012); Ю. Парк, акцентував увагу на ролі музичної освіти в сприянні культурної обізнаності та взаєморозумінню (Park, 2017); Дж. Нцеме, свої дослідження зосередив на ролі музичної освіти в просуванні соціальної справедливості та інклюзивності (Ntseme, 2019); Ш. Вудворд, досліджувала перетин музичної освіти та культурного розмаїття (Woodward, 2017); К. Абріл, присвятив свою працю ролі музичної освіти в просуванні культурного взаєморозуміння та соціальної справедливості; Л. Кустодеро, зосередила дослідження на ролі музичної освіти в соціально-емоційному навчанні та розвитку емпатії; П. Кемпбелл, висвітлювала роль музики в сприянні міжкультурному взаєморозумінню та соціальній справедливості; Г. Сміт, наголошував в своїх працях на ролі музики в просуванні соціальних змін та інклюзії (Smith, 2014); Р. Фінк, свої дослідження зосередив на зв'язку між музикою та соціальною ідентичністю, включаючи питання, пов'язані з расою та етнічністю.

В Україні багато науковців зробили внесок у розробку ефективних стратегій для сприяння інклюзивності і соціальних змін у галузі музичної освіти та соціокультурної діяльності.

Обґрунтування загальних тенденцій і прогнозування підходів щодо розв'язання проблематики інклюзії та інклюзивної освіти здійснили: С. Альохіна, В. Бондар, М. Братко, О. Будник, О. Главацька, Н. Горішна, Д. Завітренко, Т. Бут, А. Колупаєва, О. Кузьміна, М. Малофеев, Ю. Найда, Н. Софій, Г. Слезанська, О. Сунцова, З. Шевців та ін..

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, у тому числі в умовах інклюзивної освіти, відображено в

працях Е. Абдулліна, Л. Арчажникової, А. Козир, А. Линенко, О. Олексюк, Г. Падалки, А. Поліхроніди, О. Ребрової, О. Ростовського, О. Рудницької та ін. (Поліхроніди, 2021).

Питання професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності розглядались у працях: І. Анненкової, О. Бойко, Л. Влодарскої-Золи, О. Виханського, В. Горланчук, І. Дараховського, І. Драча, П. Друкера, Л. Гончар, А. Зобова, О. Ельбрехта, О. Набоки, Е. Печерської, Т. Павлий, С. Самигіна, Л. Столяренко, В. Стрельнікова, І. Черноіванова та ін. (Гончар, 2021).

Публікації цих та інших науковців дають цінну інформацію, пропонують практичні поради та теоретичні основи у вивченні питань інклюзії у музичній освіті та соціокультурній сфері у сучасному суспільстві.

Натомість питання аналізу спільних для вчителів музичного мистецтва та менеджерів соціокультурної діяльності навичок, якими вони повинні володіти для створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища залишились поза увагою науковців.

Метою статті є обґрунтування необхідності володіння вчителями музичного мистецтва та менеджерами соціокультурної діяльності низкою спільних навичок для створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища в закладах освіти і культури.

Виклад основного матеріалу. Заклади освіти та культури в Україні вважають своїм першочерговим завданням створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища, де всі діти і дорослі відчувають гостинність, підтримку та мають широкі можливості розвиватися в академічному, творчому та особистому плані.

«Враховуючи сучасний стан розвитку суспільства у світі та наслідки російської воєнної агресії в Україні зокрема, необхідно констатувати швидкі темпи зростання кількості людей, які потребують соціальної та спеціальної допомоги» (Белоусова, 2021: 54). У зв'язку з цим, Н. Белоусова запропонувала авторську типізацію трьох інклюзивних груп:

1. Соціальна – представники соціальної групи, які потребують корекції поведінки у напрямі взаємодії з іншими людьми та виконувати соціальні ролі (колишні ув'язнені, випускники інтернатних установ, літні й старі самотні, асоціальні сім'ї, бездомні, бездоглядні діти і т. д.).

2. Особи з інвалідністю – інваліди різного віку, ступенів інвалідності, видів інвалідності та нозологій (усього 132 нозології зареєстровано в перебіку нозологій інвалідності в Україні).

3. Люди з «синдромом війни» – військовослужбовці, мирне населення (дорослі та діти), що

перебувало (перебуває) в зоні військових дій (конфліктів) та зазнали значних моральних, психологічних чи фізичних порушень (змін у загальному стані) (Белоусова, 2020; Белоусова, 2018).

Погоджуючись з Н. Белоусовою, ми вважаємо, що саме ці інклюзивні групи необхідно враховувати вчителям музичного мистецтва і менеджерам соціокультурної діяльності при створенні інклюзивного освітньо-мистецького середовища в закладах освіти і культури.

Однією з ключових причин, чому вчителі музичного мистецтва та менеджери соціокультурної діяльності мають володіти спільними навичками створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища, є необхідність організації безпечного простору для дорослих і дітей, де вони зможуть вільно виражати свої думки, емоції, особистість, досліджувати власну культурну спадщину та ідентичність через творчість і де наголошується на важливості різноманітності в мистецтві та репрезентації різних культур, рас, статі, здібностей. Це може допомогти учням чи відвідувачам розвинути почуття причетності, самоідентифікації та впевненості в собі, розширити світогляд та розуміння світу, цінувати різноманітність, а також сприяти інклюзивності та повазі до інших.

Ще однією вагомою причиною є необхідність забезпечення рівного доступу всіх дітей і дорослих незалежно від їхніх здібностей, походження чи особистості до мистецької освіти та діяльності закладів культури.

Саме вчителі музичного мистецтва та менеджери соціокультурної діяльності відіграють важливу роль у створенні в закладах освіти і культури інклюзивного освітньо-мистецького середовища, де вітається та цінується різноманітність. Це вимагає від них володіння низкою певних спільних навичок для його організації та ефективного функціонування.

Перш за все, вчителі музичного мистецтва як і менеджери соціокультурної діяльності повинні володіти навичками спілкування. Здатність ефективно спілкуватися з людьми різного походження є важливою так, як дозволяє зрозуміти потреби своїх учнів або відвідувачів, чітко передати їхні очікування і цілі та допомагає будувати довірчі стосунки і створювати культуру привітності, прийняття та поваги, що є важливим для функціонування безпечного й сприятливого інклюзивного середовища. Ефективне спілкування гарантує, що всі діти і дорослі відчувають себе цінними та залученими до культурно-мистецької діяльності. Вчителі музичного мистецтва і менеджери соціо-

культурної діяльності повинні вміти слухати і розуміти потреби своїх учнів або відвідувачів, бути в змозі передати свої очікування й цілі в чіткій і стислій формі та створити атмосферу довіри, приналежності і мотивації, що призведе до більшого залучення й участі.

Інклюзивна мистецька освіта та соціокультурна діяльність передбачає також співпрацю між вчителями, менеджерами, родинами та громадами для підтримки академічного, соціального, творчого та емоційного розвитку громадян. Вчителі музичного мистецтва і менеджери соціокультурної діяльності повинні вміти залучати сім'ї й громади як партнерів у процес освіти та дозвілля, налагоджувати відкриті лінії спілкування з родинами, залучати їх до прийняття рішень щодо навчальних програми, матеріалів і стратегій розвитку.

Ще однією важливою навичкою для створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища, що поважає та вшановує різноманітність – культурна компетентність. І вчителі музичного мистецтва і менеджери соціокультурної діяльності повинні розуміти різні світові культури, місцеві традиції, звичаї і вміти включати їх елементи у свою діяльність, щоб забезпечити збагачення світогляду кожного учня або відвідувача. Крім того, вони повинні орієнтуватись у культурному походженні, традиціях громад своїх учнів або відвідувачів і включити це в навчальні програми чи робочі плани.

Інклюзія у мистецькій освіті та соціокультурній діяльності також передбачає визнання й пристосування до різноманітних потреб, здібностей, стилів навчання та дозвілля всіх дітей і дорослих. Тому вчителі музичного мистецтва як і менеджери соціокультурної діяльності повинні володіти гнучкістю і адаптивністю для гарантування, що їх робота є ефективною і доступною для кожного. Вони повинні вміти адаптувати свої стилі викладання в закладах загальної та позашкільної загальної середньої освіти, форми і методи організації мистецьких заходів відповідно до різних потреб навчання та культурного походження учнів або відвідувачів. Вчителі музичного мистецтва і менеджери соціокультурної діяльності повинні вміти диференціювати свою діяльність, щоб задовольнити різноманітні потреби та уподобання людей, у тому числі з обмеженими можливостями, або тих, хто вивчає іноземну мову. Це може включати модифікацію мистецьких матеріалів, надання додаткової підтримки, пропонування альтернативних форм співпраці або використання інклюзивних навчальних чи дозвіллевих страте-

гій, що дозволяють застосовувати різні способи вираження.

Креативність необхідна для створення привабливого інклюзивного освітньо-мистецького середовища і являється ще однією важливою спільною навичкою для вчителів музичного мистецтва та менеджерів соціокультурної діяльності. Вони повинні вміти розробляти та впроваджувати творчі підходи для залучення своїх учнів або відвідувачів до співпраці. Ця творчість також може допомогти подолати культурні бар'єри та надати людям нові, захоплюючі можливості дослідження і реалізації своїх мистецьких інтересів.

Мистецтво виховує співчуття та порозуміння, показує різні точки зору, емоції та досвід за допомогою художнього вираження, тому емпатія також є важливою спільною навичкою для вчителів музичного мистецтва та менеджерів соціокультурної діяльності. Вони повинні розуміти виклики і бар'єри, з якими можуть зіткнутися їхні учні або відвідувачі та прагнути створити інклюзивне середовище вільне від стереотипів і дискримінації, що дозволить надавати підтримку, керівництво та допомогу людям у подоланні всіх перешкод у досягненні своїх цілей. Вони мають заздалегідь усунути всі стереотипи в навчальній програмі чи організаційно-розпорядчих документах та всіляко інклюзивно презентувати різні культури, стать, раси, здібності на заняттях чи у дозвіллевій діяльності. Вчителі музичного мистецтва, як і менеджери соціокультурної діяльності, повинні вміти проводити диспути, воркшопи, мистецькі заходи, що сприяють емпатії, повазі, відкритості, активному слуханню та розумінню різноманітних точок зору. Вони повинні заохочувати дітей і дорослих брати участь у різних мистецьких, соціальних, культурних івент-проектах для розвинення емпатії, співчуття та почуття соціальної відповідальності, що є важливим для інклюзії і просування позитивних соціальних змін.

Також і вчителі музичного мистецтва і менеджери соціокультурної діяльності повинні володіти лідерськими навичками. Вони повинні надихати та мотивувати своїх учнів або відвідувачів на розкриття їх творчого потенціалу. Лідерство також передбачає створення безпечного та сприятливого

середовища, де люди можуть вільно висловлюватись і не боятися осуду.

Набуття навичок створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища вимагає від вчителів музичного мистецтва і менеджерів соціокультурної діяльності постійного професійного розвитку та рефлексії. Вони повинні критично аналізувати свою практику викладання або організації заходів, навчальну програму та робочі плани, щоб визначати будь-які сфери, що можуть потребувати вдосконалення з точки зору інклюзивності. Регулярна саморефлексія, активна комунікація з колегами, постійне ознайомлення з сучасними дослідженнями і передовим досвідом інклюзивної мистецької освіти та соціокультурної діяльності можуть допомогти їм своєчасно вдосконалюватись і створювати більш інклюзивне освітньо-мистецьке середовище в закладах загальної та позашкільної загальної середньої освіти і культури.

Висновки. Підсумовуючи необхідно зазначити, що інклюзія вимагає від закладів освіти і культури пам'ятати про різноманітність своєї аудиторії та вживати заходів для того, щоб кожен учень або відвідувач почувався бажаним і цінним. Застосовуючи принципи доступності, різноманітності, справедливості та співпраці, заклади загальної та позашкільної середньої освіти і культури можуть створювати середовище, де всі люди відчують, що їх цінують, поважають і допомагають брати повну участь у культурному житті.

Створення інклюзивного освітньо-мистецького середовища в мистецькій освіті і соціокультурній сфері має важливе значення для сприяння різноманітності, справедливості та включеності в суспільство дорослих і дітей. Це дуже важливе завдання вимагає від вчителів музичного мистецтва та менеджерів соціокультурної діяльності володіння низкою спільних навичок, що включають комунікативність, культурну компетентність, гнучкість і здатність до адаптації, креативність, емпатію та лідерство. Маючи ці навички, вони можуть створювати середовище, що сприяє творчості, самовираженню, емпатії, різноманітності, інклюзивності, співпраці, командній роботі серед учнів або відвідувачів і забезпечує рівний доступ всіх до мистецької освіти та соціокультурної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоусова Н. В. Інклюзивний туризм у системі реабілітаційної географії: від теорії до практики: монографія. Київ, 2018. 346 с.
2. Белоусова Н. В. Проблеми кадрового забезпечення туристичних агенцій України для роботи з інклюзивними туристами. *«Міський туризм: реалії, виклики, перспективи»*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27.03.2020 р.): Тези доповідей. Київ, 2020. С. 78–82.

3. Белоусова Н. В. Развитие инклюзивного туризма в регионах Украины: социально-экономический концепт: Доктор экономических наук Киев, 2021. 543 с.
4. Гончар Л. В. Теоретичні і методичні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету: автореф. дис. ... док. пед. Слов'янськ, 2021. 42 с.
5. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: колективна монографія / О. Главацька, Н. Горішна, Г. Слозанська та ін. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2022. 326 с.
6. Повалій Т. Л. Соціальне партнерство та професійні комунікації в роботі менеджера соціокультурної діяльності: навчальний посібник / Т. Л. Повалій, О. П. Бойко. Суми : Сумський державний університет, 2021. 241 с.
7. Поліхроніді А. Г. Специфіка професійної діяльності вчителя музики в умовах інклюзивної освіти. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2016. № 8 (139). С. 111–114.
8. Поліхроніді А. Г. Змістові та процесуальні складові підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2020. VIII (94), Issue : 236. С. 60–64.
9. Поліхроніді А. Г. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. Одеса, 2021. 26 с.
10. Поліхроніді А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. Одеса, 2016. № 6. С. 82–85.
11. Costa-Giomi, E. (2012). Music education for cultural diversity: A framework for research and practice. *International Journal of Music Education*, 30(4), 312–323.
12. Ntseme, G. N. (2019). Music education for social justice in South Africa: A narrative inquiry of teachers' practices. *British Journal of Music Education*, 36(1), 51–65.
13. Park, E. (2017). Music teacher education for cultural diversity in South Korea. *British Journal of Music Education*, 34(2), 221–233.
14. Smith, G. D. (2014). *Music as social life: The politics of participation*. Ashgate Publishing, Ltd.
15. Woodward, S. (2017). Decolonizing music education: Colonial legacies, resistance and (re) invention. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 16(3), 36–60.

REFERENCES

1. Bielousova N. V. Inkluzivnyi turizm u systemi reabilitatsiinoi heohrafii: vid teorii do praktyky [Inclusive tourism in the system of rehabilitation geography: from theory to practice] Monograph. Kyiv, 2018. 346 p. [in Ukrainian].
2. Bielousova N. V. Problemy kadrovoho zabezpechennia turystychnykh ahentsii Ukrainy dlia roboty z inkluzyvnyymi turystamy. "Miskyi turizm: realii, vyklyky, perspektyvy" [Problems of staffing of tourist agencies of Ukraine to work with inclusive tourists. "Urban tourism: realities, challenges, prospects". Materials of the International Scientific and Practical Conference] (Kyiv, March 27, 2020): Abstracts of reports. Kyiv, 2020. p. 78–82 [in Ukrainian].
3. Bielousova N. V. Rozvytok inkluzyvnoho turyzmu v rehionakh Ukrainy: sotsialno-ekonomichni kontsept [Development of inclusive tourism in the regions of Ukraine: socio-economic concept] Kyiv, 543 [in Ukrainian].
4. Honchar L. V. Teoretychni i metodychni zasady formuvannia kultury profesiinoi diialnosti maibutnikh menedzheriv v osvithomu seredovyshchi universytetu [Theoretical and methodological foundations of the formation of the culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university]. Sloviansk, 2021. 42 p. [in Ukrainian].
5. Inkluziia v dii: stratehii vprovadzhenia v Ukraini ta sviti: kolektyvna monohrafiia [Inclusion in action: implementation strategies in Ukraine and the world: a collective monograph] O. Hlavatska, N. Horishna, H. Slozanska et al. Ternopil: Yu. V. Osadtsa, 2022. 326 p. [in Ukrainian].
6. Povaliy T. L. Sotsialne partnerstvo ta profesiini komunikatsii v roboti menedzhera sotsiokulturnoi diialnosti: navchalnyi posibnyk [Social partnership and professional communications in the work of a manager of socio-cultural activities: study guide] T. L. Povaliy, O. P. Boyko. Sumy: Sumy State University, 2021. 241 p. [in Ukrainian].
7. Polikhronidi A. H. Spetsyfika profesiinoi diialnosti vchytelia muzyky v umovakh inkluzyvnoi osvity. *Molod i rynek* [The specificity of the professional activity of a music teacher in the conditions of inclusive education. *Youth and the market*]. Drohobych, 2016. № 8 (139). P. 111–114 [in Ukrainian].
8. Polikhronidi A. H. Zmistovi ta protsesualni skladovi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do profesiinoi diialnosti v umovakh inkluzyvnoi osvity. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* [Content and procedural components of training future music teachers for professional activity in the conditions of inclusive education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*] Odesa, 2020. VIII (94), Issue : 236. P. 60–64 [in Ukrainian].
9. Polikhronidi A. H. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do profesiinoi diialnosti v umovakh inkluzyvnoi osvity [Preparation of future music teachers for professional activities in the conditions of inclusive education], Odesa, 2021, 26 [in Ukrainian].
10. Polikhronidi A. H. Stvorennia inkluzyvnoho osvithnoho seredovyshcha v suchasnykh navchalnykh zakladakh [Creating an inclusive educational environment in modern educational institutions. *Science and education*]. Odesa, 2016. № 6. P. 82–85. [in Ukrainian].
11. Costa-Giomi, E. (2012). Music education for cultural diversity: A framework for research and practice. *International Journal of Music Education*, 30(4), 312–323.
12. Ntseme, G. N. (2019). Music education for social justice in South Africa: A narrative inquiry of teachers' practices. *British Journal of Music Education*, 36(1), 51–65.

13. Park, E. (2017). Music teacher education for cultural diversity in South Korea. *British Journal of Music Education*, 34(2), 221–233.
14. Smith, G. D. (2014). *Music as social life: The politics of participation*. Ashgate Publishing, Ltd.
15. Woodward, S. (2017). Decolonizing music education: Colonial legacies, resistance and (re) invention. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 16(3), 36–60.

УДК 784.3:784.9]:78.071.1Мокану](477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-5>

Олексія СУК,
orcid.org/0009-0009-2160-1597
творча аспірантка кафедри композиції
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) alexia.suk@gmail.com

СУЧАСНІ ВОКАЛЬНІ ТЕХНІКИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ АДРІАНА МОКАНУ

Матеріалом дослідження стали вокально-інструментальні твори сучасного українського композитора Адріана Мокану. Особливістю його творчості є різноманітні артикуляційні експерименти, які проходять низкою крізь різні інструментальні жанри митця, так і вокальні. В останніх композитор відштовхується від фонетичного аналізу мови, проводить розподіл на фонемні ряди, які своєю чергою утворюють різні сонористичні звуки, або обертони та форманти, що створює імітацію інструментальних прийомів у вокальній партії і, таким чином, це має вплив на формотворчу складову в цілому, зокрема це яскраво виражено у творах: “Este amoroso tormento”, “Madrigal no verte”, “Waren wir, sind wir, warden”.

У статті розглянуто особливості взаємозв'язку інноваційних вокальних прийомів із формоутворенням, здійснено аналіз вербальної складової та її поєднання з музичним матеріалом, обґрунтовано концептуальне використання вокальних прийомів, що розширюють композиційні можливості музичної форми та фактурної тканини. Водночас досліджено вплив фонетичних експериментів у вокальних доробках композитора на інтеграцію з інструментальними прийомами та деталі їх нотації на основі наукових здобутків у сфері вокальних технік.

Поєднання таких аспектів роботи над вокальною партією на даний момент не достатньо вивчене, тому дослідження висвітлює цю проблематику на прикладі творів А. Мокану, композитора, який активно залучає актуальні музичні тенденції, синтезуючи їх із власними авторськими надбаннями у своїй творчості.

У контексті статті також здійснено огляд історичних передумов виникнення сучасної вокальної мови та відповідних до неї засобів, виявлено генезу внеску видатних постатей у розвиток новітніх засобів вокальної композиції.

Метою статті є визначення принципів застосування сучасних інноваційних вокальних засобів, виявлення специфіки їхнього застосування й аналіз шляхів пошуку експериментальних звучань.

Наукова новизна полягає у поєднанні класифікації різних дослідників і розгляду на їхній основі вокальних творів А. Мокану. Камерно-вокальна творчість розглядається з точки зору характеристики і визначення типологічних та індивідуальних ознак музичного мислення, особливостей застосування композиторських технік, а також сучасних прийомів у написанні вокальної партії, що застосовуються для вирішення певних творчих завдань.

У відкритті нових засобів виразності та фактурних елементів важливо встановити взаємозв'язок між виконавцем і композитором, отже вивчення цієї тематики створює шляхи до розуміння концептів сучасних вокальних творів, а також мети використання різноманітних «розширених технік» у зв'язку з композиційно-драматургічним розвитком. Вивчення даного аспекту сприятиме розкриттю можливостей як власне виконавців-вокалістів, так і створить додаткові умови для появи нових авторських експериментальних композицій.

Ключові слова: вокальні техніки, творчість А. Мокану, фонемні, формоутворення, фактурна тканина, виконавство, композиція, тембр, нотація.

Oleksia SUK,
orcid.org/0009-0009-2160-1597
Creative Postgraduate Student at the Department of Composition
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) alexia.suk@gmail.com

MODERN VOCAL TECHNIQUES ON THE EXAMPLE OF THE WORKS OF ADRIAN MOCANU

The material of the study was the vocal and instrumental works of the modern Ukrainian composer Adrian Mocanu. A feature of his work is a variety of articulation experiments that pass through various instrumental and vocal genres of the creator. In the latter, the composer starts from the phonetic analysis of the language, divides it into phonemic series, which in turn form different sonoristic sounds, or overtones and formants that create an imitation of instrumental techniques in the vocal part and, thus, it affects the formative component as a whole. In particular, this is clearly expressed in the works: “Este amoroso tormento”, “Madrigal no verte”, “Waren wir, sind wir, warden”.

The article examines the peculiarities of the relationship between innovative vocal techniques and form formation, analyzes the verbal component and its combination with musical material, substantiates the conceptual use of vocal

techniques that expand the compositional possibilities of musical form and textural fabric. At the same time, the influence of phonetic experiments in the composer's vocal works on the integration with instrumental techniques and the details of their notation on the basis of scientific achievements in the field of vocal techniques were investigated.

The combination of such aspects of work on the vocal part is not sufficiently studied at the moment, so the study highlights this problem using the example of the works of A. Mocanu, a composer who actively involves current musical trends by synthesizing them with his own author's assets in his work.

In the context of the article, a review of the historical prerequisites for the emergence of modern vocal language and the means corresponding to it was also carried out, the genesis of the contribution of prominent figures to the development of the latest means of vocal composition was revealed.

The **purpose** of the article is to determine the principles of using modern innovative vocal tools, to identify the peculiarities of their use, and to analyze the ways of finding experimental sounds.

The **scientific novelty** consists in combining the classifications of various researchers and considering the works of the composer A. Mocanu based on them. Chamber and vocal creativity is considered from the point of view of characterizing and defining typological and individual signs of musical thinking, features of the application of compositional techniques, as well as modern techniques in writing a vocal part, which are used to solve certain creative tasks.

In the discovery of new means of expression and textural elements, it is important to establish a relationship between the performer and the composer; therefore, the study of this topic creates ways to understand the concepts of modern vocal works, as well as the purpose of using various "advanced techniques" in connection with compositional and dramaturgical development. The study of this aspect will help reveal the possibilities of both singers and create additional conditions for the emergence of new experimental compositions.

Key words: vocal techniques, work of A. Mocanu, phonemes, form formation, textured fabric, performance, composition, timbre, notation.

Постановка проблеми. Авторські музичні композиції академічного спрямування у ХХІ столітті неухильно та послідовно тяжіють до аналітичного мислення та чіткої конструктивності, що зумовлено потребою у синтезі та вдосконаленні вже звичних принципів роботи з музичним матеріалом у певному музично-технологічному та культурологічному контексті. Так звані «розширені техніки» з їх суттєвим розмаїттям варіантів звуковидобування все більше аналізуються в органічному зв'язку з тенденцією композиторів створювати нові поєднання різноманітних тембрів, досліджувати природу звуків у теперішніх проявах, що, зокрема, пов'язано і з розвитком електронних музичних технологій. В результаті одне породжує інше – структура продукує новітні засоби, а новітні засоби, відповідно, диктують власні структурні утворення. Це розширює рамки уявлень про форму, фактуру, артикуляцію, а також вербальну складову, якщо мова йде про вокальні твори. Отже, музика сучасних реалій потребує детальнішого розгляду саме в аспекті інноваційних засобів композиторського письма, що спричинило звернення до матеріалу камерно-вокальних творів, що уособлюють на теперішній час досить великий пласт композиційних пошуків.

Безпосереднім об'єктом розгляду є вокально-інструментальні твори одного з провідних українських композиторів молодого покоління – Адріана Мокану (нар. 1989 р.). Особливістю його творчості є різноманітні артикуляційні експерименти, які проходять низкою як крізь інструментальні, так і вокальні жанри автора. У вокальній творчості (у т.ч. в композиціях із застосуванням

голосу в якості окремого «інструментального» тембру) композитор насамперед відштовхується від фонетичного аналізу мови, проводить розподіл на фонемні ряди, які своєю чергою утворюють різні сонористичні звуки-ефекти, або обертони та форманти, що схожі на своєрідну імітацію інструментальних прийомів і таким чином впливають на формотворчу складову в цілому. Зокрема, це яскраво виражено у творах "Este amoroso tormento" (2018), "Madrigal no verte" (2018), "Reflections of quiet things" (2015).

Мета. Розкриття особливостей взаємозв'язку інноваційних вокальних прийомів із формоутворенням, аналіз вербальної складової та її поєднання з музичним матеріалом, обґрунтування концептуального використання вокальних прийомів, що розширюють композиційні можливості музичної форми і фактурної тканини, – стають предметом розгляду та метою дослідження. Також на основі наукових досліджень у сфері вокальних технік, простежується вплив фонетичних експериментів на інтеграцію з суто інструментальними прийомами та деталі їх нотації у вокальних творах композитора. Поєднання таких аспектів роботи над вокальною партією наразі не достатньо вивчене, тому дослідження творчості А. Мокану, композитора, що активно та послідовно залучає найновітніші музично-технічні (акустичні та вокальні) тенденції, синтезуючи їх із власними надбаннями, вбачається актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наведемо декілька класифікацій, у яких згадуються основні технічні засоби та необхідні вокальні навички, що на теперішній час активно

використовуються академічними композиторами та, відповідно, є розповсюдженими й актуальними в сучасній вокально-виконавській практиці.

У 1974 році «Ансамбль розширених вокальних технік» (EVTE) у Сан-Дієго, Каліфорнія, розробив описову термінологію особливих методів виконання. Завдяки роботі таких вокалістів, як члени EVTE, запис відтворюваних звуків стає доступним для інших вокалістів та композиторів, зацікавлених у розширенні традиційних вокальних меж.

У дослідницькій роботі Дебори Каваш розглядаються обрані «розширені вокальні техніки», розроблені EVTE в контексті композиційного використання та пов'язані з цим проблеми виконання. Детальніше поняття створених ними термінів розкрито Ліндою Вікерман з EVTE, що допомогло пояснити деякі технічні прийоми. Обрано п'ять прийомів, які включають так звані «посилені гармоніки», «улюляцію», «вокальний фрай¹», «горловий спів» та «складні мультифоніки» (Kavash, 1980: 1–20).

Хоча імпровізація може забезпечити базовий музичний контекст для нових звучань, композиційні вимоги пропонують вокалісту сьогочасні виміри виконання. Оскільки учасники EVTE удосконалили використання цих звуковидобувань, деякі автори створювали композиції спеціально для цього ансамблю. Згадані вище прийоми можна зустріти і на прикладах творів композиторів, що також експериментували самостійно зі схожими звуковими новаціями.

У своєму дослідженні О. Приходько вирізняє так званий «тип а-класичного письма», який належить саме творам другої половини ХХ століття: «Крім певних новаторських прийомів, які пов'язані, в першу чергу, з темброво-колеристичною стороною виконавства, спостерігаємо нове трактування традиційних прийомів <...>. Всі ті засоби виразності, що не відповідають традиційним нормам <...>, можна розглядати як ознаки а-класичного <...>». (Приходько, 2013: 204). Дослідниця класифікує вокальні прийоми, що належать до а-класичного написання і використовуються як у сучасній хоровій музиці, так і в сольному камерно-вокальному співі. Серед них: *мовно-шумові*, до яких відноситься кашель, шепіт, крик, свист, сміх, хрип; *мовно-співочі* – це *sprechstimme*, мовлення на заданій висоті, речитатив, *sprechgesang*, мово-спів з визначеною звуковисотністю; *екстремальні вокальні тех-*

ніки – виконання різних голосних у визначених ритмічних послідовностях на одній фіксованій висоті, спів фальцетом, спів на вдиху та видиху; *вокально-мануальні* – спів із закритим ротом, виконання звуків, прикривши рот рукою, звук із зімкненими зв'язками, закритим ротом та зіщепленими зубами; власне *інтонаційні* – підвищення чи пониження звуку на третину чи чверть тону; *прийоми, пов'язані з особливостями прочитання нотного тексту*, такі як безштильова нотація з відносною тривалістю кожної ноти, залежність від мовної інтонації, вільна вокалізація вверх і вниз по всьому вокальному діапазону, постійне повторення мелодичної фігури в довільному ритмі протягом зазначеного в партитурі періоду (кількість тактів або секунд) (Приходько, 2017: 203–204).

Нами наведено далеко не всі засоби, які можна зустріти у вокальних партіях сучасних композиторів.

Виклад основного матеріалу. Новітні засоби вокального письма є частиною ширших тенденцій у музиці, що з'явилися ще на початку ХХ століття та продовжують розвиватися до сьогодні. Початок минулого століття пов'язаний з формуванням нових музично-естетичних принципів, які потребували суттєво нових технічних підходів.

Серед таких тенденцій можна назвати, зокрема, відхід від тональної музики та зміну ставлення до дисонансу. Це спричинило появу нової системи звуковисотної організації, пов'язану з емансипацією дисонансу, та сприяло зміні принципів фактурної організації. Таким чином з'являються зрушення у підходах до побудови мелодичних ліній. Зокрема це антикласичні та антиромантичні тенденції, які проявлялись у відході від виразної «вокальності» ліній, проникненні суто інструментального начала у вокальні твори, заперечення принципів урівноваженості тощо. Ще однією важливою тенденцією початку ХХ століття є зміна ставлення до музичного звуку, який стає об'єктом окремої уваги з усіма своїми акустичними характеристиками, і насамперед – тембром (Тукова, 2011: 72–79).

Поява електроніки у вокальних творах, як задіяння мікрофонів, так і включення електронних партій, значно змінює погляд композитора на написання фактурних параметрів. Спроможність використання таких засобів спонукає до розширення можливостей звучання голосового апарату, а також різних складових твору. Наприклад, використання мікрофонів дає змогу перетворювати звучання голосу і створювати складні змішані текстури тощо.

Окремо слід зауважити значення виконавського мистецтва для розвитку засобів вокальної

¹ «Вокальний фрай», або «штробас» сприймається як сухий звук, схожий на відкривання скрипучих дверей (інше поширене позначення як «скрипучий голос»).

композиції. Суттєва зміна композиторського мислення спричинила вплив на відношення «композитор – виконавець», що відображається у нотації, музичній мові, інтерпретації. Це посилює актуальність ідеї оновлення виконавського стилю, відповідність новацій у композиторському написанні у зв'язку з можливостями виконання.

Ряд змін пережила і система нотного стану, проте найбільш новаторським феноменом стала музична графіка, яка суттєво еволюціонувала в другій половині ХХ століття. Природу цього явища розглядає К. Штокхаузен у статті «Музика і графіка». Все більше ускладнення системи запису музики поступово призвели до емансипації нотації від реального звучання. Внаслідок цього і з'являється феномен музичної графіки.

Нині композитор може задіювати різноманітні типи фіксації музичного твору, насамперед, це написання метроритмічного та звуковисотного рівнів тексту, а також наповнення його виконавськими позначками, за допомогою яких може бути реалізований авторський варіант інтерпретації твору. Таким чином, виконавцю пропонується певна «схема» для уявлення звучання музичного матеріалу і надається можливість для власного трактування у широкому розумінні.

Детальніше практичне застосування деяких зі згаданих вище тенденцій та класифікацій розглянемо на прикладі творів українського композитора Адріана Мокану. У його творчому доробку є низка камерно-вокальних творів з використанням експериментальних прийомів та технік, таких як «Madrigal no verte» (2018 р.), «Waren wir, sind wir, werden» (2020 р.), «Reflections of quiet things» (2015 р.). Об'єктом аналізу стане твір «Este amoroso tormento» («Це любляча мука») для голосу, сопрано і басової флейти, написаний композитором у 2018 році на текст мексиканської поетеси Хуани Інес де ла Круз (1651–1695). Вперше твір виконаний камерним ансамблем «Anima Vox», вокальну партію виконала Керол Отт Коельо.

Сам композитор зазначає, що твір є алеаторичним. Віднесемо його до розділу контрольованої алеаторики, адже особливістю твору є те, що він написаний на початку без вказаного розміру при ключі. Лише присутня позначка “senza tempo, *lento* e ad libitum”, що дає виконавцям повну темпову свободу. Проте, за задумом автора, виконавці повинні між собою утворювати ансамбль, дотримуючись текстової ритмічної синхронності. Фіксована темпова позначка у флейтовій партії з'являється лише наприкінці партитури. Також слід зазначити, що весь твір написаний з доволі

підкресленою центричною звуковисотністю – в межах півтону (E-F). Оскільки звуковисотний тематизм сфокусований, по суті, на двох нотах, яскраво вирізняється кульмінаційна зона, що позначається переходом на ноту В в обох партіях – спершу у флейтовій, і одразу з наступного умовного «такту» – у вокальній. Підхід до кульмінації знаменується теситурним переходом вокальної партії першої октави у другу, і саме в цей час флейтова партія набуває виразнішої фактурної насиченості.

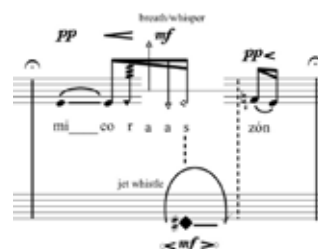
Отже, як бачимо, в композиції А. Мокану конкретна фіксована звуковисотна складова присутня, проте вона не є основним засобом для розвитку драматургії. Але тут можна спостерігати за фактурною компонентою, яка є основним рушієм усієї формотворчої структури. Так, з позиції фактури та тембру, як вокальна, так і флейтова партії мають чимало новітніх технічних прийомів. Проаналізувавши засоби, якими насичена фактура можна зазначити, що композитор має за мету наблизити темброві особливості інструменту та голосу один до одного, втілюючи це певними звуковидобувними прийомами, наприклад, за допомогою поєднання трелі та консонанти звуку «P» з «прокочуванням» язика у вокальній партії та застосовуючи флейтовий прийом «air tone + flutt»:

Приклад № 1.

Або поєднання співу на вдиху і видиху + шиплячий шепіт з флейтовим прийомом «jet whistle», що також дає шиплячо-свистячий звук:

Приклад № 2.

Також композитор експериментує з технічними можливостями голосового апарату, надаючи матеріал, що більш притаманний у суто інструментальному використанні.

Схожий принцип наслідування тембру інструменту голосом можна спостерігати у творі

А. Мокану «Відображення тихих речей». З позиції фактури та тембру, як вокальна, так і інструментальні партії мають багато новітніх технічних прийомів. Проаналізувавши засоби, якими насичена фактура, можна зазначити, що композитор має за мету наблизити темброві особливості інструменту та голосу один до одного, втілюючи це певними звуковидобувними прийомами. У вокальній партії відбувається імітація тембру бас-кларнету та бас-флейти, що утворюється від сонористичних прийомів за допомогою потоку повітря в інструмент; у партії голосу це вокальна мультифоніка або вокальний фрай. Проте технічно сам вокальний прийом вже суттєво відрізняється (див. приклад № 3).

Оскільки вокальний фрай характеризується як «скрипучий голос», частоту пульсації голосового скрипу можна регулювати, щоб створювати діапазон від дуже повільної до настільки швидкої пульсації, що звук сприймається як дискретна висота тону. Фрай може вироблятися як поступово на вдиху, так і поступово на видиху (Kavasch, 1980: 1–20) (див. приклад № 4).

Далі детальніше зупинимось на вокальній партії попереднього твору. Так, новітні вокальні прийоми, що зустрічаються у творі А. Мокану можна віднести, за класифікацією О. Приходько, до:

– мовно-шумових (а конкретно: шепіт, спів на вдиху та видиху, «прокочування» звуку «Р» язиком, спів на приголосній «Р»);

– експериментальних вокальних технік (виконання різних голосних у визначених ритмічних послідовностях на одній фіксованій висоті);

– інтонаційних (зокрема, чвертьтони);

– особливостей прочитання нотного тексту (постійне повторення мелодичної фігури в довільному ритмі протягом зазначеного в партитурі періоду (кількість тактів або секунд));

– вокально-мануальних (назальні звуки, з закритим ротом) (Приходько, 2017: 217–224).

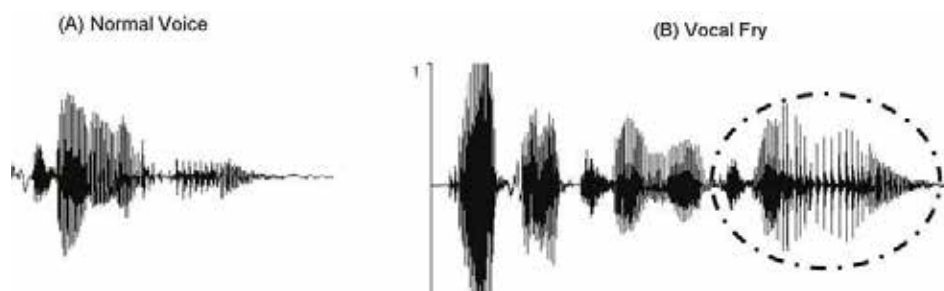
Щодо особливостей нотації зазначених прийомів, слід зауважити, що А. Мокану використовує багато авторських позначок, які описує в додатку до тексту твору.

Слід також звернути увагу на вербальні особливості твору. Для опису даного підходу варто виявити різновиди роботи з вербальним текстом. За класифікацією І. Іванової, визначимо такі:

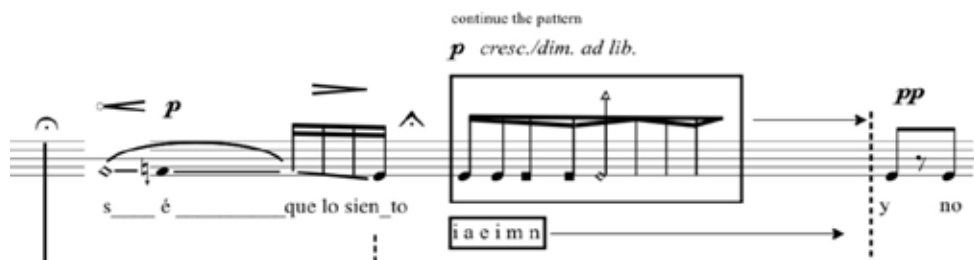
1. Реконструкція – залучення повторів слів, рядків, зміни строф чи додавання певних фонемних утворень. Тобто автор не трансформує вербальне першоджерело, проте створює інший варіант тексту.

2. Деконструкція – являє собою текстовий контрапункт за рахунок накладання різних строф тексту,

Приклад № 3. Уривок з партитури А. Мокану “Reflections of quiet things”

Приклад № 4. Схема роботи зв'язок при співі вокального фраю і без нього

Приклад № 5. Уривок з партитури А. Мокану “Este amoroso tormento”

розтягування певних літер чи складів, розрив строф. В такий спосіб відбувається як заперечення цілісності вербального першоджерела, так і його сенсу. Текст починає сприйматися як набір окремих фонем чи слів, що руйнує систему словесного ряду.

3. Штучна мова – складається з фонемних рядів винайдених самим композитором. Суто фонемний ряд, на відміну від штучної мови, що формує своєрідні фрази та речення, не утворює синтаксичних і граматичних зв’язків (Іванова, 2020: 31).

Спосіб задіяння художнього тексту в даному випадку підпадає під поняття рекомпозиції, тобто автор залучає повтори слів, рядків і додає певні фонемні утворення, не трансформуючи вербальне першоджерело, проте створюючи інший варіант тексту (див. приклад № 5).

Слід зазначити, що такий метод написання творів лишає широкі можливості для інтерпретації. Серед виконавців вокальних партій композитора – відомі майстри Р. Бергман, К. Коельо.

Висновки. Порівнюючи аналітичні характеристики вокальних творів зарубіжної та української композиторських шкіл, стає очевидним, що усі задіяні специфічні засоби та прийоми вокальних технік мають багато спільних рис, і їх можна підпорядкувати одним і тим самим класифікаціям, незалежно від того, що ідеї їх втілення від початку суттєво відрізняються. Це означає, що самі методи роботи з новітніми вокальними та вербальними текстами за останні пів століття фактично набули загальної системи викладення. Проте, якщо у багатьох творах від середини ХХ століття притаманний здебільшого відхід від конкретики і надання виконавцям значної міри імпровазації, на прикладі твору А. Мокану можна помітити тенденцію до повернення конкретизації музичного матеріалу, але із застосуванням вже нових, переосмислених художньо-виразових чинників, що стосуються технічних і формотворчих надбань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова І. С. Способи роботи з вербальною компонентою у сучасній вокальній музиці (на прикладі ансамблів а cappella українських авторів). Магістерська наукова робота. Національна музична академія України імені П.І. Чайковського. Київ. 2020. С. 141.
2. Приходько О. В. Хорова музика а cappella другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: теоретичне осмислення і виконавські підходи : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. «Музичне мистецтво». О. В. Приходько. Київ. 2017. С. 255.
3. Приходько О. В. Риси сучасного хорового письма на прикладі Stabat mater К. Пендеревського. Київське музикознавство. 2013. Вип. 46. С. 203–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kmuz_2013_46_32 (дата звернення 11.07.2023).
4. Тукова І. Г. Трактовка звука як фактора формування техніки музичної композиції / Часопис. 2011. № 1 (10). Київ. С. 72–79.
5. Тукова І. Г. Звукопошукова тенденція у композиторській практиці другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2019. № 3 (44). Київ. С. 56–69.
6. Kavasch D. «An Introduction to Extended Vocal Techniques: Some Compositional Aspects and Performance Problems». Center for Music Experiment, 1980. 20 p. URL: <http://www.ex-tempore.org/kavash/kavash.htm> (дата звернення: 11.06.2023).
7. Worner K. Stockhausen. Life and Work. Berkeley and Los Angeles, 1976. 30 p.

REFERENCES

1. Ivanova I. (2020). Spособy roboty z verbalnoiu komponentoiu u suchasniy vokalnii muzytsi (na prykladi ansambliy a cappella ukrainskykh avtoriv). [Methods of working with the verbal component in modern music, (using the example of ensembles and a cappella of Ukrainian authors)]. Mahisterska naukova robota. Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho. – Master’s research work of Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, 141 p. [in Ukrainian].
2. Prykhodko O. (2017). Khorova muzyka a cappella druhoi polovyny XX – pochatku XXI st.: teoretychne osmyslennia i vykonavski pidkhody. [A cappella choral music of the second half of the 20th and early 21st centuries: theoretical unders-

tanding and performance approaches]. dys. ... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03. "Muzychne mystetstvo". – cand. ... thesis. in art history: 17. 00. 03. "Musical art", 255 p. [in Ukrainian].

3. Prykhodko O. (2013). Rysy suchasnoho khorovoho pysma na prykladi Stabat mater K. Penderetskoho. [Features of modern choral writing on the example of K. Penderetsyi's Stabat Mater]. Kyivske muzykoznavstvo. Kyiv musicology, of science papers, 46. 203–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kmuz_2013_46_32

4. Tukova I. (2011). Traktovka zvuka yak faktora formuvannia tekhniky muzychnoi kompozytsii. [Interpritation of sound as a factor in the formation of the technique of musical composition]. Chasopys. – Journal № 1 (10), 72–79. [in Ukrainian].

5. Tukova I. (2019). Zvukoposhukova tendentsiia u kompozytorskii praktytsi druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia. [Sound sarch trend in composer practice of the second half of the 20th – beginning of the 21st century]. Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. – Journal of Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music № 3 (44), 56–69. [in Ukrainian].

6. Kavasch D. "An Introduction to Extended Vocal Techniques: Some Compositional Aspects and Performance Problems". Center for Music Experiment, 1980. 20 p. URL: <http://www.ex-tempore.org/kavash/kavash.htm>

7. Worner K. Stockhausen. Life and Work. Berkeley and Los Angeles, 1976. 30 p.

УДК 781.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-6>**Олександр ТЕРЕМКО,**

orcid.org/0000-0001-9258-1049

аспірант кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Навчально-наукового Інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oleksandr.teremko.19@pnu.edu.ua

Петро КРУЛЬ,

orcid.org/0000-0003-3228-8232

доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри виконавського мистецтва
Навчально-наукового Інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) petro.krul@pnu.edu.ua

ІНТЕРПРИТАЦІЇ КОМПОЗИЦІЙ К.М. ВЕБЕРА У КЛАРНЕТОВОМУ ВИКОНАВСТВІ

Дана стаття присвячена дослідженню композиційних інтерпретацій Карла Марії Вебера в контексті кларнетового виконавства. Зосереджується увага на використанні різноманітних аспектів, пов'язаних з виконавськими техніками, музичним виразом та стилізованими особливостями, які характеризують його музику. Розглядаються ключові особливості та деталі виконавства: артикуляція, фразування, динаміка та темпоритмічна структура. Досліджується роль, яку виконавець повинен відігравати у відтворенні автентичного стилю та естетики епохи, в якій були написані композиції. Придїляється увага питанню технічних викликів, з якими зустрічаються кларнетисти. Пропонуються різні підходи та стратегії до подолання технічних складнощів і досягнення належного рівня вправності.

Стаття включає аналіз провідних творів Вебера для кларнету, таких як Концерт для кларнета з оркестром № 1 та № 2, Концертино, Гранд Дуо для кларнета та фортепіано. Проводиться порівняльний аналіз різних інтерпретацій, висвітлюючи різні підходи відомих кларнетистів та їх вплив на сприйняття музики Вебера. Наводяться приклади нестандартних виконавських рішень та бачень, що можуть спонукати до експериментів із текстом, тембром та комунікацією із оркестром. Окремо описано використання кларнета Греснера у інтерпретаціях, який дозволяє виконувати композиції максимально автентично до першоджерела. У статті викладено велику кількість інтерпретацій та посилань на них, що вказує на гнучкість та варіативність даних композицій. Це в свою чергу дозволяє розвивати свободу творчості і шукати нові креативні рішення опираючись на вже сформовану базу, яку формували провідні кларнетисти, як минулого так і сучасності.

Стаття має значний науковий та практичний внесок у розуміння і виконання музики Вебера. Вона буде корисною для кларнетистів, викладачів та всіх хто цікавиться кларнетовою музикою та питанням інтерпретації.

Ключові слова: інтерпретація, кларнет, К.М. Вебер, тембр, композиція.

Oleksandr TEREMKO,

orcid.org/0000-0001-9258-1049

PhD student at the Department of Music Ukrainian Studies and Folk-Instrumental Art
Educational and Research Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oleksandr.teremko.19@pnu.edu.ua

Petro KRUL,

orcid.org/0000-0003-3228-8232

Doctor of Arts, Professor,
Head of the Department of Performing Arts
Educational and Research Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) petro.krul@pnu.edu.ua

INTERPRETATIONS OF K.M. WEBER'S COMPOSITIONS IN CLARINET PERFORMANCE

This article is devoted to the study of compositional interpretations of Carl Maria Weber in the context of clarinet performance. Attention is focused on the use of various aspect related to performance techniques, musical expression and stylistic features that characterize his music. The key features and details of performance are considered: articulation, phrasing, dynamics and tempo structure. The role that the performer should play in recreating the authentic style and aesthetics of the era in which the compositions were written is explored. Attention is paid to the issue of technical challenges faced by clarinetists. Various approaches and strategies are offered to overcome technical difficulties and achieve the appropriate level of skill/

The article includes an analysis of Weber's leading works for clarinet, such as the Clarinet Concerto Nos. 1 and 2, the Concertino, and the Grand Duo for clarinet and piano. A comparative analysis of different interpretations is carried out, highlighting the different approaches of famous clarinetists and their influence on the perception of Weber's music. Examples of non-standard performing solutions and visions are given, which can lead to experiments with the text, timbre and communication with the orchestra. The use of Gresner's clarinet in the interpretations is described separately, which allows performing the compositions as authentically as possible to the original source. The article contains a large number of interpretations and references to them, which indicates the flexibility and variability of these compositions. This, in turn, allows for the development of freedom of creativity and the search for new creative solutions based on the already established base formed by leading clarinetists, both past and present.

The article makes a significant scientific and practical contributions to the understanding and performance of Weber's music. It will be useful for clarinetists, teachers, and anyone interested in clarinet music and interpretations.

Key words: interpretation, clarinet, C.M. Weber, timbre, composition.

Постановка проблеми. Інтерпретація музичних творів є одним із найважливіших аспектів виконавського мистецтва. Та завданням кожного, чи це студент, чи вже досвідчений виконавець є зобразити твір не втративши його характеру та основної музичної думки, яку заклад у нього композитор. Це завдання є не з легких і вимагає великої кількості знань, навичок та вміння їх правильно застосовувати. Молодому студенту, який тільки починає опановувати усі нюанси виконавства доволі важко на перших етапах проявляти якісь власні бачення та експериментувати із музичним твором. З однієї сторони, це зв'язано із ще не достатньо сформованим музичним баченням, а з іншої не достатньою впевненістю у правоті своїх рішень. Тому, я вважаю є корисним під час розучування твору слухати та опиратись на уже відомі та популярні інтерпретації провідних музикантів світу. Це дозволяє побачити та почути ті деталі виконавства, які не завжди видно на перший погляд. Також варто зазначити, що кожна інтерпретація є унікальним суб'єктивним баченням і трактуванням, тому в цьому плані також хорошим є те, що молодий виконавець може вибрати для себе ту, яка йому особисто найбільше сподобалась. Тим більше, що у сучасному світі це стало доволі зручно та просто, адже популярні виконавці часто публікують свої виступи в різних соціальних мережах і не скористатись цією можливістю є не розумно.

Аналіз досліджень. Дослідження у такому фундаментальному напрямку як органологія, а саме інтерпретації в духовому виконавстві на

даний час є доволі активними. Багато музичних дослідників вивчають та аналізують різні способи виконання, включаючи різні аспекти, як історичний, еволюція інтерпретації, стиль виконання, темп, динаміку, артикуляцію, а також темброві особливості. Серед усього різномайття можна виділити роботу П.Ф. Круля «Темброві особливості інтерпретації мідних духових інструментів у оркестровій музиці XIX ст.» (Круль, 2017), також дослідження І.О. Грузіна «До питання інтерпретації саксофонних творів В. Рунчака» (Грузін, 2019) де досліджувались інтерпретації творів конкретного автора. Також питання інтерпретації та її різних аспектів досліджували О. Щолокова, Н. Барановська, О. Ляшенко, В. Крицький (Крицький, 1999), Д. Лісун та інші... Конкретніше питанням інтерпретації в кларнетовому виконавстві займався М. Barthelet (Barthelet, 2010). Їхні дослідження спрямовувались у більшій частині на розкриття важливості інтерпретації та особливостях інтерпретації на кларнеті, як технічних так і тембрових.

Метою даної статті є аналіз композиційних інтерпретацій Карл Марії Вебера у кларнетовому виконавстві. Розкрити звуковий образ кларнета та темброву драматургію у його композиторській творчості.

Виклад основного матеріалу. Інтерпретації творів Вебера в кларнетовому виконавстві потребують деяких особливостей. Кожен кларнетист має свої власні ідеї та підходи до виконання класичної музики, і це робить інтерпретацію його творів більш цікавою.

При виконанні творів Вебера кларнетист повинен звернути увагу на такі елементи, як темп, динаміку, артикуляцію, фразування та інтонацію. Він має бути здатен передати різні настрої та емоції, які вкладені в музику Вебера, від меланхолійних і сумних моментів до веселих і жвавих.

Виконання творів К.М. Вебера можуть відрізнятися від кларнетиста до кларнетиста, інтерпретуючого їх на основі своїх особистих музичних переконань та стилю виконання. Однак, я хочу навести деякі приклади цікавих інтерпретацій, які допоможуть молодим виконавцям зрозуміти їх характер та особливості.

Концерт для кларнету № 1 у виконанні Шведського кларнетиста та диригента Мартіна Фроста та Оркестру Тапіола Симфоньєтта звучить енергійно та динамічно у першій частині та рондо, де виконавець використовує відносно швидку темпову характеристику, відтворюючи ритмічну складність твору. Також він звертає увагу на деталі, такі як акценти та кульмінації, підсилюючи ефекти гри. На противагу у частині адажіо твір набуває витонченого та вишуканого характеру. Мартін Фрост використовує м'які тони та плавні переходи, щоб передати емоційну сутність твору, а оркестр підтримує цей настрій, створюючи спокійні гармонії та додавши свої ритмічні та гармонічні акценти (Martin Frost Official, 2017).

Дует для кларнету та фортепіано у виконанні цього ж кларнетиста Мартіна Фроста та піаністки Ван Юйдзя на фестивалі Тсінанадалі у Грузії 2019 р. звучить дуже емоційно та лірично. Фрост використовує дуже м'який та затемнений тон, підсилюючи романтичний настрій твору. Ван, у свою чергу, додає витонченості та глибину, дотримуючись ніжного темпу (Tsinandali Festival, 2020).

«Концертино» – це один з найвідоміших творів класичної музики для кларнету. Один із головних аспектів інтерпретації твору – це баланс між технікою та емоційністю. Виконавець повинен демонструвати свої високі технічні навички, але при цьому не повинен забувати про емоційну складову твору. Крім того, важливим є вибір темпів. Виконавець повинен дотримуватись темпів які відповідають стилю та ритміці твору, але при цьому має право на деяку свободу інтерпретації. Наприклад він може підсилити темп у динамічних та енергійних моментах твору, або навпаки, змінити темп у більш спокійних та ліричних місцях.

Однією із відомих виконавців «Концертино» Вебера є німецька кларнетистка Сабін Мейер, яка відома своїми динамічними та емоційними інтерпретаціями класичних творів. У її виконанні твір зазвичай звучить більш романтично,

з використанням широкого динамічного діапазону та інтенсивного використання вібрато, що надає музиці більшої емоційної виразності (SabineMeyer-Topic, 2015).

Інтерпретація Мартіна Фроста відрізняється оригінальністю та інтелектуальністю підходу. Його виконання виражає не лише віртуозність, але й музичну думку, що робить його виконання цього твору особливим (Martin Frost Official, 2017).

Даний твір посідає важливе місце і в моєму житті оскільки я часто виконував його на різних виступах. Тому з власного досвіду можу сказати, що він з першого погляду здається не складним оскільки майже всі технічні пасажи написані в до-мажорі і є доволі комфортними для виконання. Вся складність йде від інтонаційних моментів які спричинені різкими скачками звуків як наприклад із фа малої октави до ля другої на початку твору та інші. Дані переходи вимагають від виконавця доброго знання додаткових аплікатур для більш чистого інтонування. Також важливим нюансом є максимально легкий та делікатний початок звуків і фраз загалом, щоб не втратити той меланхолійний та мрійливий характер вступу. Ще одним із важливих деталей є динаміка якої продовж твору є багато і вона має властивість різко змінюватись із форте до піаніссімо.

В загальному інтерпретації даного твору є велика кількість і кожен може знайти саме ту яка буде йому до душі, або ж створити свою власну і неповторну.

Ще одним із популярних творів Вебера є Концерт для кларнета і оркестру № 2, який також має велику кількість інтерпретацій від знаменитих кларнетистів. Наприклад американський кларнетист Річард Штольтцман, відомий своїм драйвом та енергією в грі. У своїй інтерпретації Концерту № 2 він ставить акцент на ритмічну точність і використовує зміни темпу для передачі динаміки та емоційності твору (RichardStoltzman-Topic, 2015).

Майкл Колінс – англійський кларнетист, у своїй інтерпретації ставить акцент на злиття мелодії з оркестром, що створює гармонійне звучання (MichaelCollins-Topic, 2022).

Сабіна Мейер відома також інтерпретацією цього концерту в якій можна почути чисте і яскраве звучання кларнета, добре збалансоване з оркестром. Виконавець грає досить швидко, з енергією і напруженістю, що додає динаміки до виступу (SabineMeyer-Topic, 2017).

Мартін Фрост із оркестром Тапіола Симфоньєтта у своїй інтерпретації звучить менш яскраво, але дуже експресивно. Виконавець ставить багато акцентів на різних етапах твору,

роблячи його більш емоційно насиченим (Martin Frost Official, 2017).

Одним із цікавих виконань є інтерпретація Джуліана Блісса де можна почути більш яскраве та енергійне звучання кларнета, що дозволяє створити певну динаміку та напруженість. Виконавець також додає свій особистий стиль, змінюючи кілька нот у місцях для більшої експресивності (WIBC Firebird Honor Band, 2017).

Серед усього різномаття окремо хочу виділити одну із найскладніших видів інтерпретації, а саме виконання на старовинних інструментах. Даний вид є дуже цікавим та окрім усіх нюансів додає ще аутентичність виконанню та дозволяє слухачу почути твір таким, яким він був на початку свого створення. Якщо брати конкретно твори К.М. Вебера то вони писались для кларнета Генріха Греснера, відомого на той час майстра із Дрездена інструментами якого користувались більшість кларнетистів того періоду.

Уся складність таких інтерпретацій полягає в тому, що окрім усіх художніх аспектів додається ще й технічний. Даний інструмент є не досконалим у плані інтонації та вимагає від виконавця хороших знань аплікатури не тільки «відкритої», а й «перехресної». Хорошим прикладом такого виконавця є британська кларнетистка Емелі Ворґнінгтон яка професійно займається грою тільки на старовинних кларнетах, у її колекції є бароковий кларнет виготовлений за прототипом кларнета Деннера, також прототип кларнета Теодора Лотзе для якого писали перші твори Моцарт та Гайдн та класичний кларнет початку XIX ст. Генріха Греснера. Вона з великим успіхом виступає, її інтерпретації та особлива аутентичність користується популярністю серед слухачів.

Висновки. Інтерпретація композицій Карла Марії Вебера в кларнетовому виконавстві є склад-

ним і захоплюючим завданням для виконавця. Вебер був видатним композитором, чия музика виявляє велику експресію, технічну складність і багаточаровість. Правильна інтерпретація його творів допомагає розкрити всі нюанси музичного виразу, відтворити оригінальну ідею композитора та створити глибокий емоційний зв'язок з аудиторією. Одним з ключових аспектів інтерпретації Вебера є розуміння стилістичних особливостей його музики. Вебер був одним з провідних представників романтичної епохи, і його твори характеризуються драматичністю, емоційністю та фантастичними образами. Виконавець повинен добре знати музичну епоху, щоб правильно передати стиль Вебера і виконати його музику з відповідними фразуваннями, динамікою та виразністю. Технічна складність кларнетових партій у творах Вебера також вимагає від виконавця високого рівня майстерності. Кларнет є основним інструментом у багатьох його композиціях, і він вимагає від виконавця вміння виконувати швидкі технічні пасажі, високі ноти та гнучкі мелодії. Інтерпретація Вебера вимагає досконалості в технічному виконанні, щоб передати енергію та витонченість його музики. Крім того, інтерпретація Вебера потребує від виконавця власного тлумачення і виразності. Виконавець повинен мати власне бачення інтерпретації твору, зберігаючи при цьому повагу до оригінальної музичної ідеї композитора. Крім того, співпраця з іншими музикантами, зокрема піаністом або оркестром, також впливає на інтерпретацію музики Вебера. Взаємодія з партнерами у музичному виконанні може відкривати нові шари музичності, створювати діалог та збагачувати виконання. Злагоженість, спільна вдумливість та взаєморозуміння між виконавцями можуть створити неповторний музичний досвід для аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Круль, П. Ф. Темброві особливості інтерпретації мідних духових інструментів у оркестровій музиці XIX ст. *Paradigm of knowledge*. 2015. № 2(5).
2. Грузін, І. О. До питання інтерпретації саксофонних творів В. Рунчака (виконавський аспект). *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2019. № 16. С 30–41.
3. Крицький, В. М. Формування умінь художньої інтерпретації у студентів музичних факультетів педагогічних закладів вищої освіти: автореф. дис. ... канд. педагогічних наук. : 13.00.01. Київ, 1999.
4. Barthelet, M., Guillemain, P., Kronland-Martinet, R., & Ystad, S. From clarinet control to timbre perception. *Acta Acustica united with Acustica*, 2010. № 96(4), P 678–689.
5. Martin Frost Official. Clarinet Concerto No. 1 in F Minor, Op. 73, J. 114: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4EgHQHJoPzk&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
6. Martin Frost Official. Clarinet Concerto No. 1 in F Minor, Op. 73, J. 114: II. Adagiomanontropo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=0Lo3UH_5YkY&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
7. Martin Frost Official. Clarinet Concerto No. 1 in F Minor, Op. 73, J. 114: III. Rondo. Allegretto. URL: https://www.youtube.com/watch?v=YqBUzEaDzU&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
8. Tsinandali Festival. Tsinandali Festival 2019 | Yuja Wang & Martin Frost. URL: https://www.youtube.com/watch?v=gsSCVPrMII8&ab_channel=TsinandaliFestival (дата звернення: 16.06.2023).

9. SabineMeyer-Topic. Concertino in E flat, J. 109 (Op. 26): I: Adagio ma non troppo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=TXw67qIFggs&ab_channel=SabineMeyer-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
10. SabineMeyer-Topic. Concertino in E flat, J. 109 (Op. 26): II: Andante-. URL: https://www.youtube.com/watch?v=K4BDSqS8I5w&ab_channel=SabineMeyer-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
11. SabineMeyer-Topic. Concertino in E flat, J109 (Op.26): III: Rondo (Allegretto). URL: https://www.youtube.com/watch?v=2059bA3mMWk&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjQVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=6&ab_channel=SabineMeyer-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
12. Martin Frost Official. Concertino for Clarinet & Orchestra in E-Flat Major, Op. 26. J. 109:ClarinetConcertinoInC. URL: https://www.youtube.com/watch?v=YfiUCFGCNXE&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
13. RichardStoltzman-Topic. Clarinet Concerto No.2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 155: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XqEdwpeGq_4&ab_channel=RichardStoltzman-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
14. RichardStoltzman-Topic. Clarinet Concerto No.2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 155:II.Romanza:Andante.Recitativo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Kuhxf5Pg49A&ab_channel=RichardStoltzman-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
15. RichardStoltzman-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 155: III. Alla polacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GWVVOeuvsPA&ab_channel=RichardStoltzman-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
16. MichaelCollins-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=TBEEe0Bn7OA&ab_channel=MichaelCollins-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
17. MichaelCollins-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: II. Andantecomoto. URL: https://www.youtube.com/watch?v=floor9I7Xi4&ab_channel=MichaelCollins-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
18. MichaelCollins-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: III. AllaPolacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=l6BASLLsEvs&ab_channel=MichaelCollins-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
19. SabineMeyer-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74: I: Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=tBadekO_TyU&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjQVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=8&ab_channel=SabineMeyer-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
20. SabineMeyer-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74: II: Romanza:Andante. URL: https://www.youtube.com/watch?v=hJQXOU_9VhA&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjQVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=9&ab_channel=SabineMeyer-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
21. SabineMeyer-Topic. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74: III: Alla polacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5GDTgOPZFsQ&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjQVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=9&ab_channel=SabineMeyer-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
22. Martin Frost Official. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sFNwLu3uFs&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
23. Martin Frost Official. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: II: Romanza:Andante. URL: https://www.youtube.com/watch?v=lwrXEZYvKIM&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
24. Martin Frost Official. Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: III: Alla polacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=IMAqEtI82xY&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic (дата звернення: 16.06.2023).
25. 2017 WIBC Firebird Honor Band: Clarinet Concerto No 2 in Eb Major by C.M. Weber_III. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pI1cad4c6bI&ab_channel=MatthewLasala (дата звернення: 16.06.2023).

REFERENCES

1. Krul P. F. (2015). Tembroyi osoblyvosti interpretatsii midnykh dukhovnykh instrumentiv u orkestronii muzytsi XIX stolittia.[Timbre peculiarities of brass wind instruments interpretation in orchestral music of XIX century] Paradigm of knowledge, № 2 (5). [in Ukrainian]
2. Hruzyn, I. O. (2019). Do pytannia interpretatsii saksofonnykh tvoriv V. Runchaka (vykonavskyi aspekt). [To the question about the interpretation of saxophone compositions by V. Runchak (performing aspect)]. Muzykoznavcha dumka Dni-propetrovshchyny, № 16, S 30-41. [in Ukrainian]
3. Krytskyi, V. M. (1999). Formuvannia uminnia khudozhnoi interpretatsii u studentiv muzychnykh fakultetiv pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity. [Formation of Artistic Interpretation Skills in Students of Music Faculties of Pedagogical Higher Education Institutions] avtoref. dys. ... kand. pedahohichnykh nauk : 13.00.01 Kyiv.[in Ukrainian]
4. Barthes, M., Guillemain, P., Kronland-Martinet, R., & Ystad, S. (2010). From clarinet control to timbre perception. *Acta Acustica united with Acustica*, 96(4), P. 678–689.
5. Martin Frost Official (2017), Clarinet Concerto No. 1 in F Minor, Op. 73, J. 114: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4EgHQHJoPzk&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
6. Martin Frost Official (2017), Clarinet Concerto No. 1 in F Minor, Op. 73, J. 114: II. Adagio ma non troppo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=0Lo3UH_5YkY&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
7. Martin Frost Official (2017), Clarinet Concerto No. 1 in F Minor, Op. 73, J. 114: III.Rondo.Allegretto. URL: https://www.youtube.com/watch?v=YqBUzEaDzU&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
8. Tsinandali Festival (2020), Tsinandali Festival 2019 | Yuja Wang & Martin Frost. URL: https://www.youtube.com/watch?v=gsSCVPrMII8&ab_channel=TsinandaliFestival

9. SabineMeyer-Topic (2015), Concertino in E flat, J. 109 (Op. 26): I: Adagio ma non troppo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=TXw67qIFggs&ab_channel=SabineMeyer-Topic
10. SabineMeyer-Topic (2015), Concertino in E flat, J. 109 (Op. 26): II: Andante-. URL: https://www.youtube.com/watch?v=K4BDSqS8I5w&ab_channel=SabineMeyer-Topic
11. SabineMeyer-Topic (2015), Concertino in E flat, J. 109 (Op. 26): III: Rondo (Allegretto). URL: https://www.youtube.com/watch?v=2059bA3mMWk&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjqjVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=6&ab_channel=SabineMeyer-Topic
12. MartinFrostOfficial (2017), Concertino for Clarinet & Orchestra in E-Flat Major, Op. 26. J. 109: Clarinet Concertino In C... URL: https://www.youtube.com/watch?v=YfiUCFGCNXE&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
13. RichardStoltzman-Topic (2015), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 155: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XqEdwpeGq_4&ab_channel=RichardStoltzman-Topic
14. RichardStoltzman-Topic (2015), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 155: II. Romanza: Andante. Recitativo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Kuhxf5Pg49A&ab_channel=RichardStoltzman-Topic
15. RichardStoltzman-Topic (2015), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 155: III. Allapolacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GWVVOeuvsPA&ab_channel=RichardStoltzman-Topic
16. MichaelCollins-Topic (2022), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=TBEEe0Bn7OA&ab_channel=MichaelCollins-Topic
17. MichaelCollins-Topic (2022), Clarinet Concerto No.2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: II. Andante con moto. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_flor9l7Xi4&ab_channel=MichaelCollins-Topic
18. MichaelCollins-Topic (2022), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: III. Alla Polacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=l6BASLLsEvs&ab_channel=MichaelCollins-Topic
19. SabineMeyer-Topic (2017), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74: I: Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=tBadekO_TyU&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjqjVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=8&ab_channel=SabineMeyer-Topic
20. SabineMeyer-Topic (2017), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74: II: Romanza: Andante. URL: https://www.youtube.com/watch?v=hJQXOU_9VhA&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjqjVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=9&ab_channel=SabineMeyer-Topic
21. SabineMeyer-Topic (2017), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74: III: Alla polacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5GDTgOPZFsQ&list=OLAK5uy_nyghor4A8H8lpjqjVMQ85wWe6LTLIPCUQ&index=9&ab_channel=SabineMeyer-Topic
22. Martin Frost Official (2017), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: I. Allegro. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sFNwLu3uFs&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
23. Martin Frost Official (2017), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: II: Romanza: Andante. URL: https://www.youtube.com/watch?v=lwrXEZYvKIM&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
24. Martin Frost Official (2017), Clarinet Concerto No. 2 in E-Flat Major, Op. 74, J. 118: III: Allapolacca. URL: https://www.youtube.com/watch?v=IMaqEtl82xY&ab_channel=MartinFr%C3%B6st-Topic
25. Julian Bliss (2017), 2017 WIBC Firebird Honor Band: Clarinet Concerto No 2 in Eb Major by C.M. von Weber III. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pI1cad4c6bI&ab_channel=MatthewLasala

УДК 791.633:004.032.6]:004.94
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-7>

Володимир ТИМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5039-2511
доктор педагогічних наук,
професор кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) tymenkovp@gmail.com

Михайло ЧЕРНИКОВ,
orcid.org/0009-0004-3310-7434
асистент кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) mishamanart@gmail.com

РЕЖИСУРА МУЛЬТИМЕДІА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИЗАЙНУ

У статті звертається увага на інтенсивний розвиток мультимедіа як інноваційного аудіовізуального засобу масової комунікації. Пропонується застосування мультимедіа у комп'ютерному візуальному дизайні – проектній технології, зорієнтованій на імплементацію тексту, кольорів і зображень в одну цілісну композицію. Мультимедійний дизайн розглядається як комп'ютерна і електронна графіка, що має інші особливості (методологічні, теоретико-методичні, інформаційно-технологічні, інформаційно-комунікативні, освітньо-кваліфікаційні, професійно-кваліфікаційні) аніж настільна графіка у традиційному графічному дизайні. Наголошується, що візуальний дизайн відповідає потребам бакалаврів в артефактах візуальної культури і мистецтва, творення яких забезпечується комп'ютерною графікою мультимедійного дизайну. Визначено сукупність особливих принципів візуального дизайну та види медіа-арту, що інтегруються із комп'ютерним дизайном.

Зазначено, що процес становлення і розвитку мультимедійного дизайну значно гальмується, оскільки фахівці апаратних та програмних засобів інформаційно-комунікаційних технологій (UX-дизайну) перебирають на себе функції мультимедійних дизайнерів (фахівців UI-дизайну). Обґрунтовується відбір змістового наповнення з мультимедіа в освітньо-професійній програмі «Мультимедійний дизайн». В освітніх компонентах програми виокремлено тематику, що відповідає компетентностям бакалаврів з мультимедіа і дизайну.

Ключові слова: режисура в мультимедійному дизайні, візуальний дизайн, інтерактивність мультимедіа, медіа-арт.

Volodymyr TYMENKO,
orcid.org/0000-0002-5039-2511
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) tymenkovp@gmail.com

Mykhailo CHERNIKOV,
orcid.org/0009-0004-3310-7434
Assistant at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) mishamanart@gmail.com

MULTIMEDIA DIRECTOR AS AN INNOVATIVE DIRECTION OF COMPUTER DESIGN

The article draws attention to the intensive development of multimedia as an innovative audiovisual means of mass communication. It is proposed to use multimedia in computer visual design – a design technology focused on the implementation of text, colors and images into one integrated composition. Multimedia design is considered as computer and electronic graphics, which have different features (methodological, theoretical-methodical, information-technological, information-communicative, educational-qualifying, professional-qualifying) than desktop graphics in traditional graphic design. It is emphasized that visual design meets the specified special needs of bachelors in artifacts

of visual culture and art, the creation of which is provided by computer graphics of multimedia design. A set of special principles of visual design and types of media art integrated with computer design are defined.

It is noted that the process of formation and development of multimedia design is significantly slowed down, as hardware and software specialists of information and communication technologies (UX design) take over the functions of multimedia designers (UI design specialists). The selection of multimedia content in the educational and professional program "Multimedia Design" is substantiated. In the educational components, topics corresponding to the competences of bachelors in multimedia and design are highlighted.

Key words: directing in multimedia design, visual design, multimedia interactivity, media art.

Постановка проблеми. У першій чверті ХХІ ст. перетворення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій ознаменувалися виникненням та інтенсивним розвитком мультимедіа як нового аудіовізуального засобу масової комунікації, зверненого до окремої особистості (користувача комп'ютером), що забезпечує охоплення масових аудиторій за допомогою мережі Інтернет або CDROM-дисків.

Унікальні можливості синтезу різноманітних «середовищ» та інтерактивності мультимедіа дозволяють моделювати всю повноту людських відчуттів, надаючи глядачеві можливість брати участь у процесі створення аудіовізуального простору. Мультимедіа, спираючись на технологію віртуальної реальності, допомагають виходити за межі екрану у віртуальне середовище.

Проте становлення і розвиток мультимедійного у закладах вищої дизайн-освіти помітно гальмується фахівцями апаратних та програмних засобів інформаційно-комунікаційних технологій (UX-дизайну), оскільки вони перебирають на себе функції мультимедійних дизайнерів (фахівців UI-дизайну). Так відбувається тому, що графічні дизайнери зі спеціалізації 022.01-графічний дизайн досі не поділяються на фахівців комп'ютерної графіки (візуальних, мультимедійних дизайнерів) і фахівців настільної графіки (графічних дизайнерів).

Аналіз досліджень. Науковці, що поділяють положення «теорії поколінь» (Коваль Н.В., Биба В.А. 2020: 1), (Кашук К.М., 2018: 2), зазначають, що в сучасного покоління учнівської молоді з'явилася глобальна потреба в артефактах візуальної культури, творення яких забезпечується комп'ютерною графікою мультимедійного дизайну як одного з напрямів візуального дизайну – імплементації тексту, кольорів і зображень в одну цілісну композицію. Визначено сукупність особливих принципів візуального дизайну: шкалу (своєрідний принцип масштабу); візуальну ієрархію (зосередження на сторінці уваги до всіх елементів дизайну); баланс (рівновага, яка «вирівнює» всі елементи дизайну); контраст (дає змогу очам клієнта одразу «розділити» для себе візуальну інформацію, помітити найважливіше);

принципи Гештальта (визначення шляху підсвідомого розташування елементів в цілу систему, яка дозволяє скласти загальне враження про цілісну картину: близькість, подібність, завершеність, безперервність і фігура-фон).

Візуальний дизайн поширюється на всі проєктні технології, а тому є поняттям значно ширшим за настільний графічний дизайн та комп'ютерний UI-дизайн. Візуальний дизайн доповнений стратегічним баченням (антиципацією, умоглядністю мультимедійних дизайнерів) та маркетингом. До завдань візуального дизайнера належить також застосування емоційного впливу кольорів, фраз і символів, визначення естетичних смаків аудиторії, створення красивого й сучасного інтерфейсу. Елементи візуального дизайну необхідно складати в цілісну систему: баланс, кольори, написи, досвід користувача. Така стратегія забезпечить створення простих у використанні, але візуально привабливих моделей чи макетів (Кашук К. М. 2018: 2).

Мультимедійний дизайн відгалужується у візуальному дизайні тому, що потужний розвиток отримало мистецтво медіа-арту (від лат. medium – середина, посередник і англ. art – мистецтво) – вид мистецтва, для створення і демонстрації якого використовують сучасні комунікативні та інформаційні технології: комп'ютерні, відео- та робототехніка, Інтернет, біо- та мультимедійні технології тощо (Основні принципи візуального дизайну. 2018: 3).

Мультимедіа-індустрія розвивається настільки швидко, що нові технології старіють протягом одного року. Необхідне осмислення цього явища з естетичних та художніх позицій, визначення ролі мультимедіа в еволюції аудіовізуальних мистецтв і комп'ютерного дизайну.

Проектно-художні технології мультимедіа мають безпосереднє відношення до дизайну, етнодизайну, а нині і до мультимедійного дизайну. Види медіа-арту, що інтегруються із комп'ютерним дизайном подано у таблиці 1.

Виникнення нових засобів комунікації збільшує кількість назв видів творчості: мейл-, смс-, мобайл-арт. Виникає потреба в обґрунтуванні інноваційного напрямку віртуальної проєктної

Таблиця 1

Види медіа-арту у мультимедійному дизайні

№ за/п	Види медіа-арту	Уточнення сутності видів медіа-арту
1.	Відео-арт	рухомі електронні зображення на екрані (моушн/мотіон, анімація) – моушн-графічний дизайн, моушн-дизайн – це підмножина графічного дизайну, яка поєднує дизайн з анімацією та/або створенням фільмів, виробництвом відео та кінотехнікою
2.	Нет-арт	медіа-інсталяція, проекція зображень у просторі – утворення зображення предмета на кресленні уявними проеціюючими променями
3.	Саунд-арт	звукові композиції – вид міждисциплінарного мистецтва (медіамистецтва), матеріалом якого є звук; найбільш поширеними видами звукового мистецтва є звукова скульптура, звукова інсталяція, саундскейп. Проблематика саунд-арту, як правило, пов'язана з акустикою, психоакустикою, звуковою екологією, аркологією, культурними та технологічними аспектами звукозапису
4.	Медіа-перформанс	інтерактивна комунікація – це опосередкована інтернет-комунікація, що здійснюється через комп'ютер, підключений до мережі; комунікація в Інтернеті об'єднує величезну аудиторію, оперативно характеризується швидкістю зворотнього зв'язку, базується на можливості спілкуватися в мережі у мовах реального часу (Медіа-арт. 2018: 4)
5.	Кібер-арт	складова мультимедійного виду медіа-арту; комп'ютерне, цифрове мистецтво, зображення з допомогою комп'ютера; електрографія як електронні зображення із застосуванням ксерокса; цифровий друк або діджитал-принт; гібридне мистецтво синтетичні образи комп'ютерного походження: візуальні, звукові й тактильні, що задіяні у створенні віртуальної реальності.

творчості у візуальній культурі, що розвивається завдяки артефактам візуального дизайну. Естетика творів кібернетичного (комп'ютерного, цифрового) мистецтва пов'язана з базовими властивостями цифрових технологій (нелінійність і морфінг – спеціальний ефект, що створює ефект плавного переходу між об'єктами), що дозволяє митцям створювати віртуальну (ілюзорну) квазі-реальність і спиратися на симулякри (образи відсутньої дійсності).

Ці властивості полегшують оперування мультимедійністю, тобто різними формами інформації: візуальними, текстовими, звуковими і тактильними, що загалом підвищує естетичний рівень і чуттєвість сприйняття порівняно з традиційними видами мистецтва. На екрані дисплея створюються композиції з ліній, об'ємних елементів, візерунків, кольорових плям, крапок і друкуються двовимірні або тривимірні зображення на принтері, або передаються у телекомунікаційні мережі.

Нагальним завданням стає формування провідних творчих професій у цій галузі і, насамперед, режисерів-дизайнерів мультимедіа, здатних створювати інтерактивну дизайн-продукцію, на практиці освоювати можливості комп'ютерної техніки та розвивати мову нових художніх середовищ.

Виховання режисера-дизайнера мультимедіа (мультимедійного дизайнера) неможливе без формування цілісної естетичної системи режисур, вивчення складних законів творчості у зв'язках із сприйняттям інтерактивних художніх просторів. Важливо не лише зафіксувати характерні функції

та форми режисур мультимедіа в певний момент розвитку аудіовізуальних мистецтв, а й зрозуміти основні тенденції в еволюції мови екрану, з'ясувати художні можливості та загально-естетичні закономірності інтерактивних середовищ. Завдяки такому підходу режисура мультимедіа-дизайну може бути представлена не як універсальний набір прийомів і форм, а як динамічний художній процес, що охоплює багато того, що, здавалося б, лежить за межами власне режисерської професії. Зокрема, режисура мультимедіа-дизайну дотична до проектно-художньої творчості фахівців комп'ютерного дизайну.

Настав час застосувати інтерактивні технології мультимедіа-дизайну у закладах вищої дизайнової освіти для професійної підготовки мультимедійних дизайнерів. Адже в епоху цифровізації всіх сфер життєдіяльності людини візуальна культура мультимедіа поєднується з технологіями дизайну, розширюючи комунікативний простір різними напрямками креативної індустрії – видів діяльності, що мають потенціал до створення доданої вартості та робочих місць через культурне та/або креативне вираження, а їх продукти та послуги є наслідком індивідуальної творчості, навичок і таланту (Бегерська О. В. 2017: 5).

Метою статті є розроблення та обґрунтування ефективності синтезу мультимедіа і комп'ютерного дизайну у підготовці фахівців візуального дизайну (код КП: 3471 – дизайнер-виконавець мультимедійних об'єктів) за освітньо-професійною програмою «Мультимедійний дизайн».

Виклад основного матеріалу. Терміном «мультимедійний дизайн» позначено інтеграцію мультимедіа із веб-дизайном. Проектування артефактів візуальної культури здійснюється технологіями мультимедійного дизайну, що нині стрімко займають стійкі позиції у світовому інформаційному просторі. У технологіях мультимедійного дизайну пріоритетності набуває освітній компонент «Режисура зйомки і монтажу» (Креативні індустрії. 2018: 6). Режисура мультимедіа-дизайну розглядається дослідниками як інноваційний напрям комп'ютерного дизайну – нового етапу у загальному розвитку режисерської і дизайнерської майстерності. Режисура мультимедійного дизайну зорієнтована на формування здатності мультимедійних дизайнерів до синтезу сучасної аудіовізуальної техніки, інформаційно-комунікаційних технологій та художньої творчості в інтерактивних середовищах. Мультимедійна режисура має свою специфіку, зумовлену естетичною природою інтерактивних художніх середовищ, особливостями їх сприйняття, виразними можливостями мультимедіа, нелінійною драматургією, а також тісною взаємодією творчості з передовими комп'ютерними та інформаційно-комунікаційними технологіями.

Інтерактивне мультимедіа (медіа майбутнього) – це динамічна технологія, яка вимагає певного пояснення для користувача, щоб надати набір інформації за допомогою слів, графіки, зображень або відео. Залежно від того, вводять користувач комп'ютера певний текст чи натискає певну кнопку, багато інтерактивних мультимедійних програм налаштовані на відображення певного результату та надання негайного зворотного зв'язку. Основна мета цієї технології полягає в тому, щоб передати інформацію у найцікавіших форматах, які можуть привернути увагу користувача та створити креативний, емоційно позитивний досвід навчання.

Діяльність фахівця мультимедійного дизайну, як і режисера зйомки та монтажу, є багатоаспектною. Її специфіка може бути розкрита і втілена в теорію за умови поєднання спільного досвіду мультимедіа і дизайну, нагромадженого у сфері театру, кіно і телебачення, з використанням найбільш загальних закономірностей, які вже виявили себе у вигляді мультимедійної дизайн-творчості.

Потреба у розширенні предметних міждіяльностей режисера і дизайнера в епоху мультимедійних технологій, необхідність створення теоретичної бази мультимедійного дизайну, концепції професійної підготовки сучасних мультимедійних дизайнерів та недостатня теоретико-методологічна розробленість режисури мультимедіа у комп'ютерному дизайні зумовлюють необхідність наукових досліджень з мультимедійного дизайну у закладах вищої дизайн-освіти.

Висновки. Отже, з огляду на особливості методологічної основи, мультидисциплінарного наукового підходу, сукупності методичних принципів, комп'ютерних проектних технологій, наявність електронної графіки і широко розповсюдженої у мистецькому просторі назви «візуальне мистецтво», варто, нарешті, виокремити мультимедійний дизайн у спеціалізації 022.01 – графічний дизайн.

Логічно вмотивованою для комп'ютерного дизайну (веб-дизайну, UI/UX-дизайну, мультимедійного дизайну, моушн/мотіон-дизайну, анімаційного дизайну, фото-дизайну тощо) може бути *спеціалізація 022.01 – візуальний дизайн*. Традиційна настільна графіка, як і завжди, буде зберігати назву спеціалізації 022.01 – графічний дизайн. Але новий поштовх до розвитку отримає спеціалізація з візуального дизайну з урахуванням усіх зазначених вище особливостей: наукових, методичних, інформаційно-технологічних, інформаційно-комунікативних, освітніх, професійних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль Н.В., Биба В.А. Використання теорії поколінь у менеджменті персоналу. 2020. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2020/64.pdf (дата звернення 30.07.2023).
2. Качук К. М. Особливості управління співробітниками X, Y та Z поколінь. Економіка. Управління. Інновації. 2018. Випуск № 1(22). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2018_1_9 (дата звернення 25.07.2023).
3. Основні принципи візуального дизайну. 2020. URL: <https://luxnet.io/uk/blog/basic-principles-of-visual-design> (дата звернення: 25.07.2023).
4. Медіа-арт. 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-65395> (дата звернення 25.07.2023).
5. Бегерська О. В. Особливості Інтернет-комунікації. Проблеми семантики слова, речення, тексту. К., 2017. № 38. С. 17–20. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view/ByFileId/257026.pdf> (дата звернення 25.07.2023).
6. Креативні індустрії. Ukrainian center for cultural research. 2018. URL: <https://uccs.org.ua/kreatyvni-industrii/kreatyvni-industrii/> (дата звернення 25.07.2023).

REFERENCES

1. Koval N.V., Byba V.A. (2020) Vykorystannia teorii pokolin u menedzhmenti personalu. [Use of generational theory in personnel management]. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/64.pdf (data zvernennia 30.07.2023) [in Ukrainian].
2. Kashhuk K. M. (2018). Osoblyvosti upravlinnya spivrobotnykamy` X, Y ta Z pokolin`. [Peculiarities of managing employees of the X, Y and Z generations] Ekonomika. Upravlinnya. Innovaciyi. 2018. Vypusk № 1(22). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2018_1_9 (data zvernennia 30.07.2023) [in Ukrainian].
3. Osnovni pryntsypy vizualnoho dyzainu. [Basic principles of visual design] (2020). URL: <https://luxnet.io/uk/blog/basic-principles-of-visual-design> (data zvernennia: 25.07.2023) [in Ukrainian].
4. Media-art. [Media art]. (2018). URL: <https://esu.com.ua/article-65395> (data zvernennia 25.07.2023) [in Ukrainian].
5. Beherska O. V. (2017) Osoblyvosti Internet-komunikatsii. [Peculiarities of Internet communication]. Problemy semantyky slova, rechennia, tekstu. K., № 38. S. 17–20. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view/ByFileId/257026.pdf> (data zvernennia 25.07.2023). [in Ukrainian].
6. Ukrainian center for cultural research (2018). Kreatyvni industriyi. [Creative industries]. URL: <https://uccs.org.ua/kreatyvni-industrii/kreatyvni-industrii/> (data zvernennia 30.07.2023) [in Ukrainian].

UDC 78.036 (510)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-8>

Pan FENG,

orcid.org/0000-0003-2925-1797

Postgraduate student at the Department of Theory and History of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) 336885985pf@gmail.com

THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHNICITY AND THE WORLD IN CONTEMPORARY CHINESE MUSIC

“Globalization” is an inevitable trend in the course of human history, and music, as a cultural phenomenon, has also undergone globalization. After centuries of filtering, Western music exists in today’s music cultural practices in a diverse form, becoming a treasure trove for contemporary music development. Western music not only brings us beautiful and melodious tunes but also influences the development of music in terms of compositional techniques and performance skills. The development of world cultures does not evolve along a single path but rather undergoes a multi-centered and multi-faceted evolution through creative invention, borrowing, and assimilation. The existing form of Western music was not created by a single ethnicity but rather emerged as a result of globalization, with multiple ethnic music cultures interacting and exchanging under specific historical conditions. In contemporary China, Western music has spread widely throughout society in various multicultural forms. Today, Western music has become a globalized music and a mainstream music culture worldwide. The exchange, diffusion, transfer, mutual acceptance, complementarity, and fusion of Chinese and Western cultures are an unstoppable historical mainstream in the development of human civilizations. In a certain sense, the emergence of modern Chinese music is partially a product of this exchange, diffusion, and mutual fusion, known as cultural hybridity. Currently, there is a close connection between Western music and modern Chinese music, with many renowned Chinese musicians having studied in Western countries. They bring back advanced Western music theories to China and, in turn, introduce Chinese music with distinct ethnic characteristics to the West. Modern Chinese music has also become a part of world music. Of course, Western music has also become the mainstream of Chinese artistic music, and the Chinese people embrace and appreciate Western music. This has an unexpected charm to achieve a deeper connotation and a significant expression of music.

Key words: Western music culture, Chinese modern music, national culture.

Пан ФЕНЬ,

orcid.org/0000-0003-2925-1797

аспірант кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харьків, Україна) 336885985pf@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА СВІТОВОГО У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МУЗИЦІ

«Глобалізація» – це неминуха тенденція в ході людської історії, а музика, як культурне явище, також зазнала глобалізації. Після століть фільтрації західна музика існує в сучасних музичних культурних практиках у різноманітній формі, стаючи скарбницею для розвитку сучасної музики. Західна музика не тільки приносить нам прекрасні та мелодійні мелодії, але й впливає на розвиток музики з точки зору композиційних методів та навичок виконання. Розвиток світових культур не розвивається по одному шляху, а скоріше зазнає багатоцентричної та багатогранної еволюції через творчий винахід, запозичення та асиміляцію. Існуюча форма західної музики була створена не єдиною етнічною приналежністю, а скоріше виникла в результаті глобалізації, при цьому багаторазові етнічні музичні культури взаємодіють та обмінюються за конкретних історичних умов. Сьогодні західна музика стала глобалізованою музикою та основною музичною культурою у всьому світі. Обмін, дифузія, передача, взаємне прийняття, взаємодоповнюваність та злиття китайських та західних культур є невинним історичним основним потіком у розвитку людських цивілізацій. У певному сенсі поява сучасної китайської музики частково є продуктом цього обміну, дифузії та взаємного синтезу, відомого як культурна гібридність. В даний час між західною музикою та сучасною китайською музикою є тісний зв’язок, багато відомих китайських музикантів навчалися в західних країнах. Вони повертають передові теорії західної музики до Китаю і, в свою чергу, вводять китайську музику з чіткими етнічними характеристиками на захід. Сучасна китайська музика також стала частиною світової музики. Західна музика також стала основною китайською художньою музикою, а китайці сприймають та цінують західну музику. Це має несподівану приналежність для досягнення більш глибокої конотації та значущого вираження музики.

Ключові слова: західна музична культура, сучасна китайська музика, національна культура.

Statement of the issue. The “West” in Western music is not a geographical concept, but a cultural one. Culturally, it represents the mode of existence and artistic practice of Western music. Thanks to the individualist elements in Western music, composers strive to pursue their individuality during the creative process, infusing their thoughts and feelings into the music. This brings new creativity to Western music, including the introduction of new compositional materials and techniques. These new materials and techniques are not entirely derived from Western society, as some nationalistic composers incorporated folk music elements from their own cultures into Western music. This allowed the development of Western music to become more holistic, enabling it to be universally accepted by different ethnic groups through emphasizing individual expression. The core reason why Western music could become a globalized musical culture is its universality. As Chinese, having understood the rational thinking in the ontology of Western music, as well as the universal spirit embodied in it, how should we properly deal with the development of Western music in contemporary China? How to position the relationship between Western music and modern Chinese music?

Research Analysis. Human beings are the creators of culture and the masters of culture. Therefore, culture should exist for humans instead of humans existing for culture. Humans create culture in order to improve their existence and move towards a better state of life. This is the purpose and driving force of culture. Therefore, humans need to keep moving forward and break through the shackles of existing culture in order to create new culture that adapts to the current natural and social environment. Clinging to the characteristics of existing culture will lead to the alienation of culture that was originally created by humans. The exchange, diffusion, transfer, mutual acceptance, complementation and integration of cultures is an irresistible historical mainstream in the development process of human civilization. In this sense, it can be said that the emergence of modern Chinese music was the product of such exchange, diffusion and integration, a phenomenon of cultural hybridity.

Although Western music has become a globalized art and is widely accepted around the contemporary world, globalized Western music cannot replace the existence and development of ethnic music worldwide. It does not mean that the forms of ethnic music cannot serve academic and aesthetic values for the ethnic groups themselves and others around the world. The musical genres of different regions and ethnic groups in the world all have irreplaceable status and extremely high artistic value.

Today, the music of ethnic groups around the world presents a brilliant and competitive landscape. However, they are often closely and directly connected with their social lives, or bear particular imprints in performance practices, musical functions, aesthetics, etc., which restricts their spread globally (陈自明, 2007: 5).

However, many ethnic groups in the world have appreciation ability for music that is comparable to or even more advanced than that of the West. Many ethnic groups have their own unique musical cultures with extremely high artistic values, such as the grand songs of the Dong people in China, which consists of ensemble with multiple instruments and vocal parts.

One of the main purposes of China’s study and learning of Western music is to develop its own music business. This is based on the need to develop China’s unique cultural system and cultural tradition, and the exploration of Western culture became a new cultural perspective based on the characteristics of the times in modern China. Therefore, the ontological study and development of modern Chinese music cannot be separated from Western music and Western culture. Historically, it is also based on China’s traditional culture combined with the attributes of contemporary Chinese musical culture. Its theoretical connotation plays a pivotal role in reconciling the relationship between Western music and traditional Chinese music, and in regulating China’s research process of Western music so that it functions consistently with the research perspective constituted under the traditional cultural system and the contemporary Chinese cultural context.

Therefore, Chinese Western music culture needs to explore an academic research trend that conforms to the development of the times from the individualized characteristics of musical works and composition, while fully reflecting the Chinese characteristics of logical thinking and research perspectives. It also emphasizes Chinese subject consciousness, observes, studies and integrates Western music from China’s unique perspective, raises our own questions, and explores our own ability for theoretical innovation from it.

Purpose of the Article – This article summarizes and analyzes the connections and influences between Western music and current Chinese music, through the study of the history of modern Chinese music, under the historical context of Chinese and foreign music.

Presenting Key Materials. As we know, music, as an important part of the cultural family, is closely connected with the cultural environment in which it is situated. The introduction of Western music into

the Chinese cultural circle also has profound social origins. When the material civilization of the West far surpassed that of China, the Chinese had to learn from the West in terms of systems and concepts. As an important part of culture, music was also inevitably influenced by this macro environment.

Compared with other ethnic musical cultures, Western music culture, with a high degree of rational spirit involvement, pays more attention to the constitution of music ontology, emphasizing mathematical proportional relationships in pitch, rhythm and tempo. In Western music, pitch is fixed, rhythm is quantified, and tempo is clear, which forms a very complete system of composition, including a series of technical theoretical systems such as harmony, form, polyphony, orchestration, etc. In Weber's work "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism", he mentioned: "Many rational innovations of the West in music: such as rational harmony (including harmony and counterpoint); the constitution of tones based on triads and major thirds; our interpretation of enharmonic and chromatic tones in terms of harmony and rational form since the Renaissance; the symphony orchestra centered on the string quartet and the organization of wind ensembles; our notation system (which makes the composition, performance and preservation of modern musical works possible); basso continuo; our symphonies, sonatas, and operas (although program music, tone poems, and variations on whole tones and semitones once existed extensively as forms of musical expression)" (Max Weber, 2010: 9).

The development of these disciplines is not only very helpful for people to understand Western music, but also provides guidance for those who want to learn and compose such music. It helps people analyze music and create brand new musical works using these techniques and means. This is where Western musical culture differs from other ethnic musical cultures.

Starting from China's Tang Dynasty, Western musical culture began to enter China and gradually spread. Whether it was the extensive introduction of Christian music, the establishment and development of Western brass bands and military bands in China after the Self-Strengthening Movement, the development of military songs, or the emergence of school songs in modern schools (the most important avenue of influence), all had extremely important significance for modern Chinese music. Genres such as symphonies and concertos have been created and appreciated by musicians and people in most countries around the world. Performance venues like opera houses and concert halls can be found in almost

every corner of the world. Performance means like pianos and orchestras have become popularized. The Westernized management and education models of educational institutions and research institutes like music academies and research institutes. Composition techniques like harmony and form, as well as standardized notation systems... the list goes on. And these achievements have very little or even no ethnic attributes or national concept.

In professional music institutions in China, most of the repertoire for performance, vocals, and music education are from the Western classical tradition. In fundamental theory courses like harmony, polyphony, form, solfege, etc., classical music is the main focus, like using Bach's works to analyze polyphonic techniques, and using works by composers like Beethoven, Brahms, and Grieg to analyze form. Western classical works are also extensively used for training musical literacy in harmony and solfege. The core content of music appreciation courses is also Western classical masterpieces. For musicology research, thesis topics on Western music history are also concentrated on Western classical works. Notably, although the technical theoretical system of Western music ontology is ethnically neutral, it does not prevent composers from reflecting ethnic and regional characteristics in their compositions. For example, in the work "Morning in Miaoling" by contemporary Chinese composer Chen Gang, he used violin techniques like slides and trills to imitate the sounds of birds in nature, portraying a beautiful Miao morning scene with sounds of birds, nature, and the lively dancing of Miao families. He combined Chinese folk music materials with Western compositional techniques, incorporating Western traditional violin techniques into the ethnic Chinese musical language.

Western music is independent in its ontological existence and development, not constrained by other cultures. This is a clear difference between Western musical art and many other forms of music. For example, many traditional regional Chinese operas share the common trait of being constrained by local dialects. Take Qinqiang, one of the oldest regional opera forms in China's Shaanxi province, which is loved by people in northwest China but hard for the world to understand, because the ontological existence and development of such music is not independent but limited by local culture. The development of modern Chinese music did not directly inherit from ancient Chinese music, but went through a historical transformation. Although much of modern Chinese music appears Chinese in theme, melodic material, and is composed by Chinese composers, ontologically it takes the form of Western music. Currently, almost all music histori-

ans and scholars believe that modern Chinese music did not simply continue the development of ancient Chinese music, but blazed new paths on that basis, meaning Chinese music underwent a historical transformation from ancient to modern times. Modern Chinese music belongs to “Chinese music” created by the Chinese people, while also belonging to “Western music” composed by Chinese people through learning and applying Western compositional techniques. For example, Chinese composer Xian Xinghai created the rousing “Yellow River Cantata” by learning from and drawing on the Western musical form of cantata. Chinese composer Huang Zi created the famous work “Song of Endless Sorrow” by combining Chinese traditional poetry with the Western musical form of recitative he learned.

When Western music entered the Chinese music scene on a large scale in the early 20th century, the ancient Chinese musical history represented by Pre-Qin dance and music, grand song and dance, and opera was abruptly severed, causing a rupture in traditional Chinese music. This resulted in musical genres beginning to develop diversely. In the years that followed, Chinese music in practice, music disciplines, and creative thinking basically echoed with commonalities of Western traditional compositional writing. The major reform faced by 20th century Western music was the comprehensive collapse of the tonal functional system which was then replaced by individual tones as the realm, causing isolation between Western modern and traditional music. This process in Western music was almost directly reflected in the course of music composition in China. “After the ending of inherent Chinese cultural traditions, rather than a full restoration and continuation, the trajectory and rupture of non-inherent cultural traditions (Western traditional and contemporary music) was condensedly reproduced in the historical process of Chinese modern music” (朱玖玖, 2018: 5).

To be precise, since the emergence of school songs, Chinese composers, singers, and performers have gradually made comprehensive contributions on the world music stage. Some works have won awards in international competitions, some were premiered abroad. It has become normal for foreign performers, singers, or orchestras to perform works by Chinese composers in concerts. Many Chinese music experts teach in music institutions in Europe and America, and serve as judges in various music competitions worldwide. These signs indicate that the significance of “Chinese learning Western musical culture” is not just an outlet for developing Chinese musical culture, but also embodies the historical development trend of Western music continuously absorbing the participa-

tion of musicians from extensive regions, constantly absorbing the musical traditions of ethnic groups worldwide, and creating more novel musical works.

Professor Zheng Su once pointed out in an article: “To a large extent, China has created ‘Western music’ independent of the West over the past hundred years or so”. Some other scholars have proposed similar views, believing that all the music composed using Western techniques since the 20th century cannot be called “Chinese”, but can only be considered “Chinese style”. Therefore, taking contemporary Chinese music culture as part of Chinese music is incomplete. The creative mainstream of modern Chinese music has been the result of learning from and drawing on Western music in many aspects such as techniques, genres and forms. For example, Chen Gang and He Zhanhao learned from and drew on the Western musical form of concerto to create the classic violin concerto “Butterfly Lovers”; even China’s national anthem, “March of the Volunteers” composed by Nie Er, was completed by learning from and drawing on Western musical creation. Feng Yuxiang of the Northwest Army, who was a Christian and had contact with and learned Western compositional techniques early on, personally wrote quite a number of military songs, attaching great importance to military training through singing. These songs had some positive influence on China’s later military construction, such as “Mountain Marching Song”, “Great China’s Aspiration Song”, “Ten Commandments for Soldiers”, etc. These songs created with Western compositional techniques while embodying Chinese characteristics also became popular in various fields.

There is also a very important spiritual commonality between Chinese and Western music cultures, which is “love”. The theme of “love” is not limited to the literary field. In Western religious music, many works spread God’s love for the world, while also expressing the composers’ love for God, such as Bach’s Mass in B minor. In the late Qing dynasty when China was in a crisis of survival, Chinese musicians learned Western music theory and created Chinese songs using Western melodic patterns to express their patriotic spirit of saving the nation. Examples are Zeng Zhimou’s “Drilling Soldiers” and Li Shutong’s “Ode to the Motherland”.

The spread of Western music in China spans from Palestrina, Bach, and Beethoven, to Debussy, Bartók, and Stravinsky; from solo to chorus; from solo to symphony; from opera and ballet to film and TV music; from elegant music in concert halls and conservatories to popular music circulating in stadiums, outdoor stages, shops, and music halls. These musical forms created by Western musicians are now

utilized, learned from, adapted and transformed by Chinese musicians, organically combined with Chinese traditional musical materials, to express Chinese social life and people's thoughts and feelings. Examples are Liu Tianhua's erhu works "Birdsong in the Empty Mountain" and "Peaceful Night", Peng Xiuwen's arranged ensemble piece "Flowing Water Exercise", Li Huanzhi's "Zheng Concerto", Wu Zuqiang, Liu Dehai and Wang Yanqiao's pipa concerto "Little Sisters on the Grassland". While basically retaining the traditional musical forms, they partially adopted expressive techniques from Western music to arrange and adapt the ethnic music forms. Chinese composer Qu Xihan adapted the Mongolian folk song "Pastorale" from a monophonic melody into a polyphonic choral piece, and required it to be performed in the prevailing *bel canto* style. Some Chinese composers arranged traditional Chinese music to be performed by Western instruments. Examples include Wang Jianzhong's piano solo "Hundred Birds Paying Homage to the Phoenix" (adapted from a *suona* piece of the same name), Li Yinghai's piano solo "Sounds of Flute and Drum at Sunset" (adapted from a pipa piece of the same name), He Zhanhao and Chen Gang's violin concerto "Butterfly Lovers" (based on Yue opera music), etc.

In summary, the expressive forms of new Chinese music are all results of integration between Chinese and Western cultures. The extent of integration of the two cultures varies in strength, obviousness or subtlety; the channels of integration vary in width, directness or indirectness. But together they reveal the diverse and colorful landscape of 20th century Chinese new music. In short, composers and performing artists engaging in professional music activities must be cultivated in both Chinese and Western musical cultures. Therefore, although the performance forms of new musical works vary greatly, their spiritual essence (mainly manifested in aspects like subject matter, content, musical language, structure, artistic style and emotional experience) is invariably closely tied with Chinese traditional culture (or social life) in countless ways.

Conclusion. Chinese culture is an agricultural culture, with basic components of a natural economy, autocratic system, and values and ideological system centered around ethics and moral teachings. Western culture is an industrial culture, with basic components of a market economy, democratic system, and values and ideological system centered around human rights. The former takes the collective as the center, summarized as collectivism and autocracy. The latter takes the individual as the center, summarized as individualism and liberalism.

For Chinese people, Western music was something completely novel and different from native culture. Western music appealed to the masses' emotions at the time through its uniform rhythms and collective performance forms like choirs. And when new things are accepted by people, they naturally produce value in their existence. This was also an inevitable result of the Chinese people's active choice of Western musical culture. Practice has proven that the history of learning Western music and cultural exchange between Chinese and Western music since the modern era in China is something no force can stop. The cultural fruits produced by the combination of Chinese ethnic culture and Western music culture have been comprehensively adopted. This fully demonstrates that learning from and drawing on Western music was a historical inevitability for the development of modern Chinese ethnic music culture, and many technical elements in Western music remain indispensable important factors in the creation of Chinese ethnic music art.

Today, the folk music of various ethnic groups in China has widely participated in globalization and gained popularity among people worldwide. And Chinese ethnic folk music still has irreplaceable unique aesthetic value. The interpretation of any art has a "thousand Hamlets in a thousand people's eyes" individualized characteristic in different eras and regions. (王索尼, 2014: 9).

The difference between Chinese and Western cultures is not an ethnic but a temporal one. Western music in China has also formed interpretive characteristics of "contemporary" and "Chinese" in terms of time and space, influenced by the times and accompanied by Changes in Chinese aesthetic interests and different interpretive approaches to music stemming from Chinese cultural traditions compared to Western models. And such individualized interpretation of Western music from a contemporary Chinese perspective may rise to a universalized interpretation with recognition and acceptance by most music appreciators (including the West). A history of modern Chinese music is both a history of Chinese musicians using Western musical culture to create modern Chinese music culture, as well as a history of Chinese musicians participating in creating Western musical culture with Chinese cultural genes. This is not contradictory to globalized Western music, which can also find new creative inspiration through the unique artistic styles of music across ethnic groups worldwide.

Based on the actual contemporary Chinese music scene, the proportion of Western music in China's cultural and artistic sphere has skyrocketed. This actual

situation has led Chinese scholars to an overall and comprehensive new understanding of Western music, including the cultural positioning of Western music in China. If we can recognize the actual circumstances of contemporary Chinese music, it is not hard to see that research on Western music theory needs to adapt to this practical activity, and the resulting music theory should be applied to social music activities. If it deviates from this principle of unifying theory with practice, the music theory will be unable to apply to actual music life, losing the only platform to test the theoretical value. If academic research aims to pursue theory guiding practice better, then practice should be used to implement and test theory. (杨燕迪, 1990: 3).

The task currently faced by Chinese culture is transitioning from pre-modern to modern culture, while the West completed this transition before China. So China should learn from the West. But we should learn things in Western culture that have universal significance for modernization. Hence, the main components related to modernization are what we need to absorb. Similarly, the parts of Chinese culture conflicting with modernization must be changed, while the non-conflicting parts should be drawn upon for reference.

Modern China is still at the stage of learning Western musical culture. Western musical culture remains an introduced rather than native concept for China. Under the push of global historical trends, the pursuit of sonic purity and directness of expression are valued more and more by academic composers. Current Chinese composition shows an increasingly pronounced

tendency of composers shifting focus during the creative process, with more and more Chinese composers significantly increasing the proportion of humanistic sentiments and so-called sinicization techniques they want to express in the impressionistic form of their works. This is embodied in many contemporary Chinese composers' works. (王真, 2007: 11).

Current research on Western music in China still needs greater academic resources to study the many issues surrounding this field. More music scholars and experts need to enter this field to bring Western music research into a better academic environment, making Western music culture research more valuable both theoretically and practically. Under the influence of the development trend of Chinese musical culture itself and the trend of cultural integration in a diversified world, Chinese music academia must explore new concepts and new thinking for Western music research that keeps pace with the times while conforming to China's national conditions and traditions.

In summary, the globalization of Western music is reflected in many areas of China, and the achievements of contemporary Chinese music entering the world are also results of learning from the West. The inclusion of Chinese ethnic music culture is conducive to promoting a diversified world cultural landscape. This trend of convergence and integration of Chinese and Western music has already become part of the new tradition of modern Chinese music, and together with the continuation of the "native culture" of traditional music, jointly forms a new form to carry expressions of today's Chinese music.

BIBLIOGRAPHY

1. 《世界民族音乐地图》[M]. 北京：人民音乐出版社.
2. 《新教伦理与资本主义精神》（罗克斯伯里第三版）[M]. 北京：社会科学文献出版社.
3. 《音乐学视野下的当代中国交响乐》[J]. 北方音乐.
4. 《西方音乐在当代中国研究的新视野》[J]. 大众文艺.
5. 《寻找自立—谈西方音乐研究在中国的意义》[J]. 人民音乐.
6. 《西方经典音乐作品在当代中国的生存形态考察》[J]. 音乐创作.

REFERENCES

1. 陈自明.世界民族音乐地图.[World National Music Map].Beijing: People's Music Publishing House. 2007. Vol. 1. P. 9.[In Chinese]
2. Max Weber.新教伦理与资本主义精神（罗克斯伯里第三版）.[Protestant Ethics and Capitalism Spirit] (Rocks Berry 3rd Edition). Beijing: Social Science Literature Publishing House. 2010. Vol. 1. P. 2 [in English].
3. 朱玖玖.音乐学视野下的当代中国交响乐. [Contemporary China Symphony under the vision of music science]. Northern music.2018. Vol. 3. P. 5 [In Chinese].
4. 王索尼.西方音乐在当代中国研究的新视野. [New Vision of Western Music in Contemporary China]. Mass literature. 2014. P. 2 [In Chinese].
5. 杨燕迪.寻找自立—谈西方音乐研究在中国的意义. [Looking for independence –talk about the meaning of Western music research in China]. People's music.1990. Vol. 3. P. 2 [In Chinese].
6. 王真.西方经典音乐作品在当代中国的生存形态考察. [Western classical music works in contemporary China inspection]. Music creation. 2007. Vol. 11. P. 2 [In Chinese].

Каріна ФОМІНА,

orcid.org/0000-0001-9432-7765

аспірантка кафедри мультимедійного дизайну

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) fominakarinaa@gmail.com

ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОПОВНЕНОГО ПРОСТОРУ ЯК ІНТЕРФЕЙСУ ВЗАЄМОДІЇ З ДОПОВНЕНОЮ РЕАЛЬНІСТЮ

У статті розглянуто актуальну дизайнерську проблему, пов'язану з поєднанням середовища та цифрових даних у створенні просторів нового типу. Сучасні технології дали змогу створити динамічні простори, що включають імерсивні інсталяції, інтерактивні установки, простори для дослідження, інтерактивні розповіді та інші форми. Особливий акцент зроблено на просторову доповнену реальність (SAR), яка відрізняється звільненням від застосування пристроїв-посередників та зосередженням на сприйнятті вмісту. Розглянуто особливості доповненого простору в проєктах “Adidas Speedfactory”, “Driven By Emotion”, “Dreamed Japan”, “Iron Civilization”, “LAILA” та “Dromos” та виділено низку характеристик, що мають вплив на формування та пов'язані зі сприйняттям користувача та способом взаємодії, а саме: імерсивність, інтерактивність, змінність, розташування, напрямок сприйняття та масштабність. Визначено, що важливу роль у сучасному дизайні просторової доповненої реальності займає варіативність, можливість індивідуального досвіду та активної взаємодії з навколишнім простором. Спираючись на потребу в актуалізації тілесності, подібні проєкти також надають можливість спостерігати за власними емоціями та реакціями, а також сприймати зовнішній світ чи розповідь через новий простір. Користувач стає центром побудови дизайну через збільшення в проєктах акценту на інтерактивність та проєктування досвіду його взаємодії. Зазначено, що наратив та розповідь відіграє важливу роль, створюючи контекст для віртуальних об'єктів, стимулюючи інтерес, структуруючи простір, направляючи глядача та роблячи досвід AR більш осмисленим. Розглянуті проєкти демонструють різноманітність застосувань та можливостей доповненої реальності в різних контекстах, а виділені характеристики пропонують основу для класифікації та комбінаторного проєктування.

Ключові слова: імерсивність, взаємодія, доповнена реальність (AR), доповнена просторова реальність (SAR), дизайн доповненого простору, доповнена інсталяція, доповнений перформанс, AR інтерфейс.

Karina FOMINA,

orcid.org/0000-0001-9432-7765

Postgraduate at the Department of Multimedia Design

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) fominakarinaa@gmail.com

CHARACTERISTICS OF AUGMENTED SPACE AS AN INTERFACE FOR INTERACTION WITH AUGMENTED REALITY

The article discusses the current design challenge associated with blending physical environments and digital data to create novel types of spaces. Contemporary technologies have facilitated the development of dynamic spaces encompassing immersive installations, interactive setups, research areas, interactive narratives, and more. Special attention is given to spatial augmented reality (SAR), characterized by its omission of intermediary devices and its focus on content perception. The characteristics of augmented space within projects such as “Adidas Speedfactory”, “Driven By Emotion”, “Dreamed Japan”, “Iron Civilization”, “LAILA”, and “Dromos” are examined. Several attributes influencing form formation and intertwined with user perception and interaction methods are identified: immersiveness, interactivity, variability, user positioning within space, direction of perception, and scale. It is concluded that in contemporary spatial augmented reality design, variability, individualized experiences, and active engagement with the surrounding space hold pivotal roles. These projects also enable a deeper exploration of corporeality, allowing users to introspect their emotions and reactions and perceive the external world or narrative through a novel spatial lens. The user is at the forefront of the design, with projects accentuating interactivity and crafting interactive experiences. Narrative and storytelling are underscored for their significant role in contextualizing virtual objects, sparking interest, structuring space, guiding viewers, and enhancing the meaningfulness of the AR encounter. The discussed projects showcase the versatile applications and potentials of augmented reality across different contexts. The highlighted characteristics furnish a foundation for classification and the formulation of hybrid designs.

Key words: immersiveness, interaction, augmented reality (AR), spatial augmented reality (SAR), spatial augmented design, augmented installation, augmented performance, AR interface.

Постановка проблеми. Поєднання середовища та цифрових даних дало змогу створювати простори, що набули в руках дизайнерів різноманітних форм, як-от інсталяції з ефектом занурення, інтерактивні установки, кімнати зміненого сприйняття, доповнені декорації тощо. Сучасні мультимедійні технології для створення не лише статичного, а й динамічного простору, сприяли появі проєктів, що створюють просторову доповнену реальність, особливий тип доповненої реальності. Вона максимально звільняє глядачів від необхідності використовувати пристрої-посередники та дає змогу зосередитися на сприйнятті вмісту.

Проникаючи в середовище глядача/користувача, такі проєкти пропонують можливості для отримання індивідуального досвіду, залучення в акт творення та, навіть, саморефлексії. У цьому контексті, особливо важливим стає процес взаємодії з простором. Сучасні доповнені простори створюють не лише поєднання аудіовізуальних та кінестетичних відчуттів, а і трансформуються в просторові інтерфейси, відмінні за характеристиками, особливостями сприйняття та можливостями взаємодії. Їхня розробка пов'язана із вирішенням дизайнерами низки завдань, зокрема, із вибором форми репрезентації відповідно до мети та бажаного ефекту сприйняття. Доцільним завданням у контексті даної проблематики є визначення формотворчих характеристик доповнених просторів.

Аналіз досліджень. Цифрове мистецтво, як зазначають Д. Чембержі, С. Пашукова та І. Єрмак (Чембержі, 2023), впливає на соціокультурний простір та відкриває нові шляхи для сприйняття та взаємодії, як між автором та глядачем, так і культурним середовищем. Змінюючи й акт творення і спосіб комунікації, воно сприяє розвитку культурної різноманітності. Автори виділяють такі аспекти впливу цифрового мистецтва на користувача, взаємодію та сприйняття, як-от інтерактивність, розширення сприйняття, доступність, експериментальність, інноваційність та можливість формування спільнот. Доповнена реальність теж може бути означена такими характеристиками. Говорячи ж про те, що саме із цифрових продуктів можна віднести до доповненої реальності, К. Фоміна (Фоміна, 2021) (автор), вказує на важливу роль контексту та наративу, а також супутніх характеристик актуальності та інтерактивності, через які може проявлятися їхній зв'язок. До питань технічного втілення доповнених просторів звертається Дж. О'Б. Дорсі, що запропонувала теоретично-практичний кар-

кас для розробки та розрахунку AR декорацій (Dorsey, 1991). Театральне мистецтво завжди прагнуло опанувати інноваційні та видовищні технології, як-от Привид Пеппера у 1860-ті, ранній приклад просторової доповненої реальності. Аналіз сучасного театрального досвіду, на думку О. В. Кундеревич, К. М. Кириленко та О. Б. Бенюк (Кундеревич, 2021), дає змогу відзначити потребу сучасної людини в «імерсивності», актуалізацію свого тілесного досвіду та відчуття своєї фізичної присутності у світі. Питанню імерсивності приділяє увагу О. І. Губернатор, і визначає її як «набір прийомів естетичного впливу на глядача, що дозволяє залучати його в мультимедійне або трансмедійне середовище» (Губернатор, 2022). О. Чепелик (Чепелик, 2021) досліджуючи імерсійні простори, вказує, що на міру «занурення» впливає багато факторів, зокрема, окрім візуального потоку, наявність просторової інформації з інших модальностей, а також демонструє різноманіття «занурення» на прикладі сучасних українських та іноземних практик.

Що стосується розгляду доповненої реальності як інтерфейсу, О. Бімбер (професор комп'ютерної графіки в Університеті імені Йоганна Кеплера в Лінці) та Р. Раскар (ад'юнкт-професор Массачусетського технологічного інституту та голова дослідницької групи Camera Culture лабораторії MIT Media Lab.) зазначили, що «доповнена реальність – це не що інше, як інтерфейс людина-комп'ютер» (Bimber, 2007: 21). Говорячи про нестандартні інтерфейси, грецький культуролог, Марія Чацікрістодулу та її колеги (Chatzichristodoulou, 2009), пропонують розглядати інтерфейс перформансу, як іншу перспективу бачити, переживати та враховувати певний стан через взаємодію з «Іншим», а інтерфейс, як граничний або спільний простір між двома зонами або системами, який дає змогу взаємодії між двома суб'єктами, які в іншому випадку не змогли б спілкуватися один з одним. Ми ж пропонуємо піти ще далі і розглядати доповнену реальність і як інтерфейс людина-комп'ютер, і як один із інтерфейсів мистецтва. Навіть не відображаючи явних елементів управління, вона часто перетворює глядача в діяча.

Питання доповнених просторів побіжно з'являється в полі зору багатьох дослідників, але більше з технічної сторони, а прицільно розробці дизайну доповненої реальності уваги приділяється не багато, що обумовлює потребу в подальших дослідженнях.

Мета статті – розширити теоретично-практичний інструментарій дизайну доповненого про-

стору. Визначити характеристики, що впливають на його формат.

Виклад основного матеріалу. Просторово доповнені середовища відрізняються за формами, підходами та якостями. За допомогою просторової AR можна створити широкий спектр цифрових просторів, як за візуальними характеристиками та способами взаємодії, так і за жанрами: перформанси, інсталяції, виставки, розповіді, досвід, віртуальні подорожі, простори творчої взаємодії тощо. Однак, попри різноманіття, можна виділити властивості, за якими можна охарактеризувати всі доповнені простори: імерсійність, інтерактивність, змінність, позиція користувача в просторі, напрям сприйняття та масштаб.

У 2018 році агентство “Resn” розробило інтерактивні інсталяції для компанії “Adidas”. “Adidas Speedfactory” – це проєкт, що складаються із серії інсталяцій для ознайомлення відвідувачів із ключовими підходами компанії “Adidas” щодо інновацій, спільної творчості та швидкості. Проєкт поєднує дані бігунів, дизайн Adidas та локалізовані автоматизовані виробничі лінії для створення персоналізованого взуття прямо на місці. Однією з інсталяцій було «Цифрове дзеркало», що візуалізувало фізичну присутність глядачів та створювало графічні моделі їхнього тіла з різним рівнем деталей. Стіна з екранами та камерами, фіксуючи фізичні дані глядача, відображала згенерований каркас тіла та графічні сітки з різним рівнем деталей і стилем (рис. 1), від простих точок, до 3D-сітки та полігонів. Інтерактивна інсталяція використовувала метафору магічного дзеркала (Fomina, 2023) та реагувала на рухи глядачів. Проєкт ілюструє першу характеристику доповненого простору – *позицію глядача щодо простору*, який може перебувати всередині або поза установкою. «Цифрове дзеркало» – приклад *інтерактивної*

інсталяції, де глядачі залишаються поза віртуальним простором. Вони не впливають на візуальний вигляд оточуючого середовища або вмісту прямо чи опосередковано, але можуть взаємодіяти зі згенерованою цифровою моделлю за допомогою руху та спостерігати за результатом своїх дій на екрані.

Інший приклад від агентства “Resn” та “CP+B” – це інтерактивна візуалізація “Driven By Emotion” для “Pebble Beach Concours d’Elegance Infiniti Pavilion”, розроблена у 2016 році (рис. 2). Цей проєкт давав учасникам можливість відчути водіння автомобіля “Infiniti” через відображення емоцій та реакцій користувача на екрані. У проєкті учасникам пропонували сісти в салон авто, оглянути його та уявити, як вони ним керують, поклавши руки на руль. Датчики, розміщені в салоні, збирали дані про емоції та реакції користувача під час водіння та відображали їх як стильні хвилі, що мали різні форми та кольори, згенерованих відповідно до заданих алгоритмів.

Обидва ці приклади ілюструють отримання особистого досвіду взаємодії з доповненим простором. Вони дають змогу спостерігати за власними емоціями та реакціями, а також за впливом своїх дій на середовище. У проєкті користувач уже не тільки спостерігає за результатом своїх дій зовні, а й безпосередньо контактує з об’єктами інсталяції. Цей приклад також ілюструє два можливі *напрямки сприйняття* в доповненому просторі. Воно може бути спрямоване на спостереження за почуттями, які сформувалися всередині користувача, у відповідь на оточення, або на спостереження за зовнішнім простором та його розвитком. У цьому прикладі поєднані обидва підходи. Поки користувач фізично сидить у справжньому автомобілі та «виражає» свої емоції, «їдучи» всередині інсталяції, він може

Рис. 1. “Adidas Speedfactory”. Нова Зеландія, 2017 р. Інтерактивна інсталяція. Дизайн: Resn, Agency & Production, The FWA. © Adidas. URL: <https://thefwa.com/cases/adidas-speedfactory-activation>

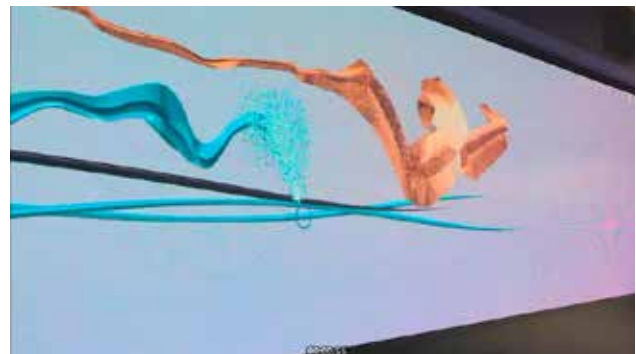

Рис. 2. “Driven By Emotion”. США, 2016 р. Інтерактивна візуалізація даних. Дизайн: Resn, CP+B. Кадр із відео. URL: <https://vimeo.com/182361226>

бачити цифрову візуалізацію емоцій на екрані перед собою зовні.

Важливою характеристикою середовища є відчуття занурення чи присутності. Прикладом якої може слугувати імерсивне шоу “Dreamed Japan. Images of the Floating World” (Омріяна Японія, образи мінливого світу). Цей проєкт був створений студією “Danny Rose” та показаний у галереї “Atelier des Lumières” у Парижі у 2020 році. Він пропонує відвідувачам подорож у світ японського мистецтва та середовище майстрів японської графіки. У цьому доповненому просторі всі анімації та переходи точно поєднані в безперервну візуальну подорож (рис. 3) з використанням образів японських гейш, самураїв і духів, натхненних японськими гравюрама, які почали поширюватися в Європі в другій половині дев’ятнадцятого століття, коли відкрилася торгівля між Заходом і Японією. Сучасні анімовані графічні композиції, побудовані на класичних творах Хокусая, Кунійоші, Утамаро, Кунісади, неспішно перетікають одна в одну під кропітливо підібрану музику Рюїчі Сакамото, «Моря» Клода Дебюссі, натхненного Великою хвилею Хокусая та швидкі ритми барабанів. Аспект взаємодії із цією інсталяцією неявний і полягає в подорожі через детально розроблену історію, де глядачі можуть зануритись у цифровий світ і відчути себе часткою показаного. Навіть без активної взаємодії, глядачі відчувають свою присутність у розповіді, що створюється навколо них. Імерсійна інсталяція розміщує глядача в середині цифрової сцени, створюючи відчуття присутності в демонстрованому місці, а іноді навіть перетворюючи їх на акторів та залучаючи в історію. Занурення в середовище допомагає легше уявити себе на місці Іншого.

Імерсійний *інтерактивний* простір дає глядачу більше свободи для дій, але варто розуміти, що в

такому випадку учасник менш зосереджений на розповіді, а більше на розвідці простору, як-от в інсталяції “Iron Civilization”, створеній Ihsu Yoon, студіями “Creative Black” та “Gx lab” для центру “Park1538” компанії “POSCO” у 2021 році. У великому приміщенні виставкового залу глядач блукає в середовищі, створеному проєкцією. Воно наповнене різними абстрактними кінетичними абстракціями, у яких частинки, з яких вони зроблені, реагують на рухи та змінюють своє положення, форму, колір і дають змогу експериментувати зі швидкістю та переміщеннями (рис. 4). Спостерігаючи за всім із середини, користувачі самостійно переміщуються простором, досліджуючи його реакції.

Для Фінської національної опери була створена варіативна імерсивна інсталяція “LAILA” (рис. 5), прем’єра якої відбулася в серпні 2020 року. Авторами проєкту були Еса-Пекка Салонен, Паула Весала, Туомас Норвіо та “Ekho Collective”. У цьому проєкті немає глядачів, бо кожен із них стає актором, формуючи реальність. “LAILA” – це щоразу інший, унікальний досвід, і його музика та візуальність розвиваються та змінюються у взаємодії з аудиторією. На початку сеансу обмежена кількість учасників, які беруть участь у перформансі, має поспілкуватися зі системою та промовити в мікрофон певні відповіді та повідомлення, які стануть потім основою для генерації особливого середовища. Після цього учасники потрапляють у напівсферу, наповнену проєкціями та звуками, згенерованими із зібраних даних. Однак, генерація не завершується після входу, а рухи людей, їхні дії, продовжують формувати та змінювати навколишнє середовище, у якому вони тепер перебувають. Ці два приклади інсталяцій демонструють вплив інтерактивних елементів та занурення в середовище на досвід глядача, роблячи їх активними учасниками та

Рис. 3. “Dreamed Japan. Images of the Floating World”. Франція, 2020 р. Інсталяція. Імерсивна подорож. Дизайн: the Danny Rose Studio. © Culturespaces / E. Spiller. URL: <https://www.atelier-lumieres.com/en/dreamed-japannull>

Рис. 4. “Iron Civilization”. Південна Корея, 2021 р. Імерсійна інтерактивна інсталяція. Дизайн: Ihsu Yoon, Creative Black, Gx lab. Центр “Park1538”. Кадр із відео. URL: <https://vimeo.com/591592413>

Рис. 5. “LAILA”. Фінляндія, 2020 р. Імерсивний перформанс. Дизайн: Esa-Pekka Salonen, Paula Vesala, Tuomas Norvio, the Ekho Collective. Фінська національна опера. Кадри з відеоролика. URL: <https://youtu.be/uN2Q-Q-mKVI>

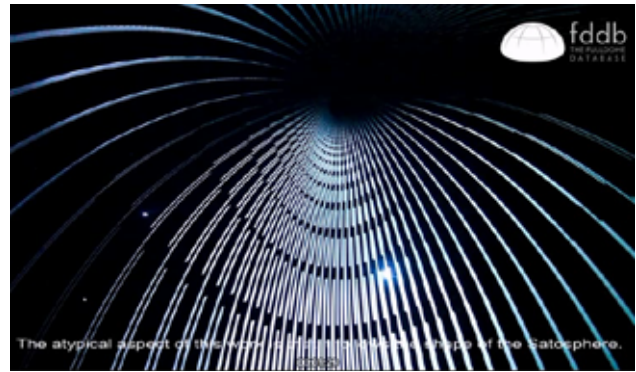

Рис. 6. “Dromos”. Канада, 2013 р. Імерсивний перформанс на фестивалі Mutek. Дизайн: Fraction (composer), Maotik (digital artist). URL: <https://youtu.be/Tkqbj6aBy5I>

впливаючи на їхню сприйняття навколишнього світу. Перший приклад має сталий набір сцен для взаємодії, у той час як другий створює відмінне середовище для кожного сеансу. У цих прикладах сприйняття учасника спрямоване назовні, на дослідження простору.

Інший тип взаємодії з простором пропонує “Dromos” – живий аудіовізуальний повнокупольний перформанс, створений композитором Fraction і цифровим художником Маотіком для фестивалю “Mutek” у 2013 році. Віртуальне кінетичне середовище було сформоване в сатосфері “Société des Arts Technologiques” та є купольною проекцією. Під час перформансу глядачі лежать на підлозі під куполом та спостерігають над собою абстрактну аудіовізуальну послідовність, спрямовану на те, щоб викликати в них якісь почуття та відчуття (рис. 6). “Dromos” використовує більш контрастну, часто монохромну, геометричну графіку, абстрактні форми та динамічні трансформації, часом навіть бентежні. На відміну від попередніх перформансів-середовищ, цей приклад більше відповідає *інсталяції занурюючого досвіду*, який вимагає набагато менше руху чи дій від глядача, а більше сприйняття і навіть саморефлексії в просторі. Як бачимо, доповнені перформанси часто покладаються на генеративну графіку та анімацію, на кінетичні трансформації, перетворення. Усі розглянуті перформанси намагаються робити переходи між графічними сценами, якщо не безшовними, то хоча б поступовими. Важливу роль відіграє також музичний супровід. Виконуючи домінуючу роль, як в останньому прикладі, він підпорядковує собі алгоритмічно згенеровану графіку відповідно до ритму та тону музики, а в доповнюючій ролі, синхронізований за настроєм зображуваного та ритмами анімації.

Ми узагальнили властивості просторів у розглянутих проєктах у таблиці 1 та підсумовуємо виклад спільних характеристик виділених у доповнених просторах.

Імерсивність – це характеристика простору, що визначає, наскільки глибоко глядач занурюється в інтерактивне середовище. Імерсивні простори створюють відчуття присутності та участі в доповненому світі тоді, як неімерсивні дозволяють спостерігати ззовні без відчуття активної участі. Інколи ще виділяють напів-імерсивні (Bimber, 2007: 6, Bimber, 2005: 7), наприклад, доповнені столи, лави, стенди. Вони наче і створюють враження, що об’єкти, у них відображені, знаходяться в просторі поряд із глядачем, але водночас не оточують глядача на 180/360 градусів та невеликі за масштабом до користувача.

Інтерактивність в цьому поділі означає можливість або неможливість взаємодіяти з SAR в режимі реального часу та впливати на неї. Рівень інтерактивності може змінюватися від спостереження без взаємодії до активної участі з можливістю впливати на події. Тісно пов’язана з інтерактивністю і роль користувача, яка може суттєво відрізнятись залежно від проєкту. Основні ролі це: глядач, діяч, редактор, творець. Вони напряму пов’язані з тим рівнем інтерактивності, який пропонує AR система. Одна з особливостей AR-технологій – це їхня здатність розширювати досвід та стирати межі не лише між віртуальним і реальним, а й між спогляданням та інтерактивним досвідом.

Змінність відповідає за те, чи є в доповненому просторі варіативність. Змінні простори можуть використовувати унікальні згенеровані варіації простору або попередньо визначені (створені) комбінації простору, що відрізняються від сеансу

Таблиця 1

Порівняльна таблиця проєктів та їхніх властивостей

Назва проєкту	Жанр	Імерсійний	Інтерактивний	Варіативний	Позиція спостереження	Сприйняття	Формат дисплею та масштабність
“Цифрове дзеркало”	Досвід	Ні	Так	Ні	Зовні	Назовні	Окремі екрани на рівні з користувачем, реальний масштаб
“Driven by Emotion”	Досвід	Так	Так	Так	Всередині й зовні	Назовні та всередину	Реальні об’єкти та великий настінний екран, реальний масштаб
“Dreamed Japan”	Виставка / Подорож	Так	Ні	Ні	Всередині	Назовні	Повне охоплення простору, реальний масштаб
“Iron Civilization”	Оточуюче середовище	Так	Так	Ні	Всередині	Назовні	Повне охоплення простору, реальний масштаб
“DROMOS”	Перформанс / Досвід	Так	Ні	Ні	Всередині	Всередину	Повне охоплення простору, реальний масштаб
“LAILA”	Перформанс / середовище	Так	Так	Так	Всередині	Назовні	Повне охоплення простору, реальний масштаб

до сеансу. Протилежні їм, постійні простори, використовують заздалегідь визначений вигляд, що не змінюється від сеансу до сеансу. Не варто плутати постійний простір зі статичним, у якому не відбувається розвитку чи зміни сцен.

Позиція спостереження поділяється на позицію всередині простору та зовні. Напрямок сприйняття відповідає за те, на що направлена увага глядача. Якщо сприйняття спрямоване на досвід, то це означає, що на перший план виступають особисті переживання, внутрішні відчуття та почуття або реакції на оточення. Якщо більше на навколишнє середовище, це означає, що глядач отримує нову інформацію із зовнішнього світу, через спостереження за простором або сприйняття історії.

Доповнена реальність дуже відрізняється за форматом дисплею та масштабом графіки в різних проявах. *Масштабність дисплею*, порівнюючи з розміром глядача, варіюється починаючи від мініатюрних екранів телефонів та закінчуючи купольними залами, велетенськими просторами чи проєкціями на споруди або спеціальні конструкції. *Масштабність задіяних цифрових даних* у доповненому просторі варіюється від невеликого предмету, до системи залів, або цілого доповненого світу. *Масштаб наповнення* може відповідати реальному масштабу (один до одного, який мають вигляд речі в реальному світі) чи може бути зміненим. Відчуття зменшеного чи збільшеного масштабу досягається завдяки тому, що є певна пам’ять щодо відчуття того, яким має

бути масштаб об’єкту в реальному світі, тобто фантазійні та вигадані речі можуть сприйматись як масштабовані, коли матимуть реальний аналог для порівняння.

Окремо треба виділити наративи, за якими побудований кожний із проєктів. Роль наративу є важливою, оскільки він визначає сюжетність, структуру та спосіб взаємодії з доповненим середовищем. Наратив “Adidas Speedfactory”, розкриває технологічний прогрес та перетворення у виробництві спортивного взуття. Він допомагає організувати досвід користувача, розподіляючи інформацію та події в логічний порядок, проводячи його від контейнера до контейнера через весь процес. “Driven By Emotion” теж спирається на інновації, але покладається на чуттєву інтеракцію. Наратив покликаний допомогти розуміти, як технологія може реагувати на емоції та стимулювати взаємодію. Спонукаючи до фізичного контакту з авто, збільшується відчуття присутності користувача в доповненому світі, роблячи його частиною історії. В “Dreamed Japan” подорож до світу японського мистецтва втілена в буквальній подорожі простором, спрямована безслівною розповіддю, що побудована на зміні аудіовізуальних образів, переплетених та розподілених у стурбованому середовищі, яким просуваються глядачі. Завдяки словесному супроводу, що розказує історію про сталь у “Iron Civilization”, глядачам надаються підказки щодо інтерактивних можливостей, вказуючи на шляхи взаємодії з доповне-

ним середовищем. “LAILA” побудована на ідеї відчуття співпраці, персональності та контролю над середовищем. Її наратив орієнтований на створення унікальних та динамічних досвідів. Разом із “Dyamos” вони також пропонують зануритись у інший світ, побудований за певними законами. Узагальнюючи, наратив у доповненій реальності визначає спосіб, яким користувачі взаємодіють із оточенням, розуміють його, а також відчують з ним емоційні та інтелектуальні зв’язки.

Висновки. Підсумовуючи, у якості інтерфейсу доповненої реальності та інтерфейсу мистецтва (авторський термін), просторова доповнена реальність має широкий арсенал можливих втілень, і здатна приймати видовищні форми. Доповнені простори можна охарактеризувати за такими властивостями: імерсійність, інтерактивність, змінність, розташування користувача, напрям сприйняття та масштабність. Визначення цих характеристик дає змогу свідомо формувати різні простори, керуючись різними комбінаціями. Вони можуть бути захопливими, інтерактивними, спрямованими назовні або всередину сприйняття глядача, спостерігатися з різних позицій і відріз-

нятися від глядача до глядача та справляти різне враження.

Взаємодія з об’єктами та подіями може відбуватися відповідно до поданого наративу, який допомагає об’єднати всі характеристики та створити комплексне враження. Показово, що він може будуватись, як на основі буквальної розповіді, так і неявно, завдяки структуруванню простору, провадженню підготовчих етапів, введенню реальних об’єктів для взаємодії чи декору. У кожному з розглянутих проєктів наратив використовувався для підкреслення основної ідеї, створення інтерактивних можливостей та формування унікального досвіду користувача.

Важливо також зазначити, що фокус дизайну в сучасних доповнених просторах спрямований на емоції та відчуття користувача. Це змінює підхід до реклами та споживчого досвіду, надаючи користувачам більше персоналізації та можливостей для взаємодії з продуктами. Зростає значущість генеративної графіки та анімації в створенні інтерактивних просторів, а рухи та дії глядачів усе більше використовуються, як способи впливу на візуальну атмосферу, перетворюючи спостерігачів на співтворців досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Interfaces of Performance / ed. Maria Chatzichristodoulou, Janis Jefferies, Rachel Zerihan. Farnham, England; Burlington, VT: Ashgate, 2009.
2. Bimber O., Raskar R. Spatial Augmented Reality: Merging Real and Virtual Worlds. Spatial Augmented Reality: Merging Real and Virtual Worlds. Wellesley, Massachusetts: A. K. Peters, Ltd., 2005. DOI: 10.1201/b10624.
3. Bimber O., Raskar R., Inami M. Modern Approaches to Augmented Reality. ACM SIGGRAPH 2007 Papers – International Conference on Computer Graphics and Interactive Techniques. 2007. P. 1–111. DOI: 10.1145/1281500.1281628.
4. Dorsey J. O. B., Sillion F. X., Greenberg D. P. Design and Simulation of Opera Lighting and Projection Effects. Proceedings of the 18th Annual Conference on Computer Graphics and Interactive Techniques – SIGGRAPH ’91. New York, New York, USA: ACM Press, 1991. P. 41–50. DOI: 10.1145/122718.122723.
5. Fomina K. O. Conceptual Metaphors in Augmented Reality Projects = Концептуальні Метафори в Проєктах Доповненої Реальності. Art and Design. 2023. 1 (21). P. 34–44.
6. Губернатор О. І. Імерсивні культурні практики XXI століття: особливості та прийоми. Культурологічний альманах. 2022. Вип. 3. С. 283–289. DOI: 10.31392/cult.alm.2022.3.36.
7. Кундеревич О. В., Кириленко К. М., Бенюк О. Б. Імерсивність як мистецька стратегія початку XXI століття (аналіз театрального досвіду та його філософських підвалів). Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство. 2021. Вип. 45. С. 174–182. DOI: 10.31866/2410-1176.45.2021.247390.
8. Чембержі Д., Пашукова С., Єрмак І. Цифрове Мистецтво у Соціальнокультурному Просторі: Вплив, Взаємодія Та Перспективи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Т. 2. Вип. 64. С. 144–159. DOI: 10.24919/2308-4863/64-2-23.
9. Чепелик О. Імерсивні Середовища, VR, AR в Українському Сучасному Мистецтві Останніх Років. Збірник наукових праць СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО. 2021. Вип. 17. С. 23–40. DOI: 10.31500/2309-8813.17.2021.248423.
10. Фоміна К. О. Ключові характеристики доповненої реальності. Art and Design. 2021. Вип. 3. С. 82–95. DOI: 10.30857/2617-0272.2021.3.8.

REFERENCES

1. Interfaces of performance Maria Chatzichristodoulou, Janis Jefferies, Rachel Zerihan (eds.). (2009). Farnham, England; Burlington, VT: Ashgate.
2. Bimber O., Raskar R. (2005). Spatial augmented reality: Merging real and virtual worlds. Spatial Augmented Reality: Merging Real and Virtual Worlds. Wellesley, Massachusetts: A. K. Peters, Ltd. DOI: 10.1201/b10624.
3. Bimber O., Raskar R., Inami M. (2007). Modern approaches to augmented reality. ACM SIGGRAPH 2007 papers – international conference on computer graphics and interactive techniques. pp. 1–111. DOI: 10.1145/1281500.1281628.
4. Dorsey J. O. B., Sillion F. X., Greenberg D. P. (1991). Design and simulation of opera lighting and projection effects. Proceedings of the 18th annual conference on computer graphics and interactive techniques - SIGGRAPH ’91. New York, New York, USA: ACM Press. pp. 41–50. DOI: 10.1145/122718.122723.

5. Fomina K. O. (2023). Conceptual metaphors in augmented reality projects. *Art and Design*. (No. 1 (21)). pp. 34–44. DOI:10.30857/2617-0272.2023.1.3.
6. Kunderevich O. V., Kyrylenko K. M., Benyuk O. B. (2021). Imersyvnist' yak mystets'ka stratehiya pochatku khkhi stolittya (analiz teatral'noho dosvidu ta yoho filosofs'kykh pidvalyn) [Immersiveness as an Artistic Strategy of the Early 21st Century (Analysis of Theatrical Experience and Its Philosophical Foundations)]. *Visnyk KNUKIM. Seriya: Mystetst-voznastvo*. (No. 45). pp. 174–182. DOI: 10.31866/2410-1176.45.2021.247390 [in Ukrainian].
7. Chemberzhi D., Pashukova S., Yermak I. (2023). Tsyfrove mystetstvo u sotsialnokulturnomu prostori: vplyv, vzaiemodiia ta perspektyvy [Digital art in the sociocultural space: influence, interaction and perspectives]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. (Vol. 2. No. 64). pp. 144–159. DOI: 10.24919/2308-4863/64-2-23 [in Ukrainian].
8. Chepelyk O. (2021). Imersyvni seredovyshcha, VR, AR v ukrainskomu suchasnomu mystetstvi ostannikh rokiv [Immersive environments, VR, AR in Ukrainian contemporary art of recent years]. *Zbirnyk naukovykh prats SUCHASNE MYSTETSTVO*. (No. 17). pp. 23–40. DOI: 10.31500/2309-8813.17.2021.248423 [in Ukrainian].
9. Fomina K. O. (2021). Kliuchovi kharakterystyky dopovnenoï realnosti [Key characteristics of augmented reality]. *Art and Design*. (No. 3). pp. 82–95. DOI: 10.30857/2617-0272.2021.3.8 [in Ukrainian].
10. Hubernator O. I. (2022). Imersyvni kulturni praktyky khkhi stolittia: Osoblyvosti ta pryomy [Immersive cultural practices of the 21st century: Features and techniques]. *Kulturolohichnyi almanakh*. (No. 3). pp. 283–289. DOI: 10.31392/cult.alm.2022.3.36 [in Ukrainian].

Петро ФРИЗ,

orcid.org/0000-0002-5950-6239

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *petrfryz@gmail.com*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ

Стаття присвячена дослідженню хореографічної культури лемків як складової культурної спадщини українців у взаємодії з польською, угорською, молдавською, румунською та іншими культурами. Для визначення етнокультурних рис лемківської хореографії досягнення автором було використано метод порівняльно-історичного аналізу. Сучасна хореографічна культура лемків представлена як унікальне явище порубіжних полікультурних взаємовпливів.

У контексті дослідження виокремлено етнокультурні детермінанти традиційної народної хореографії, які знайшли відображення як в давній, так і в сучасній культурі лемків, носії якої живуть у різних країнах світу, бережуть духовну спадщину своїх предків; проаналізовано політичні та соціокультурні аспекти формування етнографічної групи лемків із самобутніми і неповторними традиціями у духовному житті, матеріальній культурі, господарстві, ужитковому мистецтві та фольклорі; охарактеризовано особливий тип лемківської ментальності, закритий до «новинки», якому властивий традиціоналізм і міцна прив'язаність до своїх «світів»; розглянуто ізоляціонізм лемківської культури як результат соціально-правових та економічних умов життя лемківського народу. Виявлено зовнішні фактори, які впливали на спосіб самоідентифікації лемків: зміна державних центрів, які були як етнічно так і культурно чужими для лемківської спільноти, відсутність узгодженої асиміляційної політики, відсторонення від національно-державного процесу націотворення.

Новизною статті є розгляд соціокультурних передумов становлення хореографії лемків як багатofункціонального, багатoproфільного та багаторівневого феномену інтегративного типу; визначення етнокультурних та ціннісно-орієнтаційних напрямів розвитку сучасної сценічної хореографії лемків. Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні взаємозв'язку соціально-культурних, психологічних та культурологічних аспектів розвитку хореографії лемків на національному та регіональному рівнях.

Ключові слова: Лемківщина, лемківська хореографічна культура, етнокультурні детермінанти, локальна лексика.

Petro FRYZ,

orcid.org/0000-0002-5950-6239

PhD of Art Studies,

Associate Professor at the Department of Vocal and Choral, Choreographic and Fine Arts

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *petrfryz@gmail.com*

ETHNO-CULTURAL DIMENSIONS OF THE LEMKI CHOREOGRAPHIC CULTURE

The article is devoted to the study of Lemko choreographic culture as a component of the cultural heritage of Ukrainians in interaction with Polish, Hungarian, Moldavian, Romanian and other cultures. To achieve the goal, the author used the method of comparative-historical analysis to determine the socio-cultural dimensions of Lemki choreography. The modern Lemko choreographic culture is presented as a unique phenomenon of cross-border multicultural interactions.

In the context of the study, the ethnocultural determinants of traditional folk choreography have been singled out, which are reflected both in the ancient and in the modern culture of the Lemkos and whose members live in different countries of the world and preserve the spiritual heritage of their ancestors; the political and sociocultural aspects of the formation of the Lemko ethnographic group with original and unique traditions in spiritual life, material culture, economy, applied art and folklore are analyzed; a special type of Lemki mentality closed to "novelty" has been characterized, which is described by traditionalism and a strong attachment to its "worlds"; the isolationism of the Lemki culture as a result of the socio-legal and economic conditions of life of the Lemki people has been considered. The external factors that influenced the way of self-identification of the Lemkos were identified: the change of state centers, which were both ethnically and culturally foreign to the Lemko community, the absence of an agreed assimilation policy, exclusion

from the nation-state process of nation-building. It is explained that the Lemki dance is distinguished from the general Ukrainian choreographic culture not only by its dance vocabulary, but also by the nature of its performance, genre and repertoire features.

Key words: *Lemkivshchyna, Lemkiv choreographic culture, ethno-cultural determinants, local vocabulary.*

Постановка проблеми. Лемківський народний танець – високохудожнє надбання української та світової культури, оскільки в ньому відбився яскравий талант, своєрідний і неповторний характер лемківського народу. Незважаючи на те, що доля цього народу була непростною, а історична територія проживання лемків свого часу простягалася зі сходу вздовж річки Ослави на захід Польщі, північний кордон знаходився уздовж півніжжя польських Карпат, південний край охоплював частину Словаччини, культура Лемківщини є багатогранною і характеризується українською автентичністю.

Народний танець Лемківщини переживав неодноразово переломний момент своєї історії. І для того щоб правильно зрозуміти та оцінити сутність та сучасний стан лемківської танцювальної культури, необхідно виокремити соціокультурні детермінанти традиційної народної хореографії, які знайшли відображення як в давній, так і в сучасній культурі лемків, носії якої живуть у різних країнах світу і по сьогоднішній день бережуть духовну спадщину своїх предків.

Ступінь уваги до лемківської хореографічної культури, стан її дослідження залишаються визначальними у розумінні лемківського танцю як культурного явища. Основною, фундаментальною, складовою лемківської хореографії є традиційний народний танець. Попри наявність загальних для різних регіонів України стилістичних особливостей, таких як синкретичність, поліфонічність, імпровізаційність, лемківському танцювальному мистецтву притаманно чимало оригінальних, власне регіональних виконавських манер. Вони виокремлюються із загальної української хореографічної культури не тільки танцювальною лексикою, але й характером виконання, жанровими та репертуарними особливостями.

Для того, щоб проаналізувати лемківську хореографічну культуру, нам довелося простежити особливості побутування лемківського етносу. Як зазначають історики, розвиток лемківського етносу відбувався у тісному зв'язку з динамічною соціально-економічними процесів в Україні, Польщі, Словаччині та інших країнах. Попри наявність визначальних етнокультурних рис, які притаманні всім українським регіонам, Лемківщина характеризується певною регіональною своєрідністю господарського укладу життя, побуту,

матеріальної та духовної культури. У її найвіддаленіших гірських закутках, з якими колись навіть не було сполучення, від дідів-прадідів збереглися народні звичаї, обряди, вірування, культура, у тому числі автентичні пісні й танці. Автентичність культурної спадщини лемків потребує дослідження національних традицій та фольклорних обрядів лемків і має неабияке значення для сучасної науки. Збереження та розвиток танцювальних традицій відбувалися завдяки перенесенню лемківськими хореографічними колективами на сценічні майданчики фольклорних прототипів з використанням різних способів пластичної інтерпретації.

Сучасна лемківська хореографічна культура – це скарб поліетнічної культури України, який живиться глибинними традиціями й поповнюється музично-хореографічними інноваціями, це ціла палітра особливостей, які проявилися як результат адаптаційних та інтеграційних процесів, що мали місце у культурному житті лемків.

Сучасний світ характеризується двома тенденціями. По-перше, це прагнення до уніфікації, глобалізації, стирання відмінностей, пошук спільних, міжкультурних рис. По-друге, дедалі вагомішими стають тенденції, які акцентують на локальності, пошуку традицій, коріння та самобутності невеликих етносів. Тому дослідники зосереджують увагу на вивченні локальної культури, етнічних елементів, наприклад, в одязі чи прикрасах. Зростає інтерес і до локальних хореографічних культур.

Аналіз досліджень. Дослідженням лемківської культури свого часу займалися етнографи, фольклористи, історики, філологи: Ф. Колесса, Ю. Тарнович, І. Верхратський, В. Хил'як, І. Бугера та ін. Предметом їхніх зацікавлень були звичаї та традиції лемків, мова та музична культур цієї етнографічної групи. Із сучасних дослідників заслуговують уваги наукові розвідки етнологів, мистецтвознавців: Є. Гайової, О. Фабрики-Процької, Т. Саварин, Я. Полянського.

На сучасному етапі у вітчизняному науковому вимірі, незважаючи на посилення інтересу культурологів та мистецтвознавців до традиційної танцювальної культури українців, специфіка фольклорних танців Лемківщини у контексті традиційної обрядовості, на жаль, не отримала належного ґрунтового висвітлення. Окремі

аспекти означеної проблематики аналізувалися в дослідженнях Р. Гарасимчука, Ю. Скобеля, Б. Стаська.

У контексті нашого дослідження насамперед розглянемо працю культурологічного змісту Т. Саварин про лемківську весільну обрядовість в міжетнічному контексті (Саварин, 2003). Розглядаючи лемківську весільну пісенність як один із найбільш сталих сегментів регіональної етнокультури, дослідниця вказує на те, що пограничне розташування Лемківщини та сусідство з іншими етносами, їх культурні та суспільно-політичні контакти зумовили взаємопроникнення елементів інших культур, зокрема, словацької та польської.

Особливості пісенного лемківського фольклору досліджувала К. Чаплик. У своєму дисертаційному дослідженні «Трансформація пісенного фольклору лемківських переселенців у Західній Україні (повоєнний період)» вона визначає лемківську народну пісенність як «одну з регіональних складових української національної культури, охоплюють всі сфери життя лемків у другій половині ХХ ст.» (Чаплик, 2010: 8). Як і попередники, К. Чаплик вказує на особливості геополітичного положення лемківського краю, яке «було сприятливим для пограничних впливів сусідніх культур» (Чаплик, 2010). На основі зібраних та опрацьованих польових матеріалів дослідниця узагальнює роль фольклору для лемків в контексті етнонаціональних процесів. «Тісний зв'язок з усною народною творчістю допомагав переселенцям упродовж довгих років черпати сили для протистояння асиміляції та був для лемків потужним каталізатором і фактором самоідентифікації».

О. Фабрика-Процька комплексно досліджує народну музичну творчість лемків Карпатського регіону, пише про історію, творче обличчя мистецького колективу – народної аматорської лемківської хорової капели «Бескид» обласної організації Всеукраїнського товариства «Лемківщина», яка є оберегом традицій та обрядів лемківської пісенної культури на Прикарпатті. «Інструментальна та народнопісенна творчість є засобом духовного самовираження та самоідентифікації нації у часопросторі», – зазначає дослідниця і конкретизує: «Протягом тривалого часу музичний фольклор функціонує в автентичній формі як органічний елемент сільського побуту, а також як вторинна форма – фольклоризм – у різноманітних інтерпретаціях, у композиторських трансформаціях і сценічній виконавській практиці» (Фабрика-Процька, 2011).

Метою статті є виявлення етнокультурних детермінантів хореографічного мистецтва лемків

в контексті розвитку зображально-виражальних форм танцю, хореографічної лексики.

Виклад основного матеріалу. Формуючись протягом століть, самобутньо розвиваючись, хореографічне мистецтво лемків увібрало в себе місцеві (локальні) лексичні, структурні композиційні особливості українського народного мистецтва, виробивши при цьому своєрідну манеру і форму виконання. Серед етнографічних груп українців лемки є специфічною групою зі своїми самобутніми і неповторними традиціями у духовному житті, матеріальній культурі, господарстві, ужитковому мистецтві та фольклорі. Коріння самобутності і неповторності лемківської культури сягають культурної спадщини українців у взаємодії з польською, угорською, молдавською, румунською та іншими культурами, створюючи унікальний комплекс порубіжних полікультурних взаємовпливів.

Розвиток лемківського етносу відбувався у тісному зв'язку з динамікою соціально-економічних процесів в Україні, Польщі, Словаччині та ін. країнах. Проте при наявності визначальних етнокультурних рис, властивих українцям, Лемківщина виявляє певну регіональну своєрідність господарського укладу життя, побуту, матеріальної та духовної культури. У її найвіддаленіших гірських закутках, з якими не було цивілізованого сполучення, збереглися народні звичаї, обряди, вірування, які передавались поколіннями.

Як зазначають етнологи, лемки – це група «(...) зі специфічними культурними особливостями, що вказують як на значний вплив сусідніх культур, так і на збереження багатьох архаїчних елементів, втрачених деінде. На півночі лемки вирізнялися низкою особливостей що дозволяло ідентифікувати себе, відрізнити «своїх» від «чужих». Лемки займалися переважно землеробством, розводили кіз, овець і велику рогату худобу. Суворий клімат, неродючий ґрунт, низький рівень агротехніки не давали багатого врожаю. Також працювали в лісі, торгували (Pescuch Mirosław, 2003: 86).

«(...) Духовна культура лемків, їхні вірування, звичаї та обряди вказують на переживання давніх, язичницьких елементів вірування та багаторазове забруднення їх пізнішими впливами східного та західного християнства (Pescuch Mirosław, 2003: 88). Багато старовинних вірувань і звичаїв, пов'язаних із релігійними святами та сімейними торжествами, стали частиною лемківської обрядовості. Цікавим і багатим є фольклор лемків, особливо пісні: ліричні, обрядові, історичні, емігрантські, солдатські, балади. Лемківщина зазнала впливу західнослов'янських культур. Результатом такого впливу стало формування особливого типу

ментальності, який характеризувався традиційністю і міцною прив'язаністю до своїх «світів». Ізоляціонізм лемківського етносу (як територіальний, так і свідомий) «був результатом як екологічних умов, так і соціально-правового та економічного становища сільського населення. Він мав характер просторово-географічної ізоляції (мешканці села були замкнуті у власних кордонах із малою просторовою мобільністю), вертикальної ізоляції в сенсі фактичного відокремлення (сільського) населення від вищих класів та участі в елітарній культурі. Початки формування лемківської групової ідентичності пов'язані із сусідством і міжнаціональними контактами лемків (група «своїх») і поляків (група «чужих»). Належність лемків до східного культурного кола відрізняла їх від сусідніх поляків. Тому релігія та мова були тими елементами культурної ідентифікації, які визначили окремішність лемків та становили основний критерій поділу їхнього світу на «свої» та «чужі».

Процес формування національної свідомості лемків відбувався характерним для пограниччя способом. На Лемківщині перетиналися впливи та асиміляторські прагнення Росії, Польщі та Австрії. Проте вирішальний вплив мала ситуація у національному русі русинів у Галичині. Діяльність «Руської трійці» – товариства, заснованого Маркіяном Шашкевичем, Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем – започаткувала просвітницький рух серед галицьких русинів. Спочатку він не був єдиним і його погляди розвивалися як під впливом зовнішніх умов (політики політичного центру, геополітичних систем), так і внутрішніх дискусій і суперечок про приналежність до національної групи. У цей перший період пробудження національної свідомості мовний фактор був надзвичайно важливим.

До зовнішніх факторів, які впливали на спосіб самоідентифікації лемків, належить також багаторазова зміна державних центрів, які були як етнічно так і культурно чужими для лемківської спільноти. Постійні зміни національності, відсутність узгодженої асиміляційної політики призводили до того, що група з ще несформованою національною свідомістю не була включена в національно-державний процес націотворення, що перешкоджало її асиміляції.

Розвиток лемківського етносу відбувався у тісному зв'язку з динамікою соціально-економічних процесів в Україні, Польщі, Словаччині та ін. країнах. Проте при наявності визначальних етнокультурних рис, властивих українцям, Лемківщина виявляє певну регіональну своєрідність

господарського укладу життя, побуту, матеріальної та духовної культури. У її найвіддаленіших гірських закутках з якими не було цивілізованого сполучення, в найбільшій мірі збереглися передавані від дідів-прадідів народні звичаї, обряди, вірування, набута віками культура, у тому числі автентичні пісні й танці. Дослідження національних традицій та фольклорних обрядів лемків має велике значення для сучасної науки та практики. Збереження та розвиток танцювальних національних традицій відбувається за допомогою перенесення на сценічні майданчики хореографічними колективами фольклорних прототипів з використанням різних способів пластичної інтерпретації. У побуті народ танцює не для глядача, а для себе. Якщо танець перенести на сцену в цьому вигляді, одразу виявиться брехня... Танець для глядача не може бути копією побутового танцю.

Після тривалого переховування, спроб знищення та гомогенізації лемки вийшли з тіні та з подвоєною силою борються за своє місце. Це відбувається переважно у сфері культури – своєрідний вияв лемківського життя. Це посилює відчуття ідентичності та міжгрупових зв'язків. Організуються культурні заходи, з яких найвідомішою є «Ватра» в Ждині біля Горлиць (перша Ватра відбулася 1983 р.). Інші: «Ватра на czużni» (за кордоном) – у Сілезії, «Від Русала до Яна» в Зиндранові і кілька інших. Лемківська культура нині є одним із факторів інтеграції всередині групи лемківської спільноти, яка зараз проживає в Низьких Бескидах. Найважливішим, дуже значущим його елементом слід вважати лемківські звичаї та звичаї, як символічну поведінку, що виражає певну цінність. Ця поведінка, пов'язана з цінностями, які сповідує етнос і які передаються з покоління в покоління, становить культурну ідентичність групи. Як стверджує відома мистецтвознавець І. Бермес, цей фестиваль лемківської культури «засвідчує прагнення представників субетносу продемонструвати світові неповторні мову (говірку), пісні, танці, інституціоналізуватися як етнічна група, котра прагне підтримувати власні традиції» (Бермес, 2018: 101–102).

«Лемківська ватра» об'єднує лемків із усього світу, які прагнуть плекати рідну пісню, звичаї та традиції, глибше пізнати різнобарвний світ лемківської культури. Кожен фестиваль супроводжується низкою запланованих концертних заходів, програми яких включають виступи вокально-хорових, хореографічних, інструментальних колективів, солістів. На таких фестивалях лемки представляють традиційну народну культуру, що була детермінована внаслідок непростого істо-

ричного шляху розвитку, складних соціальних обставин життєдіяльності лемківського субетносу, визначена його світовідчуттям, побутом, звичаями у світовому фольклорному просторі. Таке повернення до вшанування локальних традицій є актуальним в наш час, оскільки сприяє процесам регенерації й оновлення сакраментальної культури лемків. Це надто складне завдання постає і перед сучасними дослідниками українського фольклору, представниками лемківської культури, які прагнуть зберегти та реконструювати автентичні фольклорні взірці, особливості їхньої стилістики й унікальності в умовах сцени.

Сучасні тенденції збереження лемківської культурної спадщини характеризуються збереженням і популяризацією автентичного фольклору, а також достойним представленням мистецьких творів, представлених аматорами в музичному, хореографічному задумах із наданням пріоритету фольклорному першоджерелу. Водночас на фестивалі представлені твори, які є зразками «фольклоризму чи вторинного секундарного фольклоризму» – це «композиторські опрацювання лемківських народних пісень, авторські аранжування інструментальних мелодій, хореографічні постановки тощо» (Фабрика-Процька, 2011: 371).

Хореографічні постановки на локальному матеріалі утворюють самотність етносу, але одночасно мають певні труднощі. Перша з труднощів пов'язана не лише з необхідністю вивчення життя локального етносу, а й умінням відібрати в ньому те суттєве, що становить його справжню особливість. Окрім цього, перед хореографом постає завдання – виявити і втілити особливості етносу, які зможуть бути образно виражені музично-пластичною мовою танцю.

Особливість лемківської традиційної народної хореографічної культури танців пояснюється використанням елементів словацьких, угорських та польських танців. Як стверджує А. Тимчула,

зі словацьких народних танців лемки запозичили «легке виконання рухів по колу в дводольному та тридольному ритмах; сильні згинання ніг та корпусу танцюристами; часте застосування рухів по колу «польки» та «вальсу» є характерною особливістю лемківських танців (Тимчула, 2017: 177). З угорських народних танців, на його думку, перейняті «повороти тулубу ліворуч, праворуч, двоскладова побудова танцю з дводольними й тридольними ритмами в повільному та швидкому темпах; з тридольним пунктированим (акцент перенесений на слабку долю) та синкопованим ритмом». Від польської народної хореографії «лемки запозичили виконання танцюристами будь-якої пісні: музиканти починають грати, а хлопець із дівчиною танцюють у колі під акомпанемент».

Висновки. Підсумовуючи, можна висловити думку, що сучасна лемківська танцювальна культура – це скарб культури України, який живиться глибинними традиціями й поповнюється музично-хореографічними інноваціями, це ціла палітра особливостей, що виявляються в результаті адаптаційних та інтеграційних процесів у культурному житті лемків. Формуючись протягом століть, самотньо розвиваючись, хореографічне мистецтво лемків увібрало в себе місцеві (локальні) лексичні, структурні композиційні особливості, виробивши при цьому своєрідну манеру і форму виконання. Коріння самотності і неповторності лемківської культури сягають культурної спадщини українців у взаємодії з польською, угорською, молдавською, румунською та іншими культурами, створюючи унікальний комплекс порубіжних полікультурних взаємовпливів. Збереження та розвиток танцювальних національних традицій відбувається за допомогою перенесення на сценічні майданчики хореографічними колективами фольклорних прототипів з використанням різних способів пластичної інтерпретації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І. Фестиваль «Лемківська ватра» в Ждині в історії та культурі субетносу. Вісник НАКККіМ. 2018. № 1. С. 101–105.
2. Pecuch Mirosław. Kultura tradycyjna w życiu Łemków z północnej części województwa lubuskiego. Rocznik Lubuski. T. 26, cz. 1 (2000). S. 85–105.
3. Саварин Т.В. Лемківські весільні обрядові пісні в міжетнічному контексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2003. 21 с.
4. Тимчула А. Традиційна народна хореографія лемків в контексті весільної обрядовості. Культура і сучасність. 2017. № 2. С. 175–182.
5. Фабрика-Процька О. Р. Трансформація лемківської традиційної культури в Україні II пол. XX – поч. XXI ст. Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної академії України імені П.І.Чайковського. Вип.7. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. С. 369–374.
6. Чаплик К.М. Трансформація пісенного фольклору лемківських переселенців у Західній Україні (повоєнний період): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2010. 23 с.

REFERENCES

1. Bermes I. (2018). Festyval "Lemkivska vatra" v Zhdyni v istorii ta kulturi subetnosu. [Festyval "Lemkivska vatra" in Zhdynia in history and culture]. *Visnyk NAKKKiM*. № 1. 101–105. [in Ukrainian].
2. Pecuch Mirosław (2000). *Kultura tradycyjna w życiu Łemków z północnej części województwa lubuskiego*. [Traditional culture in the life of the Lemkos from the northern part of the Lubuskie region.] *Rocznik Lubuski*. T. 26, cz. 1. S. 85–105. [in Polish].
3. Savaryn T.V. (2003). *Lemkivski vesilni obriadovi pisni v mizhetnichnomu konteksti: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk* [Lemko wedding ritual songs in an interethnic context]. Lviv. 21 s. [in Ukrainian].
4. Tymchula A. (2017). *Tradyciina narodna khoreohrafiia lemkiiv v konteksti vesilnoi obriadovosti*. [Traditional Lemko folk choreography in the context of wedding ceremonies] *Kultura i suchasnist*. № 2. S. 175–182. [in Ukrainian].
5. Fabryka-Protska O. R. (2011). *Transformatsiia lemkiivskoi tradyciinoi kultury v Ukraini II pol. XX – poch. XXI*. [The Transformation of Lemko Traditional Culture in Ukraine in the Second Half of the Twentieth and Early Twenty-First Centuries]. *Muzykoznavchi studii instytutu mystetstv Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky ta Natsionalnoi akademii Ukrainy imeni P.I.Chaikovskoho*. Vyp. 7. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. S. 369–374. [in Ukrainian].
6. Chaplyk K.M. (2010). *Transformatsiia pisennoho folkloru lemkiivskykh pereselentsiv u Zakhidnii Ukraini (povoiennyi period): avtoref. dys. ... kand. mystetstvovnavstva*. [Transformation of Lemko song folklore in Western Ukraine (post-war period)]. Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].

УДК 78.071.1 Птушкін:782.8-053.4(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-11>

Оксана ЦУРАНОВА,
orcid.org/0000-0002-1516-1582
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри фортепіано
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(Харків, Україна) oksanatsuranova@ukr.net

Віталій СМОРОДСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-8868-8916
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри фортепіано
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(Харків, Україна) vismor406@gmail.com

Олена ХАЛЄЄВА,
orcid.org/0000-0002-8151-4374
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(Харків, Україна) haleevam@gmail.com

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ В. ПТУШКІНА

Стаття присвячена фортепіанним творам харківського композитора кінця ХХ – початку ХХІ ст. Володимира Птушкіна (1949–2022), що відображають найбільш характерні риси його композиторського мислення і займають заслужене місце в педагогічному і виконавському репертуарі сучасних молодих виконавців.

Метою статті є дослідження особливостей фортепіанної творчості для дітей В. Птушкіна, узагальнення її жанрово-стилістичних особливостей.

Власний композиторський почерк В. Птушкіна сформувався під впливом його різнопланової творчої діяльності. Багаторічна педагогічна діяльність маестро змушувала його замислюватися над поповненням педагогічного репертуару юних піаністів, сприятливого забезпеченню поступового розвитку виконавської майстерності піаністів-початківців. З цією ціллю В. Птушкіним написані цикли мініатюр, в яких з методичною прагматичністю представлені твори на різні види артикуляції, доступною для розуміння логікою побудови музичної фрази, що сприятиме отриманню базових навичок фортепіанного виконання.

Концертмейстерська та виконавська практика В. Птушкіна знайшли відображення в його фортепіанних ансамблях. Невимушене музикування, творча партнерська взаємодія гармонічно реалізуються під час ансамблевої гри сюїтних циклів, окремих п'єс, написаних композитором для 2-х фортепіано або в 4 руки.

Червоною стрічкою крізь усі фортепіанні твори В. Птушкіна проходить прихильність до театральності, як методу драматургічного розгортання музичної думки, що корініє у тривалій співпраці з драматичним театром і створенням музики більш ніж до 40 сценічно-театральних постанов.

Популярність фортепіанної музики В. Птушкіна пояснюється яскравою, неповторною мовою автора. До арсеналу його композиторського письма належить безліч несподіваних прийомів висловлювання. Це і яскравий емоційно забарвлений мелодизм, динамічна, ускладнена дисонансовими нашаруваннями гармонія, прихильність до утримання ладо-тональної єдності, контрастні метро-ритмічні та темброві рішення, а також виражально-зображальне використання артикуляційних прийомів. Дієвість, калейдоскопічність і візуальність музики В. Птушкіна залишають її завжди актуальною, сучасною й затребуваною.

Ключові слова: фортепіанна музика, твори для дітей, жанр, стилістичні особливості, ансамбль.

Oksana TSURANOVA,
 orcid.org/0000-0002-1516-1582
 PhD in Musical Art, Associate Professor,
 Head of the Piano Department
 Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
 of the Kharkiv Regional Council
 (Kharkov, Ukraine) oksanatsuranova@ukr.net

Vitalii SMORODSKYI,
 orcid.org/0000-0002-8868-8916
 Ph.D. in Pedagogy,
 Senior Lecturer at the Piano Department
 Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
 of the Kharkiv Regional Council
 (Kharkov, Ukraine) vismor406@gmail.com

Olena HALEEVA,
 orcid.org/0000-0002-8151-4374
 PhD in Musical Art, Associate Professor,
 Head of the Department of Vocal-choral Teacher Training
 Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
 of the Kharkiv Regional Council
 (Kharkov, Ukraine) haleevam@gmail.com

STYLISTIC PECULIARITIES OF PIANO WORKS FOR CHILDREN BY V. PTUSHKIN

The article is devoted to the piano works of the Kharkiv composer of the late XX – early XXI centuries Vladimir Ptushkin (1949–2022), which reflect the most characteristic features of his compositional thinking and occupy a well-deserved place in the pedagogical and performing repertoire of modern young performers.

The purpose of the article is to study the peculiarities of Ptushkin's piano music for children, to generalise its genre and stylistic features.

V. Ptushkin's own compositional style was formed under the influence of his diverse creative activity. The maestro's many years of pedagogical activity made him think about replenishing the pedagogical repertoire of young pianists, which would help ensure the gradual development of the performing skills of beginning pianists. To this end, V. Ptushkin has composed cycles of miniatures, which present works for various types of articulation with methodical pragmatism and an easy-to-understand logic of constructing a musical phrase, which will help to acquire basic piano performance skills.

V. Ptushkin's concertmaster and performance practice is reflected in his piano ensembles. The relaxed musicianship and creative partnership are fully realised in the ensemble playing of suite cycles and individual pieces written by the composer for 2 pianos or 4 hands.

A red ribbon running through all of Ptushkin's piano works is his commitment to theatricality as a method of dramatising musical thought, rooted in his longstanding collaboration with the drama theatre and the creation of music for more than 40 stage and theatre productions.

The popularity of Ptushkin's piano music is explained by the author's bright, unique language. His arsenal of compositional writing includes many unexpected methods of expression. These include bright emotionally coloured melodism, dynamic harmony complicated by dissonant layers, commitment to maintaining harmonic unity, contrasting metro-rhythmic and timbre solutions, as well as expressive and pictorial use of articulation techniques. The effectiveness, kaleidoscopicity and visuality of V. Ptushkin's music make it always relevant, modern and in demand.

Key words: piano music, works for children, genre, stylistic peculiarities, ensemble.

Постановка проблеми. Фортепіанна музика як складова музичного мистецтва в цілому, віддзеркалює ті соціокультурні перетворення, які супроводжують розвиток держави, епохи, людства узагалі. Безсумнівно, що національний колорит, приналежність автора тій чи іншій композиторській школі мають величезний вплив на формування авторського письма, формують іден-

тичну мову музичного висловлювання. Говорячи про українську фортепіанну музику ХХ–ХХІ ст. слід згадати творчість композиторів – представників Слобідського краю – А. Гайденка, Ю. Гусева, О. Глотова, Л. Донник, В. Дробязгіної, М. Кармінського, В. Соляникова, М. Стецюна, Л. Фучаджі, Т. Хмельницької, Л. Шукайло та ін. Різні за жанровою приналежністю, мовою висловлювання, рівнем виконавської складності тощо, твори згаданих

композиторів тим не менш мають спільні риси, вони написані сучасними авторами, музичне надбання яких складає той здобуток, завдяки якому забезпечується непервність мистецьких традицій.

Культурна громадськість першої української столиці – Харкова, згадує життя і творчість Володимира Михайловича Птушкіна, який рік потому пішов з життя (1949–2022). Творчість Народного артиста України, Заслуженого діяча мистецтв України, професора В. Птушкіна охоплює майже усі музичні жанри: від опери і кантати, до хорових і вокальних циклів, від симфонічних і камерних опусів, до театральних постанов і мюзиклів, від складних сонатних форм до фортепіанних мініатюр, ансамблів і альбомів.

Володимир Птушкін продовжив традицію харківських композиторів, М. Кармінського, В. Шукайло, Л. Фучаджі, В. Соляникова та ін., присвятивши більшість своїх творів дитячій аудиторії. Так, Володимир Михайлович написав декілька театральних мюзиклів, музичних казок, циклів зрозумілих і близьких за змістом дітям, а саме: «Солдат і Настінька» (1980), «Нумо, Гулівер» (1982), «Пригоди Бартеші» (1983), «Дерев'яний король» (1993), «Забавні картинки» (1983) та ін.

Не дивно, що талановитий піаніст В. Птушкін, особливу роль у своїй творчості відвів фортепіанній музиці. До неї він звертався упродовж усього свого життя як педагог, композитор, блискучий виконавець. Для фортепіано ним написані сонати, сюїти, окремі сольні та ансамблеві твори і цикли, а також зроблені перекладання сценічних опусів, що надало можливість поповнити піаністичний репертуар яскравими, різноплановими творами, народженими на зрізі театального і інструментального мистецтва.

Багаторічна співпраця композитора з дитячою аудиторією, постійне спілкування з дітьми різного віку, мали плідний вплив на індивідуальний стиль письма композитора. Репертуар різного рівня складності як для піаністів-початківців, так і для дорослих юних виконавців постійно складають опуси Володимира Птушкіна. Заслужена популярність творів композитора обумовлена притаманними їм рисами, а саме: художня ширість і відвертість вислову, образна яскравість і рельєфність музичних образів, креативність мислення і майстерність реалізації музичних ідей.

Аналіз досліджень. Природні творчі здібності митця, багатогранність і різноплановість утілення особистого таланту зрозуміло привертають увагу сучасних мистецтвознавців. Публічність, любов до сцени і професійного спілкування, призводили

до частих інтерв'ю, зустрічей, мистецьких проєктів, що сприяло розкриттю творчого потенціалу Володимира Михайловича, з одного боку, з іншого – надавало і надає підґрунтя для осмислення його особистості, її місця в культурному житті не тільки Харкова, но і України в цілому.

Широкий спектр музичних творів В. Птушкіна залишається в фокусі аналітичного розгляду музично-теоретичної думки. Хорові опуси композитора досліджувались Ю. Івановою (2002), І. Вербицькою-Шокот (2007), опери для дітей О. Кузьміною (2019), камерно-вокальні цикли І. Драч (2009), творам для фортепіано присвячено розвідки С. Белокур (2006), І. Седюка (2017); жанру інструментального концерту Г. Савченко (2018). Спробою осмислити індивідуальний внесок Володимира Птушкіна разом з іншою званою харків'янкою, музикантом і суспільним діячем – Тетяною Веркіної, у розвиток творчих традицій Харківського національного університету мистецтв стала стаття К. Подпорінової (2023), пам'яті вчительки присвятила свої міркування його учениця І. Жуковська (2023).

Попри досить тісне коло дослідницьких розвідок творчості В. Птушкіна, на наш погляд, залишаються певні лакуни у вивченні його фортепіанних творів, а саме особливостей дитячої фортепіанної музики.

Метою статті є дослідження особливостей фортепіанної творчості для дітей В. Птушкіна, узагальнення її жанрових і стилістичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Народився Володимир Птушкін на Донеччині, у м. Луганськ у 1949 р., в сім'ї скрипаля і педагога Михайла Цукермана. Закінчив Харківський інститут мистецтв: 1972 р. – фортепіанний факультет (клас доцента Р. Папкової), 1973 р. – композиторський (клас професора Д. Клебанова). У цьому ж закладі ще під час навчання почав працювати концертмейстером.

Упродовж 1972–2002 рр. виконував обов'язки музичного керівника Харківського академічного драматичного театру імені О. Пушкіна (нині Харківський академічний драматичний театр). Паралельно з цим, з 1978 р. розпочав свою педагогічну діяльність на посаді викладача композиції Дитячої музичної школи № 10. З 1992 р. Володимир Михайлович викладав одразу на двох кафедрах в Харківському університеті мистецтв імені І. Котляревського (кафедра композиції та інструментовки та спеціального фортепіано): з 1998 р. – доцент, з 2004 р. – професор кафедри композиції та інструментовки.

У 1993 р. В. Птушкіну присвоєно звання Заслу-

жений діяч мистецтв України. Він є лауреатом численних композиторських конкурсів всеукраїнського і міжнародного рівнів, у тому числі таких відомих як: ім. В. Косенка, ім. І. Слатіна та ін. Член Національної спілки композиторів України.

Вдале поєднання композиторських, педагогічних та виконавських здібностей надали В. Птушкіну можливість знайомити слухачів і вихованців зі своїми творами так домовити «власноруч». Блискучій виконавець, Володимир Птушкін з перших дотиків до рояля зачаровував слухачів магією звучання своїх творів, що мають неповторний індивідуальний стиль, зітканих з несподіваних гармонічних співзвуч і виразної, такої, що легко запам'ятовується мелодії. З творчістю композитора добре знайомі не тільки музиканти в Україні, а також далеко за її межами – в Росії, Польщі, Сербії, Франції, США, Німеччині, Швейцарії, Македонії, Угорщині.

Фортепіанні твори Володимира Михайловича з успіхом виконуються в концертах, на різних міжнародних конкурсах, таких як: конкурс В. Крайнева, імені Д. Шостоковича, конкурси пам'яті В. Горовіца, Е. Гігельса та ін. За думкою учениці майстра, І. Жуковської, така виконавська популярність його фортепіанних опусів пояснюється демократизмом, ясністю висловлювання, прозорістю та зрозумілістю екстрамузичного змісту (Жуковська, 2023: 87).

Сказане повною мірою стосується дитячої музики Володимира Птушкіна. Ним написано декілька фортепіанних збірок сольних і ансамблевих творів, що передбачають різні рівні виконавської підготовки. Багаторічний досвід роботи в театральному жанрі, музика, написана композитором більш ніж до 40 вистав, зробили суттєвий вплив на стилістику дитячої фортепіанної музики. Її відрізняє рельєфна театральність і образна калейдоскопічність з одного боку та лаконічність і змістовна простота – з іншого. Музика для дітей, за думкою К. Распорінової, у творчості маестро посідає особливе місце, що пояснюється своєрідним метапосланням композитора «від «Себе-Дорослого» до «Себе-Дитини» через різноманітні асоціативні зв'язки (Распорінова, 2023: 19).

Спробуємо виділити характерні риси фортепіанної музики для дітей Володимира Птушкіна.

По-перше – методична спрямованість. Досвідчений педагог і виконавець, Володимир Михайлович чітко розумів необхідність поповнення педагогічного репертуару юних піаністів, спрямованого на забезпечення поступового розвитку їх піаністичного апарату. Тому ми маємо приклади творів для початківців («Веселий дощик», «Сумна

розмова», «Балалайки», «Настирлива муха» та ін.), в яких учень має можливість за допомогою оволодіння різними видами артикуляції, розуміння логіки побудови музичної фрази, елементів її розгортання отримати базові знання і навички фортепіанного виконавства.

Більш технічно складні твори, призначені для підготовлених учнів, такі як, наприклад «Українська токата», «Коломийка», «Посумуємо», демонструють комплекс виконавських труднощів, поступове опанування яких ніби по сходинках піднімає учня на висоту виконавської майстерності, дозволяє поповнити свій фортепіанний репертуар різнохарактерними, високопрофесійними творами.

Можна припустити, що певною мірою ті ж самі, методичні цілі переслідував композитор і в своїх ансамблевих творах. Пильна увага, любов до жанру гри в ансамблі окремо підкреслює прихильність Володимира Михайловича до музичування удвох, що заохочує до творчої взаємодії, невимушеного музичного спілкування. Як і сольні п'єси, ансамблі В. Птушкіна розраховані на різний рівень виконавської підготовки. Від нескладних «Перегонів» і «Гойдалки» до досить віртуозних «Брендфордської відьми», а також драматургічно навантажених сюїтних циклів «Гулівер», «По сторінках “Дитячого альбому”», чотирьох частин музики до комедії Мольєра тощо.

Блискучій сольний виконавець, Володимир Михайлович майстерно володів мистецтвом акомпанементу. Його виступи у якості концертмейстера під час спільного виконання разом з Тетяною Веркіною вокальної лірики, як наприклад популярного «Талісмана» на слова О. Пушкіна, до сьогодні залишаються еталонними. Відчувати колегу-виконавця, не затьмарювати його спів або гру своїм акомпанементом, а навпаки лаконічно доповнювати і підтримувати і у такий спосіб разом створювати музичний образ – ці уміння молоді виконавці мають невимушено придбати під час опрацювання ансамблевих п'єс В. Птушкіна.

Побудова музичної тканини фортепіанних ансамблів Володимира Птушкіна передбачає рівнопартнерську залученість обох виконавців. При цьому, як правило друга партія переважно виконує роль акомпанементу, насиченого акордовими нашаруваннями, у той час як мелодична основа залишається прерогативою виконання першої партії. Зазначимо, що композитор уважно, з розумінням ставиться до можливостей дитячого піаністичного апарату, не перенавантажуючи його акордовими побудовами в межах ширше ніж сеп-

тима.

По-друге – вибір зрозумілих, живих, чітко сформульованих, вербально підсилених образів. Як от, наприклад – «Годинники показують ніч», «Найсумніший у світі шарманщик», «Веселий дощик», «Сумна розмова» тощо. Та ж сама образна сфера має театралізоване, візуально загострене навантаження, на що вказує запропонована у самій назві дія «Здається, що дощ починається», «Посумуємо...», «Гноми марширують». Такий підхід автора до формулювання образного ряду допомагає дитині відчутти себе співучасником процесу, со-творцем музичного образу.

По-третє – театральність як метод драматургічної логіки розгортання, що сприяє динамізації мовно-музичного висловлювання. Як уже зазначалось раніше, В. Птушкін декілька десятиліть свого творчого життя присвятив музично-театральній діяльності. Відчуття сцени, акторської гри, бачення театральної постанови крізь призму музичного супроводу, певною мірою відобразилось на індивідуальному почерку композитора.

Більшість фортепіанних окремих творів та циклів, отримали своє друге життя в якості перекладання театральної музики, це і сюїта «Гулівер», сюїта з музики до комедії Мольєра «Міщанин-дворянин», сюїта з музики до комедії Шекспіра «Вінздорські насмішники», «Піднесене та земне» та ін.

Своєрідною театралізацією, на наш погляд є ще одне музичне захоплення В. Птушкіна – «перевдягання» (транскрипції) добре відомих музичних творів минулого у музичний костюм сучасного стилістичного крою. Володимир Михайлович начебто керує машиною часу, коли «переписує» добре відомий «Дитячий альбом» П. Чайковського¹, або створює експромт «Приношення Берліозу», концертні варіації на тему М. Глінки для фортепіано в 4 руки з оркестром (2002), «Гоголь-сюїта» для фортепіано з оркестром (транскрипція «Ревізської казки А. Шнітке») тощо.

Четверте – зрозуміла складність музичної мови. Індивідуальний почерк Володимира Птушкіна базується на рівновазі умовного перетину осі координат, де системоутворювальною вертикаллю залишається класико-романтична модель побудови тематичного розгортання, у той час як умовну горизонталь представляє сучасна композиторська мовно-стильова палітра, що тяжіє до неокласичних тенденцій письма. В арсеналі

¹ Сюїта «По сторінках “Дитячого альбому” П. І. Чайковського» була написана як вільна транскрипція п'єси до XI Міжнародного музичного фестивалю класичної музики «Харківські асамблеї» (2004).

композиторського інструментарію В. Птушкіна безліч несподіваних прийомів висловлювання. Намагаючись бути зрозумілим, автор часто використовує складні, насичені дисонансами гармонічні побудови, секундові інтонації в незвичних мелодичних зворотах, загострені метро-ритмічні формули, яскраві ладо-гармонічні і темброві рішення, що відображають оркестрове мислення композитора. Сказане простежується уже в мініатюрах під загальною назвою «П'ять маленьких замальовок», що призначені для наймолодших виконавців.

Принципового значення у створенні грайливого скерцозного образу першої п'єси, «Веселий дощик», належить артикуляційному прийому *staccato*, висхідним і нисхідним пересуванням по звуках акордів дрібними тривалостями восьмих нот, а також хроматичним поступеним ходом, що супроводжуються появою знаків альтерації в досить прозорій фактурі.

Другий номер – «Сумна розмова», складає антитезу попередній п'єсі. Згідно з назвою, її образ утворюється за рахунок стриманого і уточнюючого характер твору темпу (*Andante sensibile*), кантіленній мелодії та тотальному *legato*, як артикуляційному прийому виконання. Діалогічність «розмови» композитор утілює за допомогою поліфонічного принципу розгортання матеріалу, імітаційний склад якого допомагає маленькому виконавцеві розвивати свій поліфонічний слух. Не виходячи за рамки основної тональності (*a moll*), автор залишається відданим собі, несподівано відхиляючись у далекі тональності (*Es dur*) та чіпляючи альтеровані ступені.

Третя п'єса циклу – «Балалайки». Як бачимо з назви, композитор звертається до множини, знову ж таки для утворення процесуальності взаємодії. Веселий, запальний характер твору малюється за допомогою досить жвавого темпу (*Allegretto marcando*), токатного типу руху, контрастній динаміці (*f, p*), несподіваним акцентам на слабких долях такту, інтонаційним лигам, які утворюють внутрішню синкопу, а також неустоями гармонічних здвигів на секунду вниз, що додають гротескного характеру гри балалайок.

Продовжує музичні замальовки четвертий номер – «Настирлива муха». Порівняно з попередніми п'єсами, цей твір має більш складні технічні задачі. «Настирлива муха» за жанром наближається до інструктивного етюду, методичною ціллю якого є розвиток дрібної пальцевої техніки піаніста. Але перед нами не просто технічний етюд, це художній твір, справжня музична картинка.

З перших тактів твору композитор втілює його

назву у тканину музичного образу. Група шістнадцятих тривалостей, що представляє хроматичне кружляння навкруги малої секунди (с, h) тричі настирливо повторюється у швидкому загальному русі твору (*Allegro moderato*) у динаміці *p*. Зберігаючи основний характер поступеневого руху, музичний образ стрімко змінюється за рахунок динамічного контрасту (з *p* на *f*), ущільнення фактури (паралельний рух шістнадцятими обома руками), залучення високого регістру (тембральне розширення). Невпинний висхідний і нисхідний рух дрібних тривалостей, активне залучення хроматики, широкий діапазон руху мелодичного матеріалу – основні елементи, що використовує В. Птушкін у замальовці польоту мухи.

Заключна п'єса циклу – «Балетна сценка». Візуалізація грайливого образу танцюючих персонажів, утворюється завдяки стрімкому темпу (*Allegro non troppo*), зіставленню артикуляційних прийомів legato і staccato, польотності мелодичного матеріалу. Лейт-тема, що звучить в партії правої руки переважно шістнадцятими тривалостями підтримується остинатним акомпанементом восьмих на staccato у партії лівої руки. Динаміка мелодичного розгортання супроводжується інтервальними і акордовими дисонансними співзвуччями. Ладо-тональний план мініатюри витриманий в світлому F dur, з незначними відхиленнями у Des dur та несподіваним передкаденційним у D dur, що завершується класичним кадансовим зворотом S-D-T.

Висновки. Отже, фортепіанна творчість взагалі та музичні опуси для дітей зокрема В. Птушкіна відображають найбільш характерні риси його композиторського мислення. Фортепіанні твори композитора являють собою творчу лабораторію, в якій народжувалися нові суто інструментальні жанри (сонати, п'єси, концерти) та отримували друге своє життя трансформовані у жанр транскрипцій власні театральні-сценічні полотна (сюїти, до складу яких увійшли як сольні так і ансамблеві твори).

Власний композиторський почерк В. Птушкіна формувався під впливом його різнопланової творчої діяльності. Багаторічна педагогічна діяльність.

ність маестро змушувала його замислюватися над поповненням педагогічного репертуару юних піаністів, сприятливого забезпеченню поступового розвитку виконавської майстерності піаністів-початківців. З цією ціллю В. Птушкіним написані цикли мініатюр, в яких з методичною прагматичністю представлені твори на різні види артикуляції, доступною для розуміння логікою побудови музичної фрази, що сприятиме отриманню базових навичок фортепіанного виконавства.

Концертмейстерська та виконавська практика В. Птушкіна знайшли відображення в його фортепіанних ансамблях. Невимушене музикування, творча партнерська взаємодія гармонічно реалізуються під час ансамблевої гри сюїтних циклів, окремих п'єс, написаних композитором для 2-х фортепіано або в 4 руки. Як і сольні п'єси, ансамблі В. Птушкіна розраховані на різний рівень виконавської підготовки. Від нескладних «Перегонів» і «Гойдалки» до досить віртуозних «Брендфордської відьми», а також драматургічно навантажених сюїтних циклів «Гулівер», «По сторінках “Дитячого альбому”», чотирьох частин музики до комедії Мольєра тощо.

Червоною стрічкою крізь усі фортепіанні твори В. Птушкіна проходить прихильність композитора до театральності, як методу драматургічного розгортання музичної думки, що корініє у тривалій співпраці з драматичним театром і створенням музики більш ніж до 40 сценічно-театральних постанов.

Отже, популярність фортепіанної музики В. Птушкіна, у тому числі творів для дітей, окрім вищезазначеного пояснюється яскравою, неповторною мовою автора. До арсеналу його композиторського письма належить безліч несподіваних прийомів висловлювання. Це і яскравий емоційно забарвлений мелодизм, динамічна, ускладнена дисонансовими нашаруваннями гармонія, прихильність до утримання ладо-тональної єдності, контрастні метро-ритмічні та темброві рішення, а також виражально-зображальне використання артикуляційних прийомів. Дієвість, калейдоскопічність і візуальність музики В. Птушкіна залишають її завжди актуальною, сучасною й затребованою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белокур С. Музыка для детей у творчості В. М. Птушкіна та О. Б. Гнаатовської. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: збірка статей. Харків, 2006. Вип. 17. С. 36–48.
2. Володимир Михайлович Птушкін. авт.-упоряд. О. С. Садовнікова, Л. С. Соколова. Харків : С.А.М., 2011. 48 с. (Біографія та бібліографія видатних музикантів).
3. Іванова Ю. Хорова творчість В. Птушкіна. Проблеми сучасного мистецтва і культури. Київ : Науковий світ, 2002. С. 25–33.
4. Жуковська І. Л. Кастальське джерело традиції. (пам'яті видатного українського композитора Володимира

Птушкіна) URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/37304> (дата звернення 25.06.2023).

5. Кузьміна О. Жанрова своєрідність дитячої опери в композиторській практиці ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харків, 2019. 19 с.

6. Підпорінова К. Мистецькі «талісмани» Харкова: символи і рефлексії. Пам'яті Тетяни Веркіної та Володимира Птушкіна. Аспекти історичного музикознавства, Вип. ХХХ. Харків, 2023. С. 7–29.

7. Савченко Г. С. Жанр інструментального концерту у творчості Володимира Михайловича Птушкіна. Традиції та новатії у вищій архітектурно-художній освіті. Харків. 2018. Вип.1. С. 79–83.

8. Седюк І. О. Ігрова логіка у фортепіанних дуетах В. Птушкіна. Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. Київ, 2017. Вип. 2 (9). С. 250–255.

REFERENCES

1. Bielokur S. (2006). Muzyka dlia ditei u tvorchoosti V. M. Ptushkina ta O. B. Hnatovskoi [Music for children in the works of V. M. Ptushkin and O. B. Hnatovska]. Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity: zbirka statei. 17, 36–48 [in Ukrainian].

2. Volodymyr Mykhailovych Ptushkin (2011) [Vladimir Mikhailovich Ptushkin] ed. O. S. Sadovnikova, L. S. Sokolova. Kharkiv : S.A.M., 2011. 48. (Biohrafiia ta bibliohrafiia vydatnykh muzykantiv) [Biography and bibliography of outstanding musicians]. [in Ukrainian].

3. Ivanova Yu. (2002) Khorova tvorchist V. Ptushkina [Choral work by V. Ptushkin] Problems of contemporary art and culture. 25–33. [in Ukrainian].

4. Zhukovska I. Kastalske dzherelo tradytsii. (pam'iaty vydatnoho ukrainskoho kompozytora Volodymyra Ptushkina) [Castellan source of tradition. (In memory of the outstanding Ukrainian composer Volodymyr Ptushkin)]. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/37304> (date of application 25.06.2023). [in Ukrainian].

5. Kuzmina O. (2019) Zhanrova svoieridnist dytiachoi opery v kompozytorskii praktytsi ХХ – pochatku ХХІ stolittia [Genre Originality of Children's Opera in the Compositional Practice of the ХХ – early ХХІ Centuries] : avtoref. dis. ... kand. mist-va : 17.00.03. Kharkiv, 2019. 19 p. [in Ukrainian].

6. Pidporinova K. (2023) Mystetski «talismany» Kharkova: symvoly i refleksii. Pam'iaty Tetiany Vierkinoi ta Volodymyra Ptushkina [Artistic «talismans» of Kharkiv: symbols and reflections. In memory of Tetiana Verkina and Volodymyr Ptushkin]. Aspekty istorychnoho muzykoznavstva [Aspects of historical musicology], ХХХ, 7–29. [in Ukrainian].

7. Savchenko H. S. (2018). Zhanr instrumentalnoho kontsertu u tvorchoosti Volodymyra Mykhailovycha Ptushkina. [Instrumental concert genre in the work of Vladimir Mikhailovich Ptushkin] Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti. 1, 79–83 [in Ukrainian].

8. Sediuk I. O. (2017) Ihrova lohika u fortepiannykh duetakh V. Ptushkina [Playful logic in piano duets by V. Ptushkin] Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo : zb. nauk. pr. [International Bulletin: Culturology. Philology. Musicology : coll. of scientific articles]. 2 (9), 250–255. [in Ukrainian].

УДК 784.66.011.026.091:781.66](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-12>

Регіна ЧЕРНОВА,
orcid.org/0000-0002-3730-5356
аспірантка кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) *regin31596@gmail.com*

ВИКОНАВСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПІСНІ “NEW YORK, NEW YORK”: ВІД Л. МІНЕЛЛІ ТА Ф. СІНАТРИ ДО СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена проблематиці виконавської інтерпретації пісні Дж. Кандера і Ф. Ебба “New York, New York” як однієї з найвідоміших композицій видатного американського співака Френсіса Альберта (Френка) Сінатри. Актуальність дослідження зумовлена художньою значущістю виконавської інтерпретації Ф. Сінатрою пісні “New York, New York”, потребою визначення її відмінностей від інших виконавських версій цього твору, а також відсутністю ґрунтовних наукових досліджень даного проблемного поля в українському музикознавстві.

Мета статті – розкрити особливості виконавської інтерпретації пісні “New York, New York” Ф. Сінатрою та здійснити її порівняльний аналіз із виконавськими версіями інших всесвітньо відомих співаків – Лайзи Міннеллі, Мірей Матьє, Lady Gaga, Томаса Сандерса, Білла Воррена, Сем (Саманти) Бейлі, дуету Андреа Бочеллі – Тоні Беннета, а також українських виконавців Оксани Шавкун і Олександра Кривошапка. Внаслідок цього у статті визначено характерні риси виконавського стилю Ф. Сінатри та співаків, у виконанні яких прозвучала пісня “New York, New York”.

Методологія дослідження базується на поєднанні загальнонаукових та спеціальних музикознавчих методів. За допомогою компаративного методу, здійснено порівняльний аналіз інтерпретації пісні “New York, New York” у виконавських версіях Ф. Сінатри та інших співаків. Метод інтерпретаційного аналізу допоміг розкрити змістовні аспекти виконавської інтерпретації Ф. Сінатрою та іншими співаками пісні “New York, New York”. Виявленню особливостей виконавської манери Ф. Сінатри та співаків, які виконали пісню “New York, New York”, сприяв метод виконавського аналізу.

Наукова новизна статті полягає у тому, що авторкою вперше в українському музикознавстві розкрито особливості інтерпретації пісні “New York, New York” Френком Сінатрою та здійснено її порівняльний аналіз із виконавськими версіями інших співаків. За результатами дослідження розкрито особливості виконавської інтерпретації пісні Ф. Сінатрою, здійснено її порівняльний аналіз із виконавськими версіями інших співаків та з’ясовано, що Ф. Сінатрі вдалося створити найуспішнішу інтерпретацію композиції “New York, New York”.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у музично-педагогічній та виконавській практиці, зокрема, в курсах «Музика ХХ століття», «Музична інтерпретація», «Музична естетика», «Інтерпретація вокального твору», «Теорія та методика вокального виконавства», «Історія та теорія музичного виконавства», «Виконавське музикознавство».

Ключові слова: Френк Сінатра, музичне мистецтво, інтерпретація, стиль, творча діяльність, вокальне виконавство.

Rehina CHERNOVA,
orcid.org/0000-0002-3730-5356
Postgraduate student at the Department of Theory and History of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) *regin31596@gmail.com*

INTERPRETATIVE ANALYSIS OF PERFORMANCE VERSIONS OF FRANK SINATRA’S SONG “NEW YORK, NEW YORK”

The article is devoted to the problem of performance interpretation of the song “New York, New York” by J. Kander and F. Ebb as one of the most famous compositions of the outstanding American singer Francis Albert (Frank) Sinatra (then – F. Sinatra). The relevance of the study is due to the artistic significance of F. Sinatra’s performance interpretation of the song “New York, New York”, the need to determine its differences from other performance versions of this work, as well as the lack of thorough scientific research of this problematic field in Ukrainian musicology.

The purpose of the article is to reveal the features of F. Sinatra’s performance interpretation of the song “New York, New York” and to carry out a comparative analysis of it with the performance versions of other singers – Liza Minnelli, Mireille Mathieu, Lady Gaga, Thomas Sanders, Bill Warren, Sam (Samantha) Bailey, Andrea Bocelli – Tony Bennett duet, as well as Ukrainian performers Oksana Shavkun and Oleksandr Kryvoshapko. As a result, the article identifies the

characteristic features of the F. Sinatra's performance style and the singers who performed the song “New York, New York”.

The research methodology is based on a combination of general scientific and special musicological methods. Using the comparative method, a comparative analysis of the interpretation of the song “New York, New York” in the performance versions of F. Sinatra and other singers was carried out. The method of interpretive analysis helped reveal meaningful aspects of the performance interpretation by F. Sinatra and other singers of the song “New York, New York”. The method of performance analysis contributed to the identification of the peculiarities of the F. Sinatra's performance manner and the singers who performed the song “New York, New York”.

The scientific novelty of the article lies in the fact that, for the first time in Ukrainian musicology, the author revealed the peculiarities of the interpretation of the song “New York, New York” by Frank Sinatra and carried out a comparative analysis of it with the performance versions of other singers. According to the results of the research, the peculiarities of the performance interpretation of the song by F. Sinatra were revealed, its comparative analysis was carried out with the performance versions of other singers, and it was found that F. Sinatra managed to create the most successful interpretation of the composition “New York, New York”.

The practical significance of the research lies in the possibility of using the obtained results in music-pedagogical and performing practice, in particular, in the courses “Music of the 20th century”, “Musical interpretation”, “Musical aesthetics”, “Interpretation of a vocal piece”, “Theory and method of vocal performance”, “History and theory of musical performance”, “Performing musicology”

Key words: *Frank Sinatra, interpretation, performance, performance interpretation, vocal performance, emotional intelligence.*

Постановка проблеми. Одним з найвідоміших артистів ХХ ст. є видатний американський співак Френк Сінатра. Він «постає перед нами харизматичною і впевненою особистістю, яка легко і невимушено тримала себе на сцені та могла одним тільки поглядом зачарувати публіку. Артист запам'ятовувався всім як елегантний, стильний виконавець, якому вдалося занурити весь світ у свою мелодію життя та огорнути слухача своєю теплою посмішкою і справжнім шармом» (Чернова, 2022: 56). Ф. Сінатру називають золотим голосом Америки, який досі володіє світом. Сенс творчості Ф. Сінатри полягає в тому, що він створив свій особливий та різнобарвний художній світ, який потребує пізнання та осмислення науковцями різних галузей наук, зокрема музикознавцями. Проблема виконавської інтерпретації пісень Ф. Сінатри стоїть гостро на тлі стрімкого розвитку сучасного вокального мистецтва, що, в свою чергу, підсилює інтерес до переосмислення результатів мистецької діяльності співака.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження творчого шляху та мистецької діяльності Френка Сінатри, визначення ролі артиста у розвитку масової музичної культури ХХ ст. потребувало широкого звернення до наукових праць з проблем джазового мистецтва, естрадно-вокального виконавства, музичного стилю, сучасної теорії особистості, іміджології та проблеми виконавської інтерпретації. Сучасні наукові погляди на проблему виконавської інтерпретації музичного твору та пізнання музичного стилю переконливо втілені у працях таких науковців, як М. Гейченко «Становлення та розвиток проблеми виконавської інтерпретації в Україні» (Гейченко), В. Корзун «Художня інтерпретація музичних тво-

рів як вищий щабель виконавської майстерності» (Корзун, 2014), В. Москаленко «Аналіз у ракурсі музикознавчої інтерпретації» (Москаленко, 2008), Л. Гаврілова та Л. Псарьова «Інтерпретація музичних творів: теоретичні аспекти» (Гаврілова, Псарьова, 2016), Д. Лісун «Інтерпретація музичного твору як засіб розвитку емоційної сфери творчої особистості музиканта-виконавця» (Лісун, 2010), І. Семененко, А. Швачка «Проблеми інтерпретації вокальних дуетів світової та української класики: виконавський аспект» (Семенко, Швачка, 2021), О. Щербініна «Пізнання музичного стилю: теорія, методика, практика» (Щербініна, 2014), Marissa Silverman “Musical interpretation: Philosophical and practical issues” (Silverman, 2015) тощо. Однак недослідженим на сьогоднішній день залишається питання особливостей виконавської інтерпретації пісні “New York, New York” Ф. Сінатрою та здійснення її порівняльного аналізу із виконавськими версіями інших співаків.

Мета статті – розкрити особливості виконавської інтерпретації Ф. Сінатрою пісні “New York, New York” та здійснити її порівняльний аналіз із виконавськими версіями інших співаків.

Виклад основного матеріалу. Успіх, який багато десятиріч супроводжував діяльність Френка Сінатри, зумовив значний інтерес дослідників до феномену його творчої особистості та мистецької спадщини. Після смерті великого співака багато виконавців молодших поколінь вже упродовж десятиріч переспівує його пісні. Така тенденція надає суттєвого значення питанням всебічної характеристики вокально-виконавської творчості самого Ф. Сінатри та визначення особливостей виконавського стилю артиста шляхом порівняльного інтерпретаційного аналізу різних

виконавських версій творів, що є репрезентативними для репертуару цього співака.

Особливої уваги заслуговує одна із найпопулярніших композицій з репертуару Френка Сінатри – пісня композитора Джона Кандера на вірші поета Фреда Ебба “New York, New York” (або ж інакше “Theme from New York, New York”), яка дотепер залишається найвідомішою серед усіх пісень про місто Нью-Йорк. У 2004 р. цей твір посів 31-шу сходинку серед 100 найкращих пісень американського кінематографу.

Цікавою є історія створення та першого виконання цього твору. Пісня “New York, New York” була написана Дж. Кандером та Фр. Еббом до однойменного фільму Мартіна Скорсезе, який вийшов на екран у 1977 р., і позиціонувалася як його головна музична тема. Перший варіант композиції був спочатку представлений авторами режисеру, а також акторам – виконавцям головних ролей Лайзі Міннеллі та Роберту Де Ніро. Втім, на першому прослуховуванні Де Ніро критично поставився до цієї пісні, яка, на його думку, повинна бути сильнішою за енергетикою та потребувала переосмислення. Автори з цим тоді категорично не погодилися (значно пізніше Фред Ебб визнав, що Де Ніро мав певну рацію), але пісня була ними багато разів переписана. І, хоча фільм М. Скорсезе “New York, New York” не мав великого успіху, ця пісня полюбилася глядачам, і Лайза Міннеллі продовжувала її виконувати на своїх концертах.

Згодом композицію “New York, New York” почали переспівувати представники різних культур та музичних жанрів від шансону до джазу, від поп-музики до опери, інтернет-зірки та представники професій, не пов’язаних з музичною сферою. Така розгалуженість свідчить про те, що вибір технічних прийомів і засобів музичної виразності не завжди був продиктований, закладеними в тексті твору, сенсами. В основі декодування музичного тексту співаками різних поколінь і жанрів лежить певний культурний код, який визначає музичну мову як сукупність певних символів, смислів та їх комбінацій.

Зазначимо, що визначення специфіки виконавського стилю артистів та розкриття особливостей різних інтерпретаційних версій пісні “New York, New York”, репрезентованих їх виконавською творчістю, потребувало звернення до наукових розвідок в сфері музичної інтерпретації.

Дослідження вокальної специфіки композиції “New York, New York” доцільно розпочати з аналізу виконання Лайзи Міннеллі, оскільки саме воно стало поштовхом для декількох поколінь

музикантів до переосмислення художнього змісту музичного твору. Так, у виконанні Л. Міннеллі пісня “New York, New York” звучала дуже експресивно, виразно, сміливо, впевнено, що є загалом притаманним творчій особистості цієї видатної артистки та її виконавському стилю – як акторському, так і вокальному. Лайза Міннеллі співала цю пісню переважно на *forte*, дещо форсуючи звук, проте таке виконання надавало музиці урочистого характеру. Рядок “I want to wake up in a city, that doesn’t sleep” («Я хочу прокинутися у місті, яке ніколи не спить» – *пер. мій.* – Р. Ч.) звучить у виконанні співачки так, ніби вона хоче підкреслити всю бурхливість і метушню великого міста з великими можливостями. А коли Л. Міннеллі проспівує слова “I’m gonna make a brand new start of it – in old New York” («я збираюся розпочати це заново – у старому Нью-Йорку» – *пер. мій.* – Р. Ч.), вона ніби кричить всьому світові про початок її нового життя у найвеличнішому та наймогутнішому місті світу. *Емоційний стан* виконавиці нагадує динамічний сплеск широкого спектру переживань, які акумулює творча особистість внаслідок проживання певних яскравих життєвих подій, набуття досвіду тощо, що згодом відображається в унікальному поєднанні тембру, висоти, тону, темпу та інтонації голосу. Тобто, «через емоційно-особистісне переломлення художнього змісту музики формуються духовні новоутворення, що складають митецький образ виконавця, і через які отримують індивідуальне особистісне забарвлення художньо значущі виконавські пласти: ритмо-інтонаційний, тембро-динамічний, артикуляційний, драматургічний тощо» (Бодрус: 3).

Дослідниця Д. Лісун, вивчаючи емоційні аспекти музичної інтерпретації у виконавській творчості, підкреслює, що «інтерпретуючи музичний твір, музикант-виконавець відкриває для себе специфічні особливості репрезентації емоцій і їхнього розвитку, які притаманні певному автору, історичній епосі, стилю, жанру тощо. Результатом цього є збагачення внутрішнього світу музиканта (співака), передусім розвиток *емоційного інтелекту*» (Лісун, 2010: 103–104) «як прояву актуалізованого самовираження у процесі виконавської інтерпретації музичного твору. В цьому контексті слід звернутися до сучасної персонології, яка розкриває “інтерпретацію” з позиції “самоактуалізації”, “образу мислення” та “рівня розуміння” явищ навколишньої дійсності» (Гейченко: 100).

Виходячи з цієї думки, відмітимо, що Лайза Міннеллі як перша виконавиця композиції “New York, New York” у інтерпретації цього твору не

лише продемонструвала риси власної творчої особистості, а й репрезентувала яскравий спектр своїх вокальних можливостей крізь призму історичного, естетичного та соціального феномену – джазу, що демонструє легкість, свободу та особливий темперамент, який є співзвучним до мистецької індивідуальності співачки. Джазове мистецтво ґрунтується на імпровізації, поліритмії, заснованій на синкопах та унікальному комплексі прийомів ритмічної фактури. Всі технічні можливості голосу, продемонстровані співачкою, є своєрідною мовою емоційного інтелекту, однією з функцій якого є інтерпретативна, яка дозволяє особистості продуктивно розшифровувати емоційну інформацію, розуміти її особливості та відтворювати за допомогою вокальних технік.

Внаслідок цього «відбувається усвідомлення феномену вокально-виконавського мистецтва шляхом глибинного проникнення в сутність його матеріальної сфери, шляхом всебічного виявлення виражальних засобів, які є носіями художньої образності» (Семененко, Швачка, 2021: 76).

Наступним, хто створив власну творчу концепцію втілення авторського задуму пісні “New York, New York”, став Френк Сінатра. У 1979 р. композиція вперше була виконана Ф. Сінатрою і записана для його альбому-трилогії «Трилогія: Минуле, справжнє, майбутнє» (*Trilogy: Past, Present, Future*, 1980). Саме з того часу вона стала і досі залишається нерозривно пов’язаною з ім’ям Ф. Сінатри, одним з символів його виконавської творчості. Зазначимо, що поряд із сольним виконанням цієї пісні, яке є домінантним, Ф. Сінатра іноді виконував її також в дуеті з іншими співаками – насамперед неодноразово з Лайзою Міннеллі (наживо), а також разом із Тоні Беннетом, в ансамблі з яким він у 1993 р. перезаписав композицію “New York, New York” для альбому «Дуети» (*Duets*).

Виконавська інтерпретація Френка Сінатри за своєю природою «є одним із видів інтерпретації, котра втілюється в музичному звучанні нового “прочитання” твору» (Москаленко, 2008: 109–110) і, «як творчий процес, створює відповідні умови для самовираження, які дають можливість виконавцеві втілювати в кожному побудову твору частину своєї душі, якій притаманні суб’єктивні, особистісні переконання, уявлення, переживання, думки тощо» (Гейченко: 99–100). Аналізуючи й вирішуючи проблему інтерпретації музичного твору, дослідниці Л. Гаврилова та Л. Псарьова акцентують увагу на питанні «...суб’єктивізму виконавського процесу, яке є закономірним відтворенням специфіки музичного мистецтва:

кожен виконавець є індивідуальною особистістю з певним рівнем музичного мислення, знань, власним досвідом виконавської діяльності та власним розумінням змісту музичного твору та естетико-стильових закономірностей» (Гаврилова, Псарьова, 2016: 102). Такий підхід розглядає виконавця як особистість, наділену певним спектром емоцій, власним вектором мислення, польотом фантазії та особливим світосприйняттям, що робить продукт музичної інтерпретації унікальним у системі художньої творчості.

Проте, як зазначає П. Харченко, «процес музичної інтерпретації містить в собі не лише суб’єктивний спектр виконавського процесу на рівні розуміння музичного твору, а й об’єктивний, де виконавець є суб’єктом свого часу, з характерною йому свідомістю та спектром естетичних поглядів і смаків, сформованих під впливом оточуючого середовища» (Харченко, 2004). Такої точки зору притримується й Стівен Дейвіс: «Виконання вимагає концентрації на озвучуванні твору. Виконавець має зосередитися, не відчувати емоцій і не симулювати досвід, якого він не має» (Дейвіс, 2004: 2). Музична інтерпретація постає одним із видів творчої діяльності людини, є цілісним, багатокомпонентним процесом, в результаті якого постає розуміння вже існуючого та створення нового, в повній мірі своєрідного індивідуально-особистісного на ґрунті суб’єкт-об’єктивної діалогічної взаємодії музичного тексту на усіх його рівнях та особистості виконавця-інтерпретатора (Діалог культур, 1998: 360–369).

Так, на відміну від Лайзи Міннеллі, Френк Сінатра у своїй інтерпретації пісні “New York, New York” повністю позбувся гучних нот і експресії, що демонструє наявну відмінність музичного мислення (суб’єктивний спектр). Композиція у виконанні співака перетворилася на музичну картину спокійного, помірнього, врівноваженого мегаполісу New York, яке вражає своєю казковістю, не дивлячись на бурхливість життя у ньому. Ф. Сінатра співає про людину, яка спокійними, проте не менш впевненими кроками дійде до своєї мети і стане номером один, вершиною списку (англ. “And find I’m a number one, top of the list”). Такий характер зчитується з манери виконання композиції і вокальної подачі. В голосі дещо простежується зверхність і впевненість у кожній дії. Одним словом, Ф. Сінатрі повністю вдалося змінити характер пісні, не втратити самотність, зберегти усі «барви» свого «оксамитового» чаруючого тембру голосу, тобто наповнити об’єктивно існуючий музичний текст суб’єктивно новим особистісно-зabarвленим змістом.

О. Щербініна, вивчаючи інтерпретацію музичного твору крізь призму стильового феномену, доводить, що на всіх рівнях виконавської інтерпретації (виникнення, формування, реалізація, перевірка та оцінка художнього задуму) (Гаврілова, Псарьова, 2016) «зберігається принцип взаємодії композиторського та виконавського стилю: осягнення композиторського інтерпретаційного задуму стилю сполучається з формуванням інтерпретаційного задуму виконавця; декодування авторського тексту супроводжується процесом його актуалізації в сучасному культурному просторі; вибір виражальних засобів та технічних прийомів зумовлюється інформацією, що закладена в тексті твору, індивідуальністю виконавця та відповідним культурно-історичним контекстом» (Щербініна, 2014). Так, «виконавська майстерність передбачає здатність музиканта до “одухотворення” музичного твору, сповнення його культурно-духовним та індивідуально-особистісним змістом» (Корзун, 2014: 77).

Так, Ф. Сінатра продемонстрував вокальні прийоми, притаманні його виконавському стилю, який корелюється з «відродженням» його творчої діяльності та передає настрій ери свінгу. В основу вокальної техніки співака входить вокальність “*speech*” (за методикою Estill Voice Training), яка утворюється за допомогою таких структур, як товстий режим роботи голосових складок, нейтральне положення щитоподібного хрящю та хибних голосових складок та нейтральне положення гортані. Зазначені структури голосового апарату є основою даної вокальності, проте особливості голосу Ф. Сінатри додали в звучання “*speech*” ряд нетипових структур, а саме: тонкий режим голосових складок через нахил щитоподібного хрящю з метою досягнення ефекту «плачу» (англ. “*cry*”) з додаванням вібрато наприкінці деяких фраз, в гучній динаміці простежується яскраве додавання скорочення черпалонадгортанної складки з метою звуження входу до гортані, що надає звуку дзвінкості та яскравості та анкерування (англ. “*anchor*” – якір; підтримкою, «опорою» або «м’язовим корсетом») голови та шиї, в тихій динаміці типовим є жорсткий режим («*субтон*» – за методикою Improvination) голосових складок, що надає голосу тієї «оксамитової барви». Також, за методикою Improvination, насиченість та глибина тембру Ф. Сінатрою досягається за допомогою «тембрального видоху».

У 1982 р. пісня була переспівана відомою французькою співачкою Мірей Матьє, яка, завдяки шаленому успіху, двічі була нагороджена орденом Почесного легіону за цивільні заслуги.

9 вересня 1987 р. композиція пролунала французькою мовою у її виконанні на експрес-шоу у Німеччині. Баладу про місто, яке ніколи не спить, Мірей Матьє заспівала в абсолютно іншій інтерпретації, а композиція “New York, New York”, ніби отримала «новий подих». Пісня була виконана у романтичному стилі, більш «твердим» звуком (товстий режим голосових складок), ніж у Френка Сінатри. Голос виконавиці прозвучав впевнено та гостро за допомогою додавання скорочення черпалонадгортанної складки та яскраво вираженої назалізації, що є типовим для техніки звуковидобування М. Матьє. На відміну від Ф. Сінатри, М. Матьє не використовує техніку наспівування «*крунінг*», оскільки ця манера виконання французькій співачці не притаманна, проте нею були використані такі вокальні техніки і прийоми, як «*вібрато*» – зміна гучності, висоти звуку, коливання тону звуку, яке викликається роботою гортані, а саме щитоподібного хряща, застосовується по закінченню фрази для прикраси довгої ноти; «*глісандо*» – техніка, відома в сучасному вокалі як «*слайд*» (плавний перехід з однієї ноти на іншу); а також «*рик*» (англ. “*rattle*”), який можливо зробити за допомогою вібрації черпалоподібних хрящів, клиноподібних хрящів, черпалонадгортанних складок та надгортанника. Виконання Ф. Сінатрою аналізованої композиції у порівнянні було більш стриманим і м’яким. На протигагу цьому виконавській версії французької артистки притаманні яскрава експресія, потужність голосу і повнота звучання. Виконавська інтерпретація М. Матьє, зруйнувавши попередні уявлення про характер та звучання пісні “New York, New York”, сприяла формуванню нового драматичного образу цього твору.

Світовим відкриттям для багатьох музичних критиків і меломанів був виступ у 2011 р. у Сполучених Штатах Америки із композицією “New York, New York” оперного та естрадного італійського співака, відомого виконавця класичної музики Андреа Бочеллі в дуеті із американським естрадним співаком традиційної свінгової музики з елементами джазу Тоні Беннетом. Цей виступ викликав справжній фурор. Пісня була виконана у супроводі великого симфонічного оркестру, що додало більшої величності і консервативності композиції. Манера виконання Андреа Бочеллі академічна (вокальність “*opera*” – за методикою Estill Voice Training), з високою вокальною позицією, високим піднебінням (вокальним «куполом»), об’ємним звучанням чистого голосу без зайвого шуму, хрипу в голосі або форсування звуку. А. Бочеллі вражає в пісні повнотою звуку,

міццю, силою, стійким анкеруванням. Тоні Беннет у своєму виконанні продемонстрував легкість і невимушеність, які притаманні свінгу. Свінг (англ. “swing”) характеризується джазовим ритмічним малюнком, в якому перша із кожної пари нот, які співаються, продовжується, а друга скорочується. Саме у такому стилі написана композиція “New York, New York”, і саме такий характер проявив Тоні Беннет, виконуючи її.

У 2015 р. пісню “New York, New York” виконала відома на весь світ поп-співачка *Леді Гага (Lady Gaga)* у шоу, присвяченому 100-літтю з дня народження Френка Сінатри. Діапазон голосу співачки відноситься до контральто від сі бемоль великої октави до сі другої октави. Журнал “Entertainment Weekly” зазначає: «Поза використанням Леді Гагою вокалу, знаходиться великий *емоційний інтелект*. Вона майже ніколи не перебільшує у піснях із своїми вокальними здібностями, знаючи, що артистизм приховується не у легеневій силі, а у знанні вокальних нюансів» (Blauvelt, 2011). Голос Гаги називають «поверхневим», що не скажеш про виконання нею композиції “New York, New York”, оскільки вона була виконана потужно, продемонстровано всі вокальні здібності співачки. Зокрема, Леді Гага використала техніку «*мікст*» (тонкий режим голосових складок, які знаходяться у горизонтальній площині, поєднане зі скороченням черпалонадгортанної складки), який дозволяє голосу рівномірно звучати та розкрити все багатство тембру по всьому діапазону. Саме в цій пісні поп-співачка продемонструвала весь спектр унікальних можливостей свого голосу.

Багато сучасних співаків намагаються переспівати великого метра естради Ф. Сінатру і передати всю атмосферу композиції “New York, New York”. Одним із таких сучасників виявився молодий американський співак, інтернет-особистість, ютубер *Томас Сандерс*. Саме він максимально наблизився до характеру, який намагався передати і передав Ф. Сінатра під час виконання пісні. Легкість, невимушеність, спокій і душевна тиша, казковість, передчуття настання новорічних свят, стриманість емоцій, простота звучання, сучасна манера співу, мрійливість і мінімалізм – істинне щире виконання.

Не пройшов бум популярності пісні “New York, New York” й повз Україну. Багато хто з вітчизняних співаків переспівував дану пісню. Найпопулярнішим місцем її виконання в Україні стало грандіозне шоу «Х-Фактор» (англ. “The X-Factor”).

Першою у 2010 р. на першому відборі у місті Дніпро виконала композицію “New York, New

York” *Оксана Шавкун*. Вона підкорила суддів своєю впевненістю та подачею. Манера виконання О. Шавкун не була схожа на жодну з тих, які були продемонстровані до того часу. Її манері було притаманне привалювання головного резонування над грудним, що не притаманне для таких співачок як Лайза Мінееллі та Леді Гага. Єдиною схожістю виконавської інтерпретації О. Шавкун була схожість із прочитанням Мірей Матьє, яка, в свою чергу, використала техніку «*вібрато*». Особливістю інтерпретації пісні О. Шавкун було використання нею техніки «*штробас*», який ще називають англ. “vocal fry” – тип фонації (розслаблений режим голосових складок за методикою Estill Voice Training), при якому голосові складки вібрують, не напружуються та звук відтворюється без фундаментального тону. «Штробас» або «фрай» звучить, наче тихий, скрипучий голос, який нагадує звук смаження на пательні. Таку манеру виконання можна по праву вважати відкриттям, оскільки використання подібної техніки взагалі не притаманно пісні “New York, New York”. Також не оминати увагою ще один вид вокальної техніки, використаний О. Шавкун, який має назву «*твенг*». «Твенг» використовується виключно в сучасному співі і поділяється на два різновиди: «назальний твенг» (англ. «nasal twang») та «оральний твенг» (англ. «oral twang»). Співачка на початку пісні застосувала техніку саме «*назального твенгу*» або «вокального носу» – прикритий або зовсім закритий звук без об’єму з яскраво вираженою назалізацією, який звучить голосно, але плоско. Друга частина пісні прозвучала на техніці «*орального твенгу*» – більш відкритому, де змінюється розташування м’якого піднебіння з середнього на більш високе.

Цього ж року, на третьому тижні прямих ефірів цю пісню виконав фіналіст шоу «Х-Фактор», український співак, ліричний тенор *Олександр Кривошапко*. Виконання пісні класичною манерою змусило завмирати і затримувати подих мільйонів глядачів. Ніжність, легкість, повітряність і дивовижний об’єм звуку дозволяються з упевненістю стверджувати, що композиція Ф. Сінатри “New York, New York” підкорила українському виконавцю.

У 2013 р. на п’ятому тижні прямих ефірів британського шоу «Х-Фактор» композиція Ф. Сінатри була виконана у супроводі симфонічного оркестру блискучою британською співачкою, переможницею шоу *Сем (Самантою) Бейлі* (тембр голосу – сопрано). Манера її виконання нагадувала академічний спів (вокальність «*опера*» – за методикою Estill Voice Training): об’ємне, чисте звучання,

рівне на всьому діапазоні голосу, без використання технік, не притаманних стилю. Номер був доволі стриманий і консервативний, витриманий за усіма правилами академічного виконання.

Ікульмінацією зібрання сучасних виконавських версій пісні “New York, New York” можна вважати інтерпретацію *Білла Уоррена*. Співак, який у 2017 р. приїхав в Україну з міста Лос-Анджелес у штаті Каліфорнія заради того, щоб виконати цю легендарну композицію. За ствердженням артиста, він не тільки співає пісні Ф. Сінатри, але й був знайомий із ним особисто. За словами Білла Уоррена, Ф. Сінатра йому сказав: «У нас із тобою дуже схожі голоси. Чи не хочеш ти заробляти на життя саме так, як це роблю я?». На що співак відповів: «Авжеж, адже я виріс на ваших піснях» (Уоррен, 2017). Коли пролунало декілька нот у виконанні американського гостя, то голоси Ф. Сінатри і Білла Уоррена дійсно майже неможливо було розрізнити. Манера виконання, тембр голосу були практично ідентичними до оригіналу.

Отже, сучасний вокал з його складною системою фігур, вокальностей і технік передбачає велику кількість інтерпретаційних версій пісень, репрезентованих виконавцями-інтерпретаторами різних поколінь та жанрів, в рамках яких, як зазначає Г. Падалка: «виконавцю треба не лише заглибитись у авторські почуття образу і якомога повніше

передати його у власному трактуванні, а й виявити власне розуміння тексту, виразити власні почуття, передати особливості власного сприйняття того, що створив автор» (Падалка: 190).

Висновки. В процесі здійснення інтерпретаційного аналізу композиції “New York, New York” Дж. Кандера та Ф. Ебба розкрито особливості виконавської інтерпретації пісні Френком Сінатрою, здійснено її порівняльний аналіз із виконавськими версіями Лайзи Міннеллі, Мірей Мат’є, Lady Gaga, Томаса Сандерса, Оксани Шавкун, Олександра Кривошапка, Білла Уоррена, дуету Андреа Бочеллі – Тоні Беннет, Саманти Бейлі та з’ясовано, що Френку Сінатре вдалося створити найуспішнішу інтерпретацію композиції “New York, New York” та піднести її на найвищий рівень популярності. Безліч разів його переспівували, копіювали, намагалися додати нових фарб у звучання пісні, проте нікому не вдалося в своїй інтерпретаційній версії досягти такої душевної проникливості, водночас харизматичності й такого шаленого успіху.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у музично-педагогічній, виконавській практиці, лекційно-просвітницькій роботі, а також слугувати матеріалом для подальших досліджень з даної тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білл Уоррен – Frank Sinatra – New York, New York – X-Фактор 8. Восьмий кастинг, 2017. URL : <https://youtu.be/9E996gxRerA>
2. Бодрус С. В. Інтерпретація музичних творів в процесі інструментально-виконавської підготовки: теоретико-методологічний аспект. Білгород-Дністровський. С. 1–5.
3. Гаврілова Л., Псарьова Л. Інтерпретація музичних творів: теоретичні аспекти. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: збірник наук. праць. Слов’янськ, 2016. С. 97–106.
4. Гейченко М. Становлення та розвиток проблеми виконавської інтерпретації в Україні. Педагогічні науки. Наукові записки. Зб. наук. пр. Вип. 120. С. 99–103.
5. Діалог культур. Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта. Зб. наук. праць. Львів: Каменяр, 1998. Вип. 3. С. 360–369.
6. Корзун В. В. Художня інтерпретація музичних творів як вищий щабель виконавської майстерності. Педагогічні науки. Зб. Наук. праць. Вип. 120. 2014. С. 74–79.
7. Лісун Д. В. Педагогічні умови формування професійних герменевтичних умінь майбутнього музиканта-виконавця у фаховій підготовці. Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки. Зб. Наук. пр. № 1, 2010. С. 75–80.
8. Москаленко В. Г. Аналіз у ракурсі музикознавчої інтерпретації. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : науковий журнал. № 1. К., 2008. С. 106–111.
9. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
10. Семененко І. В., Швачка А. О. Проблеми інтерпретації вокальних дуєтів світової та української класики: виконавський аспект. Інноваційна педагогіка. (Теорія та методика навчання (з галузей знань)). Київ, 2021. С. 75–79.
11. Харченко П. В. Формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта : дис. канд. пед. наук. 13.00.04. Захищена 14.04.2004. Київ, 2004. 246 с. Бібліогр. 205–227 с.
12. Чернова Р. О. Творча постать Френка Сінатри в контексті сучасної теорії особистості. Fine Art and Culture Studies. Вип. 5. Волинь, 2022. С. 55–61.
13. Щербініна О. М. Пізнання музичного стилю: теорія, методика, практика. Електронний навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. НДУ імені М. Гоголя. Ніжин, 2014.
14. Blauvelt, Christian. Журнал Entertainment Weekly, 23 лютого 2011.

15. Stephen, Davies. Once again, this time with feeling. *Journal of Aesthetic Education*, 38(2), 2004. P. 1–6.

16. Marissa, Silverman. Musical interpretation: Philosophical and practical issues. *International Journal of Music Education*. New York, USA. 2015. P. 101–117.

REFERENCES

1. Bill Uorren. (2017) Frank Sinatra – New York, New York – X-Faktor 8. Vosmyi kastynh [Bill Warren – Frank Sinatra – New York, New York – X-Faktor 8. Eighth Casting]. URL : <https://youtu.be/9E996gxRerA>. [in Ukrainian].

2. Bodrus S. V. Interpretatsiia muzychnykh tvoriv v protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky: teoretyko-metodolohichni aspekt. [Interpretation of musical works in the process of instrumental and performance training: theoretical and methodological aspects]. 1–5. [in Ukrainian].

3. Havrilova L., Psarova L. (2016). Interpretatsiia muzychnykh tvoriv : teoretychni aspekty [Interpretation of musical works : theoretical aspects]. Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty: zbirnyk nauk. pr. – Professionalism of the teacher : theoretical and methodical aspects: coll. of sciences papers. 97–106. [in Ukrainian].

4. Heichenko M. Stanovlennia ta rozvytok problemy vykonavskoi interpretatsii v Ukraini. [Formation and development of the problem of executive interpretation in Ukraine]. Pedahohichni nauky. Naukovi zapysky. zb. nauk. pr. – Pedagogical sciences. Proceedings : coll. of science papers, 120. 99–103. [in Ukrainian].

5. Dialoh kultur. Ukraina u svitovomu konteksti. (1998) [Dialogue of cultures. Ukraine in the world context]. Mystetstvo i osvita. zb. nauk. prats – Art and education : coll. of science papers, 3. 360–369. [in Ukrainian].

6. Korzun V. V. (2014). Khudozhnia interpretatsiia muzychnykh tvoriv yak vyshchyi shehabel vykonavskoi maisternosti. [Artistic interpretation of musical works as the highest level of performing skill]. Pedahohichni nauky. zb. nauk. prats – Pedagogical sciences : coll. of science papers, 120. 74–79. [in Ukrainian].

7. Lisun D. V. (2010). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinykh hermenevtychnykh umin maibutnoho muzykanta-vykonavtsia u fakhovii pidhotovtsi [Pedagogical conditions for the formation of professional hermeneutic skills of the future musician-performer in professional training]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universitetu : Pedahohichni nauki. zb. nauk. prats – Bulletin of the Zaporizhzhya National University – Pedagogical Sciences : coll. of sciences papers, 1. 75–80. [in Ukrainian].

8. Moskalenko V. H. (2008). Analiz u rakursi muzykovedchoi interpretatsii [Analysis from the perspective of musicological interpretation]. Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho : naukovyi zhurnal – Journal of the P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine: scientific journal, 1. 106–111. [in Ukrainian].

9. Padalka H. M. (2008). Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin). [Art pedagogy (Theory and teaching methods of art disciplines)]. Osvita Ukrainy – Education of Ukraine. 274. [in Ukrainian].

10. Semenenko I. V., Shvachka A. O. (2021). Problemy interpretatsii vokalnykh duetiv svitovoi ta ukrainskoi klasyky: vykonavskiy aspekt. [Problems of interpretation of vocal duets of world and Ukrainian classics: performance aspect]. Innovatsiina pedahohika. (Teoriia ta metodyka navchannia (z haluzei znan) – Innovative pedagogy. (Theory and teaching methods (from fields of knowledge). 75–79. [in Ukrainian].

11. Kharchenko P. V. (2004). Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku u maibutnoho pedahoha-muzykanta. [Formation of readiness for professional self-development in the future teacher-musician]. Dys. kand. ped. nauk. 13.00.04. Zakhyschena 14.04.2004. 246 p. Bibliohr. 205–227. [in Ukrainian].

12. Chernova R. (2022). Tvorchia postat' Frenka Sinatry v konteksti suchasnoi teorii osobystosti [The creative personality of Frank Sinatra in the context modern personality theory]. Fine Art and Culture Studies, 5. 55–61. [in Ukrainian].

13. Shcherbinina O. M. (2014). Piznannia muzychnoho stylu: teoriia, metodyka, praktyka [Knowledge of musical style: theory, methodology, practice]. Elektronnyi navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv – Electronic study guide for students of higher education institutions. [in Ukrainian].

14. Blauvelt, Christian (2011). *Journal Entertainment Weekly*.

15. Stephen, Davies (2004). Once again, this time with feeling. *Journal of Aesthetic Education*, 38(2). 1–6.

16. Marissa, Silverman (2015). Musical interpretation: Philosophical and practical issues. *International Journal of Music Education*. New York, USA. 101–117.

УДК 78.082.2:78.083.2]:78.071.1(430)Бетховен]:781](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-13>

Анастасія ЧЕСНОКОВА,
orcid.org/0009-0006-3450-5463
творчий аспірант кафедри спеціального фортепіано № 2
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) chesnokova.anastasiia@gmail.com

ФУГА В ПІЗНІХ СОНАТАХ БЕТХОВЕНА. ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ СОНАТ ОР. 106 ТА ОР. 110)

Розглянуто дві сонати Людвіга ван Бетховена, а саме двадцять дев'яту та тридцять першу, в контексті взаємодії різних форм, зокрема як форма фуги впливає на сонатно-симфонічний цикл та його композиційну та драматургічну будову. Зазначено основні риси пізніх сонат серед яких: загадковість змісту, незвичність форм, складність музичної мови, посилення ліричного початку та прагнення у філософському осмисленні буття. Також окреслено вплив поліфонічних засобів, якими Бетховен користувався протягом свого творчого шляху саме в сонатно-симфонічних циклах і яким чином вони впливали на композиторський задум і виконавські рішення.

Проаналізовано композиційну будову та драматургію зазначених сонат на прикладі використання композиторських засобів музичної виразності, формотворчих елементів тощо. Проведено інтерпретаційний аналіз даних творів на прикладі виконань сучасних піаністів – фіналістки останнього конкурсу Артура Рубінштейна Чейон Пак та Григорія Соколова, що дало змогу окреслити можливі ролі та значення фуги в сонатному циклі. На основі цього аналізу зазначено наскільки фуга, як окрема частина сонатної форми, впливає на виконавську концепцію – відбувається інтеграція не лише класичних та романтичних ознак, але й можливе включення барокових аспектів до виконавських рішень.

Визначено спільні та відмінні композиційні риси двадцять дев'ятої та тридцять першої сонат. Серед спільного – звернення до фольклору, задіяння певних виконавських традицій гри на старовинних інструментах, прагнення до інтонаційної єдності циклу. Відмінним є функція фуги в сонатній формі, яка може набувати дуалістичних рис. На підґрунті цього виявлено завдання, які слід виконати у процесі створення доцільної інтерпретаційної версії. Зроблено висновок, що розміщення фуги в сонатному циклі дає піаністам ширше поле для виконавських рішень – композиційних, стилізованих та драматургічних.

Ключові слова: творчість Людвіга ван Бетховена, сонатна форма, пізні сонати Бетховена, фуга в сонатному жанрі, виконавські рішення, інтерпретаційні аспекти.

Anastasiia CHESNOKOVA,
orcid.org/0009-0006-3450-5463
Creative Postgraduate Student at the Department of Piano
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) chesnokova.anastasiia@gmail.com

FUGUE IN BEETHOVEN'S LATE SONATAS. INTERPRETATION ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF THE SONATAS OP. 106 AND OP. 110)

Two sonatas by Ludwig van Beethoven, namely the twenty-ninth and thirty-first ones, are examined in the context of interactions of different forms: in particular, how the fugue form affects the sonata-symphonic cycle and its compositional and dramaturgical structures. The main features of the late sonatas are noted, including: mysterious content, unusual forms, complexity of the musical language, strengthening of the lyrical fundamentals and striving for a philosophical understanding of existence. The influence of polyphonic means, which Beethoven used during his creative journey, especially in sonata-symphonic cycles, and how they influenced the composer's idea and performance decisions are also outlined.

The compositional structure and dramaturgy of the mentioned sonatas are analyzed on the example of the use of compositional means of musical expressiveness, form-creating elements, etc. An interpretive analysis of these works was carried out on the example of the performances of modern pianists: the finalists of the last Arthur Rubinstein competition Chaeyoung Park and Grigory Sokolov, which allowed to outline the possible roles and meanings of the fugue in the sonata cycle. Based on this analysis, it is indicated to what extent the fugue, as a separate part of the sonata form, affects the performance concept: there is an integration of not only classical and romantic features, but also the possible inclusion of baroque aspects into the performance decisions.

Common and distinctive compositional features of the twenty-ninth and thirty-first sonatas are identified. Amongst the common features is addressing to folklore, the use of certain performing traditions of playing ancient instruments, and the desire for intonation unity of the cycle. The function of the fugue in the sonata form, which can acquire dualistic features,

is different. Based on this, the tasks that should be performed in the process of creating an appropriate interpretive version are identified. It was concluded that the placement of the fugue in the sonata cycle gives pianists a wider field for performing decisions – compositional, stylistic, and dramaturgical ones.

Key words: *Ludwig van Beethoven's works, sonata form, Beethoven's late sonatas, fugue in the sonata genre, performance solutions, interpretive aspects.*

Постановка проблеми. Фортепіанна спадщина Людвіга ван Бетховена є невід'ємною частиною репертуару кожного піаніста. Його опуси часто звучать на різних концертних майданчиках, а також не виходять з поля зору дослідників музичного мистецтва. Але не зважаючи на таку постійну увагу до творчості композитора, зокрема до його фортепіанних сонат, недостатньо розглянутий аспект включення фуґи, як завершеної форми, в сонатний цикл. Це і зумовлює **актуальність** даної статті – на прикладі різних інтерпретацій окреслити можливі ролі та значення фуґи в сонатному циклі Людвіга ван Бетховена.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сонати Бетховена не втрачають попиту як серед виконавців, так і серед музикознавців. Серед дослідників творчості композитора варто відмітити наступних: В. фон Ленц, Н. Горюхіна, Н. Кашкадамова, а також ряд піаністів, які ділились своїм досвідом пізнання фортепіанних творів через призму виконання: А. Шифф, О. Гольденвейзер, С. Фейнберг, Г. Нейгауз та інші. Серед сучасних досліджень варто відмітити цикл лекцій Миколи Ковалінаса під назвою «Наука логіки Бетховена», збірник наукових статей під загальною назвою «*Бетховен – terra incognita*», а також статті Ігоря Рябова та Володимира Кочнева.

Мета статті. Проаналізувати пізні сонати Бетховена, а саме ор. 106 та ор. 110, виявити значення фуґи в цих творах для кращого розуміння циклу та виявити основні відмінності трактування на прикладі виконань відомих сучасних світових піаністів – Григорія Соколова та фіналістки останнього конкурсу Г. Рубінштейна, Чейон Пак. Основним підґрунтям для інтерпретаційного аналізу будуть праці В. Г. Москаленка.

Виклад основного матеріалу. Фуґа, як явище музичної культури, займає гідне місце в творчості відомих світових та українських композиторів. Вона є найбільш розвинутою формою імітаційно-контрапунктичної техніки, що увібрала в себе все багатство поліфонічних засобів розвитку музичної тканини. Своєї досконалості та найвищого розквіту фуґа досягла в творчості Й. Баха та Г. Генделя. І. Пясковський відмічає, що в класикоромантичний період значення поліфонії залишається суттєвим. Поліфонія присутня в музиці не стільки конкретними жанрами, скільки в самій

тканині, в способі мислення художника, в мікροструктурних елементах (Пясковський, 2003: 5).

Соната (італ. *Sonata*, від *sonore* звучати) – один з основних жанрів сольної чи камерно-інструментальної музики. Він сформувався на основі старовинної двочастинної форми та фуґи. Від першої успадкована двочастинність з тональним планом Т – D, D – Т (Т – P, P – Т); від фуґи – мотивна розробка та контрастність (як наслідок чергування тематичних проведень та інтермедій).

Найдосконаліших форм, з однієї сторони, та, одночасно з цим найбільших модифікацій з іншої сторони, жанр сонати отримав в творчості Людвіга ван Бетховена. Однією з новацій, які вплинули на розвиток сонатного жанру, стала переосмислення фуґи як самостійної частини циклу. Тому справедливо буде зазначити, що і соната, і фуґа в епоху класицизму знаходять нове застосування, в першу чергу, в творчості Бетховена.

Кожна бетховенська соната – це новий крок в освоєнні виразних ресурсів фортепіано, тоді ще зовсім юного інструмента. На відміну від Гайдна та Моцарта, Бетховен ніколи не звертався до клавесину, визнаючи лише фортепіано (хоча певні способи звуковидобування клавикорду він використовує в своїх сонатах). В історії фортепіанної сонати «бетховенський етап» – найважливіший, адже саме він відкриває шлях романтичній сонаті. Найяскравіше це помітно в останніх п'яти сонатах, які відносяться до пізнього періоду творчості. Для них притаманні: загадковість змісту, незвичність форм, складність музичної мови, але зберігається глибина думки, новаторство, монументальність тощо. Хоча певні композиторські експерименти він проводив і в більш ранніх сонатах – так, в дванадцятій сонаті перша частина написана у варіаційній формі; в тринадцятій зовсім відсутнє сонатне *allegro*; чотирнадцята соната наче відразу починається з другої, повільної частини, та багато інших композиційних рішень. Але такі рішення та експериментальність в плані форми знаходять своє вагомe місце саме в пізніх сонатах. І саме тут з'являється відмінна риса його стилю – прагнення у філософському осмисленні буття, посилення ліричного початку.

Особливу увагу варто звернути на сонати ор. 106 та ор. 110. Саме ці дві сонати поєднують в собі чи найважливіші форми – сонату та фуґу,

кожна з яких є взірцем своєї епохи. А також в цих творах композитор чи не вперше виокремлює фугу, як самостійну завершену форму, що постає окремою частиною циклу, а не використовується як спосіб розвитку музичного матеріалу.

СОНАТА ОР. 106

Двадцять дев'ята соната, *сі бемоль мажор*, є однією з самих грандіозних сонат Бетховена. І, мабуть, саме тому вона не є дуже популярною серед виконавців. Адже піаніст, який наважився вивчити цей грандіозний опус, зіштовхується з цілим рядом проблем: перше, що може в якійсь мірі «злякати» виконавця – це небачений масштаб. Тому піаніст повинен мати витримку, хорошу пам'ять, вміння повністю досягнути та охопити цей цикл, бездоганно володіти інструментом та його можливостями, бути фізично сильним та витримувати та мати гармонічну чуйність і чіткість поліфонічної тканини.

Ця соната, також відома як *Hammerklavier*, є чи найвизначнішим твором фортепіанної спадщини композитора. Вперше текст був виданий 200 років тому, але ще досі для більшості виконавців цей твір залишається великою таємницею. Велику роль як для виконавця відіграє її назва – саме вона стає тим початковим кроком до кращого розуміння цієї сонати. Більшість представників старшого покоління Бетховена використовували специфіку звучання переважно способу гри притаманній концертним клавесинам, а Бетховен вирішив в цій сонаті виявити найважливіші виконавчі особливості та можливості, які дають власне молоточкове фортепіано, молоточковий інструмент.

Соната складається з чотирьох частин. Перша – класичне сонатне *allegro* – відрізняється від перших частин інших сонат Бетховена своєю масштабністю, але не містить якихось особливих структурних відмінностей. Друга частина – *Scherzo* – хоч і досить компактне, але насичене частими образними змінами.

Ми можемо знайти безліч зв'язків між першою частиною та фіналом сонати, серед яких, наприклад, велика кількість модуляцій. Бетховен, по суті, не просто проводить партії (а у фузі теми та її модифікації) в різних тональних відхиленнях, він наділяє кожний новий матеріал своєю тональністю. Спільним є ще те, що композитор дотримується тональних терцових поєднань в цих частинах: в першій частині основні для нього тональності – це *сі бемоль мажор* та *соль мажор*, а у фузі – *сі бемоль мажор* та *ре мажор*. Варто відзначити ще одну цікаву деталь: відомий піаніст Андрес Шифф в своїх лекціях зазначає, що ідейним, інтонаційним зерном всього циклу є терція

або ж триразове повторення (часто секвенційне) певного мотиву (Schiff, 2004). Таким чином композитор досягає хоч і прихованої, непомітної на перший погляд, але єдності циклу.

Третя ж частина написана в далекій від основної тональності та не містить в собі значних тональних відхилень. Основні тональності – це *фа дієз мінор*, *ре мажор* та *фа дієз мажор*. Лише в кодї з'являється далекий *соль мажор*, але він швидко поступається *фа дієз мінору*. Є певні далекі тональні відхилення в розробці, проте це виглядає скоріш як «пошук» виходу, який так виходу і не знаходить, і приводить нас в основну тональність.

Для розуміння загальної концепції даної сонати, та задля визначення виконавського значення фуги у циклі, стисло розглянемо обрані нами інтерпретаційні версії. Таким чином буде зрозуміла ідея кожного з виконавців.

Перша частина у виконанні Чейон Пак наче передбачає настрої фінальної фуги. Темп достатньо швидкий, притаманна метро-ритмічна свобода, особливо у насичених гармонічними змінами зворотах та при фактурних змінах, що дещо романтизує частину. Відчувається шалена енергія, яка більше подібна до оркестрового звучання, аніж до клавірного. Звідси ж і багатство артикуляції, динамічні контрасти. Але при всій такій фактурній та інтонаційно-змістовній деталізації гра піаністки не втрачає масштабності.

Друга частина пронизана стихійним, стрімким рухом. Виконавиця вільно використовує час, особливо для порівняння регістрів. Контрасти між розділами досягаються саме завдяки гри образів – від карнавальності в крайніх розділах, до простої, дещо грубуватої, народно-хвацької танцювальної музики.

Третя частина, як і попередні дві, має досить гнучкий та живий метроритм. Доволі ясний та чистий голос, багате використання педалі. Характер не має дуже глибоко горя, це скоріш подібно на розповідь, яка містить в собі елементи та описи переживань, а не самі переживання. Один з драматичних епізодів – головна партія в репрізі. Завдяки прихованій мелодії у фігураціях правої руки та низькому акордовому супроводі створюється враження пустоти, відчаю та смирення. Подібний емоційний стан з'являється в кодї при такому ж фактурному викладенні. Загалом частина звучить досить камерно та компактно.

Перша частина у виконанні Григорія Соколова наділена спокійним характером та вивіреном рухом. Піаніст майстерно користується можливостями інструменту – вся частина звучить поді-

бно оркестру: переклички різних груп інструментів (дерев'яні духові протиставляються струнній групі), соло валторни (початок розробки), оркестрові *tutti* тощо. А використання різноманітної артикуляції та бездоганне володіння часом не перевантажує всю частину (що є великою провокацією, у зв'язку зі щільною фактурою та її частими змінами).

Друга частина немов би продовжує споглядальні настрої попередньої. Створюється враження, що це продовження, своєрідна варіація першої частини сонати. Піаніст досягає певної закругленості початкових фраз, таким чином вони перетікають одна з одної. Лише стрімкий танок в народних настроях порушує цей оповідний ланцюжок, але після вихору (висхідний пасаж з подальшим зменшеним септакордом) знову панує початковий настрій. Лиш відхилення в *сі мінор* в заключному розділі частини, вносить якусь невпевненість та осторогу, тому останні мотиви залишають слухача з питанням.

Третя частина сповнена великим сумом. Виконавець бездоганно користується та демонструє можливості інструменту. та немов би грається тембрами – то з'являється звучання клавіру, то прослуховуються оркестрові барви. На відміну від попередніх частин, використання часу більш вільне. Це зумовлене вибором темпу, адже в такому досить повільному виконанні складно охоплювати фразу (особливо при появі довгих тривалостей), і навпаки, в дрібних тривалостях Соколову важлива максимальна інтонаційна деталізація та «випуклість». В репризі рушійним елементом виявились фігурації тридцять других, а не прихована мелодія. Подібного роду виконавське рішення наводить слухача на думку повної безповоротності та неможливості повернення теми, фатальності долі. Загалом частина постає, як свого роду епітафія людському життю. Навіть відхилення в мажор звучать лише як спогади світлого минулого.

Звертаючись до аналізу фуги, перше, що відразу стає помітним – піаністи виконують фугу в різних темпах. У версії Соколова фуга триває близько 12 хвилин, тоді як виконання Чейон Пак займає близько 9 хвилин. Варто зазначити, що хронометраж враховувався без *Largo*. Така темпова різниця обумовлена різним стильовим прочитанням виконавців. Фуга у виконанні Соколова має чітку основу на барокову традицію, в якій кожний мотив та інтонація були важливі для виконавця. Чейон Пак інтерпретує фугу більш романтично, звідси масштабніші інтонаційно-мотивні побудови, багате використання педалі, агонічні відхи-

лення, які почасти є реакцією на зміни фактури, тематичного матеріалу, гармоній та образів.

Ці кардинально різні прочитання небезпідставні, адже при детальному вивченні сонати ми повсякчас наштовхуємося на «звукові образи» та «емоційні стани» творів інших композиторів, подекуди послідовників Бетховена: в другій частині чуються Шуманівські ритми, в третій – відголоски трагічних опусів Шуберта. Й. Брамс взагалі майже цитує фанфарний вступ в своїй Першій сонаті. А фуга стоїть наче на межі епох – з однієї відлуння епохи Бароко та найяскравішого її представника – Й. С. Баха, з іншої – вже ХХ століття та масштабні фуги таких композиторів, як Д. Шостакович чи В. Задерацький.

Тому подібного роду стильова палітра сонати дозволяє виконавцям не обмежуватись конкретною епохою, а навпаки, відкриває нові горизонти та можливості для трактування авторського задуму.

Двадцять дев'ята соната – це чи не єдиний фортепіанний твір Бетховена, де він дає точну вказівку метронома. Через цю деталь виникло багато суперечок і дискусій, і в наш час це питання досі актуальне. Але такий історичний факт вносить свої корективи в розуміння інтерпретаційних відмінностей, адже, з одного боку, піаніст може опиратись саме на позначку метроному, а з іншого, відштовхуватись від власного виконавського досвіду, зокрема творів Бетховена.

Фуга у виконанні Григорія Соколова має барокову основу. Звідси багатство та різноманіття артикуляції, метро-ритмічна воля, що в кінцевій своїй інтеграції створюють найвищу об'єктивність інтерпретації. На думку Ф. Бузоні, всі шістнадцяті в цій фузі мають тематичне значення (Busoni, 1894). Порівнюючи два обраних нами виконання, саме в інтерпретації Соколова ця думка яскраво демонструється. Таким чином виконавець досягає максимальної пружності ритму, що відразу помітно в першому проведенні теми. Але вже з другого проведення тема відходить на другий план. Виконавець демонструє лише початкові її два мотиви, так зване «характеристичне зерно» теми, а рушійним матеріалом стає протискладення. Інтермедія продовжує характер теми. Їй притаманна танцювальність з деяким пристрибуванням. Емоційні та образні зміни з'являються в збільшеному проведенні (в збільшенні звучать як тема, так і протискладення). Тема, яка викладена в *мі бемоль мінорі* з контрапунктом в дециму в нижньому голосі, набуває серйозності, драматизується, але тим не менш, основним для виконавця є верхній голос з його збільшеним проти-

складенням. Непомітно відбувається повернення до першочергового настрою фуги (друга інтермедія). Але вона не досягає своєї кульмінаційної точки, і розчиняється, як тільки з'являється каданс *сі мінору*. Наступний розділ фуги (ракохід теми) також настає несподівано. Він весь витриманий в одному темпі, не дивлячись на певні можливі агогічні провокації (трелі, «заїкання» теми, що спровоковані паузи). І так несподівано, як почалась ця модифікована тема, так вона і завершується, плавно переходячи в інтермедію, що ґрунтується на мотивах ракоходу теми. Повернувшись до основного викладу теми, виконавець з максимально холодним розрахунком рухається у бік кульмінаційної точки. Навіть поява інтонаційних мотивів вступного *Largo* ніяким чином не відволікають, ба навпаки, цей епізод підсилює загальний емоційний підйом. Остаточною точкою розуміння, що тема вичерпала себе, стає останній ля мажорний акорд.

Друга тема постає перед слухачами холодною, відчуженою. Такий характер зумовлює і темпову зміну – вона звучить повільніше.

На відміну від попередніх змін та переходів між розділами, повернення першої теми достатньо помітне – вона наче перебиває спокійні настрої *ре мажору*. Відновлюється першочерговий темп, а характер набуває рішучих рис. Весь наступний матеріал сповнений несамовитою енергією. В першу чергу – це енергія ритму, що зароджувалась на початку фуги, і от нарешті вирвалась на волю. Навіть останнє проведення теми не втрачає своєї ритмічної сили, напруги та артикуляційної чіткості. Тільки трелі перед заключенням постають перед слухачем питанням: «Чи дійсно ми прийшли до цілі?». І як підтвердження вірнопроденого шляху, лунають фінальні акорди. Вони випромінюють світло та сповнені життєстверджувальним настроєм.

У виконавській версії Чейон Пак тема фуги звучить монолітно. Мікроцезури, які є після першого та другого мотивів, створюють ефект «невпевненості», боуцімто це ще не початок теми, а продовження її пошуків, які були в *Largo*. Але з третього мотиву стає зрозуміло, що це нарешті тема. Вона постає в жвавому, чіпкому та дещо впертому характері. Діалог між голосами відсутній, це більш нагадує палку суперечку, в якій тему постійно перебивають інші голоси. Спільну мову вони знаходять лише в першій самостійній інтермедії.

Тема у збільшенні наділена героїчним характером, а наступний епізод з трелями постає перед слухачами як напружений, схвильований. Друга інтермедія сповнена рішучості, але не зважаючи

на спорідненість музичного матеріалу з першою інтермедією, вона не містить в собі діалогу між голосами, ба навпаки – повертає нас в характер теми: жвавий, чіпкий, з невідступним рухом.

Ракохід теми – своєрідний ліричний відступ. Тут вбачається розгубленість від модифікацій теми, а намагання «вхопитись» за трель, як за щось вже знайоме, та «зависання» на затриманнях та дисонансах є спробою повернення в початковий устрій. Велике значення для виконавиці має протискладення – воно є рушійним елементом цього розділу та одночасно провісником другої теми. Після такого ліричного оазису з'являється секвенція, яка нагадує битву на мечах. *Sforzando* та гамоподібні мотиви створюють враження скреготу металу, що в кінцевому результаті знову повертає нас до початкового викладення теми з її сміливим, невідступним настроєм. Починаючи звідси, виконавиця не зменшує емоційний градус, а навпаки, доводить його до максимуму. Цим самим кульмінаційна вершина здається раптовою та неочікуваною.

Друга тема – помірна, оповідна, без будь-якої емоційної та драматичної напруги, немов би острів затишку посеред бурхливого моря. Темп залишається незмінним, майстерно демонструються різні голоси, які повсякчас наче винурюють назвні, затіняючи весь інший матеріал, а гармонічні зміни, що підкреслюються часом – як гра сонячних променів на поверхні цієї води.

Повернення першої теми доволі обережне, невпевнене з деяких острахом, аби не порушити споглядальний стан попереднього розділу. Але дуже швидко початковий характер захоплює елементи другої теми, таким чином повертаючи нас в попередній стан емоційної напруги. Основним матеріалом тут є ті голоси, в яких міститься протискладення, або які викладені більшими тривалостями.

Коли звучить досить імпровізаційно, подекуди навіть порушується метроритмічний устрій. Створюється враження, немов би всю цю колосальну споруду в один момент спіткає повна руйнація. Останнє проведення теми з'являється наче посеред пилу, хаосу, і ми повертаємось в стан вступного *Largo*, де композитор лише шукав тему фуги. Зараз – залишилась тільки тема. Останній розділ з трелями остаточно закриває цикл – стрибки на дециму, на ввідний тон з подальшим розв'язанням в тоніку, дають не просто стійку інтонаційну асоціацію з початковим фанфарним вступом з першої частини, а категорично стверджують, що, не зважаючи на будь-які душевні потрясіння, перепони та складнощі, в кінці шляху завжди буде переможний

фінал. Саме такі враження залишаються у слухача після прослуховування виконання Чейон Пак.

СОНАТА ОР. 110

Чудовим прикладом майстерності Бетховена в жанрі сонати є тридцять перша соната. В ній ми можемо знайти притаманні його пізньому періоду риси: панування пісенного, вокального початку – два аріозо, використання німецьких народних пісень в другій частині; а також у зв'язку з посиленням філософської ідеї – звернення до поліфонії (дві фуги з третьої частини).

Перша частина сонати – це наче продовження варіацій з попередньої сонати ор. 109. Але вже в п'ятому такті з'являється абсолютно новий образ. Деякі дослідники творчості Бетховена стверджують, що ця тема дещо нагадує тему II частини симфонії №88 Й. Гайдна. Дійсно, певні інтонаційні звороти, розмір $\frac{3}{4}$, спокійний та вишуканий колорит та яскраво-помітне оркестрове викладення матеріалу в сонаті уподібнюють ці дві теми. Взагалі, в цьому циклі Бетховен часто вдається до свого роду «запозичень» – окрім схожості теми в першій частині на тему Гайдна, аріозо з третьої частини близьке і по емоційному та філософському стану, і по структурі (вступ і лише потім аріозо) на арію з кантати BWV 159 “Es ist vollbracht” Й. С. Баха, а друга частина має інтонації двох народних пісень – “Unsa kätz häd kaz'ln g'habt” (У нашої кішки народились кошенята) та “Ich bin lüderlich, du bist lüderlich” (Я нечупара, ти нечупара).

Це сонатне *allegro* не містить в собі типових емоційних контрастів чи зіткнень, єдиний контраст, який тут є – це співставлення світлих ліричних спогадів з сумною та похмурою дійсністю, стрибки від внутрішнього до зовнішнього (одна з ознак цього – ущільнення фактури). Розробка коротка та дещо одноманітна (постійність ритмів, інтонацій, регістрів), проте роль її важлива. Вона – це своєрідний поворот у похмуру дійсність.

Майже непомітний перехід до репризи повертає нас в початковий стан світлої мрійливості, але вже з новим тональним забарвленням – з'являється модуляція в далекий для *re bemolte majjoru mi majjor*. Завдяки цій модуляції Бетховен збільшує саму репризу, наче прагне якомога довше бути в цьому стані спокою та споглядальності. Повторюючи та розвиваючи образи експозиції, реприза приходить до хорального епізоду, основна ідея якого – затвердити висновки світлої, спокійної споглядальної лірики. Після цієї емоційно-холодної та прозорої своєрідної вставки з'являються нові переливи арпеджіо – свого роду кода, яка продовжує настрої всієї репризи.

Друга частина – *Allegro molto* – повна протилежність першій частині. Бетховен неначе відтворює картину вуличного натовпу, якоїсь простої буденної метушні, що в свою чергу протиставляється настроям першої частини. В тріо пасажі восьмих з дещо джазовими ритмічними інтонаціями та синкопована ліва рука створює враження легкості та безтурботності. Загадково, дещо з сумом звучить розв'язання кадансу у *фа мажор* (основна тональність частини – *фа мінор*). Цей *фа мажор* розсіює всі ці побутово-безтурботні настрої.

Грандіозна третя частина починається з повної самотності: оркестровий вступ наповнений сумних пошуків, вагань, які поступово кристалізуються в речитатив, а згодом у *Arioso dolente*.

На відміну від фуги з сонати ор. 101, ці фуги не мають жанрового характеру. Тема тут спокійна, в якійсь мірі споглядальна, і лише під кінець першої фуги вона набуває більш вольових та енергійних настроїв (сприяє цьому стретне проведення теми). Дійшовши до життєстверджувального кадансу, прямо перед самою кульмінацією, музика зупиняється на домінантсептакорді, який раптово модулює в кватсексакорд, і з'являється друге *Arioso*, з характерною позначкою *perdendo le forze*. На відміну від першого варіанту, тут мелодія постійно переривається паузами, які порушують її рух; це свого роду хворобливе дихання, яке закінчується ударами пульсу (соль мажорний тризвук в кінці *Arioso*). І після такого емоційно напруженого розділу єдине, що може якось повернути до життя і урівноважити форму – це ще одна фуга.

У виконавській версії Соколова відразу стає помітним, як виконавець співставляє між собою перші дві частини, тим самим відокремлюючи їх від подій, які будуть відбуватись у третій частині. Перша частина насичена агогічними відхиленнями, завдяки яким досягається різнобарв'я тембрів та контраст тематичного матеріалу. Динамічні позначки максимально віддалені. Це свідчить про оркестрове мислення виконавця. Так, *forte* набуває тембрів мідних духових інструментів, тоді як *piano* уподібнюється до звучання флейт, скрипок та подекуди асоціюється з людським голосом. В другій частині виконавець яскраво демонструє ідею Бетховена, а саме співставлення народної простоти та певної грубості на протигагу душевним переживанням першої частини. Танцювальність, випуклість динаміки та артикуляції, що допомагає досягти контрастності образів – це ті виконавські риси, які відразу стають помітними. В середньому розділі навпаки виконавець тяжіє до певної об'єднаності, до довгих фраз. Навіть

синкопи, які починаються в нижньому регістрі та знаходять свою метричну опору на першу долю лише у верхньому регістрі, не є перешкодою цьому об'єднанню. Таким чином розділ набуває рис швидкого, легкого танцю.

В *Arioso* помітна опора на вокальну основу, мелодія якої чітка та ясна. Воно поки немає якогось суму, а навпаки наділене емоціями гніву та болю, та проявляє супротив. Драматизму виконавець досягає завдяки акордам в лівій руці – спочатку вони далекі, виконують лише функцію гармонічного фону, але згодом виходять на один план з мелодією, таким чином ущільнюючи фактуру та додаючи напругу. Перша fuga наче продовжує емоційний стан *Arioso*. Вона вольова, рішуча, і, не зважаючи на те, що має чітку опору на барокову традицію, не містить артикуляційного багатства. Поступове розгортання подій від самого початку тримає слухача в напрузі.

Друге *Arioso* позбавлене волі, активного руху, та є лише певним підсумуванням всіх попередніх подій. Витримане в одному темпі, без будь-яких відхилень, сповнене смиренням та усвідомленням невідхильності долі. Заключні акорди звучать трохи перебільшено динамічно, але таким чином відбувається відновлення сил, дещо несподіване та почасти неймовірне, адже після такого драматизму, якого досягає Соколов у своїй інтерпретаційній версії, важко уявити ще якийсь продовження, особливо «позитивного» характеру.

Друга fuga більш активна за попередню, тим самим протиставляється і першій фузі, і другому *Arioso dolente*. Вона, друга fuga, відразу носить в собі переможний характер. Артикуляційно теж відрізняється від своєї «напарниці». Варто також зазначити масштабність виконавської думки. Вже починаючи від повернення в основну, *la bemol majornu*, тональність, піаніст неухильно, невідступно рухається до останнього фінального акорду.

Загалом в інтерпретаційній версії Григорія Соколова соната постає перед слухачами, як грандіозна споруда, що складається з двох частин: перша містить в собі розгортання ліричних подій, внутрішніх переживань та роздумів (перша частина сонати), які протиставляються зовнішнім емоційним проявам, простору життєвого світу людини (друга частина сонати); третя частина сонати, що може умовно поділитись на 5 частин-розділів (вступ – *Arioso* – перша fuga – *Arioso dolente* – друга fuga), відтворює ті ж протискладення, але ще більш поглиблені, доведені до свого емоційного максимуму. Так, два *Arioso* – це прояв самих далеких, глибоких та інтимних переживань

і відчуттів людини, тоді як fuga – уособлення чистого раціоналізму. Таким чином виконавцю вдається якнайкраще відтворити ідею композитора.

Висновки. Підсумувавши, можна стверджувати, що fuga у сонатному циклі відіграє важливу композиційну роль. Інтерпретаційні приклади двадцять дев'ятої сонати показують, як піаністи по-різному трактують значення fugи. Так, у виконанні Чейон Пак відмінною рисою є те, що вона трактує fuga, як продовження перших двох частин, а третя частина є наче окремим твором. Соната виконанні Григорія Соколова набуває цілісності завдяки спробі об'єднання третьої та четвертої частини в одне ціле, на кшталт «прелюдії та fugи», протиставляючи два протилежні світи – світ емоцій, філософських роздумів та світ чистого раціонального погляду на життя.

Сонати оп. 106 та оп. 110 мають багато спільних рис, серед яких: звернення до народної пісенності та танцювальності, глибокофілософські роздуми, що притаманні повільним частинам, використання клавикордних способів звуковидобування. Також помітним є той факт, що в сонаті оп. 106 інтонаційне зерно теми зароджується ще в початковому фанфарному вступі першої частини. Ту саму ідею Бетховен повторює в сонаті оп. 110, але в останній – це вже не інтонаційні натяки, а майже дослівне викладення теми. Таким чином композитор створює арку між частинами, яка є ще одним допоміжним елементом об'єднання цих масштабних, нетипових ні за формою, ні за змістом, циклів.

Тим не менш, помітна основна відмінність в композиційній ідеї цих опусів. Так, в двадцять дев'ятій сонаті fuga має дуалістичні риси, що впливають на композиційну будову всього циклу – з однієї сторони вона є способом «відновлення» сил після *Adagio*, хоч за своїм драматургічним і тональним устроєм важко піддається об'єднанню в один цикл з попередньою третьою частиною (наче прелюдії та fuga); з іншої – fuga може бути продовженням основного настрою перших двох частин циклу. В тридцять першій сонаті ці дві fugи є невід'ємною складовою своїх попередніх *Arioso*, які поєднані тональністю, і настільки самостійні, що можуть існувати окремо від перших двох частин сонати (на прикладі виконання Г. Соколова).

Такі кардинально різні прочитання опусів Бетховена свідчать про те, що fuga в сонатному циклі відіграє вагомий драматургічний роль, що дозволяє виконавцям по-різному трактувати форму в цілому та встановлювати в своїй інтерпретаційній

версії індивідуалізовані взаємозв'язки між частинами. Включення фуґи у сонатний цикл дає можливість ширшого стильового інтерпретування. Так, у виконанні Чейон Пак фуґа, як і всі інші частини циклу, набуває романтичних рис, тоді як інтерпретаційна версія Соколова має барокову

традицію. Тобто фуґа не лише динамізує сонатний цикл та слугує потужним засобом вагомого підсумку усього драматичного розвитку твору, але й свого роду централізує навколо себе інші частини, таким чином наділяючи сонату контекстуальними стильовими варіантами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Москаленко В. Г. Лекції з музичної інтерпретації / навч. посібник. 2013. URL : <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/V.-Moskalenko-Lektsiyi-z-muzichnoyi-interpretatsiyi-Navchalnij-posibnik.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).
2. Пясковський І.Б. Поліфонія / навч. посібник. Київ : ДМЦНЗКіМУ, 2003. 242 с.
3. András Schiff – Sonata No. 29 in Bb, Op. 106 – Beethoven Lecture-Recitals. URL: <https://youtu.be/UD8Isld41k8> (дата звернення: 13.07.2023).
4. Bach-Busoni. The first twenty-four Preludes and fugues of the Well-Tempered Clavichord, G. Schirmer, Inc., New York, 1894, 195–205 p.
5. Beethoven, Piano sonata No. 31 in A-Flat Major. Op. 110. URL: [https://www.wikiwand.com/en/Piano_Sonata_No._31_\(Beethoven\)?_isMobileViewPreferred=true&__shouldShowAds=true](https://www.wikiwand.com/en/Piano_Sonata_No._31_(Beethoven)?_isMobileViewPreferred=true&__shouldShowAds=true) (дата звернення: 13.07.2023).
6. Beethoven: Sonata No. 29 Bb, Op. 106, (Live) Grigory Sokolov. URL: https://youtube.com/playlist?list=PLuR14XiwYmkaEznVhNBTM_-mAvll3p_yd (дата звернення: 13.07.2023).
7. Beethoven`s letters. A critical editions with explanatory notes by Dr. A. C. Kalischer, London, 1909, 439 p.
8. Rubinstein Competition 2023: Chaeyoung Park plays Piano sonata № 29. URL: <https://www.youtube.com/live/te4bHjq6ZBE?feature=share> (дата звернення: 13.07.2023).
9. Sokolov plays Beethoven`s Sonata op 110. URL: <https://youtu.be/VQE1FP7m55M> (дата звернення: 13.07.2023).

REFERENCES

1. Moskalenko V. G. (2003) Lektsii z muzychnoi interpretatsii [Musical interpretation lectures] URL : <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/V.-Moskalenko-Lektsiyi-z-muzichnoyi-interpretatsiyi-Navchalnij-posibnik.pdf> (data zvernennia: 13.07.2023) [in Ukrainian]
2. Piaskovs`kyj I. B. (2003) Polifoniia [Poliphony]. Kyiv : DMTsNZKiMU, 242 s. [in Ukrainian]
3. András Schiff (2004) Sonata No. 29 in Bb, Op. 106 – Beethoven Lecture-Recitals. URL: <https://youtu.be/UD8Isld41k8> (accessed: 13.07.2023).
4. Bach-Busoni. (1894) The first twenty-four Preludes and fugues of the Well-Tempered Clavichord, G. Schirmer, Inc., New York, pp. 195–205.
5. Beethoven, Piano sonata No. 31 in A-Flat Major. Op. 110. URL: [https://www.wikiwand.com/en/Piano_Sonata_No._31_\(Beethoven\)?_isMobileViewPreferred=true&__shouldShowAds=true](https://www.wikiwand.com/en/Piano_Sonata_No._31_(Beethoven)?_isMobileViewPreferred=true&__shouldShowAds=true) (accessed: 13.07.2023).
6. Beethoven: Sonata No. 29 Bb, Op. 106, (Live) Grigory Sokolov. URL: https://youtube.com/playlist?list=PLuR14XiwYmkaEznVhNBTM_-mAvll3p_yd (accessed: 13.07.2023).
7. Beethoven`s letters (1909). A critical editions with explanatory notes by Dr. A. C. Kalischer, London, 439 p.
8. Rubinstein Competition 2023: Chaeyoung Park plays Piano sonata № 29. URL: <https://www.youtube.com/live/te4bHjq6ZBE?feature=share> (accessed: 13.07.2023).
9. Sokolov plays Beethoven`s Sonata op 110. URL: <https://youtu.be/VQE1FP7m55M> (accessed: 13.07.2023).

UDC 7.12:711

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-14>**Weidi ZHANG,***orcid.org/0000-0001-7743-2475**PhD student at the Faculty of Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) zhangweidi@sust.edu.cn***Oleksandra KOLISNYK,***orcid.org/0000-0002-4374-6043**Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) kolisnyk.ov@kmutd.edu.ua*

CONFUCIANISM AND DESIGN OF TRADITIONAL CHINESE RURAL SETTLEMENT: INFLUENCES, VALUES, CONTEMPORARY SIGNIFICANCE

The article explores how Confucianism and the Confucian concept of the clan influenced the design of architectural styles of rural settlements, the spatial forms of traditional settlements, which are harmonious, in sharp contrast to the large number of similar settlements with chaotic layouts. Individual houses and courtyards make up a coherent and orderly «single» system of a zigzag structure, making its internal functions clear and rational. The author analyzes the perception of the space of traditional Chinese settlements from the standpoint of balanced relations between people and nature, which are promoted by Confucianism. The author proposes a concept of settlement space that is relevant to the present, meets the modern needs of ecodesign and the principles of preserving the ecological criteria of coexistence on the planet, and reveals the influence of a doctrine that emerged more than 2 thousand years ago. The scientific contribution of this paper is a study of the Chinese interdisciplinary scientific discourse on the influence of Confucianism on the formation of Chinese settlement design traditions and, at the same time, emphasizes the importance of Confucianism's ideas and meanings in relation to the interaction of people outside their homes, in particular, in social relations. The importance of human dignity, family values and rights, and the creation of a harmonious and orderly social environment are components of the Confucian design, which is inherent in the style of settlements and social relations. It is noted that this design reflects traditional thinking embodied in various types of life activities that are guided by Confucianism and imperceptibly promote the idea of etiquette and order, so that education and space are closely combined in the Chinese socio-cultural space. The materials of the article are useful for those who study design in higher education institutions or are engaged in scientific research on the impact of philosophical ideas and deep meanings on everyday life.

Key words: *design, confucianism, traditional countryside, rural settlement, contemporary meaning.*

Вейді ЧЖАН,*orcid.org/0000-0001-7743-2475**аспірант факультету дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) zhangweidi@sust.edu.cn***Олександра КОЛІСНИК,***orcid.org/0000-0002-4374-6043**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) kolisnyk.ov@kmutd.edu.ua*

КОНФУЦІАНСТВО І ДИЗАЙН ТРАДИЦІЙНОГО КИТАЙСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ: ВПЛИВИ, ЦІННОСТІ, СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті досліджується як конфуціанство та конфуціанська концепція клану вплинули на дизайн архітектурних стилів сільських поселень, на просторові форми традиційних поселень, які є гармонійними, що різко контрастує з великою кількістю подібних поселень з хаотичним плануванням. Окремі житлові будинки та дворища складають цілісну і впорядковану «єдину» систему зигзагоподібної структури, роблячи її внутрішні

функції зрозумілими і раціональними. Здійснено аналіз сприйняття простору традиційних китайських поселень з позиції збалансованих відносин між людьми і природою, які пропагуються конфуціанством. Пропонується концепція простору поселення, яка актуальна для сьогодення, відповідає сучасним потребам екодизайну та принципам збереження екологічних критеріїв співжиття на планеті й виявляє вплив вчення, яке виникло юльше 2 тис. років тому. Науковим внеском даної роботи є дослідження китайського міждисциплінарного наукового дискурсу щодо впливу конфуціанства на формування традицій китайського дизайну поселень та, водночас, підкреслюється значення ідей та сенсів конфуціанства по відношенню до взаємодії людей поза межами їх помешкань, зокрема, у соціальних зв'язках. Важливість людської гідності, сімейних цінностей та прав, створення гармонійного та впорядкованого соціального середовища є складовими створеного конфуціанством дизайну, властивого і стилю поселень і соціальним стосункам. Зазначено, що цей дизайн відображає традиційне мислення, втілене в різних видах життєдіяльності, які керуються конфуціанством і непомітно пропагують ідею етикету і порядку, так що освіта і простір тісно поєднуються у китайському соціо-культурному просторі. Матеріали статті корисні для тих, хто вивчає дизайн у вищих навчальних закладах або займається науковими дослідженнями впливу філософських ідей, глибинних сенсів на повсякдення.

Ключові слова: дизайн, конфуціанство, традиційна сільська місцевість, сільське поселення, сучасне значення.

Problem statement. Confucianism has had a significant impact on Chinese and global history. It shapes and fosters Chinese culture and permeates every aspect of social life (Bae, 2020: 608). The reflection of Confucianism's political philosophy, economic thought, and military thought reflects culture's beneficial influence on the political economy of that era. Confucianism, a Chinese ethical and philosophical school, founded by the Chinese philosopher Kung Fu Tzu (Confucius), is central to the Chinese way of life and principles of societal organization. Confucius drew from ancient traditions to conceive of an ideal human characterized by humanity, a sense of duty, respect for elders, love for humanity, modesty, justice, and self-restraint. Confucius promoted harmonious relationships between individuals and encouraged social order both in the family and in the state., Confucius emphasized the importance of a clear hierarchy in society and the distribution of responsibilities among its members. Confucianism viewed moral self-improvement and adherence to etiquette as fundamental to maintaining social order, proclaimed the power of the ruler sacred, and be the goal of public administration. Confucianism held that the goal of public administration is the people's interests. Following the time when the Han Dynasty distanced itself from Confucianism, the integration of Confucianism with Taoism and Buddhism during the Wei, Jin, Sui, and Tang Dynasties, and the emergence of Neo-Confucianism in the Song and Ming Dynasties marked new stages in its development. Confucianism has undergone various changes throughout its long history and has emerged as an essential part of China's cultural heritage (Hu, 2021). This philosophy and ideology are profoundly significant to Chinese politics, economy, culture, philosophy, patriarchal ethics, science and technology, etc. It has been the Chinese nation's code of conduct and moral code from the 5th century BC, till nowadays. The traditional urban planning, settlement planning, architectural

design and dwelling house design in China are inevitably influenced by the traditional Chinese culture. Compared with the traditional agricultural society, they align with the self-sufficient small-scale peasant economy and go forward tortuously with the birth of the traditional culture. A unique form has been formed in this environment – The Confucian village pattern and residential shape (Jiang-Fu, 2021). As the orthodox thought of feudal times, Confucianism has a great impact on the creation of traditional Chinese settlement space, especially in the space of traditional clan settlement, which can reflect the mainstream Confucianism of traditional Chinese context behind it because it reflects the characteristics of social and economic activities of the rural clan in the corresponding feudal period in architectural form space (Jing, Shan, 2023).

Exploring the ideological and cultural theoretical basis of traditional settlement space construction and discovering the advantages and disadvantages of traditional settlement space construction theory and paradigm can help people to understand more deeply the space form of traditional and the design idea of architectural details, which is beneficial to the protection, restoration, inheritance and development of excellent traditional culture, especially the construction culture of settlement. They will also bring enlightenment and beneficial thinking to China's contemporary space construction and design (Kwon, Woo, 2019: 272).

At the same time, from the core idea of Confucianism, this paper explores the theoretical basis of the formation of its spatial order, starting from the clan culture of the real traditional village. Analysis of the traditional settlement environment and the villager's production, life, ecological activities and the relationship between the Confucian core ideas. Combined with examples of the clan of residential architecture research, he explores the Confucian culture in residential architecture design

and plays the role of significance (Lee, Min, Kim, 2022: 14-142). From the macroscopic village location to the microscopic brick tile transformation, seeks the clan settlement the space creation rule. On this basis, we conclude that “courtesy” and “benevolence” are the criteria people follow in their daily life and behaviour in traditional society.

Analysis of research. Confucianism is the main focus of this study, other scholars have made notable contributions to the study of Chinese rural settlements. Yu Jiandong focuses on the application of traditional Confucian principles to modern architecture and also explores how to achieve harmony with the environment (Yu, 2014). In addition, scholars like JW Spain argue that cultural differences and geographical conditions facilitate frequent cultural exchanges and interactions between peoples (Spain, Brewer, 2002: 187-194). Wu Liangyong has also delved into the link between cultural values and traditional Chinese architectural design (Wu, 2016: 95). These researchers, among others, have emphasised the multidimensional character of Chinese settlement design, which is influenced by a variety of historical, cultural and environmental factors. The significance of this study is that it reveals an ecological view of settlement design, which is an emerging concept in today’s society. It has important implications for contemporary urbanisation and sustainable development, making it an important decision for policy makers in these fields.

The aim. Of the article is to investigate how Confucianism and the Confucian concept of the clan has greatly influenced the design of architectural styles and the perception of space in traditional Chinese settlements, and to provide a more comprehensive understanding of the factors that shape the design of rural settlements in China by drawing on the work of other leading researchers in the field.

Presentation of the main material. Nowadays, the rise of Confucianism is an inevitable result of history and a revelation of the times. At the same time, combined with examples of modern residential architecture research, explore the role and significance of Confucian culture in residential building design. Confucianism can last for thousands of years without being destroyed, it has unique and strong vitality and is not invariable, rigid thinking. It means the Chinese national culture has full adaptability and great inclusiveness. A “reasonable core” must exist beyond time and space to have immortal value. Confucian philosophy provides us with rich and profound ideological resources and valuable wisdom for solving modern society’s problems (Liu, Chunyu, 2022: 353). Confucian culture is an open scientific system and

can keep pace with the times. Confucianism can not only solve the problems faced by human society but also promote the harmonious development of the relationship between man and the world and promote the progress of human civilization (Lily, Kong, Yang, 2021). Therefore, as far as the present age is concerned, it is very important to study the great realistic value of Confucianism, especially to analyze its influence on Chinese culture and environment.

Inheritance and expression of Confucianism in traditional clan settlements

Confucianism, derived from China’s ancient buildings, ancient villages, traditional residential planning and construction rules, is the theoretical basis of China’s traditional space creation. Its architectural layout and structure also reflect the influence of “harmony between man and nature”. Clan settlement has typical significance in Chinese traditional living space. It is based on consanguinity, involving all aspects of production, life, recreation, and another spatial family village (Shan, Tian, 2022). In its formation, it was greatly influenced by Confucian culture and thought and gradually evolved into a residential building with regional and national characteristics. The planning and establishment of clan settlement, space form, development law and so on are all unique and accompanied by Chinese traditional culture (Fig. 1).

The Confucian thought of “benevolence, propriety and the doctrine of the mean” is comprehensive and impacts the spatial order. The Confucian theory of dwelling place also has an important enlightenment to modern society. First, Confucianism is family-oriented, advocating a “benevolent” relationship between men and women, derived from the family as the central living space, the traditional space for the ancestral hall, hall, or elderly room as the main axis. At the same time, Confucianism also advocated the importance of human dignity and rights and the

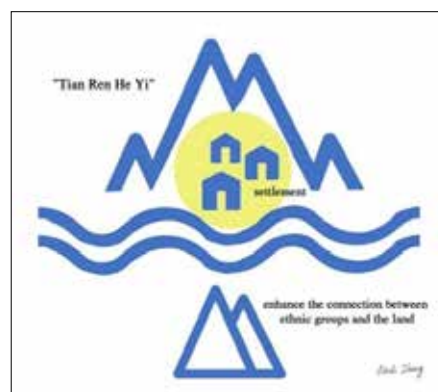

Fig. 1. Weidi Zhang, The layout of the clan under the “Heaven and Man thought”, 2023 (author’s)

establishment of a harmonious, equal, and orderly social environment. Secondly, the space of clan settlement reflects traditional thought, embodied in marriage, funerals, temple and other activities (Fig. 1). Production, life and other activities, all guided by Confucianism and imperceptibly propagate the idea of etiquette and order so that education and space are closely combined (Wu, Liang, Shen, Jiang, 2022: 989).

The ideal state of human settlement in traditional settlement construction is “harmony between man and nature”. For production and living, we should choose the best ecological space. This paper expounds and analyzes how to use the concept of “harmony between man and nature” in a modern landscape environment and demonstrates and explains it with examples. First, “Harmony between Heaven and Man” will produce ecological space for life, close ties between clansmen and regions, meet the needs of a self-sufficient small-scale peasant economy in settlements and embody regional, economic and ecological characteristics in space construction (Shan, Tian, 2022). With the symbiosis of man and nature as the design principle, the living environment can conform to the laws of nature and social development and create a sustainable and inclusive modern urban landscape ecosystem. Then the ancient planners, designers and gardeners imitated nature and sought harmony between the “Heaven Way” and “Humanity”. They drew inspiration from natural elements and regarded space as a condensed and characteristic natural life with a unique theme and ecological nature (Zhang, Chan, 2021: 377). Therefore, in a sense, the traditional space system is an organic whole full of the concept of harmonious coexistence of man and nature, with strong vitality and inclusiveness. Third, the decorative elements of traditional Chinese space are mostly based on the surrounding natural environment, promote the spirit of craftsmen, and pay attention to beauty so that the building structure and craft aesthetic reach a perfect fusion, such as Huizhou ancient architectural stone carvings, wood carvings, brick carvings, wall paintings, they work fine, prominent theme, exquisite material, it is a typical representative. On this basis, architectural decoration and architectural essays in the traditional space to assume the role of “teaching without words” in education have not yet been popularized today. The exercise of spreading stories, inheriting culture and other functions is a typical residential space with the nature of education (Gao, 2022: 3437).

Overall, the creation of traditional clan settlement embodies the social consciousness, economic basis and political environment, clan belief and the

construction level of successive dynasties. It has rich and profound philosophical connotations and embodies a unique understanding of the relationship between human nature and nature. Chinese traditional clan settlements have identities and differences. For example, the clan concept centred on family keeps the vitality of clan settlement and reflects the identity characteristics of traditional settlement; meanwhile, with the social and economic development and frequent population flow, traditional clan settlement appears to be differentiated and varied. Influenced by the geographical, political and historical environment and other factors, the settlement planners and users have different interpretations and applications of Confucianism, resulting in various traditional settlements with local and clan characteristics. Confucianism is the ideological and cultural basis behind the identity and differences of traditional Chinese settlements. It is a key to opening the door to traditional Chinese buildings.

Influence of Confucianism on Environment Design and Contemporary Enlightenment

Influenced by Confucianism, the planning and design of traditional rural clan settlements constitute a special regional environment. Its beauty of harmony between architecture and nature, the combination of architectural spaces, the creation of spatial functionality and the detailed decoration of architectural structures are of great reference significance and can inspire the environmental design of contemporary rural and urban areas:

1) The ecological settlement concept of harmony between man and nature, which constructs an ideal clan settlement environment of harmonious coexistence between man and nature, is a reference for contemporary urban planning and rural revitalization. On this premise, people with good living behaviour and habits maintain society’s sustainable development. The ecological environment is beautiful; the surrounding vegetation is luxuriant, the animal species are rich and colourful, the rich natural resources have provided the conditions for the villagers to reproduce, and the village production and life obtained a reliable guarantee. This kind of Confucian humanism and ecological design thought has the characteristics of Chinese traditional wisdom and is also lacking in planning contemporary cities and villages. Most contemporary planning and design have nothing to do with the natural ecological environment, the architectural space is relatively closed, and the connection and interaction between the living space and the living space of animals and plants are ignored (Fig. 2).

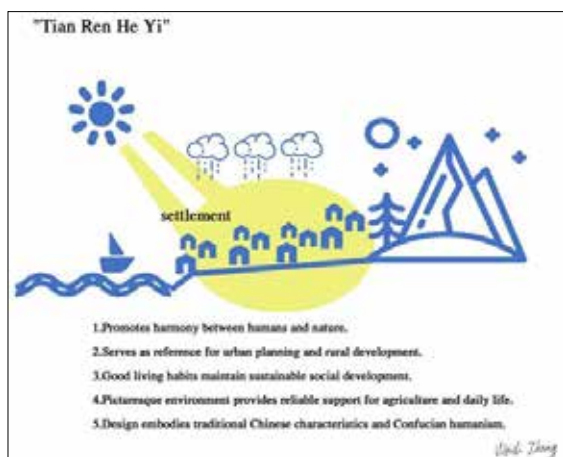

Fig. 2. Weidi Zhang, Best settlement option, 2023 (author's)

2) The spatial form of traditional rural clan settlements is very orderly and harmonious, with integrity and unity, in sharp contrast to many barbarous people and villages with chaotic planning at the same time. Single residences and courtyards constitute a complete and orderly “one” zigzag structure system, making its internal functions clear and rational. The arrangement form of unit houses makes the settlement space relationship clear, the living order clear, and the space sense strong. From the above aspects, the village has formed a certain degree of organization and stability of the human settlement system, thus ensuring people’s normal production and communication activities and promoting socio-economic and cultural development. The distribution of units left and right so that the courtyard of this unit of public space has been efficient use, but also in line with the needs of small families.

3) The fine decoration of the complex plays a key role in the whole space. It represents a unique clan culture and reflects the connotation of Confucianism, which is of educational significance. Such a strong

sense of experience, and education in fun, so that the space has a cultural spirit of the design approach will be the future living space in urban landscape design. The exquisite craftsmanship of traditional architectural decoration is in line with the spirit of “craftsman spirit” advocated by contemporary times.

4) The indoor and outdoor space is closely related to the villagers’ production, residence and customs; cultural activities constitute its space, and the form of space is restrained and changes the fate of villagers. The two are the relationship and development of mutual cause and effect. The natural environment of the village, the architectural space, and the villagers’ customs are highly consistent, which are the tertiary space (production, life and ecology) advocated by contemporary rural space planning and have certain reference significance.

Conclusion. To summarize, based on the above, it can be argued that the influence of Confucianism, in particular the Li category, the philosophy of ritual, rite and cosmic order, which is reflected in the triad of Heaven-Earth-Human relations, on the mentality of the Chinese society is extremely large and can be traced in various fields. Architecture has become one of the most representative fields of combining Confucian philosophy and design. In this paper, some buildings in traditional Chinese paintings such as Riverside Scene at Qingming Festival are quoted to fully explain the embodiment of Confucianism in ancient architecture.

In modern society, people have different requirements for living in the environment, and the interconnectedness with the world through landscape and architecture is often overlooked or even ignored. Therefore, in this article, the authors emphasize the importance of design that is rooted in deep life-affirming philosophical criteria that have stood the test of time and continue to be relevant.

BIBLIOGRAPHY

1. Bae, B. Comparative and Historical Analysis of Early Donghak: Cross-Religious Dialogue between Confucianism and Catholicism in 19th-Century Korea. *Religions*. 2020, 11, 608. URL: <https://doi.org/10.3390/rel11110608>
2. Gao, Ruixiang, et al. Understanding Zhongyong with A Zhongyong Approach: Reexamining the Nonlinear Relationship between Zhongyong and Creativity from A United Contradiction Perspective. *Frontiers in Psychology*. 2022:3437. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.903411>
3. Hu, Bo, et al. Motivational Tendency Differences Between the Pre-qin Confucianism and Legalism by Psycholinguistic Analysis. *Frontiers in psychology*. 2021. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.724093>.
4. Jiang-Fu, L. “Confucianism”, an Alternative Source of Belief in Contemporary Chinese Society: An Empirical Study of the Founding of Xin in a “Confucian” Company. *Religions* 2021, 12, 819. URL: <https://doi.org/10.3390/rel12100819>
5. Jing, Shan, and Neelke Doorn. Engineers’ moral responsibility: A confucian perspective. *Science and Engineering Ethics*, 26(1), 233-253. URL: <https://doi.org/10.1007/s11948-019-00093-4>.
6. Judith, W., Spain, Peggy, Brewer, Virgil, Brewer, S., Garner, et al. (2002). Ethics and Geography – Impact of Geographical Cultural Differences on Students Ethical Decisions. *Journal of Business Ethics*. № 41(1). 187–194. URL: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1021322811290> [in English].

7. Kwon, S.-h, Woo, J. On the Origin and Conceptual Development of ‘Essence-Function. *Religions* 2019, 10, 272. URL: <https://doi.org/10.3390/rel10040272>
8. Lee, H.J., Min, K.R., Kim, M.Y. Park, S.M. The Impact of Entrepreneurial Leadership and Ethical Climate on Public Service Motivation in Korea and China: Moderating Role of Confucian Values. *Sustainability* 2022, p. 14–142. URL: <https://doi.org/10.3390/su142114162>
9. Liu, L., Chunyu Zh. The effect of confucianism on job crafting using psychological contract fulfilment as the mediating variable and distributive justice as the moderating variable. *Psychology Research and Behavior Management*. 2022. № 15. 353 p. URL: <https://doi.org/10.2147/PRBM.S343927>
10. Lily, Zhao, Kong, Fanzhu, Yang, Xiurang. Study on the Relationship Between Confucian Filial Piety Culture and Chinese Youth’s Entrepreneurial Intention. *Frontiers in psychology*. 2021. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.783399>.
11. Nie, Jing-Bao. The summit of a moral pilgrimage: Confucianism on healthy ageing and social eldercare. *Nursing ethics*. 2021. № 28.3. p. 316–326. URL: <https://doi.org/10.1177/0969733020944446>
12. Phan HP, Rose M, Hedrick E, et al. Advancing the study of positive psychology: the use of a multifaceted structure of mindfulness for development. *Front Psychol*. 2020. № 11. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01602>
13. Shan, Tingting, Xiaoya, Tian. Gentleman seek harmony but not uniformity: The heterogeneity of entrepreneurial team and organizational resilience. *Frontiers in psychology*. 2022. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.948708>.
14. Spain J., W, Brewer P., Brewer V., et al. Ethics and Geography – Impact of Geographical Cultural Differences on Students Ethical Decisions. *Journal of Business Ethics*, 2002, 41(1): 187–194. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1021322811290>
15. Wu, Liangyong. Urbanization Should Not Be Achieved at the Expense of Rural Areas. *China Strategic Emerging Industries*, no. 73, 2016, pp. 95. DOI: 10.19474/j.cnki.10-1156/f.000056.
16. Wu, Y., Liang, H., Shen, Y., Jiang, Q. The Ritualization of Classic Confucian Spirit of Jing (Reverence and Respect): Evidence from Traditional Chinese Capping Ritual. *Religions* 2022, № 13, 989 p. URL: <https://doi.org/10.3390/rel13100989>
17. Yu, Jiandong. The Concept of Public and Private Interests in Traditional Confucianism and its Modern Differentiation. *Journal of Henan Normal University (Philosophy and Social Sciences Edition)*, vol. 41, no. 2, 2014, pp. 102–105. URL: <https://doi.org/10.16366/j.cnki.1000-2359.2014.02.018>.
18. Zhang, H., Chan, P.W.K. Understanding and Supporting the Confucian Heritage Culture International Students in Victorian Independent Schools: A Perspective of School Leders. *Soc. Sci.* 2021, № 10, 377 p. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci10100377>

REFERENCES

1. Bae, B. (2020). Comparative and Historical Analysis of Early Donghak: Cross-Religious Dialogue between Confucianism and Catholicism in 19th-Century Korea. *Religions*. № 11, 608. <https://doi.org/10.3390/rel11110608>
2. Gao, Ruixiang, et al. (2022). Understanding Zhongyong with A Zhongyong Approach: Reexamining the Nonlinear Relationship between Zhongyong and Creativity from A United Contradiction Perspective. *Frontiers in Psychology*. 3437. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.903411>
3. Hu, Bo, et al. (2021). Motivational Tendency Differences Between the Pre-qin Confucianism and Legalism by Psycholinguistic Analysis. *Frontiers in psychology*. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.724093>.
4. Jiang-Fu, L. (2021). Confucianism”, an Alternative Source of Belief in Contemporary Chinese Society: An Empirical Study of the Founding of Xin in a “Confucian” Company. *Religions*. № 12, 819. URL: <https://doi.org/10.3390/rel12100819>
5. Jing, Shan, and Neelke, Doorn. (2023). Engineers’ moral responsibility: A confucian perspective. *Science and Engineering Ethics*. № 26(1), 233–253. URL: <https://www.researchgate.net/publication/331369118>
6. Judith, W., Spain, Peggy, Brewer, Virgil, Brewer, S., Garner, et al. (2002). Ethics and Geography – Impact of Geographical Cultural Differences on Students Ethical Decisions. *Journal of Business Ethics*. № 41(1). 187–194. URL: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1021322811290>
7. Kwon, S.-h, Woo, J. (2019). On the Origin and Conceptual Development of ‘Essence-Function. *Religions*. № 10, 272. URL: <https://doi.org/10.3390/rel10040272>
8. Lee, H.J., Min, K.R., Kim, M.Y. Park, S.M. (2022). The Impact of Entrepreneurial Leadership and Ethical Climate on Public Service Motivation in Korea and China: Moderating Role of Confucian Values. *Sustainability*. 14–142. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/21/14162>
9. Liu, L., Chunyu Zh. (2022). The effect of confucianism on job crafting using psychological contract fulfilment as the mediating variable and distributive justice as the moderating variable. *Psychology Research and Behavior Management*. № 15. 353 p. URL: <https://doi.org/10.2147/PRBM.S343927>
10. Lily, Zhao, Kong Fanzhu, and Yang Xiurang. (2021). Study on the Relationship Between Confucian Filial Piety Culture and Chinese Youth’s Entrepreneurial Intention. *Frontiers in psychology*. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.783399>.
11. Nie, Jing-Bao. (2021). The summit of a moral pilgrimage: Confucianism on healthy ageing and social eldercare. *Nursing ethics*. № 28.3. 316–326. URL: <https://doi.org/10.1177/0969733020944446>
12. Phan HP, Rose M, Hedrick E, et al. (2020). Advancing the study of positive psychology: the use of a multifaceted structure of mindfulness for development. *Front Psychol*. № 11. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01602>
13. Shan, Tingting, Xiaoya Tian. (2022). Gentleman seek harmony but not uniformity: The heterogeneity of entrepreneurial team and organizational resilience. *Frontiers in psychology*. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.948708>.
14. Spain J., W, Brewer P., Brewer V., et al. Ethics and Geography – Impact of Geographical Cultural Differences on Students Ethical Decisions. *Journal of Business Ethics*, 2002, 41(1):187–194. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1021322811290>

-
15. Wu, Liangyong. (2016). Urbanization Should Not Be Achieved at the Expense of Rural Areas. *China Strategic Emerging Industries*, № 73. 95. DOI: 10.19474/j.cnki.10-1156/f.000056.
 16. Wu, Y., Liang, H., Shen, Y., Jiang, Q. (2022). The Ritualization of Classic Confucian Spirit of Jing (Reverence and Respect): Evidence from Traditional Chinese Capping Ritual. *Religions*. 13, 989 p. URL: <https://doi.org/10.3390/rel13100989>
 17. Yu, Jiandong. (2014). The Concept of Public and Private Interests in Traditional Confucianism and its Modern Differentiation. *Journal of Henan Normal University. Philosophy and Social Sciences*, № 41 (2), 102–105. URL: <https://doi.org/10.16366/j.cnki.1000-2359.2014.02.018>.
 18. Zhang, H., Chan, P.W.K. (2021). Understanding and Supporting the Confucian Heritage Culture International Students in Victorian Independent Schools: A Perspective of School Leders. *Soc. Sci.* 10, 377 p. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci10100377>

Цю ЧЖУАНЬЮЙ,
orcid.org/0000-0002-9003-1294
аспірант кафедри живопису
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) qiuzhuangyu@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ РЕАЛІЗМ В ОЛІЙНОМУ ЖИВОПИСІ КИТАЮ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті проаналізовані новаційні процеси в побутовому жанрі Китаю кінця XX – початку XXI ст. У цей період в художній культурі країни продовжує активно розвиватися реалістичний побутовий живопис. «Соціальний реалізм» зберігає свою актуальність в образотворчій культурі завдяки зрозумілості візуального образу, насиченості відсилками до досвіду людини, спогадів про дитинство й юність, втіленню побуту різних прошарків суспільства та ін. Підняття загальносуспільних питань, пошук нових тем, утримання принципів «місцевого мистецтва», синтез національних культурних особливостей і використання досвіду європейського мистецтва стали головними ознаками «соціального реалізму» в Китаї.

На протизагу тенденцій ідеалізації й героїзації образів в жанровому олійному живопису 1950–1980-х років, політика реформ та відкритості в сучасному Китаї забезпечила для художників небачені до цього можливості реалізації свого таланту. Визначено, що у творчості багатьох китайських реалістів простежується «нова глибина» у відображенні реального життя в усіх її проявах, інтерес до побуту й інтересів різних прошарків суспільства.

Наприкінці XX століття в китайському суспільстві активізується суспільне життя, розвиваються ліберальні рухи, що відображається у творчості митців Китаю. Кожен з них по-своєму переживав нові реформи, але їх поєднало намагання показати життя сучасної людини в різних життєвих ситуаціях, завдання розкрити внутрішній світ героїв. Представники «нового реалізму» – Хе Дуолінг, Ай Сюань, Ло Джунлі, Лю Сяодун, Чень Іфей, Сінь Дунван та ін. синтезують принципи реалістичного мистецтва і здобутки національної культури, намагаються знайти індивідуальну манеру і свою тематику. Творчі пошуки митців відбивають їх самосвідомість і стан китайського суспільства наприкінці XX – початку XXI ст.

В картинах Хе Дуолінга, Ай Сюаня, Лю Сяодуна відчувається інтерес до зображення своїх друзів, молодих інтелектуалів, представників «нової інтелігенції». Відомий сучасний художник Чень Іфей у сценах міського життя в мегаполісах країни поєднує «нове» відчуття сучасності з вишуканістю китайської національної культури. На картинах Сун Вейміна сцени родинного життя, народних свят, відпочинку та дозвілля, щоденної праці людей вирізняються гротескністю, емоційністю та щирістю.

У своїх роботах олією художники поєднують реалістичну техніку з романтизмом китайської естетики. Картини на побутову тематику китайських митців – зображення повсякденних сцен, сільських робіт, традиційних свят та ін., дають уявлення про традиційний спосіб життя китайців різних прошарків суспільства, їхні звичаї, буденні заняття, мрії та сподівання тощо. Гостро реагуючи на соціальні і духовно моральні проблеми суспільного життя в країні, сучасні китайські художники знаходяться в активному пошуку нових форм для надання нової змістовності сюжетним композиціям.

Ключові слова: китайське мистецтво, олійний живопис, побутовий жанр, реалізм, імпресіонізм, соціальна тема, традиції, новації.

Qiu ZHUANGYU,
orcid.org/0000-0002-9003-1294
Graduate Student at the Department of Painting
Kharkov State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) qiuzhuangyu@gmail.com

SOCIAL REALISM IN CHINESE OIL PAINTING OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY

This article analyzes the innovative processes in the genre art of China in the late XX – early XXIst centuries. Within this period, realistic genre art continues to actively develop in the artistic culture of the country. “Social realism” retains its relevance in the artistic culture due to the clarity of the visual image, the richness in referring to human experience, memories of childhood and youth, the objectification of everyday life of various layers of society, etc. Raising different public issues, searching for new topics, maintaining the principles of “local art”, synthesizing national cultural peculiarities, and using the experience of European art have become the main features of “social realism” in China.

Opposed to the trends of idealization and heroization of characters in the genre of oil painting of the 1950s–1980s, the policy of reforms and openness in modern China has provided artists with unprecedented opportunities to realize their talents. It has been determined that in the work of many Chinese realists a “new depth” is traced in reflecting real life in all its manifestations, as well as interest in everyday life and interests of different layers of society. At the end of the 20th century, social life became more active in Chinese society, and liberal movements began to develop, which was immediately reflected in the work of Chinese artists. Each of them experiences new reforms in their own way, but they are united by the common desire to show the life of modern people in various life situations, to reveal this inner world of heroes. Representatives of the “new realism” – He Duoling, Ai Xuan, Lo Jun Li, Liu Xiaodong, Chen Yifei, Xin Dong Wan, etc. synthesize the fundamentals of realistic art and the achievements of national culture, try to find an individual manner and their own theme subject, which would reflect the self-awareness of the Chinese and the state of Chinese society at the turn of the XX–XXI centuries.

The works of He Duoling, Ai Xuan, and Liu Xiaodong give us the feeling of interest in depicting their friends, young intellectuals, representatives of the “new intelligentsia.” The prominent contemporary artist Chen Yifei combines the “fresh” sense of modernity with the sophistication of Chinese national culture in scenes of urban life in China’s metropolises. In the paintings of Sun Weimin, scenes of family life, national holidays, leisure, and the daily routine of people stand out for their grotesqueness, emotionality, and sincerity.

Artists combine realistic technique with the romanticism of Chinese aesthetics in their oil works. Paintings on everyday subjects by Chinese artists – depicting everyday life, rural work, traditional celebrations, etc. – give an idea of the traditional way of life of Chinese people of different layers of society, their customs, daily activities, dreams, and hopes, etc. Sharply reacting to the social and spiritual moral problems of social life in the country, modern Chinese artists are in active search of new forms to give new meaning to plot compositions.

Key words: Chinese art, oil painting, genre painting, realism, impressionism, social topics, traditions, innovations.

Постановка проблеми. Соціальні процеси є рухомим предметом інтересу художників. Починаючи із середини ХХ століття в Китаї простежується період, в якому спостерігається відкрите та цілеспрямоване освоювання реалістичними митцями соціальної проблематики, пробудження гострого інтересу до сьогодення, його осмислення в контексті багатовікової історії і традицій. В силу цілісності художньої картини світу соціальна проблематика набуває сутнісних, глибинних характеристик.

Мета роботи полягає в розкритті соціальної теми в сюжетному олійному живопису Китаю. Мета зумовлює наступні завдання:

- вивчити стан вивченості проблеми;
- окреслити процес змін та трансформації соціальної проблематики в творчості китайських митців кінця ХХ – початку ХХІ ст.;
- на прикладі творчості визначних майстрів реалізму виявити тенденції розвитку фігуративного живопису та їх зв’язок з соціально-політичними рухами означеного періоду;
- провести стилістичний аналіз живописних творів митців, окреслити коло поширених тем.

Аналіз досліджень. Основними джерелами дослідження є праці китайських науковців, серед яких потрібно виділити монографії Лю Вея, Лу Хуна, І Ін, в яких представлений аналіз розвитку китайського олійного живопису. Наряду з розглядом художнього життя і образотворчого мистецтва ХХ століття, науковці розглядають різноманітні фактори політичного, економічного і соціального характеру, які сприяли розвитку олійного реалістичного живопису кінця ХХ–ХХІ ст. Головною

передумовою розвитку соціальної проблематики, на думку науковців, стала ідея «пошуку істини у реальних фактах», інтерес до відображення життя різних верств населення, розуміння своєї національної ідентичності.

В каталогах серії «Школа китайського реалізму» (Сінь Дунван, Ай Сюань) та журнальних публікаціях (Сун Веймін, Цзя Децзян), виданих у Китаї, основна увага приділяється біографії митців та особливостям їх живописної техніки. У виданнях також містяться висловлювання китайських художників стосовно їх мистецьких уподобань, що розкриває вектори їх творчого пошуку.

Серед літератури на українській мові треба відмітити праці молодих китайських мистецтвознавців – Сунь Ке, Хао Сяо Хуа, Чжижун Ген. В їх дисертаційних дослідженнях і публікаціях на основі вивчення естетичних принципів китайської культури вивчаються портретне мистецтво олією, традиції розвитку реалістичного живопису країни та ін. Дослідники розглядають сучасне мистецтво в контексті традицій, оскільки концепції і прийоми традиційного східного мистецтва визначають своєрідність й унікальність сучасного китайського живопису олією. Втім, розвиток й особливості сучасного фігуративного реалістичного живопису Китаю ще недостатньо висвітлений в мистецтвознавчих дослідженнях, що робить поставлені в статті проблеми актуальними.

Виклад основного матеріалу. Восени 1976 року, із закінченням «культурної революції» (1966–1976), китайське суспільство увійшло в нову еру, коли живопис олією отримав більше

простору для розвитку. Після 1977 року означена мистецька галузь переживала період відновлення і поступово набирала небачених раніше обертів. Художники після примусових зображень «пульсуючих хвиль соціалістичного будівництва» у період політизації мистецтва шукали нові теми, своєрідні художні прийоми їх втілення. Митці, які мали високу художню підготовку до «культурної революції», сприяли появі у станковому живопису нових стилів – «сільського реалізму», «ліричного реалізму», «мистецтва шрамів» та ін., намагаючись реалізувати своє покликання вони знаходили нові ідеї та мистецькі концепції (Лю Вей, 2016: 204).

21 грудня 1980 року в Національному художньому музеї Китаю розпочалася друга національна молодіжна художня виставка. Мета заходу полягала в тому, щоб продовжувати сприяти розвитку китайського олійного реалістичного мистецтва після довгого періоду соціалістичного реалізму, відкривати та пропонувати нові соціальні теми в мистецтві.

У 1985 році понад ста китайських художників і мистецтвознавців провели семінар у східнокитайській провінції Аньхой біля гір Хуаншань. На ньому ряд відомих митців і критиків мистецтва призвали художню еліту до пошуків більшого художнього різноманіття та поглинання нових ідей для відображення соціальних проблем країни, більш глибокого вивчення «зовнішнього світу». У наступні роки було створено «Китайське товариство художників олією» і Комітет мистецтва олією Асоціації китайських художників, які сприяли організації виставок, семінарів, навчальних курсів і друку публікацій про мистецтво олією (Сун Веймін: 2005).

На початку 1990-х років Китай прийняв ринкову економіку та ще більше відкрився впливам зовнішньому світу. Усе це спонукало до появи молодих поколінь художників у галузі олійного живопису, чії експериментальні роботи в широкому діапазоні стилів демонструвалися на виставках по всій країні, часто викликаючи широкі публічні дискусії. В цих роботах простежується пошук «етнічного» і національного колориту та його поєднання з досвідом західноєвропейського мистецтва. Пошук нових тем та індивідуального стилю стало основним питанням на новоствореному китайському ринку мистецтва, що базувався на бажанні китайських митців увійти в арт-простір Європи і Америки.

Однією з найвідоміших картин, яка вплинула на подальший розвиток соціальної теми в реалістичному живопису Китаю, можна назвати

диптих відомого художника Ло Чжунлі. Це роботи «Батько» і «Мати» (Весняні шовкопряди). Початкову професійну освіту художник здобув у 1968 році закінчивши середню школу при Інституті образотворчих мистецтв провінції Сичуань. Після закінчення навчання митець майже десять років писав з натури у горах Даба, збираючи матеріал для сюжетних композицій і пейзажів. У 1978 році він вступив до відділу живопису олією в Інститут образотворчих мистецтв Сичуаня. Після його закінчення у 1982 році він залишився в університеті на посаді професора. Пізніше, відчуваючи постійний потяг до вдосконалення техніки олійного живопису і поглиблення знань з теорії живопису, Ло Чжунлі пройшов стажування в Королівській академії образотворчих мистецтв в Антверпені у Бельгії (1983) (Lu Hong: 2013, 342).

В картині «Батько» (іл. 3) художник вирішує образ людини похилого віку, яка незважаючи на тяжкий життєвий досвід зберігає гідність, надію на краще життя і своєрідну красу. В роботі «Мати», яка була створена одночасно з його знаменитим твором «Батько», зображена стара жінка, що тримає бамбукове решето з весняними шовкопрядами і дбайливо вигодовує їх. Ці роботи стали популярними в китайському мистецтві завдяки відсутності ідеалізації головних героїв, підкреслення їх низького соціального статусу, співчуття до їх важкої сільської праці. В картині «Мати» художник акцентує увагу на сивому волоссі жінки, її сутулій поставі, набряклих із синіми жилами руках. Стара жінка насолоджується своєю важкою працею. Згідно з аналізом, тема праці є найбільш розповсюдженою в фігуративному мистецтві Китаю.

Концепція «сільського реалістичного живопису» була висунута в статті «Думання про сільський реалістичний живопис», що була опублікована Шуй Тяньчжун у вересні 1984 року в журналі «Мистецтво». Мистецтвознавець прокоментував роботи Ло Чжунлі, Чень Даньціна та інших та вперше запропонував поняття «сільський реалістичний живопис». Шуй Тяньчжун зазначив, що зображення сільського та простого життя в реалістичних картинах є «чесною істиною, яку прагнуть бачити люди, які щойно пережили соціальні і політичні гоніння» та називає ці роботи «правдивими і сучасними» (Лю Вей, 2016: 301).

Однією із знакових робіт «нового часу» стала сюжетна композиція «Третє покоління» (1984). Її створили два видатних митця Хе Дуолінг і Ай Сюань. Згідно з нашими спостереженнями, в Китаї ще з середини XX століття стало розповсюджено працювати над великими станковими тво-

рами групою митців, іноді навіть з різними художніми смаками. На нашу думку, до цього призвели особливості мистецького періоду у цей час, коли до виконання розпису або великої картини, замовники підшукували декількох майстрів заради підсилення мистецької якості творів, «схрещенню» кращих рис різних мистецьких концепцій та прискоренню виконання замовлення.

Хе Дуолінг і Ай Сюань – високопрофесійні митці-реалісти, які отримали художню освіту в кращих художніх Вишах Китаю. Так, Хе Дуолінг закінчив Інститут образотворчих мистецтв Сичуаня після того, як університет відновив вступні іспити у 1978 році. Його найбільш відома картина «Весняний вітер пробудився» (1981) стала взірцем так званого «ліричного» реалізму.

Ай Сюань народився в Цзіньхуа (Чжецзян) в 1947 році. Він закінчив школу образотворчих мистецтв при Центральній академії образотворчих мистецтв Китаю в 1967 році і почав викладацьку діяльність в майстерні живопису олією у Пекінській академії живопису (1984). Він є одним з видатних представників китайському реалізму. Разом із Ван Ідуном та Ян Фейюном, художник став співзасновником мистецької групи «Пекінська школа реалізму», яка згодом була перейменована у «Китайську школу реалізму» (2005) (Ай Сюань, 2010: 4).

Двоє відомих художників-реалістів Хе Дуолінг і Ай Сюань в якості моделей для картини «Трете покоління» обрали своїх друзів – художників, які, на їх думку, представляли «дух» нової творчої еліти. Це груповий портрет покоління інтелектуальної молоді Китаю «нової доби». Серед них в роботі можна впізнати відомих на сьогодні майстрів олійного живопису – Чжай Юнміна, Лю Цзякуня, Чжоу Чунья, Чжан Сяогана та інших (Хе Дуолінг, 2011: 97)

У подальшому, картини представника руху «Живопис шрамів» Хе Дуолінга стають більш сміливими за ракурсами персонажів. Спустошені простори з сухою землею біля безживних каменів, на фоні яких художник розміщує своїх героїв, підкреслюють аскетизм і суворість середовища, що їх оточує. Розчищена земля символізує відчуття свободи після гніту тоталітарного режиму, який «душив» особистості; віддзеркалює позбавлення від тягарів минулого і безумовну надію на краще. Люди, за відчуттям автора, немов намагаються опритомніти від травм минулого, відчуті «горизонти» майбутнього, знайти новий сенс життя (Чжижун Ген, 2017: 98).

В картині «Молодість», Хе Дуолінг втілює образ молодої жінки, одягненої у військову форму,

передає дух перевтілення, пошук нових орієнтирів у добу соціальних зрушень. Безплідний фон свідчить про душевний стан дівчини, про її невпевненість у своїй долі, роздуми про можливі шляхи змін. Біля обличчя жінки зображений орел, що вільно розпускає свої крила. У Китаї цей могутній птах є символом Сонця: сміливості, моці, швидкості і проникливості. Таким чином митець показує, що молоде покоління готове вільно обирати свій шлях, але відчуває певну розгубленість (Хе Дуолінг, 2011: 37).

Подальші станкові роботи Ай Сюаня набувають ще більшого лірично-романтичного звучання. Під час подорожей по провінції Сичуань, митець розкриває для себе нову тему – екзотику побуту етнічних меншин Китаю, зокрема тибетців. Ізоляція тибетських поселень від цивілізації дозволила їм зберегти свою традиційну культуру і побут. Цій темі присвячено багато робіт майстра, зокрема «Можливо, небо все ще синє», «Вітер завтрашнього дня неможливо пояснити», «Спів, що все більше віддаляється» (іл. 1), «Свята гора» (іл. 2). На картинах Ай Сюаня здебільшого небагато персонажів. Його герої втілені з глибокою переконливою реалістичністю. Ай Сюань поєднує в олійному живопису традиції реалістичного мистецтва зі східними елементами каліграфії. Чіткий контур, нюансні тональні і колористичні відношення, різноманітна фактурна текстура стали особливостями авторського живописного методу Ай Сюаня. Художник втілює художній образ персонажів точними і ритмічними «штрихами». Композиція робіт невимушена, уся увага глядача зосереджується на дрібніших деталях обліку персонажів.

Іл. 1. Ло Чжунлі. Батько. 1980. Полотно, олія. 216x152. Національний музей Китаю

Лл. 2. Хе Дуолінг, Ай Сюань. Третє покоління. 1984. Полотно, олія, 180x190. Лонг музей Вест Бунд

У 1990-х роках, разом із просуванням ринково-орієнтованих реформ, замість великих мистецьких рухів, китайський олійний живопис починає розвиватися різнобічно, з більш соціальним контекстом. Під впливом західного сучасного мистецтва, китайські художники починають застосовувати нові концепції, продовжуючи черпати натхнення з повсякденного життя. Так, митці більше зосереджуються на розкритті конкретних життєвих явищ, ніж на рішенні суто живописних задач.

Цікава лінія в розвитку соціальної проблематики простежується в сюжетних композиціях Сун Вейміна. Художник майже все життя провів в

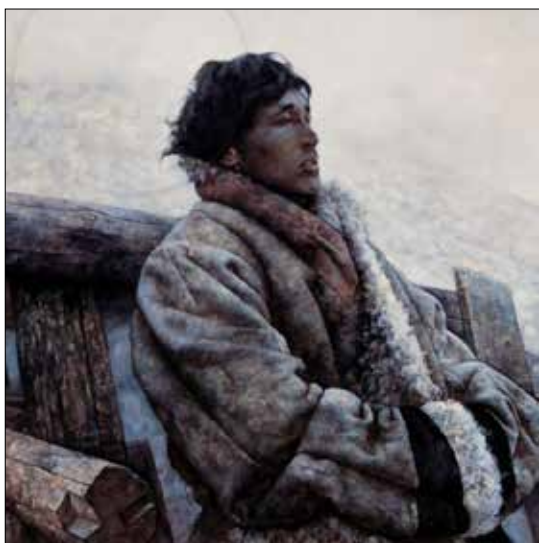

Лл. 3. Хе Дуолінг. Молодість. 1984. Полотно, олія. 150x187. Національний музей Китаю

сільській місцевості Китаю, пов'язуючи всю свою творчість з життям людей, що живуть вдалі від мегаполісів. Отримавши високий рівень художньої освіти в Центральній академії образотворчого мистецтва (Пекін), митець багато разів їздив за кордон, вивчаючи класицистичні й імпресіоністичні твори.

Художник особливо чутливий до відображення умов життя та побуту різних верств населення. Під впливом західного сучасного та постмодерністського мистецтва, Сун Веймін прагне перевершити зовнішній вигляд природи та надати глядачам розуміння «суттєвого» у реальності, втілити не «факти», а їх «інтерпретації» (Лю Вей, 2016: 484).

Особливу роль в фігуративних композиціях митця надається пейзажу. Ландшафтний фон є немов резонатором зображених художником

Лл. 4. Ай Сюань. Спів, що все більше віддаляється. Полотно, олія. 100x100. 1995

Лл. 5. Ай Сюань. Свята гора. Полотно, олія. 190x220. 2003

Іл. 6. Сун Веймін. У серпні. Полотно, олія. 190x180. 1994–1995. Приватна збірка

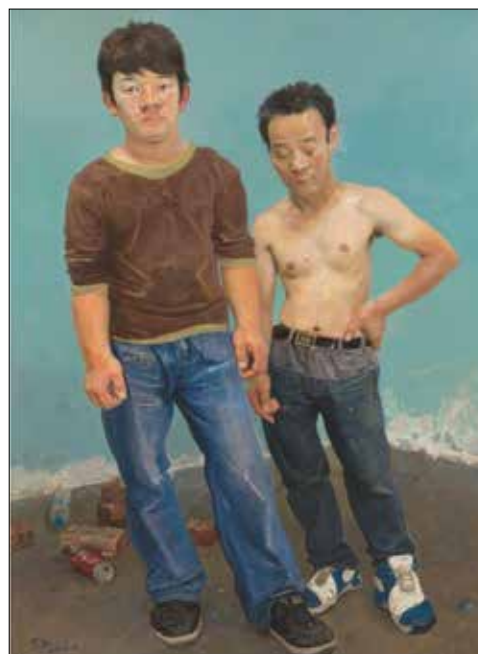

Іл. 7. Сун Веймін. Сім дівчат. Полотно, олія. 160x200. 2005. Приватна збірка

повсякденних сцен. Елементи побутового жанру та пейзажу гармонійно взаємодіють та становлять нерозривне ціле в роботах майстра. В численних фігуративних композиціях художника акцентовано монументальні фігури розташовані на тлі яскраво освітлених пейзажів (іл. 6–7).

Деякі китайські художники у станкових композиціях вдало використовують й інтер'єрне середовище. Знаним майстром подібних картин є Сінь Дунван (1963–2014). Він отримав професійну освіту на художньому факультеті Педагогічного коледжу Шаньсі Цзіньчжун (1988). В роботах Сінь Дунвана простежується зацікавленість життям простих людей, їх зовнішнім і внутрішнім світом. Основною особливістю його робіт є пошук духовної взаємодії між персонажами і глядачем.

Наприклад, в картині «Зустріч» (іл. 8) представлені образи двох хлопців з різними темпераментами і статуєю. Вони стоять немов позуючи перед фотокамерою. Один з них пильно дивиться на глядача. Таким чином художник хоче занурити глядача в життя і характер персонажів, відчуття їх переживання і сподівання. Незважаючи на кремезну статуру парубка, його невпевнена поза, зажаті руки свідчать про певну сором'язливість, незахищеність. Інший – маленький і худорлявий, але постава його тіла та міміка, свідчать про спокій і легкість характеру. Заради більш сучасного звучання твору і розкриття життя людей в мегаполісі, Сінь Дунван додає в картину незвичні для класичного живопису елементи. Зображення консервних банок, пластикових пляшок, цеглин, що розсипані по землі, представляє невимушені повсякденні будні китайських мас, «стандарти» сучасної матеріальної культури. Сінь Дунван

Іл. 8. Сінь Дунван. Цзянху. Зустріч. 2008. Полотно, олія. 180x130. Приватна збірка

намагається зламати обмеженість фотореалізму в аспекті формотворення: фігури гіперболізовані з великими головами, з короткими і сильними руками. На відміну від тематики мистецтва Культурної революції, що представляло ідеалізацію реалій, відрив від соціальних аспектів життя, стиль реалізму Сінь Дунвана представляє визнання та повторне відкриття неоціненної цінності особистості (Децзян, 2003: 14).

Висновки. Наприкінці XX – початку XXI ст. на тлі глобалізації китайське сучасне мистецтво стикається з новими міжнародними викликами та можливостями. В станкових творах багатьох майстрів

олійного живопису Китаю простежується виразний соціальний підхід до фігуративних композицій, прагнення до психологічного розкриття образів. Проаналізовано, що емоційний вплив на глядача досягається завдяки гротескній передачі загальної атмосфери, образності й «стилізації» буденних

явищ. Стилiстично, митці здебільшого зберігають принципи реалістичного мистецтва, але знаходять індивідуальну манеру виконання станкового твору, збагачуючи її образотворчими засобами імпресіонізму (Сун Веймін), фотореалізму (Ло Джунлі), «ліричного реалізму» (Ай Сюань) та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнев А. Базові принципи китайського національного пейзажу: дослідження та дискусії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Вип. 57. Т. 1. 2022. С. 137–143.
2. Сунь Ке. Китайський олійний живопис періоду «шрамів мистецтва» та виникнення неокласицизму. *Народознавчі зошити*. 2018. № 5 (143). С. 1308–1319.
3. Хао Сяо Хуа. Актуальні проблеми китайського мистецтва другої половини XX – початку XXI століття в контексті традицій та новітніх естетичних концепцій. *Народознавчі зошити*. № 5 (113). 2013. С. 920–925.
4. Чжижун Ген. Між «гохуа» та «сіанхуа»: розвиток реалістичного живопису в Китаї у XX – XXI сторіччях (на прикладі жіночого портрету). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2017. № 3. С. 94–104.
5. Чжижун Ген. Фотореалізм у сучасному китайському живописі: жіночий портрет. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2018. № 6. С. 47–55.
6. Lu Hong. *The History of Chinese Contemporary Art 1978–1999*. Shanghai Calligraphy and Painting Press, 2013. 560 p.
7. Shang Hui. *The Lonely Journey Crossing Cultures*. Shanghai: People's Art Publishing House, 2010. Pp. 340–343.
8. Yi Ying. *Liu Xiaodong: Chinese Contemporary Oil Painter Case Study*. China, Wuhan: Hubei Fine Arts Publishing House, 2009. Pp. 90–92.
9. Sullivan M. *The Arts of China*. Berkeley: University of California Press, 1984. 278 p.
10. 中華意蘊 中国油画艺术国际巡展. Résonance chinoise: Academy International touring exhibition of ink chinese painting of Painting / texts Zhan Jianjun, Shao Dazhen, Wang Yong, Zhang Zuying. China: China National Academy, 2016. 344 p.
11. 劉淳著. 中國油畫史 增訂本. 北京 版社, 2016. 544頁.
12. 美术. 孙为民. 淡化现实主义的状态到了该扭转的时候了. 2005 年. 第3期. URL: https://sunweimin.artron.net/news_detail_26946
13. 贾德江. 忻东旺: 新写实主义油画: 中国著名油画家技法讲座. 北京工艺美术出版社, 2003. 25頁.
14. 艾轩. 中国写实画派: 艾轩 绘. 长春 吉林美术出版社, 2010. 47頁.
15. 忻东旺. 中国写实画派 / 忻东旺. 吉林美术出版社, 2009. 143頁.

REFERENCES

1. Korniev A. (2022) Bazovi pryntsypy kytayskoho natsionalnoho peizazhu: doslidzhennia ta diskusii. [Basic Principles of Chinese National Landscape: Studies and Discussions] Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho univertytetu im. I. Franka. – Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobytsk State Pedagogical University named after I. Franko, 57, 1. 137–143. [in Ukrainian].
2. Sun Ke. (2018) Kytayskyi oliinyi zhyvopys periodu “shramiv mystetstva” ta vynykennia neoklasyizmu. [Chinese oil painting of the period of “scars of art” and the emergence of neoclassicism] Narodoznavchi zoshyty. – Ethnological notebooks, 5, 143. 1308–1319. [in Ukrainian].
3. Khao Siao Khua. (2013) Aktualni problemy kytayskoho mystetstva druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolittia v konteksti tradytsii ta novitnykh estetychnykh kontseptsii. [Actual problems of Chinese art of the second half of the 20th – beginning of the 21st century in the context of traditions and the latest aesthetic concepts] Narodoznavchi zoshyty. – Ethnological notebooks, 5, 113. 920–925. [in Ukrainian].
4. Chzhzyzhun Hen. (2017) Mizh “hokhua” ta “siankhua”: rozvytok realistychnoho zhyvopysu v Kytai u XX–XXI storichchiakh (na prykladi zhinochoho portretu). [Between “gohua” and “xianhua”: the development of realistic painting in China in the 20th–21st centuries (on the example of a female portrait)] Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv : zb. nauk. pr. – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: coll. of science papers, 3. 94–104. [in Ukrainian].
5. Chzhzyzhun Hen. (2018) Fotorealizm u suchasnomu kytayskomu zhyvopysi: zhinochy portret. [Photorealism in modern Chinese painting: female portrait] Tradytsii ta novatsii u vyshehii arkhitekturno-khudozhnii osviti: zb. nauk. pr. – Traditions and innovations in higher architectural and art education: coll. of science papers, 6. 47–55. [in Ukrainian].
6. Lu Hong. (2013) *The History of Chinese Contemporary Art 1978–1999*. Shanghai Calligraphy and Painting Press. 560. [in English].
7. Shang Hui. (2010) *The Lonely Journey Crossing Cultures*. Shanghai: People's Art Publishing House. 340–343. [in English].
8. Yi Ying. (2009) *Liu Xiaodong: Chinese Contemporary Oil Painter Case Study*. China, Wuhan: Hubei Fine Arts Publishing House. 90–92. [in English].

9. Sullivan M. (1984) *The Arts of China*. Berkeley: University of California Press. 278. [in English].
10. (2016) 中華意蘊 中国油画艺术国际巡展. Resonance chinoise: Academy International touring exhibition of ink chinese painting of Painting / texts Zhan Jianjun, Shao Dazhen, Wang Yong, Zhang Zuying. China: China National Academy. 344. [in Chinese, in English].
11. 劉淳著 (2016). 中國油畫史 增訂本. 北京 版社[History of Chinese oil painting]. 北京 版社. Beijing: China Youth Press. 544. [in Chinese].
12. 美术 (2005). 孙为民. 淡化现实主义的状态到了该扭转的时候了. [It is time to change the state of downplaying realism]. Fine art, 3. URL: https://sunweimin.artron.net/news_detail_26946 [in Chinese].
13. 贾德江(2003). 忻东旺: 新写实主义油画: 中国著名油画家技法讲座[Xin Dongwang: New Realistic Oil Painting: Lectures on the Techniques of Famous Chinese Oil Painters]. 北京工艺美术出版社. Beijing: Arts and Crafts Publishing House, 25. [in Chinese].
14. 艾轩 (2010). 中国写实画派: 艾轩 绘. 长春 吉林美术出版社 [School of Chinese realistic painting: Ai Xuan]. 长春 吉林美术出版社. Changchun: Jilin Fine Arts Publishing House, 47. [in Chinese].
15. 忻东旺 (2009). 中国写实画派: 忻东旺. [School of Chinese Realism: Xin Dongwang]. 吉林美术出版社. Changchun: Jilin Fine Arts Publishing House, 143. [in Chinese].

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Ло Чжунлі. Батько. 1980. Полотно, олія. 216 x 152. Національний музей Китаю.
2. Хе Дуолінг, Ай Сюань. Третє покоління. 1984. Полотно, олія, 180x190. Лонг музей Вест Бунд.
3. Хе Дуолінг. Молодість. 1984. Полотно, олія. 150x187. Національний музей Китаю.
4. Ай Сюань. Спів, що все більше віддаляється. Полотно, олія. 100x100. 1995. Приватна збірка.
5. Ай Сюань. Свята гора. Полотно, олія. 190 x 220. 2003. Приватна збірка.
6. Сун Веймін. У серпні. Полотно, олія. 190 x 180. 1994 – 1995. Приватна збірка.
7. Сун Веймін. Сім дівчат. Полотно, олія. 160 x 200. 2005. Приватна збірка.
8. Сінь Дунван. Цзянху. Зустріч. 2008. 180 x 130. Полотно, олія. Приватна збірка.

Denys SHARYKOV,
orcid.org/0000-0002-3757-5559
PhD in Arts, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Circus Genres
Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts
(Kyiv, Ukraine) *d.ballet77@gmail.com*

CIRCOLOGICAL ANALYSIS OF THE SPECIFICS OF CIRCUS DIRECTING OF THE DOUBLE CORD DE PAREL DUO AIR LOVE “TANGO – MODERN”

The article research is underway the analysis of the specifics of the circus direction of the double cord de parel Duo Air Love “Tango – Modern” in the context of contemporary circology.

The peculiarity and specificity of the contemporary circus genre of aerial gymnastics is specified, and the nominal paired chord de parel. An analysis of scientific research on this issue is being carried out today. The creative duo of circus artists Duo Air Love is described. The features of the creation of the circus number “Tango – Modern” are determined.

In the context of circology, an analysis of the circus number is carried out, its plot and scenario form are indicated. Features of the props of aerial gymnastics paired cord de parel. Specifies the specifics of musical accompaniment. The historical component of the creation of the circus performance is specified.

The peculiarity of directing the construction of the circus number “Tango – Modern” is revealed. The details and features of the costumes of circus performers, as well as trick scenes and dramaturgy are described. Much attention is paid to the stuntographic composition. The transitions from trick to trick are described. The character and manner of demonstration in the double cord-de-parel of the circus number “Tango – Modern” is clearly built. The transfer by circus artists of the entire complexity of dramaturgy in the transfer of an artistic image in the genre of contemporary aerial gymnastics is highlighted. An important emphasis is placed on the complex context of the stuntographic composition, which is a unique phenomenon in particular today, as well as in circus directing in general.

It is important to note that circus artists are our compatriots who have worked for many years in the Kiev National Circus, Ukrainian circus companies, as well as in circuses in Europe, Japan, USA, Australia, Canada.

Also, it is important to note that Duo Air Love circus artists, namely Dmytro Orel and Svitlana Kashevarova, graduates of the Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts, as well as representatives of the circus dynasty Kashevrovy – Lisinenko – Orel. Dmytro Orel, master of sports in artistic gymnastics, today teaches the young generation of sports gymnasts at the Academy at the Department of Circus Genres.

Key words: *circology, genres of circus art, aerial gymnastics, directing a circus performance, artistic image, double cord de parel, circus trick, stuntography.*

Денис ШАРИКОВ,
orcid.org/0000-0002-3757-5559
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри циркових жанрів
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв
(Київ, Україна) *d.ballet77@gmail.com*

ЦИРКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦИФІКИ ЦИРКОВОЇ РЕЖИСУРИ ПАРНОГО КОРД-ДЕ ПАРЕЛЮ DUO AIR LOVE «ТАНГО – МОДЕРН»

У статті проводиться дослідження специфіки циркової режисури парного корд-де-пареля циркових артистів Duo Air Love «Танго – Модерн» у контексті сучасної циркології.

Уточнюється особливості і специфіка сучасного циркового жанру повітряної гімнастики, а саме парного корд-де-пареля. Проводиться аналіз наукових досліджень з цієї проблематики сьогодні. Визначається творчий шлях циркових артистів Duo Air Love. А також, особливості створення циркового номера “Tango – Modern”.

У контексті циркології проводиться сценічний аналіз циркового номера, вказується його сюжет та сценарна форма. Вказується специфіка музичного супроводу. Уточнюється історична складова створення циркового номера. Приділяється велика увага трюкографічній композиції. Описуються переходи від трюка до трюку. Чітко вибудовується характер та манера демонстрації у парному корд-де-парелі циркового номера Duo Air Love “Tango – Modern”. Робиться важливий акцент на складний контекст трюкографічній композиції, що є унікальним явищем на сьогодні взагалі, а також у цирковій режисурі зокрема.

Розкривається особливість режисури побудови циркового номеру “Tango – Modern”. Описуються деталі та особливості костюмів циркових виконавців, а також трюкові сцени та драматургія. Висвітлюється

передача цирковими артистами всю складність драматургії у передачі художнього образу жанрі сучасної повітряної гімнастики. Важливо відзначити, що циркові артисти є нашими співвітчизниками, які багато років пропрацювали в Київському Національному цирку, українських циркових компаніях, а також у цирках Європи, Японії, США, Австралії, Канаді.

Також важливо відзначити, що циркові артисти Діо Air Love, а саме Дмитро Орел та Світлана Кашеварова, є випускниками Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва, а також представники циркової династії Кашеварови – Лисиненко – Орел. Дмитро Орел, майстер спорту зі спортивної гімнастики, сьогодні в Академії на кафедрі циркових жанрів навчає молоде покоління циркових артистів – повітряних гімнастів.

Ключові слова: циркологія, жанри циркового мистецтва, повітряна гімнастика, циркова режисура, парний корд-де-парель, цирковий трюк, трюкографія.

Formulation of the problem. The issue concerns a little-studied phenomenon in modern circology (theory and history of circus culture by genre). It is important to define and analyze in detail the circus act, namely its staging, directing, decoration, stuntographic content, as well as the features of performance by circus artists today. The article will explore the unique rare circus genre double cord-de-parel and Duo Air Love circus artists, namely Dmytro Orel and Svitlana Kashevarova (Romanenkova, 2022; Walker, 2007).

Research Analysis. It is important to note that circological studies in modern Art Criticism on the theory and history of circus genres are represented by the following works: Volodymyr Kashevarov (1), Yuri Kashuba (9), Inessa Lvova (2), Dmytro Orel (5, 10, 11), Yulia Romanenkova (4), Peta Tait (14), Denys Sharykov (12), Lyudmila Shevchenko (6, 13). But a detailed analysis of circus theatrical performances, individual circus numbers in modern circology has a small number of works. Basically, the studies have a narrative context without a detailed analysis of the practical representation of the circus number, description of the artistic form, to convey the image in the circus number, there is no comparative characteristic of stuntography, scenographic and artistic solutions.

Purpose of the article – to analyze and determine the specifics of circus directing for aerial gymnastics on the example of outstanding world and Ukrainian circus artists, graduates of the Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts.

Narration of the main material. A little historical introduction to the creation of the circus direction of the *double cord de parel Duo Air Love “Tango – Modern”*.

While on European tour *Dmytro Orel* and *Svitlana Kashevarova* (Orel, 2019) in Switzerland, performing with their number double cord de parel Duo Air Love on a vertical rope at the arena of the Circus Nock, were noted on this circus program by *Diana Benneweis*. She is a representative of one of the oldest European circus dynasties (with more than 125 years of history of circus performers, musical eccen-

trics. Diana is an Art trainer and chief director of the famous *Danish circus “Benneweis”*.

After the circus performance, Diana approached Dmytro Orel and Svitlana Kashevarova and offered to work in her Private Circus for the next circus season, but on the condition that the circus number double cord de parel Duo Air Love must be transformed in accordance with the new requirements under the New program of the circus season Danish Circus Benneweis. The new program was staged in the contemporary style of “Tango – Modern”. The desire of Dmytro Orel and Svitlana Kashevarova to perform at the arena of the Illustrious Circus was so great that, having reworked and rehearsed a new version of the circus number, they immediately proposed a new creative solution for the number called “Tango” on a vertical rope. Diana liked this idea, and she signed a contract with them (Orel, 2020).

Now let’s proceed directly to the *stage analysis* of the circus number of the double cord de parel Duo Air Love “Tango – Modern”. Will be analyzed and determined in detail: scenario form; musical arrangement; trickography; choreography and plasticity in a circus number; direction of spotlights and work with illuminators; working with a costume designer (Shevchenko, 2023).

Let’s start with a *scenario form*. Introduction. In complete darkness, the artists run out onto the arena stage and take their dancing starting position under the rope. With the first chords of the music, the spotlights turn on and the a movement in the tango-modern style, which is reborn into love in the air of two young people. Dance temperamental folk-modern movements in the Spanish-Latin-American manner under the rope turn into a trick part on the rope.

Plot. The trick part begins on a vertical rope, moving from one trick to another with the help of choreographic movements in the style of modern tango. Conflict. Two artists climb up the vertical rope with the help of certain tricks, thereby demonstrating that, as if people want to get to the mountain of bliss in love, to the very top of human relations between a man and a woman. At the same time, helping and

supporting each other, as if in a difficult situation. Culmination. Upon reaching the pinnacle of aerial bliss, a pair of trapeze artists demonstrate a complex trick combination at a height, thereby showing that the goal has been achieved and they are bathed in the rays of happiness (Albrecht, 2006).

Final and ending. The artists demonstrate a trick in the splits, where the second partner hangs on the bottom leg of the partner, and after performing this trick, there is a helical rapid rise to the bottom of this partner. Quickly spinning the lady at the top of the rope in one foot and quickly sliding down the rope in a particular wrap. The partner descends into her partner's arms and the couple of performers freeze in their final pose with a final kiss. Smooth dimming of light by spotlights until complete blackout.

Musical arrangement. The musical arrangement of my room is a beautiful musical composition endowed with its own charm. The musical accompaniment of my number is modern and well-known music in the style of "Tango – Spain". The performer and composer of an instrumental work on the guitar is *Valery Mikhailovich Didyulya*, guitarist and leader of the "DiDyuLya" group. His music sets the necessary tempo and intrigues the viewer with its simplicity. From the first chords, the sound of music captures and awakens in the viewer the necessary energy direction and the mood necessary for viewing (Orel, 2019).

Trickography. Combination 1. Convergence of one partner on a vertical rope uphill on his hands without the help of his legs. Combination number 2. Sunset on the rope "Flags" (Laying with a turn of the body by 180°) with advancement to the top along the rope. Combination number 3. The event of the second partner "Kip raise" with the transition to the top (Lvova, 2020). Combination number 4. Trick transition through the "Corners" of both partners with lowering to the knees. Combination number 5. Braiding, wrapping with a rope, crossing the partner's knee. Combination number 6. "Break on the lower back" in the horizontal position of the second partner. Combination 7. "Going up" on the rope on the partner's shoulder (Kashuba Yuri. Gorkovenko Alexandra, 2021). Combination number 8. Work in the loop of the rope of two partners with a break in one toe, "Twine pull", with hanging on the partner's ankle (head, knee). Combination number 9. "Entrance through the undercut" up. Combination number 10. "Splits and flags" of the second partner on the lower leg. Combination No. 11. East twist down "Mill" (Orel, 2022). Combination number 12. "Twist on the leg in the loop" (Walker, 2007). Combination number 13. Descent of the second partner down, with the winding of the rope over the body. Combination number 14. "Final

pose outside the number (in an embrace)" (Povitriana himnastyka, 2022; Tait, 2005).

Choreography and plasticity in a circus number. The plastic movements in the dance and during the transition and from one trick to another fully correspond to the theme of the program and this number in the folk-modern style, Tango-Spain. The disagreements and truce of air lovers are both aggressively expressive and lyrical and gentle. This is what unites all the choreographic leads to the trick in the circus number.

The acrobatic part and choreography in this number are sharper and more emotional, and dance segments at the beginning and end of the number are smooth and not drawn out in time (Sharykov, 2023).

Direction of spotlights and work with illuminators. Lighting design helps to make rooms more unique and colorful, lighting design in some rooms or shows is an important part and often some elements of a room or show are placed on lighting effects. Lighting design is one of the important decisions in building a room (Shevchenko, 2023). If you correctly set the light score, this can give up to 50% of the success of the entire circus act. The first appearance of the artists on the audience occurs with the highlighting of two artists in the beams of spotlights in white. When the demonstration of pair tricks begins, the arena is filled with scenes of gentle warm tones of light using red and blue light and all work on the continuation of the entire act must be illuminated with white spotlights. Blue and red colors seem to emphasize that love and passion. But in the middle of it, a couple in love is bathed in these feelings. At the end of the circus number, when the partner goes down the rope, the lighting should change and the artists remain only in the beams of the spotlights until the end of the circus number.

Working with a costume designer. A costume for a circus artist is the most important and important attribute in his activity. The costume design of the circus performance was designed by artist *Ekaterina Reznitskaya*.

The main requirement for performers' costumes: since most of the time in our performance is on the rope – the costumes must be made of supplex fabric so that the material stretches and does not fettered the movements of circus performers. At the same time, the costume must fit the style of "Tango and Spain". Dmytro Orel and Svitlana Kashevarova added some red tones to the costumes, as in any love story or plot, red colors should be present, emphasizing the flame of love and passion. Artists have always loved red. Red accents are created and the tempo of the picture is set. With the help of red in the circus act, pleasure, festive mood, joy, expression, passion are shown.

Conclusions. Summing up the stage analysis of the circus number double cord de parel Duo Air Love “Tango – Modern”. Summing up the stage analysis of the circus number double cord de parel Duo Air Love “Tango – Modern”, we can highlight the following. Circus directing has its own specific laws and principles of construction in accordance with the genre of artistic culture and art. Namely: scenario form; musical arrangement; trickography; choreography and plasticity in a circus number; direction of spotlights and work with illuminators; working with a costume designer.

It is important to note that circus artists Dmitry Orel and Svetlana Kashevarova are our compatriots who have worked for 30 years in the Kiev National Circus, Ukrainian circus companies in Lviv, Dnipro, Kharkov, as well as in circuses in Poland, Hungary, Germany, France, Switzerland, Denmark, Japan, Canada, USA, Australia.

It is also important to note that Duo Air Love circus artists, namely Dmitry Orel and Svetlana Kashevarova, are graduates in circus acrobatics and gymnastics from the Kiev Municipal Academy of Circus and Performing Arts “КМАЦПА” (in 1975–2000 – Kiev State College of Variety and Circus art), and they are also representatives of the Kiev circus dynasty Kashevarov – Lisinenko – Orel.

Dmitry Orel, master of sports in gymnastics, acrobat-voltager, today, as a senior lecturer, he provides the educational process at the Bachelor’s degree 026 Performing Arts of the Educational Program Circus Genres at “КМАЦПА” at the Department of Circus Genres of the Faculty of Performing Arts. Its students and graduates today adequately represent Ukraine at International Circus Festivals and competitions, and also work in the National Circus of Ukraine.

BIBLIOGRAPHY

1. Кашеваров Володимир. Орел Дмитро. Сценічно-технічна підготовка в циркових жанрах: техніка безпеки, манеж, реквізит: навчальний посібник. Київ – Вінниця. 2018. «ТОВ “Твори”». 75 с.
2. Львова, І. Роль режисера та продюсера циркового продукту в сучасному українському культурному просторі. Актуальні тенденції сучасних наукових досліджень: зб. наук. пр. Мюнхен, Німеччина, 2020. С. 255–260.
3. Повітряна гімнастика. Професійна підготовка за жанрами: навчальний посібник. Київ – Вінниця. 2018. «ТОВ “Твори”». 192 с.
4. Романенкова Ю. Сучасна українська циркова школа як інструмент презентування країни у світовому культурному просторі. Молодий вчений: зб. наук. пр. Київ. 2020. С. 69–73.
5. Орел Дмитро. Циркові апарати та реквізит в контексті професійної підготовки студентів бакалаврату ОПІ Циркові жанри. Мистецтво та мистецька освіта в сучасному соціокультурному просторі. Бердянськ, 2022. С. 121–126.
6. Шевченко Л.О. До питання про творчу діяльність Шевченків в історії вітчизняного цирку мистецтві. Київ. АРТ-платФОРМА, КМАЕЦМ, 2021. № 4. С. 189–204.
7. Ernest Albrecht. The Contemporary Circus: Art of the Spectacular. USA. 2006. The Scarecrow Press. P. 261.
8. Jearl Walker. The Flying Circus of Physics Hoboken, NJ, USA. 2007. John Wiley & Sons. P. 327.
9. Kashuba Yuri. Gorkovenko Alexandra. Specificity of completing acrobatic jumps by Bachelor students in the genre “Circus Acrobatics”. New York, UAS. Innovative solutions in modern science. 2021. № 5 (49). P. 40–51.
10. Orel Dmytriy. Features of the Circus genre of Aerial Gymnastics (forms of synthesis on the example of a duet corde-de-pénil). Dubai, UAE. Innovative solutions in modern science. 2019. № 6 (33). P. 134–141.
11. Orel Dmytriy. Systematic training of professional circus artists (acrobats-voltigers and air gymnasts on the corde-de-pénil) in the institution of higher education of art sphere. Київ. АРТ-платФОРМА, КМАЕЦМ, 2020. № 1. P. 126–140.
12. Sharykov Denys. Canadian Cirque du Soleil in the context of circology research. Science and technology: problems, prospects and innovations. Osaka, Japan. 2023. P. 335–341.
13. Ludmila Shevchenko. Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher educational Institution in the field of Culture and Art. Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal. 2023. P. 46–49.
14. Peta Tait. Circus Bodies: Cultural Identity in Aerial Performance. New York – London. 2005, Routledge. p. 186.
15. Peta Tait, Katie Lavers. The Routledge Circus Studies URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=qvT6DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT19&dq=Circus&ots>
16. The Classification of Circus Techniques URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/the-drama-review-tdr/article/abs/classification-of-circus-techniques>
17. The Three-ring Circus of Academia: How to Become the Ringmaster URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10755-007-9046-8>
18. University of massachusetts: description of the circus system as used for muc-3. Wendy Lehnert, Claire Cardie, David Fisher, Ellen Riloff, Robert Williams URL: <https://aclanthology.org/M91-1033.pdf>

REFERENCES

1. Kashevarov Volodymyr. Orel Dmytro. (2018) Stsenichno-tekhnichna pidhotovka v tsyrkovykh zhanrakh: tekhnika bezpeky, manezh, rekvizyt [Stage and technical training in circus genres: safety precautions, arena, props] Navchalnyi posibnyk. Vynnytsya: “TOV “Tvory”. [in Ukrainian].

2. Lvova, I. (2020). Rol rezhysera ta produsera tsyrkovoho produktu v suchasnomu ukrainskomu kulturnomu prostori [The role of the director and producer of the circus product in the current Ukrainian cultural space] Aktualni tendentsii suchasnykh naukovykh doslidzhen: zb. nauk. pr, 255–260. [in Ukrainian].
3. Povitriana himnastyka. Profesiina pidhotovka za zhanramy. (2022) [Air gymnastics. Professional training by genre] Navchalnyi posibnyk. Vinnytsya: “TOV “Tvory”. [in Ukrainian].
4. Romanenkova Yu. (2020). Suchasna ukrainska tsyrkova shkola yak instrument prezentuvannia krainy u svitovomu kulturnomu prostori [Contemporary Ukrainian circus school as a tool for presenting the country in the global cultural space] Molodyi vchenyi: zb. nauk. pr, 69–73. [in Ukrainian].
5. Orel Dmytro. (2022). Tsyrkovi aparaty ta rekvizyt v konteksti profesiinoi pidhotovky studentiv bakalavratu OPP Tsyrkovi zhanry [Circus apparatus and props in the context of professional training of EP Bachelor students Circus genres] Mystetstvo ta mystetska osvita v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori: zb. nauk. pr, 121–126. [in Ukrainian].
6. Shevchenko L. (2021). Do pytannia pro tvorchu diialnist Shevchenkiv v istorii vitchyznianoho tsyrku mystetstvi [To the question of Shevchenko’s creative activity in the history of national circus art]. ART-platFORM, 4, 189–204 [in Ukrainian].
7. Ernest Albrecht. (2006). The Contemporary Circus: Art of the Spectacular. The Scarecrow Press. USA.
8. Jearl Walker. (2007). The Flying Circus of Physics Hoboken. John Wiley & Sons. NJ, USA.
9. Kashuba Yuri. Gorkovenko Alexandra. (2021). Specificity of completing acrobatic jumps by Bachelor students in the genre “Circus Acrobatics”. Innovative solutions in modern science. New York, UAS, 5 (49), 40–51.
10. Orel Dmytriy. (2019). Features of the Circus genre of Aerial Gymnastics (forms of synthesis on the example of a duet corde-de-périal). Innovative solutions in modern science. Dubai, UAE, 6 (33), 134–14.
11. Orel Dmytriy. (2020). Systematic training of professional circus artists (acrobats-voltigers and air gymnasts on the corde-de-périal) in the institution of higher education of art sphere. ART-platFORM, 1, 126–140.
12. Sharykov Denys. (2023). Canadian Cirque du Soleil in the context of circology research. Science and technology: problems, prospects and innovations. Osaka, Japan, 335–341.
13. Ludmila Shevchenko. (2023). Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher educational Institution in the field of Culture and Art. Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal, 46–49.
14. Peta Tait. (2005). Circus Bodies: Cultural Identity in Aerial Performance. Routledge. New York – London.
15. Peta Tait, Katie Lavers. The Routledge Circus Studies URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=qvT6DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT19&dq=Circus&ots>
16. The Classification of Circus Techniques: URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/the-drama-review-tdr/article/abs/classification-of-circus-techniques>
17. The Three-ring Circus of Academia: How to Become the Ringmaster: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10755-007-9046-8>
18. University of massachusetts: description of the circus system as used for muc-3. Wendy Lehnert, Claire Cardie, David Fisher, Ellen Riloff, Robert Williams: URL: <https://aclanthology.org/M91-1033.pdf>

УДК 78.011.26.03"195/201"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-17>**Сунь ЮАНЬ,***orcid.org/0009-0002-0359-8960**аспірант кафедри музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) sunyuan@ukr.net*

ПОП-МУЗИКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Стаття присвячена проблемі поп-музики другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Мета роботи висвітлює еволюційні процеси та особливості поп-музики другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів, зокрема загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація), які застосовувалися з метою з'ясування стану розробленості проблеми, характеристики поп-музики та конкретно-наукові (термінологічний аналіз та інтерпретація, історико-генетичний, ретроспективний, порівняльно-зіставний аналіз), що дозволили визначити базове поняття дослідження (поп-музика), висвітлити еволюцію поп-музики, окреслити її особливості та характерні ознаки.

У процесі дослідження було доведено, поп-музика (популярна музика, загальнодоступна музика) представляє собою вид сучасної масової культури та передбачає різноманітні стилі й жанри розважальної естрадної музики, яка відзначається простотою сприйняття, демократичністю, тяжінням до актуальних проблем, легкістю до запам'ятовування.

З'ясовано витоки поп-музики, які припадають на післявоєнний період (1950-ті) та встановлено провідних виконавців, зокрема Елвіс Преслі, Чак Беррі. У науковому доробку віддзеркалюються особливості поп-музики шістдесятих (гурт «Бітлз») та сімдесятих років (епоха диско). Представлено вплив електронної музики та захоплюючих відеокліпів, які заповнили поп-музику 1980-х років, а також наголошено на діяльності популярних виконавців дев'яностих. Сконцентовано увагу на поп-музиці початку ХХІ століття.

Представлено характерні ознаки поп-музики (мелодії, які піддаються запам'ятовуванню, відповідна лірика, життєрадісні ритми, доступність) встановлено, що повідною формою композиції в поп-музиці виступає пісня, тексти яких, зазвичай, присвячені особистим почуттям.

Ключові слова: *поп-музика, культура, еволюція, диско, мелодія, пісня, характерні ознаки поп-музики, друга половина ХХ – початок ХХ століття.*

Sun YUAN,*orcid.org/0009-0002-0359-8960**Postgraduate at the Department of Musicology and Cultural Studies
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) sumyuan@ukr.net*

POP MUSIC OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURIES: EVOLUTION AND FEATURES

The article is devoted to the problem of pop music in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries. The purpose of the work is to highlight the evolutionary processes and features of pop music in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries. To achieve this goal, the author used a set of methods, including general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, systematization), which were used to determine the state of development of the problem, characteristics of pop music, and specific scientific methods (terminological analysis and interpretation, historical and genetic, retrospective, comparative and contrastive analysis), which allowed to define the basic concept of the study (pop music), to highlight the evolution of pop music, to outline its features and characteristics.

In the process of research, it was proved that pop music (popular music, publicly available music) is a type of modern mass culture and includes various styles and genres of entertaining pop music, which is characterized by ease of perception, democracy, attraction to topical issues, and ease of memorization.

The origins of pop music, which date back to the postwar period (1950s), have been identified, and leading performers, including Elvis Presley and Chuck Berry, have been identified. The scientific work reflects the peculiarities of pop music of the sixties (the Beatles) and seventies (the disco era). The influence of electronic music and exciting video clips that flooded pop music of the 1980s is presented, and the activities of popular performers of the nineties are emphasized. The attention is focused on pop music of the early twenty-first century.

The author presents the characteristic features of pop music (memorable melodies, appropriate lyrics, cheerful rhythms, accessibility). It is established that the leading form of composition in pop music is the song, the lyrics of which are usually devoted to personal feelings.

Key words: *pop-music, culture, evolution, disco, melody, song, characteristic features in music, the second half of the XX – beginning of the XXI century.*

Постановка проблеми. Захоплюючою силою, яка відображає культурні, соціальні та технологічні досягнення часу є поп-музика. Від запальних мелодій середини ХХ століття до оцифрованих бітів ХХІ століття, поп-музика постійно зазнає розвитку та зачаровує світову аудиторію. Поп-музика або популярна музика охоплює широкий спектр стилів, використовуючи зрозумілі тексти та мелодії, які доступні для запам'ятовування. Широка популярність поп-музики перетворила її на глобальне явище, котре формує культурні норми, а також відображає дух часу.

Особливої актуальності набувають питання становлення та розвитку поп-музики, оскільки остання має вирішальне значення для всебічного розуміння жанру та його впливу на суспільство. Вивчення представленої проблеми може призвести до більш критичного сприйняття поп-музики як виду мистецтва, сприяти позитивним змінам в індустрії, а також зростанню та розвитку музики в цілому.

Аналіз досліджень. Особливе значення для осмислення досліджуваного феномену мають праці українських науковців, які розглядають економічні, політичні та соціокультурні передумови в сучасній популярній музиці (О. Бойко), а також особливості масової музики як культурного й соціального феномена (Т. Сідлецька). Цінними стали розвідки В. Тормахової, яка фокусує увагу на особливостях інтерпретації в поп-музиці. Аспектно дотичними стали надбання М. Довжинець, яка узагальнює сутність української популярної музики в контексті євроінтеграції української культури. Історичний контекст поп-музики порушується в роботі С. Кислої. Проте, враховуючи не значку кількість праць, які концентруються на дотичних питаннях щодо запропонованого дослідження, актуальним на часі є розгляд проблеми поп-музики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Мета статті. Висвітлити еволюційні процеси та особливості поп-музики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Методологія дослідження спирається на загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) методи дослідження, які застосовувалися для з'ясування стану розробленості проблеми. Окремий спектр складають конкретно-

наукові методи, зокрема: термінологічний аналіз та інтерпретація, що використовувалися для визначення понять дослідження; історико-генетичний та ретроспективний аналіз, які дозволили висвітлити еволюцію поп-музики; порівняльно-зіставний аналіз, що застосовувався з метою окреслення особливостей та характерних ознак поп-музики.

Виклад основного матеріалу. Термінологічний аналіз та інтерпретація наукової думки надає можливість наголосити, термін *поп-музика* сягає своїм корінням середини 1950-х років, з'явившись як окремий жанр. За М. Дружинець поп-музика (англ. popular music – популярна, загальнодоступна музика) передбачає різноманітні стилі й жанри розважальної естрадної музики. У сучасному трактуванні поп-музика є галуззю легкої розважальної музики. Автор надає загальні ознаки поп-музики, а саме простота сприйняття, демократичність, тяжіння до актуальності проблематики у віршованих текстах пісень, стандартизованість музично-поетичної мови (Дружинець, 2018: 27).

На основі історико-генетичного та ретроспективного аналізу нами було встановлено, вперше термін *поп-музика* прозвучав у 1926 році в англійській мові. Однак, заглиблюючись в історичний контекст, безпосереднім попередником поп-музики була народна музика, а також вуличні романси та балади (Герасимова).

Народження сучасної поп-музики ознаменувала повоєнна епоха, яка припадає на 1950-ті роки. Музичну сцену заповнило нове звучання та енергія таких виконавців, як Елвіс Преслі та Чак Беррі. Вони синтезували елементи рок-н-ролу, ритм-енд-блюзу та кантрі. Нами було встановлено, що саме в 1950-ті роки закладається основа для подальшого становлення поп-музики, розвиток якої відбувається в наступні десятиліття. Поп-музика мала на меті задовольнити широку аудиторію. Запозичивши впливи різних музичних стилів, таких як рок-н-рол, ритм-енд-блюз, кантрі та соул, поп-музика прагнула створити більш доступне та комерційно-життєздатне звучання (Бойко; Кисла, 2018: 104).

Застосування загальнонаукових методів дослідження надало змогу з'ясувати, в 1960-х роках ХХ століття поп-музику охопила культурна революція. Гурт «Бітлз», який характеризувався

новаторськими музичними експериментами, визначили звучання десятиліття. Їхній вплив відлунював світом, надихаючи безліч митців розширювати кордони та досліджувати нові звукові території. Поряд з «Бітлз» впливовими гуртами були «Роллінг Стоунз», «Біч Бойз» та «Мотаун». Останні формували різноманітний ландшафт поп-музики, поєднуючи елементи соулу, фольку та психоделії.

За результатами порівняльно-зіставного аналізу встановлено, 1970-ті роки стали свідками підйому диско. Так, під диско ми називаємо жанр, який поєднав танцювальні ритми з розкішною оркестровкою. Такі виконавці, як Донна Саммер, Глорія Гейнор домінували в хіт-парадах, створюючи особливе звучання, яке стало синонімом епохи. Під таким кутом зору, можемо зауважити, поп-музика 1970-х років була відома своїми пульсуючими бітами та свободою (Napier-Bell, 2015: 224–230).

Натомість, завдяки вдосконаленню синтезаторів та драм-машин, хвилю електронної музики принесли 1980-ті роки. Футуристичне звучання, яке уособлювало означений час, створили гурти «Depeche Mode», «Duran Duran» та «New Order». Більш того, 80-ті роки XX століття були десятиліття музичного телебачення (MTV). Встановлено, що MTV здійснило революцію в музичній індустрії, зробивши поп-музику більш візуальною та доступною для широкої аудиторії. Культові кліпи від Майкла Джексона «Thriller» до Мадонни «Like a Prayer» стали невід’ємною частиною поп-культури 1980-х років.

На основі історико-генетичного та ретроспективного аналізу, а також узагальнюючи теоретичні аспекти проблеми дослідження нами було доведено, що поп-музика 1990-х років поєднала різно-

манітні жанри. Так, гурти «Nirvana» та «Pearl Jam» вивели на перший план альтернативний рок. Водночас, наповнювали душевні мелодії сучасними бітами R’n’B-артисти, такі як Boyz II Men, TLC та Мерая Кері. Наголосимо, період 1990-х років доповнив поп-музику такими виконавцями, як Вітні Г’юстон, Селін Діон, які залишили незгладимий слід на поп-ландшафті завдяки своїм потужним голосам та яскравим хітам (Doggett, 2015: 66–80).

На початку нового тисячоліття музична індустрія пережила цифрову революцію, яка змінила спосіб створення, споживання та розповсюдження музики. Поява таких платформ, як Napster, iTunes, а згодом і стрімінгових сервісів, змінила музичну індустрію. Поп-музика стала більш глобальною, ніж будь-коли раніше. Міжнародну аудиторію захопили Шакіра, Рікі Мартін, «Blackpink» та інші.

Таким чином, ми можемо говорити, історія поп-музики засвідчує її постійно еволюціонуючу природу та здатність захоплювати і резонувати з аудиторією різних поколінь. Починаючи з рок-н-ролу 1950-х років і закінчуючи цифровою епохою XXI століття, поп-музика постійно переосмислює себе, залишаючись потужною силою у формуванні популярної культури. Поп-музика, безсумнівно, продовжуватиме адаптуватися, вбираючи в себе нові звуки, технології та культурні впливи, зберігаючи свою актуальність і вплив у глобальному масштабі (Тормахова, 2017: 35).

Висвітливши еволюцію поп-музики, в контексті нашого дослідження, доцільно звернути увагу на характерні ознаки останньої, які ми узагальнюємо в таблиці 1 (див. табл. 1 «Характерні ознаки поп-музики»).

Так, на основі аналізу та систематизації таблиці 1 «Характерні ознаки поп-музики» ми

Таблиця 1

Характерні ознаки поп-музики

Ознака	Характеристика
Мелодії, що запам’ятовуються	Поп-музика актуальна простими та повторюваними мелодіями. Вони створюються для швидкого і миттєвого запам’ятовування. Простота та повторюваність мелодій викликають емоційний відгук та змушують слухачів підспівувати або танцювати в ритм пісні.
Доцільна лірика	Поп-пісні часто обертаються навколо близьких тем, таких як кохання, розчарування, особистий досвід тощо. Як наслідок, поп-музика спроможна передавати людський стан у спосіб, який резонує з широкою аудиторією, захоплюючи емоції та розповідаючи історії, з якими слухачі можуть співпереживати.
Життєрадісні ритми	Поп-музика, зазвичай, характеризується енергійними та оптимістичними ритмами. Темп, як правило, від помірного до швидкого, що створює особливі ритмічні відчуття, які спонукають слухачів до руху і навіть танцю.
Доступність	Поп-музика використовує прості структури пісень. Вони відбивають легке впізнаване аранжування, а саме куплет-приспів-міст. Така простота робить поп-пісні доступними для широкого кола слухачів. Більш того, їх легко не тільки підспівувати, а й можливо передбачати структуру.

можемо стверджувати, однією з визначальних характеристик поп-музики є її зосередженість на мелодійних гачках і приспіві. Означені елементи ретельно продумані. Вони викликають резонанс у слухачів, створюючи звукові образи, які закарбовуються в масовій свідомості. Поп-пісні часто демонструють сильне відчуття структури, дотримуючись схеми куплет-приспів-міст, що полегшує запам'ятовуваність і потенціал для наспівування. Більш того, виробництво поп-музики, як правило, відшліфоване. Воно використовує студійні технології, електронні інструменти та інноваційні звукові прийоми.

Основною і практично єдиною формою композиції в поп-музиці є пісня, яка будується за конкретною схемою. Важливу роль у поп-музиці відіграє ритмічна структура. Так, низка поп-пісень створюється для танців. Як наслідок, вони мають чіткий, незмінний біт. Середня довжина пісні, як правило, триває від двох до чотирьох хвилин.

Завдяки своїй здатності розвиватися і вбирати в себе впливи різних жанрів та культурних контекстів, поп-музика залишається актуальною і сьогодні. На нашу думку, цінність поп-музики полягає в передачі духу кожної епохи, культурному впливові та глобальному охопленні. Свої міркування ми пояснюємо тим, що поп-музика має надзвичайну здатність долати географічні та культурні кордони. Культові поп-артисти, такі як Майкл Джексон, Мадонна, Бейонсе та інші стали культурними іконами, формуючи моду, танці та суспільні норми. Крім того, технологічний прогрес, особливо Інтернет, соціальні мережі, сприяли глобальному поширенню, споживанню поп-музики, що дозволило артистам з різних куточків світу досягти міжнародної слави і визнання (Сідлецька).

Більш того, захопливим і непередбачуваним видається майбутнє поп-музики. Адже з розвитком технологій та постійним злиттям жанрів,

поп-музика постійно охоплює інноваційні звукові горизонти. Нові виконавці кидають виклик конвенціям, поєднуючи елементи різних культурних традицій та використовуючи інноваційні технології виробництва. Вплив стрімінгових платформ і соціальних мереж продовжуватиме формувати спосіб створення, розповсюдження і споживання поп-музики.

Висновки. Застосування загальнонаукових та конкретно-наукових методів дослідження надали змогу висвітлити еволюційні процеси та особливості поп-музики другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Доведено, поп-музика – це вид сучасної масової культури, яка виникла в 1950 роках на території США та Великої Британії. Витоками поп-музики є джаз і рок-н-рол, а також різні види танцювальної музики. З'ясовано, що поп-музика другої половини ХХ – початку ХХІ століття зазнала значних трансформацій, що відображали культурні, технологічні та суспільні зрушення. Становлення поп-музики (1950-ті) відбулися під впливом Елвіса Преслі та Чака Беррі, які поєднали рок-н-рол, ритм-енд-блюз і кантрі. У шістдесятих роках «Бітлз» та інші впливові гурти переосмислили поп-музику завдяки експериментальному звучанню. Сімдесяті відкрили яскраву епоху диско. Натомість, вісімдесяті роки вивели на перший план електронну музику та візуально захоплюючі відеокліпи. У дев'яностих співіснували гранж, R&B та з'явилися поп-диві. У свою чергу, ХХІ століття принесло цифрову революцію та глобальний феномен поп-музики.

Серед характерних ознак поп-музики було виокремлено мелодії, які піддаються запам'ятовуванню, відповідна лірика, життєрадісні ритми, а також доступність та привабливість. Встановлено, що повідною формою композиції в поп-музиці виступає пісня, тексти яких, зазвичай, присвячені особистим почуттям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. World Music: економічні, політичні та соціокультурні передумови розвитку етнічних тенденцій у сучасній популярній музиці. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27664/14-Boiko.pdf?sequence=1>
2. Герасимова К. Місце музики масових жанрів у формуванні культурних пріоритетів сучасної учнівської музики. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5855/Gerasimova.pdf?sequence=1>
3. Дружинець М. Українська популярна музика в контексті євроінтеграції української культури. *International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE"*, 2017. Vol. 4. С. 4–7.
4. Кисла С. Діалог етно- та поп-культури у музичному мистецтві ХХ–ХХІ століть. *Молодий вчений*, 2018. № 2(52). С. 103–106.
5. Сідлецька Т. Особливості масової музики як культурного й соціального феномена. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/>
6. Тормахова В. Особливості інтерпретації в поп-музиці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*, 2017. № 1. С. 32–36.
7. Napier-Bell Simon. Ta-Ra-Ra-Boom-De-Ay: The Dodgy Business of Popular Music. London: Unbound, 2015. 400 p.
8. Doggett Peter. Electric Shock: From the Gramophone to the iPhone – 125 Years of Pop Music. London: Bodley Head, 2015. 172 p.

REFERENCES

1. Boyko O. World Music: ekonomichni, politychni ta sotsiokulturni peredumovy rozvytku etnichnykh tendentsiy u suchasniy populyarniy muzytsi. [World Music: economic, political and sociocultural prerequisites for the development of ethnic trends in contemporary popular music]. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27664/14-Boiko.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].
2. Herasymova K. Mistse muzyky masovykh zhanriv u formuvanni kulturnykh prioritytetiv suchasnoyi uchnivskoyi muzyky. [The place of music of mass genres in the formation of cultural priorities of modern school music]. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5855/Gerasimova.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].
3. Druzhynets M. Ukrayinska populyarna muzyka v konteksti yevrointehratsiyi ukrayinskoyi kultury. [Ukrainian popular music in the context of European integration of Ukrainian culture]. International Scientific and Practical Conference “WORLD SCIENCE”, 2017. Vol. 4. S. 4–7. [in Ukrainian].
4. Kysla S. Dialoh etno- ta pop-kultury u muzychnomu mystetstvi XX–XXI stolit. [Dialogue of ethno- and pop culture in the musical art of the XX–XXI centuries]. *Molodyy vchenyy*, 2018. № 2 (52). S. 103–106. [in Ukrainian].
5. Sidletska T. Osoblyvosti masovoyi muzyky yak kulturnoho y sotsialnoho fenomen. [Peculiarities of mass music as a cultural and social phenomenon]. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/>. [in Ukrainian].
6. Tormakhova V. Osoblyvosti interpretatsiyi v pop-muzytsi. [Peculiarities of interpretation in pop music]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Mystetstvoznnavstvo*, 2017. № 1. S. 32–36. [in Ukrainian].
7. Napier-Bell Simon. *Ta-Ra-Ra-Boom-De-Ay: The Dodgy Business of Popular Music*. London: Unbound, 2015. 400 p.
8. Doggett Peter. *Electric Shock: From the Gramophone to the iPhone – 125 Years of Pop Music*. London: Bodley Head, 2015. 172 p.

Сунь ЮЙ,

orcid.org/0009-0005-2225-5201

аспірантка

Навчально-наукового інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) sunyu6233@gmail.com

ФЕНОМЕН ХАРИЗМИ У СВІТЛІ ТВОРЧИХ ДОСЯГНЕНЬ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ ПІАНІСТІВ

Стаття присвячена аналізу основних форм публічного прояву феномена харизми на прикладі творчих досягнень сучасних китайських піаністів Лан Лана та Лі Юнді. У ході дослідження обґрунтовано, що психологічні механізми дії харизми розпізнаються через безпосередню чи медійну трансляцію затребуваних у суспільстві міфологічних та поведінкових моделей харизматичності, аналогами яких є унікальні моделі геніальності та різноманітні комунікативні прийоми музичного спілкування виконавця з публікою. На основі аналізу відеозаписів гри Лан Лана та Лі Юнді встановлено, що в умовах концертної ситуації харизма музиканта-виконавця виявляє себе через цілісний зорово-звуковий комплекс, що включає індивідуальну палітру афективних приймів контрастного інтонування, мімічної візуалізації та пластики ігрових рухів. Доведено, що важливим фактором харизматичного впливу музиканта-виконавця на слухачку аудиторію та критерієм його естетичного виміру є особлива психологічна тональність музичного спілкування. Аргументовано соціокультурну значущість інших форм публічної трансляції харизматичного образу виконавської особистості, як-от презентація музично-педагогічної діяльності з використанням Інтернет-технологій та демонстрація суспільно-активної позиції мистця як представника рідної країни, що сприяє розгортанню харизматичного процесу навколо його постаті у глобальному медіа-просторі і служить цілям популяризації творчих досягнень та ефективної реалізації «формули успіху» сучасного музиканта-виконавця. У висновках сформульовано музикознавчу дефініцію харизми як багатогранного психологічного феномена, сформованого сукупністю емоційно-вольових якостей винятково обдарованої особистості музиканта-виконавця, що визначають енергетико-почуттєві та духовні параметри його піаністичного стилю і є дієвим чинником сугестивного впливу на слухачку аудиторію як в умовах концертного виступу, так і в процесах позасценічної комунікації артиста з культурним соціумом.

Ключові слова: харизма музиканта-виконавця, піаністичне мистецтво, харизматичний процес, публічність, комунікація, Лан Лан, Лі Юнді.

Sun YU,

orcid.org/0009-0005-2225-5201

Postgraduate student

Educational and Scientific Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) sunyu6233@gmail.com

THE PHENOMENON OF CHARISMA IN THE LIGHT OF THE CREATIVE ACHIEVEMENTS OF MODERN CHINESE PIANISTS

The article is devoted to the analysis of the main forms of public manifestation of the phenomenon of charisma on the example of the creative achievements of modern Chinese pianists Lan Lan and Li Yundi. In the course of the study, it was substantiated that the psychological mechanisms of charisma are recognized through the direct or media broadcast of mythological and behavioural models of charisma that are in demand in society, the analogues of which are unique models of genius and various communicative methods of musical communion between the performer and the audience. Based on the analysis of video recordings of Lan Lan and Li Yundi's performance, it was found that in the conditions of a concert situation, the charisma of a musician-performer manifests itself through a complete visual and sound complex, which includes an individual palette of affective receptions of contrasting intonation, mimic visualization and plasticity of game movements. It has been proven that an important factor in the charismatic influence of a musician-performer on the listening audience and a criterion of its aesthetic dimension is the special psychological tonality of musical communion. The socio-cultural significance of other forms of public broadcasting of the charismatic image of the performing personality is argued, such as the presentation of music-pedagogical activities using Internet technologies and the demonstration of the socially active position of the artist as a representative of his native country, which contributes to the deployment of the charismatic process around his figure in the global media space and serves the purposes of popularizing creative achievements and effectively implementing the "success formula" of a modern musician-performer.

In the conclusions, the musicological definition of charisma is formulated as a multifaceted psychological phenomenon, formed by a set of emotional and volitional qualities of an exceptionally gifted personality of a musician-performer, which determine the energetic, emotional and spiritual parameters of his pianistic style and is an effective factor of suggestive influence on the listening audience both in the conditions of a concert performance and in the processes of the artist's off-stage communication with the cultural society.

Key words: *charisma of a musician-performer, pianistic art, charismatic process, publicity, communication, Lan Lan, Li Yundi.*

Постановка проблеми. Музично-виконавське мистецтво останніх десятиліть переживає епоху кардинальних перемін, пов'язаних з бурхливим розвитком технічних засобів масової комунікації, появою новітніх форм і способів трансляції, зберігання та розповсюдження музичної продукції. Все це помітно позначається на еволюції традиційних форм творчого спілкування музикантів і публіки, найбільш видатні з яких завдяки сучасним технологіям мас-медіа і необмеженим ресурсам мережі Інтернет стають поряд із політиками, представниками кіноіндустрії та шоу-бізнесу добре упізнаваними культовими постатями з явно вираженими рисами харизматичної особистості. Яскравими носіями харизматичних рис у сфері сучасного академічного музично-виконавського мистецтва виступає плеяда всесвітньовідомих китайських піаністів, націлених на активну комунікацію з широким колом різноманітних слухачів, у тому числі з метою популяризації класичного музичного репертуару, а також залучення мільйонів китайських дітей та некитайської молоді загалом до мистецтва гри на фортепіано. Таке місійне завдання, до прикладу, поставив перед собою один із найбільш блискавичних представників сучасного китайського піанізму, безумовний харизмат Лан Лан.

Аналіз досліджень. Публічній складовій як характерній особливості зрілого музично-виконавського стилю Лан Лана та його музично-виконавської діяльності в цілому присвячені матеріали окремих розділів у дисертації Че Чао, де «під публічністю розуміється націленість духовної і музично-практичної дії музиканта-виконавця на активну комунікацію з будь-якою зацікавленою аудиторією: з широким колом музичних слухачів, з категорією музикантів-професіоналів і, ширше, з зацікавленим музичним соціумом» (Че Чао, 2021: 159). Слід зауважити, що у дослідженні Че Чао на прикладі музично-творчого доробку Лан Лана розглядаються різні форми артистичної демонстрації публічності. Зокрема, зазначається, що «найбільш змістовною і художньо концентрованою формою трансляції музично-виконавського образу Лан Лана є його публічні (концертні та інші) виступи з власними музичними виконаннями» (Че Чао, 2021: 140). Поряд із

цим, не менш важливими є й інші форми публічної презентації образу музиканта-виконавця, які розкривають постать піаніста як надзвичайно активного і впливового суспільно-культурного діяча, котрий в очах багатомільйонної китайської творчої молоді став беззаперечним прикладом для наслідування. Відтак, в аналітичній проєкції феномена харизми як універсального виразника яскравої індивідуальності піаніста на різноманітні аспекти музично-виконавської публічності постає ряд дослідницьких підходів до музикознавчого вивчення цього явища, що, у свою чергу, визначає міждисциплінарний характер його наукового осмислення із залученням історичних, соціологічних, психологічних, культурологічних, філософських і навіть теологічних знань. Зазначимо, що названі сфери гуманітарної думки, котрі у своїх як давніх, так і сучасних зразках містять спроби сформулювати докладне уявлення про харизму, далеко не вичерпують перелік сучасних наукових напрямів дослідження цієї проблематики. Традиційно підвищений інтерес до феномена харизми демонструють наукові галузі сучасної політології та соціології, розробляючи питання понятійного статусу харизми, теоретико-методологічні засади харизматичного лідерства (Баюрчак, 2022), дослідження соціокультурної специфіки харизматичного процесу (Черепанова, 2006) та ін. Незважаючи на тривалу історію наукового обговорення проблеми харизми, ця тема залишається доволі дискусійною. Так, спірним, зокрема у сфері соціології, вважається усталене визначення харизми, яке формулюється на основі наслідків її впливу на людей, тоді як суть явища та критерії його об'єктивного виміру залишаються не до кінця зрозумілими (Antonakis, 2016). З цієї точки зору музикознавство ближче підходить до розуміння природи харизми, опрацьовуючи науковий інструментарій дослідження таких явищ, як енергетичний ареал, аура музично-виконавського висловлювання (Опарик, 2014) та ін. Проте загалом внесок українського музикознавства у наукове осмислення феномену харизми представлений на сьогодні чи не єдиним спеціальним дослідженням М. Степанець (2012), що зумовлює актуальність наступної розробки цієї тематики у запропонованій розвідці.

Мета статті – на прикладі творчих досягнень сучасних китайських піаністів проаналізувати основні форми прояву харизми як чинника публічної взаємодії музиканта-виконавця і слухачів в умовах концертного виступу та позасценічної комунікації артиста з культурним соціумом.

Виклад основного матеріалу. Харизма (від грецьк. *χάρις* – милість, Божий дар) визначається як «особливе обдарування, духовна, інтелектуальна та інша винятковість особистості, завдяки якій вона має надзвичайну популярність, викликає захоплення, глибоку повагу ... в її послідовників, їх беззастережну довіру і безумовну віру в її виключність... Такий дар людини іноді називають «іскрою Божою» (Тофтул, 2014: 381). Традиція застосування терміну «харизма» сягає періоду раннього християнства та пов'язана із релігійними проповідями. Зокрема, «у першому посланні апостола Павла до коринтян йдеться про «духовні дари», пильнування яких збагачує людину і сприяє «збудуванню Церкви»; особливо ж наголошується на дарі «говорити мовами» і пророкувати; найвища харизма, за Біблією, це Любов. ... Безумовний авторитет носія харизми – харизматика – базується на силі його індивідуального дару», а також на «відданості ідеї чи ідеалові, що передається іншим не на підставі щонайдосконаліших, раціонально-аналітичних аргументів, а через безпосереднє (емоційне, цілісно духовне, часом пророче, магічне) проникнення до душ, сердець, умів інших людей» (Поліщук, 2002: 697). Таким чином, механізми дії харизми розпізнаються через певні моделі її втілення, а саме: міфологічні, пов'язані з унікальністю, винятковістю, обраністю, освіченістю людини, та поведінкові, «куди входять манера спілкування, тембр голосу, зовнішній вигляд, мова тіла, імпровізація та ін.» (Баюрчак, 2022: 97).

Отже, харизма, згідно з більшістю визначень цього поняття, може проявляти себе як на рівні вроджених якостей особливо обдарованої, непересічної особистості, так і на рівні її мовленнєвого вираження, здатного завдяки силі індивідуального дару переконання ідейно консолідувати велику кількість своїх послідовників, залучити їх до процесу духовного переживання подій вищого порядку. Подібні психологічні механізми харизматичного впливу реалізуються у сфері музично-виконавського мистецтва, де «завдяки харизматичним якостям, а саме: силі магнетизму творчої особистості, яскравій артистичній індивідуальності, оригінальності, самобутності, пафосу, емоційності, винятковій віртуозності, а також театралізації процесу виконання – відбувається сугестивний вплив на слухачку аудиторію» (Сте-

панець, 2012: 44). У наведеному переліку харизматичних рис виконавської особистості не випадково одним із перших фігурує поняття магнетизму, яке здавна використовується в роботах з історії та теорії музичного виконавства для характеристики особливої притягальної сили видатного артиста як джерела потужного вольового імпульсу, що не просто втягує публіку в активний процес сприйняття музики, а й буквально зачаровує, гіпнотизує її, заражаючи одержимістю власного художнього бачення музичного образу.

Саме таке враження справляє на публіку гра Лан Лана, яка для одних слухачів видається переважаною театральними ефектами виставою, а для інших постає свідченням щирої захопленості піаніста красою музичного образу, абсолютного виконавського злиття з ним і милування у своєрідному акті артистичної візуалізації мінливих миттєвостей його життя. При цьому об'єктом художніх пошуків музиканта-виконавця, зазначає Че Чао, «є не безпосередні художні враження від сприйняття оточуючого світу, а миттєві враження від зараз відкритого для нього насиченого різноманітними барвами звукового світу музичного твору, що інтерпретується» (Че Чао, 2021: 6). Ці відкриття супроводжуються гранично виразною мімікою Лан Лана, що віддзеркалює спонтанну виконавську реакцію на дивовижні перипетії в житті музичного образу, події якого піаніст прагне викласти як сповнену неприхованого захвату оповідь першовідкривача досі невідомої і прекрасної картини музичного світу.

Виокремлюючи найбільш показові риси раннього музично-виконавського стилю Лан Лана, Че Чао вводить поняття «музично-виконавська картинність», яке, на думку дослідника, в цілому віддзеркалює таку важливу національну рису інструментального музичного мислення китайців, як програмність. Принцип творення візуальної картини виконуваної музики згодом стає одним із провідних творчих методів Лан Лана-піаніста, що знаходить підтвердження в опублікованих ним «Восьми правилах для навчання гри на фортепіано»: «Музика є дуже візуальною, під час виступу про неї потрібно думати подібно до мультимедійного екрану. Треба не тільки дивитись на музику, але також думати про її оточення, розповідати якусь історію, що знаходиться за основною темою. Треба також з'єднувати основні мелодії і голоси п'єси, малювати певну картину, її емоційну арку, тобто треба знайти, де знаходиться вершина, <...> де знаходиться ця кульмінація п'єси. Виходить, що потрібно бути мультифункціональним» (Цит. за: Че Чао, 2021: 63–64).

Отже, артистична візуалізація музичних образів і картинна їх подача за допомогою надзвичайно виразної міміки та пластики ігрових рухів є показовими рисами виконавської харизми Лан Лана, а відтак – дієвими комунікативними механізмами музичного спілкування з публікою, що використовуються «1) як засіб демократизації і ефектного донесення музичної думки до широкого слухача; 2) як внутрішня підтримка якомога яскравішого викладення власної музично-виконавської концепції твору; 3) як спеціальна презентація блискучої віртуозності, що заворює слухачку аудиторію» (Там само: 157).

Слід зазначити, що зовнішні прикмети піаністичного стилю Лан Лана сприймаються музичною критикою і журналістикою із застереженнями, серед яких час від часу зустрічаються закиди в надмірності мімічних реакцій піаніста під час гри, що справляють враження зайвої манірності і навіть кривляння. Однак названі характеристики виконавської манери будь-якого артиста є синонімами акторської фальші, позерства і суєтного потурання смакам невибагливої публіки. Усі ці ознаки лицедійного ошуканства викриває насамперед нещирість і штучність мовленнєвої інтонації, невідповідність зовнішнього і внутрішнього планів акторської гри.

Така невідповідність видається абсолютно неприйнятною для піаністичного мистецтва Лан Лана, про що свідчить, наприклад, відеозапис його виконання П'ятого фортепіанного концерту Es-dur op. 73 Л. Бетховена з оркестром Північнонімецького радіо під керівництвом Крістофа Ешенбаха (запис 2012 р.). Перегляд цього концертного виступу переконує, насамперед, у цілковитій відсутності будь-яких ознак виконавського «загравання» з публікою. На сцені панує її величність Музика, а артисти у цьому храмі виконують роль відданих служителів на чолі з благородним лицарем-героєм, котрому довірено сьогодні розкрити її потаємні істини. Тому так натхненно зосереджений соліст, так максимально сконцентрований він наплині музичної думки, яка існує немов би сама по собі, а піаніст тільки слідує за нею як допитливий мандрівник, не перестаючи захоплюватися її безмежною величчю. Надзвичайна самовіддача Лан Лана під час гри, задані ним граничний градус емоційної напруги, відвертість та змістовна насиченість виконавського вислову втягують в екстатичну орбіту його харизми всіх учасників музичного ансамблю на чолі з диригентом оркестру, котрий у співтворчому діалозі із солістом виступає як чуйний співрозмовник, соратник і однодумець. Говорячи про загальне слухачке враження

від виконання Лан Ланом Es-dur'ного концерту, зазначимо, що супутня «картинність» гри піаніста сприймається як своєрідний вид художньо органічних і цілком доречних виконавських автокоментарів, що виникають як безпосередня реакція на віднаходження тут і зараз найбільш виразних і точних звукових нюансів музичної інтонації. Завдяки цій постійній готовності піаніста добувати нові барви звучання відомих музичних тем бетховенська інтонація отримує свіже дихання, «омолоджується» і починає на очах у публіки жити наповненим дивовижними подіями повнокровним життям.

Таким чином, харизма музиканта-виконавця виявляє себе через цілісний зорово-звуковий комплекс, ядром котрого виступає змістовність музичної інтонації, енергетично зарядженої вольовими імпульсами евристичної установки артиста-інтерпретатора на одухотворення музичного образу та розкриття несподіваних граней його виконавського втілення у живому звучанні музичного твору. При цьому важливим фактором харизматичного впливу музиканта-виконавця на слухачку аудиторію виступає особлива психологічна «тональність музичного спілкування – виконавська емоційно-аксіологічна та смислова організація інтонаційно-мовленнєвого матеріалу в процесі втілення музичного твору» (Опарик, 2014: 112). Роль психологічної тональності музичного спілкування у концертній ситуації виконання музичного твору стає особливо очевидною при порівнянні індивідуальних характеристик харизматичного впливу видатних музикантів-виконавців на публіку.

Не інакше як гіпнотичним найчастіше називали вплив на слухачів гри Володимира Горовиця, великого попередника і кумира Лан Лана, а також вчителя його американського педагога Гарі Граффмана. Одним із джерел такого впливу Девід Дюбал, автор знаменитих «Вечорів із Горовицем» вважав природну еротичність особистості піаніста. Наводячи різні аргументи на користь цієї думки та посилаючись на слова самого Горовиця, Дюбал пише у своїй книзі: «Важливим є те, що Горовиць як особистість був поліморфно еротичний. Саме його ество було пройняте потужним сексуальним інстинктом. Його мистецтво народжувалося несвідомо з його трепетної еротичної натури. Тут було головне джерело його привабливості для слухачів, рояль був його статевим органом, аудиторія – його коханою» (Dubal, 2004: 16). Еротичне начало творчості Горовиця, на думку Девіда Дюбала, з роками розвивалося все сильніше, і в кращі хвилини його виконання являло

собою чудову єдність жіночної делікатності та мужньої могутності. Він ніколи не був у своїй грі зніжений і не боявся кульмінацій (Там само: 17).

Останнє спостереження спонукає до загальних міркувань про двоїсту природу харизматичного впливу, присутності в ньому певного афективного протиріччя, викликаного одночасною дією взаємно протилежних рядів почуттів, суперечність котрих у підсумку призводить до їх зіткнення та розрядки. Подібний ефект, за Л. Виготським, є психологічною основою катарсису у сприйнятті твору мистецтва. Горовиць, визнаний свого часу «генієм комунікації», майстерно використовує ці закони слухацького сприйняття, з яким під час виконання веде тонку психологічну гру, засновану на поляризації контрастних образів та несподіваних розв'язках їх музичного розвитку, щоразу спростовуючи ймовірні очікування публіки та вражаючи її силою зазнаних емоцій і пережитого катарсису. Відтак багатющий арсенал комунікативних засобів Горовиця, увінчаний, з одного боку, харизмою владного аристократизму та парадоксального музичного мислення, а з іншого – магією коронного ширяючого звучання інструмента, виводить виконавське мистецтво «короля королів піаністів» далеко за рамки однозначних визначень психологічних чинників його надзвичайного впливу на слухацьку аудиторію.

У змісті філософського визначення харизми особливу роль відведено її духовному началу. Фіксуючи духовні параметри різноманітних художніх феноменів, мистецтвознавча традиція звертається до поняття аури, що в сучасному музикознавстві розглядається як реальний показник духовного прояву мистецької особистості та носій інформації енергетико-почуттєвого рівня, доступної для сприймання та наукового вивчення. В теорії музично-виконавського мистецтва аура осмислюється як цілісний інтонаційний феномен і досліджується з метою «окреслення енергетичного ареалу виконавського мовлення в інтонаційній атмосфері музичного спілкування» (Опарик, 2014: 109). У піаністичному мистецтві з його необмеженими можливостями індивідуалізації тембрових і фонічних особливостей інструментального «голосу» виконавця аура його музичного мовлення виконує роль загального звукового колориту та відповідно переважаючого психологічного забарвлення виконавського висловлювання, що стає знаковою характеристикою індивідуального стилю піаніста.

Наявність такої об'єднуючої поетичної інтонації відрізняє піаністичне мистецтво Лі Юнді, чия гра, за словами критиків, «має душу й поезію» і

втілює ніжний ліризм, що досягається завдяки своєрідному фразуванню, одночасно «елегантному та ідеоматичному» (Genius Pianist: 2005, 1). Подібні коментарі отримав 18-річний Лі Юнді, котрий у 2000 році завоював золоту медаль на 14-му Варшавському міжнародному конкурсі імені Шопена. Поетичну ауру харизматичного образу Лі Юнді відчули не тільки коментатори, але й журі та передовсім публіка конкурсного залу, яка стоячи вітала бурхливими оплесками юного піаніста після його тріумфального фінального виступу з Першим фортепіанним концертом Ф. Шопена. Аура ліричної сповідальності Лі Юнді, котра вразила до глибини душі польську публіку, виникла не на порожньому місці. Вона визрівала як результат цілеспрямованого прагнення до досконалості, наполегливого, детального дослідження кожного нюансу виконуваного твору у поєднанні із зосередженою духовною працею молодого музиканта, а також як результат його фанатичної відданості ідеї абсолютного виконавського злиття з образом автора. Адже сам Лі Юнді в одному з інтерв'ю свідчить про благотворний вплив своєрідного акту медитації перед пам'ятником Шопену напередодні виступу у фінальному турі конкурсу, що, за словами піаніста, допомогло йому глибоко відчувати душевну близькість до великого композитора та загалом подолати стресові негативи передконцертного хвилювання, спрямувавши його у творче русло вирішення інтерпретаційних надзавдань. У результаті слухачів захоплює «спокій гри Лі Юнді, що пояснюється надзвичайною рухливістю та гнучкістю його пальців і рук», а «дивовижне поєднання чудової техніки, вродженої музикальності та, перш за все, поетичної душі Лі демонструє, що він є винятковим генієм і володіє духом Шопена», – писав у ті дні спеціальний коментатор Варшавського міжнародного конкурсу імені Шопена (Там само: 1–2). З роками інтроверсія духовної зосередженості та зовнішньої стриманості у грі Лі Юнді посилюється, стаючи вираженням зрілого виконавського стилю піаніста та еволюції його творчих установок.

Таким чином, вікові фактори вносять свої корективи у психологічну палітру харизматичного образу музиканта-виконавця, вони можуть загострювати або згладжувати певні риси цього образу, проте вони не спричиняють кардинальних змін домінуючих установок у характері виконавської особистості, пов'язаних з інтровертною чи екстравертною спрямованістю її харизматичного впливу на слухацьку аудиторію. Ці тенденції особливо показово виявляють себе при порівнянні ранніх і зрілих музично-виконавських стилів Лан

Лана та Лі Юнді, котрі, демонструючи у своїй творчості протилежні типи психологічних установок артиста у спілкуванні з публікою, досягають сумірних результатів світової популярності, в тому числі завдяки яскравості власного харизматичного образу. Крім того, спільним у Лан Лана та Лі Юнді є те, що кожен з них позиціонує себе саме як китайського піаніста. Це позначається не тільки на національних рисах їх виконавського мистецтва, але й загалом на характері їх публічної діяльності як представників рідної країни та активних учасників харизматичного процесу, «що являє собою розгортання харизми конкретного лідера в діях і уявленнях, які мають значення в масштабах усього суспільства в контексті можливих соціокультурних змін» (Черепанова, 2006: 12). У проєкції на музично-виконавські явища під розгортанням харизми розуміємо передусім процес її нарощування, напрацювання й набуття як результату професійного самовдосконалення та творчого зростання артиста в умовах сценічної діяльності та живої, безпосередньої комунікації зі слухацькою аудиторією. Проте не меншу роль з погляду харизматичного процесу відіграє навколомузична, соціокультурна діяльність виконавця як демонстрація суспільно-активної позиції мистця, що, у свою чергу, є важливим фактором збереження та підтримування його харизми як необхідної умови реалізації «формули успіху» сучасного музиканта. Адже для того, «щоб бути харизматиком, треба ретранслювати затребувані у суспільстві моделі харизматичності: ті специфічні риси, що цінуються саме у цій культурі, країні, середовищі та ін.» (Баюрчак, 2022: 97).

Показовим є те, що згадані вище міфологічні та поведінкові моделі харизматичності, аналогами та розширеними характеристиками котрих можуть виступати індивідуальні моделі геніальності та різноманітні комунікативні моделі спілкування музиканта-виконавця з публікою, виявляють свою дієвість і на концертній естраді, і на арені суспільно значущих позамузичних подій, де, зокрема, «модель геніальності» може реалізуватися як безпрецедентний випадок у культурному житті суспільства. Наприклад, Лан Лан є першим китайським піаністом, який виступав у Білому домі, наймолодшим в історії Джульєрської школи викладачем майстер-класів, першим у Китаї володарем премії імені Бернстайна, першим китайським піаністом, удостоєним Grammy в номінації «Best Instrumental Soloist» (2007), вперше за історію свого існування фірма Steinway випустила рояль «Лан Лан», використавши ім'я піаніста як бренд. Вражаючими є численні титули,

якими в різні часи нагороджували Лан Лана авторитетні світові мас-медіа – «один із двадцяти молодих людей, що змінили світ» («People»), «найталановитіша зірка нашої епохи», «Горовиць 21 століття» («Der Spiegel»), «найбільший геній у світі, фортепіанний самородок, що викликає потрясіння» («Chicago Tribune»), «кращий піаніст нашого століття», «найуспішніший піаніст сучасності» («Die Welt»); звання «Музикант року», «Посол доброї волі ЮНІСЕФ», «Посол Миру», «Посол всесвітнього фонду культури «Монблан», один із ста найвпливовіших людей планети за версією журналу «Time».

Ефект першості ознаменував також сенсаційний початок професійної кар'єри Лі Юнді, котрий став першим китайським піаністом-переможцем Міжнародного конкурсу імені Шопена у Варшаві, наймолодшим в історії цього конкурсу лауреатом і першим піаністом за 15 років, якого вважали гідним головної нагороди, тому більшість критиків схилилася до думки, що титул «Геніальний піаніст» не є перебільшеною похвалою Лі Юнді (Genius Pianist: 2005, 1). У 2015 році Лі Юнді став наймолодшим членом журі цього конкурсу, а перед тим проявив себе на педагогічній ниві як наймолодший викладач Сичуанської консерваторії. Впродовж 2013–2014 років Лі Юнді здійснив великий концертний тур по 35 містах Китаю, охопивши виступами не тільки столиці провінцій, але й міста другого та третього рівня.

Свою суспільно-культурну місію Лі Юнді, як і Лан Лан, бачить у популяризації класичної музики і що не менш важливо для обох піаністів – у пропаганді національної музичної спадщини, зокрема творів китайських композиторів, виконанням яких закінчуються фактично всі концертні виступи Лі Юнді та Лан Лана. Національно-патріотичні устремління цих мистців зорієнтовані насамперед на високі виховні цілі залучення сучасної світової і, в першу чергу, китайської молоді до секретів фортепіанно-виконавської майстерності та культури музикування в цілому, чому сприяють широкі можливості пізнавальних ресурсів Інтернету, використання їх, зокрема Лан Ланом, для трансляції майстер-класів та навчальних циклів занять. Величезну популярність уроків Лан Лана, які налічують сотні тисяч переглядів в Інтернеті, пояснює не лише захоплюючий піаністичний талант педагога, а й інтерес до його харизматичної особистості, посилений суспільним резонансом світового визнання його виконавського мистецтва.

Отже, процес розгортання харизми музиканта-виконавця в сучасному медіа-просторі

багато в чому твориться зусиллями його шанувальників, які організують фанклуби артиста і гаряче обговорюють у соцмережах записи його концертних виступів, залишаючи в коментарях до них часом напрочуд влучні та глибокі спостереження. У цьому жанрі сучасної слухацької творчості харизматичний образ виконавської особистості обростає новими подробицями і посилює своє міфологічне начало, адже він від самого початку формувався за законами драматургії мистецького твору, народжуючись із суперечностей, пов'язаних зі складними життєвими обставинами та їх подоланням ціною неймовірних зусиль волі, колосальної повсякденної праці і самодисципліни, а також завдяки відданості дитячій мрії завоювати світ, досягнувши вершин піаністичної майстерності в головній справі свого життя.

Висновки. Таким чином, харизма – це багатогранний психологічний феномен, сформований сукупністю емоційно-вольових якостей винятково обдарованої особистості музиканта-виконавця, які визначають енергетико-почуттєві та духовні параметри його піаністичного стилю і є дієвим чинником сугестивного впливу на слухацьку аудиторію як в умовах концертного виступу, так і в процесах позасценічної комунікації артиста з культурним соціумом. Психологічні механізми дії харизми розпізнаються через без-

посередню чи медійну трансляцію затребуваних у суспільстві міфологічних та поведінкових моделей харизматичності, аналогами яких є унікальні моделі геніальності та різноманітні комунікативні прийоми музичного спілкування виконавця з публікою. В умовах концертної ситуації харизма музиканта-виконавця виявляє себе через цілісний зорово-звуковий комплекс, ядром котрого виступає евристична установка артиста-інтерпретатора на одухотворення музичних образів та розкриття несподіваних граней їх виконавського втілення за допомогою афективних приймів контрастного інтонування, мімічної візуалізації та пластики ігрових рухів. При цьому важливим фактором харизматичного впливу музиканта-виконавця на слухацьку аудиторію та критерієм його естетичного виміру є особлива психологічна тональність музичного спілкування. Іншими формами публічної трансляції харизматичного образу виконавської особистості є презентація музично-педагогічної діяльності з використанням Інтернет-технологій та демонстрація суспільно-активної позиції мистця як представника рідної країни, що сприяє розгортанню харизматичного процесу навколо його постаті у глобальному медіа-просторі і служить цілям популяризації творчих досягнень та ефективної реалізації «формули успіху» сучасного музиканта-виконавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баюрчак Н. Теоретико-методологічний аналіз поняття «харизма»: міждисциплінарний аспект. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Т. 25. № 1. С. 93–98. URL: <https://doi.org/10.15421/172214> (дата звернення: 22.06.2023).
2. Опарик Л. Про зміст поняття «аура музично-виконавського висловлювання». *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Вип. 28–29. Ч. 2. Івано-Франківськ, 2014. С. 107–113.
3. Поліщук Н. Харизма. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 697.
4. Степанець М. Феномен харизми як чинник художнього впливу музиканта-виконавця на слухачів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Мистецтвознавство*. Тернопіль: ВДВ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. № 1. С. 40–45.
5. Тофтун М. Г. Харизма. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 381.
6. Черепанова Т. В. Соціокультурні чинники харизматичного процесу: автореф. дис. ... канд. соціологічних наук: 22.00.04 / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 22 с.
7. Че Чао. Музично-виконавський стиль Лан Лана: специфіка, етапи формування: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2021. 177 с.
8. Antonakis J., Bastardo N., Jacquart Ph., Shamir B. Charisma: An ill-defined and ill-measured gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. Vol. 3, 2016. Antonakis, pp. 293–319. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305> (дата звернення: 20.06.2023).
9. Dubal D. *Evenings with Horowitz: A Personal Portrait*. Amadeus Press, 2004. 327 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Evenings_with_Horowitz.html?id=LY01xmAq9tsC&redir_esc=y (дата звернення: 2.07.2023).
10. Genius Pianist. *China Culture. org*. 2005. 14 December. 3 p. URL: https://web.archive.org/web/20080830050348/http://www.chinaculture.org/gb/en_artqa/2005-12/14/content_77163.htm (дата звернення: 10.07.2023).

REFERENCES

1. Baiurchak N. (2022) Teoretyko-metodolohichniy analiz poniattia "kharyzma": mizhdystyplinarnyi aspekt [Theoretical and Methodological Analysis of the Concept of "Charisma": Interdisciplinary Aspect]. *Scientific and theoretical almanac Grani*. Vol. 25(1). pp. 93–98. <https://doi.org/10.15421/172214> (accessed: 22.06.2023) [in Ukrainian].

2. Oparyk L. (2014) Pro zmist poniattia “aura muzychno-vykonavskoho vyslovliuvannia” [About the meaning of the concept of “aura of musical and performing expression”]. *Bulletin of the Precarpathian University. Art criticism*. Issue 28–29. Part 2. Ivano-Frankivsk. pp. 107–113 [in Ukrainian].
3. Polishchuk N. (2002) Kharyzma. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Kharizma. Philosophical encyclopaedic dictionary] / V. I. Shynkaruk (chief editor) and others. Kyiv: Abrys. P. 697 [in Ukrainian].
4. Stepanets M. (2012) Fenomen kharyzmy yak chynnyk khudozhnoho vplyvu muzykanta-vykonavtsia na slukhachiv [The phenomenon of charisma as a factor in the artistic influence of a musician-performer on listeners]. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Art criticism*. Ternopil: Airborne Forces TNPU named after V. Hnatyuk. № 1. pp. 40–45 [in Ukrainian].
5. Toftul M. G. (2014) Kharyzma. Suchasnyi slovnyk z etyky [Kharizma. Modern dictionary of ethics]. Zhytomyr: Publication of ZhDU named after I. Franko. P. 381 [in Ukrainian].
6. Cherepanova T. V. (2006) Sotsiokulturni chynnyky kharyzmatychnoho protsesu [Socio-cultural factors of charismatic process]: thesis ... cand. of sociological sciences: 22.00.04 / KhNU named after V. N. Karazin. 22 p. [in Ukrainian].
7. Che Chao. (2021) Muzychno-vykonavskyi styl Lan Lana: spetsyfika, etapy formuvannia [Lan Lan’s musical-performing style: specifics, phases of formation]: dis. ... cand. arts: 025 / NMAU named after P. I. Tchaikovsky. 177 p. [in Ukrainian].
8. Antonakis J., Bastardo N., Jacquart Ph., Shamir B. (2016). Charisma: An ill-defined and ill-measured gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. Vol. 3. Antonakis, pp. 293–319. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305> (accessed: 20.06.2023).
9. Dubal D. (2004) *Evenings with Horowitz: A Personal Portrait*. Amadeus Press. 327 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Evenings_with_Horowitz.html?id=LY01xmAq9tsC&redir_esc=y (accessed: 2.07.2023)
10. Genius Pianist. (2005) *China Culture. org*. 14 December. 3 p. URL: https://web.archive.org/web/20080830050348/http://www.chinaculture.org/gb/en_artqa/2005-12/14/content_77163.htm (accessed: 10.07.2023).

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 81'373.46:61] = 030.111 = 161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-19>

Олена ПАНЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2217-5613

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу*

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) epanchenko2017@gmail.com*

Анастасія НІКІТІНА,

orcid.org/0009-0000-3961-2782

магістрант кафедри перекладу

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) epanchenko2017@gmail.com*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ

У статті проаналізовано особливості побудови та перекладу 500 англійських медичних термінів. Найрепрезентованішою групою термінів виявилися іменники (78,7%), прикметники становили значно меншу частку (16,7%). Найменшою групою виявились дієслова (4,6%). Найбільше термінів походять з грецької та латини (67,6%), дещо менше – власне англійські слова (31,2%). Наявний також незначний (1,2%) відсоток запозичень з інших сучасних мов. Додатковим джерелом поповнення термінологійного складу медичної мови є гніздові терміни (6,4%), з яких 12% є гніздовими для численних епонімів. Найбільша кількість одиниць перекладена транскрибуванням, типовим для галузі, котра спирається на загальнозрозумілі корені (56,5%). Наступні – перекладні терміни, що походять від власне англійських слів і позначають зрозумілі поняття майже неможливо описати однослівно засобами української мови (33,2%). Найменше питома українських термінів-відповідників, оскільки це терміни на позначення анатомічних явищ, частин тіла тощо (10,3%). Серед транскрибованих та перекладних термінів було виокремлено розширені чи пояснені за допомогою перекладу іншим способом (9%). Найпродуктивнішими способами перекладу виявились префіксально-суфіксальний (37%), синтаксичний (21%) та суфіксальний (17,2%) способи і запозичення (10,2%). На безафіксний та префіксальний способи, а також аббревіацію та словоскладання загалом припало лише 4,6%. Складні до розуміння терміни доповнюються перекладними варіантами. Іменники та дієслова, що позначають наявні в усіх культурах та, відповідно, мовах явища, представлені питома українськими відповідниками. Тут частка уточнень найменша. Загальніші терміни подані спочатку в перекладному варіанті, навіть якщо транскрибований відоміший, а складні конкретні терміни, відповідно, надано без уточнень.

Ключові слова: *медичний термін, переклад, походження, питомі слова, запозичення.*

Olena PANCHENKO,

orcid.org/0000-0003-2217-5613

*Doctor of Sciences (Philology), Professor,
Head of the Department of Translation*

*Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) epanchenko2017@gmail.com*

Anastasiya NIKITINA,

orcid.org/0009-0000-3961-2782

*Master Student of the Department of Translation
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) epanchenko2017@gmail.com*

PROBLEMS OF ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY TRANSLATION INTO UKRAINIAN

The article deals with the peculiarities of 500 medical terms in the original and translation. Nouns were the most represented group (78.7%), adjectives made up a much smaller share (16.7%). Verbs were the smallest group (4.6%). As for the sources of replenishment of the dictionary of the medical language, most of the terms come from Greek and Latin (67.6%), somewhat less – actual English words (31.2%). There is also a small (1.2%) percentage of borrowings from other modern languages. An additional source of replenishing the terminological composition of the medical language is nested terms (6.4%), of which 12% are nested for numerous eponyms. The following are translation terms that come from actual English words and denote understandable concepts, which, however, are almost impossible to describe in one word using the Ukrainian language (33.2%). Ukrainian terms are the least specific of the respondents, as they are terms used to designate anatomical phenomena, body parts, etc. Such units are present in every language, but their share in the general vocabulary of medical professional language is small (10.3%). Also, among the transcribed and translated terms, expanded or explained with the help of translation in another way were singled out (9%). Prefix-suffix (37%), syntactic (21%) and suffixal (17.2%) methods and borrowing (10.2%) were the most productive methods of translation. Affixless and prefixed methods, as well as abbreviation and word formation accounted for only 4.6% in total. Difficult to the adjectives of characteristics of phenomena also belong to this group. Nouns and verbs denoting phenomena present in all cultures and, accordingly, languages, are represented by specific Ukrainian counterparts. The only peculiarity of the presentation of the translation in selected material is that more general terms, which, apparently, may be of interest to a less prepared part of the audience, are presented first in the translated version, even if the transcribed version is better known, and complex specific terms, accordingly, are given without clarification.

Key words: medical term, translation, origin, proper words, borrowing.

Постановка проблеми. У сучасному світі стан медицини та забезпечення розвитку медичної галузі є однією з заборук безпечного функціонування суспільства. Міжнародна взаємодія фахівців адаптує медичну галузь до потреб кожної окремої групи населення, оскільки дає змогу спертися на успішні спроби колег, і попереджає про майбутні загрози та способи їм протидіяти. Українське суспільство зараз має особливу потребу розвитку власної медичної мови та її якнайшвидшого приєднання до взаємодії. Ця потреба зумовлена не лише зовнішніми обставинами, а й тим, що української лексики, яка давала би змогу повно, точно й конкретно оперувати медичною інформацією, недостатньо через застарілість, недосконалість або брак лексикографічних джерел. Тому дослідження, присвячені стану сучасної англійської медичної мови та пошукові точок перетину з українським медичним словниковим складом, є актуальними та доречними.

Аналіз досліджень. Протягом ХХ–ХХІ ст. питання фахових мов вивчали такі мовознавці, як О. Вюстер, з учення якого постала наука про фахові мови, Празький лінгвістичний гурток, що дав цьому явищу назву, Г. Флюк, Т. Рольке, Л. Гоффман, В. Шмідт, Р. Теммерман, М. Т. Кабре, П. Вайзенгофер, А. Рей, Г. Сагер, Ч. Бріффа, Д. Сагедер, Г. Бастуркмен та К. Елдер та ін. Серед тих, хто розробляв питання встановлення принципів роботи з медичною лексикою та укладення словників на теренах сучасного мовознавства, такі науковці, як Т. Кияк, А. Д'яков та З. Куделько, Л. Симоненко, Ю. Дев'ятко, Л. Білозерська, В. Карабан, О. Орешко, Н. Місник, Л. Філюк, О. Тараненко,

Г. Дидик-Меуш, І. Заліпська, М. Зарицький та інші. Ці надбання особливо важливі зараз, адже саме вони відбивають об'єктивний стан української медичної термінології як такої й у взаємодії з англійською мовою.

Мета статті – з'ясувати особливості перекладу англійських медичних термінів та визначити найефективніші способи роботи з іншомовною медичною термінологією.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом цієї розвідки є 500 медичних термінів, відібраних зі словників (Литвиненко, 2010; Гудзь, 2020). Під час дослідження застосовувались селективний та контрастивний методи аналізу. Для роботи з матеріалом послуговувалися класифікацією термінів М. Кабре (Кабре, 1992) та описом способів перекладу термінів Ю. Дев'ятко й Л. Симоненко (Дев'ятко, 2021; Симоненко, 2006). Загалом одиниці з вибірки було проаналізовано за такими основними ознаками: спосіб перекладу та відповідність термінотвірних формул у мові-джерелі та мові перекладу; транскрибування, переклад чи надання питомо українського варіанту для перекладу англійського терміну й кореляція таких рішень з певною ознакою одиниць у вибірці.

Основні закономірності, про які йдеться в більшості праць із теорії роботи з медичною термінологією, справедливі для дібраного матеріалу. Так, частки, що припадають на певні частини мови, значно відрізняються від того співвідношення, яке є звичним у загальнонавчальній мові. Найрепрезентованішою групою виявились іменники: це 394 одиниць від загальної кількості або 78,7% від загальної кількості, причому 2 з них можуть також виступати

дієсловами. Наступними за кількістю наявних у вибірці одиниць є прикметники – 83 одиниці або 16,7%. Прикметники називають характеристики хвороб/станів та речовин. Найменш репрезентованою групою є дієслова, що описують перебіг процесів та дії фахівців. На цю категорію припадає 23 одиниці або 4,6%. Така ситуація пояснюється тим, що медицина, як і більшість наук, має потребу в називанні передовсім явищ (процесів в організмі або захворювань та способів їх лікування). Унікальні для медичної галузі іменники, як правило, теж походять від іменників на позначення явища, яке ці прикметники описують, наприклад, *exfoliating* (такий, що злущує, відшаровує) від *exfoliation* (злущення). Дієслова, які позначають не ексклюзивні для медицини процеси, медики запозичують із загальноживаної мови, меншою мірою – із суміжних наук. Деякі дієслова, як і прикметники, походять від іменників, наприклад, *graft* – цей термін позначає як сам зубний трансплантат, так і процес його встановлення.

Іншою особливістю медичної термінології, що зумовлює переважання іменників у словниковому складі цієї субмови, є те, що розподіл, про який говорить М. Кабре, в медицині має інакший вигляд: логічна категорія «процеси» та класифікаційна, що позначається дієсловами, тут перетинаються досить мало, адже процес поміщують у компактний називний термін, розшифрування якого описує всі потрібні фахівцеві особливості, наприклад, «холедохоліт – наявність каменів у загальній жовчній протоці, виражена болем у верхній правій частині живота. Як правило, характер болю й час нападів відрізняється для кожного окремого пацієнта» (Кабре, 1992). Дієсловами ж позначають лише перебіг процесів, наприклад, «*decau* – розкладатися, гнити» (Гудзь, 2020). Якщо дотримуватися такого погляду на проблему визначення групи, до якої слід уналежнити той чи той термін, наша вибірка демонструє стовідсоткову відповідність між частиною мови та групою явищ: 392 явища, 83 властивості та 23 процеси. 2 терміни можуть бути як явищами, так і процесами.

Що ж стосується походження, найбільш частотними є одиниці, що мають латинські чи грецькі корені. Це 338 одиниць, або 67,6%. Наступною є власне англійська лексика, 156 одиниць або 31,2%. Проте варто зазначити, що навіть слова, використовувані в сучасній англійській як незапозичена лексика, багато де спираються на грецькі чи латинські афікси. Також наявні поодинокі запозичення з інших мов, 1,2% а саме з французької (3 одиниці), італійської (1 одиниця), карибської (1 одиниця) та африкаанс (1 одиниця).

Окремо слід назвати терміни-епоніми, що трапилися у цьому дослідженні, за рахунок яких сучасна медицина поповнює термінологійний склад. У нашій вибірці таких термінів два: це назва стану, *Wasserman-fast*, властивість, що називає характерні для хвороби Джексона ознаки, *Jacksonian*. Проте наявні також гніздові терміни, що самі собою не є епонімами, але можуть ними бути в поєднанні з іменами дослідників. Це такі загальні терміни як *test* – проба, *phenomenon* – контекст, *симптом*, *syndrome* – синдром, *method* – метод тощо. Так, *test* є гніздом для більш ніж 70 термінів, і 50 з них є епонімами, наприклад, проба Семюелза. Явище гніздових термінів є другим джерелом поповнення словникового фонду медичної мови. В нашому дослідженні гніздових термінів 32 одиниці – це 6,4% від загальної кількості без урахування власне їхніх похідних.

Переклад термінів, поданий у словнику А. Гудзь, проаналізовано за двома критеріями: це а) співвідношення транскрибованих термінів, перекладених з англійської та адаптованих, а також питома українських слів-відповідників англійським та б) спосіб термінотворення та його збіг чи незбіг у мові-джерелі та мові перекладу. Транскрибованих термінів у вибірці 282 одиниць або 56,5%. 166 одиниць перекладено та у разі необхідності уточнено. Це 33,2%. Питома українські терміни становить лише 51 одиниця або 10,3%. Транскрибування зазвичай описує різновиди хвороб, станів, обладнання та способів втручання, містить чимало запозичень з латини та грецької. Альтернативний, перекладний, варіант надано лише до 21 транскрибованого слова, що становить 4,2% від загальної кількості одиниць та 7,5% від загальної кількості в категорії «транскрибування». Також до цієї категорії належать слова-запозичення з інших мов, зокрема єдина лакуарна одиниця у вибірці. *Lamziekte* або *lam-siekte* – запозичення з африкаанс, слово на позначення місцевого виду ботулізму, який уражає велику рогату худобу.

Перекладені терміни – здебільшого іменники англійського походження, утворені в мові-джерелі за допомогою осново- чи словоскладання, а також назви хірургічних інструментів. В українській мові компактно відтворити такий термін, якщо власного терміну не існує, складніше: початкові форми слів суміщати не можна, а інтерфікси обмежені. Тому ця категорія часто супроводжується поясненнями чи взагалі перекладається радше виразом, аніж словосполученням. Так, до перекладних термінів надано 10 пояснень та синонімічних рядів. Це 6% від категорії або 2% від усієї

вибірки. Сюди ж, хоча й меншою мірою, належать загальні назви захворювань та перекладні варіанти термінів. Наприклад, *abacterial* – безмікробний та *sterilный*, і лише потім *абактеріальний*. Таких випадків нараховано 14 – 2,8% від загальної кількості. Це, імовірно, пов'язано з тим, що словник А. Гудзь розраховано не лише на фахівців медичної галузі, а й на студентів та перекладачів-немедиків, тобто тієї аудиторії, яка потребуватиме пояснень. Найменшу частку становлять питоми українські слова, дієслова та прості анатомічні терміни, що існують у мові кожного народу, приміром, *arm* – рука та *liver* – печінка. Вони не потребують пояснень та лише зрідка уточнень, наприклад, може бути вказано *arm* позначає руку від плечового суглоба до кінчиків пальців.

Отже, для транскрибованих та перекладних термінів частки, розширені або пояснені за допомогою перекладного варіанту чи транскрибування відповідно, приблизно однакові за обсягом, а разом становлять 9% від загальної кількості досліджених одиниць. Це дає змогу виокремити їх у ще одну умовну категорію, одиниці якої технічно можливо перекласти обома способами і які можна доповнювати перекладом іншого способу залежно від запиту та припустимого зміщення акцентів.

У вибірці представлено усі способи перекладу термінів, описані Ю. Дев'ятко та Л. Симоненко. Зокрема нам трапилися суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний та синтаксичний способи, а також спосіб аббревіації, осново- та словоскладання та запозичення. Найпродуктивнішими виявилися префіксально-суфіксальний (185 одиниць, 37%), синтаксичний (105 одиниць, 21%) та суфіксальний (86 одиниць, 17,2%) способи і запозичення (51 одиниця, 10,2%). Безафіксний спосіб було застосовано лише до 15 одиниць, що становить 3%. Найменш використовуваними стали префіксальний спосіб та аббревіація – 13 одиниць (1,2%) та 1 (0,2%) одиниця відповідно. Осново- та словоскладання також представлено 1 одиницею (0,2%). Решту лексем (43, 10%) було перекладено за допомогою українських відповідників.

Застосування префіксально-суфіксального способу термінотворення як у мові-джерелі, так і під час перекладу, є природним для медичної лексики, оскільки афікси, за рахунок яких і відбувається творення терміну, найчастіше мають латинське або грецьке походження. Префікс у цьому разі виступає як означальна частина, що описує походження чи характер захворювання, процесу тощо. Суфікс указує на те, яким саме є явище за

природою, наприклад, термін *endocarditis*, небезпечне для життя запалення шлуночків та клапанів серця, складається з префікса *endo-*, що буквально означає «внутрішній», кореня *card*, «серце», та суфікса *-itis*, що позначає запальні процеси. Водночас український транслітерований переклад цього слова, *ендокардит*, випускає невластиву українській мові частку суфікса *-is*, залишаючи тільки *-um*.

Наступним за частотністю є синтаксичний спосіб. Значна частка цього методу пояснюється тим, що він репрезентований здебільшого перекладними термінами, що в мові-джерелі утворилися за допомогою осново- або словоскладання англійських слів. Слова, що не мають відповідника ані серед транскрибованих термінів грецького походження, ані серед українських слів і не можуть бути відтворені за допомогою суміщення слів у такий же спосіб, найпростіше та найекономніше перекладати словосполученнями або виразами з короткими поясненнями. Наприклад, *gallbladder*, складений термін із двох самостійних слів, перекладають словосполученням *жовчний міхур*. Цей же спосіб як допоміжний застосовується під час перекладу термінів грецького або латинського походження – у такому разі перекладний варіант або пояснення надається через кому.

Суфіксальний спосіб цікавий тим, що потребує терміна з досить конкретним коренем. Так, *lipemic*, від *lipemia*, «підвищений вміст жиру в крові», є прикладом творення терміну, корінь якого не потребує префікса-уточнювача. Окремо слід зазначити те, що суфікс не залишається незмінним, так, суфіксальний спосіб, необхідний для надання слову прикметникової характеристики в українській мові, у поєднанні з транскрибуванням оригінального терміна дає результат не *ліпемний*, з єдиним суфіксом *-н*, а *ліпемічний*, де суфіксів уже два, *-іч* та *-н*.

Безафіксний спосіб, тобто відкидання принаймні одного суфікса або префікса, представлений мало, оскільки в афіксах грецького або латинського походження міститься вагома частина значення терміна, і дуже мало одиниць мають самодостатній корінь, який давав би змогу вилучити префікс або суфікс (частіше префікс) без шкоди для значення слова та ускладнення його розуміння. У випадках, коли це можливо, найчастіше вилучають префікси *hypo-* та *hyper-*. Наприклад, уже відомий нам термін *lipemic* має абсолютний синонім *hyperlipemic*, який менш використовуваний у медицині через те, що його громіздкість, на думку деяких фахівців, не виправдана змістовно: *hyper-* означає надмірність, проте наявність над-

лишкового жиру в крові, значна настільки, що її можна відносно легко ідентифікувати, сама собою вказує на перевищення норми і не потребує підкреслення.

Префіксальний спосіб представлений малою кількістю одиниць. Це можна пояснити тим, що більшість слів на позначення процесу або явища, особливо такі, що мають латинські або грецькі афікси, однаково потребуватимуть суфікса-уточнювача, підтвердження чому є значна кількість одиниць, утворених та перекладених суфіксальним способом. Відповідно до цього серед термінів, сформованих шляхом додавання афіксів-доповнювачів та флексій до основи, належними до префіксального способу можна вважати лише ті, в яких легко ідентифікується флексія або відсутність морфем після кореня. Наприклад, *apoxia*, *аноксія*, відсутність або критична нестача повітря, тяжка форма *гіпоксії*, має всі ознаки терміна, перекладеного префіксальним способом.

Гранично малими є показники абрєвіації та основоскладання. Абрєвіація є досить складним способом термінотворення, оскільки для утворення стійкої асоціації між абрєвіатурою та її розшифруванням потрібен час, особливо якщо термін містить складні для запам'ятовування нефахівцями та студентами елементи або виконує більш ніж одну функцію, наприклад, терміном слугує лише абрєвіатура, а її смислове наповнення є протоколом дій або набором ознак, і під час перекладу необхідно як зберегти впізнаваність відомого оригінального терміна, так і створити змістовний переклад, що мав би можливість закріпитися в мові. Єдина абрєвіатура, наявна у вибірці нашого дослідження – *AIDS*, котра з'явилась порівняно давно і переклад якої добре впізнаваний та легкий для швидкої вимови: *СНІД*. Очевидно, терміни-абрєвіатури репрезентовані гірше через те, що упорядниця та редактори словника, з якого добирався матеріал, зосередилися на базовому наборі термінів на позначення захворювань і станів, поміж яких абрєвіатур дійсно небагато, оскільки традиційним є називання явищ способом, що є загальнозрозумілим та уможливило швидке розуміння навіть незнайомого терміна за умови наявності фахової підготовки.

Одиниця, перекладена способом основоскладання, у вибірці також одна. Це єдина з усіх складених одиниць мови-джерела, передана на перекладі способом із тієї ж категорії, що утворила оригінальний термін. Це властивість: *sickle-shaped*, що означає *серповидний*. Використання основоскладання є природнішим для перекладу такого типу термінів, оскільки застосування сло-

воскладання вимагає двох рівнозначних слів, одне з яких у такому разі перебере на себе функцію прикладки, тоді як для пар слів, де одне очевидно є характеристикою іншого й рівнозначність відсутня, логічніше утворити одне складене слово. З'єднувальною морфемою тут виступає інтерфікс *-o-*.

Частка ж одиниць, перекладених питомо українськими словами, очікувано вирізняється стислістю та строгістю перекладу. Проте деякі іменники супроводжує уточнення або синонімічний ряд. Вочевидь, у такий спосіб продемонстровано всі відтінки значень, що є очевидними для слова в мові-джерелі, тоді як українські слова, навіть використовувані в термінології, де розмиття значення неприпустиме, можуть викликати дещо інші асоціації.

Загалом можна побачити, що усі основні правила роботи з термінологією дотримано: словник орієнтовано на аудиторію, що має базові знання, але не обов'язково є досвідченим фахівцем. Основні терміни перекладено або доповнено перекладними варіантами/синонімічними поняттями мовою перекладу, за необхідності зроблено пояснення. Якщо термін є гніздовим або має декілька дещо різних значень залежно від галузі, це обов'язково вказано. Єдиним недоліком термінологічного словника є подання у словникових статтях про деякі не дуже розповсюджені терміни грецького або латинського походження низки перекладних варіантів і лише потім транскрибування, хоча терміни, що спираються на грецьку та латину, є загальнозрозумілими. В разі достатньої компактності терміна саме транскрибування терміна, що не має українського відповідника, з найбільшою імовірністю є загальнозрозумілим, і ця первинність має відбиватися в поданні матеріалу.

Висновки. Результати показали, що правило про переважання одних частин мови над іншими, нетипове для загальнозрозумілої мови, але очікуване для мови фахової, справедливе і для нашої вибірки. Так, найрепрезентованішою групою виявилися іменники (78,7%), прикметники становили значно меншу частку (16,7%). Найменшою групою виявились дієслова (4,6%). Це пов'язано з тим, що медична наука зацікавлена у створенні компактних, але водночас чітких і змістовних термінів, і процеси та відношення, які логічно належать до відповідних граматичних категорій, називає за допомогою іменників, аби вмістити в одну лексему всі необхідні характеристики. Відповідно до цього принципу слова, позначені певними частинами мови, точно уналежнюються до відповідних категорій і перекладаються за допо-

могою тих самих частин мови. Що ж стосується джерел поповнення словника медичної мови, найбільше термінів походять з грецької та латини (67,6%), дещо менше – власне англійські слова (31,2%). Наявний також незначний (1,2%) відсоток запозичень з інших сучасних мов. Додатковим джерелом поповнення термінологічного складу медичної мови є гніздові терміни (6,4%), з яких 12% є гніздовими для численних епонімів. Дослідивши смисловий аспект перекладу, з'ясували, що найбільша кількість одиниць перекладена транскрибуванням, типовим для галузі, котра спирається на загальнозрозумілі корені (56,5%). Наступні – перекладні терміни, що походять від власне англійських слів і позначають зрозумілі поняття, які, однак, майже неможливо описати однослівно засобами української мови (33,2%). Найменше питома українських термінів-відповідників, оскільки це терміни на позначення анатомічних явищ, частин тіла тощо. Такі одиниці наявні в кожній мові, але в загальному словниковому складі медичної фахової мови їхня частка невелика (10,3%). Також серед транскрибованих та перекладних термінів було виокремлено розширені чи пояснені за допомогою перекладу іншим способом. Застосування цього методу не завжди доречно, проте це досить помітна для

умовної категорія: вона становить 9% від загальної кількості одиниць.

Найпродуктивнішими способами перекладу виявилися префіксально-суфіксальний (37%), синтаксичний (21%) та суфіксальний (17,2%) способи і запозичення (10,2%). На безафіксний та префіксальний способи, а також аббревіацію та словоскладання загалом припало лише 4,6%. Складні до розуміння терміни доповнюються перекладними варіантами, якщо це можливо. Більшість прикметників-характеристик явищ також належить до цієї групи. Наступними є іменники та прикметники з англійської мови, котрі не можна перекласти однослівно через розбіжності граматичних принципів у мовах джерела та перекладу. Деякі з цих перекладів також було доповнено уточненнями або синонімічними рядами. І, нарешті іменники та дієслова, що позначають наявні в усіх культурах та, відповідно, мовах явища, представлені питома українськими відповідниками. Тут частка уточнень найменша. Єдиною особливістю подання перекладу в дібраному матеріалі є те, що загальніші терміни, якими, вочевидь, може зацікавитися менш підготована частина аудиторії, подані спочатку в перекладному варіанті, навіть якщо транскрибований відоміший, а складні конкретні терміни, відповідно, надано без уточнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дев'ятко Ю. С. Типологія стоматологічної термінології в українській і англійській мовах та її лексикографічне відтворення : дис. канд. філол. наук 14.05.2021. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 389 с.
2. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Тлумачний словник медичних термінів: рос., лат. та укр. мовами : для лікарів, науковців, студ. мед. навч. закл. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2010. 848 с.
3. Новий англо-український та українсько-англійський медичний словник: понад 25 000 термінів. Упорядник Гудзь А. Є.; за редакцією Шевченко Л. І., Шматка В. І., Лося В. В. Київ: Арії, 2020. 480 с.
4. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування. Навчальний посібник. Ред. Л. В. Туровська. Умань: Софія, 2006. 103 с.
5. Cabré Maria Teresa. Terminology, Theory, Methods, and Applications. Barcelona: John Benjamins. 1992. 248 p.

REFERENCES

1. Deviatko Yu. S. (2021). Typologhiia stomatolohichnoi terminolohii v ukrainskii i anhliiskii movakh ta yii leksykohrafichne vidtvorennia [Typology of stomatological terminology in Ukrainian and English languages and its lexicographic reproduction]: dys. kand. filol. nauk 14.05.2021. Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. 389 p. [In Ukrainian].
2. Lytvynenko N. P., Misnyk N. V. (2010). Tlumachnyi slovnyk medychnykh terminiv [Explanatory dictionary of medical terms: Russian, Latin, and Ukrainian languages]: ros., lat. ta ukr. movamy : dlia likariv, naukovtsiv, stud. med. navch. zakl. Kyiv; Irpin: VTF Perun. 848 s. [In Ukrainian].
3. Novyi anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi medychnyi slovnyk [New English-Ukrainian-Ukrainian-English medical dictionary]: ponad 25 000 terminiv. Uporiadnyk Hudz A. Ye.; za redaktsiieiu Shevchenko L. I., Shmatka V. I., Losia V. V. Kyiv: Arii, 2020. 480 s. [In Ukrainian].
4. Symonenko L. O. (2006). Biolohichna terminolohiia: formuvannia ta funktsionuvannia [Biological terminology: formation and functioning]. Navchalnyi posibnyk. Red. L. V. Turovska. Uman: Sofiia, 103 s. [In Ukrainian].
5. Cabré, Maria Teresa (1992). Terminology, Theory, Methods, and Applications. Barcelona: John Benjamins. 248 p.

Олена ПІТЕРСЬКА,

orcid.org/0000-0003-3621-6906

аспірант кафедри світової літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

(Полтава, Україна) *bonheur.elen@gmail.com*

КОНЦЕПТ «ДЖЕНТЛЬМЕН» У ПРОЗІ ЕЛЕАНОР ПОРТЕР

Статтю присвячено дослідженню концепту «джентльмен» на матеріалі творчості американської письменниці Е. Х. Портер. У роботі висвітлено вербальні засоби втілення позначеного концепту, досліджено його семантику, функції, трансформацію в романах “The Turn of the Tide” (1908), “Oh, Money! Money!” (1918), оповіданні “Millionaire Mike’s Thanksgiving” (1919). На основі здобутків порівняльно-історичного методу, феноменологічного підходу та рецептивного, текстуального видів аналізу досліджено літературні характери, художні деталі, елементи символіки; проаналізовано портретні характеристики та діалоги героїв твору. Елементи структурного методу дали нагоду детально вивчити лексико-семантичну специфіку художніх образів. Автором статті зазначено, що чоловічі образи в літературі США кінця XIX – початку XX ст. репрезентують неоднозначну постать американського джентльмена, котрий є носієм європейських традицій, проте виявляє ознаки американської ідентичності, транслює новий світогляд, суголосний феномену «американської мрії»; доведено, що концепт «джентльмен» у романах та оповіданнях Е. Х. Портер відображає лінгвокультурну трансформацію, пов’язану з новою семантикою, що сформувалася на тлі потужного науково-технічного, соціально-політичного розвитку країни після подій Громадянської війни. У статті розглянуто зміни в семантичних нашіаруваннях концепту «джентльмен» у британському та американському дискурсах у культурно-історичному контексті. Доведено, що семантика концепту визначається лінгвокультурним середовищем, у котрому він формується. Доведено, що в американській культурі порубіжжя XIX–XX ст. у семантичній сфері концепту «джентльмен» нівелюється ознака соціального походження, натомість кастовій належності британського землевласника протиставлені риси американської ментальності, що уособлюють демократичні погляди, підприємливість, вміння користуватися обставинами, прагнення свободи, незалежності.

Ключові слова: американська мрія, концепт, ментальність, фронтір, характер, художній образ.

Olena PETERSKA,

orcid.org/0000-0003-3621-6906

Postgraduate Student at the Department of World Literature

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) *olenapiterska@gmail.com*

THE CONCEPT OF “GENTLEMAN” IN THE PROSE OF ELEANOR PORTER

The article is devoted to the study of the concept of “gentleman” based on the work of the American writer E. H. Porter. The work highlights the verbal means of embodying the indicated concept, investigates its semantics, functions, and transformation in the novels “The Turn of the Tide” (1908), “Oh, Money! Money!” (1918), the stories “Millionaire Mike’s Thanksgiving” (1919). On the basis of the achievements of the comparative-historical method, the phenomenological approach and the receptive, textual types of analysis, literary characters, artistic details, and elements of symbolism were investigated; the portrait characteristics and dialogues of the heroes of the work are analyzed. The elements of the structural method gave an opportunity to study in detail the linguistic and semantic specificity of artistic images. The author of the article states that male images in the US literature of the late 19th and early 20th centuries represent the ambiguous figure of the American gentleman, being the bearer of European traditions, but showing signs of the American mentality. He reveals a new ideology, consonant with the phenomenon of the “American dream”. It is proved that the concept of “gentleman” in the novels and short stories of E. H. Porter reflects the linguistic and cultural transformation associated with new semantic features that arose against the background of the country’s powerful scientific, technical, socio-political development after the events of the Civil War. The article deals with changes in the semantic layering of the concept of “gentleman” in British and American discourses in a cultural and historical context. It is noted that the semantics of the concept is determined by the linguistic and cultural environment in which it is formed. It has been proven that in the American culture of the 19th and 20th centuries in the semantic field of the concept “gentleman” the sign of social origin is leveled, instead, the caste belonging of the British landowner is contrasted with the features of the American mentality, which embody democratic views, entrepreneurship, the ability to use circumstances, the desire for freedom, independence.

Key words: American dream, concept, mentality, frontier, character, artistic image.

Постановка проблеми. Літературний текст як сукупність знаків вербально відображає індивідуальне художнє мислення, світобачення, естетичні вподобання автора, носія мови і культури свого народу. Спостереження за трансформацією концептів у літературознавчій сфері уможлиблює різнобічний підхід до інтерпретації художніх образів, часопростору, сприяє виявленню авторських інтенцій. Актуальність роботи зумовлена інтересом до позначеної дефініції у галузі гуманітарних наук, відсутністю уніфікованого визначення терміну «концепт» у лінгвістиці та літературознавстві. Концепт «джентльмен» залишається актуальним не тільки в сучасному англomовному дискурсі, а й в українській перекладацькій діяльності, оскільки рухливість лексики, соціально-історичні зміни неодмінно позначаються на мистецтві слова новими семантичними нашаруваннями. У романному масиві літератури США концепт «джентльмен» відіграє визначну роль, оскільки гендерні колізії у творчості письменників зазвичай транслюють соціокультурний код певної епохи. Комплексні дослідження творчості Е. Х. Портер у сучасному літературознавстві відсутні, тому залишаються відкритими питання про концептосферу, архітектоніку романів, оповідань письменниці та її роль у літературному процесі США кінця XIX – початку XX ст.

Аналіз досліджень. Наукові розвідки засвідчують, що фундаментальна проблема зв'язків мови та мислення актуалізує ідею інтеграції досліджень в галузі когнітивної лінгвістики, лексикології, психології, філософії, літературознавства. Дефініційна модель концепту має чимало протиріч; останнім часом у вітчизняній філології концепт розглядали «як ментальне утворення в свідомості <...>, фіксацію колективного досвіду, який стає набутком індивіда» (Літяга, 2013: 48). Також концепт вважають складовою одиницею концептосистеми, «семантичної моделі головних світоглядних понять, яка об'єктивується в слові, <...> репрезентує <...> ментальні, історичні та етнічні знаки у свідомості народу» (Юрченко, 2008: 270). Ґрунтовне та багатоаспектне тлумачення терміну представлено у «Словнику сучасної лінгвістики»: «концепти – це ментальні утворення, основним виявом яких постають збережані в людській пам'яті в тих чи тих стереотипах усвідомлювано-типизовані фрагменти досвіду. <...> У концептах знаходять свій вияв образно-перцептивні, поняттєві та емоційно-ціннісні параметри узагальненого світосприйняття. <...> Концепти є надзвичайно рухливими утвореннями, тому їх важко і складно засвідчити у словниках, підтвер-

дженням постає їхня багатомірність» (Загнітко, 2012: 101). Аналіз неоднозначного застосування лексеми «джентльмен» для реалізації відповідного концепту в англomовному дискурсі також позначено в сучасних наукових студіях: «...автори відрізняються не тільки за кількісними показниками вживання лексеми “джентльмен”, а й за тим, який зміст вони вкладали в це поняття» (Єсипенко, 2012: 72). Зафіксовано «соціолінгвістичні зміщення», що доводить семантичну рухливість концептів «джентльмен», «джентльменство», оскільки «якості, які первинно характеризували справжнього джентльмена, представника вищого класу, що відрізняли його від людей нижчого класу, з часом вийшли за вузькі межі кастовості» (Єсипенко, 2012: 72).

Мета статті – визначення літературно-художніх засобів втілення концепту «джентльмен» у прозі Е. Х. Портер. Відповідно до мети використано елементи порівняльно-історичного, структурного методів дослідження, феноменологічний підхід до аналізу художнього тексту. Об'єктом наукового пошуку є романи “The Turn of the Tide” (1908), “Oh, Money! Money!” (1918), оповідання “Millionaire Mike’s Thanksgiving” (1919). Предмет дослідження становлять семантика, функції, трансформація концепту «джентльмен» у художніх текстах письменниці.

Виклад основного матеріалу. У художньому просторі оповідань і романів Е. Х. Портер репрезентовано широкий спектр образів-характерів, котрі відображають звичаї, традиції мешканців Нової Англії початку XX ст. Культурне життя США цього періоду позначено бурхливим розвитком науково-технічного прогресу, оновленням літературних традицій, що призвело до критичного осмислення сталих соціальних стереотипів, які панували на сході країни від часів перших переселенців. Трансформація концепту «джентльмен», його семантики в лінгвокультурному середовищі США цілком відповідні соціально-політичним умовам історичного періоду після Громадянської війни. На початку XX ст. суттєво змінюється так званий «фронтір», соціокультурну значущість котрого образно висвітлено у дослідженні Ф. Дж. Тернера: «Фронтір – це кордон ефективної американізації. Дика пустеля випробує колоніста. Вона знаходить його у європейському одязі, з європейським мисленням, інструментарієм та засобами комунікації» (Turner). Згодом дикий світ змушує колишнього європейця відмовитися від залізниці та сісти у березове каное, одягти мисливську сорочку і мокасини, «розміщує його в дерев'яній хатині

черокі та ірокезів і оточує індіанським частоклолом» (Turner). У сучасних наукових розвідках зазначено, що кінець доби американського фронтиру став очевидним у 1940–1950-х роках, коли «електрифікація сільських районів, розвиток авіаперевезень, поширення радіо та телебачення майже не залишили «білих плям» на карті США» (Криницька, 2017: 25). Проте ми вважаємо, що досягнення Старого світу були переосмислені та пристосовані до принципово нової філософії життя вже після Громадянської війни, коли з великими труднощами, але наполегливо змінювалося культурне протистояння між малоосвоєним і малозаселеним заходом та розвиненим сходом країни, який уособлювали штати, що увійшли до території Нової Англії. Як зазначив Л. Патті, «війна навчила мільйони чоловіків, котрі <...> з сільських ферм в одну мить опинилися в регіонах, які були для них справжньою чужиною <...>. Цілі армії молодих людей прибули з віддалених пагорбів Нової Англії. Лише Массачусетс відправив 159 тисяч осіб» (Pattee). Громадянська війна вплинула на свідомість мешканців США, котрі зробили величезний крок від спільноти переселенців до нації громадян. У цей період семантика концепту «джентльмен» в американському соціумі та літературі США набуває нових ознак, оскільки походження, навіть високий рівень освіти та виховання вже не відіграють визначної ролі, натомість найголовнішими цінностями вважаються патріотизм, чесність, відповідальність, самостійність і незалежність.

Чоловічі образи в літературі повоєнного періоду репрезентують неоднозначність постаті американського джентльмена, котрий на ментальному рівні залишається носієм європейських традицій (стриманість, лицарське ставлення до жінки, відчуття власника), але здебільшого виявляє особливості нового світогляду: прагнення свободи і справедливості. Герої новел О. Генрі, оповідань Джека Лондона та Ф. Брета Гарта вирізняються сміливістю, яскравими характеристиками; Т. Драйзер критично переосмислює агресивний вплив буржуазних взаємин на формування особистості. Нерідко в літературі позначеного періоду модально-експресивна оцінка лексеми «джентльмен» має іронічний відтінок. У лексиконі Оксфордського словника значення відповідної мовної одиниці тлумачиться так: «людина ввічлива і добре освічена, яка має вишукані манери та завжди поводить себе добре, <...> (застаріле) людина, що належить до вищого соціального класу, особливо та, кому не потрібно працювати» (Oxford Learner's Dictionary). Філологічні

дослідження останнього десятиріччя доводять, що в українському художньому перекладі американських романів XIX–XX ст. зафіксовано «концептуальні ознаки ядерних елементів концепту «джентльмен»: шляхетне походження, бездоганна поведінка, вищий соціальний статус» (Голубенко, 2016: 144). Інші результати наукових розвідок підкреслюють різницю в асоціативному сприйнятті концепту «джентльмен» в британському та американському соціумах: «У XIX столітті джентльмен починає активну підприємницьку діяльність, особливо в умовах американського суспільства, що інтенсивно на той час розвивалося» (Єсипенко, 2012: 43). Отже, семантика концепту «джентльмен» у літературі США не завжди уособлює шляхетне походження.

У романах Е. Х. Портер “The Turn of the Tide”, “Oh, Money! Money!” втілено авторське бачення проблеми гендерних протиріч, формування чоловічого характеру на реалістичному тлі тогочасного життя Нової Англії. Знайомство з бостонською та кембриджською інтелігенцією у штаті Массачусетс вплинуло на формування специфіки чоловічих образів у творчості письменниці. Авторка іронізує над пересічністю, вульгарними манерами комерсантів, рафінованістю відірваних від життя мрійників, але образи головних героїв у романному масиві письменниці вирізняються динамікою розвитку. Загалом центральними персонажами романів Е. Х. Портер є представники міської інтелігенції: лікарі, вчені, митці, бізнесмени, багаті спадкоємці, колекціонери тощо; образну панораму оповідань збагачує опис фермерського життя.

Маргарет Кендалл, головна героїня роману “The Turn of the Tide”, після трагічної загибелі батьків змушена спілкуватися з сім'єю свого опікуна. Незалежність, самостійність Маргарет протиставлена консервативній поведінці Френка Спенсера, що пояснює специфіку колізій у романі. Френк Спенсер – ідеальний джентльмен з погляду представників свого класу: він стриманий, вихований, його мова та вміння спілкуватися бездоганні: «outside, he was a delightful gentleman – a little grave, perhaps, for his thirty-three years, but none the less a favorite, particularly with anxious mothers having marriageable, but rather light-headed, daughters on their hands» (Porter, 2011). Авторка іронічно натякає, що вік героя, особливо його матеріальний статус роблять його бажаним у сім'ях, де є хоча б одна незаміжня донька. Але Маргарет, яка пройшла у дитинстві сувору школу життя, вважає свого опікуна бездушним. Насправді героїня роману підсвідомо побачила в

образі «справжнього джентльмена» власне відображення, оскільки бездоганні манери та зовнішність «справжньої леді» – лише маска, під якою приховані високі почуття та бурхливі емоції. Портретна характеристика Френка Спенсера нагадує образи з романів Джейн Остін: «His eyes were brown, his nose was straight and long, and his mouth firm and clean-cut» (Porter, 2011). Погляд, тверде підборіддя увиразнюють впевненість героя у собі та віру в тих, хто працює на його борошномельному виробництві. Але Маргарет, котра вирішує змагатися з опікуном-фабрикантом, дивиться на Френка упереджено, вважає, що він позбавлений гуманності, оскільки люди для цього бізнесмена – лише гвинтики великого механізму: «His whole appearance was that of a man sure of himself – and of others. To Frank Spencer the vast interests of Spencer & Spencer, as represented by the huge mills that lined the river bank, were merely one big machine; and the hundreds of men, women, and children that dragged their weary way in and out the great doors were but so many cogs in the wheels» (Porter, 2011). Е. Х. Портер не приховує недоліків у характері героя, який за плавним ходом фабричного колеса не помічає, що у так званих «гвинтиків» є душа, проте авторська інтенція здебільшого проглядає крізь почуття Маргарет, котра поступово усвідомлює силу характеру Френка, стрижневою рисою якого є абсолютна чесність. Героїня роману не помічає під час запеклої дискусії, як зацікавлено подивився на неї Френк Спенсер, почувши її слова про єдність з трударями. Драма Френка у тому, що він, маючи високий статус, і себе відчуває одним з «гвинтиків» власного бізнесу: «... my hands are tied. I am simply a part of a great machine – a gigantic system, and I must run my mills as other men do» (Porter, 2011). Справжня сутність Френка розкривається під час пожежі: «Frank and Ned Spencer, together with McGinnis, had worked side by side with the firemen in clearing the mills of the frightened men, women, and children» (Porter, 2011). Відчайдушно ризикуючи власним життям, Френк Спенсер рятує працівників фабрики, але йому потрібно набагато більше мужності, щоб зізнатися Маргарет у коханні. Концепт «джентльмен», з яким асоціюється характер героя роману, пережив значні соціолінгвістичні зміни в культурі США, а саме: зникли його первинні ознаки, що притаманні англійському культурному феномену: шляхетне походження, обов'язкові манірність і незворушність. Американський джентльмен, утілений в образі Френка Спенсера, буржуазного походження, він досконало знає бізнес, яким володіє, не соромиться будь-якої праці. Герой

твору внутрішньо експансивний, проте завжди керує власними емоціями. Френк Спенсер після смерті батька та старшого брата взяв на себе відповідальність за сім'ю, тому бізнес для нього – це продовження сімейних традицій. Палко закоханий, він стримує власні почуття заради щастя Маргарет. Його характер увиразнений динамічними діалогами, емоційно-експресивним проявом почуттів. У романі репрезентовано різні чоловічі характери, але тільки Френка Спенсера авторка називає джентльменом. Семантика художнього образу моделює авторське осмислення концепту «джентльмен». Освіта та виховання, інтелігентна поведінка є тільки зовнішніми рисами того, що насправді було закладено в культурні традиції США з часів фронтиру, натомість мужність, відповідальність, підприємливість й чесність увійшли до ядерної зони концепту «джентльмен» в американському романному дискурсі.

Образ ексцентричного мільйонера Стенлі Фултона в романі “Oh, Money! Money!” асоціативно нагадує персонажів Ч. Дікенса. Бізнесмен вперше замислився над швидкоплинністю життя та вирішив знайти родичів, яким міг би залишити двадцять мільйонів доларів. Портретна характеристика героя відображає протиріччя в його характері: «His blue eyes, fixed just now in a steady gaze upon a row of ponderous law books across the room, were friendly and benevolent in direct contradiction to the bulldog, never-let-go fighting qualities of the square jaw below the firm, rather thin lips» (Porter, 2004). Добрі блакитні очі дисонують з квадратним підборіддям бульдога, жвава хода, струнка постава – з лисиною на голові. Властивості художнього характеру витлумачено в глосарії літературознавчих термінів за редакцією М. Г. Абрамса: “Characters are the persons represented in a dramatic or narrative work, who are interpreted by the reader as being endowed with particular moral, intellectual, and emotional qualities by inferences from what the persons say and their distinctive ways of saying it – the dialogue – and from what they do – the action” (Abrams, 1999: 32–33). У глосарії також зазначено, що темперамент, бажання, мова персонажу цілком відповідні мотивації його вчинків. Стенлі Фултон належить до того типу американського характеру, про який зазвичай кажуть: «Він зробив себе сам». Успішний банкір колись співчував кожному, хто ходив у розірваному взутті, але згодом вирішив, що філантропія розбещує людей. Життєвий досвід, критичне ставлення до негативних рис людської природи змушують героя твору піти на експеримент. Він відрахував значні суми на користь трьох кузенів, яких знайшли детективи,

але хоче побачити, як кожен з двоюрідних братів буде витрачати гроші. Ховаючись під чужим іменем, Стенлі Фултон їде до провінційного містечка, в котрому живуть його родичі, але не підозрює, яке випробування чекає на нього. Авторка з гумором описує переживання Стенлі, який вперше зрозумів, що існують справжні людські почуття, родинні зв'язки та спогади про дитинство. Сюжет роману насичений пригодами, кумедними обставинами. Кузени Стенлі Фултона безглуздо розпоряджаються грошима, адже ніхто з них ніколи не докладав підприємницьких зусиль для того, щоб покращити власне матеріальне становище. Кожен з героїв отримав те, на що заслуговує, але і Стенлі змушений робити вигляд, що він розорився, адже жінка, яку покохав мільйонер, принципово не погоджується на нерівний шлюб. Головний герой нарешті усвідомлює, що є цінності, котрі не вимірюються грошима, а філантропічна діяльність не завжди розбещує людей. Стенлі Фултон – талановитий та завзятий підприємець, який пройшов шлях від бідного клерка до мільйонера, але по-справжньому щасливим відчув себе тільки у шістдесятирічному віці. Гумор, парадоксальні ситуації в сюжеті твору є засобами реалізації авторських інтенцій. Колізії роману подібні Різдвяній історії з щасливим фіналом, котрий має повчальний зміст, незважаючи на те, що головний герой не потребує духовного переродження на кшталт Скруджа з відомої повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі». Так, Стенлі Фултон тривалий час не цікавився родичами, пізно одружився, оскільки присвятив життя накопиченню грошей, проте мільйонеру не притаманна жадібність, його захоплювали бухгалтерські справи і процес накопичення значно більше, ніж комфорт та інші задоволення, котрі уможливило капітал. Динамічний характер головного героя уособлює феномен американської мрії: якщо є мета, доклади зусиль, щоб досягти її, якщо є бажання змінити життя, починай діяти, не звертаючи уваги на свій вік. Авторка не намагається інспірувати святенницьку мораль, не стверджує, що гроші не потрібні людині, але на прикладі безглуздих витрат кузенів Стенлі Фултона доводить, що прибутки приносять задоволення володареві тільки тоді, коли є гідна життєва мета та пристойні засоби її досягнення. Обраниця мільйонера називає це «власним внеском»: “I’m always worked up – over money. It’s been money, money, money, ever since I could remember! We’re all after it, and we all want it, and we strain every nerve to get it. We think it’s going to bring us happiness. But it won’t – unless we do our part” (Porter, 2004). Головний герой твору

наділений ексцентричним характером, але його образ уособлює феномен «американської мрії», прикмети життєвого оптимізму: підприємливість, здатність ризикувати, вміння відстоювати закони свободи і справедливості, жити та діяти так, як дозволяють власні сили. Така семантика образу наповнює концепт «джентльмен» в романному дискурсі США новим змістом.

Оповідання “Millionaire Mike’s Thanksgiving” опубліковано 1919 р. у збірці «Заплутані нитки». 2018 р. твір увійшов до дитячої збірки романтично-повчальних історій, присвячених Дню подяки (“Thanksgiving Tales for Children”). Жанр короткого оповідання (short story) в літературі США вирізняється лаконічною формою, напруженим сюжетом, яскравими характерами. Внутрішній світ персонажів увиразнюють діалоги, також важливу роль в образній системі оповідання відіграє художня деталь. Символіка назви твору актуалізує ідею свята, котре у США щорічно відзначається у листопаді. Традиційно цей день збирає людей у родинному колі, але мільйонер Вільям Сеймор Хенс, головний герой оповідання, не має бажання приєднуватися до будь-якого товариства, оскільки переживає життєву драму. Після автомобільної аварії чоловік змушений пересуватися в інвалідному кріслі, що викликає в нього протест, незадоволення та розчарування. Лікарі обіцяють, що стан Вільяма обов’язково покращиться, але нетерплячий джентльмен бажає негайно отримати все разом: “It was Thanksgiving, but the Millionaire was not thankful. He was not thinking of what he had, but of what he wanted. He wanted his old strength of limb, and his old freedom from pain. True, the doctors had said that he might have them again in time, but he wanted them now. He wanted the Girl, also” (Porter, 2006). Невдячність Вільяма (“the Millionaire was not thankful”) та назва свята (“Thanksgiving”) створюють ідейну опозицію в оповіданні. Силою обставин бізнесмен опинився серед шумного натовпу вулиці під час очікування свого службовця. Підліток, котрий побачив газети в руках чоловіка, вирішив допомогти їх продати. Коли дрібні гроші падають на коліна збентеженого Вільяма, він вирішує не відмовлятися від ролі вуличного продавця газет та називає себе Майком. Події оповідання розвиваються стрімко: підліток запрошує так званого Майка до себе в гості, де головний герой побачив зовсім інше життя. У бідній сім’ї є дванадцятирічна дівчина, яка змушена користуватися милицями, вона захоплено розглядає крісло Майка та каже, що не бачила нічого кращого, ніж цей «прекрасний», «грандіозний» винахід з колесами. Мільйонер здивовано спосте-

рігас, як люди радіють під час свята, незважаючи на жалюгідний матеріальний стан. Кульмінацією оповідання є зустріч бізнесмена з коханою дівчиною, котра опікується цією сім'єю та приносить традиційну індичку на День подяки. Дейзі Керролтон – муза Вільяма, його кохання; разом з нею він мріяв провести День подяки, але мрія здійснюється в надзвичайних обставинах. Зовнішність та мовленнєва характеристика героїні дисонують з лексикою мешканців бідного будинку, інтер'єром кімнати, проте Дейзі не принижує себе удаванням, залишаючись собою. Вільям, називаючи себе Майком, відчуває незручність, натомість Дейзі, зрозумівши причину мимовільної інтриги, вважає, що такий образ пасує мільйонеру значно більше. Чим може поділитися вуличний продавець газет з сім'єю, яка запросила його на День подяки? Рука Вільяма-Майка сором'язливо відмовляється від золотої монети в кишені, але десять центів, які герой пропонує хлопчику, викликають лавину обурення з боку Джима: «Я запросив тебе в гості, це не потребує оплати». Нумізматичні художні деталі (дайм та золотий долар) уособлюють бінарну опозицію «багатий – бідний», спонукають до роздумів про головні життєві цінності. Мільйонер нарешті усвідомлює, що не все можна придбати за гроші: “And for the second time that day the Millionaire had found something that money could not buy” (Porter, 2006). Після свята Вільям помірковано та методично планує фінансову допомогу сім'ї Джима, але під пильним поглядом Дейзі на обличчі героя з'являється рум'янець, його голос починає тремтіти: “I never thought”, he said, just touching the crutches at his side, “that I'd ever be thankful for – for these. But I was – almost – today. You see, it was they that – that brought me – my dinner”, he finished, with a whimsicality that did

not hide the shake in his voice» (Porter, 2006). Невпевненість, хвилювання Вільяма увиразнюють деталі портретної характеристики, переривчаста синтаксична будова його мови. Характер головного героя відображено у художньому тексті в динаміці, його внутрішня рефлексія розкривається на тлі особистого почуття. Оповідання має відкритий фінал, що уможливує рецептивне осмислення подальшого розвитку подій. Образ молодого мільйонера доповнює загальну модель концепту «джентльмен» специфічними рисами американської ментальності (благодійність, демократична поведінка, винахідливість), репрезентує авторський оптимізм, віру в людину.

Висновки. За результатами проведеного дослідження доходимо висновку, що концепт «джентльмен» у романах та оповіданнях Е. Х. Портер трансформувався, набувши нових семантичних ознак на тлі потужного розвитку країни після подій Громадянської війни та науково-технічного процесу початку ХХ ст. Відомо, що семантика концепту «джентльмен» у британському дискурсі теж поступово змінювалася відповідно соціально-політичним обставинам від Середньовіччя до Вікторіанської доби. Проте саме в американській культурі з другої половини ХІХ до початку ХХ ст. нівелюється ознака соціального походження. Соціальному статусу британського землевласника протиставлені риси американської ментальності, що уособлюють феномен «американської мрії»: демократичні погляди, підприємливість, вміння користуватися обставинами, прагнення свободи, незалежності. Отже, семантика концепту «джентльмен» в англійському дискурсі визначається лінгвокультурним середовищем, у котрому позначена дефініція пройшла соціально-історичні етапи формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубенко Н. І. Відтворення англійських репрезентацій концептосфери американського півдня в українському художньому перекладі (на матеріалі американських романів ХІХ–ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2016. 218 с.
2. Єсипенко Н. Г. Лінгвокультурний концепт «Джентльменство» в творах англійської літератури ХVІІІ століття. *Міжкультурна комунікація : мова – культура – особистість* : матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф., м. Острого, 26-27 квітня 2012 р., Острого : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2012. С. 71–74.
3. Єсипенко Н. Г. Роль асоціативних зв'язків у текстовій репрезентації концепту // *Вісник КНЛУ. Філологія*. Київ, 2012. Том 15. № 2. С. 41–46.
4. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : в 4 т. Донецьк : ДонУ, 2012. Т. 2 : К – О. 350 с.
5. Криницька Н. І. Міфологія фронтиру в сучасній американській науковій фантастиці на прикладі літератури та кіномистецтва // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія*. Харків, 2017. Вип. 76. С. 23–29.
6. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2013. 1(46). С. 48–50.
7. Юрченко О. В. Дефініція концепту в сучасних лінгвістичних дослідженнях // *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2008. № 2. С. 268–272.
8. Abrams M. H. *A Glossary of Literary Terms* : Seventh Edition. Boston: Heinle & Heinle, 1999. 366 p.

9. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/gentleman> (дата звернення 22.07.2023)
10. Pattee F. L. A History of American Literature Since 1870. The Project Gutenberg eBook. URL: <http://www.gutenberg.org/files/42593/42593-h/42593-h.htm> (дата звернення 12.07.2023).
11. Porter E. H. The Turn of the Tide. The Project Gutenberg eBook, 2011. URL: <http://www.gutenberg.org/files/36401/36401-h/36401-h.htm> (дата звернення 12.07.2023).
12. Porter E. H. Oh, Money! Money! The Project Gutenberg eBook, 2004. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/5962/pg5962-images.html> (дата звернення 13.07.2023).
13. Porter E. H. Millionaire Mike's Thanksgiving. The Project Gutenberg eBook, 2006. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/19336/pg19336.html> (дата звернення 14.07.2023)
14. Turner F. J. The Significance of the Frontier in American History. URL: <https://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf> (дата звернення 12.07.2023)

REFERENCES

1. Holubenko N. I. (2016). Vidtvorennia anhlomovnykh reprezentatsii kontseptosfery amerykanskooho pivdnia v ukrainskomu khudozhnomu perekladi (na materialy amerykanskykh romaniv XIX–XX st.) [Reproduction of English-Language Representations of the Conceptual Sphere of the American South in Ukrainian Literary Translation (Based on American Novels of the 19th–20th Centuries)] (Candidate's thesis). Kyiv National Linguistic University. Kyiv [in Ukrainian].
2. Yesypenko N. H. (2012). Linhvokulturnyi kontsept "Dzhentlmenstvo" v tvorakh anhliiskoi literatury XVIII stolittia [Linguistic and cultural concept of "gentlemanship" in the works of English literature of the 18th century], *Mizhkulturna komunikatsiia: mova – kultura – osobystist : materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Intercultural communication: language – culture – personality: materials of the 6th International Scientific and Practical Conference]. Ostroh [in Ukrainian].
3. Yesypenko N. H. (2012). Rol asotsiatyvnykh zviyazkiv u tekstovii reprezentatsii kontseptu [The role of associative links in the textual representation of the concept]. *Visnyk KNLU. Filolohiia*. – Kyiv National Linguistic University Bulletin. Philology, 15 (2), 41–46. [in Ukrainian].
4. Zahnitko A. P. (2012). Slovnyk suchasnoi linhvistyky : poniattia i terminy : v 4 t. T. 2 : K – O [Dictionary of Modern Linguistics : Concepts and Terms : in 4 volumes. Volume 2 : K – O]. Donetsk : DonNU [in Ukrainian].
5. Krynytska N. I. (2017). Mifolohiia frontyru v suchasni amerykanski naukovi fantastytsi na prykladi literatury ta kinomytstva [The Frontier Mythology in the Contemporary U.S. SF at the Core of Literature and Movies]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Filolohiia*. – V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Philology, 76, 23–29. [in Ukrainian].
6. Litiia V. V. (2013). Poniattia "kontsept" u paradyhmi suchasnykh linhvistychnykh doslidzhen [Term "Concept" in the Modern Linguistic Paradigm]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 1(46), 48–50. [in Ukrainian].
7. Yurchenko O. V. (2008). Definiitsiia kontseptu v suchasnykh linhvistychnykh doslidzhenniakh [Definition of Concept in Modern Linguistic Researches]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. – Bulletin of Zaporizhzhia National University, 2, 268–272. [in Ukrainian].
8. Abrams M. H. (1999). A Glossary of Literary Terms. Seventh Edition. Boston : Heinle & Heinle.
9. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/gentleman>.
10. Pattee F. L. A History of American Literature Since 1870. The Project Gutenberg eBook. URL: <http://www.gutenberg.org/files/42593/42593-h/42593-h.htm>.
11. Porter E. H. The Turn of the Tide. The Project Gutenberg eBook (2011). Retrieved from <http://www.gutenberg.org/files/36401/36401-h/36401-h.htm>.
12. Porter E. H. Oh, Money! Money! The Project Gutenberg eBook (2004). URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/5962/pg5962-images.html>.
13. Porter E. H. Millionaire Mike's Thanksgiving. The Project Gutenberg eBook (2006). URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/19336/pg19336.html>
14. Turner F. J. The Significance of the Frontier in American History. URL: <https://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf>

УДК 811.124'03'367.625'373.611

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-21>**Ірина РОМАНЮК,**

orcid.org/0000-0003-2820-2598

асистент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) iryna.romanyuk@lnu.edu.ua

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ПОЛІПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ

Стаття присвячена аналізу особливостей функціонування вторинних дієслівних префіксів, які утворюють структуру багатопрефіксального дієслова і вплив цих афіксів на семантичні характеристики композитів.

У творах пізньої латини часто зустрічаємо дієслова з кількома префіксами. У таких композитах кожен з префіксів повинен би впливати на лексичне значення слова, проте префікси суттєво не змінюють семантики слова, а лише підсилюють та уточнюють його основне значення. Семантика поліпрефіксальних дієслів є сукупністю значення однопрефіксального дієслова та семантики вторинного префікса (префікса, віддаленого від основи). Префікс, розташований ближче до дієслівної основи, визначає значення дієслова, вторинний афікс лише надає композиту інтенсивності, повноти форми. Напираювання префіксів можна пояснити прагненням авторів збагатити мову, надати їй величності, вишуканості, експресивності.

Подвійна префіксація у пізній латині властива, здебільшого, дієсловам руху, лексеми на позначення дії та процесу зазнають приєднання двох префіксів рідше. Аналіз семантики дієслів з кількома префіксами виявив, що вторинні префікси відрізняються від первинних обмеженим інвентарем та семантичними можливостями. Основними засобами утворення поліпрефіксальних дієслів є афікси, найпродуктивнішими з яких є *ad-*, *de-*, *ex-*, *in-*, *sub-*, *trans-*, вторинними префіксами виступають *per-*, *super-*, *re-*, *in-*, *ad-*. Найвищу словотворчу активність демонструє формант *per-*. У більшості випадків він поєднується з композитами на позначення руху чи дії з префіксами *ad-*, *ex-*, *sub-*, *trans-*. Основні значення, які вносять вторинні префікси у пізній латині переважно обмежуються такою семантикою: інтенсивності, завершеності дії *super-*, перевищення, підсилення, виконання дії ще краще, результату дії: *per-*, зворотної дії, її повторення: *re-*, додаткової дії *ad-*. Свідченням експресивної ролі вторинних префіксів, а також послаблення їх семантики є випадки паралельного вживання композитів з одним префіксом та поліпрефіксальних форм.

Ключові слова: пізня латина, дієслівні префікси, префіксальні композити, поліпрефіксація, семантичні особливості.

Iryna ROMANYUK,

orcid.org/0000-0003-2820-2598

Assistant at the Department of Classical Philology

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) iryna.romanyuk@lnu.edu.ua

THE STRUCTURE AND SEMANTICS OF POLYPREFIX VERBS IN LATE LATIN

The article is devoted to the analysis of the features of the functioning of secondary verb prefixes that form the structure of a multi-prefix verb and the influence of these affixes on the semantic characteristics of composites.

In Late Latin, we often find verbs with many prefixes. In such compositions, each prefix should affect the word's lexical meaning. However, the prefixes do not significantly change the semantics of the word but only strengthen and specify its main meaning. The semantics of polyprefix verbs is a combination of the meaning of a single-prefix verb and the semantics of a secondary prefix (a prefix distant from the base).

The prefix located closer to the verb base determines the meaning of the verb, the secondary affix only gives the composite intensity, fullness of form. The layering of prefixes can be explained by the desire of the authors to enrich the language, to give it majesty, sophistication, and expressiveness.

Double prefixation in Late Latin is characteristic, for the most part, of verbs of motion, lexemes denoting action and process undergo the addition of two prefixes less often. An analysis of the semantics of verbs with several prefixes revealed that secondary prefixes differ from primary prefixes in limited inventory and semantic possibilities. The main means of forming polyprefix verbs are affixes, the most productive of which are: *ad-*, *de-*, *ex-*, *in-*, *sub-*, *trans-*. Secondary prefixes are *per-*, *super-*, *re-*, *in-*, *ad-*. The formant *per-* demonstrates the highest word-forming activity. In most cases, it is combined with composites denoting movement or action with the prefixes *ad-*, *ex-*, *sub-*, *trans-*. The main meanings of secondary prefixes in Late Latin are mainly limited to the following semantics: intensity, completeness of the action *super-*, excess, strengthening, performance of the action even better, result of the action: *per-*, reverse action, its repetition: *re-*,

additional action ad-. Evidence of the expressive role of secondary prefixes and the weakening of their semantics are the cases of parallel use of composites with one prefix and polyprefix forms.

Key words: *Late Latin, verbal prefixes, prefix composites, polyprefixation, semantic features.*

Постановка проблеми. Дієслівна префіксація, й, зокрема, поліпрефіксація є мовним явищем, яке викликає глибокий науковий інтерес. «Префіксація як словотворчий засіб найширше виявлена саме в системі дієслова і саме тут найбільш продуктивна в ... мові» (Льїн, 1953: 9). Адже «префіксальні типи дієслівних утворень в будь-яку епоху ... та у будь-якого автора зустрічаються частіше, ніж всі типи словотворення, разом узяті» (Darmesteter, 1875: 73).

Аналіз досліджень. Префіксальні дієслова неодноразово були предметом дослідження на матеріалі класичних мов. Аналізу структури та семантики префіксальних дериватів присвячені праці М. Г. Сеніва (Сенів, 2005), Є. С. Чекаревої (Чекарева, 2009), D. Dinu (Dinu, 2012), Á. Jekl (Jekl, 2011); аспектуальні функції дієслівних превербів у латинській мові були предметом наукових розвідок G. Haverling (Haverling, 2003), Б. В. Чернюха (Чернюх, 2017). Зокрема, композити з кількома префіксами розглядали М. Г. Сенів (Сенів, 2005), E. Wölfflin (Wölfflin, 1887), Stolz F., Schmalz J. H. (Stolz, Schmalz, 1926–1928), E. Löfstedt (Löfstedt, 1936), V. Väänänen (Väänänen, 1981), Caroline Imbert (Imbert, 2010), María Consuelo Serrano (Serrano, 2015). Проте дотепер кількість робіт, присвячених аналізу дієслівних поліпрефіксальних композитів на матеріалі творів пізньої латини є недостатньою. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі поліпрефіксальних дієслів у пізньолатинських текстах. Предметом дослідження виступають формальні та семантичні особливості поліпрефіксальних дієслів.

Виклад основного матеріалу. У творах пізньої латини часто зустрічаємо дієслова з кількома префіксами. Вчені (Wölfflin, 1887: Bd. IV, 267, Löfstedt, 1936: 92, Stolz F., Schmalz J. H., 1926–1928: 634) називають такі утворення *verba decomposita* або *supercomposita* (Serrano, 2015: 281). Виникнення декомпозитів пов'язують з впливом грецької мови; такі складання є непоодинокими у Гомера (Imbert, 2010: 3). Серед них трапляються складання навіть з трьома префіксами, як наприклад: *ὕπεκτρολύω* (Homers. Od. 6, 88), *ὕπεκτροφύωσι* (Homers. Il. 20, 147, Homers. Od. 20, 43). Пізніше такі форми з'явилися і в латинській мові, «процес реставрування слів за допомогою нашарування префіксів, приставлених один до одного,

почався вже з I ст. н. е.», – зазначає М. Г. Сенів (Сенів, 1991: 195); у пізній латині зустрічаємо композити з двома чи навіть трьома префіксами. Одним із факторів появи поліпрефіксальних дієслів, – зауважує V. Väänänen (Väänänen, 1981: 95) може бути прагнення до більшої експресивності та посилення відмінності від інших слів. Спочатку складні дієслова не сприймалися як композити або значення префіксів послабилось, тому до них додавались інші префікси.

Дослідження засвідчило, що семантика декомпозитів у пізній латині поєднує значення однопрефіксального дієслова та семантику вторинного префікса (префікса, віддаленого від основи). У таких композитах префікс, розташований ближче до дієслівної основи, завжди функціонує як супутник дієслова (Imbert, 2010: 51). Роль вторинного префікса полягає у наданні простому дієслову інтенсивності, повноти форми. Подвійна префіксація у пізній латині властива, здебільшого, дієсловом руху, лексеми на позначення дії та процесу також зазнають приєднання кількох префіксів. Дослідження семантичних особливостей дієслівних композитів виявило, що основними засобами творення поліпрефіксальних дієслів є префікси, найпродуктивнішими з яких є *ad-*, *de-*, *ex-*, *in-*, *sub-*, *trans-*, вторинними префіксами виступають *per-*, *super-*, *re-*, *ad-*.

Найчисельнішу групу досліджуваних дієслівних композитів репрезентують деривати з семантикою руху чи дії з вторинним префіксом *per-*, який вказує на доведення дії до кінця, а також позначає підсилення, піднесення. Реалізація семантики інтенсивності префікса *per-* здебільшого відбувається у поєднанні з дієсловами зі значенням просторового переміщення / дії. При цьому первинними префіксами таких дієслів виступають *ad-*, *ex-*, *sub-*, *trans-*. Приєднуючись до дієслів руху, первинні префікси зберігали обставинне значення і змінювали семантику простих дієслів. Вторинний префікс *per-* часто вживався без особливого побічного значення і тому не мав впливу на семантику композита, наприклад: *ire* – йти, *subire* – підходити, *transpire* – переходити, *pertransire* – переходити; *exire* – виходити, *perexire* – виходити; *scandere* – сходити, підніматися, с'ягати, *descendere* – сходити, спускатись, *perdescendere* – сходити, спускатись; *cedere* – йти, ходити, *accedere* – прибувати, приходити, *peraccedere* – прибувати, приходити. Очевидно, префікс

рег- у згаданих композитах лише надавав мові повноти форми.

Найпродуктивнішими у текстах пізньої латини виступають полікомпозиції з первинним префіксом trans-. Просторове значення префікса – вираження просторової протяжності, вказівка на зв'язок з пунктом, через який простягається дія. Вторинний префікс рег- вживається лише для підсилення семантики руху. Наприклад, композит *pertransire* позначає перехід через перешкоду, переміщення в одній площині. З точки зору структури дієслово позначає злиття траєкторій, тобто трьох фаз, які складають переміщення, а саме початок, шлях і напрямок (Серрано, 2015: 281), тому логічним є поєднання композита з додатками в аккузативі: *regem, regnum, Crucem, sanctum lignum*. У Вульгаті лексема має значення «перехід з однієї точки до іншої»: *autem ad vos cum Macedoniam pertransiero nam Macedoniam pertransibo* (1Co. 16: 5), *Я прибуду до вас, коли перетну Македонію, бо проходитьиму через Македонію*. Семантика «продовжити свою подорож, йти далі» зберігається у “*Peregrinatio Aetheriae*” при описі переходу вірних повз реліквію Святого Хреста: *osculantes Crucem pertranseunt* (Peregr. Aether. 37, 67), *поцілувавши хрест, проходять*. Таке ж просторове значення засвідчуємо у Вульгаті: *cum autem pertransirent civitates tradebant eis custodire dogmata quae erant decreta ab apostolis et senioribus qui essent Hierosolymis* (Act. 16:4), *коли проходили через міста, передавали їм, щоб берегли ті постанови, які схвалили апостоли і старші в Єрусалимі; paululum cum pertransissem eos inveni quem diligit anima mea* (Can. 3: 4), *ледь я минула їх, знайшла того, кого обирає душа моя*.

Часто кінцева межа переміщення позначена відмінковими формами іменників з прийменниками, які уточнюють позначення місця у/ через яке відбувається рух: *...pertransit in Sina ascenditque in Cadesbarne* (Jos. 15: 3), *...переходить у Сін і здійснюється до Кадеш-Барне; ad Sigiberti regnum pertransiit* (G.T.H.F. 5, 5) *у королівство Сигиберта приїшов*.

Приклади вживання поліпрефіксальних дієслів та композитів з одним префіксом засвідчують відсутність між ними семантичних відмінностей. Причини такого збігу Б. В. Чернюх (Чернюх, 2017: 293) пояснює десемантизацією префікса або ж його використання як простого протетичного елемента, що особливо характерне для розмовної мови з її тенденцією до виразності та експресивності. Порівняймо: *tam fideles quam cathecumini, acclinantes se ad mensam osculentur sanctum lignum et pertranseant* (Peregr.

Aether. 37, 2), *як віряни, так і оглашенні, схилившись перед столом, цілували святе дерево і проходили; Alii autem transeunt in horam primam...* (G.T.H.F. 1, 10), *Одні приходять о першій годині...*

Про послаблення семантики композитів свідчить їх вживання у переносному значенні: *Ille... ad Childebertum regem pertransiit* (G.T.H.F. IX, 24), *він перейшов на сторону короля Гільдеберта; venit finis super populum meum Israhel non adiciam ultra ut pertranseam eum* (Амо. 8: 2), *Настав кінець моєму народові Ізраїлеві: я не буду більше терпіти йому*.

Префікс ех- вживається при дієсловах руху для позначення напрямку назовні віддалення із, зсередини, із меж. У творі “*Peregrinatio Aetheriae*” при композитах з первинним префіксом ех- і вторинним рег- виступають лексеми *mons, iter*, що позначають простір чи перешкоду, яку необхідно здолати: *ut perexiremus montes ipsos* (Peregr. Aether. 4, 34), *щоб ми здолали (досл. перейшли) ті гори; perexivimus iter nostrum* (Peregr. Aether. 16, 46), *ми пройшли наш шлях. perexivimus ad montem* (Peregr. Aether. 11, 3), *ми підійшли до гори*. Префікс рег- підкреслює завершеність, кульмінацію спуску, який мандрівники здійснювали поетапно, тому композити *exire* або *perexire* мають детермінований аспект, який передає добре продумане використання префікса рег-, – зазначає Г. Ф. М. Вермеер (Vermeer, 1965: 54). Авторка твору “*Peregrinatio Aetheriae*”, вживаючи композити *peraccedere, persubire, perdescendere, perexire, perintrare, pertransire* додає префіксу рег- особистого значення, прагнучи ... виразити таким чином свої враження від подорожі (Vermeer, 1965: 54).

У “*Peregrinatio Aetheriae*” засвідчений єдиний випадок вживання композита *persubire*. Е. Лефштедт зазначає, що таке складнопохідне дієслово раніше не зафіксоване, воно є характерним для пізньої латини (Löfstedt, 1936: 92). При композиті *persubire* виступає додаток *summitas*, що передбачає рух вгору, кінцеву точку сходження: *Cum ergo ... persubissemus in ipsa summitate...* (Peregr. Aether. 3,4), *Отже, коли ми досягли самої вершини...* Дослідники (Vermeer, 1965: 49) припускають, що на виникнення поліпрефіксальної форми *persubire* міг мати вплив композит *pervenire*, засвідчений у попередньому реченні твору: *hora ergo quarta pervenimus in summitatem illam montis Dei sancti Sina* (Peregr. Aether. 3, 2) *о четвертій годині ми зійшли на вершину священної Божої гори Синай*. Іншої думки дотримується Е. Лефштедт (Löfstedt, 1936: 92), зауважуючи, що у композиті *persubire* кожен з префіксів зберігає власне значення: рег- вказує на аористний аспект,

підкреслює кульмінацію сходження і підсилює семантику наближення.

Префікс ad- надає поліпрефіксальній лексемі *peraccedo* значення наближення. Семантика префікса ad- у дієслові *peraccedo* – «прийти, прибути» корелює зі значенням слова, що позначає місце, кінцевий пункт прибуття: *Cumque comes loci viros istos commoneret, Claudius Toronus peraccessit* (G.T.H.F. 7, 29), *Клавдій, коли взяв цих чоловіків супутниками, прибув у Тур*. Префікс *per-* не впливає на семантику композита, про що свідчать паралельні випадки вживання дієслова з одним і двома префіксами. Порівняймо: *peraccessimus ad locum ipsum* (Peregr. Aether. 14, 41), *ми прийшли до цього місця* та *ad loca desiderata accedere volebamus* (Peregr. Aether. 10, 41), *ми хотіли прийти до певних місць*.

Семантика префікса *de-* – віддалення, рух згори донизу, усування зберігається й у поліпрефіксальній лексемі *perdescendere*, *per-*, очевидно, виконує лише інтенсифікуючу функцію: *Ac sic ergo perdescenso monte Dei pervenimus ad rubum hora forsitan decima* (Peregr. Aether. 4, 34), *І, зійшовши з гори Божої, ми прийшли до купини приблизно о десятій годині*. Порівняймо: *quia tam magnum montem necesse habent descendere, lente et lente cum umnis uenitur in Gessamani* (Peregr. Aether. 36, 2), *тому, що вони повинні зійти з такої високої гори, повільно з гімнами приходять у Гетсиманію*.

Один раз у творі “*Peregrinatio Aetheriae*” зустрічаємо форму з чотирьохкратним префіксом: *perdiscoperuissent*. Таке нагромадження десемантизованих префіксів можна пояснити прагненням автора повніше виявити враження, виразити емоційну суб’єктивну оцінку, оскільки мандрівниця описує важливу подію – несподіване віднайдення в печері каменю з вирізьбленим іменем святого Йова на кришці. Префікс *per-* у композиті має семантику інтенсивності: *qui ... quem lapidem perdiscoperuissent invenerunt sculptum in coperculo ipsius Iob* (Peregr. Aether. 16, 47), *коли очистили цей камінь, знайшли на його кришці вирізьблене: Йов*.

Г. Ф. М. Вермеер зазначає, що префікс *per-* – дуже популярний у пізній латині, проте він втратив своє значення. Е. Вельфлін зауважує, що у творі “*Peregrinatio Aetheriae*” Егерія пише так, як говорить (Vermeer, 1965: 56). Цієї ж думки дотримується й П. Куцолін. Вчений зазначає, що вживання поліпрефіксальних форм можна пояснити соціолінгвістичним аспектом, воно стосується стилістичних причин, а не граматичних обмежень. Зокрема, префікс *per-* зазвичай не зустрічається ні у творах, що мають високий літературний

реєстр, ані в авторів, які не допускають будь-яких слідів різноманітності латинської мови (Cuzzolin, 2011: 646) Е. Лефштедт (Löfstedt, 1936: 92) висловлює іншу думку, зауважуючи, що авторка “*Peregrinatio Aetheriae*” прагне, навпаки, писати латиною, яка відповідає правилам традиційної літературної мови. На це вказують семантичні неологізми, які трапляються у творі.

Семантика композитів з двома префіксами, першим компонентом яких виступає *re-* не відрізняється від значення однопрефіксальних дієслів, вона лише набула додаткових відтінків. А. Ернута А. Мейс (Ernout, Meillet, 1959: 939) вказують на такі значення *re-* у латинській мові: рух назад; повернення до попереднього стану, повторення; рух з протилежним значенням, що виходить з попереднього стану. У складі поліпрефіксальних дієслів префікс *re-* втрачає більшість з цих значень, зберігаючи лише семантику повторення чи підсилення дії.

Вторинний префікс поєднується як з композитами руху, так і з дієсловами, що позначають перебіг дії. Здебільшого ці лексеми позначають рух, фізичну дію, спрямовану на відновлення вихідного стану, повторну дію: *resurgo*, *reingredior*, *resuscito*, *retranseo*: *reingressi sumus via, qua veneramus* (Peregr. Aether. 5, 36), *ми повертались шляхом, яким прийшли*; *Scio, quia resurgit in resurrectionem in novissima die* (G.T.H.F. 10, 13) *знаю, що воскресне у часі Воскресіння, останнього дня*.

Неодноразове вживання поліпрефіксальних лексем та композитів з одним префіксом *re-* без виразних семантичних відмінностей свідчить про послаблене значення вторинного префікса: *Recognosce dominum tuum...* (G.T.H.F. 7, 38) *Визнай свого володаря*; *cognosce Dominum quoniam omnes scient te...* (Heb. 8: 11), *Пізнай Господа! Усі бо вони будуть знати Мене...*

Високу словотворчу продуктивність у текстах пізньої латини демонструє формант *super-*, який позначає рух через щось, надмірність, перевищення, а також вказує на перебування та розташування вгорі, над чимось. З-поміж складених дієслів з префіксом *super-* виділяємо лексеми на позначення дії чи процесу: *superabundo*, *superascipio*, *superadicio*, *superalligo*, *superappareo*, *superrefero*, *superrefficio*, *superemineo*, *supererogo*, *superexresco*, *superexprimo*, *superextendo*, *superincresco*, *superinduco* та інші. Вживання вторинного префікса можна пояснити прагненням авторів надати мові емоційно-експресивної семантики. Так, Григорій Турський використовує форму *superemineo*, описуючи високі моральні якості Тиберія:

... *quod omnibus supereminet bonis* (G.T.H.F. 4, 40), він переважав усіх добрими справами; Господня велич у Вульгаті позначена лексевою *superemineo: et quae sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos...* (Ephes. 1, 19) і яка безмірна велич Його сили в нас... Префікс також має значення надмірності: *date, et dabitur vobis: mensuram bonam, confertam, coagitatam, supereffluentem dabunt in sinum vestrum;* (Лука. 6, 38) *Давайте і дадуть вам: мірою доброю, достатньою, струшеною й переповненою у лоно ваше дадуть.*

Очевидно, вживання вторинного префікса *super-* пояснюється необхідністю створення емоційного ефекту, піднесення. Префікс отримує значення інтенсифікатора дії, позначаючи ступінь ознаки вищій від норми (Чернюк, 2017: 275). Підтвердженням цієї думки слугують семантичні відмінності композитів з одним префіксом *super-* і дієслів, підсилених двома префіксами, першим з яких виступає *super-*: *Non enim quasi non pertinentes ad vos superextendimus nosmetipsos* (2Co. 10: 14) *Бо ми не розтягуємося надмірно, ніби не досягнувши до вас; сит autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget et ducet, quo non vis* (Ioann. 21, 18) *А коли постарієш, свої руки простягнеш, і інший тебе підпереже, і поведе, куди не хочеш....*

Вторинний префікс *dis-* у складі поліпрефіксальних дієслів не впливає на семантику композита, він виконує емпатичну функцію і вживається для підсилення значення. Про це свідчать випадки паралельного вживання композитів з одним та двома префіксами: *...et inimicorum teorum dedisti mihi dorsum et odientes me disperdesti* (G.T.H.F. 2, 37), *Tu дав мені спину ворогів моїх та знищив тих, які ненавидять мене.* Та: *...depraecor, ut respiciens manifestis gloriam ac virtutem tuam, ut oculos meos aperiens merear lucem videre quam perdedi* (G.T.H.F. 2, 3), *благаю, щоб поглянувши, ти виявив славу й силу свою, щоб, розплющивши очі мої, я заслужив побачити світло, яке втратив.*

Групу декомпозитів з первинним префіксом *in-* і вторинним *ad-* у пізній латині утворює незначна кількість дієслів на позначення дії, процесу. Очевидно, вплив на семантику цих лексем має префікс *in-*, вторинний префікс *ad-* лише надає композиту відтінку додаткової дії. Лексичне оточення таких дієслів формують іменники на позна-

чення моральних понять чи розумової діяльності (*lex, sensus, ignorantia*): *alterius onera portate et sic adimplebitis legem Christi* (Gal. 6: 2), *Носіть тягарі один одного й так сповните закон Христа; qui adimplet ...sensum* (Eccl. 24: 36), який наповнює ... розумом;

Неодноразово фіксуємо вживання композитів у переносному значенні, що свідчить про послаблення семантики префіксів: *qui sciat celare omnem sculpturam et adinvenire prudenter quodcumque in opere necessarium est cum artificibus* (2Pa. 2:13), який вмiє різати всяку різьбу і вмiло виконувати з майстрами все необхідне; *Quod facilius adimpletus, si ab ipso Adam sumamus exordium* (G.T.H.F. I, вступ) *Це ми легше виконаємо, якщо розпочнемо (оповiдь) від самого Адама.*

Висновки. Отже, головною причиною поліпрефіксації у пізній латині виступає семантичне збагачення дієслова, уточнення його значення. При цьому первинний префікс мав вплив на семантику дієслова, функція вторинного полягала у додатковому підсиленні дієслівної лексеми, у конкретизації значення первинного. Структурна особливість поліпрефіксального утворення дієслів у пізньолатинських текстах пов'язана з семантикою дієслів. Подвійної префіксації у пізній латині зазнають, переважно, дієслова руху, також лексеми на позначення дії та процесу.

Дослідження виявило, що не всі префіксальні комбінації є продуктивними. Найбільше дериваційно активні сполучення вторинних префіксів *per-*, *re-* і *super-*. Аналіз семантики дієслів з цими префіксами виявив, що вторинні префікси є семантично надлишковими, вони додають структурі дієслова лише стилістичного забарвлення та додаткових відтінків. Вторинні префікси відрізняються від первинних обмеженим інвентарем та семантичними можливостями. Здебільшого, основні значення, які вносять ці префікси у пізній латині, обмежуються такою семантикою: інтенсивності, завершеності дії: *super -*, перевищення, підсилення, виконання дії ще краще, результату дії: *per-*, зворотної дії: *re-*, додаткової дії: *ad-*, *in-*.

Свідченням втрати значення вторинного префікса є факт паралельного вживання ряду семантично схожих композитів з одним та двома префіксами, а також вживання поліпрефіксальних композитів у переносному значенні.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. G.T.H.F. – Gregorii Turonensis Opera. Ed. W. Arndt et Br. Krusch. Hannoverae, 1855. Gregor von Tours. Zehn Bücher Geschichten. Ed. R. Buchner. Berlin, 1956. Einleit. S. XXIX. [in Latin].
2. Homers. Il. – Homers. Ilias. Text. Homers. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1911. 333 s. [in Greek].

3. Homers. Od. – Homers. Odyssee. Text. Homers. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909. 248 s. [in Greek].
4. Peregr. Aether. – Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancta. Hrsg. v. H. Haeracus. Heidelberg, 1908. [in Latin].
5. Vulgata (Novum Test., Act., 1Co., 2Co., Ephes., Gal., Heb., Ioann, Ios, Luca, Vet. Test., Amo. Can., Ecl., Exo., 2Pa.) – Itala und Vulgata. Herausg. H. Rönsh. 2. Auflage. Leipzig, 1875. 526 p. [in Latin].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

6. Іл'їн В. С. Префікси в сучасній українській мові. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. К.: Вид-во АН УРСР, 1953. 164 с.
7. Сенів М. Г. Прийменник у класичних мовах: Посібник. Донецьк: Юго-Восток Лтд, 2005. 272 с.
8. Чекарева Є. С. Становлення і розвиток системи префіксальних дієслів у грецькій мові. *Studia Linguistica*. К.: Київський університет, 2009. Вип. 2. С. 363–369.
9. Чернюх Б. В. Латинське дієслово: аспект і акціональність: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2017. 488 с.
10. Cuzzolin P. Comparative and superlative, dans Ph. Baldi et P. Cuzzolin (éd.). *New Perspectives on Historical Latin Syntax*, vol. 4, Berlin / Boston, 2011, P. 549–660.
11. Darmesteter A. *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*, Paris: A. Franck, 1875. 331 p.
12. Dinu Dana. Prefix derivation in Latin. *Revista – Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*, Craiova, 2012. Vol. V (1–2). P. 125–135.
13. Ernout A., Meillet A. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris: C. Klincksieck, 1959. 820 p.
14. Haverling G. On Prefixes and Actionality in Classical and Late Latin. *Acta Linguistica Hungarica*. Budapest: Akademia Kiadó, 2003. Vol. 50 (1–2). P. 113–135.
15. Imbert Caroline. Multiple preverbation in Homeric Greek: Revue de l'association française de linguistique cognitive. *Unison in multiplicity: Cognitive and typological perspectives on grammar and lexis*. Université Stendhal-Grenoble, 2010. Vol. 4.
16. Jekl Á. Verbal Prefixation in Classical Latin and in Italian: The Prefix ex-. *Formal Linguistics and the Teaching of Latin: Theoretical and Applied Perspectives in Comparative Grammar*. Ed. Oniga R., Iovino R., Giusti G. Cambridge Scholars Publishing, 2011. P. 201–214.
17. Löfstedt E. *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*. Uppsala, 1936. 359 S.
18. Serrano Ruiz M. C. *Verbos de desplazamiento horizontal en Latin. Marcos predicativos y valores funcionales*. Tesis doctoral dirigida por el Dr. Agustín Ramos Guerreira presentada en el Departamento de Filología Clásica e Indoeuropeo, Facultad de Filología. Universidad de Salamanca, 2015. 327 p.
19. Stolz F., Schmalz J. H. *Lateinische Grammatik: Laut- und Formenlehre, Syntax und Stilistik*. 5-e Aufl. Bearb. von M. Leumann und J. B. Hofmann. München: C. H. Beck, 1926–1928. 924 S.
20. Väänänen Veikko: *Introduction au latin vulgaire*. 3e éd. rev. et augm. Paris: Klincksieck, 1981. 273 p.
21. Vermeer G. F. M. *Observations sur le vocabulaire du pelerinage chez Egerie et chez Antonin de plaisance*. Nijmegen, Utrecht, Dekker & v.d.Vegt, 1965. 177 p.
22. Wölfflin E. *Über die Latinität der Peregrinatio ad loca sancta*. Leipzig: B.G.Teubner. ALLG, 1887. Bd. IV.

REFERENCES

1. Ilin V. S. (1953) *Prefixy v suchasni ukrainskii movi*. [Prefixes in Modern Ukrainian] In-t movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSR. Vyd-vo AN URSR. – Linguistics Institute after O. O. Potebni Sciences Academy of the Ukrainian SSR. Publishing House of the Sciences Academy of the Ukrainian SSR. 164. [in Ukrainian].
2. Seniv M. H. (2005) *Pryimennyk u klasychnykh movakh: posibnyk*. [Preposition in classical languages: study guide]. Yuho-Vostok Ltd. 272. [in Ukrainian].
3. Chekareva Ye. S. (2009) *Stanovlennia i rozvytok systemy prefiksalykh diiesliv u hretskii movi* [Formation and development of the system of prefixal verbs in the Greek language] *Studia Linguistica*. 2. 363–369. [in Ukrainian].
4. Cherniukh B. V. (2017) *Latynske diieslovo: aspekt i aktsionalnist: monohrafiia*. [The Latin Verb: Aspect and Actionality: monograph] *Vydavnychiy tsentr LNU imeni I. Franka*. – Publishing center of Lviv National University after Ivan Franko. 488. [in Ukrainian].
5. Cuzzolin P. (2011) *Comparative and superlative*, dans Ph. Baldi et P. Cuzzolin (éd.). *New Perspectives on Historical Latin Syntax*. 4. 549–660.
6. Darmesteter A. (1875) *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*. [A treatise on the formation of compound words in French compared to other Romance and Latin languages]. Paris: A. Franck. 331. [in French].
7. Dinu Dana (2012) *Prefix derivation in Latin*. *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*. – Onomastics and lexicology studies and research, V (1–2), 125–135.
8. Ernout A., Meillet A. (1959) *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. [Etymological dictionary of the Latin language. History of words]. Paris: C. Klincksieck, 1959. 820. [in French].
9. Haverling G. (2003) *On Prefixes and Actionality in Classical and Late Latin*. *Acta Linguistica Hungarica*. 50 (1–2). 113–135.

10. Imbert Caroline (2010) Multiple preverbation in Homeric Greek: Revue de l'association française de linguistique cognitive. Unison in multiplicity: Cognitive and typological perspectives on grammar and lexis. – French association of cognitive linguistics journal. 4.
11. Jekl A. (2011) Verbal Prefixation in Classical Latin and in Italian: The Prefix ex-. Formal Linguistics and the Teaching of Latin: Theoretical and Applied Perspectives in Comparative Grammar. Ed. Oniga R., Iovino R., Giusti G. Cambridge Scholars Publishing. 201–214.
12. Löfstedt E. (1936) Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aeternae. [Philological commentary on the Peregrinatio Aeternae]. Uppsala, 359. [in German].
13. Serrano Ruiz, M. C. (2015) Verbos de desplazamiento horizontal en Latin. Marcos predicativos y valores funcionales. [Verbs of horizontal displacement in Latin. Predicate frames and functional values] Tesis doctoral dirigida por el Dr. Agustín Ramos Guerra presentada en el Departamento de Filología Clásica e Indoeuropeo, Facultad de Filología. – Doctoral thesis directed by Dr. Agustín Ramos Guerra presented at the Department of Classical and Indo-European Philology, Faculty of Philology. Universidad de Salamanca 327. [in Spanish].
14. Stolz F., Schmalz J. H (1926–1928) Lateinische Grammatik: Laut- und Formenlehre, Syntax und Stilistik. [Latin grammar: phonetics and morphology, syntax and stylistics]. 5-e Aufl. Bearb. von M. Leumann und J. B. Hofmann. München: C. H. Beck. 924 [in German].
15. Väänänen Veikko (1981) Introduction au latin vulgaire. [Introduction to Vulgar Latin]. 3e éd. rev. et augm. Paris: Klincksieck. 273. [in French].
16. Vermeer G. F. M. (1965) Observations sur le vocabulaire du pèlerinage chez Egerie et chez Antonin de Plaisance. [Observations on the vocabulary of the Pilgrimage in Egerie and Antonin de Plaisance]. Nijmegen, Utrecht, Dekker & v.d.Vegt. 177. [in French].
17. Wölfflin E. (1887) Über die Latinität der Peregrinatio ad loca sancta. [About the Latinity of the Peregrinatio ad loca sancta]. B.G.Teubner. ALLG. IV. [in German].

УДК 811.111'42:32.019.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-22>

Світлана САДОХІНА-ЖУК,

orcid.org/0009-0003-6640-8164

магістр II курсу факультету іноземних мов

Криворізького державного педагогічного університету

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) svetlanasadohinazyk@gmail.com

Вікторія РЕВЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5193-196X

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри англійської філології

Криворізького державного педагогічного університету

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) vimaiv@ukr.net

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

У статті досліджено лексико-стилістичні особливості англомовних політичних промов. Представлено огляд основних наукових напрямків в дослідженні проблеми дискурсу. Поняття «дискурс» корелює з поняттями «політичний дискурс», «політична промова». З'ясовано, що спільною рисою, що визначає єдність поглядів дослідників, є мета політичного дискурсу, яка полягає у боротьбі за владу. Визначено сутність поняття політичної промови як складової політичної комунікації та інструменту формування думок, позицій, маніпулювання суспільством та його скеровування в бажаному напрямку. Наголошено на важливості дотримання структури промови задля досягнення впливу на аудиторію.

Розглянуто найбільш розповсюджені мовні особливості політичної промови, що використовуються авторами публіцистичних текстів на лексичному та стилістичному рівнях, а також проаналізовано їхню здатність впливати на формування суспільної думки, передавати власну позицію автора. Ефективними мовними засобами актуалізації змісту виступають епітет, метафора, сленгізми, ідіоматичні вирази, які додають промовам художньої забарвленості та емоційності. Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив зробити висновок про те, що мова текстів політичних промов має ознаки яскравості, оцінності, в багатьох випадках образності, персуазивності, ефективності і маніпулятивності. В текстах англомовних політичних промов переважають висловлювання, що містять вербалізацію традиційних американських цінностей, зокрема любові до Батьківщини, патріотизму, сімейних цінностей, віри в Бога, матеріального благополуччя.

Матеріалом дослідження слугували промови чинного Президента США Дж. Байдена, прем'єр-міністра Великобританії Ріші Сунака, лідерки партії демократів США Ненсі Пелосі, віце-президента США Камали Гаріс.

***Ключові слова:** політичний дискурс, політична промова, лексико-стилістичні особливості, комунікативний вплив, епітет, метафора, сленгізм.*

Svitlana SADOKHINA-ZHUK,

orcid.org/0009-0003-6640-8164

Master of the II year of the Faculty of Foreign Languages

Kyryvi Rih State Pedagogical University

(Kyryvi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) svetlanasadohinazyk@gmail.com

Viktoriia REVENKO,

orcid.org/0000-0002-5193-196X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the English Philology Department

Kyryvi Rih State Pedagogical University

(Kyryvi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) vimaiv@ukr.net

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL SPEECHES

The article deals with lexical and stylistic features of English-language political speeches. An overview of the main scientific directions in the study of the discourse problem is presented. The concept of "discourse" correlates with the

concepts of “political discourse” and “political speech”. It has been found that the goal of political discourse, which is the struggle for power, is a common feature that determines the unity of the views of researchers. The essence of the concept of political speech as a component of political communication and a tool for forming opinions, positions, manipulating society and directing it in the desired direction is determined. The importance of following the structure of the speech in order to influence the audience is emphasized.

The most widespread linguistic features of political speech, used by authors of journalistic texts at the lexical and stylistic levels, are analyzed from the perspective of their ability to influence the formation of public opinion, to convey the author's own viewpoint. The examination of the source material testifies to the fact that the syntactic level is represented by epithets, metaphors, slangisms, idiomatic expressions. They add artistic color and emotionality to speeches and are effective linguistic means of actualizing the content. The analysis shows that the language of the texts of political speeches has signs of vividness, evaluability, in many cases imagery, persuasiveness, efficiency and manipulateness. The texts of English-language political speeches contain the verbalization of traditional American values, in particular, love for the Motherland, patriotism, family values, faith in God, and welfare. The study examines speeches of the current President of the USA Joe Biden, Prime Minister of Great Britain Rishi Sunak, the leader of the Democratic Party of the USA Nancy Pelosi, the Vice President of the USA Kamala Harris.

Key words: *political discourse, political speech, lexical and stylistic features, communicative influence, epithet, metaphor, slangism.*

Постановка проблеми. На даний момент існує багато досліджень на тему та природу дискурсу. Число праць, присвячених даному питанню, зокрема питанню політичного дискурсу, нараховує низку наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних авторів, які мають певний світоглядний і теоретико-методологічний підхід і свій оригінальний погляд на проблему. Як відомо, політичний дискурс як різновид дискурсу розгортається задля досягнення, збереження та здійснення політичної влади. Основним наміром політичного дискурсу є потреба адресанта висловити своє бачення дійсності та переконати адресатів у тому, що таке бачення є єдино правильним. Як правило, важливу роль відіграє вибір мовленнєвих засобів, за допомогою яких мовець отримує можливість маніпулювати свідомістю адресата та, як наслідок, майбутніми подіями.

Аналіз досліджень. В сучасній лінгвістиці дослідження природи політичного дискурсу проводиться в різних напрямках. Більшість праць, присвячених аналізу політичного дискурсу, належать до галузі лінгвопрагматики: в них дається детальний аналіз доволі численного набору мовних засобів, що супроводжуються різноманітними конотаціями, які формують у читача відповідне ідеологічне спрямування. Вивченню питання політичного дискурсу присвячено праці зарубіжних та вітчизняних дослідників О. Баранова, Р. Барта, Т. ван Дейка, М. Ільїна, Г. Почепцова, М. Фуко, Ю. Хабермаса, О. Шейгал та ін.

Одним із жанрів, в якому реалізується політичний дискурс, є політична промова, що виступає потужним інструментом у формуванні думок, позицій, маніпулюванні суспільством та його скеровуванні в бажаному напрямку.

Вивченню політичних промов присвячено значну кількість робіт сучасних українських та

зарубіжних мовознавців, зокрема Т. Анісімової, Н. Кохтевої, Л. Мацько, Л. Климанської, А. Шепелевої, Дж. Чартеріс-Блека, Р. Перлофа, Л. Пауела та Дж. Коуварта та ін. Проте певні аспекти зазначеної проблеми, а саме лінгвостилістичні особливості політичних промов залишаються актуальними і потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає у виявленні та описі найбільш поширених лінгвістичних особливостей англійських політичних промов провідних світових політичних діячів, зокрема чинного Президента США Джо Байдена, прем'єр-міністра Великобританії Ріші Сунака, лідерки партії демократів Ненсі Пелосі, віце-президента США Камали Гаріс.

Виклад основного матеріалу. Поняття «дискурс» походить від латинського слова *discursus*, що означає «блукати». Своєю появою поняття «дискурс» завдячує Зеллінгу Харрису (Зеллінг, 1952), який у статті “Discourse analysis” розглядав дискурс як висловлення, надфразну єдність у контексті інших одиниць і пов'язаною з ними ситуацію.

Розгорнуте визначення поняття дискурсу надається у «Словнику термінів міжкультурної комунікації» Ф. Бацевича. Дискурс визначається автором як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (інколи значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різну форму вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається у межах одного чи кількох каналів комунікації, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування і являє собою складний синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, і

має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» (Бацевич, 2007: 42–43).

Т. ван Дейк надає класичне визначення політичного дискурсу, згідно якого він є класом жанрів, що обмежений соціальною сферою, а саме політикою (Дейк, 1998: 12). Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це ті жанри, які належать сфері політики.

Українська дослідниця Н. Кондратенко тлумачить політичний дискурс як конкретну форму політичної комунікації, яка передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця) (Кондратенко, 2007: 12).

О. Гайдулін визначає політичний дискурс як процес структурування вербально-сміслової реальності шляхом комунікативної взаємодії між суб'єктами владних інтенцій у політичному контексті (Гайдулін, 1997: 23–25).

Отже, з вищенаведених визначень можна зробити висновок, що більшість дослідників, що займаються проблемою політичного дискурсу, єдині в тому, що основною метою політичного дискурсу, яка зумовлює його використання як інструменту політичної влади, є комунікативний вплив на аудиторію в контексті боротьби за владу.

Політична промова є окремим жанром політичного дискурсу та складовою політичної комунікації. На думку більшості дослідників, зокрема О. Багрія (Багрій, 2003), Л. Нагорної (Нагорна, 2005) та ін., політичні промови відрізняються гострою публіцистикою, оскільки містять переконання, відстоювання поглядів, ідеологічну складову, критику політичних опонентів та ін.

Українська дослідниця Л. Мацько визначає політичну промову як «заздалегідь підготовлений гострополітичний виступ із позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуванням, конкретними фактами, з накресленими планами, перспективою політичних змін» (Мацько, 1999: 4).

Ряд дослідників, зокрема Х. Леммерман, П. Сопер, наголошують на важливості структури політичної промови. Як стверджував німецький філософ – ірраціоналіст І. Шопенгауер, «...не багато людей пише так, як буде архітектор, який передчасно створює план та продумує все до деталей, більшість навпаки, діють ніби грають в доміно» (Мацько, 1999: 41). Зі слів науковця можна зробити висновок про те, що успішність публічної промови залежить від чіткого та продуманого плану, тобто композиції, яка складається з декількох загальноприйнятих елементів.

Не менш важливим є добір мовних засобів реалізації ефективності, виразності та експресивності, що допомагають вплинути на слухача.

Аналіз дібраного нами ілюстративного матеріалу на лексико-стилістичному рівні показав, що чинний Президент США Джо Байден в своїх промовах завжди намагається звертатися до загальнолюдських істин, зокрема:

– сімейних цінностей:

1) *“Families across the country are starting to breathe again”;*

2) *“You know, my dad used to have an expression. He wasn't a college guy. He regretted he never got to go to college. But my dad worked like hell. My dad used to say – and I mean this sincerely – and all the kids in the family know it”;*

3) *As my dad used to say, “A job is about a lot more than a paycheck. It's about your dignity”. And 12 million more Americans get up every morning knowing they can provide for their families with the dignity and sense of self-worth that had been missing;*

– любові до Батьківщини, патріотизму:

4) *“But as tough as these times have been, if we look a little closer, we see bright spots all across the country: the strength, the determination, the resilience that's long defined America”;*

5) *“Americans are building again, innovating again, dreaming again”;*

6) *“We just have to remember who we are. We are the United States of America. There is nothing, nothing, nothing beyond our capacity if we work together”;*

7) *I've said for a long time, it's never been a good bet to bet against America. And I can honestly say, as I stand here today, I've never been more optimistic about America's future than I am at this moment. I really mean it;*

– матеріального благополуччя:

8) *“We're surely making progress. Things are getting better. COVID no longer controls our lives. Our kids are back in school. People are back to work. In fact, more people are working than ever before”;*

9) *Today's news tells us that thanks to our efforts, there's 12 million more Americans that have jobs. The job is about a lot more than a paycheck, as I said. It's about dignity. It's about your family's dignity. And 12 million more Americans can look their kids in the eye and say, “Honey, it's going to be okay,” and mean it.*

– позитивних зрушень, що є важливими для кожної американської родини після подолання важких часів пандемії Covid-19, які пережили всі громадяни:

10) *We're surely making progress. Things are getting better. COVID no longer controls our lives.*

Our kids are back in school. People are back to work. In fact, more people are working than ever before.

– віри в Бога:

11) *And God bless you all. And may God protect our troops. Thank you. Thank you;*

12) *So, may God protect the brave Ukrainian defenders of their country who keep the flame of liberty burning brightly as we can.*

– миру:

13) *Democracies of the world will stand guard over freedom today, tomorrow, and forever. For that's what – that's what's at stake here: freedom.*

Ще однією характерною рисою промов Джо Байдена є вираження вдячності співвітчизникам, працівникам певних галузей та всім громадянам Америки. Звернімося до ілюстрованого матеріалу:

14) *And I want to thank all the healthcare workers here today who – (applause) – no, I really mean it. Thank you. Thank you;*

15) *And I also want to thank my buddy, Kamala, who I work for in – up in the White House, for leading on this issue;*

16) *By the way, you care for people when they need it most. But the most important thing is – you know what you do when you help someone in trouble, in need? You provide them the dignity they're looking for. The dignity. Just to be treated with dignity;*

Як бачимо з вищенаведених прикладів, ключовими лексико-семантичними одиницями у промовою Джо Байдена є: *jobs, freedom, progress, changes, dignity, hope, love, light, respect, community, Americans, families.*

Наступним засобом лексико-семантичного рівня, яким користується чинний Президент США, є різні варіанти звертань до аудиторії. Одним з них є використання сленгового виразу “*folks*” у звертанні до американського народу та до підлеглих політиків як засобу створення довірчих відносин та скорочення соціальної дистанції. Проаналізувавши промови Дж.Байдена “*Remarks by President Biden and Vice President Harris at a Black History Month Reception*” та “*Remarks by President Biden on Protecting Americans' Access to Affordable Healthcare*”, виявлено ілюстративний матеріал, який підтверджує вищенаведену думку про використання даного засобу. Наприклад:

17) *Folks, my administration oversees hundreds of billions of dollars in federal contracts for everything from refurbishing aircraft carrier decks to installing railings in federal buildings. So, as the President of the United States, I get to award those contracts;*

18) *And, folks, I just signed legislation – most people don't think is going to be very cons- – conse-*

quential, but it is to the people there – legislation to cap the cost of phone calls in prisons – that prisons charge incarcerated people. Just a – a step toward basic dignity;

Слід зазначити, що політичні промови Джо Байдена наповнені й іншими формами прямого звернення до аудиторії (*look, you know*), які можна трактувати як ще один засіб наблизити її до себе й забезпечити позитивне ставлення до інформації, що повідомляється. Наприклад:

19) *Look, I didn't come from a poor family. I came from a typical middle-class family: split-level home, four kids, a grandpop living with us. It wasn't so private for my mom and dad, but we thought it was good. (Laughter.) But all kidding aside, typical middle-class family;*

20) *Look, think about how many moms and dads had to have that conversation with their kids: “Honey, I just lost my job. We got to move, honey. I'm not sure where. We can't live here anymore. No job”;*

21) *You know, some Republicans in Congress are even threatening to have America default on its debt if I don't agree to the cuts they want. Democrats have never, ever done that, by the way.*

Важливу роль в промовах Джо Байдена відіграють метафори, що надають його виступам художньої забарвленості. Чинний Президент США даним художнім засобом характеризує свої здобутки на посаді. Наприклад:

22) *And when I took office, the recovery – the economy was – there was no recovery and the economy was reeling;*

23) *People who were staying out of the job market – this is particularly good news – are now getting back into the job market. They're coming off the sidelines;*

24) *Yesterday, I went to Wisconsin – nice and warm like down here – to talk about how we're building an economy from the bottom up and the middle out. I'm so tired of trickle-down economics. Not a lot trickled down to my dad's table when we were growing up;*

25) *We're going to keep lowering costs for families. We're going to keep putting shovels in the ground to rebuild our infrastructure, our supply chains, and manufacture more here at home;*

26) *This all adds up to just a little bit – I know you're tired of hearing me say it – breathing room. But I think it's – that's how people think about it: a little more breathing room for working families.*

Джо Байден також використовує метафору з метою підкреслення конфронтації, що існує між конкуруючими партіями, політиками: 6) *I sincerely hope this holiday season will drain the poison that has infected our politics and set us against one another.*

За допомогою метафор Дж. Байден звеличує американський народ:

27) *That's who my budget is for. It's about a value set, as I said yesterday. Working people, **the middle class – the backbone of this country**. Small businesses, who are responsible for around half of all the jobs in the economy;*

28) *This is a blue-collar blueprint to rebuild America. And it's strong because of you, because **the soul of this nation is strong, the backbone of this nation is strong, and the people of this nation are strong**. My American plan – my economic plan is for the middle- and working-class Americans that get up every morning and go to work and **bust their necks** just trying to get an honest living.*

Проведений нами аналіз ілюстративного матеріалу доводить використання метафор у промовах й інших політичних діячів, зокрема Камали Гаррис, віце-президента США. Наприклад:

29) *You know, when the President and I took office..... We had a plan **to get America back on track** with the support of the American people and the leaders in this room.*

Наступним художнім засобом лексико-семантичного рівня, яким найчастіше користуються політики, зокрема, Джо Байден, є епітет. За його допомогою в промові про продовження військової підтримки України чинний Президент США додає емоційності своїм висловлюванням та викликає реакцію публіки про непохитність своєї позиції. Наприклад:

30) *This morning, I had a long conversation with our NATO Allies – German Chancellor Scholz, French President Macron, Prime Minister Sunak, and the Italian Prime Minister, Meloni – to continue our close coordination in our full support of Ukraine. Because you all know – I've been saying this a long time – the expectation on the part of Russia is we're going to break up, we're not going to stay united. But we are **fully, thoroughly, totally** united;*

31) *The Secretary of State and the Secretary of the – of the military are behind me. Are – they – they've been **deeply, deeply** involved in this – this whole effort;*

32) *These tanks are further evidence of our **enduring and unflagging** commitment to Ukraine and our confidence in the skill of the Ukrainian forces.*

Епітетами Джо Байден також підкреслює агресію повномасштабного російського вторгнення в Україну та героїзм українського народу:

33) *This visit also falls on the 300-day mark of Russia's **brutal** invasion of Ukraine. Three hundred days since Putin launched an **unprovoked, unjustified**, all-out assault on the free people of Ukraine. Three*

*hundred days of Ukrainian people showing Russia and the world their **steel** backbone, their love of country, and their **unbreakable** determination – and I emphasize “**unbreakable** determination” – to choose their own path.*

Говорячи про пріоритети економічного розвитку США, чинний Президент за допомогою епітетів підкреслює контраст між минулим та сьогоденням та змальовує перспективи:

34) *At the top of our shared agenda today is keeping North America the most **competitive, prosperous, and resilient** economic region of the world;*

35) *After a **rough** few years, we're seeing really **bright** spots, I believe, and – and across our entire nation. And I think we've made some real progress in the last going on two years now. Almost two.*

Камала Гаріс використовує епітети з метою підкреслити контраст між недоліками попередньої влади та теперішньою владою:

36) *You know, when the President and I took office, our country was facing the aftermath of a **reckless** president, the COVID-19 pandemic, and questions about America's leadership on the world stage.*

Ненсі Пелосі, лідерка фракції демократів у Палаті представників, використовує епітети у своїй сповненій патріотизмом промові до колег-однопартійців:

37) *My colleagues, I stand before you as speaker of the House, as a wife, a mother, a grandmother, a **devout** Catholic, a **proud** Democrat and a **patriotic** American, a citizen of **the greatest** republic in the history of the world – which President Lincoln called the last best hope on Earth;*

38) *Indeed, American democracy is **majestic**. But it is **fragile**. Many of us here have witnessed its fragility firsthand – tragically, in this chamber. And so democracy must be forever defended from forces that wish it harm;*

39) *And now we owe to the American people our very best, to deliver on their faith. To forever reach for the more perfect union – the **glorious** horizon that our founders promised.*

Аналізуючи сленгізми у промовах політиків, зокрема Джо Байдена, ми звернули увагу на те що вони трапляються нечасто, але є досить яскравими. Наприклад, даний лексичний засіб Джо Байден використовує для того, щоб дати характеристику актуальному стану ринку праці та підкреслити працелюбність пересічного американського громадянина:

40) *Well, today's data makes crystal clear what I've always known **in my gut**: These critics and cynics are wrong. While we may face setbacks along the way, and there will be some, there is more work to do.*

*It's clear our plan is working because of **the grit** and resolve of the American worker;*

41) *For example, I was talking to some of **the folks** yesterday from Ohio and that «field of dreams» that I talked about. You know, I went – there are going to be 7,000 construction jobs, but 3,000 of those jobs are going to be full-time jobs, and the average salary is going to be – I think it's \$132,000 a year, or \$126,000 a year. You don't need a college degree for all those jobs. That's what I call, in the neighborhood I come from, real progress.*

Для більшого здійснення комунікативного впливу чинний Президент США активно використовує ідіоматичні одиниці в своїх політичних промовах. Наприклад:

42) *Look, I don't have to tell you how much is **at stake**. That's why your work is so important. Thank you, thank you, thank you;*

43) *Since becoming President, I've been laser-focused on rebuilding the U.S. economy **from the bottom up and the middle out**, not the trickle-down economy. Because the bottom up and and the middle*

out, it works, because the wealthy do very well and everybody else does well, too, when everybody does well. And “from the bottom up” is – means investing in priorities for working families;

44) *Because there can no longer be any question – none – in today's interconnected world. We cannot **wall** ourself **off** from shared problems. We are stronger and better when we work together, the three of us;*

45) *And in – in communities across this country that were too easily **written off for dead**, we're going to not only see jobs coming back, but a sense of self-worth and pride coming back.*

Висновки. Отже, розглянувши мовні особливості англomовних політичних промов, ми дійшли висновку, що найбільш уживаними засобами на лексичному рівні є епітет, метафора, сленгізми, ідіоматичні вирази, які додають промовам художньої забарвленості та емоційності. Силу впливу мають висловлювання, що містять вербалізацію традиційних американських цінностей, зокрема любові до Батьківщини, патріотизму, сімейних цінностей, віри в Бога, матеріального благополуччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багрій О.І. Наукова дискусія: дискурсивні та прагматичні характеристики (на матеріалі англomовних статей середини ХХ – початку ХХІ сторіч.) : автореф. дис. ... на здобуття наук.ступеня канд. філ. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. 205 с.
3. Гайдун О. О. Політичний дискурс як практиологічна складова політологічного навчання. *Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови*. Матеріали Всеукраїнської наради завідуючих каф. соціальногуманітарних дисциплін. Київ: Генеза, 1997. С. 23–25.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності: монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.
5. Мацько Л. І. Лінгвістична риторика. *Наука і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: НПУ, 1999. Ч. 4. С. 3–16.
6. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливої політичної лінгвістики. Київ: Світогляд, 2005. 316 с.
7. Dijk T. What is Political Discourse Analysis. Amsterdam, 1998. P. 11–52.
8. Zelling S. H. Discourse analysis. Linguistic society of America. Vol. 28. № 1, 1952. P. 1–30.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Remarks by President Biden, Prime Minister Trudeau, and President López Obrador in Joint Press Conference: веб-сайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/01/10/remarks-by-president-biden-prime-minister-trudeau-and-president-lopez-obrador-in-joint-press-conference/> (дата звернення: 5.04.2023).
2. Remarks by President Biden on the Economy: веб-сайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/08/remarks-by-president-biden-on-the-economy-6/> (дата звернення: 5.04.2023).
3. Remarks by President Biden in Address to the Canadian Parliament: веб-сайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/03/24/remarks-by-president-biden-in-address-to-the-canadian-parliament/> (дата звернення: 12.06.2023).
4. Remarks by President Biden on the Economy: веб-сайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/08/remarks-by-president-biden-on-the-economy-6/> (дата звернення: 12.06.2023).
5. Remarks by President Biden and Vice President Harris at a Black History Month Reception: веб-сайт. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/27/remarks-by-president-biden-and-vice-president-harris-at-a-black-history-month-reception/> (дата звернення: 5.04.2023).
6. Transcript of Pelosi Floor Speech on Future Plans: веб-сайт. URL: <https://pelosi.house.gov/news/press-releases/transcript-of-pelosi-floor-speech-on-future-plans> (дата звернення: 12.06.2023).
7. Rishi Sunak's first speech as Prime Minister: веб-сайт. URL: <https://www.nytimes.com/2022/10/25/world/europe/rishi-sunak-speech-uk-prime-minister.html> (дата звернення: 12.06.2023).
8. PM speech on building a better future: 4 January 2023: веб-сайт. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-on-making-2023-the-first-year-of-a-new-and-better-future-4-january-2023> (дата звернення: 12.06.2023).

9. Remarks by President Biden and President Zelenskyy of Ukraine in Joint Press Conference: веб-сайт. URL: <https://it.usembassy.gov/remarks-by-president-biden-and-president-zelenskyy-of-ukraine-in-joint-press-conference/> (дата звернення: 12.06.2023).

REFERENCES

1. Bahrii O.I. Naukova dyskusii: dyskursyvni ta prahmarytorychni kharakterystyky (na materiali anhlo-movnykh statei seredyny KhKh – pochatku KhKhI storich) [Scientific discussion: discursive and pragmatic characteristics (on the material of English-language articles of the middle of the 20th – beginning of the 21st century). Kyiv, 2003. 20 p. [in Ukrainian].
2. Batsevich F.S. Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv, 2007. 205 p. [in Ukrainian].
3. Haidulin O. O. Politychnyi dyskurs yak praksiolohichna skladova politolohichnoho navchannia [Political discourse as a praxeological component of political science education]. Social and humanitarian education of Ukraine and ways of its development. Materials of the All-Ukrainian Meeting of Heads of Departments. social and humanitarian disciplines. Kyiv, 1997. Pp. 23–25. [in Ukrainian].
4. Kondratenko N.V. Ukrainskyi politychnyi dyskurs: tekstualizatsiia realnosti: monohrafiia [Ukrainian political discourse: textualization of reality: monograph]. Odesa, 2007. 156 p. [in Ukrainian].
5. Matsko L. I. Linhvistychna rytoryka [Linguistic rhetoric]. Science and modernity: Collection. of science works. 1999. Part 4. P. 3–16. [in Ukrainian].
6. Nahorna L. Politychna mova i movna polityka: diapazon mozhyvoi politychnoi linhvistyky [Political language and language policy: the range of possible political linguistics]. Kyiv: Svitoglyad, 2005. 316 p. [in Ukrainian].
7. Dijk T. What is Political Discourse Analysis. Amsterdam, 1998. С. 11–52.
8. Zelling S. H. Discourse analysis. Linguistic society of America. Vol.28. № 1, 1952. P. 1–30.

УДК 811.111'377.665

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-23>

Оксана СЕРГЄЄВА,

orcid.org/0000-0001-8550-5443

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) *oksanasergeeva107@gmail.com*

Ольга ТАРАСОВА,

orcid.org/0000-0001-8574-6466

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) *tarasova20olia@gmail.com*

Ігор РОСКВАС,

orcid.org/0000-0002-8211-1841

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) *ihor219115@gmail.com*

МОРФОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ ЗАЙМЕННИКА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто важливість англійських займенників у сучасному дискурсі. Англійський займенник є важливою частиною мови, яка спрощує комунікацію, уникнення повторення іменників і допомагає виразити відношення між словами. Охарактеризовано основні типи англійських займенників та розглянуто приклади їхнього використання та функції, які вони виконують у реченнях. Займенники є важливими інструментами у відображенні сучасних соціокультурних тенденцій. У цій статті ми розглянули деякі складнощі і проблеми, пов'язані з використанням займенників у сучасній англійській мові. Автори проаналізували, як англійська мова адаптувалася до змін у суспільстві через введення нових займенників. Ми розглянули питання гендерної нейтральності в займенниках і виклики, пов'язані з вибором правильного займенника при зверненні до осіб, які не вписуються в традиційні гендерні категорії. Використання займенників може значно варіюватися в залежності від контексту, формальності або неформальності ситуації, а також від культурних і діалектних різниць. У цій статті автори дослідили ці відмінності. Зауважено, що для людей, які вивчають англійську як другу мову, можуть виникати проблеми під час правильного використання займенників. На основі сучасних тенденцій, автори цієї статті зробили певні припущення про майбутнє використання займенників в англійській мові, а саме, що розвиток новітніх технологій може вплинути на використання займенників і спрощення граматичних норм. Глобалізація та взаємодія між різними мовами та культурами можуть також впливати на використання займенників в англійській мові, призводячи до нових змішаних форм або запозичень. Автори прийшли до висновку, що використання займенників в англійській мові буде продовжувати розвиватися і змінюватися, відображаючи суспільні, технологічні і культурні зміни.

Ключові слова: займенник, англійська мова, сучасний дискурс, соціокультурні тенденції.

Oksana SIERHIEIEVA,

orcid.org/0000-0001-8550-5443

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation Studies
Khmelnyskyi National University
(Khmelnyskyi, Ukraine) oksanasergeeva107@gmail.com*

Olga TARASOVA,

orcid.org/0000-0001-8574-6466

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation Studies
Khmelnyskyi National University
(Khmelnyskyi, Ukraine) tarasova20olia@gmail.com*

Ihor ROSKVAS,

orcid.org/0000-0002-8211-1841

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Khmelnyskyi National University
(Khmelnyskyi, Ukraine) ihor219115@gmail.com*

MORPHOLOGICAL CATEGORY OF PRONOUN IN MODERN ENGLISH

This article deals with the importance of English pronouns in modern discourse. The English pronoun is an essential part of the language that simplifies communication, avoids repeating nouns, and helps express the relationship between words. In modern English, pronominal expressions have delimited functions. Each function is encoded by a specific type of pronoun, generally with a telling name such as interrogative, possessive, or demonstrative. The main types of English prepositions, examples of their use, and the functions they allow in sentences are described. Using appropriate pronouns is crucial in reflecting current socio-cultural trends. This article examines the complexities and issues associated with using pronouns in modern English. The authors analyze how the English language has adapted to changes in society by incorporating new pronouns. We examined the topic of gender neutrality in pronouns, exploring the difficulties of selecting the appropriate pronoun when referring to individuals who do not conform to conventional gender identities. The usage of pronouns can differ based on the context, formality, or informality of the situation, as well as cultural and dialectal variations. These distinctions have been examined by the authors of this article. It has been noted that people learning English as a second language may have problems using pronouns correctly. The authors of this article have made assumptions about the future use of pronouns in the English language based on current trends. They believe that the use of pronouns may be affected by the development of the latest technologies. The conclusion drawn by the authors is that the usage of pronouns in the English language will constantly evolve and adapt to reflect shifts in society, culture, and technology.

Key words: *Pronoun, English language, modern discourse, sociocultural trends.*

Постановка проблеми. У лінгвістичній літературі неодноразово підкреслювалася думка, що проблема займенників через свою специфіку викликає як зацікавленість так і значні труднощі для дослідників. Займенники вивчалися в багатьох аспектах залежно від завдань, що стояли перед авторами відповідних робіт. Проблеми, які зазвичай привертала увагу лінгвістів у зв'язку з вивченням займенників, досить різноманітні: це і визначення статусу займенників у системі частин мови, а також меж цього класу слів, і проблеми семантичної класифікації займенників та їх співвіднесеності з іншими класами слів, питання їх денотативного змісту та відповідності об'єктам позамовної дійсності, проблеми функціональної суті займенників.

Деякі англійські лінгвісти, виходячи з етимологічного значення слова «займенник» (замість імені), визначають займенник як слово, що вживається замість імені. Науковець О. Есперсен, виділяючи займенники як самостійну частину мови, вважає за необхідне враховувати і форму, і функцію, і значення, хоча форму вважає головним критерієм при виділенні частин мови. Існують різні класифікації займенників, в основі яких лежать два принципи: семантичний та синтаксичний. І в тому, і в іншому випадку основним є характер функціонування займенників. Якщо в основі класифікації лежить синтаксичний принцип, то виділяються субстантивні (they, who, somebody, none), ад'єктивні (his, such, any), адвербіальні (then, everywhere, why). При розподілі займенни-

ків за цими трьома групами виявляється, що один займенник можна віднести і до субстантивних і до ад'єктивних (*this, that, some, any*), інші-до всіх трьох груп. Дж. Керм виділяє сім розрядів займенників, У. Коллінсон також сім, автори однієї з американських граматики А. Берк та Г. Берк розрізняють лише п'ять груп. Таким чином, як ми бачимо, не існує єдиної класифікації займенників за розрядами, і немає єдиної думки серед лінгвістів щодо кількості груп займенників.

Існує декілька значних проблем, пов'язаних з теорією та типологією займенників і найбільш актуальних в контексті сучасної лінгвістики. До цих проблем належать: універсальні категорії особових займенників, функційні типи вживання займенників тощо. Частина проблем належить традиційним сферам зацікавленості лінгвістів, інші ж почали активно досліджуватись лише останнім часом.

Аналіз досліджень. Інтерес вчених до проблеми займенників пояснюється тим, що клас займенників можна розглядати з функціональної, семантичної, граматичної, структурної та прагматичної точок зору, що дозволяє дати їх системну класифікацію. Займенник вивчали такі науковці, як: І. Г. Матвіяс, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Ожоган, Л. М. Синельникова, О. І. Смирницький, Ю. О. Жлуктенко, Б. С. Хаймович, Б. І. Роговська, Р. Алкен, Е. Бейтс, Д. Болінджер, Дж. Керм, У. Коллінсон, Дж. Лакофф та інші.

Як зазначають такі науковці як Л. М. Синельникова, М. Шефер та інші «дати чітке визначення займеннику важко, оскільки займенники не називають предмет, а тільки указують на нього» (Синельникова, 2009: 47). Займенники є одним з найдавніших і складних лексично-граматичних класів слів. Ця частина мови сформувалася, набула розвитку, поповнювалася і, в кінці кінців, набула теперішньої форми за багато століть. На цей час в англійській мові спостерігаються зміни в попередніх відмінкових формуваннях. По-перше, як відзначають дослідники, зменшується чіткість матеріального виразу відмінкового значення, наприклад, форми *you* в називному і об'єктному відмінках омонімічні, по-друге, з'являються нові тенденції у вживанні називного і об'єктного відмінків особових займенників.

Вивчення займенників викликає значні труднощі, які виникають вже з того моменту, коли робиться спроба визначити значення займенників як окремої частини мови у зв'язку з тим, що одні слова цього класу мають багато спільного з іменниками, інші – з прикметниками, причому в них відсутнє номінативне відношення до постійних предметів або якостей.

Метою статті є розглянути важливість англійських займенників у сучасному дискурсі, а також дослідити їхню роль у відображенні сучасних соціальних і культурних змін.

Виклад основного матеріалу. Англійський займенник є важливою частиною мови, яка спрощує комунікацію, уникнення повторення іменників і допомагає нам виразити відношення між словами. Займенники посідають особливе місце в системі частин мови. З одного боку, вони виконують у тексті допоміжні функції, тому їхнє використання визначається конкретними правилами. З другого боку, там де є правила, можливе їх порушення, що зумовлює експресію. Основний закон використання більшості займенників пов'язаний з особливостями їхньої семантики: вони не називають предмети та ознаки, а тільки вказують на них, тому в тексті традиційно замінюють слова, що вже траплялись, означають, що автор ще раз називає те, що вже відомо читачеві. Така невизначеність семантики призводить до того, що письменник може конкретизувати її на свій розсуд, наповнюючи будь-яким потрібним йому змістом (Алексеева, 2007: 37).

Займенники характеризуються надзвичайно узагальнюючим значенням: вони вказують на предмети, сутності, абстрактні поняття та їх якісні характеристики, не називаючи їх (Вихованець, Городенська, 2004: 202).

Займенники в англійській мові слугують важливими засобами виразності, вони виконують ряд ключових функцій. Причиною розбіжностей серед лінгвістів у питанні існування займенників як частини мови є їх морфологічні категорії та синтаксичні функції. За значенням займенники в англійській мові поділяються на такі групи:

1) Особові займенники (*personal pronouns*): *I, he, she, it, we, you, they*. Вони вказують на осіб або предмети. Ці займенники можуть вживатися в ролі підмета (наприклад, "*I run*", "*He sings*") або додатка (наприклад, "*She sees him*", "*They like us*").

2) Присвійні займенники (*possessive pronouns*): *my, his, her, its, our, your, their; mine, his, hers, its, ours, yours, theirs*.

3) Зворотні займенники (*reflexive pronouns*): *myself, yourself, himself, herself, itself; ourselves, yourselves, themselves*.

4) Взаємні займенники (*reciprocal pronouns*): *each other, one another*.

5) Вказівні займенники (*demonstrative pronouns*): *this/these, that/those, such, (the) same*. Вони вказують на конкретний об'єкт або особу в контексті розмови. "*This is beautiful*" (про щось, що

близько), *“That was surprising”* (про щось, що далеко).

6) Питальні займенники (interrogative pronouns): *who? whose? what? which?* використовуються для формування запитань. *“Who is there?”*, *“What is happening?”*, *“Which is your car?”*.

7) Сполучні займенники (conjunctive pronouns): *who, whose, which, what*;

8) Відносні займенники (relative pronouns): *who, whose, which, that* використовуються для зв'язку речень або частин речень. *“This is the girl who helped me”*, *“The movie that we watched was interesting”*, *“The car which is parked there is mine”*.

9) Означальні займенники (defining pronouns): *each, every, everybody, everyone, everything, all, either, both, other, another*.

10) Неозначені займенники (indefinite pronouns): *some, any, somebody, anybody, something, anything, someone, anyone, one* використовуються для вказівки на невизначені або загальні особи або предмети. *“Some people love to read”*, *“I don't have any money”*, *“Many are called, but few are chosen”*.

11) Заперечні займенники (negative pronouns): *no, none, neither, nobody, no one, nothing*.

Всі групи займенників не мають однорідних морфологічних і синтаксичних характеристик (О. Ковтун, О. Бойван, 2020: 144). Вивчення цих типів займенників є важливою частиною освоєння англійської мови, адже займенники допомагають уникнути повторення іменників, забезпечують гнучкість мови і відображають граматичні відношення між різними частинами речення.

Навчання правильного використання займенників може бути складним для людей, які вивчають англійську як другу мову. Використання займенників може значно варіюватися в залежності від контексту, формальності або неформальності ситуації, а також від культурних і діалектних різниць. Розглянемо ці відмінності. Наприклад, вживання *“it”* і *“this”*. У вивчаючих англійську мову часто виникає непорозуміння при використанні цих займенників, особливо при розмовах по телефону або у інших ситуаціях, коли об'єкт не видно. Наприклад, *“It is raining”* (Це – абстрактна реальність) проти *“This is my book”* (Це – конкретний об'єкт).

Особові займенники в англійській мові змінюють форму в залежності від того, чи вони використовуються в якості підмета чи додатка. Це може бути непросто для не носіїв мови, особливо для тих, у кого в рідній мові форма займенника не змінюється в залежності від його функції в реченні.

Вивчаючи англійську, люди часто змушені вчитися правильно використовувати відносні займен-

ники *“who”, “whom”, “which”, “that”*. Неправильне використання цих займенників може призвести до незрозумілості або некоректності висловлювання, а вивчаючи неозначені займенники, студенти можуть стикнутися з проблемами через велику кількість нюансів та виключень, які потребують заздалегідь вивчення і практики.

Загалом, правильне використання англійських займенників може бути викликом для вивчаючих англійську мову. Однак, регулярна практика і розуміння граматичних правил можуть значно полегшити цей процес.

Займенники є важливими інструментами у відображенні сучасних соціокультурних тенденцій. Сприйняття гендера в сучасному суспільстві стає все більш відкритим і різноманітним. Зміни в суспільстві відображаються в мові, а займенники не є винятком. Ми спостерігаємо, як англійська мова адаптувалася до змін у суспільстві через введення нових займенників. Наприклад, використання *“they”* у однині для представлення людей, які не вписуються в традиційні гендерні категорії. Наприклад, *“Alex said they lost their keys”*. Тут *“they”* та *“their”* використовуються для опису однієї особи, Алекса, чий гендер невідомий або не вписується в бінарні категорії.

Відмітимо також використання займенників в інтернеті. В онлайн-спільнотах, особливо в соціальних медіа, все більш поширюється використання займенників для представлення особи. Люди часто вказують свої вподобані займенники в профілях, щоб інші знали, як до них звертатися.

Питання про використання правильних займенників стало дуже актуальним в контексті політичної коректності. Важливість використання відповідного займенника при зверненні до людини, особливо якщо вона виражає непереконливість щодо традиційних гендерних категорій, є значною.

Усе це свідчить про те, що сучасні тенденції значно впливають на використання займенників в англійській мові, вони стають більш гнучкими та відкритими для різноманітності.

Займенники не лише відображають суспільні зміни, але й слугують важливим елементом в розумінні культурних відмінностей, які проявляються в англійській мові. Використання присвійних займенників може значно варіюватися в залежності від культурного контексту. Наприклад, в американській англійській мові присвійний займенник *“their”* часто використовується у звичайному розмовному мовленні для опису власності, яка належить одній особі, навіть якщо гендер цієї особи відомий: *“Someone left their hat”*.

У британській англійській мові такий варіант зазвичай менш поширений.

Рівень формальності може впливати на вибір займенників. У британській англійській мові формальні обставини можуть вимагати використання "one" замість "you" для узагальнених висловлювань: "One must be very careful in such situations". Таке використання займенників в американській англійській мові вважається менш звичним.

На півдні Сполучених Штатів Америки часто використовується займенник "y'all" як форма звертання до групи людей. Цей регіональний варіант англійського займенника виражає культурну специфіку та звичаї місцевого населення.

Таким чином, англійські займенники відображають культурні розбіжності в межах англомовних країн і допомагають краще зрозуміти різноманіття англійської мови в світі.

На основі сучасних тенденцій, можна зробити певні припущення про майбутнє використання займенників в англійській мові.

1. *Більша гнучкість*: Щодо використання займенників можна очікувати більшої гнучкості, що відображає все більш розширене розуміння гендеру. Можливо, будуть введені нові займен-

ники або змінені існуючі норми для кращого відображення цієї різноманітності.

2. *Зміни через технології*: Розвиток технологій також може вплинути на використання займенників. Наприклад, вже зараз поширене використання "they" в однині у соціальних мережах для опису невідомого користувача.

3. *Спрощення граматичних норм*: Можливо, в майбутньому деякі складні граматичні норми, як-от використання "whom", будуть спрощені або взагалі вийдуть з ужитку. Така тенденція вже спостерігається в сучасній англійській мові.

4. *Глобалізація і вплив інших мов*: Глобалізація та взаємодія між різними мовами та культурами можуть також впливати на використання займенників в англійській мові, призводячи до нових змішаних форм або запозичень.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що займенники в англійській мові впливають на спілкування і соціальні взаємовідносини. Загалом, можна очікувати, що використання займенників в англійській мові буде продовжувати розвиватися і змінюватися, відображаючи суспільні, технологічні і культурні зміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева І. О. Theoretical English Grammar Course. Вінниця: Нова Книга, 2007. 327 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с
3. Ковтун О., Бойван О. Займенники в англійській та українській мовах: порівняльний аспект. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». Вип. 32 (1), 2020. С. 141–147
4. Сінельникова Л. М. Займенник у дискурсі. Луганськ: ДУ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 412 с.
5. Eichstaed J. C. Status Update: Stressed, Angry, at Risk. Scientific American Mind. November-December. New York, 2019. P. 62–67.
6. Shaefer M. Between you and I. URL: <https://www.academia.edu/38368501/>.
7. Jacobson R. On Linguistic Aspects of Translation. London and New York : Routledge, 2000. P. 524.
8. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles. London : Routledge, 2006. P. 1120.

REFERENCES

1. Aliksieieva I. O. Theoretical English Grammar Course. Vinnytsia: Nova Knyha, 2007, 327 p.
2. Vykhovanets I. R., Horodenska K. H. Teoretychna morfolohiia ukrainскоi movy. [Theoretical morphology of the Ukrainian language]. Kyiv: Pulsary, 2004, 398 p. [in Ukrainian].
3. Kovtun O., Boivan O. (2020) Zaimennyky v angliyskiy ta ukrainskiy movah: porivnyalniy aspekt. [Pronouns in English and Ukrainian Languages: A Comparative Aspect]. Naukovyi zbirnyk "Actualni pytannya humanitarnykh nauk": mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytского derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka. – Scientific Collection "Topical Issues in the Humanities: Intercollegiate Collection of Scientific Papers of Young Scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University", 32 (1), 141–147 [in Ukrainian].
4. Sinelnikova L. M. (2009) Zaimennuk u dyskursi. [Pronoun in Discourse]. Luhansk: DU "LNU imeni Tarasa Shevchenko", 412 [in Ukrainian].
5. Eichstaed J. C. Status Update: Stressed, Angry, at Risk. Scientific American Mind. November-December. New York, 2019. P. 62–67.
6. Shaefer M. Between you and I. URL: <https://www.academia.edu/38368501/>.
7. Jacobson R. On Linguistic Aspects of Translation. London and New York : Routledge, 2000. P. 524.
8. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles. London : Routledge, 2006. P. 1120.

УДК 811.581

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-24>

Ілона СИТНИК,

orcid.org/0000-0002-9307-6180

доктор філософії,

викладач кафедри китайської мови і перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) *sytnykilona@gmail.com*

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЯ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ПОЧАТКОВОГО РІВНЯ

У статті представлено результати дослідження явища гіперо-гіпонімії в китайськомовному педагогічному дискурсі початкового рівня. Акцентовано увагу на актуальності, рівні розробленості окремих аспектів дослідження зазначеної проблеми, а також перспективах подальших наукових розробок. Фактичний матеріал дослідження явища гіперо-гіпонімії становить корпус обсягом 74 640 слів, що сформований на основі навчальних текстів 236 уроків найпопулярніших підручників з китайської мови початкового рівня, а саме: «Новий практичний курс китайської мови» 《新实用汉语课本》, «Комплексний курс китайської мови Фачжэнь ханьюй: початковий рівень» 《发展汉语初级综合》, «Поглиблений курс китайської мови. Початковий рівень» 《博雅汉语初级》, «Курс китайської мови» (початковий рівень) 《汉语教程》. Гіперо-гіпонімія – один із видів парадигматичного зв'язку в семантичному полі – сукупність ієрархічно організованих і семантично пов'язаних лексичних одиниць (гіпонімів), що позначають конкретні підрозділи загального родового поняття – гіпероніма. Основою гіпонімії є відношення включення і підпорядкування. В китайській мові виокремлюють три види гіперо-гіпонімії: графічну (в межах ієрогліфа), суфіксальну (в межах похідного слова) і гіпоніми-словосполучення. З'ясовано, що для іменників китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня характерною є суфіксальна гіперо-гіпонімія. Виявлено 24 суфіксальні морфем-гіпероніми (人, 馆, 车, 场, 员, 天, 学, 院, 生, 国, 店, 师, 法, 者, 长, 包, 护, 学家, 手, 家, 料, 民, 客, 房), що утворюють значну кількість гіпонімічних груп. Встановлено, що найбільша група іменників-гіпонімів, що називають національність, професію тощо, об'єднана морфемою-гіперонімом 人. Визначено, що в китайськомовному педагогічному дискурсі початкового рівня цим зв'язком «А та інші В» поєднано найбільше іменників. Виявлено також завершені ланцюжки гіперонімів, що побудовані безпосередньо один за одним, де кожен наступний член є гіперонімом попередньому і гіпонімом наступному. Встановлено, що гіперо-гіпонімічним зв'язком пов'язані між собою приблизно 10% лексичних одиниць китайськомовного педагогічного дискурсу.

Ключові слова: педагогічний дискурс, китайська мова, гіперо-гіпонімія, гіперонім, гіпонім.

Ілона SYTNYK,

orcid.org/0000-0002-9307-6180

Doctor of Philosophy,

Lecturer at the Department of Chinese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) *sytnykilona@gmail.com*

HYPER-HYPONIMY IN CHINESE PEDAGOGICAL DISCOURSE AT THE PRIMARY LEVEL

This paper presents the outcomes of a comprehensive research study focused on the phenomenon of hypero-hyponymy in Chinese pedagogical discourse at the primary level. The study explores the relevance, developmental aspects, and prospects of investigating this linguistic phenomenon. A compiled corpus of 74,640 words, extracted from 236 lessons of the most popular Chinese language textbooks designed for beginners, formed the primary research material – “Practical Chinese Reader” 《新实用汉语课本》, “Developing Chinese. Comprehensive course. Beginner level” 《发展汉语初级综合》, “Boya Chinese. Elementary” 《博雅汉语初级》, “Chinese course” 《汉语教程》. The investigation identifies hypero-hyponymy as a type of paradigmatic connection within the semantic field, wherein lexical units (hyponyms) are hierarchically organized to denote specific subdivisions of a more general concept referred to as a hyperonym. This research study focuses on suffixal hypero-hyponymy, particularly as it is manifested in nouns within the Chinese pedagogical discourse at the primary level. The results reveal that suffixal hypero-hyponymy predominantly characterizes nouns in this educational context, forming a significant number of hyponymic groups. Twenty-four suffix morphemes, including 人, 馆, 车, 场, 员, 天, 学, 院, 生, 国, 店, 师, 法, 者, 长, 包, 护, 家, 容, 手, 家, 料, 民, 客, and 房, were found to act as hyperonyms. Notably, the morpheme-hyperonym 人 united the largest group of noun-hyponyms. The study also highlights a prevalent syntactic pattern within the Chinese-language pedagogical discourse at the primary level,

wherein the connection “A and other B” is commonly employed to associate various nouns. Additionally, the existence of complete chains of hyperonyms, each being a hyperonym of the preceding term and a hyponym of the following one, was observed. Approximately 10% of the lexical units in the Chinese-language pedagogical discourse were found to be interconnected through hypero-hyponymic links, underscoring the significance of this linguistic phenomenon in the domain of primary-level language instruction. The corpus of texts serves as a foundational resource for further scientific developments in the field of linguistics.

Key words: pedagogical discourse, Chinese language, through hypero-hyponymic, hyperonym, hyponym.

Постановка проблеми. Досліджуючи китайськомовний педагогічний дискурс, лінгвісти, як правило, вивчають лінгвістичні аспекти мовлення в процесі взаємодії учасників педагогічного дискурсу та характеристики навчального тексту, який є ядром цього процесу (Ситник, 2021). Навчальний текст класифікують на основі декількох параметрів – походження (створений або дібраний), форма існування (усний або письмовий), стилістична належність (наприклад, науково-навчальний та тексти інших стилів мовлення) (Швець 2021: 63). Залишається дискусійним питання зарахування вправ і завдань до навчального тексту. Вважається (Швець 2021), що текст, як лінійна послідовність мовних знаків, яка становить цілісне повідомлення (монолог) чи відповідає певній ситуації (діалог), є комунікативним навчальним текстом, а ряд мовних знаків (слів, словосполучень, речень) без загальної комунікативної функції і без зв'язку з певною ситуацією є некомунікативним навчальним текстом, який виконує специфічні навчальні, дидактичні функції, тому вправи і завдання зараховуються до різновиду некомунікативних навчальних текстів. Комунікативний навчальний текст поділяється на основний (дидактично та методично опрацьований і систематизований автором навчальний матеріал), додатковий (доповнює та поглиблює зміст основного) та пояснювальний (містить навчальний матеріал, необхідний для розуміння та ґрунтового засвоєння). Дослідження гіперо-гіпонімічних зв'язків та квантитативних характеристик лексики основних комунікативних навчальних текстів китайськомовного педагогічного дискурсу дасть змогу розв'язати проблему добору лексики для написання вітчизняного підручника з китайської мови початкового рівня для українських студентів. Актуальність дослідження також зумовлена проблемою відсутності в Україні належної лінгвістичної теоретичної бази, необхідної для вирішення питання якісного та кількісного добору навчального матеріалу, а також з відсутністю практичних об'єктивних даних про системно-структурну організацію одиниць китайської мови, які можуть бути використані на початковому рівні вивчення китайської мови.

Аналіз досліджень. Над дослідженням гіперо-гіпонімічних відношень в китайській лінгвістиці працювали та продовжують працювати багато китайських лінгвістів. Серед них: Ван Ченюй, Хе Сяофен, Ге Беньї (葛本仪), Ван Бінцінь (王秉钦), Лю Фенчжи (刘凤枝), Чжан Тяньвей (张天伟), Лі Юйчжун (李愚中), Цзян Цзіїн (江子莹), Лі Сяолін (李小玲), Лю Їн (刘颖), Чан Баобаб (常宝宝), Чжань Вейдунем (詹卫东), Ван Хуейї (王惠以), Ван Хуа (王华). Серед вітчизняних китаєзнавців дослідженню явища гіпонімії у юридичних текстах сучасної китайської мови приділяє увагу О. Козоріз. Однак, відсутні дослідження гіперо-гіпонімічних відношень лексики китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня.

Мета статті – встановити особливості гіперо-гіпонімічних відношень лексики китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня.

Виклад основного матеріалу. Джерелом дослідження власне основних комунікативних навчальних текстів китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня є корпус текстів обсягом 74 640 слів, що сформований на основі 236 уроків підручників з китайської мови виданих у Китаї з 2006 по 2011 рік, а саме: «Новий практичний курс китайської мови» 《新实用汉语课本》(刘珣 2002), «Комплексний курс китайської мови *Фачжань ханьюй*: початковий рівень» 《发展汉语初级综合》(荣继华 2011), «Поглиблений курс китайської мови. Початковий рівень» 《博雅汉语初级》(任雪梅, 徐晶凝 2004), «Курс китайської мови» (початковий рівень) 《汉语教程》(杨寄洲 2009). Увага до цих підручників пояснюється тим, що натеper їх активно використовують на практичних заняттях з китайської мови у всьому світі, а також під час підготовки до міжнародного іспиту з китайської мови HSK (郭曙纶, 杨晓惠 2016).

Системні зв'язки між лексичними одиницями виявляються у відношеннях чотирьох типів: 1) внутрішньослівних, 2) парадигматичних, 3) синтагматичних, 4) асоціативно-дериваційних. Найбільший інтерес представляють парадигматичні відношення, тому що їхнє виявлення дасть змогу встановити гіперо-гіпонімічні відношення, які властиві лексиці як системі.

Гіперо-гіпонімія – один із видів парадигматичного зв'язку в семантичному полі – «сукупність ієрархічно організованих і семантично пов'язаних лексичних одиниць (гіпонімів), що позначають конкретні підрозділи загального родового поняття – гіпероніма» (Wang, He, 2016). Основою гіпонімії є відношення включення і підпорядкування – «властивості семантично однорідних мовних одиниць, що співвідносяться з поняттями, обсяги яких не перетинаються» (Козоріз 2012, 28–37). При гіперо-гіпонімічних зв'язках гіперонім (上义词) – слово, із загальним значенням, яке позначає родові поняття, включає в себе гіпонім (下义词) – слово з більш конкретним значенням, яке позначає видові поняття (葛本仪 (1985) 2001). В китайській мові виокремлюють три види гіперо-гіпонімії: графічну (в межах ієрогліфа), суфіксальну (в межах похідного слова) і гіпоніми-словосполучення (Козоріз: 2012, 28–37).

Для проаналізованої лексики китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня характерною є суфіксальна гіперо-гіпонімія. Виявлено значну кількість гіпонімічних груп об'єднаних спільною суфіксальною морфемою-гіперонімом.

За допомогою суфіксальних морфем-гіперонімів (人, 馆, 车, 场, 员, 天, 学, 院, 生, 国, 店, 师, 法, 者, 长, 包, 护, 学家, 手, 家, 料, 民, 客, 房) цим зв'язком поєднано **іменники**, наприклад:

83 іменники-гіпоніми, що називають національність, професію тощо, поєднано морфемою-гіперонімом 人. Слова розташовані в порядку спадання частот: 中国人 *китаєць* (84), 别人 *інша людина* (37), 病人 *пацієнт* (18), 男人 *чоловік* (15), 美国人 *американець* (15), 年轻人 *молодь* (15), 主人 *господар* (13), 老人 *людина похилого віку* (13), 北京人 *мешканець Пекіну* (13), 女人 *жінка* (12).

12 іменників-гіпонімів поєднано гіперонімом 馆 на позначення закладів: 图书馆 *бібліотека* (21), 饭馆 *ресторан* (18), 茶馆 *чайна* (10), 博物馆 *музей* (7), 宾馆 *готель* (7), 体育馆 *спортивний зал* (5), 大使馆 *посольство* (4), 文学馆 *літературний центр* (4), 旅馆 *готель* (4), 美术馆 *художня галерея* (2), 咖啡馆 *кафе* (2), 展览馆 *виставковий центр* (1).

11 іменників-гіпонімів поєднано суфіксальною гіпонімією за допомогою морфем-гіпероніма 车, що позначає транспортний засіб: 汽车 *автомобіль* (40), 自行车 *велосипед* (29), 出租车 *таксі* (20), 公共汽车 *автобус* (16), 火车 *поїзд* (14), 旅游车 *туристичний автобус* (2), 出租汽车 *таксі* (1), 小车 *візок* (1), 缆车 *фунікулер* (1), 快车 *експрес* (1), 卡车 *вантажівка* (1).

11 іменників-гіпонімів на позначення площі, поля, місця проведення тощо об'єднано за допомогою гіпероніма 场: 市场 *ринок* (11), 商场 *торго-*

вий центр (9), 广场 *площа* (7), 机场 *аеропорт* (6), 考场 *екзаменаційний зал* (4), 剧场 *театр* (3), 操场 *спортивний майданчик* (3), 会场 *конференц-зал* (2), 运动场 *стадіон* (2), 足球场 *футбольне поле* (1), 球场 *стадіон* (1).

11 іменників-гіпонімів з гіперонімом 员 на позначення посади, професії, члена організації тощо: 服务员 *офіціант* (34), 售货员 *продавець* (20), 营业员 *продавець-консультант* (17), 职员 *працівник* (13), 演员 *актор* (8), 讲解员 *гід* (5), 航天员 *космонавт* (3), 管理员 *адміністратор* (2), 公务员 *службовець* (2), 队员 *член команди* (1), 推销员 *торговельний представник* (1).

9 іменників-гіпонімів на позначення часу, об'єднано за допомогою гіпероніма 天: 今天 *сьогодні* (102), 明天 *завтра* (58), 冬天 *зима* (42), 昨天 *вчора* (32), 秋天 *осінь* (13), 夏天 *літо* (12), 春天 *весна* (10), 星期天 *неділя* (9), 后天 *післязавтра* (1).

9 іменників-гіпонімів поєднані гіперонімом 学 на позначення окремої галузі знань: 文学 *література* (9), 哲学 *філософія* (3), 心理学 *психологія* (2), 物理学 *фізика* (2), 化学 *хімія* (2), 医学 *медицина* (2), 数学 *математика* (2), 文化学 *літературознавство* (1), 地理学 *географія* (1).

9 іменників-гіпонімів на позначення установ із суфіксальною морфемою 院: 学院 *інститут* (24), 医院 *лікарня* (22), 戏院 *театр* (4), 四合院 *сіхуеюань* (3), 文学院 *інститут гуманітарних наук* (3), 电影院 *кінотеатр* (2), 敬老院 *пансіонат для людей похилого віку* (1), 书院 *академія* (1), 商学院 *бізнес-школа* (1).

9 іменників-гіпонімів поєднано суфіксальною гіпонімією за допомогою гіпероніма 生, що позначає професій, вченого ступеню тощо: 学生 *учень* (79), 留学生 *іноземний студент* (38), 医生 *лікар* (21), 研究生 *аспірант* (12), 小学生 *учень початкової школи* (7), 女生 *студентка* (6), 中小學生 *учень школи* (1), 男生 *студент* (1), 函授生 *заочник* (1).

9 іменників-гіпонімів об'єднаних родовою морфемою-гіперонімом 国 на позначення країн: 中国 *Китай* (325), 美国 *США* (25), 外国 *закордон* (16), 英国 *Англія* (7), 韩国 *Південна Корея* (7), 德国 *Німеччина* (5), 泰国 *Тайланд* (5), 法国 *Франція* (3), 祖国 *батьківщина* (2).

8 іменників-гіпонімів, що називають магазин, заклад, поєднано морфемою-гіперонімом 店: 商店 *магазин* (33), 书店 *книжковий магазин* (8), 饭店 *готель-ресторан* (8), 酒店 *магазин алкогольних напоїв* (7), 文具店 *магазин канцтоварів* (4), 快餐店 *заклад швидкого харчування* (3), 咖啡店 *кав'ярня* (2), 火锅店 *заклад з хого* (1).

8 іменників-гіпонімів поєднано за допомогою морфем-гіпероніма 师 *учитель, наставник, майстер*: 老师 *учитель* (311), 律师 *юрист* (10), 理

发师 *перукар* (7), 厨师 *повар* (6), 教师 *викладач* (5), 园艺师 *садівник* (2), 导师 *наставник* (1).

6 іменників-гіпонімів на позначення деяких спеціальностей із гіперонімом 法, що позначає спосіб, метод, підхід: 办法 *спосіб* (25), 看法 *думка* (15), 想法 *погляд* (11), 方法 *спосіб* (5), 做法 *метод* (4), 写法 *спосіб написання* (1).

5 іменників-гіпонімів на позначення осіб, що належать до тієї чи іншої категорії осіб або професії, об'єднано за допомогою 者: 记者 *журналіст* (7), 爱好者 *любитель* (1), 志愿者 *волонтер* (1), 悲观主义者 *песиміст* (1) 乐观主义者 *оптиміст* (1).

5 іменників-гіпонімів об'єднаних родовою морфемою 长 на позначення посад: 校长 *директор школи* (11), 班长 *староста групи* (4), 家长 *голова сім'ї* (4), 组长 *керівник групи* (1), 部长 *керівник відділу* (1).

5 іменників-гіпонімів на позначення виробу із шкіри, тканини і т. ін., що має форму торбинки, футляра з ручками і служить для перенесення чогонебудь об'єднано за допомогою морфеми-гіпероніма 包: 钱包 *гаманець* (10), 提包 *сумка* (4), 书包 *портфель* (3), 旅行包 *саквояз* (2), 背包 *рюкзак* (1).

4 іменники-гіпоніми на позначення професій і шанованих осіб із спільною родовою морфемою 护: 护士 *медсестра* (3), 博士 *доктор наук* (2), 女士 *пані* (1).

4 іменники-гіпоніми з морфемою 学家 *вчений*: 科学家 *науковець* (6), 心理学家 *психолог* (5), 哲学家 *філософ* (4), 文学家 *літературознавець* (2).

4 іменники-гіпоніми на позначення представників професій та іменники з якісною характеристикою особи поєднано 手: 歌手 *співак* (2), 新手 *новачок* (1), 黑手 *зłodий* (1), 对手 *конкурент* (1).

4 іменники-гіпоніми на позначення деяких спеціальностей із гіперонімом 家: 作家 *письменник* (7), 钢琴家 *піаніст* (1), 发明家 *винахідник* (1), 专家 *експерт* (3).

4 іменники-гіпоніми на позначення матеріалу, сировини, матерії із суфіксальною морфемою 料: 资料 *дані* (5), 饮料 *напої* (1), 材料 *матеріал* (1), 原料 *сировина* (1).

3 іменники-гіпоніми на позначення громадянства, представника соціального прошарку об'єднано за допомогою морфеми 民: 农民 *селяни* (9), 居民 *мешканці* (3), 人民 (2) *народ*.

2 іменники-гіпоніми на позначення осіб поєднано суфіксальною гіпонімією за допомогою гіпероніма 客: 顾客 *клієнт* (7), 乘客 *пасажир* (1).

2 іменники-гіпоніми на позначення кімнат поєднано суфіксальною гіпонімією за допомогою гіпероніма 房: 厨房 *кухня* (9), 水房 *вбиральня* (2), 书房 *кабінет* (1).

Отже, іменникам китайськомовного початкового дискурсу властива суфіксальна гіперо-гіпонімія.

Для встановлення гіперо-гіпонімічних зв'язків між семантикою кожного слова в словосполученні застосовують конструкції: «А – це таке В», «А, В і інші види С», «В, в тому числі А», «А, В і інші С», «А та інші В» тощо (Бук, 2004: 89). В нашій роботі, для встановлення зв'язків між гіперонімом та гіпонімом, використано конструкцію «А та інші В».

В китайськомовному педагогічному дискурсі початкового рівня цим зв'язком поєднано найбільше іменників, наприклад (подано у форматі *гіперонім* – *ряд гіпонімів*): 父母 *батьки* – 父亲 *батько*, 母亲 *матір*, 妈妈 *мама*, 爸爸 *тато*; 小孩子 *дитина* – 男孩子 *хлопчик*, 女孩子 *дівчинка*; 子女 *діти* – 儿子 *син*, 女儿 *донька*; 人 *людина* – 男人 *чоловік*, 女人 *жінка*; 科学 *наука* – 历史 *історія*, 经济学 *економіка*, 文学 *література*, 哲学 *філософія*, 心理学 *психологія*, 物理学 *фізика*, 化学 *хімія*, 医学 *медицина*, 数学 *математика*, 文化 *літературознавство*, 地理学 *географія*; 食物 *продукт* – кількість гіпонімів становить більше 30, наприклад: 蛋糕 *торт*, 面包 *хліб*, 巧克力 *шоколад*; 感情 *почуття* – 爱情 *любов*, 友谊 *дружба*, 信心 *віра*. Трохи менше – дієслів, серед яких наприклад: 感觉 *відчувати* – кількість гіпонімів становить понад 10, наприклад: 害怕 *боятися*, 爱 *любити*, 恨 *ненавидіти*, 后悔 *шкодувати*, 高兴 *радіти*, 羡慕 *зazдрити*, 怒 *злитися*; 收 *набувати* – 带 *брати*, 收 *отримувати*, 受 *одержувати*, 寄 *отримувати*, 拿 *брати*, 接 *приймати*, 买 *купувати*; 提 *звернутися* – 请 *просити*; 表示 *висловлювати* – 问 *питатися*, 回答 *відповідати*, 道谢 *дякувати*. Ще менше гіперо-гіпонімічних зв'язків у прикметниках, наприклад: 大 *великий* – 长 *довгий*, 高 *високий*, 深 *глибокий*. Виявлено також завершені ланцюжки гіперонімів, що побудовані безпосередньо один за одним, де кожен наступний член є гіперонімом попередньому і гіпонімом наступному: 世纪 *століття* – 年 *рік* – 月 *місяць* – 星期/周 *тиждень* – 天 *день* – 小时 *година* – 分钟 *хвилина*.

Загалом гіперо-гіпонімічним зв'язком пов'язані між собою приблизно 10% лексичних одиниць китайськомовного педагогічного дискурсу.

Висновки. Отже, дослідження парадигматичних зв'язків дозволяє встановити сукупність ієрархічно організованих і семантично пов'язаних лексичних одиниць (гіпонімів), що позначають конкретні підрозділи загального родового поняття – гіпероніма. Як показує аналіз фактичного матеріалу, лексиці китайськомовного

педагогічного дискурсу початкового рівня при-
таманні гіперо-гіпонімічні зв'язки – 10% лексич-
них одиниць пов'язані між собою цим зв'язком.
Гіперо-гіпонімічні зв'язки слугують універсаль-
ним способом тематичної систематизації та тлу-
мачення значень досліджуваної лексики, а також
чітко відображають ієрархічну організацію лек-

сики, тому перспективою подальших досліджень
може стати дослідження гіперо-гіпонімічних
зв'язків лексики китайськомовного педагогічного
дискурсу середнього та високого рівнів з метою
укладання навчальних матеріалів, корекції мето-
дик засвоєння лексики китайської мови в навчаль-
ному процесі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бук С. Н. *Лексична основа української мови: виділення та системно-структурна організація*: дис. канд. філол. наук. Львів. 2004. 281 с.
2. Козоріз О. П. Явище гіпонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови. *Сходознавство*. 2012. № 59. С. 28–37.
3. Ситник І.В. Педагогічний дискурс у типології дискурсу. *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 244–250.
4. Швец Г.Д. *Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей*: автореф. дис. докт. пед. наук. Київ. 2021. 383 с.
5. Wang Chengyu, He Xiaofeng. Chinese Hypernym-Hyponym Extraction from User Generated Categories. *26th International Conference on Computational Linguistics: Technical Papers*. 2016. P. 1350–1361.
6. 任雪梅, 徐晶凝. *博雅汉语初级 (I–II)*. 北京: 北京大学出版社. 2004.
7. 刘珣. *新实用汉语课本 (I–IV)*. 北京: 北京语言大学出版社. 2002.
8. 杨寄洲. *汉语教程 (I–III)*. 北京: 北京语言大学出版社. 2009.
9. 荣继华. *发展汉语初级综合 (I–II)*. 北京: 北京语言大学出版社. 2011.
10. 葛本仪. *现代汉语词汇学*. 山东: 山东人民出版社, (1985) 2001. 276 页.
11. 郭曙纶, 杨晓惠. 三套对外汉语高级教材课文字词的对比统计与分析. 上海: 上海交通大学国际教育学院. 2016. 198 页.

REFERENCES

1. Buk S. N. (2004) *Leksychna osnova ukrainskoi movy: vydilennia ta systemno-stukturna orhanizatsiia* [Lexical basis of the Ukrainian language: allocation and system-structural organization]: dys. kand. filol. nauk. – dissert. of CSc. (Philology), Lviv. 281 p. [in Ukrainian].
2. Kozoriz O. P. (2012) *Yavyshe hiponimii u yurydychnii terminolohii suchasnoi kytaisckoi movy* [The phenomenon of hyponymy in the legal terminology of the modern Chinese language]. *Skhodoznavstvo – Orientalism*, 59, 28–37. [in Ukrainian].
3. Sytnyk I.V. (2021) *Pedahohichniy dyskurs u typolohii dyskursu* [Pedagogical discourse in the typology of discourse]. *Nova filolohiia – New Philology*, 83, 244–250. [in Ukrainian].
4. Shvets H.D. (2021) *Teoretyko-metodychni zasady navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei* [Theoretical and methodological principles of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanitarian specialties]: avtoref. dys. dokt. ped. nauk – abstract of the diss. PdD, Kyiv, 383 p. [in Ukrainian].
5. Wang Chengyu, He Xiaofeng. (2016) Chinese Hypernym-Hyponym Extraction from User Generated Categories. *26th International Conference on Computational Linguistics: Technical Papers*. P. 1350–1361. [in English].
6. Ren Xuemei, Xu Jingning. (2004) *Boya Hanyu chujī (I-II)* [Boya Chinese Elementary (I–II)]. Beijing: Beijing daxue chubanshe. [in Chinese].
7. Liu Xun. (2002) *Xinshiyong Hanyu keben (I–IV)* [New Practical Chinese Reader (I–IV)]. Beijing: Beijing yuyan daxue chubanshe. [in Chinese].
8. Yang Jizhou. (2009) *Hanyu jiao cheng (I–III)* [Chinese Courses (I–III)]. Beijing: Beijing yuyan daxue chubanshe. [in Chinese].
9. Rong Jihua. (2011) *Fazhan Hanyu chujī zonghe (I–II)* [Developing Elementary Comprehensive Chinese (I–II)]. Beijing: Beijing yuyan daxue chubanshe. [in Chinese].
10. Ge Benyi. ((1985) 2001) *Xiandai Hanyu cihuixue* [Modern Chinese Lexicology]. Shandong: Shandong renmin chubanshe. [in Chinese].
11. Guo Shulun, Yang Xiaohui. (2016) *San tao duiwai hanyu gaoji jiaocai kewen zi ci de duibi tongji yu fenxi* [Comparative statistics and analysis of words and phrases in three sets of advanced textbooks for teaching Chinese as a foreign language]. Shanghai: Shanghai jiaotong daxue guoji jiaoyu jiaoyu xueyuan. [in Chinese].

UDC 81'373.43:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-25>**Oleksandr SODEL,***orcid.org/0009-0005-6759-8232**Candidate of Philological Sciences,**Senior Lecturer at the Department of English Philology**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine**(Kyiv, Ukraine) oleksandr_sodel@nubip.edu.ua***INTERNET MEME AS CREOLIZED COMIC TEXT**

The article deals with Internet memes as creolized comic texts. The relevance of the research is justified by the fact that, in the modern world, memes are not only the means of storing and transmitting information in virtually any sphere of life but, first of all, are the source of entertaining the audience of the Internet; the Internet memes are creolized comic texts, and comic effect in such information products is achieved both verbal and non-verbal means.

The aim of the article is to characterize Internet meme as a creolized comic text with determining the specifics of interaction of its verbal and non-verbal components. There are following research objectives: to define the concept of Internet meme and provide its basic characteristics; to characterize Internet meme as a comic text; to describe the specifics of interaction of the verbal and non-verbal components of the Internet meme as a creolized comic text.

The research reveals that Internet meme is a particularly unique information medium that arises in the context of the situation when the real and the virtual worlds are becoming increasingly closer. Internet memes are defined as creative media that combine text and vision modalities that people use to describe their situation by reusing an existing, familiar situation. Internet memes are the comic texts, i.e., the texts creating the comic effect, and the comic is an aesthetic phenomenon that can cause an implicit or explicit laughing reaction. Internet memes have a semantic homogenous system, in which different structural levels are distinguished – verbal, visual, and musical-sound ones, and play the role of a dispenser of linguistic material in a social network. Thus, Internet memes are characterized by different degree of creolization – zero, partial and full creolization. The communicative effectiveness of the Internet memes with zero and partial creolization is most dependent on the language means of creating the comic, while Internet memes with full creolization can only be understood as comic texts only in complex of verbal and non-verbal components.

Key words: *meme, Internet meme, creolization, the comic, verbal and non-verbal components, language means of the comic.*

Олександр СОДЕЛЬ,*orcid.org/0009-0005-6759-8232**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри англійської філології**Національного університету біоресурсів і природокористування України**(Київ, Україна) oleksandr_sodel@nubip.edu.ua***ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК КРЕОЛІЗОВАНИЙ КОМІЧНИЙ ТЕКСТ**

Статтю присвячено вивченню Інтернет-мемів як креолізованих комічних текстів. Актуальність дослідження обґрунтовується тим, що в сучасному світі мему є не тільки засобом зберігання та передачі інформації практично в будь-якій сфері життя, але, насамперед, засобом розважити аудиторію в мережі Інтернет. Інтернет-мему – це креолізовані комічні тексти, і комічний ефект у таких інформаційних продуктах досягається як вербальними, так і невербальними засобами.

Метою статті є характеристика інтернет-мему як креолізованого комічного тексту з визначенням специфіки взаємодії його вербальних і невербальних компонентів. Завдання дослідження: визначити поняття Інтернет-мему та представити його основні характеристики; охарактеризувати Інтернет-мем як комічний текст; описати специфіку взаємодії вербальної та невербальної складових Інтернет-мему як креолізованого комічного тексту.

Дослідження демонструє, що Інтернет-мем є унікальним носієм інформації, що виникає в умовах, коли реальний і віртуальний світи стають все ближчими. Інтернет-мему визначаються як креативні медіа, що поєднують модальності тексту та зорового сприйняття, які люди використовують для опису власної ситуації шляхом повторного використання існуючої знайомої ситуації. Інтернет-мему – це комічні тексти, тобто тексти, що створюють комічний ефект. Комічний ефект тут розуміється як естетичне явище, яке може викликати приховану чи явну сміхову реакцію. Інтернет-мему мають семантично однорідну систему, в якій виділяються різні структурні рівні – вербальний, візуальний та музично-звуковий – і відіграють роль розповсюджувачів певного мовного матеріалу в соціальній мережі. Таким чином, Інтернет-мему характеризуються різним

ступенем креолізації – нульовою, частковою та повною. Успішність сприйняття Інтернет-мемів з нульовою та частковою креолізацією найбільше залежить від мовних засобів створення комічного, тоді як Інтернет-меми з повною креолізацією можна розуміти як комічні тексти лише у взаємодії їх вербальних і невербальних компонентів.

Ключові слова: мем, інтернет-мем, креолізація, комічне, вербальні та невербальні компоненти, мовні засоби створення комічного.

Introduction. Internet memes are laconic emotional messages, which are often a way of conveying information, capable of reproducing the main meaning, determining the importance of a certain topic. That is, in a broad sense, a meme is considered as a mechanism that is able to concisely and concentratedly transmit and store information (Теглівець, 2022: 24).

A certain symbol or image, a manner of human behavior, an idea or even a sign can serve as the basis for creating a meme in general and an Internet meme in particular. The condition for its appearance is the combination of a visual image, including an artistic one, with an unexpected element. It represents another visual image, the combination with which will be provided by the graphic processing program; unusual inscription or slogan; accompanying photos with a sound track, etc. (Поліщук, Слюсар, 2020: 79). In other words, a meme should be considered as a specific informational unit “that can repeat itself through imitation, and has three characteristics that make it successful: durability, productiveness, and loyalty to copy” (Castaño, 2013: 85).

In the modern world, memes are not only the means of storing and transmitting information in virtually any sphere of life but, first of all, are the source of entertaining the audience of the Internet. They often make the audience laugh thus they are to be considered as comic texts. Moreover, as it was previously stated, they combine verbal and non-verbal means of expression, thus, the Internet memes are to be characterized as creolized comic texts, and comic effect in such information products is achieved both verbal and non-verbal components, and the interaction of them can differ in different Internet memes, which justifies the relevance of the current study.

Analysis of recent research and publications.

The idea of Internet meme stems from R. Dawkins’ notion of biological memes, coined as a “unit of cultural transmission, or a unit of imitation” (Dawkins, 1976: 192). The researcher draws an analogy between memes and genes, describing both as self-replicating entities: like genes, memes are transmitted between individuals, yet through imitation rather than duplication (Dawkins, 1976: 323). Thus, memes propagate themselves through people and, then, through time. As a recent actualization of the meme phenomenon, Internet memes are concepts, customs, and habits, i.e.,

the building blocks of culture and society. L. Börzsei believes that the first internet Memes were emoticons that were created by combining different characters and letters (such as “:-)”) – smiling emoticon (Börzsei, 2013). According to P. Davison, a key defining aspect of Internet memes is online transmission (Davison, 2012: 120), which requires Internet memes to be encoded into an internet-viable medium (visual, sound, text, or multimodal), and shared online (Tommasini, Illievski, Wijesiriwardene, 2023: 2).

Internet memes have been extremely popular: according to a recent survey by Facebook, 75% of people between 13 and 36 share Internet memes, and 30% do it daily (Adamic et al., 2021). Internet memes can be viral: following another study (Davison, 2012), 121,605 different variants of one particular meme were posted across 1.14 million status updates. As multimodal (they combine visual and language information creatively), relatable (and, thus, dependent on community and virtual context), succinct (they spread complex messages with a minimal information unit that connects the virtual circumstances to the real ones), and fluid (subject to variations and alterations), Internet memes provide essential data to study the flux of ideas on the Web (Thakur et al., 2023: 1–2).

Recently, the Internet memes became an object of the research of numerous domestic and foreign scholars who tried to trace their history (Adamic et al., 2021; Börzsei, 2013), typology (Дзюбіна, 2016; Milosavljević, 2019; Thakur et al., 2023), functions (Поліщук, Слюсар, 2020; Milosavljević, 2019), communicative and discursive features (Теглівець, 2022; Davison, 2012; Nowak, 2016; Tommasini, Ilievski, Wijesiriwardene, 2023). However, most of the researchers concentrate of the very essence of the Internet memes, and there is a need to characterize their components. In particular, there is lack of the research about the structure of the Internet meme as the comic text in terms of the language codes (verbal and non-verbal ones).

The aim of the article is to characterize Internet meme as a creolized comic text with determining the specifics of interaction of its verbal and non-verbal components. Accordingly, the following research objectives had been set: 1) to define the concept of Internet meme and provide its basic characteristics; 2) to characterize Internet meme as a comic text;

3) to describe the specifics of interaction of the verbal and non-verbal components of the Internet meme as a creolized comic text.

Presenting main material. In the Internet era, the real and the virtual worlds are becoming increasingly closer, and nearly every person, event, and idea have a Web counterpart. A particularly unique information medium that arises in this context is the Internet meme: “a piece of culture, typically a joke, which gains influence through online transmission” (Thakur et al., 2023: 1). Internet memes are “creative media that combine text and vision modalities that people use to describe their situation by reusing an existing, familiar situation” (Tommasini, Illievski, Wijesiriwardene, 2023: 1). According to J. Nowak, Internet users ascribe the meme tag to observable audiovisual content, such as online images, e.g., screenshots from movies or music videos, user-published photos from social media websites and many more, or videos both: culture industry- and user-originated ehat are shared online by internet users through forwarding, linking, or copying (Nowak, 2016: 74).

Internet memes are the essence of popular culture. They are popular media content (in terms of scale but also in the meaning given by the cultural studies approach) through which cultural and political identities can be communicated and negotiated. People produce and share memes not only to have fun (ludic motivations) but also to inform one another and to discuss things. Internet meme has become a significant modality of online discourse, a popular dis-cursive tool for social, cultural, political, and consumer commentary (Nowak, 2016: 74). However, in this research we concentrate the attention on the entertaining role of Internet memes describing them as the comic texts, i.e., the texts creating the comic effect, and the comic is an aesthetic phenomenon that can cause an implicit or explicit laughing reaction (Лазер, 2016: 3).

A characteristic of these types is that they are presented in combination of image content and the textual content that serves as a clarification of ideas of a meme (Milosavljević, 2019: 11). Consider the following example (Facebook, 2023):

The presented Internet meme mocks the idea of compulsive eating when the person eats rather than solves the actual problems. The Internet meme concerns difficult situation; however, it is funny because of the example of the main character of L. Carroll’s “Alice in Wonderland” where such behavior pattern actually worked.

So, the Internet meme combines the verbal and non-verbal components which interact to create comic effect. It allows to state that Internet meme is a cre-

olized text. Creolized text, according to K. M. Bilyk, is a polycode text (combination of natural language code with the code of any other semiotic system) that combines different semiotic systems, such as images, animations, melodies, infographics, diagrams, graphics, diagrams, drawings, etc. (Білик, 2022: 7). Creolization gives the meme expressiveness and carries hidden information (Дзюбіна, 2016: 376).

Creolized Internet memes have a semantic homogeneous system, in which different structural levels are distinguished – verbal, visual, and musical-sound ones, and play the role of a dispenser of linguistic material in a social network. Creolized Internet memes are in some cases the platform for creating a recognizable phrase, which later becomes a text Internet meme and is easily quoted in the community of the social network with a zero degree of creolization.

In a sense, creolized Internet memes act as a super-language. They not only provide an opportunity for content creation, but also allow to present information in the most condensed form, often without even using verbal means, but by sending the interlocutor, for example, an image or a melodic beat, thereby giving him the opportunity to independently find meanings and expand the communication channel. An Internet meme implies some kind of understatement that will ensure the inclusion of individual experience filling in the meaning gaps (Дзюбіна, 2016: 376).

Thus, the structural organization of the creolized Internet meme as a product of the implementation of the comic intention includes verbal and non-verbal components. Based on the interaction of these parts, three groups of creolized Internet memes are distinguished, namely: texts with zero, partial and full creolization (Марченко, Нікитюк, 2018: 436). In case

of zero creolization, the image is absent, the text is purely verbal. If there is partial creolization, the verbal part is relatively autonomous, independent of the image. As a rule, the non-verbal component in this case accompanies the message and is not a mandatory element of the work. A significant fusion of components is found in a text with full creolization, where the verbal and non-verbal components cannot exist autonomously, independently of each other. The verbal part is oriented to the image or refers to it, and the image itself is a mandatory element in the organizational structure of the creolized text (Бондурівська, Лукаш, 2021: 240).

In the Internet memes with zero creolization (Facebook, 2023), the comic effect is fully conveyed by the text component as presented below.

In particular, in the presented example, the basis for the comic effect is intertext, as the potential interlocutor states that there are no night museums for the reason explained in the movies meaning that night museums were the object of horror movies, so visiting museums in the dark. Such ironical expression based on intertextuality makes this Internet meme comic as the reader understands the intention of the interlocutor from the text. So, it can be stated that the Internet memes with zero creolization are the most dependent on the language means of creating the comic, and the lexical and stylistic devices of creating the comic are most common for this type of meme.

Another type of creolized Internet memes is Internet memes with partial creolization (Facebook, 2023) as illustrated below.

In the presented Internet meme, the text almost fully represents the idea of the joke – the personage named Will Byers in the TV series “Stranger Things” has strange haircut over several seasons, so the author of the Internet meme jokes that the real monster in

this TV series if Will’s barber. The text is enough for understanding by the people who watched the TV series. However, to make it more understandable, the author of the Internet meme adds the image illustrating what he or she means. Thus, in the Internet memes with partial creolization, the comic is created also by the language means, however, the image is used to make joke more understandable or to increase the comic effect by illustrating it.

The third kind of the Internet meme as creolized comic text is the text with full creolization (Facebook, 2023) as presented below.

Here, the comic is based on both verbal and non-verbal component of the Internet meme; the verbal component cannot be understood without additional

explanation or illustration provided by non-verbal one. In particular, the joke here is about the dog that is so excited about going for a walk that its owner cannot put the leash on it. Such a situation is so common for the dog owners and those liking the dogs that makes them smile. So, in the Internet-memes with full creolization, both verbal and non-verbal means of creating the comic are interrelated and interdependent creating the complex joke.

Conclusions. Internet memes are creative media that combine text and vision modalities that people use to describe their situation by reusing an existing, familiar situation. Internet memes are creolized texts that perform different functions including entertaining one. As the means of entertainment, they are creolized

comic texts which are characterized by different degree of creolization – zero, partial and full creolization. The Internet memes with zero and partial creolization are most dependent on the language means of creating the comic, while Internet memes with full creolization can only be understood as comic texts only in complex of verbal and non-verbal components.

The conducted research demonstrates wide prospects for further studies. In particular, there is a need in determining the cognitive mechanisms of creating the comic in Internet memes with zero, partial and full creolization, as well as the studies concerning the specifics of rendering Internet memes in translation as the Internet memes are worldwide phenomenon.

BIBLIOGRAPHY

1. Білик К. М. Феномен креолізації у сучасному європейському медіадискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 1. Ч. 2. С. 6–11.
2. Бондурівська Л. Ю., Лукаш Г. П. Особливості креолізації службового документа. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021. № 13. Т. 1. С. 239–243.
3. Дзюбіна О. І. Класифікація, структура та функціонування інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 375–379.
4. Лазер Т. В. Вербалізація комічного у великій прозі Луїджі Піранделло: дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.05 «Романські мови» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 206 с.
5. Марченко В. В., Нікитюк М. О. Структурні особливості полікодового рекламного тексту. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 436–439.
6. Поліщук О. П., Слюсар М. В. Інтернет-мем і його гедоністична функція в ситуації невизначеності й ризиків повсякденного життя сучасної людини. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2020. № 1 (87). С. 76–85.
7. Теглівець Ю. В. Інтернет-мем як особлива одиниця комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 24. Т. 2. С. 23–27.
8. Adamic L., Lento T., Adar E., Ng P. The evolution of memes on Facebook. URL: <https://www.facebook.com/notes/10158928003998415> (Accessed July 17, 2023).
9. Börzsei L. Makes a Meme Instead: A Concise History of Internet Memes. *New Media Studies Magazine*. 2013. Is. 7. URL: http://works.bepress.com/linda_borzsei/2/ (Accessed July 17, 2023).
10. Castaño D. Defining and characterizing the concept of Internet Meme. *Revista CES Psicología*. 2013. Vol. 6(2). P. 82–104.
11. Davison P. The language of internet memes. *The social media reader*. New York: New York University Press, 2012. P. 120–134.
12. Dawkins R. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press, 1976. 224 p.
13. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/> (Accessed July 17, 2023).
14. Milosavljević I. The phenomenon of the Internet memes as a manifestation of communication of visual society – research of the most popular and the most common types. *Media Studies and Applied Ethics*. 2019. Vol. 1. P. 9–27.
15. Nowak J. Internet meme as meaningful discourse: Towards a theory of multiparticipant popular online content. *Central European Journal of Communication*. 2016. Vol. 1. P. 73–88.
16. Thakur A. K., Ilievski F., Sandlin H. A., Sourati Z., Luceri L., Tommasini R., Mermoud A. Explainable Classification of Internet Memes. *NeSy 2023, 17th International Workshop on Neural-Symbolic Learning and Reasoning (Certosa di Pontignano, Siena, Italy)*. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3432/paper33.pdf> (Accessed July 17, 2023).
17. Tommasini R., Ilievski F., Wijesiriwardene T. IMKG: The Internet Meme Knowledge Graph. *The Semantic Web: 20th International Conference, ESWC 2023 (Hersonissos, Crete, Greece, May 28–June 1, 2023)*. Hersonissos: ESWC, 2023. P. 354–371.

REFERENCES

1. Bilyk, K. M. (2022). Fenomen kreolizatsii u suchasnomu yevropeiskomu mediadyskursi [The phenomenon of creolization in modern European media discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka* [Scientific notes of V. I. Vernadskyi TNU. Series: Philology. Journalism], vol. 33 (72), no. 1, p. 2, 6–11 [In Ukrainian].
2. Bondurivska, L. Y., Lukash, H. P. (2021). Osoblyvosti kreolizatsii sluzhbovoho dokumenta [Peculiarities of creolization of an official document]. *Visnyk studentskoho naukovooho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa* [Bulletin of the student scientific society of Vasyl Stus Donetsk National University], 13 (1), 239–243 [In Ukrainian].

3. Dziubina, O. I. (2016). Klasyfikatsiia, struktura ta funktsionuvannia internet-memiv v sotsialnykh merezhakh Twitter ta Facebook [Classification, structure and functioning of Internet memes in social networks Twitter and Facebook]. *Molodyi vchenyi* [Young scientist], 2 (29), 375–379 [In Ukrainian].
4. Lazer, T. V. (2016). Verbalizatsiia komichnoho u velykii prozi Luidzhi Pirandello [Verbalization of the comic in the great prose of Luigi Pirandello]. PhD Thesis. Kyiv: Kyivskyy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [Kyiv Taras Shevchenko National University] [In Ukrainian].
5. Marchenko, V. V., Nikytiuk, M. O. (2018). Strukturni osoblyvosti polikodovoho reklamnoho tekstu [Structural features of polycode advertising text]. *Molodyi vchenyi* [Young scientist], 7 (59), 436–439 [In Ukrainian].
6. Polishchuk, O. P., Sliusar, M. V. (2020). Internet-mem i yoho hedonistychna funktsiia v sytuatsii nevyznachenosti y ryzykiv povsiakdennoho zhyttia suchasnoi liudyny [Internet meme and its hedonistic function in the situation of uncertainty and risks of everyday life of a modern person]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky* [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Philosophical sciences], 1 (87), 76–85 [In Ukrainian].
7. Tehlivets, Y. V. (2022). Internet-mem yak osoblyva odynytsia komunikatsii [Internet meme as a special unit of communication]. *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], 24 (2), 23–27 [In Ukrainian].
8. Adamic, L., Lento, T., Adar, E., Ng, P. (2021) The evolution of memes on Facebook. Retrieved on July 17, 2023 from: <https://www.facebook.com/notes/10158928003998415>
9. Börzsei, L. (2013). Makes a Meme Instead: A Concise History of Internet Memes. *New Media Studies Magazine*, 7. Retrieved on July 17, 2023 from: http://works.bepress.com/linda_borzsei/2/
10. Castaño, D. (2013). Defining and characterizing the concept of Internet Meme. *Revista CES Psicología*, 6 (2), 82–104.
11. Davison, P. (2012). The language of internet memes. *The social media reader* (pp. 120–134). New York: New York University Press.
12. Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.
13. Facebook. Retrieved on July 17, 2023 from: <https://www.facebook.com/>
14. Milosavljević, I. (2019). The phenomenon of the Internet memes as a manifestation of communication of visual society – research of the most popular and the most common types. *Media Studies and Applied Ethics*, 1, 9–27.
15. Nowak, J. (2016). Internet meme as meaningful discourse: Towards a theory of multiparticipant popular online content. *Central European Journal of Communication*, 1, 73–88.
16. Thakur, A. K., Ilievski, F., Sandlin, H. A., Sourati, Z., Luceri, L., Tommasini, R., Mermoud, A. (2023). Explainable Classification of Internet Memes. *NeSy 2023, 17th International Workshop on Neural-Symbolic Learning and Reasoning* (Certosa di Pontignano, Siena, Italy). Retrieved on July 17, 2023 from: <https://ceur-ws.org/Vol-3432/paper33.pdf>
17. Tommasini, R., Ilievski, F., Wijesiriwardene, T. (2023). IMKG: The Internet Meme Knowledge Graph. *The Semantic Web: 20th International Conference, ESWC 2023* (Hersonissos, Crete, Greece, May 28–June 1, 2023) (pp. 354–371). Hersonissos: ESWC.

УДК 37.016.017:80:17.023.36(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-26>

Надія СТРЕЛОК,
orcid.org/0000-0002-6953-9333
старший викладач загальноакадемічної кафедри іноземних мов
Військової академії
(Одеса, Україна) *margosha777.love@ukr.net*

Софія КОЗАК,
orcid.org/0000-0001-6967-7413
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) *kosaksofia@yahoo.com*

Владислав ПТУХА,
orcid.org/0009-0006-0315-8307
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) *vladyslav.ptukha@knu.edu.ua*

ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТІЙКОСТІ ТА РОЗВИТКУ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

В умовах війни в Україні статус філологічної науки зростає. Метою цього дослідження є легітимізація філології як відкритої презентації сталого розвитку держави та збереження національних традицій. В цій статті дається визначення філології, визначаються традиційні освітні функції філології та розглядаються дедалі важливіші функції нових філологічних наук у контексті глобалізації, шляху до членства в ЄС, реалізації вивчення іноземних мов та акценту на популяризації української мови задля збереження її унікальної «культурної спадщини». Проаналізовано сучасні наукові розрізи, які утворюються сьогодні і, нарешті, описано вплив філології на розвиток України та її стійкість в умовах цивілізаційних викликів. Розглянуто еволюцію та місце культури в філологічній освіті. Встановлено, що в умовах цивілізаційних викликів способ інтеграції культури у викладанні мови – це інструмент стійкості та розвитку держави. В роботі, посилаючись на триаду напрямів досліджень: філологія, культурологія, соціологія, описано теоретичну еволюцію та місце культури в філологічній освіті. Мета цієї статті – на основі розширеного літературного огляду відповідних досліджень вивчити взаємозв'язок між мовою і культурою, які є ключовими чинниками самобутності нації. В роботі порушено питання лексикокультури. Показано, що шлях інтеграції культури у викладанні української мови відбувався поступово, паралельно з виявленням культурних і мовних особливостей студентів. Це супроводжувалося поглибленням розуміння певних понять, таких як інакшість, стереотипність, різноманітність. Описано, як в сучасних філологічних дослідженнях мова пов'язується з поняттям моделей культури. Отже, у більш загальному сенсі сучасна українська лінгвістика стає питанням взаємопроникнення між культурними та мовними практиками задля розвитку та збереження української національної ідентичності. Запропоновано таку концепцію культури: мова та культура взаємно визначають одна одну. В новій перспективі української філології поняття мовно-культурної моделі розглядається як таке, що виникає з ситуації кращої візуалізації минулого досвіду і збереження традицій.

Ключові слова: нова філологія, лексикокультура, вивчення мови, культурологічний компонент, престиж нації.

Nadiia STRELOK,

orcid.org/0000-0002-6953-9333

*Senior teacher at the General Academic Department of Foreign Languages
Military Academy
(Odesa, Ukraine), margosha777.love@ukr.net*

Sofia KOZAK,

orcid.org/0000-0001-6967-7413

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of German Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) kosak@vnu.edu.ua*

Vladyslav PTUKHA,

orcid.org/0009-0006-0315-8307

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) vladyslav.ptukha@knl.u.edu.ua*

PHILOLOGICAL EDUCATION IN UKRAINE AS A TOOL FOR SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT: CIVILISATIONAL CHALLENGES

In the context of the war in Ukraine, the status of philological science is growing. The purpose of this study is to legitimise philology as an open presentation of the sustainable development of the state and the preservation of national traditions. This article defines philology, identifies the traditional educational functions of philology, and considers the increasingly important functions of new philological sciences in the context of globalisation, the path to EU membership, the implementation of foreign language learning, and the emphasis on the promotion of the Ukrainian language to preserve its unique "cultural heritage". The author analyses the current scientific sections that are being formed today and, finally, describes the impact of philology on the development of Ukraine and its sustainability in the face of civilisational challenges. The evolution and place of culture in philological education are considered. It is established that in the context of civilisational challenges, the way of integrating culture into language teaching is a tool for the sustainability and development of the state. The paper, referring to the triad of research areas: philology, cultural studies, sociology, describes the theoretical evolution and place of culture in philological education. The purpose of this article is to study the relationship between language and culture, which are key factors in the identity of a nation, based on an extensive literature review of relevant studies. The paper deals with the issue of lexical culture. It is shown that the way of integrating culture in teaching the Ukrainian language has been gradual, in parallel with the identification of students' cultural and linguistic characteristics. This was accompanied by a deepening of understanding of certain concepts such as otherness, stereotyping, and diversity. The article describes how modern philological research connects language with the concept of cultural models. Thus, in a more general sense, modern Ukrainian linguistics is becoming a matter of interpenetration between cultural and linguistic practices for the development and preservation of Ukrainian national identity. The following concept of culture is proposed: language and culture mutually define each other. In the new perspective of Ukrainian philology, the concept of a linguistic and cultural model is seen as arising from the situation of better visualisation of past experience and preservation of traditions.

Key words: *new philology, lexical culture, language learning, cultural component, prestige of the nation.*

Постановка проблеми. Індивід не є пасивним продуктом своєї культури. Концепція культури як фіксованої, статичної сутності, особливо з точки зору національної культури України, була відсунута на другий план, а політичні ідеї взяли верх, що дуже прикро, оскільки в таких умовах етнічній ідентичності не надається великого значення (Вакум et al, 2022). З часу перших досліджень поняття культури розширилося, перейшовши у галузь філології, адже культура, по суті, є глобальною мережею для інтерпретації наших відносин зі світом і функціонує як

особливий спосіб людського буття.

Можливість рефлексії над мовами та культурами, над їхнім функціонуванням розвиває концепцію нової української філології, яка включає моделі культури, встановлює способи її бачення та збереження (Osmachko, 2020). В рамках концепції термінологічного поділу культурної компетенції підкреслено межі філологічного навчання: транскультурний компонент, метакультурний компонент, мультикультурний компонент і кокультурний компонент.

Треба зазначити, що поняття філологічної та

культурної гомогенності є досить полемічним у наукових колах. Проте, поняття такої гомогенності дозволяє описати не тільки рідну мову, але й всі мови, культури, частину шляху людства через впровадження мовної медіації в програму філологічної освіти. Переклад в філологічній освіті концептуалізується як один із компонентів можливої реалізації медіації між мовами, адже зв'язок між усним і письмовим призводить до різних способів представлення та розуміння мови.

Інтерес філологічної освіти до мови контрастує з баченням культури як фіксованої специфіки, пов'язаної з її вивченням. На думку авторів статті, мову в освіті треба розглядати не лише як засіб комунікації та концептуалізації, але й визнати її «мовою культури». Сучасна українська філологія має на меті не тільки зберегти власну стійкість та розвиток, але й націлена на сприйняття «інакшості», на визнанні культури інших.

Аналіз досліджень. В контексті проблематики цього наукового пошуку треба звернутися до (Chrisomalis, 2014), який працює в галузі лінгвістичної дидактики. Автор акцентує увагу на культурі при вивченні мови, особливо через поняття «мова-культура». В цьому ж ракурсі (Malmkjær, 2019) приписує словам культурний контекст відповідно до їх використання в певних мовах. Автор розмірковує про «культуру слова», яка є оцінкою ідей, переданих за допомогою слів. Лексикокультура – це спосіб осмислення мови як «соціальної практики, пронизаної культурою». Поняття «спільної культури», розроблене в дослідженнях (Terepyshchyi, 2021: 155), було початком у баченні культури під час вивчення мови як «базової клітини соціального тіла», що регулюється правилами поведінки і звичайної комунікації, яка побудована за допомогою наслідування. На думку автора, мову треба розглядати як засіб доступу до культури, а не як самоціль.

Дослідження (Rappleue, 2020: 43) в цьому ж контексті підкреслюють важливість врахування вимірів, що виходять за рамки традиційної філології. Мова йде про досягнення того, що може допомогти визначити характеристики культури, способи життя, пов'язані з країнами, мова яких вивчається, задля релятивізації сприйняття світу, виявлення подібності, подолання гносеологічних перешкод.

(Sharhun, Potseluiko, 2020) розглядають питання викладання іноземних мов в контексті глобалізації та шляху України до членства в ЄС. На думку авторів, концепція культури у вивченні іноземних мов, яка включає поняття «міжкультурна/соціолінгвістична компетенція»

або поняття «соціального актора», розширилася, сучасне викладання мов має на меті сприяти відкритості до «інакшого».

Треба зазначити, що реалізація таких проєктів на заняттях з вивчення як української, так і іноземної мови, надає студентам-філологам теоретичне підґрунтя для розуміння культури як поля взаємодії та взаєморозуміння. Нова концепція філології в умовах цивілізаційних викликів підкреслює важливість розвитку знань у взаємодії з навколишнім середовищем, співтворчості через мову світу, в якому ми живемо, через розуміння «інакшого» з емпатією. Така інтеграція культури є необхідною і очевидною, оскільки культура виходить за межі окремої людини і має бути визнана в глобальному контексті.

Мета статі. Підтвердити гіпотезу про те, що філологічна освіта України з курсом на введення культурологічного компоненту у вивчення мов є інструментом стійкості та розвитку нації. Запропонувати модель трансформації філології в рамках вивчення іноземних мов з позиції відкритості до «інших культур» та збереження власної в умовах цивілізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз культурних стереотипів на заняттях з іноземної або української мови є інноваційним. Зокрема, стереотип – це фіксоване судження, пов'язане з упередженнями. Ця робота є частиною перспективи культурної відкритості та взаєморозуміння в рамках нових лінгвістичних векторів для захисту власних цінностей та розуміння тенденцій глобалізації. Вимоги сучасної цивілізації кидають виклик і лінгвістиці, реагуючи на підходи, розроблені в часи інтересу до мовного та культурного розмаїття, оскільки саме мова та культура уможливають національну стійкість і розвиток. На думку автора статті, в умовах війни Україна має розвивати власну культуру та зберігати традиції через введення культурологічного компоненту в предмет «Українська мова». Крім того, останні події дали всім зрозуміти, що знання іноземної мови та культури мови, яка вивчається, розкриває перед Україною нові можливості.

Розмаїття пов'язане з поняттям мови, яке ґрунтується на тому, що мовні явища, які вивчає лінгвістика, походять з різних мов, різних джерел і різних соціокультурних середовищ. Тому сьогодні головне завдання філологічної освіти – переконати студентів не ставити під сумнів функціонування мов і культур, які є центральним елементом протистояння цивілізаційним викликам.

Це дослідження ґрунтується на підходах, пов'язаних з проблемою різноманітності. Зокрема,

наголошується на тому, як українські студенти-філологи розвивають усвідомлення того, що називається мовною та культурною інакшістю, яка визначається як емпатійне розуміння фактів мови та культури. Тобто, сучасна філологія має потенціал сформулювати вивчення мови з іншими дисциплінарними культурами.

Це дослідження доводить, що цілі лінгвокультурологічної дидактики мають бути змінені, щоб розвинути інше розуміння вивчення мови. Нові цілі – це не лише засоби комунікації, але й досвід пізнання світу. Вони виходять за межі традиційного уявлення про вивчення мови як про обмежену комунікативну діяльність і розглядають досвід вивчення мови у взаємозв'язку з «інакшим».

Сучасні тенденції у вивченні іноземних мов можна порівняти з *paideia*, що грецькою означає навчання, освіту та культуру молоді. У культурній освіті в давньогрецьких школах пайдейя ґрунтувалася на побудові літературної культури, яка привласнювала здобутків великих авторів за принципом «творчого наслідування культури» (Malmkjær, 2019). Ця імітація, яка побудована на використанні міфічного прикладу для стимулювання, є прикладом для наслідування, оскільки його опис багато в чому заснований на життєвих проблемах.

З точки зору літературної апропріації, яка близька до теми «прикладів для наслідування», автори цього дослідження виступають за розуміння мови, яке ґрунтується на створенні текстів, віршів (письмово та усно), щоб студенти мали змогу знайти способи розвитку свого мислення в контексті філософської освіти, де вони вивчають дві чи три іноземні мови, перш ніж засвоїти граматичні норми та випробувати мовну практику. Видавнича діяльність студентів є частиною концепції вивчення мови, в якій особлива увага приділяється перекладу текстів. Філологи пропонують розглядати перекладацьку діяльність (в широкому сенсі) у вищих школах як антропологічне дослідження мов і культур, зокрема на основі вивчення тверджень, описаних як «неперекладні», взятих, повторно обговорених, колективно оновлених. Переклади текстів, що ґрунтуються на елементах обговорення та критики побудованих перекладів, а також інтеграції власного мовного репертуару студентів є частиною транслінгвістичного підходу, спрямованого на поглиблення розуміння текстів та формування навичок «багатомовної критики» (Sherzodovich et al., 2020: 43).

В рамках дидактики треба розробити концепцію культури, яка постулюється як «широка» в тому сенсі, що вона не обмежується «можливими

культурними особливостями розглянутої дисципліни, ні звичайними культурними аспектами спілкування, а набором фонів культури людства» (Yakushko et al., 2022: 243). Ці фони, однак, не дають практичних специфікацій. Отже, поняття «моделі культури», яке є практичною характеристикою цих фонів, постає цікавим для вивчення.

В умовах цивілізаційних викликів запропоновано, серед іншого, вийти за рамки питання розуміння мови і культури як чогось контрольованого, і перейти до діяльності «порівняльного» перекладу зарубіжних літератур, особливо в університетах. Фони, про які говорилося вище, належать до такої концепції мови, як лінгвістична відносність, згідно з якою ідеї приймають форму мови, якою вони мають можливість виразити себе. Ця гіпотеза була підтримана великою кількістю авторів, які спростовують ідею про те, що наші уявлення про реальність лімітовані обмеженнями мови (Kagan et al., 2020: 99).

Знання культури (власної чи чужої) дає розуміння взаємозв'язку між культурними практиками за межами університету та педагогічними практиками в класі. Тому тема передачі культури має центральне значення.

Сучасні дослідження стосовно введення культурологічного елементу в структуру вивчення мов продовжують розширювати поняття культури, а також висвітлювати фони, моделі, які встановлюють способи висловлювання (мова) та вчинків (практика), і які можна було б враховувати в контексті вивчення мови.

Ця робота присвячена роздумам про перекладацькі практики студентів-лінгвістів і надає плідний матеріал для розуміння взаємозв'язку між мовою і практикою.

Отже, мова – це система культурно зумовлених патернів. Для того, щоб зрозуміти мову (рідну чи іноземну), її значення і глибину, необхідно зрозуміти і відчуті практики і культурні патерни, в які вона вбудована.

Висновки. Концепція лексичної культури заклала підґрунтя для роздумів про важливість забезпечення культурного контексту для мови, що вивчається, в лінгвістичній освіті. Останніми роками в галузі філології та мовознавства розпочалися дослідження, спрямовані на гносеологію вивчення мови, вкоріненої в культурі. В роботі розглянуто нові орієнтири української філологічної освіти, яка набуває все більшого значення у вимірі глобалізації та курсу на вступ у ЄС. В роботі розкрито нагальність питання культурного фону та культурологічного елементу в рамках вивчення іноземної та української мов.

Отже, можна зробити висновок, що метод інтеграції культури у викладання мови є інструментом національної стійкості та розвитку. В роботі висунуто наукову гіпотезу, що українська лінгвістика зосереджує увагу на культурних практиках викладання історичного складника до мовної проблематики. у викладанні мови, забезпечуючи у такий спосіб розвиток і збереження національної ідентичності України. Подальші наукові дослідження передбачають вивчення концепції мовно-культурної моделі з точки зору актуалізації минулого та додавання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bakum Z. et al. Cultural component in professional development of non-philological specialties students in the process of studying a foreign language. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2022. Vol. 12. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3998324>
2. Chrisomalis S. Lexiculture: Inquiries on Words. *Papers on English Words and Culture* 2014. 1. <https://digitalcommons.wayne.edu/anthrofrp/4/>
3. Karpan I. Conceptual principles of education for sustainable development. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. 9.2. P. 99–99. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p99>
4. Malmkjær K. *Linguistics and the Language of Translation*. 2019. Edinburgh university press. <https://doi.org/10.1515/9781474470667>
5. Osmachko S. Leading Trends in the Development of Philological Education in Ukraine in the First Half of the Twentieth Century. 2020. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23702>
6. Rappleye J. Comparative education as cultural critique. *Comparative Education*. 2020. 56.1. P. 39–56. <https://doi.org/10.1080/03050068.2019.1701247>
7. Sharhun T., Potseliuko A. Linguistic and humanitarian competence of future engineers: the philosophical and anthropological aspect. 2020. <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/11909>
8. Sherzodovich A., Slonov S., Ruzimurodova Z., Dismurod K. Interpretation and Written Translation: Related Learning. *JournalNX*. 2020. 6.06. P. 43–48. <https://media.neliti.com/media/publications/336681-interpretation-and-written-translation-r-2476543c.pdf>
9. Terepyshchyi S. In Search of Peacebuilding Strategies for the Global Civilization: from “Education for War” to “Education for Peace”. *Philosophy and Cosmology*. 2021. 27.27. P. 153–162. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/27/12>
10. Yakushko K., Haidai I., Hariunova Y., Pryshchepa O., Marieiev D. Theoretical and methodological principles of teaching linguists: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*. 2022. 11(56). P. 240–249. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.24>

REFERENCES

1. Bakum, Z., Savchak, I., Kostyuk, S., Zhumbey, M., & Poznansky, R. (2022). Cultural component in professional development of non-philological specialties students in the process of studying a foreign language. *Arab World English Journal (AWEJ) Volume, 12*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3998324>
2. Chrisomalis, S. (2014). Lexiculture: Inquiries on Words. *Papers on English Words and Culture, 1*. <https://digitalcommons.wayne.edu/anthrofrp/4/>
3. Karpan, I., Chernikova, N., Motuz, T., Bratanich, B., & Lysokolenko, T. (2020). Conceptual principles of education for sustainable development. *European Journal of Sustainable Development, 9(2)*, 99–99. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p99>
4. Malmkjær, K. (2019). *Linguistics and the Language of Translation*. Edinburgh university press. <https://doi.org/10.1515/9781474470667>
5. Osmachko, S. A. (2020). Leading Trends in the Development of Philological Education in Ukraine in the First Half of the Twentieth Century. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23702>
6. Rappleye, J. (2020). Comparative education as cultural critique. *Comparative Education, 56(1)*, 39–56. <https://doi.org/10.1080/03050068.2019.1701247>
7. Sharhun, T., & Potseliuko, A. (2020). Linguistic and humanitarian competence of future engineers: the philosophical and anthropological aspect. <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/11909>
8. Sherzodovich A., Slonov S., Ruzimurodova Z., Dismurod K. (2020) Interpretation and Written Translation: Related Learning. *JournalNX*. . 6.06. P. 43–48. <https://media.neliti.com/media/publications/336681-interpretation-and-written-translation-r-2476543c.pdf>
9. Terepyshchyi, S. (2021). In Search of Peacebuilding Strategies for the Global Civilization: from “Education for War” to “Education for Peace”. *Philosophy and Cosmology, 27(27)*, 153–162. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/27/12>
10. Yakushko, K., Haidai, I., Hariunova, Y., Pryshchepa, O., & Marieiev, D. (2022). Theoretical and methodological principles of teaching linguists: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga, 11(56)*, 240–249. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.24>

Альона ТАРАНЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5357-4759
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) Taranenko_AV@i.ua

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЕТИКИ ВІРША НАТАЛІЇ УМАНЦІВ «ДРІМАЮТЬ ГОРИ У ВЕЧІРНІЙ ТИШІ...»

У пропонованій науковій студії висвітлено питання прочитання / перепрочитання деяких аспектів поетики ліричного твору «Дрімають гори у вечірній тиші...» сучасної поетки і методиста Наталії Уманців, чії поетичні рядки нерідко відкривають «Світ Учителя Учителів», «несуть людям людяність, явлену у Слові» (О. Мариновська).

Обрана поезія «Дрімають гори у вечірній тиші...» – одна із не багатокількісних творів Наталії Уманців, яка органічно вписана у фундамент сучасної української літератури й виокреслює вектори письменницьких пошуків молодого авторки для подальшої творчої реалізації.

Образ «українського self-made man» (Б. Тихолоз) – Івана Франка неодноразово привертав увагу численних дослідників, твір Наталії Уманців – не виняток. Намагаючись озвучити своє чесне слово про класика (як свого часу зробили Микола Бажан, Микола Вороний, Олег Лишега, Олександр Олесь, Дмитро Павличко, Ігор Павлюк, Максим Рильський та ін.), авторка торкнулася найінтимнішої сторінки титана слова і думки – кохання, яке не мало щасливого фіналу. В центрі твору поетичні образи реальних людей – учителя й наставника майбутніх поколінь – 18-річного Івана Франка та його 17-річної музи, «мелодії серця» – Ольга Рошкевич.

Акцентовано, що ліричний герой – це Іван Франко. Він став вищим від неба і землі, бо несе у своєму серці любов. Цей образ – символ боротьби за щастя. Художньо виокреслюючи мотив нещасливого кохання, поетка дає можливість читачам пережити важкі життєві злами разом із ліричним героєм. Серед почуттів, які оприявлені поміж рядків, виразно окреслені закоханість – піднесеність – розчарування – страждання – безсмертність любові.

Стиль поезії Наталії Уманців «Дрімають гори у вечірній тиші...» «легкий» і зрозумілий. Зокрема авторка використовує фонетичний варіант імені Іван – Іван (діалектизм) для передачі колориту місцевості, у якій формувався і внутрішньо зростав майбутній митець Іван Франко. Серед тропів Наталія Уманців віддає перевагу традиційним – епітетам, метафорам, порівнянням, персоніфікаціям, інверсії, гіперболі та ін. Наявні також такі фігури, як текстуальні синоніми, повтори, вигуки тощо.

Ключові слова: поезія, мотив, ліричний герой, рима, тропи, алюзія, почуття, Іван Франко, Ольга Рошкевич.

Alona TARANENKO,
orcid.org/0000-0002-5357-4759
Candidate of Science (Philology),
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) Taranenko_AV@i.ua

SOME ASPECTS OF THE POETICS OF NATALIYA UMANTSIV'S POEMS "THE MOUNTAINS ARE DOZING IN THE EVENING SILENCE..."

The present research highlights the issue of reading / rereading some aspects of the poetics of the lyrical work "Mountains are dozing in the evening silence..." by the modern poet and methodist Nataliia Umantsiv, whose poetic lines often open the "World of the Teacher of Teachers", "bring people the humanity revealed in the Word" (O. Marynovska).

The poem under consideration "Mountains are dozing in the evening silence..." is one of the few Nataliia Umantsiv's works which is organically inscribed in the foundation of the modern Ukrainian literature and outlines the vectors of the young author's literary searches for further creative realization.

The image of the "Ukrainian self-made man" (B. Tykholoz) of Ivan Franko has repeatedly attracted the attention of numerous researchers. Nataliia Umantsiv's literary work is no exception. Trying to voice her honest word about the classic poet (as Mykola Bazhan, Mykola Voroniy, Oleh Lysheha, Oleksandr Oles, Dmytro Pavlychko, Ihor Pavlyuk, Maksym Rylskyi, etc. did at one time), the author touched the most intimate page of the Titan's words and thoughts love without a happy ending. In the center of the work there are poetic images of real people the teacher and mentor for future generations 18-year-old Ivan Franko and his 17-year-old muse, the "melody of the heart" Olha Roshkevich.

It is emphasized that the lyrical hero is Ivan Franko. He became higher than the heaven and the earth because he carries love in his heart. This image is a symbol of the struggle for happiness. Artistically delineating the motif of unhappy love, the poet gives readers the opportunity to experience the difficult life breaks together with the lyrical hero. Among the feelings that are revealed between the lines there is love – exaltation – disappointment – suffering – immortality of love.

The style of Nataliia Umantsiv's poetry "Mountains are dozing in the evening silence..." is "light" and clear. The author uses the phonetic variant of the name Ivan Yvan (dialectism) to convey the colour of the area in which the future artist Ivan Franko was formed and grew internally. Among tropes, Nataliia Umantsiv prefers traditional ones: epithets, metaphors, comparisons, personifications, inversions, hyperbole, etc. There are also such figures as textual synonyms, repetitions, exclamations, etc.

Key words: poetry, motif, lyrical hero, rhyme, tropes, allusion, feelings, Ivan Franko, Olha Roshkevich.

Постановка проблеми. Кожен народ має свої першорядні імена в різних сферах життя-буття. Невтомна праця таких персоналій – своєрідний знак якості, таємний код національної пам'яті особистості зокрема і нації загалом. Такий образ для українців свого часу втілював багатогранний і досі повною мірою не розгаданий Іван Якович Франко, багато в чому суперечливий, навколо імені якого точаться дискусії, витворюються міфи – і все ж таки – український Мойсей, Каменярь, «універсальний геній» (Тихолоз, 2011: 44), «галицький Шевченко» (Тихолоз, 2011: 45), «український Аристотель та Леонардо да Вінчі, Вольтер і Гете» (Тихолоз, 2011: 45), «український Doctor universalis» (Тихолоз, 2011: 46), «академія наук та університет в одній особі» (Тихолоз, 2011: 46), поет, драматург, мислитель, перекладач, критик, філософ, громадсько-культурний і політичний діяч, редактор, видавець, чесний і невтомний син коваля, багатостраждального народу.

Образ «українського self-made man» (Б. Тихолоз) – Івана Франка неодноразово потрапляв у поле зору письменницької й літературознавчої рецепції. Проте й досі, незважаючи на тисячі праць різного характеру, безумовно, залишається простір для розмислів і прочитань окремих сторінок життєпису класика української літератури.

Аналіз досліджень. Звертаючись до досліджень, варто згадати такі різновекторні монографічні праці Андрія Брагінця «Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка», Назара Горбача «Філософські переконання Івана Франка», Ярослава Грицака «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886)», Тамари Гундорової «Франко – не Каменярь», «Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду», Миколи Жулинського «Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людності», Марії Климаш «Світогляд Івана Франка», Тетяни Космеди «Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри», Володимира Мазепи «Культуроцентризм світо-

гляду Івана Франка», Євгена Маланюка «Франко незнаний», Ярослава Мельника «І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908 – 1916», Осипа Назарука «Світогляд Івана Франка», Євстахії Наконечної «Іван Франко і його рідне село», Романа Офіцинського «Іван Франко в історіографічному трикутнику: інтерпретації, джерела, взаємини», Дмитра Павличка «Іван Франко – будівничий української державності», Таміли Панько «Мова і нація в естетичній концепції І. Франка», Андрія Пашука «Філософський світогляд Івана Франка», Богдана Тихолоза «Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії», «Філософська лірика Івана Франка: Діалектика поетичної рефлексії» та багато інших.

Прозаїки і поети також неодноразово намагалися художньо інтерпретувати образ «універсального генія» (Б. Тихолоз) – Івана Франка, або бодай якусь сторінку його життєвого поступу, що засвідчено біографічною повістю Дениса Лукіяновича «Франко і Беркут», повістю-есе Романа Горака «Твого ім'я не вимовлю ніколи», романом-есе Левка Різника «Самотність Пророка, або Добрий Ангел Івана Франка», творами Миколи Бажана «На околиці Борислава», Миколи Вороного «Іванові Франкові», Олександра Олеся «І. Франкові», Дмитра Павличка «Іван Франко», цикл «Задивлений у будущину», Максима Рильського «Франко», Олега Лишеги «Гора», Ігоря Павлюка «Відвідання батьківської хати Івана Франка» та багатьох інших.

Мета статті – дослідити своєрідність поетики твору «Дрімують гори у вечірній тиші...» Наталії Уманців.

Виклад основного матеріалу. Образ титана-Франка, романтика зацікавив і Наталію Уманців – завідувачку лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, співавторку матеріалів для вчителів-предметників до навчально-виховних занять про Івана Мазепу, Романа Шехевича тощо, авторку низки методичних публікацій-рекомендацій для педагогів закладів загальної середньої освіти, тонку і ніжну

поетку, яка по-своєму випрозорює світ людського «Я», глибину почуттів та відчуттів тощо.

Нашу увагу привернув вірш «Дрімують гори у вечірній тиші...», опублікований у журналі «Дивослово» вже далекого 2016 року, де авторка звертається до ліричного образу свого великого земляка, оскільки мешкає в Івано-Франківську й активно цікавиться історією рідного міста. У названому вище тексті – лірична історія класика-універсала, пророка, вчителя й наставника – юного Івана Франка та його 17-річної музи – Ольги Рошкевич. Остання – найстарша донька священника, справді була «впродовж багатьох років <...> натхненницею, джерелом його (Франкових – уточнення наше – А.Т.) сповідальних, проникнутих глибоким почуттям поезій...» (Костенко, 2017: 3).

Провідний мотив аналізованого твору Н. Уманців – любов, вічне почуття єдності двох закоханих сердець. Вихідний момент поезії налаштовує читача на провідний мотив, знайомить з ліричним героєм:

Дрімують гори у вечірній тиші,
Гойдає вітер трави золоті...
Іде Іван, від гір і неба вищий,
Несе любов і в серці, і в душі... (Уманців, 2016: 68).

Обдарований юнак, як відомо з біографії, «істотно вплинув на формування її (Ольжиного – уточнення наше – А.Т.) світогляду» (Костенко, 2017: 4), щедро ділився знаннями, вміннями, поглядами на певні події, «дбав про освіту. <...> привозив до Лолина багато літератури» (Костенко, 2017: 5).

Розвиток почуття в поезії художньо оприявлено під час знайомства з об'єктом уваги ліричного героя – Ольгою; читач дізнається, що закоханим не судилося бути в парі:

Спішить Іван, бо там чекає Ольга,
А місяць світить, мерехтять зірки...
Ох, ті стежки, благословенні Богом,
Протоптані у Лолин навіки...

Ох, ті стежки, і мрії нездійсненні,
Зів'яле листя, висухла трава.
І очі, мов криниці дно студене,

Являтимуться наяву і в снах... (Уманців, 2016: 68);
кульмінація – найвище напруження в розвитку почуття:

Шептатимуться люди: «Не судилось».
«Він їй нерівня», – поголос піде.

Іванові весь вік ті очі снились,
Листи в могилу Ольга забере... (Уманців, 2016: 68),

де ліричний герой розкриває свій настрій, печаль, сум і розчарування. Авторський висновок – логічне завершення нещасливого кохання:

Бринить земля у передсвітній тиші,
Пливуть рікою стомлені літа.
«Нерівня» Іван від гір став словом вищим,
У Лолин стежка теж не заросла (Уманців, 2016: 68).

Ліричний герой – це Іван Франко. Він став вищим від неба і землі, бо несе у своєму серці любов. Цей образ – символ боротьби за щастя. Художньо виокреслюючи мотив нещасливого кохання, поетка дає можливість читачам пережити важкі життєві злами разом із ліричним героєм. Серед почуттів, якими «дихають» рядки, неважко помітити закоханість – піднесеність – розчарування – страждання – безсмертність любові.

Наталія Уманців пише просто. Як говорив Іван Драч, «писати дуже просто – найтяжче писати». Лексика її поезії «Дрімують гори у вечірній тиші...» зовсім невибаглива, але точна. Авторка, наприклад, використовує фонетичний варіант імені Іван – Йван (діалектизм) для передачі колориту місцевості, у якій формувалася і внутрішньо зростав майбутній митець Іван Франко.

Серед тропів вірша «Дрімують гори у вечірній тиші...» Н. Уманців віддає перевагу епітетам («вечірня тиша» (Уманців, 2016: 68), «трави золоті» (Уманців, 2016: 68), «висохла трава» (Уманців, 2016: 68), «дно студене» (Уманців, 2016: 68), «мрії нездійсненні» (Уманців, 2016: 68), «зів'яле листя» (Уманців, 2016: 68), «передсвітня тиша» (Уманців, 2016: 68), «стомлені літа» (Уманців, 2016: 68)), метафорам («несе любов і в серці, і в душі» (Уманців, 2016: 68), «мерехтять зірки» (Уманців, 2016: 68), «бринить земля» (Уманців, 2016: 68), «пливуть рікою стомлені літа» (Уманців, 2016: 68)), порівнянням («Іван, від гір і неба вищий» (Уманців, 2016: 68), «очі, мов криниці дно студене» (Уманців, 2016: 68)), персоніфікаціям («дрімують гори» (Уманців, 2016: 68), «гойдає вітер» (Уманців, 2016: 68)), інверсії («Іванові весь вік ті очі снились» (Уманців, 2016: 68), «листи в могилу Ольга забере» (Уманців, 2016: 68), «“Нерівня” Іван від гір став словом вищим» (Уманців, 2016: 68)), гіперболі («Іде Іван, від гір і неба вищий» (Уманців, 2016: 68)) тощо.

Крім того, у тексті «Дрімують гори у вечірній тиші...» наявні виразні алюзії: імена Іван та Ольга вказують на реальних людей – Івана Франка й Ольгу Рошкевич. Саме в містечку Лолин проживала гарна, розумна, освічена дівчина, куди приїздив і писав свої листи закоханий майбутній класик. Відсиланням до творчості І. Франка є згадка

про зів'яле листя й класичну поезію «Чого являється мені у сні?», яку митець присвятив Ользі. Рядок «Листи в могилу Ольга забере...» (Уманців, 2016: 68) – також про реальні події, оскільки обраниця І. Франка перед своєю смертю прохала сестру, аби та поклала листи коханого їй у домовину під голову, щоб хоча б у іншому вимірі бути разом, якщо не судилося при житті.

В аналізованій поезії Н. Уманців наявні також такі фігури, як текстуальні синоніми («Шептатимуться люди: “Не судилось”...» (Уманців, 2016: 68), «“Він їй нерівня”, – поголос піде...» (Уманців, 2016: 68)), повтори («Ох, ті стежки...» (Уманців, 2016: 68)), вигуки («Ох...» (Уманців, 2016: 68)).

Текст «Дрімають гори у вечірній тиші...» написаний чотиристопним ямбом із чоловічою та жіно-

чою римами, переважає відкрита рима, перехресне римування. Версифікація цього вірша сприяє розкриттю провідного мотиву. Завдяки римуванню й розміру поезії створюється лірична аура для реципієнта, він одразу налаштовується на спокійне прочитання, зворушливе сприйняття історії двох закоханих. Чергування чоловічої та жіночої рими робить звучання тексту мелодійним, приємним.

Висновки. Аналізуючи твір «Дрімають гори у вечірній тиші...» Наталії Уманців, ми дійшли висновків, що поетка художньо переконливо відтворила один із відомих інтимних епізодів життя Івана Франка – його перше кохання, возвеличила почуття, котре ніколи не згасне і його не зможе знищити ніщо. Перспективним вважаємо звернення до типологічного аналізу цієї поезії Н. Уманців і ліричних творів інших поетів-сучасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костенко Т. Ольга Рошкевич та Іван Франко: мелодії серця. Львів: ПАІС, 2017. 164 с.
2. Тихолоз Б. Таємниця Франкової величі. Секрети універсализму. *Дивослово*. 2011. № 10. С. 44–48.
3. Уманців Н. Дрімають гори у вечірній тиші... *Дивослово*. 2016. № 7–8. С. 68.

REFERENCES

1. Kostenko T. Olha Roshkevych ta Ivan Franko: melodii sertsia [Olga Roshkevich and Ivan Franko: melodies of the heart]. Lviv: PAIS, 2017. 164 p. [in Ukrainian].
2. Tykholoz B. Taiemnytsia Frankovoi velychi. Sekrety universalizmu [The secret of Frank's greatness. Secrets of universalism]. *Dyvoslovo*. 2011. № 10. S. 44–48 [in Ukrainian].
3. Umantsiv N. Drimaiut hory u vechirni tyshi... [The mountains are dozing in the evening silence]. *Dyvoslovo*. 2016. № 7–8. S. 68 [in Ukrainian].

УДК 811.162.1'373.7:[303.62:378.4-057.875(438)]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-28>

Ольга ФИЛИПЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-4161-408X
аспірантка кафедри польської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) dyka.olya@gmail.com

СТЕРЕОТИП ПОЛЯКА В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕМАТИЦІ (НА ОСНОВІ АНКЕТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ПОЛЬСЬКИХ ВИШІВ)

Статтю присвячено аналізу стереотипу поляка серед сучасної студентської молоді із різних регіонів Польщі. Мета дослідження полягає у відображенні автостереотипних рис поляка. Виокремлення стереотипних уявлень здійснено на основі фразематики, зібраної шляхом анонімного анкетування, проведеного у 2018–2019 р. серед 1195 студентів-філологів польських університетів: Університету ім. Адама Міцкевича (Познань), Ягеллонського університету (Краків), Жешівського університету (Жешів), Університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської (Люблін), Університету Миколая Коперника (Торунь), Вроцлавського університету (Вроцлав), Сілезького університету (Катовіце) та Лодзького університету (Лодзь). Кількість респондентів у студентському середовищі кожного з університетів перевищує позначку 100 осіб, що забезпечує вірогідність проведеного експерименту, який апробований у етнолінгвістичних дослідженнях. У пропонованій статті аналізуємо відповіді лише на одне запитання анкети: *Proszę podać znane Pani/Panu przysłowia, porzekadła, stałe połączenia wyrazowe, frazeologizmy o Polakach*. Зібрані з анкет одиниці віддзеркалюють автостереотипні риси поляка, які відсилають до таких аспектів позамовної дійсності: комунікативно-психічного, психо-суспільного, політичного і культурного. Виявлено, що найповніше з огляду на кількість автостереотипних рис представлений комунікативно-психічний аспект, де поляк: вчиться на своїх помилках, уміє давати собі раду, хоробрий, відкритий, допитливий, але водночас нестабільний у поглядах і неприязний до інших поляків (особливо, за кордоном) тощо. У світлі психо-суспільного аспекту поляк представлений як скупий, але й гостинний, він любить їжу, алкоголь, а також увиразнюється стереотип польки-матері та поляків як однієї великої родини. Політичний аспект характеризує поляка з огляду на любов до Польщі, патріотизм. Крізь призму культурного аспекту автостереотип поляка творять такі риси: польська мова, відсталість, релігійність, католик.

Ключові слова: стереотип поляка, анкетування, студенти, фразематична одиниця, семантика, етнолінгвістика.

Olga FYLYPETS,
orcid.org/0000-0002-4161-408X
PhD student at the Department of Polish Philology
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) dyka.olya@gmail.com

THE STEREOTYPE OF THE POLE IN MODERN POLISH PHRASEMATICS (BASED ON A SURVEY OF STUDENTS OF POLISH UNIVERSITIES)

The article is devoted to the analysis of the stereotype of a Pole among modern student youth from different regions of Poland. The purpose of the study is to reflect the autostereotypical features of a Pole. Stereotypes were identified on the basis of phrasematics collected through an anonymous survey conducted in 2018-2019 among 1,195 philology students of Polish universities: Adam Mickiewicz University (Poznan), Jagiellonian University (Krakow), University of Rzeszów (Rzeszów), Maria Curie-Skłodowska University (Lublin), Nicolaus Copernicus University (Toruń), University of Wrocław (Wrocław), University of Silesia (Katowice) and University of Lodz (Lodz). The number of respondents in the student environment of each of the universities exceeds the mark of 100 people, which ensures the reliability of the conducted experiment, which has been tested in ethno-linguistic research. In the proposed article, we analyze the answers to only one question of the questionnaire: *Proszę podać znane Pani/Panu przysłowia, porzekadła, stałe połączenia wyrazowe, frazeologizmy o Polakach*. The units collected from the questionnaires reflect the autostereotypical features of the Pole, which refer to the following aspects of non-linguistic reality: communicative-psychological, psycho-social, political and cultural. The units collected from the questionnaires reflect the autostereotypical features of the Pole, which refer to the following aspects of non-linguistic reality: communicative-psychological, psycho-social, political and cultural. It was found that the communicative and psychological aspect is the most comprehensive in terms of the number of autostereotypical traits, where a Pole: learns from his mistakes, knows how to take care of himself, brave, open, inquisitive, but at the same time unstable in his views and unfriendly to other Poles (especially abroad) etc. In the light of the psycho-social aspect, the Pole is presented as stingy, but also hospitable, he loves food, alcohol, and the stereotype of

the Polish mother and Poles as one big family is expressed. The political aspect characterizes a Pole in terms of love for Poland, patriotism. Through the prism of the cultural aspect, the following features create the self-stereotype of a Pole: Polish language, backwardness, religiosity, Catholicism.

Key words: *stereotype of a Pole, questionnaire, students, phraseological unit, semantics, ethnolinguistics.*

Постановка проблеми. Інтердисциплінарність явища стереотипу відкриває перед науковцями широкий спектр методологічних основ його дослідження. Однак у мовознавстві важливо чітко окреслити дослідницьку траєкторію пошуку і аналізу стереотипних уявлень. У пропонованому дослідженні стереотип розуміємо у світлі антропоцентричного підходу в етнолінгвістиці як «суб'єктивно детерміноване, спрощене, узагальнене уявлення про певний об'єкт, що містить відповідну оцінку і є інтерпретацією дійсності¹» (Bartmiński, 2008: 24). Представники однієї спільноти формують уявлення про себе – автостереотипи, протиставляючи їх уявленням про репрезентанта іншої, чужої групи – гетеростереотипам. Усі стереотипні уявлення віддзеркалюються у розмовному варіанті мови, доступ до якої дає експериментальний метод нагромадження даних – анкетування. Так, шляхом анкетування можна виявити закріплені серед носіїв стереотипних суджень мовні одиниці, які – на потреби сьогодишньої статті – трактуємо як одиниці фразематики². Фразематика в нашому випадку охоплює сукупність різних видів більшою чи меншою мірою відтворюваних у межах певної мовно-культурної спільноти мовних одиниць. Це, наприклад, власне фразеологізми (ідіоматика), усталені звороти більшого чи меншого ступеня семантичної спаяності, відомі фрази, цитати, заголовки, вислови (т.зв. крилаті вирази), культурно значущі назви, прислів'я та приказки та ін. У матеріалі з'являються також модифіковані усталені вислови – наприклад, коли в відомому вислові (до прикладу, традиційній пареміологічній одиниці) замінено котрийсь із компонентів, щоб «наблизити» мовну одиницю до конкретних реалій сучасності. Тому на потреби пропонованої статті усі зібрані одиниці називатимемо фразематичною одиницею (далі ФМО). На основі фразематики – серед іншого – можна простежити оцінну характеристику, категоризацію респондентами аналізованого етноніма *поляк*, а також конфігурацію аспектів позамовної дійсності. У пропонованій статті термін «аспект» використовуємо у його етнолінгвістичному значенні як «домену, виокремлену з визначеної точки

зору» (Niebrzegowska-Bartmińska, 2014: 78). Отже, описуючи предмет, людина відносить його до певного сегмента позамовної дійсності, обирає спосіб інтерпретації відповідно до своїх поглядів. В етнолінгвістичних дослідженнях послуговуються терміном «фасет» як альтернативним до «аспекту» у значенні «підкатегорії чи групи класів, що відповідають якійсь спільній характеристиці» (Niebrzegowska-Bartmińska, 2014: 78). Однак перелік «фасетів» є сталим, заздалегідь визначеним, і зібраний матеріал підпорядковується цьому поділу. Натомість перелік аспектів – як у нашому випадку – детермінований матеріальною базою (фактичним матеріалом).

Мета дослідження полягає у виявленні автостереотипних рис поляка на основі сучасної фразематики у свідомості студентської молоді з різних міст Польщі (Торуня, Кракова, Катовіц, Любліна, Лодзі, Вроцлава, Жешова, Познані).

Матеріал дослідження охоплює 57 одиниць (969 прикладів, включно з повторюваними в різних анкетах фіксаціями тієї самої одиниці), зібраних у 2018–2019 р. шляхом анкетування 1195 студентів філологічних спеціальностей. Анкетування охоплює понад 100 респондентів у кожному студентському середовищі, що забезпечує репрезентативність дослідження (Bartmiński, 2014): 140 студентів Університету ім. Адама Міцкевича в Познані, 117 студентів Ягеллонського університету в Кракові, 197 студентів Жешівського університету, 110 студентів Університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні, 166 студентів Університету Миколая Коперника в Торуні, 140 студентів Вроцлавського університету, 128 студентів Сілезького університету в Катовіцах та 197 студентів Лодзького університету. У цьому дослідженні до уваги беремо відповіді лише на одне запитання анкети – *Proszę podać znane Pani/Panu przysłowia, porzekadła, stałe połączenia wyrazowe, frazeologizmy o Polakach*. На пропоноване запитання відповіли 834 (69,5%) студенти, а не відповіло 361 (30,2%). Значний відсоток відсутніх відповідей, з одного боку, свідчить про розуміння респондентами сенсу запитання (що мова йде про відтворювані і доволі усталені в мовній спільноті одиниці³), а з іншого боку – про непевність опи-

¹ Тут і далі переклад наш – О.Ф.

² Фразематика є прагматично зумовленою і включає в себе мовні одиниці, які мовець відтворює у певній ситуації у визначеній формі і значенні (Chlebda, 1991: 25–26).

³ Додамо, що до уваги у цій статті беремо лише студентські відповіді із відтворюваними і усталеними словосполученнями, цитатами, зворотами – тобто одиниці, які можна вважати фразематичними. Тим часом студенти

туваних, недостатність у них відповідних знань у сфері фразематики про поляка. Слід додати, що студенти, окрім одиниць із компонентом *Polak, polski (polska)*, подають також одиниці із компонентом-назвою країни *Polska*. У пропонуваній статті на основі одиниць із лексемою *Polska* можна виявити автостереотип представників цієї країни. Зрідка студенти подають одиниці без етноніма *поляк* і похідних слів від нього, які однак також відображають стереотипні риси аналізованого у цій праці об'єкта, тому і їх узято до уваги.

Аналіз останніх досліджень. У польському та українському мовознавстві відомо багато праць, які стосуються вивчення стереотипу поляка з урахуванням різної матеріальної бази. Етностереотипні уявлення про поляка віддзеркалено ще у народних віруваннях і приповідках, укладених І. Франком (Франко, 1898а; 1908б). Автостереотип поляка на основі польської пареміології з етнонімним компонентом досліджував Б. Струмінський (Strumiński, 1995). Є. Бральчик проаналізував окремі польські паремії та усталені словосполучення з урахуванням стереотипізації на їхній основі деяких рис поляка (Bralczyk, 2006). Є. Бартмінський – серед іншого – у своєму доробку представив концепт поляка у світлі анкетних даних (Bartmiński, 2014). Й. Шадура описала автостереотип поляка, виокремлюючи критерії польськості (Szadura, 1993). А. Кравчук на основі анкет аналізувала гетеростереотип поляка серед студентів зі Львова (Krawczuk, 2008). О. Филипець – урахувуючи експериментальні типи даних – досліджувала автостереотипні риси поляка серед студентів із різних міст Польщі на матеріалі: анкетних дефініцій, запропонованих респондентами з Катовіц (Филипець, 2020); слів – відповідників, що їх використовують студенти для номінації поляка (Fułures, 2021) та анекдотів про поляка, закріплених у мовній свідомості польської студентської молоді (Fułures, 2021б); рис «ідеального» поляка з перспективи студентів Жешова, Лодзі, Вроцлава і Катовіц (Fułures, 2021в); речей і предметів, що асоціюються жешівським студентам з поляком (Филипець, 2019), студентських дефініцій, рис «типового» поляка, що їх запропонувати лодзькі і торунські студенти (Филипець, 2019; Fułures, 2020). Однак вивчення закріпленої у свідомості польської молоді фразематики про поляка залишається поза науковою увагою українських і польських мовознавців.

наводили і «свої», «створювані» одиниці, які ми не вважаємо фразематичними. Такі створювані, а не відтворювані з пам'яті студентів одиниці становили третю частину анкетного матеріалу.

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного аналізу зібраної з анкет сучасної фразематики і на її основі – наскільки це можливо – віддзеркалення автостереотипних рис поляка серед студентської молоді Польщі.

Виклад основного матеріалу. Експоновані на основі студентської фразематики стереотипні риси поляка відсилають до таких аспектів позамовної дійсності: психо-суспільного, комунікативно-психічного, політичного, культурного. У нашому матеріалі одиниці, що відсилають до комунікативно-психічного аспекту, характеризують поляка з огляду на його комунікативні здібності та психічні особливості, які є сталими і проявляються у поведінці, темпераменті та характері. Психо-суспільний аспект охоплює одиниці, що вказують на психологічні риси поляка, детерміновані соціальними чинниками, наприклад, ставлення до грошей, родинні стосунки, гостинність. У одиницях із політичного аспекту актуалізуються ознаки з огляду на ставлення поляків до своєї країни і держави, її політичної орієнтації. Рис з культурного аспекту характеризують поляка головно крізь призму релігії і мови поляка, а також його рівня освіти та ввічливості. Варто зазначити, що межі аспектів не завжди є чіткими, адже експоновані риси можуть одночасно належати до різних семантичних груп у їхніх периферійних зонах. Наприклад, важко буває в деяких випадках відрізнити ознаки, що могли б належати до комунікативно-психічного аспекту і психо-суспільного аспекту, чи є одиниці, що експонують риси і культурного, і психо-суспільного аспектів. Наприклад, ФМО *Polaczek-cebulaczek* одночасно виявляє риси поляка як відсталого, скупого і заздрісного, де «відсталість» як рівень розвитку відсилає до культурного аспекту, скупість як ставлення до грошей – до психо-суспільного, а заздрість – до комунікативно-психічного. ФМО *Co Polak to hetman, co Polak to rycerz* також може репрезентувати риси із трьох аспектів: психо-суспільного – віддзеркалює певний суспільний чи військово-дворянський стан поляків; комунікативно-психічного – відображає відважність, хоробрість поляків; політичного – експонує винятковість польського народу і гордість за належність до нього. У статті цю одиницю залічуємо до психо-суспільного аспекту з огляду на самоідентифікацію кожного поляка як репрезентанта привілейованих станів. Традиційний польський вислів *Bóg, honor, ojczyzna* репрезентує релігійність, честь і патріотизм поляків і, відповідно, відсилає одночасно до культурного, комунікативно-психічного та політичного аспекту. У нашому дослідженні вміщуємо цю

одиницю у політичному аспекті, адже вона передусім, на нашу думку, репрезентує цінності, що підтверджують польськість. ФМО *Musi to na Rusi, a w Polsce jak kto chce* може актуалізувати вільні погляди усіх громадян (політичний аспект), але й нестабільну суспільну ситуацію (психо-суспільний аспект). З огляду на протиставлення стану речей у Польщі до Русі, вищенаведений вислів схиляється зарахувати до політичного аспекту. У ФМО *Polak, Węgier dwa bratanki i do szabli, i do szklanki*, де експонуються риси братерства, хоробрості і любові до алкоголю. Риса братерство, на нашу думку, може відсилати до комунікативно-психічного (прояв характеру людини) і до психо-суспільного аспекту (людські відносини). Схиляємося зарахувати цю ФМО до психо-суспільного аспекту з огляду на братні стосунки, на основі яких формуються інші риси поляка.

Найчастіше у світлі **комунікативно-психічного** аспекту польські студенти подають ФМО *Mądry Polak po szkodzie*⁴ (308^s) (20B⁶, 75Ж, 40К, 34Л, 32П, 38Лб, 57Т, 12Кр) або його модифікацію із етнонімом *поляк* на першому місці: *Polak mądry po szkodzie* (67) (В11, 15Ж, 7К, 14Л, П7, Лб14). Респондент із Жешова пояснює: *Polacy dostrzegają swój błąd, wtedy jest już za późno*. Закріплена у мовній свідомості студентів ФМО, що підтверджується частотою появи у анкетах, експліцитно виявляє автостереотипну рису поляка, який не передбачає негативних наслідків своїх дій чи подій загалом, а мудрість до нього приходить лише згодом: *Polak sobie kupi, że i przed szkodą i po szkodzie głupi*» (2) (Ж, П). Простежуємо, що контекст наведеної вище цитати запозичено до поданого студентами вислову *Polak przed szkodą i po szkodzie głupi* (6) (2В, Ж, Лб, 2К). У цьому варіанті фразематичної одиниці експонується автостереотипна риса – недалекоглядність і невміння робити висновки.

Позитивний автостереотип поляка, що володіє винятковим умінням, універсальною здібністю вирішити будь-яку справу, експонує ФМО *Polak potrafi* (82) (14Т, 6В, 21Ж, 9Лб, 6Т, 14П, 15К, 11Л). Подаючи закріплений у польській мові вислів, респондент із Лодзі додає: *Polak potrafi z niczego zrobić coś* (Л). Натомість респондент із Катовіч аналізовану ФМО пояснює за допомогою іншого поширеного у польській мові вислову: *Polak*

potrafi wyjść jak Zabłocki (К) – понести великі втрати, незважаючи на планований успіх. Отже, звідси бачимо, що поляк не завжди може отримати користь, але він може і щось втрачати. Наведена студентами у анкетах одиниця *Gdzie diabeł nie może, tam Polaka pośle* (9) (П, В, Л, 2Ж, 2Лб, 2Кр) є модифікацією ФМО *Gdzie diabeł nie może, tam babę pośle*. Цей варіант ілюструє спритність та безстрашність поляка, який згоден виконувати підступні вказівки і може впоратися з будь-якими труднощами. Про автостереотипну прямолінійність і відкритість поляка, які відносимо до комунікативно-психічного аспекту, свідчить запропонована 11 разів респондентами ФМО *U Polaka, co w sercu, to i na języku* (11) (В, 8Ж, 2К)

ФМО *Polak jak małpa, co ujrzy, to chce mieć* (3) (В, 2Ж), яку студенти подають у анкетах тричі, відображає допитливість поляка. 4 рази в анкетах з'явилася цитата з пісні А. Грабовського *Polacy, nic się nie stało* (4) (2Лб, 2Т). У польськомовному обігу ця фраза вживається як своєрідне заспокоєння наприкінці футбольних, культурних і політичних подій, що завершуються поразкою. На її основі у світлі комунікативно-психічного аспекту формується стереотип спокійного поляка, що вміє опанувати себе у складній ситуації.

Студентські відповіді транслюють автостереотип поляка як сварливого і нестабільного у єдності мислення або політичних поглядів, наприклад, *Gdzie dwóch Polaków, tam trzy zdania* (24) 2Кр, 2Т, 2П, 2Л, 3К, 9Ж, 4В); *Gdzie dwóch Polaków, tam 3 partie polityczne* (В). Респондент із Вроцлава пише: *Polacy są niezdecydowani i niestali w poglądach* (В); Про стереотипну спритність і корисливість поляка, який на фоні конфлікту інших може отримати для себе перевагу, свідчать такі ФМО: *Gdzie dwóch się bije, tam trzeci korzysta* (Л); *Gdzie dwóch się bije, tam Polak korzysta* (П).

У ФМО *Polak, Węgier dwa bratanki, i do szabli i do szklanki* (191) (18В, 33Ж, 36К, 16Л, 28П, 15Т, 17Кр, 28Лб) і її варіантах зі зміною етнонімів *Polak Ukrainiec dwa bratanki* (2) (В, К); *Polak Słowak dwa bratanki, i do picia i do szklanki* (Ж) відображаються братні стосунки поляків із угорцями, українцями і словаками, адже поляки вмішують репрезентантів цих національностей у шкалі «свій», не відсилаючи до опозиції «чужий». Увиразнюються також автостереотипні риси поляка і гетеростереотипні риси угорця, українця і словака: хоробрість, відважність, готовність до боротьби (комунікативно-психічний аспект) і любов до алкоголю (психо-суспільний аспект).

У анкетах з'являються ФМО *Polak Polakowi wilkiem* (13) (Ж, 4К, 3Л, 4Лб, Кр), *Polak Polakowi*

⁴ Усі студентські відповіді подаємо в оригіналі польською мовою, не змінюючи їхньої форми і орфографії.

⁵ Цифра у дужках означає загальну кількість поданих респондентами однакових одиниць або їх репрезентацію у відсотках.

⁶ Перелік скорочень уміщено наприкінці статті.

Polakiem (2) (Ж, Т), що відсилають до популярної латинської сентенції Плавта *Człowiek człowiekowi wilkiem*, яка вживається на позначення егоїстичної і недоброчливої людини у стосунку до інших осіб. Конотативне значення одиниці *Polak Polakowi wilkiem* дає можливість стверджувати про існування автостереотипних рис лицемірство, ворожнеча і неприязнь серед поляків. Студенти подають варіанти цього вислову із різною конотацією. Наприклад, *Polak za Polakiem wilkiem za granicą* (Ж); *Polak Polakowi bratem* (Т) вербалізують єдність поляків (зокрема, за кордоном), *Polak Polakowi równy* (Ж) – рівність усіх поляків, а *Polak Polakowi nie dorówna* (Л) і *Polak Polakowi nierówny* (Ж) – відмінність усіх поляків. У студентських анкетах знаходимо гасло Л. Валенси *Dogadać się jak Polak z Polakiem* (4) (3Т, Лб), яке вживається у контексті щирих і точних домовленостей. Можемо припустити, що на основі цього сполучення експонується риса братерства і відвертості між своїми.

Студент із Торуня подає ФМО *Jak Polak Bogu, tak Bóg Polakowi* (Т), що є модифікацією старопольського вислову *Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie* у значенні: якщо поляк учинить комусь зло, то це зло йому повернеться. Відповідно, вислів містить повчальну мораль.

У анкетах натрапляємо на ФМО, що вербалізують гостинність поляків, яка репрезентує **психо-суспільний** аспект. 18 разів фіксуємо одиницю *polska gościnność* (18) (4В, 3К, Ж, 5Л, 5П, 3Лб), яку студенти дефінують як: *duża gościnność, hojność* (В), *ogromna, szczerza, prawdziwa* (Л). Звідси бачимо, що польська гостинність є великою, щедрою, справжньою. Наприклад, студент із Жешова подає вислів, що засвідчує захоплення гостей до споживання страв: *Czum chata bogata* (Ж). Ще одна ФМО вказує на потребу гостинного прийняття гостей, адже разом із гостем у дім завітає Бог: *Gość w dom, Bóg w dom* (Ж). Ця ФМО актуалізує риси, які поєднують у собі ознаки психо-суспільного (гостинність) і культурного (релігійність) аспектів. Із стереотипною рисою «гостинність» поляків корелює приписувана їм схильність до надмірного пафосу в організації святкувань і прийомів гостей, незважаючи на фінансове становище. Цю рису відображає конотативне значення поширеного у студентських анкетах вислову *Zastaw się, a postaw się* (7) (4Ж, 2П, Лб). Стереотипну любов поляка до їжі віддзеркалює ФМО – *Polak jak głodny to zły* (16) (8Ж, 2В, 2Л, Лб, П, 2Т).

До психо-суспільного аспекту відсилають ФМО, у яких вербалізовано автостереотип поляка-

лицаря і поляка-шляхтича. Ці образи поляка одночасно поєднуються із автостереотипним уявленням поляків про привілейованість і винятковість польського народу та держави на тлі інших: *Co Polak to szlachcic, co Polak to rycerz* (3) (2Ж,Т); *Co Włoch to doktor, co Niemiec to kupiec, Co Francuz to dworak, Co Polak to hetman (rycerz)* (В); *Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie* (П). Остання ФМО увиразнює рівні права усіх представників шляхетського стану – бідних і заможних, а отже – рівні права усіх поляків.

10 разів натрапляємо на ФМО *Matka Polka* (10) (2В, Кр, П, Л, 5К), яка у польській лінгвокультурі стала символом жінки-матері, що уособлює польські традиційні цінності та виховує у їхньому світлі своїх дітей. Наприклад, респонденти із Краківки і Катовіц пишуть: *kobieta, wzorcowa matka i żona* (К); *kobieta, która troszczy się o dobro swoich dzieci i wychowuje je w duchu polskich tradycji* (Кр). Однак одна відповідь має негативну конотацію і представляє польську-матір як немудру дівчину з дитиною, яка висуває претензії: *głupia dziewczyna z dzieckiem, z postawą roszczeniową* (В). Польський автостереотип польки-матері також відсилає до психо-суспільного аспекту позамовної діяльності.

Стереотип Польщі як однієї великої родини для усіх поляків (психо-суспільний аспект) підтверджує подана респондентами 11 разів назва пісні у виконанні Buyer Full *Wszyscy Polacy to jedna rodzina* (11) (2В, Ж, К, 2П, Л, 2Кр, Лб, Т).

Наступні ФМО семантично репрезентують **політичний** аспект. У відповідях студентів із різних міст з'являється націоналістичне гасло авторства Р. Дмовського – *Polska dla Polaków* (10) (В, Ж, 2П, 2Лб, 4Т), яке вербалізує стереотипну візію Польщі як країни, призначеної для тих громадян, які декларують свою належність до польського народу. Студенти з Любліна, Лодзі і Жешова подають патетичні назви пісень, наприклад, В. Поля *Piękna Nasza Polska cała* (Лб), групи Культ *Polska, mieszkam w Polsce* (Л) та Я. Петшака *Żeby Polska była Polską* (Ж), у яких актуалізується стереотип Польщі як улюбленої країни поляків. Наприклад, респондент із Лодзі наводить цитату з твору «Весілля» С. Виспянського, де вербалізується прагнення поляків до спокою і миру на своїй землі: *Niech na całym świecie wojna, byle polska wieś zaciężna, byle polska wieś spokojna* (Л). Тричі в анкетах з'являється цитата з твору С. Виспянського «Весілля» *To jest Polska, właśnie* (3) (К, Т, Л), яка у сучасній польській лінгвокультурі функціонує на позначення актуального стану подій у Польщі – позитивних чи негативних.

Стереотип Польщі як країни із товарами найвищої якості відображають позитивно марковані мовні одиниці, які характерні для польськомовної реклами: *Dobre, bo polskie* (7) (3Ж, К, 3П (*w reklamach*)); *Dobrze, bo z Polski* (2Л). Ці фрази характерні для польської реклами. Вищенаведені ФМО репрезентують бінарну опозицію свій – чужий за допомогою слів-маркерів «наша», «польська», «з Польщі». Позитивне студентське уявлення Польщі як країни із високим рівнем розвитку репрезентує фраза *Polska drugą Japonią* (2) (Ж, Кр), яка у польській лінгвокультурі асоціюється зі словами Я. Качинського. Ще один поданий респондентами вислів репрезентує стереотип Польщі як країни, де громадяни мають вільні погляди і права: *Musi, to na Rusi, a w Polsce, jak kto chce* (В).

Натрапляємо в анкетах гасло поляків *Bóg, honor, ojczyzna* (3) (Л, П, Кр), що символізує класичну стереотипну тріаду цінностей поляка – віру в Бога, людську гідність і честь, вірність батьківщині. Про честь як найвищу цінність поляка свідчить поданий респондентами вислів Ю. Понятовського *Bóg mi powierzył honor Polaków, Bogu go tylko oddam – Józef Poniatowski* (В). Тричі респонденти наводять цитату із «Катехизису польської дитини» В. Белзи: *Kto ty jesteś? Polak mały* (3) (В, Лб, Кр), яка відсилає до категорії самоідентифікації і свідчить про стереотипну рису патріотичної свідомості поляка. Серед ФМО, що відсилають до політичного аспекту, вміщуємо одиницю *pol-ska дума narodowa* (2) (Кр, Л), яка віддзеркалює характерну рису польського народу – гордість за свою країну і водночас є способом прояву патріотизму поляків. До політичного аспекту відносимо також ФМО *Jak ryba bez wody, tak Polak bez urzędu żyć nie może* (Ж).

Релігійність поляка і приналежність до католицької конфесії (культурний аспект) вербалізуються у словосполучі *Polak-katolik* (16) (2В, 3Ж, К, 2Лб, П, 3Т, 4Кр), яка у польській лінгвокультурі вважається історичним стереотипом поляка. Із цим стереотипом тісно поєднується образ Польщі як своєрідного бастиону, муру християнства та спасителя світу і Європи, зокрема, що експонується у поданих респондентами висловах: *Polska przedmurzem chrześcijaństwa* (Кр); *Polska Mesjaszem Europy* (Кр). 73 рази виявляємо відому цитату М. Рея *Polacy nie gęsi, swój język mają* (73) (9В, 20 Ж, 17К, 4Л, 6П, 10Т, 10Кр, 7Лб), що експліцитно актуалізує польську мову (культурний аспект) як високо позиціоновану цінність, що є ідентифікатором польськості та народотворчим чинником (політичний аспект). Польські студенти наводять приклади поширених в інтернеті

словосполук із мемів: *Polak-cebulak* (23) (10В, 4Л, Кр, Ж, 8Т); *Polaki-cebulaki* (8) (2Ж, 2П, 4Лб); *Polaczki-cebulaczki* (3) (К). У польській лінгвокультурі ці одиниці формують образ типового поляка, приписуючи йому риси з культурного аспекту – обмежений світогляд, відсталий рівень освіти, комунікативно-психічного, а також із психо-суспільного – скупість. Згідно зі стереотипними уявленнями *поляк-цибуляк* любить купувати всі речі за знижками у великій кількості. Респондент із Вроцлава пояснює: *Polaczek-cebulaczek wszędzie widzi zyski, robi coś po linii najmniejszego oporu* (В).

Висновки. Отже, в результаті аналізу сучасної фразематики про поляка, що присутня в мовнокультурній свідомості сучасних польських студентів, виявлено, що комунікативно-психічний і психо-суспільний аспект близькі й іноді своїми периферійними зонами взаємонакладаються. Меншою мірою студенти описують поляка у світлі політичного і культурного аспектів. Ознаки комунікативно-психічного аспекту окреслюють психічні властивості поляка та відображаються у його характері, темпераменті та поведінці. У межах комунікативно-психічного аспекту високого вияву набувають такі риси поляка: здатність учитися на своїх помилках (383) (39,5%), хоробрість (194) (20%), уміння давати собі раду (82) (8,46%), нестабільність у поглядах (25) (2,6%), неприязнь серед поляків (зокрема, за кордоном) (16) (1,65%), відкритість (11) (1,13%), базстрашність (9) (0,92%). Однак менше у цьому аспекті відображені єдність поляків (6) (0,61%), уміння бачити вихід з ситуації (4) (0,41%), допитливість (3) (0,31%). Семантика психо-суспільного аспекту охоплює психологічні ознаки поляка у взаємодії з соціумом (наприклад, прийом гостей чи родинні стосунки) чи обумовлені залежністю від соціальних чинників (наприклад, залежність від алкоголю, грошей). У світлі психо-суспільного аспекту високі позиції займають такі риси поляка, як любов до алкоголю (34) (3,5%), скупість (34) (3,5%), гостинність (24) (2,5%), любов до їжі (16) (1,65%). Нижчі позиції займають риси, що формують образ поляків як однієї родини (1,13%) і стереотипом матері-польки (10) (1,03%). Культурний аспект представлений ФМО, що семантично відсилають до мови і освіти поляка, конфесійну приналежність і релігію. У культурному аспекті найвищу позицію займає головна цінність поляків – польська мова (74) (7,53%). Часто з огляду на культурний аспект відображається відсталість (34) (3,5%) і релігійність поляків (23) (2,37%), складовою якої є образ поляка-

католика (16) (1,65%). Крізь призму політичного аспекту студенти характеризують поляка з огляду на патріотизм, національну позицію і вираження польськості. У політичному аспекті переважає автостереотипна любов до Польщі (28) (2,88%) і патріотизм поляків (9) (0,92%) над стереотипами поляка-лицаря (4) (0,41%) і поляка-шляхтича (5) (0,51%).

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

В – Вроцлав
Ж – Жешув
К – Катовіце
Кр – Краків
Л – Лодзь
ЛБ – Люблін
П – Познань
Т – Торунь

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Филипець О. З. Автостереотип поляка і гетеростереотип українця у середовищі торунських студентів / *Z bliska i z daleka. Język polski w badaniach językoznawców lwowskich i toruńskich* / pod red. M. Gębki-Wolak, A. Krawczuk. Toruń, 2019. S. 217–234.
2. Филипець О. З. Автостереотипні риси поляка в анекдотах (на матеріалі анкетування студентської молоді Польщі). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2021. № 2. С. 134–142.
3. Филипець О. З. Етностереотипні уявлення про поляка та українця серед студентів Жешівського університету (крізь призму асоціацій із предметами). *Zeszyt Naukowy Prac Ukrainoznawczych*. Gorzów, 2019. № 3. S. 155–165.
4. Филипець О. З. Способи категоризації етноніма поляк у «інтерпретаціях» студентів Сілезького університету. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2020. № 14 (1). С. 42–48.
5. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. *Етнографічний збірник, Т. 5*, Львів, 1898.
6. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. (Кравець-Пять). *Етнографічний збірник, Т. 24*. Львів, 1908. Т. 2. Вип. 2.
7. Bartmiński J. Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata. *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów, t. 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* / pod red. I. Bielińskiej-Gardziel, S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, J. Szadury. Lublin, 2014. S. 279–308.
8. Bartmiński J. Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna. *Język a kultura* / pod red. A. Dąbrowskiej. Wrocław, 2008. Т. 20. S. 15–33.
9. Bartmiński J. Wybrane koncepty w świetle danych ankietowych: Europa, Europejczyk, ojczyzna, Polska, Polak, świat, Wschód, Zachód. *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze* / pod red. S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, M. Nowosad-Bakalarczyk, S. Wasiuty. Lublin, 2014. S. 248–308.
10. Bralczyk J. Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne. Warszawa, 2006.
11. Chlebda W. Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy. Opole, 1991.
12. Fylypec O. Jak polscy studenci nazywają Polaka i Ukraińca (na materiale danych ankietowych z ośmiu polskich uniwersytetów). *Słowo. Studia językoznawcze*. Rzeszów, 2020. № 11. S. 93–108.
13. Fylypec O. Stereotypowe cechy „wzorcowego” Polaka i „wzorcowego” Ukraińca w kręgu wartości współczesnej młodzieży w Polsce. *Annales UMCS Sectio N Educatio Nova*. Lublin, 2021. № 1. Т. 6. S. 425–445.
14. Fylypec O. Współczesny stereotyp Polaka i Ukraińca w opinii studentów filologii Uniwersytetu Łódzkiego (na podstawie badań ankietowych). *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. Łódź, 2020. № 27. S. 111–131.
15. Krawczuk A. Nowe profile ukraińskiego stereotypu Polaka (na podstawie ankietowania studentów lwowskich). *Postscriptum Polonistyczne*. Katowice, 2008. № 1 (1). S. 147–170.
16. Niebrzegowska-Bartmińska S. Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów, t. 3.* / pod red. I. Bielińskiej-Gardziel, S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, J. Szadury. Lublin, 2014. S. 71–102.
17. Strumiński B. Stereotyp Polaka w przysłowiach ukraińskich. *Narody i stereotypy* / pod red. T. Walas. Kraków, 1995. S. 137–145.
18. Szadura J. Z badań nad autostereotypem Polaka: kryteria polskości. *Nazwy wartości: studia leksykalno-semantyczne* / pod red. J. Bartmińskiego, M. Mazurkiewicz-Brzozowskiej. Lublin, 1993. S. 239–256.

REFERENCES

1. Fylypets O. (2019) Avtostereotyp poliaaka i heterostereotyp ukrainsia u seredovyshchi torunskykh studentiv [Autostereotype of a Pole and heterostereotype of a Ukrainian among Toruń students] M. Gębka-Wolak, A. Krawczuk (eds). *Z bliska i z daleka. Język polski w badaniach językoznawców lwowskich i toruńskich*. – Up close and far away. The Polish language in the research of linguists from Lviv and Toruń. P. 217–234. [in Ukrainian].

2. Fylypets O. (2021) Avtosteretywni rysy poliaka v anekdotakh (na materiali anketuvannia studentskoi molodi Polshchi) [Self-stereotypic traits of a Pole in anecdotes (based on the questionnaire survey of student youth in Poland)]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky. Zaporizhzhia. – Bulletin of Zaporizhzhya National University. Philological sciences. Zaporizhzhia. № 2. S. 134–142. [in Ukrainian].*
3. Fylypets O. (2019) Etnostereotypni uivlennia pro poliaka ta ukraintsia sered studentiv Zheshivskoho universytetu (kriz pryzmu asotsiatsii iz predmetamy). [Ethnostereotypical perceptions of Poles and Ukrainians among students of Rzeszów University (through the prism of associations with subjects)] *Zeszyt Naukowy Prac Ukrainoznawczych. – Scientific Journal of Ukrainian Studies. Vol. 3. P. 155–165. [in Ukrainian].*
4. Fylypets O. (2020) Sposoby katehoryzatsii etnonima poliak u “interpretatsiiakh” studentiv Silezskoho universytetu. [Ways of categorizing the ethnonym Poles in the «interpretations» of Silesian University students]. *Zakarpatski filolohichni studii. – Transcarpathian Philological Studies. Vol. 14 (1). P. 42–48. [in Ukrainian].*
5. Franko I. Liudovi viruvannia na Pidhiriu. Etnohrafichniy zbirnyk [People’s beliefs in Pidhirya. Ethnographic collection]. T. 5, Lviv, 1898. [in Ukrainian].
6. Franko I. Halytsko-ruski narodni prypovidky. (Kravets-Piat). Etnohrafichniy zbirnyk, T. 24. [Galician-Russian folk tales. (Tailor-Five). Ethnographic collection, T. 24]. Lviv, 1908. T. 2. Vol. 2. (2). [in Ukrainian].
7. Bartmiński J. (2014) Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata. [A survey as an auxiliary tool for reconstructing the linguistic image of the world] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (eds). *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów, t. 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć. – Values in the linguistic image of the world of the Slavs and their neighbors, vol. 3. Problems of explicating and profiling concepts. P. 279–308. [in Polish].*
8. Bartmiński J. (2008) Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna. [Ethnolinguistics, cultural linguistics, anthropological linguistics]. A. Dąbrowska (eds). *Język a kultura. – Language and culture. T. 20. P. 15–33. [in Polish].*
9. Bartmiński J. (2014) Wybrane koncepty w świetle danych ankietowych: Europa, Europejczyk, ojczyzna, Polska, Polak, świat, Wschód, Zachód. [Selected concepts in the light of survey data: Europe, European, homeland, Poland, Pole, world, East, West]. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad- Bakalarczyk, S. Wasiuta (eds). *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze. – Polish values in the European axiosphere. P. 248–308. [in Polish].*
10. Bralczyk J. (2006) Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne [A Pole can do it. Proverbs, slogans and other Polish separate sentences]. [in Polish].
11. Chlebda W. (1991) Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy. [Elements of Phrasematics. An introduction to the phraseology of the sender]. [in Polish].
12. Fylypec O. (2020) Jak polscy studenci nazywają Polaka i Ukraińca (na materiale danych ankietowych z ośmiu polskich uniwersytetów). [How Polish students call a Pole and a Ukrainian (based on survey data from eight Polish universities)] *Słowo. Studia językoznawcze. – Word. Linguistic studies. Vol. 11. P. 93–108. [in Polish].*
13. Fylypec O. (2021) Stereotypowe cechy „wzorcowego” Polaka i „wzorcowego” Ukraińca w kręgu wartości współczesnej młodzieży w Polsce. [Stereotypical features of the “exemplary” Pole and the “exemplary” Ukrainian in the circle of values of contemporary youth in Poland]. *Annales UMCS Sectio N Educatio Nova. – Annales UMCS Sectio N Educatio Nova. Vol. 1. T. 6. P. 425–445. [in Polish].*
14. Fylypec O. (2020) Współczesny stereotyp Polaka i Ukraińca w opinii studentów filologii Uniwersytetu Łódzkiego (na podstawie badań ankietowych). [The contemporary stereotype of a Pole and a Ukrainian in the opinion of philology students at the University of Lodz (based on surveys)]. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców. – Acta Universitatis Lodziensis. Polish language education for foreigners. Vol. 27. P. 111–131. [in Polish].*
15. Krawczuk A. (2008) Nowe profile ukraińskiego stereotypu Polaka (na podstawie ankietowania studentów lwowskich). [New profiles of the Ukrainian stereotype of a Pole (based on a survey of Lviv students)] *Postscriptum Polonistyczne. – Polish Studies Postscript. Vol. 1 (1). P. 147–170. [in Polish].*
16. Niebrzegowska-Bartmińska S. (2014) Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów. [From the separative to the holistic description of the linguistic image of the world. On the sidelines of the discussion on the shape of the articles in the Axiological Lexicon of the Slavs and their Neighbors] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (eds). *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów, t. 3. – Values in the linguistic and cultural picture of the world of the Slavs and their neighbors, vol. 3. P. 71–102. [in Polish].*
17. Strumiński B. (1995) Stereotyp Polaka w przysłowiaach ukraińskich. [Polish stereotype in Ukrainian proverbs]. T. Walas. (eds). *Narody i stereotypy. – Nations and stereotypes. P. 137–145. [in Polish].*
18. Szadura, J. (1993) Z badań nad autostereotypem Polaka: kryteria polskości. [From research on the self-stereotype of a Pole: criteria of Polishness] J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska (eds). *Nazwy wartości: studia leksykalno-semanticzne. – Value names: lexical-semantic studies. P. 239–256. [in Polish].*

Ольга ХОРОШУН,

orcid.org/0000-0002-8793-3916

*викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики
Навчально-наукового інституту іноземної філології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) olga.khoroshun84@gmail.com*

ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ “JIHAD”

Зі зміною наукової парадигми у кінці XX – початок XXI століття змінився вектор лінгвістичних досліджень. Підвищений інтерес мовознавців привернула до себе когнітивна лінгвістика у цілому та лінгвоконцептологія зокрема. Концепт є базовим поняттям когнітивної лінгвістики і розуміється як складна психічна сутність, що містить структуровану інформацію про об'єкти чи явища та їхню інтерпретацію у свідомості людини, що виникає у результаті нашої пізнавальної діяльності. Незважаючи на різні підходи до тлумачення самого поняття концепту, науковці, у цілому, дійшли спільної думки щодо його структури, виділяючи ядро (базовий шар) концепту та ближню і дальню периферію. **Метою** нашої статті є структурування лексикографічного вираження концепту JIHAD в англійській мові. Реалізацію поставленої мети вбачаємо у виконанні таких **завдань**: 1) здійснити дефініційний аналіз лексеми JIHAD в англійській мові; 2) виявити спільні та відмінні значення у дефініціях; 3) проаналізувати та узагальнити отримані результати. У своїй науковій розвідці ми застосували одні із поширеніших **методів** дослідження поняттєвої складової концепту – дефініційний аналіз. Матеріалом дослідження було обрано вісім сучасних аутентичних тлумачних словників англійської мови, що **результувало** у виокремлення ядерного значення (базового шару) лексеми-вербалізатора досліджуваного концепту, також вдалося визначити його близьку та дальню периферію, що дозволило нам виявити семантичну структуру та основні змістові характеристики концепту, що закріплені у свідомості носіїв мови. У ході нашого дослідження ми дійшли наступних **висновків**, що найважливішими рисами концепту JIHAD є: 1) захист ісламу чи ісламської віри; 2) релігійна та/або особиста боротьба; 3) хрестовий похід чи паломництво; 4) релігійний обов'язок кожного мусульманина. У подальшому вбачаємо доцільним спрямувати наше дослідження на метафоричну вербалізацію концепту JIHAD у дискурсі американських ЗМІ та у творах американської документальної літератури.

Ключові слова: концепт, структура концепту, поняттєва складова концепту, дефініційний аналіз.

Olga KHOROSHUN,

orcid.org/0000-0002-8793-3916

*Lecturer at the Department of the English Language and Applied Linguistics
Educational and Scientific Institute of Foreign Philology
of Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) olga.khoroshun84@gmail.com*

NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT OF “JIHAD”

With the change of the scientific paradigm in the late 20th and early 21st centuries, the vector of linguistic research has been changed. Cognitive linguistics in general and linguistic conceptology in particular have attracted the increased interest of linguists. The concept is a basic notion of cognitive linguistics and is understood as a complex mental entity containing structured information about objects or phenomena and their interpretation in the human mind, which arises as a result of our cognitive activity. Despite different approaches to the interpretation of the concept itself, scientists, in general, have reached a common opinion about its structure, distinguishing the core (base layer) of the concept and the near and far periphery. The **purpose** of our article is to structure the lexicographic expression of the concept of JIHAD in the English language. We see the realization of the set goal in the performance of the following **tasks**: 1) to carry out a definitional analysis of the lexeme JIHAD in the English language; 2) identify common and different meanings in the definitions; 3) analyze and summarize the obtained results. In our research, we used one of the more common **methods** of studying the conceptual component of a concept – definitional analysis. Eight modern authentic explanatory dictionaries of the English language were selected as the material of the study, which resulted in the isolation of the core meaning (base layer) of the lexeme-verbalizer of the studied concept, and it was also possible to determine its near and far periphery, which allowed us to reveal the semantic structure and main content characteristics of the concept, which fixed in the minds of native speakers. In the course of our research, we came to the following **conclusions** that the most important features of the JIHAD concept are: 1) protection of Islam or the Islamic faith; 2) religious and/or personal struggle; 3) crusade or pilgrimage; 4) the religious duty of every Muslim. In the future, we consider it expedient to direct

our research to the metaphorical verbalization of the concept of JIHAD in the discourse of the American mass media and in the works of American documentary literature.

Key words: concept, concept structure, notional component, definitional analysis.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження вивчають мову у безпосередньому зв'язку з людиною, її мисленням та пам'яттю. Зростаючий інтерес до процесу концептуалізації світу став поштовхом для низки різноаспектних наукових досліджень, що присвячені вивченню концептів. Незважаючи на те, що концепт є базовим поняттям когнітивної лінгвістики, сьогодні немає його єдиного тлумачення, різні наукові школи пропонують різні трактування цього поняття. Релевантним для нашої роботи є визначення концепту як оперативно-змістової одиниці пам'яті, він має певну, хоча і не жорстку, структуру (Хорошун, 2010). Концепт вміщує у собі не лише смислове і понятійне, а й суб'єктивне сприйняття дійсності. За допомогою концептів можна краще зрозуміти специфіку ментальності окремого народу (Wilson, 2012).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки об'єктивація концепту відбувається за допомогою не лише вербальних, а й невербальних засобів, дослідження процесу вербалізації концепту є масштабним та кропітким завданням. У мові концепти актуалізуються мовними одиницями різних рівнів, граматичними формами, синтаксичними структурами та текстами (Веренько, 2013). Саме питанню мовної вербалізації концептів присвячено чимало робіт вітчизняних науковців, серед них О. Борисов, І. Семенюк, Ю. Томчаковська та ін. Одним із етапів дослідження концепту є проведення дефініційного аналізу. Саме дослідження дефініцій лексеми-вербалізатора того чи іншого концепту, що представлені у лексикографічних джерелах, дають змогу визначити семантичну структуру вербалізаторів концепту та порівняти значення лексичних одиниць (Яницька, 2017: 181). Низка робіт, присвячених дослідженню мовної вербалізації концепту, презентує звернення до дефініційного аналізу (І. Колегаєва, Н. Єсипенко та К. Куті, Я. Остапчук, О. Яницька та ін.)

Актуальність запропонованої наукової розвідки зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на вивчення процесів концептуалізації та категоризації світу та досліджень щодо обраного концепту. Наша робота базується на методі аналізу лексеми-вербалізатора концепту JIHAD у сучасних тлумачних словниках англійської мови. Саме такий підхід дозволяє виявити семантичну структуру та основні змістові харак-

теристики концепту, що закріплені у свідомості носіїв мови.

Метою статті є структурування лексикографічного вираження концепту JIHAD в англійській мові. Реалізацію поставленої мети вбачаємо у виконанні таких *завдань*: 1) здійснити дефініційний аналіз лексеми JIHAD в англійській мові; 2) виявити спільні та відмінні значення у дефініціях; 3) проаналізувати та узагальнити отримані результати.

Виклад основного матеріалу. Серед безлічі підходів до аналізу концептів одним з найпоширеніших способів дослідження є дефініційний аналіз лексем-вербалізаторів. Дефініційний аналіз може застосовуватися самостійно чи у комплексі з іншими прийомами дослідження. На думку І. Колегаєвої словникова дефініція є «окремою мовною одиницею об'єктивації концепту», дослідження словникових дефініцій дозволяє виділити найменші дефініційні ознаки, які, у свою чергу, є вербальними складовими номінативного поля концепту. (Колегаєва, 2018: 123).

У своїй роботі ми розділяємо думку щодо польової структури концепту, виділяючи його ядро (базовий шар), на який нашаровуються додаткові значення (ближня та дальня периферія) (Хорошун, 2010).

Для дослідження поняттєвої складової концепту JIHAD ми проаналізували словникові дефініції лексеми-вербалізатора у восьми тлумачних словниках англійської мови, а саме: Cambridge Advanced Learner's Dictionary (D1), Collins dictionary (D2), Longman Dictionary of Contemporary English (D3), Macmillan Dictionary (D4), Merriam-Webster Dictionary (D5), Oxford Advanced Learner's Dictionary (D6), The American Heritage Dictionary of the English Language (D7), Wordsmyth Dictionary (D8).

У ході аналізу дефініцій лексеми JIHAD представлених у сучасних тлумачних словниках англійської мови ми виявили, що деякі тлумачення повністю чи частково співпадають та репрезентують джихад, переважно, як священну війну, яку ведуть мусульмани. Отримані результати представимо у вигляді таблиці (Таблиця 1). При наявності такої дефініції у лексикографічному джерелі ставимо знак «+» і, відповідно, за відсутності такого визначення – «-».

Проведений аналіз словникових дефініцій дає змогу визначити ядерне та периферійне значення

Таблиця 1
Дефініційний аналіз лексеми “JИHAD”

	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8
a holy war	-	+	+	+	+	+	+	+
a spiritual struggle						+	+	
an extreme struggle	+							
a (religious) personal struggle		+			+		+	
spiritual self-perfection							+	
crusade		+			+			+
religious duty		+				+	+	
defense of Islam (Islamic faith)		+		+		+	+	
spiritual discipline					+			

лексеми-вербалізатора концепту “JИHAD”. Основним значення, що зафіксоване у досліджуваних лексикографічних джерелах, є «священна війна» (a holy war). Таке визначення лексеми JИHAD пропонують сім із восьми досліджуваних словників. До периферійних концептуальних ознак ми відносимо такі значення наявні у словникових дефініціях:

– перший периферійний шар (ПШ1) – захист ісламу чи ісламської віри (defense of Islam (Islamic

faith)), таке значення присутнє у чотирьох словниках;

– другий периферійний шар (ПШ2) представлений трьома значеннями, що представлені у трьох досліджуваних словниках: 1) релігійна та/або особиста боротьба (a (religious) personal struggle); 2) хрестовий похід чи паломництво (crusade); 3) релігійний обов’язок кожного мусульманина (religious duty);

– третій периферійний шар (ПШ3) (2 словники) – духовна боротьба (a spiritual struggle);

– четвертий периферійний шар (ПШ4) включає два значення (1 словник): 1) екстремальна боротьба (an extreme struggle) та 2) духовна дисципліна (spiritual discipline).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладений матеріал, ми відносимо перший та другий периферійні шари до ближньої периферії досліджуваного концепту, а третій та четвертий – до дальньої периферії. У подальшому вбачаємо доцільним спрямувати наше дослідження на метафоричну вербалізацію концепту JИHAD у дискурсі американських ЗМІ та у творах американської документальної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веренько М. Дефініційний аналіз лексеми “PERSUASION”. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8031/1/14.pdf>
2. Колегаєва І.М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці *Записки романо-германської філології*. Вип. 1 (40). 2018. С. 121–127.
3. Куті К., Єсипенко Н. Поняттєвий складник концепту PAIN. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. Вип. 822. 2020. С. 13–23.
4. Остапчук Я. В. Семантична репрезентація та функціонування концепту ПАМ’ЯТЬ URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/45/869/1910-1?inline=1>
5. Томчаковська Ю. Мовленнєва реалізація англійського концепту ALCHEMY. *Львівський філологічний часопис*. Вип. 11. 2022. С. 244–249.
6. Хорошун, О. О. Концепт як основне поняття когнітивної лінгвістики. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 49. 2010. С. 158–161.
7. Яницька О. Лексикографічна репрезентація лінгвокультурного концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовах (на основі аналізу словникових дефініцій). *«Південний архів» (Збірник наукових праць. Філологічні науки)*. Вип. 68. 2017. С. 181–185.
8. Wilson D. Meaning and relevance. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2012. 382 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>
2. Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>
3. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com/>
4. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/>
5. Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/>
6. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. URL: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english>
7. The American Heritage. Dictionary of the English Language. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=jihad>
8. Wordsmyth Dictionary. URL: <https://www.wordsmyth.net/?level=3&ent=jihad>

REFERENCES

1. Veren’ko, M. (2013) Definitsiyni analiz leksemy “PERSUASION” [Definitional analysis of the lexeme “PERSUASION”]. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8031/1/14.pdf>

2. Kolehaieva I.M. (2018) Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odyntsi [Forming Nominative Field of a Concept: Stages and Units] *Zapysky romano-hermanskoï filolohii*. Vol. 1 (40). 2018, pp. 121–127. [in Ukrainian].
3. Kuti K., Yesypenko N. (2020) Poniattievyi skladnyk kontseptu PAIN. [Notional Component of the Concept PAIN] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia*. Vol. 822. pp. 13–23. [in Ukrainian].
4. Ostapchuk Ya. V. Semantychna reprezentatsiia ta funktsionuvannia kontseptu PAMIAT [Semantic Representation and Functioning of the Concept MEMORY]. URL: <https://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/45/869/1910-1?inline=1>
5. Tomchakovska, Yu. (2022). Movlennieva realizatsiia anhlomovnoho kontseptu ALCHEMY. [Speech Realization of the English Concept ALCHEMY] *Lvivskyi filolohichnyi chasopys*. № 11. pp. 244–249. [in Ukrainian].
6. Khoroshun, O. O. (2010). Koncept jak osnovne ponjattja koghnityvnoji linghivistyky [Concept as the Basic Unit of Cognitive Linguistics]. *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka*. № 49. 158–161 [in Ukrainian].
7. Wilson D. (2012). Meaning and relevance. Cambridge : Cambridge Univ. Press. 382 p.
8. Ianytska, O. (2017). Leksykohrafichna reprezentatsiia linhvokulturnoho kontseptu VIRA v anhliiskii, ukrainskii ta frantsuzkii movakh (na osnovi analizu slovnykovykh defynitsii) [Lexicographic Representation of the Linguistic Cultural Concept FAITH in English, Ukrainian and French Languages (based on the definitional analysis)]. *Pivdennyi arkhiv (Collected papers on Philology)*. № 68. pp. 181–185 [in Ukrainian].

LEXICOGRAPHICAL SOURCES

1. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>
2. Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>
3. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com/>.
4. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/>
5. Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/>
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english>
7. The American Heritage. Dictionary of the English Language. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=jihad>
8. Wordsmyth Dictionary. URL: <https://www.wordsmyth.net/?level=3&ent=jihad>

Tetiana CHERKASHYNA,

orcid.org/0000-0002-6546-4565

Doctor of Science (Philology),

Professor at the Department of Romance and German Philology

V. N. Karazin Kharkiv National University

(Kharkiv, Ukraine) tetiana.cherkashyna@karazin.ua

UKRAINIAN AUTOFICTIONAL NOVEL OF THE 1990S AND EARLY 2000S

The article is devoted to the Ukrainian autofictional novel of the 1990s and early 2000s as a special kind of autobiographical writing that organically combines fiction and non-fiction. In this regard, the author analyses the novels “Moskoviada” by Yurii Andrukhovych, “Field Studies of Ukrainian Sex” by Oksana Zabuzhko, and “Rivne/Rovne” by Oleksandr Irvanets. These novels were the first Ukrainian autofictional novels that laid the foundations for a new kind of autobiographical writing. In this article, we rely on the theory of autofiction developed by French scholars (primarily Serge Doubrovsky, Gerard Genette, Philippe Lejeune, Jacques Lecarme, Vincent Colonna, Philippe Gasparini, Thierry Guichard, and others), since it was in France that this type of autobiographical literature was born. The autofictional novel has many features in common with traditional autobiography (first-person narration of an episode from one’s own life, maximum merging of the images of the author, narrator and protagonist, the presence of verifiable autobiographies in the text, etc). However, in the autofictional novel, at the level of the preface (or the initial positions of the text), the reader is not entering into an “autobiographical agreement” (“le pacte autobiographique” in Philippe Lejeune’s terminology), but into a “novel agreement” (“le pacte romanesque” in Philippe Lejeune’s terminology), according to which the fictionalisation of the subsequent story and the failure to comply with the criterion of truthfulness of the narrative are indicated. The Ukrainian autofictional novel of the 1990s and early 2000s focused on creating an author’s myth, primarily at the level of intimacy, because this is the most difficult aspect of human life to verify. The protagonists of Ukrainian autofictional novels of this period are placed in imaginary time-spaces, can act in fictional storylines, while openly fictional elements freely interact with plausible details from the life of a real author, who is identical in many respects to the image of the protagonist.

Key words: *autobiographical literature, autofictional novel, Ukrainian literature, Yurii Andrukhovych, Oksana Zabuzhko, Oleksandr Irvanets.*

Тетяна ЧЕРКАШИНА,

orcid.org/0000-0002-6546-4565

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(Харків, Україна) tetiana.cherkashyna@karazin.ua

УКРАЇНСЬКИЙ АВТОФІКЦІЙНИЙ РОМАН 1990-Х – ПОЧАТКУ 2000-Х РОКІВ

Статтю присвячено розглядові українського автофікційного роману 1990-х-початку 2000-х років як особливого виду автобіографічного письма, в якому органічно поєднано фікційність і нефікційність. З цього приводу аналізуються романи «Московіада» Юрія Андруховича, «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко, «Рівне/Ровно» Олександра Ірванця. Ці романи стали першими українськими автофікційними романами, які заклали підвалини нового різновиду автобіографічного письма. У статті ми спираємося на теорію автофікції, вироблену французькими науковцями (передусім Сержем Дубровські, Жераром Женеттом, Філіппом Леженом, Жаком Лекармом, Вінсеном Колонна, Філіппом Гаспаріні, Тьєрі Гішаром та іншими), оскільки саме у Франції зародився цей вид автобіографічної літератури. Автофікційний роман має чимало рис спільних з традиційною автобіографією (оповідь від першої особи про епізод з власного життя, максимальне зрошення образів автора, наратора і головного персонажа, наявність у тексті автобіографем, які піддаються верифікації та інші), однак в автофікційному романі на рівні передмови (або початкових позицій тексту) з читачем укладається не «автобіографічна угода» («le pacte autobiographique» за термінологією Філіппа Лежена), а «романна угода» («le pacte romanesque» за термінологією Філіппа Лежена), згідно з якою йде вказівка на вигаданість подальшої історії та неотримання критерію правдивості оповіді. Український автофікційний роман 1990-х-початку 2000-х років орієнтувався на створення авторського міфу, передусім, на рівні інтимістики, адже саме цей аспект людського життя найважче піддається верифікації. Головні персонажі українських автофікційних романів цього періоду уміщуються в уявні часопростори, можуть діяти у вигаданих сюжетних лініях, при цьому відверто фікційні

.....
 елементи вільно взаємодіють з правдоподібними деталями з життя реального автора, який за багатьма характеристиками тотожний образіві головного персонажа.

Ключові слова: автобіографічна література, автофікційний роман, українська література, Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Олександр Ірванець.

Problem statement. The French literary critic Thierry Guichard once noted: “The nineties [of the twentieth century] were the years of autofiction” (*Le roman français contemporain*, 2007: 84). This phrase is absolutely correlated with the Ukrainian literature of this period. At that time, fictional autobiographies, as well as fictional biographies of famous personalities, became “one of the most fruitful forms of authorial play” (Lyzlova, 2005: 173), when life became a novel “based on real events” (Begbeder, 2007: 99). Ukrainian autobiographers began to use this trend of autobiography in the late 1990s, and it became widespread in the first decades of the twenty-first century, and therefore requires a more thorough study.

Analysis of research. Many scholars have studied the peculiarities of autofiction literature, but in this study we will focus on the theory developed by the French school of autofiction studies, represented, in particular, in the works of Serge Doubrovsky (Doubrovsky, 1988), Gerard Genette (Genette, 1991), Philippe Lejeune (Lejeune, 1975; Lejeune, 1980; Lejeune, 2005), Jacques Lecarme (Lecarme et Éliane Lecarme-Tabone, 1997), Vincent Colonna (Colonna, 1989), Philippe Gasparini (Gasparini, 2004), Thierry Guichard (*Le roman français contemporain*, 2007) and others, primarily because the concept of “autofiction literature” originated in France. For example, Gerard Genette (Genette, 1991) and Philippe Lejeune (Lejeune, 1975; Lejeune, 1980; Lejeune, 2005) focused on the theoretical foundations of fictional autobiographies, namely, the study of narrative levels and intersubjective relations. Thierry Guichard (*Le roman français contemporain*, 2007), from the perspective of a literary historian, studied the works of C. Ango, R. Detambel, C. Laurent, E. Guibert, and others. Much later, Ukrainian studies of autofictional works began to appear. For example, Yana Lukianenko (Tymoshchuk) (Lukianenko (Tymoshchuk), 2008) analysed André Malraux’s “Antimemoirs” against the background of contemporary literary trends. Svitlana Kovpik (*Talking about Literature*, 2022) also addressed the Ukrainian context, examining, in particular, contemporary examples of Ukrainian autofictional prose.

The purpose of the article is to analyse the first Ukrainian autobiographical novels that appeared during the 1990s and early 2000s in order to trace the main typological features of this trend in Ukrainian

autobiographical literature, laid down by the first authors.

Presentation of the main material. For the first time, autofiction was discussed by the French researcher of autobiographical writing Philippe Lejeune (Lejeune, 1975), who in the early 1970s, influenced by the ideas of Gerard Genette, developed a hypothetical model of a new kind of autobiography: a fictional autobiographical story of a fictional character that passes for a true story from the author’s life. In 1977, thanks to the French writer Serge Doubrovsky, this hypothesis became a reality, and his work “The Son” (“Fils”) became a classic example of autofictional literature. Over time, autofictional writing has become widespread in the world’s literatures, especially in the postmodern period, but today, like anti-memoirs, it belongs to the realm of fiction, not documentary literature, as fiction prevails over factuality.

In Ukrainian literature, the first examples of autofictional literature began to appear at the end of the twentieth century (in particular, autofictional novels by Yurii Andrukhovych “Moskoviada” (Andrukhovych, 2000), Oksana Zabuzhko “Field Studies of Ukrainian Sex” (Zabuzhko, 1996), Oleksandr Irvanets “Rivne/Rovne: The Wall” (Irvanets, 2006), and others.)

According to Serge Dubrovsky’s definition, “autofiction” (from the Greek “autos” – “I”; French “fiction”) is “a fictional narrative in which events and facts are really real” (Autofiction). French researcher Jacques Lecarme, in turn, speaks of two meanings of the term “autofiction”. In the narrow sense of the term, “autofiction is a work in which a real story about real facts is depicted in a fictional narrative technique” (Autofiction). In this case, there is no distinction between fictional and fictional autobiography. In a broader sense, autofiction is “a mixture of memories and imagination” (Autofiction).

Synonymous with the French term “autofiction” are the English concepts of “faction” (a compound word formed from “fact” and “fiction”) and autobiographical novel (i.e., “autobiographical novel”). Faction is “all texts written on the basis of real facts that borrow narrative techniques from fiction” (Autofiction), while autobiographical novel is a term for “a story as close as possible to the author’s life, but built according to the laws of the autobiographical pact” (Autofiction).

Both autobiographical and autofictional novels are an organic synthesis of truth and fiction, using fictional

writing techniques, but with different degrees of documentation and fictionality. An autobiographical novel is a true story from the author's life described in the form of a fictional work. An autofictional novel, on the other hand, presents a fictional story that allegedly took place in the author's life as a true story. Thus, an autobiographical novel is part of the system of fiction and non-fiction literature, as it has a real factual basis, while an autofictional novel is part of fiction, as fiction in it significantly prevails over the documentary element.

Fictional autobiographies, or autofictions, correspond to most of the typological features inherent in traditional fictional autobiographies, namely: a highly artistic first-person narrative of one's own life story, psychologisation of the narrative, retrospectivity, etc. However, one of the leading features of autofictional literature is the optional identity of the three textual instances: author, narrator, and protagonist. Usually, the narrator is opposed to the author by a number of characteristics, often has a different name, but there are many common characteristics in the text that make it easy to identify the author.

In autofictional works, the author and the reader conclude not an autobiographical but a romantic contract (in Philippe Lejeune's terminology, "le pacte romanesque"), typical of fiction, at the level of the preface or in the main text, which emphasises the opposition of the author, narrator and protagonist or directly indicates the fictional nature of the subsequent narrative.

Due to the blurred lines between traditional and fictional autobiographies, it becomes problematic to distinguish between non-fictional and fictional autobiographies, since, as critics note, firstly, the terms of the autobiographical contract are not always respected; secondly, any autobiography tends to be fictional, because every person is essentially a myth for himself, and therefore any autobiography tends to be an idea that a person creates about himself. Most scholars of autobiographical writing say that perhaps the criterion for distinction lies in the author's intentions, since in a traditional autobiography the author aims to reconstruct his past as it was and to return the past self to its truth. In a fictional autobiography, the goal is no longer to copy life, but to explain it. While generally agreeing with this thesis, we should add that in most cases it is still about the author's modelling of his own life story, i.e. in an autobiography, wishful thinking is presented as real, as it happened in Yurii Andrukhovych's autobiographical novel "Moskoviada", published in the early 1990s.

The peculiarity of this autofictional work is that real events from the author's life were introduced into the fictional plot.

The protagonist, Otto von F., or Otto Wilhelmovych, is an aspiring writer who is studying at a literary course in Moscow. Over the course of one day, a series of events occur to him that allow the author to identify the work as a horror novel.

From time to time, in his delusions, the protagonist makes excursions into his own past and recounts certain details of his life, including those of an intimate nature.

In order to convince the readers that the story is about him, the writer uses identity markers of the author, narrator, and protagonist (such as gender, age, profession, the fact that the writer attended the Higher Literary Courses at the then Gorky Literary Institute in Moscow in 1991, certain details of his life in Moscow at the time, etc.). At the same time, some of the facts can be easily verified. In particular, according to the French researcher Philippe Gasparini, it is easiest to confirm the name, surname (which in this text are different from the real ones), date and place of birth, and address, because they appear in passport data; it is much more difficult to reliably establish the author's personal characteristics, for example, personal beliefs, tastes, lifestyle, etc. (Gasparini, 2004: 45). And the sphere of the writer's intimate life is precisely the group of biographical facts that are very difficult to verify.

Unlike in his later fictional autobiography "The Secret" (Andrukhovych, 2007), the writer does not aim to reflect his true life story of those years, but rather to model it, i.e. in this case, wishful thinking is passed off as real, as the author himself later recalls, referring to the story of a black woman in a dormitory shower: "Of course, sex in the shower, trespassing and trespassing in a forbidden area. There was none of that. Of course, there was that black girl, I couldn't help but notice her, but I doubt she was from Madagascar, there's a different type there, no, this one was more likely from Equatorial Guinea. I wonder what she wrote? Poetry, prose? I think some fairy tales about the sex life of animals. Sometimes we crossed paths in the lift or at the payphone. I wanted to be an elephant for a little while, with a trunk so long that I could get under her clothes and touch her between the legs. But what was the point?" (Andrukhovych, 2000: 317–318).

Likewise, the story of the hero's personal life presented in "Moskoviada" is at odds with the author's official biography and the autobiographical "The Secret".

According to the official biography of Yurii Andrukhovych on the Wikipedia website, the

writer's family consists of "Father Ihor Marianovych (1930–1997); mother Hanna Stepanivna (1940); wife Nina Mykolaivna (1959); daughter Sofia (1982) and son Taras (1986)" (Andrukhovych), "On 10 March 2008, daughter Sofia (writer, translator and publicist), whose husband is the famous Ukrainian poet Andrii Bondar, gave birth to a girl who was named Varvara" (Andrukhovych).

The fictional autobiography "The Secret" recreates the writer's first school hobbies, an unhappy "love story" with a Lviv girl, and the story of his acquaintance, marriage, and subsequent married life with his wife Nina.

Instead, the protagonist of "Moskoviada" models a completely different story of his own personal life, which he conditionally divided into pre-Moscow and Moscow periods.

While the pages of "The Secret" show a touching picture of the author saying goodbye to his wife and son on his flight to Moscow, the protagonist of "Moskoviada" says that "my trouble is that I didn't get married in time. Or that I got divorced at the wrong time. But this happened in another life, in those blessed times, as one of my poet friends says, when I was a chronic alcoholic" (Andrukhovych, 2000: 48).

Just as in the case of the Lviv woman in "The Secret", when the author's beloved was four years older than him and this caused him considerable psychological discomfort, the author's pre-Moscow love stories are also marked by the problem of the age difference between the lovers. As the author writes, "one of those women who scurry around the windowsills of sobering-up centres and pick up the poor people thrown out on the pavement to their liking, chose me as her capricious choice <...>. She really stole my heart in a strange way. What depressed me the least was that she was ten years older. At night, when we were getting to know each other deeply and feeling each other out, there was no age difference. In addition, at about the same time, I took a tenth-grader, Vika, who was ten years younger than me, to the studio of my artist friend, so nature itself established a wise balance in everything. Personally, I was very happy that the age range of my lovers was equal to a whole generation" (Andrukhovych, 2000: 48). Both stories ended in nothing, and, as the author goes on to write, "I finally chose to escape to Moscow" (Andrukhovych, 2000: 50).

Unlike the classic autobiography "The Secret", which mentions only one woman's name, the name of Yurii Andrukhovych's wife Nina, and does not mention others for moral and ethical reasons, although they are guessed by people from the

writer's environment based on certain characteristics and situations described, the autofictional work "Moskoviada" does not avoid naming the names of the author's beloved women.

Recalling his Moscow love stories, the author paints a vivid palette of different types of women that were typical of bohemian Moscow at the time. As the author recalls, "Moscow slipped me a few more loves. First, a critic who appeared twice a year and with whom we watched almost all of Fellini. It was a rather interesting case of verbal sex. Our sexual relations consisted of conversations" (Andrukhovych, 2000: 50).

The next, according to the author, was Oleksandra's religious fan, with whom he became close on the basis of Catholicism: "She was quite inventive and impetuous in love. She was a Joan of Arc! Or St Teresa! I could not even imagine something like this" (Andrukhovych, 2000: 51), but, as the author writes, "having become convinced of the naivety of my previous intentions to gradually corrupt her, I eventually cooled down unexpectedly for myself and recorded my own sensual decline with the complete indifference of an outsider" (Andrukhovych, 2000: 51).

It is difficult to imagine Moscow of that period without underground currency life, and thus Astrid appears among the protagonist's beloved women: "Half Polish, half Swedish, but an American citizen. Accredited in Moscow by some news agency <...>. She opened for me a whole continent of previously unknown Moscow – a currency Moscow, with hotels and bars <...>. Next to her, I learnt all the wisdom of Zen, as well as the old communist wisdom about 'two worlds – two ways of life'" (Andrukhovych, 2000: 52).

However, the main focus of the love story of the protagonist of the fictional "Moskoviada" is on the snake-headed Galya, who at the end of the novel turns out to be a KGB officer. It was with her, according to the protagonist, that he experienced some of the brightest moments of his love affairs: "One of your loves. A play of passions and subtle psychological nuances. Sadomasochistic sketches. Scenes from the lives of perverts. The battle of egos. The school of new love. Ugh!.." (Andrukhovych, 2000: 45). Thus, "Moskoviada" is more about typifying female artistic images than about recreating the writer's real love story.

Thus, it can be said that different types of autobiographical writing have different degrees of truthfulness in reproducing events from the author's life. While classical reference autobiography focuses on the authenticity of the events described, which can

be verified by other documentary or fictional sources, autofictional works may turn to a free, and sometimes completely fictional, interpretation of certain facts from the writer's biography.

Automythologisation at the level of intimacy was also typical of other Ukrainian autofictional novels of the late twentieth and early twenty-first centuries, in particular, the works of Oksana Zabuzhko (Zabuzhko, 1996; Zabuzhko, 2003), Artem Chekh (Chekh, 2008; Chekh, 2009), and others.

Most often, authors reproduced their own inner world, their thoughts, feelings, and emotions in detail. A characteristic feature was the use of fictional descriptions of everyday life stories, which could be witnessed or witnessed by only a small group of people, and thus it is difficult to verify the reality of what is depicted, since everyday, insignificant stories are usually left out of autobiographers' and memoirists' attention, and it is impossible to verify them from other, non-personal sources. That is, it was mainly about the artistic reproduction of those spheres of human existence that are usually not verifiable.

One of the main features of autofictional prose, according to Philippe Gasparini, is its literary nature. That is why most of the characters in Ukrainian autofictional novels exist within fictional storylines and imaginary time-spaces.

But at the same time, an indispensable element of autofictional novels was the creation of the effect of narrative plausibility, which was achieved through the placement of markers of the author's, narrator's, and protagonist's identity; by introducing into the fictional work the real socio-historical and cultural background of the described period, which is correlated in time with the author's real biographical time; detailed description of place names; artistic depiction of typical realities of life that really took place during the author's lifetime; use of (sometimes slightly modified, but quite recognisable) names of real people, etc.

The peculiarity of an autofictional novel is that plausible details can freely coexist with openly fictional moments, for example, the adventures of the protagonist of "Moskoviada" (Andrukhovych, 2000) in a Moscow dungeon at the end of the novel, or the imaginary division of the city of Rivne by a wall that

does not exist in reality and the focus on the city's life in two radically opposite planes, similar to Berlin at the time of the Berlin Wall in the novel "Rivne/Rovne" (Irvanets, 2006).

This type of novel is characterised by literary games with the reader and numerous literary mystifications. For example, in the novel "Rivne/Rovne", the author's imagination divides the city of Rivne into two parts – western and eastern, each of which lives its own separate life. To assure the readers of the truthfulness of his words, the author cites an allegedly real documentary source – an article from the "Short Reference Guide to the Economic Geography of the Socialist Republic of Ukraine", published in 2002 by the Kyiv publishing house "Polityvydav" (Irvanets, 2006: 5). However, this reference book never actually existed, nor did the facts contained in the reference article. Neither did "Polityvydav" exist at that time.

Thus, autofictional prose becomes a kind of fictional pseudo-documentary writing and combines not only the features of artistry and documentary, but also outright fiction with a small percentage of truthfulness.

Similarly to autobiographical novels, autofictional works cover a short period of the author's life (from one day, for example, in Yurii Andrukhovych's "Moskoviada", to several months). As a result, the space of action is limited. In most cases, it encompasses the private space of the protagonist, who identifies with the author, and a part of his or her public space, in which the protagonist interacts with society. The cultural and historical space is defined through indirect authorial references and socio- and linguistic cultures contained in the text.

Conclusions. To summarise, we can state that Ukrainian autofictional prose of the 1990s and early 2000s laid the foundations for a new trend in Ukrainian autobiographical writing of the late twentieth and early twenty-first centuries. Autobiographical novels appeared at the intersection of fiction (with its tendency to fiction) and nonfiction (through the inclusion of real autobiographies). In the twenty-first century, the autofictional trend of autobiographical literature has become widespread in Ukrainian prose, and thus it is promising to study contemporary ego-texts that tend to be autofictional.

BIBLIOGRAPHY

1. Андрухович Юрій Ігоревич. Вікіпедія. Режим доступу до статті URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Андрухович_Юрій_Ігоревич (дата звернення 06.07.2023).
2. Андрухович Ю. Москoviада. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 152 с.
3. Андрухович Ю. Таємниця. Харків: Фоліо, 2007. 478 с.
4. Бегбеде Ф. Романтичний егоїст. Харків: Фоліо, 2007. 283 с.
5. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Київ: Згода, 1996. 141 с.
6. Забужко О. Сестро, сестро. Київ: Факт, 2003. 240 с.

7. Ірванець О. Рівне/Ровно (Стіна). Київ: Факт, 2006. 156 с.
8. Лизлова С. Постмодерна поетика «фіктивної біографії». *Документалістика на порозі XXI століття: проблеми теорії та історії*. Луганськ: Альма-матер, 2005. С. 167–174.
9. Лук'яненко (Тимошук) Я. «Антимемуари» versus «автофікшн». *Слово і Час*. 2008. № 1. С. 62–67.
10. Розмовляємо про літературу / Якубовська-Кравчик К., Ковпик С., Замбжицька М. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2022. 250 с.
11. Чех А. Цього ви не знайдете в Яндексі. Харків: Фоліо, 2008. 219 с.
12. Чех А. Doc 1. Харків: Фоліо, 2009. 219 с.
13. Autofiction. Режим доступу до статті URL: www.wikipedia.fr/ (дата звернення 06.07.2023).
14. Colonna V. L'Autofiction: essai sur la fictionalisation de soi en littérature. Paris, 1989. 594 p.
15. Doubrovsky S. L'autobiographiques: de Corneille à Sartre. Paris: Seuil, 1988. 168 p.
16. Gasparini P. Est-il je? Roman autobiographique et autofiction. Paris: Seuil, 2004. 400 p.
17. Genette G. Fiction et diction. Paris: Seuil, 1991.
18. Lejeune P. Je est un autre. Paris: Seuil, 1980. 333 p.
19. Lejeune P. Le pacte autobiographique. Paris: Seuil, 1975. 360 p.
20. Lejeune P. Signes de vie: le pacte autobiographique 2. Paris: Seuil, 2005. 278 p.
21. Lecarme J., Lecarme-Tabone É. L'Autobiographie. Paris: Armand Colin, 1997.
22. Le roman français contemporain / Guichard T. et d'autres. Paris: Culturefrance, 2007. 160 p.

REFERENCES

1. Andrukhovych Yurii Ihorevych. Wikipedia. Retrieved from URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Андрухович_Юрій_Ігоревич (accessed: 6 July 2023). [in Ukrainian].
2. Andrukhovych, Yu. (2000). Moskoviada [Moskoviada]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 152 p. [in Ukrainian].
3. Andrukhovych, Yu. (2007). Taiemnytsia [The Secret]. Kharkiv: Folio. 478 p. [in Ukrainian].
4. Beigbeder, F. (2007). Romantychnyi egoist [Romantic egoist]. Kharkiv: Folio. 283 p. [in Ukrainian].
5. Zabuzhko, O. (1996). Pol'ovi doslidzhennia z ukrains'koho seksu [Field Studies of Ukrainian Sex]. Kyiv: Zhoda. 141 p. [in Ukrainian].
6. Zabuzhko, O. (2003). Sestro, sestro [Sister, Sister]. Kyiv: Fakt. 240 p. [in Ukrainian].
7. Irvanets, O. (2006). Rivne/Rovno (Stina) [Rivne/Rovno (The Wall)]. Kyiv: Fakt. 156 p. [in Ukrainian].
8. Lyzlova, S. (2005). Postmoderna poetyka "fiktyvnoi biohrafii". *Dokumentalistyka na porozii XXI stolittia: problemy teorii ta istorii [Postmodern Poetics of "Fictional Biography". Documentary on the Threshold of the Twenty-First Century: Problems of Theory and History]*. Luhans'k: Al'ma-Mater. P. 167–174. [in Ukrainian].
9. Lukianenko (Tymoshchuk), Ya. (2008). "Antymemuari" versus "avtofiksxn". *Slovo i Chas* ["Antimemoir" versus "autofiction". *Word and Time*]. № 1. P. 62–67. [in Ukrainian].
10. Rozmovliaiemo pro literaturu (2022) [Talking about literature] / Jakubowska-Krawczyk, K., Kovpik, S., Zambrzycka, M. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. 250 p. [in Ukrainian].
11. Chekh, A. (2008). Tsioho vy ne znaidete v Iandeksi [You won't find this on Yandex]. Kharkiv: Folio. 219 p. [in Ukrainian].
12. Chekh, A. (2009). Doc 1. Kharkiv: Folio. 219 p. [in Ukrainian].
13. Autofiction. Retrieved from URL: www.wikipedia.fr/ (accessed: 6 July 2023). [in French].
14. Colonna, V. (1989). L'Autofiction: essai sur la fictionalisation de soi en littérature [Autofiction: an essay on the fictionalisation of the self in literature]. Paris. 594 p. [in French].
15. Doubrovsky, S. (1988). L'autobiographiques: de Corneille à Sartre [Autobiography: from Corneille to Sartre]. Paris: Seuil. 168 p. [in French].
16. Gasparini, P. (2004). Est-il je? Roman autobiographique et autofiction [Is he I? Autobiographical novel and autofiction]. Paris: Seuil. 400 p. [in French].
17. Genette, G. (1991). Fiction et diction [Fiction and Diction]. Paris: Seuil. [in French].
18. Lejeune, P. (1980). Je est un autre [I is another]. Paris: Seuil. 333 p. [in French].
19. Lejeune, P. (1975). Le pacte autobiographique [The autobiographical pact]. Paris: Seuil. 360 p. [in French].
20. Lejeune, P. (2005). Signes de vie: le pacte autobiographique 2 [Signs of life: the autobiographical pact 2]. Paris: Seuil. 278 p. [in French].
21. Lecarme J., Lecarme-Tabone É. (1997). L'Autobiographie [Autobiography]. Paris: Armand Colin. [in French].
22. Le roman français contemporain (2007) [The contemporary French novel] / Guichard T. and others. Paris: Culturefrance. 160 p. [in French].

Оксана ЧЕРНЯК,

orcid.org/0000-0002-3848-0690

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) Chernyak.Oksana@vnu.edu.ua*

Олена КРУГЛІЙ,

orcid.org/0000-0001-6346-8821

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) Kruhlij.Olena@vnu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ПІД ВПЛИВОМ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

У статті проаналізовано роль ігрового сленгу в молодіжному спілкуванні, зокрема, у грі “Dota 2”. Досліджено особливості ігрового сленгу в молодіжному середовищі, проведено аналіз його ролі та значення в комунікативних процесах, визначено його вплив на формування комунікативних компетенцій молоді. У ході дослідження було встановлено, що ігровий сленг відіграє важливу роль у молодіжному спілкуванні, створюючи специфічні канали комунікації між гравцями, сприяючи розвитку співпраці, міжкультурної комунікації та вивченню англійської мови. Він відображає особливості міжособистісних взаємодій, стилів спілкування та самоідентифікації молоді в глобалізованому світі. Його використання допомагає молоді адаптуватися до різних мовленнєвих та культурних особливостей, співпрацювати з гравцями з різних країн та створювати плідні взаємовідносини з іншими гравцями.

Також було виявлено, що геймерська лексика може стати засобом вивчення англійської мови, оскільки багато ігрових термінів та абревіатур мають англійське походження. Втім, слід бути обережними з надмірним використанням ігрового сленгу, оскільки це може призвести до незрозумілості та бар'єрів у спілкуванні з тими, хто не обізнаний з ігровим сленгом.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що ігровий жаргон є значущим фактором, який впливає на формування комунікативної компетентності молоді. Він сприяє розвитку міжособистісного спілкування, співпраці, міжкультурної комунікації та вивченню англійської мови. У результаті, ігровий сленг може розглядатися як цінний інструмент для формування комунікативної компетентності у молоді, який може мати позитивний вплив на їхнє майбутнє особистісне та професійне життя.

Водночас, для забезпечення ефективного та плідного спілкування, важливо підтримувати рівновагу між використанням ігрової та загальної мови, а також підвищувати обізнаність молоді щодо можливостей використання ігрового сленгу.

Ключові слова: ігровий сленг, комп'ютерні ігри, “Dota 2”, молодіжне спілкування, комунікативна компетентність, молодіжне середовище.

Oksana CHERNIAK,

orcid.org/0000-0002-3848-0690

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) Chernyak.Oksana@vnu.edu.ua*

Olena KRUHLIJ,

orcid.org/0000-0001-6346-8821

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages and Translation
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) Kruhlij.Olena@vnu.edu.ua*

FORMATION OF YOUTH SLANG UNDER THE INFLUENCE OF COMPUTER GAMES

This article analyzes the role of game slang in youth communication, in particular, in the game "Dota 2". The features of game slang in the youth environment are studied, its role and importance in communication processes are analyzed, and its influence on the formation of youth communication competencies is determined. The study found that game slang plays an important role in youth communication, creating specific channels of communication between players, promoting cooperation, intercultural communication and learning English. It reflects the peculiarities of interpersonal interactions, communication styles and self-identification of young people in the globalized world. Its use helps young people to adapt to different language and cultural peculiarities, cooperate with players from different countries, and create fruitful relationships with other players.

It has also been found that gaming vocabulary can be a means of learning English, as many gaming terms and abbreviations have English origins. However, one should be careful with the excessive use of gaming slang, as it can lead to incomprehension and barriers in communication with those who are not familiar with gaming slang.

Based on the study, it can be concluded that game jargon is a significant factor that influences the formation of youth communicative competence. It contributes to the development of interpersonal communication, cooperation, intercultural communication and learning English. As a result, game slang can be seen as a valuable tool for developing young people's communicative competence, which can have a positive impact on their future personal and professional lives.

At the same time, in order to ensure effective and fruitful communication, it is important to maintain a balance between the use of game and common language, as well as to raise awareness of the possibilities of using game slang among young people.

Key words: *game slang, computer games, "Dota 2", youth communication, communicative competence, youth environment.*

Постановка проблеми. Сучасне молодіжне середовище постійно розвивається та змінюється під впливом різноманітних культурних, соціальних та технологічних чинників. Одним із цих чинників є розширення комп'ютерних ігор та е-спорту, які стали значною часткою повсякденного життя багатьох молодих людей. Ігровий сленг, як форма молодіжного спілкування, набуває все більшої актуальності в контексті глобальної інформаційної культури. Він відображає особливості сучасного молодіжного спілкування, створює умови для взаєморозуміння між учасниками ігрового процесу та впливає на формування комунікативних компетенцій особистості.

Аналіз досліджень. Словниковий аспект мови відіграє ключову роль у вивченні соціокультурних процесів. У контексті молодіжного спілкування одним із таких аспектів є «ігровий сленг». Ігровий сленг – умовна мова, якою гравці в різних іграх обмінюються інформацією. Цей термін охоплює специфічну лексику, що використовується у середовищі комп'ютерних ігор та спілкуванні гравців.

Дослідники, такі як Павельєва А.К. та Лобко І.О., акцентують увагу на англomовному сленгу гравців у комп'ютерні ігри, виявляючи унікальні лексичні та граматичні особливості (Павельєва А.К., Лобко І.О., 2021). Васильєва І.В. зосереджується на комунікативній компетентності в контексті віртуальних ігрових спільнот, досліджуючи вплив ігрового сленгу на спілкування та взаємодію в цих спільнотах (Васильєва О.В., 2013). Ігровий сленг також був предметом дослідження Григор'євої О.О., яка розглядала його як засіб формування міжкультурної комунікації (Григор'єва Т.Ю., 2022, і Денисенка В.С., який звернув увагу на соціальні аспекти мовних проявів ігрової культури (Денисенко В.С., 2014).

Іноземні дослідники також звернули увагу на цю тему. Наприклад, Браун А. і Томпсон Л. провели дослідження впливу ігрового сленгу на комунікативні навички молоді (Brown A.D., & Thompson L.P., 2018), а Накамура Р. та Вірман Х. зосередилися на геймінгу в Азії, досліджуючи лінгвістичний та культурний вплив на відео ігровий сленг (Nakamura R., & Wirman H., 2021).

Мета статті – вивчити особливості ігрового сленгу в молодіжному середовищі, дослідити сленг в молодіжному спілкуванні у грі "Dota 2", провести аналіз його ролі та значення в комунікативних процесах, визначити його вплив на формування комунікативних компетенцій молоді.

Виклад основного матеріалу. Ігровий сленг відіграє важливу роль у формуванні молодіжної культури спілкування, оскільки він відображає особливості міжособистісних взаємодій, стилів спілкування та самоідентифікації молоді в глобалізованому світі. За словами дослідника Джона Макуортера, ігровий сленг можна розглядати як динамічний і креативний засіб вираження молодих людей, що сприяє створенню спільної ідентичності та почуття належності до певної групи (McWhorter J., 2022).

Одним із ключових аспектів ігрового сленгу є його здатність до адаптації та трансформації. За дослідженнями Керолін Таг, авторки книги

«Розмовний стиль в інтернеті: мова, семіотика та інтеракція в онлайн-спільнотах», ігровий сленг постійно розвивається, включаючи нові вирази та структури, що відображають зміни в соціальному та технологічному середовищі (Tagg C., 2023).

Крім того, ігровий сленг може відігравати важливу роль у формуванні міжособистісних відносин серед молоді. Згідно з дослідженнями професора Девіда Кристала, автора книги «Інтернет-мова: від @ до зірочки», спільне використання ігрового сленгу може сприяти створенню дружніх стосунків, підтримці та взаєморозуміння між гравцями, а також надати можливість виявлення спільних інтересів та переконань (Crystal D., 2021).

Геймерський жаргон також сприяє ефективному вирішенню проблем та конфліктів у межах групи гравців. Завдяки використанню специфічної термінології, яка забезпечує швидке взаєморозуміння, учасники можуть оперативно висловити свої ідеї, стратегії та емоції, що допомагає підтримувати гармонійні стосунки між ними та досягати спільних цілей.

Варто також зазначити, що ігровий сленг може бути використаний як засіб навчання та набуття нових знань та навичок. Зокрема, спілкування з більш досвідченими гравцями, які володіють спеціальними термінами та фразами, може допомогти новачкам швидше засвоїти правила, механіку гри та особливості ігрового процесу.

Важливо відмітити, що ігрова термінологія відображає глобальність сучасних ігрових спільнот. Вона використовується не лише в одній країні або регіоні, але й розповсюджена у міжнародних спільнотах, що допомагає молоді спілкуватися та взаємодіяти з однолітками з різних країн та культур, збагачуючи їхній культурний досвід та розширюючи світогляд.

Ігровий сленг також може мати свої негативні аспекти. У деяких випадках він може використовуватися для створення агресивного або виключного середовища, яке може відокремити гравців, які не володіють таким сленгом, або відіграти роль бар'єру для взаємодії з іншими людьми. Таким чином, ігровий сленг може бути як позитивним, так і негативним чинником у молодіжному спілкуванні (Васильєва О.В., 2013).

Незважаючи на це, геймерська лексика продовжує бути важливою складовою сучасної молодіжної культури спілкування. Вона допомагає молодим людям виразити свою індивідуальність, розширити свої комунікативні можливості та адаптуватися до нових технологій та середовищ. Ігровий сленг може також слугувати як культурний маркер, який допомагає гравцям встановлю-

вати спільні цінності та інтереси, а також взаємодіяти на глибшому рівні.

У цьому контексті дослідження ігрового сленгу дозволяє краще зрозуміти його вплив на молодіжну культуру та спілкування, а також розглянути можливі шляхи його подальшого розвитку та впровадження в навчальні процеси та позашкільні активності.

“Dota 2” є цікавим прикладом ігрового середовища, в якому геймерський жаргон стає невід'ємною складовою комунікації, навичок гравців та культури спільноти. Вивчення цього середовища може допомогти краще зрозуміти, як молодіжний ігровий сленг впливає на процеси спілкування, соціалізації та ідентифікації в сучасному глобалізованому світі.

“Dota 2” (*Defense of the Ancients 2*) – це популярна комп'ютерна гра, що належить до жанру МОВА (*Multiplayer Online Battle Arena*). Розроблена компанією *Valve Corporation*, гра вийшла у 2013 році і з тих пір завоювала серця мільйонів гравців по всьому світу.

Однією з ключових особливостей “Dota 2” є велика кількість героїв (понад 100), які гравці можуть вибирати для бою. Кожен герой має унікальні характеристики та способи, що значно впливають на стратегію гри. Гравці повинні співпрацювати в команді, щоб виконувати різні завдання, такі як захист веж, збір предметів та знищення ворогів.

Ігровий процес “Dota 2” розділений на дві основні стадії: рання гра (підготовка до бою, збір ресурсів, вивчення героїв) та середня/пізня гра (активні бої між командами та спроби знищити ворожу базу). Важливим аспектом гри є не лише механіка бою, а й стратегічне мислення, тактика та взаємодія в команді.

Сленг, вживаний у молодіжному спілкуванні в грі “Dota 2”, може відрізнитися від традиційних мовленнєвих форм, які використовуються в повсякденному спілкуванні. Однак, саме завдяки цьому, гравці можуть швидко передавати ідеї та інформацію, яка є важливою для успішного виконання завдань у грі. Відповідно, вивчення ігрового сленгу “Dota 2” може допомогти краще зрозуміти, як молодь адаптує мову для спілкування в специфічних контекстах, таких як комп'ютерні ігри.

Хоча багато термінів і скорочень, які використовують гравці “Dota 2”, є загальноприйнятими у геймерській спільноті, деякі з них характерні лише для цієї гри. У той же час, важливо зауважити, що ігровий сленг може включати елементи іронії, сарказму та гумору, що допомагає гравцям створити дружню та розслаблену атмосферу під час гри.

Проаналізуємо особливості використання ігрового сленгу в молодіжному спілкуванні у грі “Dota 2”. Для цього розглянемо деякі поширені приклади сленгу, які можуть зустрічатися під час ігрового процесу, а також на форумах та соціальних мережах, пов’язаних з грою.

1. *GG (Good Game)* – скорочення, що використовується для вираження поваги до суперників на закінчення матчу або для підтвердження незаперечної перемоги однієї з команд. Це словосполучення вживається як прояв спортивного духу та взаємної поваги.

2. *GLHF (Good Luck, Have Fun)* – фраза, яку гравці пишуть на початку матчу для побажання успіху та задоволення від гри своїм суперникам та співгравцям.

3. *KS (Kill Steal)* – вживається в контексті, коли один гравець забирає собі убивство (*kill*), яке, на думку іншого гравця, належало б йому. Це може викликати негативні емоції та конфлікти між гравцями.

4. *BKB (Black King Bar)* – це назва одного з предметів у грі, який надає тимчасову невразливість до більшості заклинань. Гравці можуть вживати цей термін для підказки своїм командам про необхідність купівлі чи використання даного предмета.

5. *TP (Teleport)* – телепортація в грі, яка дозволяє героям швидко переміститися по мапі. Гравці можуть використовувати цей термін для координації дій, підказуючи своїм командам про необхідність телепортуватися на певні точки мапи або попередження про ворожу телепортацію.

6. *Gank* – це термін, що описує засідку на ворога або спільну атаку декількох героїв на одного ворога. Гравці можуть планувати або попереджати про «gank» для координації атаки чи захисту.

7. *MIA (Missing in Action)* або *SS (Missing)* – скорочення, які гравці використовують для повідомлення про відсутність ворожого героя на своїй смузі (*lane*). Це попередження може бути корисним для уникнення засідок та збереження життя героїв.

8. *Rosh* або *Roshan* – ім’я нейтрального монстра в грі, який дає важливі бонуси після убивства. Гравці можуть обговорювати стратегії атаки на *Roshan* або попереджати про його вбивство супротивниками.

9. *Ult (Ultimate)* – скорочення для *Ultimate Ability*, найсильнішої здібності героя в грі. Гравці можуть використовувати цей термін для планування комбо-атак або попередження про використання *ult* ворогами.

10. *Back* або *B* – команда, яка вказує на необхідність відступити або зупинити атаку. Гравці

можуть використовувати цей термін для координації дій на полі бою та уникнення непотрібних втрат.

11. *Feed* або *Feeding* – ситуація, коли герой помирає від ворогів занадто часто, що дозволяє суперникам отримувати більше золота та досвіду. Гравці можуть використовувати цей термін для критики своїх товаришів по команді або ворогів.

12. *Rat* або *Rat Dota* – стратегія, яка полягає в тому, що гравець або команда активно уникає прямих зіткнень з ворогами, фокусуючись на швидкому знищенні ворожих споруд та переміщенні по мапі. Термін походить від асоціації з поведінкою пацюків, які шукають шляхи, оминаючи небезпеку. Гравці можуть використовувати цей термін для опису своєї стратегії або критики стратегії суперників.

13. *Farm* – процес заробітку грошей та досвіду в грі шляхом убивства нейтральних монстрів, ворожих героїв та кріпів. Гравці можуть використовувати цей термін для обговорення стратегії розвитку своїх героїв або попередження про великий рівень «фарму» у ворогів.

14. *Ward* – предмет в грі, який надає зорову інформацію про ділянку мапи, на яку він встановлений. Гравці можуть використовувати цей термін для координації дій з встановленням *wards* або попередження про розташування ворожих *wards*.

Очевидно, використання ігрового сленгу в молодіжному спілкуванні у грі “Dota 2” сприяє швидкому обміну інформацією та створює спільний мовленнєвий простір для гравців з різних країн. Водночас, сленг може стати бар’єром для нових гравців, які тільки знайомляться з грою та її механіками. Отож, важливо розуміти основні терміни та скорочення, щоб забезпечити ефективне спілкування і співпрацю в команді, а також адаптуватися до молодіжного ігрового середовища.

Використання ігрового сленгу у грі “Dota 2” може мати ряд переваг, таких як забезпечення ефективної комунікації між гравцями, створення спільного мовленнєвого середовища та сприяння соціалізації. Проаналізуємо ефективність використання ігрового сленгу в молодіжному спілкуванні у грі “Dota 2”. По-перше, ефективність ігрового сленгу може вимірюватися за допомогою швидкості та точності передачі інформації між гравцями. У багатьох випадках, короткі та лаконічні висловлювання, які використовують сленг, можуть замінити довгі розповіді та пояснення. Наприклад, *gank mid* може вказувати на необхідність нападу на середній коридор, замість вживання розгорнутої фрази «зробіть засідку на героя, який знаходиться на середньому коридорі».

Це дозволяє гравцям економити час та зосереджуватися на виконанні ігрових завдань.

По-друге, геймерська лексика може сприяти розвитку командної роботи та координації між гравцями. Завдяки використанню спільної мови гравці можуть швидше зрозуміти наміри своїх товаришів по команді та адаптуватися до стратегії гри. Крім того, спільний ігровий жаргон може створити відчуття належності до групи та спільноти, що може підвищити мотивацію гравців та їх залученість у грі.

Окрім цього, використання ігрового сленгу може сприяти підвищенню рівня адаптації нових гравців до гри. Оскільки "Dota 2" має високий поріг входу через складність геймплею та механік, знання ігрового сленгу може полегшити процес засвоєння нових ігрових елементів та стратегій. Це забезпечує зручність спілкування між новачками та досвідченими гравцями, сприяючи позитивному досвіду гри та навчанню.

Ігровий жаргон може сприяти вираженню емоцій між гравцями, що підвищує емоційну залученість та задоволення від гри. Ігрові вислови можуть містити гумор, іронію та сарказм, що допомагає полегшити атмосферу під час ігрових сесій та зміцнює командний дух. Таким чином, він може позитивно впливати на соціальні аспекти гри, зміцнюючи дружні відносини між гравцями та підтримуючи здорову конкуренцію.

По-третє, використання ігрового сленгу в "Dota 2" може мати позитивний вплив на соціалізацію молоді. Ігровий сленг може стати мостом між гравцями з різних культур та мовленнєвих спільнот, оскільки гра має глобальну аудиторію. Участь у міжнародному спілкуванні та співпраця з різними гравцями може допомогти молоді розвивати міжкультурні компетенції та вивчати англійську мову через спілкування.

Однак варто зазначити, що його використання може мати й певні негативні наслідки. Наприклад, надмірне вживання жаргону та аббревіатур може спричинити незрозумілість та бар'єри у спілкуванні з гравцями, які не обізнані з ігровим сленгом. Крім того, можуть з'явитися стереотипи щодо гравців, які використовують сленг, а це нерідко призводить до міжособистісних конфліктів та непорозумінь.

Незважаючи на можливі негативні наслідки, загалом використання ігрового сленгу в молодіжному спілкуванні у грі "Dota 2" може вважатися ефективним та корисним засобом комунікації. Це сприяє швидкому обміну інформацією, розвитку командної роботи, а також соціалізації молоді в глобальному контексті.

Ігровий сленг сприяє розвитку різних аспектів комунікативної компетентності, таких як вміння адаптуватися до різних ситуацій, уміння висловлювати свою думку й сприймати інформацію, а також вміння вирішувати конфлікти та працювати в команді.

В процесі гри "Dota 2" гравці зіштовхуються з різними ситуаціями, що вимагають швидкого та адекватного спілкування. Ігровий сленг допомагає молоді адаптуватися до цих ситуацій шляхом використання специфічної мови, яка передає інформацію ефективно та компактно. Таким чином, молодь навчається пристосовуватися до різних контекстів та користуватися мовою відповідно до потреби (Davis M.K., & Clark J.R., 2019).

Геймерська лексика також сприяє розвитку навичок висловлювання думки та сприймання інформації. Молоді люди навчаються аргументувати свою думку, використовуючи відповідні ігрові терміни та аббревіатури. Це допомагає їм стати більш впевненими у своїх висловлюваннях та вмінні спілкуватися з іншими. З іншого боку, молодь також розвиває навички сприймання інформації, оскільки їй потрібно розуміти та інтерпретувати послання, передані іншими гравцями за допомогою ігрового сленгу. В результаті, молодь стає більш уважною до деталей та вміє аналізувати та враховувати чужі точки зору.

Оскільки "Dota 2" є командною грою, гравці повинні навчитися вирішувати конфлікти та працювати разом для досягнення спільної мети. Ігровий сленг може відігравати важливу роль у вирішенні конфліктів, оскільки він допомагає молоді висловлювати свої думки та емоції відповідно до контексту гри. Крім того, він сприяє розвитку навичок роботи в команді, оскільки гравці повинні координувати свої дії та спілкуватися ефективно, щоб досягти успіху.

Отже, використання ігрового жаргону у грі "Dota 2" може розглядатися як інструмент розвитку комунікативної компетентності у молоді. Ігровий сленг допомагає молоді адаптуватися до різних ситуацій, висловлювати свою думку та сприймати інформацію, а також вирішувати конфлікти та працювати в команді. У результаті, молодь отримує навички, які можуть бути корисними в їхньому особистому та професійному житті, та стає більш ефективними комунікаторами.

Ігровий сленг служить не лише інструментом комунікації, але й засобом зміцнення соціальних зв'язків між молоддю. Використання спільного мовленнєвого коду створює відчуття належності та ідентичності серед гравців. Молоді люди, які

спілкуються в грі “Dota 2”, стають частиною спільноти, де ігровий сленг може виступати як символ їхньої єдності.

У грі “Dota 2”, командний успіх залежить від спільного вирішення завдань та ефективного взаємодії між гравцями. Ігрова лексика сприяє цьому процесу, дозволяючи гравцям швидко інформувати одне одного про свої наміри, потреби та ситуації на полі бою. Таким чином, це стає інструментом для координації дій та взаєморозуміння між членами команди (Nakamura R., & Wirman H., 2021).

Крім надання інформації, ігровий сленг також використовується для вираження емоцій, взаємодопомоги та підтримки. Гравці можуть використовувати сленг для підтримки товаришів, коли вони знаходяться в скрутному становищі або підбадьорити їх після невдалої спроби. Це сприяє розвитку емпатії та взаємодопомоги між молодими гравцями.

Він також виступає важливим засобом взаєморозуміння та підтримки спільної гри у молодіжному середовищі, сприяючи розвитку комунікативної компетентності у молоді. Ігровий сленг дозволяє молодим гравцям зміцнювати соціальні зв'язки, спільно вирішувати завдання, розвивати емпатію та взаємодопомогу.

Використання геймерського жаргону в грі “Dota 2” створює спільноту, в якій молодь може почуватися комфортно та вільно спілкуватися з однодумцями. Це відкриває можливості для міжособистісного та міжкультурного обміну, розвиваючи гнучкість мислення та адаптивність у молодих людей.

Водночас, важливо пам'ятати про необхідність збереження рівноваги між використанням ігрового сленгу та загальної мови, адже надмірна залученість в ігрову термінологію може нашкодити розумінню та спілкуванню з людьми, які не знайомі з ігровим словником.

Отже, геймерський сленг в грі “Dota 2” може бути корисним інструментом для формування комунікативної компетентності у молоді, проте його використання має бути поміркованим та збалансованим, щоб забезпечити ефективне та плідне спілкування.

Висновки. Отже, ігровий сленг відіграє важливу роль у молодіжному спілкуванні, створюючи специфічні канали комунікації між гравцями, сприяючи розвитку співпраці, міжкультурної комунікації та вивченню англійської мови. Його використання допомагає молоді адаптуватися до різних мовленнєвих та культурних особливостей, співпрацювати з гравцями з різних країн та створювати плідні взаємовідносини з іншими гравцями. Геймерська лексика може стати засобом вивчення англійської мови, оскільки багато ігрових термінів та аббревіатур мають англійське походження. Втім, слід бути обережними з надмірним використанням ігрового сленгу, оскільки це може призвести до незрозумілості та бар'єрів у спілкуванні з тими, хто не обізнаний з ігровим сленгом.

Можна зробити висновок, що ігровий жаргон є значущим фактором, який впливає на формування комунікативної компетентності молоді. Він сприяє розвитку міжособистісного спілкування, співпраці, міжкультурної комунікації та вивченню англійської мови. У результаті, ігровий сленг можна розглядати як цінний інструмент для формування комунікативної компетентності у молоді, який може мати позитивний вплив на їхнє майбутнє особистісне та професійне життя. Водночас, для забезпечення ефективного та плідного спілкування, важливо підтримувати рівновагу між використанням ігрової та загальної мовою, а також забезпечувати освіту та підвищення обізнаності щодо ігрового сленгу серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва О.В. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів. Київ, 2013. С. 8–22. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/566/%D0%A1%D1%82.%20%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 07.04.2023).
2. Григор'єва Т. Ю. Особливості формування англійської лексичної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Житомир, 2022. С. 30–39. URL: <http://surl.li/czncn> (дата звернення: 09.04.2023).
3. Денисенко В.С. Соціальні аспекти мовних проявів ігрової культури. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2014. 410 с. URL: <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/monografiji/459-osvita-sotsialni-aspekty-v-konteksti-ekonomichnoho-rozvytku-ukrainy> (дата звернення: 09.04.2023).
4. Павельєва А. К., Лобко І. О. Англійський сленг гравців у комп'ютерній грі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2021. 3 (341). С. 67–75. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vphil/article/view/581> (дата звернення: 02.04.2023).
5. Brown A.D., Thompson L.P. Exploring the Influence of Gaming Slang on Youth's Communicative Skills. New York, 2018. P. 31–36.

6. Crystal D. *Internet Linguistics: From @ to **. New York: Routledge, 2021. P. 195–210.
7. Davis M.K., Clark J.R. *Linguistic Features of Video Game Slang: A Comparative Analysis of Cultures*. London, 2019. P. 27–35.
8. McWhorter J. *The Dynamics of Gaming Slang: A Linguistic Exploration*. New York: Columbia University Press, 2022. P. 125–137.
9. Nakamura R., Wirman H. *Gaming in Asia: Linguistic and Cultural Impacts on Video Game Slang*. Tokyo, 2021. P. 31–38.
10. Tagg C. *Conversational Style in Online Communities: Language, Semiotics, and Interaction*. Oxford: Oxford University Press, 2023. P. 122–138.

REFERENCES

1. Vasylieva O.V. (2013) Kryterii ta rivni sformovanosti komunikatyvnoi kompetentnosti molodshykh shkolariv. [Criteria and levels of formation of communicative competence of junior school students] Kyiv. 8–22. [in Ukrainian]. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/566/%D0%A1%D1%82.%20%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (date of access: 07.04.2023).
2. Hryhorieva T. Yu. (2022) Osoblyvosti formuvannia anhlo-movnoi leksychnoi kompetentnosti molodshykh shkolariv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. [Peculiarities of formation of English lexical competence of younger schoolchildren by means of information and communication technologies] Zhytomyr. 30–39. [in Ukrainian]. URL: <http://surl.li/czcn> (date of access: 09.04.2023).
3. Denysenko V.S. (2014) Sotsialni aspekty movnykh proiaviv ihrovoi kultury. [Social aspects of language manifestations of gaming culture] K.: Universytet ekonomiky ta prava “KROK” – KROC University of Economics and Law. 410 [in Ukrainian]. URL: <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/monografiji/459-osvita-sotsialni-aspekty-v-konteksti-ekonomichnoho-rozvytku-ukrainy> (date of access: 09.04.2023).
4. Pavelieva A. K., Lobko I. O. (2021) Anhlo-movnyi slenkh hravtsiv u kompiuterni ihry. [English-language slang of computer game players] Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky. – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Philological sciences. 3 (341). 67–75. [in Ukrainian]. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vphil/article/view/581> (date of access: 02.04.2023).
5. Brown A.D., Thompson L.P. (2018) *Exploring the Influence of Gaming Slang on Youth’s Communicative Skills*. New York. P. 31–36.
6. Crystal D. (2021) *Internet Linguistics: From @ to **. New York: Routledge. P. 195–210.
7. Davis M.K., Clark J.R. (2019) *Linguistic Features of Video Game Slang: A Comparative Analysis of Cultures*. London. P. 27–35.
8. McWhorter J. (2022) *The Dynamics of Gaming Slang: A Linguistic Exploration*. New York: Columbia University Press. P. 125–137.
9. Nakamura R., Wirman H. (2021) *Gaming in Asia: Linguistic and Cultural Impacts on Video Game Slang*. Tokyo. P. 31–38.
10. Tagg C. (2023) *Conversational Style in Online Communities: Language, Semiotics, and Interaction*. Oxford: Oxford University Press. P. 122–138.

УДК 811.111'373:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-32>**Олександр ЧИРВОНИЙ,**

orcid.org/0009-0001-5127-4795

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.chyrvonyi@kubg.edu.ua

РОЛЬ АФІКСАЦІЇ У ПОПОВНЕННІ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО КОМП'ЮТЕРНОГО ЛЕКСИКОНУ

Дослідження присвячене вивченню афіксації як ефективного засобу розширення англomовного комп'ютерного лексикону. Встановлено, що афіксація є одним із найбільш продуктивних методів словотвору, посідаючи друге місце за кількістю нових слів після словоскладання: за допомогою афіксації було створено більш ніж 300 (26%) «комп'ютерно маркованих» лексичних одиниць. У процесі творення дериватів залучаються як загальновідомі «старі» суфікси і префікси, так і відносно «нові» дериваційні елементи, наприклад, напівафікси та комбінаційні форми. Найбільш продуктивними афіксами виявились наступні «старі» суфікси: -er, -ing, -able, -ism (infostealer, computer-doping, rollable, textavism), а також префікси de- та anti- (de-influencing, anti-haul).

Значну роль у творенні складних слів комп'ютерного лексикону відіграє аналогія. Продуктивними у творенні похідних у комп'ютерному лексиконі виявились «нові» словотвірні елементи -speak, -ware, -intensive (algspeak, bossware, graphics-intensive), які вперше з'явилися саме в межах комп'ютерного лексикону завдяки афіксалізації відповідних лексем. Широко використовуються дериваційні засоби, утворені внаслідок афіксалізації грецьких і латинських слів super-, micro-, multi- (supercloud, microdelivery) і скорочень cyber-, info-, tele-, e- (teletherapy, e-skin), спостерігається дія комплексного механізму створення афіксів, який включає скорочення лексичних одиниць з подальшою їх афіксалізацією.

Виникнення нових афіксів засвідчує наявність взаємозв'язків між різними способами словотвору, чимало нових «комп'ютерно маркованих» напівафіксів виникає на базі складних слів, телескопічних утворень, скорочень, що підтверджує думку лінгвістів про комплексно-системну природу словотворення. Дослідження з'ясувало важливу роль афіксації в формуванні нової «комп'ютерно маркованої» лексики та допоможе краще зрозуміти процеси словотворення в комп'ютерному лексиконі та сприятиме його подальшому розвитку.

Ключові слова: афіксація, комп'ютерний лексикон, напівафікс, неологізм, словотворення.

Oleksandr CHYRVONYI,

orcid.org/0009-0001-5127-4795

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Germanic Philology Department
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) o.chyrvonyi@kubg.edu.ua

ROLE OF AFFIXATION IN ENRICHING COMPUTER LEXIS

This study focuses on affixation as a powerful tool for enriching the computer lexis. Among various word formation methods, affixation ranks second only to compounding in terms of productivity. It proves to be a driving force behind the creation of over 300 (26%) "computer-marked" lexical units, creating neologisms like "infostealer", "computer-doping", "rollable", and "textavism".

Notably, both "old" suffixes and prefixes, rooted in the English language, and relatively "new" derivational elements such as semi-affixes and combinatorial forms, play a pivotal role in the formation of derivatives. This dynamic blend of traditional and innovative elements further demonstrates the versatility of affixation as a word-forming mechanism.

Analogy plays a significant role in forming complex words within the computer lexis. New word-forming elements like -speak, -ware, and -intensive, initially introduced through affixation, show their productivity in creating new derivatives like "algspeak", "bossware", and "graphics-intensive". Furthermore, the affixation of Greek and Latin roots (super-, micro-, multi-) and abbreviations (cyber-, info-, tele-, e-) has led to the birth of neologisms like "teletherapy" and "microdelivery", enriching the lexicon of the computer world.

The rise of new affixes sheds light on the interconnectedness among various word formation methods, with many emerging "computer-marked" semi-affixes originating from complex words, portmanteaus, and abbreviations. This underscores the complex and systemic nature of word formation in computer lexis, where creativity and innovation continuously shape language evolution.

The study clarifies the important role of affixation in shaping the new “computer-marked” vocabulary, contributing to a better understanding of word formation processes within the computer lexis and aiding in its further development.

Key words: affixation, computer lexis, neologism, semi-affix, word formation.

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена аналізу афіксації як способу словотвору, який з моменту формування комп'ютерного лексикону залишається одним із найбільш продуктивних засобів створення нових слів в цій сфері.

Аналіз досліджень. Як зазначає Ю. А. Зацний, «роль кожного продуктивного афікса більш важлива, ніж роль окремого лексичного або фразеологічного неологізму, оскільки кожна словотворча морфема дає життя багатьом лексичним неологізмам (деякі нові афікси «породили» сотні нових слів), розширює можливості словотвору» (Зацний, 1999: 6). За допомогою суфіксів і префіксів утворено більш ніж 300 (26%) одиниць у цій сфері.

Афіксальні одиниці утворюються як за допомогою простого афіксального способу, так і комбінованих способів, що поєднують афіксацію й телескопію та афіксацію й словоскладення. У творенні дериватів беруть участь не тільки загальновідомі носіям англійської мови «старі» суфікси і префікси, а й нові (за формою або за змістом) дериваційні елементи – напівафікси, комбінаційні форми, які деякі дослідники називають «хибними морфемами» (Махачашвілі, 2008: 56).

Кількість суфіксів, що беруть участь у будованні нової комп'ютерної лексики, обмежена порівняно з інвентарем суфіксів, яким представлена суфіксальна система літературної англійської мови, яка налічує, за підрахунками різних дослідників, від 80 до 100 суфіксів (Marchand, 1969; Cannon, 1987). Це пояснюється, на наш погляд, загальною тенденцією до мовної економії та мінімізації кількості лексичних словотворчих засобів.

Метою роботи є дослідження афіксації в англomовному комп'ютерному лексиконі, а також аналіз найбільш продуктивних афіксів (як традиційних, так і нових, створених в межах цього лексикону, а також напівафіксів і комбінаційних форм), дослідження основних механізмів утворення нових слів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз суфіксальних одиниць дає можливість виділити найбільш продуктивні «старі» суфікси. Серед іменникових суфіксів високу словотворчу продуктивність виявляє суфікс **-er** (35 одиниць в нашому дослідженні). Він є основним агентивним суфіксом англійської мови, що служить для створення ідентифікаційних назв агентів дії, людей чи пристроїв, що виконують певні операції. Суфікс **-er**

поєднується переважно з дієсловами (hacker, cracker, phreaker, spewer, munger, sniffer, feeper, scanner, printer) та іменниками (gamer, rejecter, tasker, Tiktokker, Booktokker), а також утворює складно-похідні слова (mail-bomber, letterbomber, self-tracker, bodyshopper, junk-mailer, thumbstopper, infostealer):

*There's a wide range of data that cybercriminals aim to access through the use of **infostealers**. Most notably, payment card details and login credentials are highly valuable. A criminal could either directly use this data to their advantage or sell it on a dark web marketplace to other malicious actors. (Katie Rees, “What Is An **Infostealer**? Is It Dangerous?” Makeuseof.com, Oct 30, 2022)*

Продуктивним у комп'ютерному лексиконі є суфікс девербальних абстрактних іменників **-ing (-in')**. Він виконує семантичну функцію створення як простих, так і складних абстрактних іменників із загальним значенням дії, процесу, на який вказує основа. Наприклад, Alt-Tabbin', bikeshedding, biohacking, bit bashing, bit twiddling, blogrolling, brigading, cat typing, clique-stalking, computer-doping, crowdspeaking, cryptojacking, frogging, godcasting, hotlinking, jackpotting, juice-jacking, leeching, multitasking, paging, phishing, piggy-backing, podcasting, podjacking, pod-slurping, sideloading, spam-spewing, swapping, vishing:

*However, it's not all roses for the pandemic-catapulted online-chess industry. While it is still grappling to resolve vexing issues like **computer-doping** and foul-play, recent bans on online gaming in some states have posed fresh challenges. (Rajnish Mishra, “Will **Computer-Doping** And Bans Checkmate Online Chess?” Outlook Magazine, Dec 4, 2020).*

Слід звернути увагу на те, що кількість складних одиниць суттєво перевищує кількість простих іменників, що ми пов'язуємо з двома факторами: тяжінням комп'ютерних користувачів до своєрідної «семантичної конденсації», використання одного слова для позначення складного, багатоаспектного процесу; а також із схильністю до використання гри слів у комп'ютерному лексиконі (одиниця podcasting є прикладом зрощення слів iPod та broadcasting, cryptojacking є зрощенням cryptocurrency та hijacking і т. і.):

***Cryptojacking** doesn't require a download, starts instantly, and works efficiently. Making it even more insidious, hackers can sneak a mining component onto unsuspecting websites and pilfer cryptocurrency*

off of the legitimate site's traffic. (Lily Hay Newman, "Cryptojacking Has Gotten Out of Control", Wired.com, Dec 29, 2017).

Як і в загальноживаній мові, продуктивними в останні десятиліття у сфері новітніх технологій були тільки два суфікси, що беруть участь у творенні дієслів – **-ize (-ise)** і **-ify**: Amazonize, anonymize, balkanize, decomponentise, digitize, glocalize, spamvertize, vectorize; bogotify, webify, memeify:

The Paris Couture shows have been littering the Instagram feeds of the stylistically inclined for the past week. And while some of the gowns were so beautiful they drew a tear from Celine Dion's eye – instantly creating a shareable meme – one design team inverted the paradigm: instead of designing couture that the masses would memeify, they designed memes that just happen to be couture. (Alexander Cavaluzzo, "Viktor & Rolf Make Memeified Couture for a New Generation", Hyperallergic.com, Jan 25, 2019).

Інші суфікси, залучені до подібних дериваційних процесів, ми вважаємо малопродуктивними. Парадокс полягає в тому, що ті суфікси, що, в сфері економіки демонструють максимальну продуктивність, наприклад **-ation**, з алморфами **-ion**, **-ization**, **-fication**, в сфері новітніх технологій репрезентовані одиничними прикладами, такими як BiCapitalization, hackification або prestidigitization,. Трохи більшу активність проявляють суфікси **-ism** (creeping featurism, cybervigilantism, domainism, playlistism, textavism) та **-ness** (spam-friendliness, user-friendliness, offtopicness, overconnectedness). На відміну від них демінутивний афікс **-ie** є помітно більш продуктивним (bothie, coupleie, debbie, foodfie, knowbie, selfie, shelfie, stealthie, surroundie, techie, usie):

Have you ever been scrolling through Instagram and seen an image of a beautifully-styled shelf filled with items like books, artwork, knick-knacks, and other decorations? If so, what you were looking at was a shelfie. (Darby Wagler, "16 Shelfie Ideas To Display Your Favorite Accessories With Style", House Digest, Jul 14, 2023).

Зареєстровано випадки суфіксації прийменників (aboutness, non-aboutness, ofness). Серед прикметникових суфіксів активним словотворчим елементом виступає суфікс **-able** (awareable, hearable, nearable, portable, rollable, Rovable, wearable):

Still, LG isn't the only company working on a rollable phone – the Oppo X 2021 concept phone also rolls, as does a concept device from TCL. There's no guarantee either of those will ever actually go on sale, but sooner or later there are likely to be multiple rollable phones on the market, so hopefully some of them are affordable. (James Rogerson "LG Rollable

finally shown off as a foldable phone alternative at CES 2021, launching later this year", TechRadar, Jan 12, 2021).

Процес утворення префіксальних одиниць сфери новітніх технологій відзначається особливою інтенсивністю. Активно утворюються префіксальні іменники та дієслова за допомогою префіксів **de-** і **anti-**, які надають своїм похідним антонімічного значення: debug, decomponentise, dehose, de-influencing, delint, deplatform, de-rezz, despew; antialiasing, anti-open-source, anti-piracy, antirube, anti-social networking, anti-spam, antivirus:

In recent weeks, a new trend called de-influencing has taken over TikTok ... The initial de-influencing videos that began circulating in January featured social media users talking about the viral products they wouldn't recommend to discourage overconsumption. Now that the term de-influencing has become more popular, there are videos under the hashtag for nearly every niche. (Lestraundra Alfred "What Does the De-influencing Trend Mean for Influencer Marketing?" HubSpot, Feb 16, 2023).

У періодичних виданнях з прикладами ілюстративного матеріалу були зафіксовані численні випадки написання префіксів як окремо, так і разом, що ми пов'язуємо із відсутністю чітко сформульованих правил написання таких одиниць:

The anti-haul is a simple concept; it's a form of content where instead of recommending a product, one shows their audience products they didn't like and what didn't work for them. This originally started from a reddit post, where fellow beauty redditors discussed products that they personally didn't enjoy. Beauty TikTokers such as Beauty By Tellie shared her thoughts and created an anti-haul of her own. (Coleen Dalde "Beautytok Philippines' Rise Of The Anti-Haul", Nylonmanila.com, Nov 18, 2022).

Активно вступає у дериваційні зв'язки інтернаціональний префікс латинського походження **super-** (8 прикладів у нашому дослідженні). Загалом, вчені спостерігають високу активність в словотворенні грецьких і латинських суфіксів, відзначають їх роль на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу (Гармаш, 2005: 94). Словотворче значення елемента **super-** «першокласний» дає йому широкі можливості для використання в мові реклами, економіки, неформального спілкування, а також новітніх технологій – superuser, superloser, super-source quench, information superhighway, superprogrammer, supercomputer. Зареєстровані випадки використання словотворчого префікса **super-** в його первісному значенні «над» – superstital (рекламна веб-

сторінка, що відкривається у браузері над вже відкритими сторінками), а також у значенні «над-великий, всеосяжний» – *supercloud* (єдина обчислювальна система, де користувачі можуть легко отримати доступ до послуг від різних постачальників):

*The answer proposed by the **supercloud** concept is to create another abstraction layer above this that operates agnostically of whatever cloud platform or platforms are running below it. This is the **supercloud**, where applications can be run in containers or virtual machines, interfacing with any cloud platforms underneath. (Bernard Marr, “The Future Of Computing: **Supercloud** And Sky Computing”, Forbes, Apr 4, 2023).*

Широко використовується в значенні «величезний, гігантський; дуже важливий» префікс грецького походження **mega-**, спостерігаються такі одиниці як *megabucks*, *megarepnu*, *megacomputer*, і інші. Крім того, в сфері новітніх технологій префікс *mega-* має і «буквальне» значення – «такий, що складається з мільйону елементів». Мегабайт (*megabyte*), наприклад, це 2^{20} байт, *megaword* – мільйон слів, *megahertz* – мільйон герц, *megacycle* – мільйон періодів (9 прикладів у нашому дослідженні). У зв'язку з цим важливо розрізняти сфери вживання «загального» та «цифрового» значення цього префіксу.

Широко використовується лексичні одиниці з префіксом **micro-**, наприклад, *microprocessor*, *microcomputer*, *microfortnight*, *microserf*, *microLenat*, *microbrowser*, *microchannel*, *microinfluencer*, *microdelivery*, *microworker* тощо. Паралельно, як синонім до префікса *micro-*, вживається і елемент **mini-**, наприклад *minicomputer*, *mini-HOWTO* і інші:

*For some, it would be mortifying to order a pint of milk or single avocado from a shop within walking distance. But a boom in ultra-fast **microdeliveries**, with customers promised goods on their doorstep in minutes, shows many customers feel otherwise. (Louise Eccles “35p for a lemon, £4 for the **microdelivery**”, The Times, May 23, 2021).*

Певна кількість нових слів (6 одиниць у нашому дослідженні, а також значна кількість дериватів) утворилась за допомогою префіксу грецького походження **hyper-** із двома основними значеннями: буквальним – «над», «за», та переносним «занадто, дуже; величезний»: *hyperlink*, *hypertext*, *hyperspace*, *hypermedia*, *hyperlocal*. Високою продуктивністю характеризується префікс **multi-**, утворюючи похідні зі словами, які мають відношення до процесу комп'ютерів і мережевого адміністрування (25 одиниць у нашому дослідженні),

наприклад, *multitasking*, *multicast*, *multilink*, *multimedia*, *multi-mediocrity*, *multimegabit*, *multiuser*, *multiplayer*, *multislacking*, *multipoint*, *multifunction*, *multiprocessor*, *multiplex*, *multi-gyabyte*, *multipath movie*, *multitiered application*, *multi-channel shopping* і т. і.

Крім традиційних суфіксів і префіксів, як вже було відзначено, в афіксальному словотворенні беруть участь і нові (за формою або за значенням) дериваційні елементи – напівافیкси, комбінаційні форми. Фактично поняття «комбінаційна форма» може охоплювати досить широку категорію проміжних елементів, тому дослідники по-різному ставляться до визначення категорії напівافیксів і їх класифікації.

Напівافیксам властиві ознаки обох елементів – і афіксів, і компонентів складних слів. Розглянемо більш детально їх джерела, шляхи і лінгвальний механізм формування. Вихідним матеріалом утворення нових комбінаційних форм можуть слугувати повнозначні слова, а також частини слів, їх фрагменти. Помітну роль при цьому може виконувати аналогія, тобто використання зразка конкретного слова. Наприклад, за аналогією до одиниці “*software*”, за декілька десятиліть було створено неімовірну кількість неологізмів для позначення різноманітних типів програм, від офіційних термінів (*bossware*, *malware*, *shareware*, *spyware*) до напівжартівливих жаргонізмів (*abandonware*, *beerware*, *coasterware*). Варто зазначити, що словотворення за цією моделлю не спиняється і зараз: лише за останні три роки за цією моделлю було створено не менш ніж п'ять неологізмів (*abandonware*, *bossware*, *fearware*, *killware*, *tattleware*).

*Can a company really use computer monitoring tools – known as “**bossware**” to critics – to tell if you're productive at work? Or if you're about to run away to a competitor with proprietary knowledge? Or even, simply, if you're happy? Many companies in the US and Europe now appear – controversially – to want to try, spurred on by the enormous shifts in working habits during the pandemic, in which countless office jobs moved home (Zoë Corbyn “**Bossware** is coming for almost every worker’: the software you might not realize is watching you”, The Guardian, Apr 27, 2022).*

Вплив, якого зазнала англійська мова внаслідок змін в сфері новітніх інформаційних технологій, не обмежується лише появою нових слів і словосполук. Дієвим механізмом утворення нових формантів є аналогія, кількість одиниць, утворених за її допомогою, в англomовному комп'ютерному лексиконі є достатньо значною. Так, внаслідок утворення низки нових одиниць за зразком складного

слова незмінний компонент останнього перетворюється на високочастотний, з'являється нова модель з постійним незмінним компонентом. Отже, процес формантизації других компонентів складних слів сприяє появі нових напівафіксів. Наприклад, продуктивним наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття виявився напівафікс **-speak** (мова, жаргон) з характерною спеціалізацією значення по відношенню до вільного корелята. Він виник як частина авторського неологізму Дж. Оруелла Newspeak і став позначати мову певної сфери діяльності, групи людей, місцевості; жаргон – онлайн-бізнесу, хакерської діяльності, і т. і., наприклад, chatspeak (жаргон людей, що спілкуються у чатах), webspeak, netspeak (жаргон людей, що багато часу проводять в Інтернеті), CEO-speak (жаргон онлайн-бізнесу), techspeak, guruspeak, geekspeak, leetspeak, hackspeak (професійний жаргон хакерів), algospeak (слова, які використовуються в публікаціях у соціальних мережах, щоб уникнути використання інших слів, які алгоритми визнають небезпечними або недоречними). В даному випадку, як бачимо, також має місце процес афіксалізації лексеми, перетворення її на продуктивний афіксоїд:

“Algospeak” is becoming increasingly common across the Internet as people seek to bypass content moderation filters on social media platforms ... Algospeak refers to code words or turns of phrase users have adopted in an effort to create a brand-safe lexicon that will avoid getting their posts removed or down-ranked by content moderation systems. For instance, in many online videos, it’s common to say “unalive” rather than “dead.” (Taylor Lorenz “Internet ‘algospeak’ is changing our language in real time, from ‘nip nops’ to ‘le dollar bean’”, The Washington Post, Apr 8, 2022).

За аналогією до поняття e-commerce виникають слова для позначення інших видів сучасної торгівлі: *d-commerce* (dynamic commerce, dynamic pricing) – продаж товарів і послуг на онлайн аукціонах, *t-commerce* (television commerce) – поєднання технологій електронної торгівлі з інтерактивним телебаченням, *v-commerce* (voice commerce) – проведення електронних трансакцій через комп’ютер або телефон, використовуючи голосові команди, *m-commerce* (mobile commerce) – процес оплати товарів і послуг з мобільного телефону, *a-commerce* (augmented reality commerce) – бізнес купівлі та продажу товарів із використанням технології доповненої реальності, щоб покупці могли бачити предмети в контексті реального життя, перш ніж їх купити:

Let’s then welcome ... A-Commerce, which will soon replace the E-Commerce term. Through AR, retailers can now offer a more interactive and personal experience that will shift the way we shop forever. Of course, brick-and-mortar stores won’t disappear just yet. But for sure we are coming closer to see that happen one day. (Gaston Viau, “The End of the E-Commerce is just around the corner”, Medium.com, Dec 26, 2017).

В англomовному комп’ютерному лексиконі функціонує значна кількість ад’єктивних композитів, створених за моделлю N + Adj., N + PP (12 одиниць у нашому дослідженні). Часте використання другого компонента у серії однотипових утворень сприяє переходу цього форманта до розряду словотворчих засобів. Так, словотворчий елемент **-driven** виник в результаті формантизації других компонентів складних слів; у нього сформувалось узагальнене значення «рухомий; той, що спричиняється до дії певною силою, на яку вказує перший компонент», наприклад, command-driven, database-driven, microprocessor-driven, event-driven, menu-driven, consumer-driven content.

Іншим дериваційним засобом, який виник з аналогічного словотворення, є елемент **-intensive**. Він вживається у складі таких «комп’ютерно маркованих» одиниць, як resource-intensive, memory-intensive, code-intensive, graphics-intensive і має значення «той, що потребує або містить велику кількість того, на що вказує перший компонент».

Активність других компонентів складних слів може ілюструватися словотворчими елементами **-free** (content-free, frames-free) і **-ful(l)** (cachefull, screenfull, bufferfull). Напівсуфікс **-free** зі значенням «той, що не містить, не включає в себе те, що вказано у першому компоненті (похідного слова)» є контекстуальним розвитком давно існуючого елемента, який спочатку означав «вільний від (оплати, податку і т. і.)», наприклад, tax-free або duty-free. Напівсуфікс **-ful(l)** зі значенням «повний того, про що вказано у першому компоненті (похідного слова)», як правило, використовується як елемент мовної гри, внаслідок чого лексеми, створені за його допомогою, зазвичай мають стилістично знижену конотацію і відносяться до жаргонізмів.

Нарешті, словотворчий елемент **-sphere** в значенні «область, сукупність» проявляє себе в утворенні таких «комп’ютерно маркованих» одиниць, як infosphere (метафізична сфера інформації, даних, знань і комунікації), blogosphere (всі блоги в Інтернеті та люди, які їх пишуть або читають), twitosphere (Інтернет-спільнота мережі Twitter) та manosphere (широка мережа веб-сайтів, блогів

і онлайн-форумів з питань, пов'язаних з чоловіками та маскуліністю):

*But within just a few months, Futrelle was attracting a significant female audience: women eager to learn what men were getting up to online but put off by the prospect of trudging through the **manosphere** themselves. (Peter C. Baker "Hunting the **Manosphere**", *The New York Times*, 13 June 2017).*

В останні десятиріччя широко використовуються дериваційні засоби, утворені на базі грецьких слів (cyber-, info-, tele-). Одиниці з префіксальними елементами **cyber-** («електронний, кібернетичний»), **info-** («інформаційний; пов'язаний з інформаційною технікою»), **tele-** («пов'язаний з використанням телекомунікаційних технологій») поповнюють словниковий склад англійської мови у зв'язку з бурхливим розвитком електронної революції і необхідністю номінації нових явищ, які вона викликала до життя, наприклад, cyberbalkanization, cyberbusiness, cyberchondriac, cyberdefender, cyberflashing, cybergripping, cyberhoarding, cyberloafing, cybermedia, cyberpiracy, cyberrevolution, cybersoldier, cybersquatting, cybervigilantism; infocentre, infosphere, infoslave, infotech, infowar; telebanking, teledildonics, telematics, teleshopping, teletherapy:

*The program started through a community assessment in August 2021 that found access to behavioral health resources as an urgent need, Metta said. Initially, officials put **teletherapy** equipment in both schools and weren't sure what the result would be, she added. (Kristi Eaton, "Behavioral **teletherapy** for students in rural Maine brings 'hope to the hallways'", *The Maine Monitor*, May 27, 2023).*

Формування нових дериваційних засобів базується також на псевдоморфемах, які 1) омонімічні з існуючими в мові лексемами або з «мертвими» афіксами; 2) є результатом довільного морфемного розкладу існуючих лексичних одиниць або результатом фрагментації лексем у зв'язку з їх участю в певних словотворчих процесах (телескопія, скорочення) (Зацний, 1999: 61; Снікєєва, 1999: 59).

Особливою активністю у префіксації відзначається новий дериваційний елемент **e-** (ініціальне скорочення від слова electronic), який вперше було вжито в слові e-mail. Цей префікс позначає пов'язаність з комп'ютерною і телекомунікаційною технікою і вживається переважно з іменниками: e-cash, e-currency, e-affectionate, e-alphabet, e-athlete, e-bail, e-apathy, e-mall, e-money, e-zine, e-wallet, e-textile, e-mentor, e-skin, e-waste:

*The explosion of **e-waste** highlights its dual (and dueling) identities as both environmental scourge*

*and potential economic resource. Though often laced with lead, mercury or other toxic substances, laptops and phones also contain valuable elements like gold, silver and copper. Yet barely 20 percent of the world's **e-waste** is collected and delivered to formal recyclers. (Brook Larmer, "**E-Waste** Offers an Economic Opportunity as Well as Toxicity", *The New York Times*, Jul 5, 2018).*

Слід відзначити, що словотворчі афікси, що розглядалися вище (cyber-, mega- super-, tele-, techno-, e-, dot- та інші) як такі з'явилися в результаті так званого процесу «семантико-функціонального переродження», що складається з двох ступенів, коли «на ініціальній стадії лексична одиниця підлягає семантичній трансорієнтації, яка відбувається із залученням до її семантики техногенного компонента значення. На заключній стадії зазначеного процесу, техно-перероджена одиниця набуває функціонального статусу словотворчого елемента і надалі залучається до системних відносин в межах комп'ютерної терміносистеми в якості компонента структури» (Махачашвілі, 2008: 48).

Також, внаслідок процесу «семантико-функціонального переродження», мовні одиниці продовжують функціонувати паралельно на різних рівнях мовної системи. Як відзначають дослідники, «монофункціональні словотворчі елементи cyber-, mega-, super-, hyper- можуть перетворюватися у біфункціональні шляхом власної лексикалізації» (Гармаш, 2005: 125). Таким чином, має місце так звана «функціональна омонімія» (Зацний, 1999: 76) мовних одиниць, що свідчить про дуалістичний характер розвитку комп'ютерного лексикону.

Висновки. Дослідивши використання традиційних і нових афіксальних засобів англійської мови у творенні одиниць сфери новітніх технологій, слід відзначити, що система афіксації перебуває в динамічному русі, поєднуючи використання «старих» афіксів і нових словотворчих елементів – афіксів, напівафіксів і комбінаційних форм.

Як свідчить наше дослідження, серед одиниць комп'ютерного лексикону, створених за допомогою афіксації, не можна впевнено визначити найбільш продуктивний спосіб словотвору. Всі три головні компоненти комп'ютерної лексики – терміни, професіоналізми і професійні жаргонізми – представлені відносно рівними долями (терміни – 35%, жаргонізми – 35%, професіоналізми – 30%). Це доводить, що афіксація, представлена суфіксацією і префіксацією, є одним із найбільш продуктивних способів словотвору і посідає друге місце за кількістю нових слів після словоскладання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гармаш О.Л. Системність словотвору англійської мови та інноваційні процеси : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / О.Л. Гармаш – Запоріжжя, 2005. 188 с.
2. Єнікеєва С.М. Формування і функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / С.М. Єнікеєва – Запоріжжя, 1999. 178 с.
3. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : дис. д-ра філ. наук : 10.02.04 / Ю.А. Зацний – К., 1999. 409 с.
4. Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: Монографія / Р. К. Махачашвілі; Запоріж. нац. ун-т МОН України. – Запоріжжя, 2008. 202 с.
5. Cannon G. Historical Changes and English Word-Formation: Recent Vocabulary / G. Cannon. New York: Lang, 1987. 340 p.
6. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word Formation / H. Marchand. Munich: Beck, 1969. 379 p.

REFERENCES

1. Harmash O. (2005) Systemnist slovotvoru angliiskoi movy ta innovatsiini protsesy [Systematicity of the word formation of the English language and innovative processes]: Ph.D. dissertation: 10.02.04 / Zaporizhzhia. 188 p. [in Ukrainian].
2. Yenikeieva S. (1999) Formuvannia i funktsionuvannia novykh slovotvorchykh elementiv angliiskoi movy [Formation and functioning of new word-forming elements of the English language]: Ph.D. dissertation: 10.02.04 / Zaporizhzhia State University, Zaporizhzhia. 178 p. [in Ukrainian].
3. Zatsnyi Yu. (1999) Rozvytok slovnykovogo skladu suchasnoii angliiskoi movy v 80-ti – 90-ti roky XX stolittia [Development of the vocabulary of the modern English language in the 1980s and 1990s]: Doctor of Science dissertation: 10.02.04 / Kyiv. 409 p. [in Ukrainian].
4. Makhachashvili R. (2008) Lingvofilosofski parametry innovatsii angliiskoi movy v tekhnosferi suchasnogo buttia: Monografiia [Linguistic-philosophical parameters of English language innovations in the technosphere of modern life: Monograph] / Zaporizhzhia, Zaporizhzhia National University. 202 p. [in Ukrainian].
5. Cannon G. Historical Changes and English Word-Formation: Recent Vocabulary. New York: Lang, 1987. 340 p.
6. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word Formation. Munich: Beck, 1969. 379 p.

Світлана ШАБАТ-САВКА,

orcid.org/0000-0002-2658-5567

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) s.shabat-savka@chnu.edu.ua*

УКРАЇНСЬКІ ПАРЕМІЇ ЯК МАРКЕРИ ТОЛЕРАНТНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглянуто комунікативну толерантність як лінгвістичну категорію, що передбачає успішний перебіг процесу спілкування в контексті принципів координації та ввічливості, у ракурсі різнорівневих мовних засобів, що слугують релевантними маркерами репрезентації неконфліктної комунікації, увиразнюють лінгвоментальність та етнокультуру народу. З-поміж конструкцій толерантності, які передають поважливе ставлення мовця до адресата, відтворюють почуття терпимості до його зовнішності, стилю життя та поведінки, схарактеризовано українські паремії – лінгвоментальні формули, фігурально-риторичні синтаксичні конструкції, здатні регулювати процес толерантної інтерації, наповнюючи її українським колоритом і метафоричністю. Зазначено, що в різних дискурсивно-жанрових формах української мови паремійні висловлення, які відповідають тій або тій синтаксичній моделі, використовують для посилення емоційного сприйняття інформації, для налагодження гармонійних взаємин між комунікантами.

На багатому ілюстративному матеріалі окреслено розлогий комунікативно-інтенційний діапазон паремій толерантності, що спрямований на створення шанобливого ставлення до співрозмовника; на формування засад толерантного мовця; на налагодження кооперативної атмосфери спілкування, компромісного розв'язання тих або тих складних питань, уникнення конфліктних ситуацій; стримування агресивної реакції щодо неприйнятності поглядів чи дій з боку співрозмовника; клопотання про мирне співіснування, взаємоповагу та гармонійний розвиток міжособистісних стосунків.

Схарактеризовано паремії, що представлені в структурі спонукальних висловлень, односкладних узагальнено-особових та інфінітивних речень, преференційних конструкцій, складних побудов, побажальних оптативів, які не тільки регулюють мовленнєву взаємодію, а й оприявнюють світоглядні настанови мовця в діалогічному дискурсі – релевантному адресантно-адресатному континуумі реалізації комунікативних інтенцій.

Ключові слова: толерантне спілкування, паремія, мовець, адресат, комунікативна інтенція, українська лінгвоментальність, синтаксис.

Svitlana SHABAT-SAVKA,

orcid.org/0000-0002-2658-5567

Doctor of Philology, Professor,

Head of the Department of Modern Ukrainian Language

Yurii Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) s.shabat-savka@chnu.edu.ua

UKRAINIAN PAROEMIAS AS MARKERS OF TOLERANT COMMUNICATION

The article analyses communicative tolerance as a linguistic category that implies the successful course of the communication process following the principles of coordination and politeness. It also deals with different language means that serve as adequate markers for the representation of non-conflictual communication, as well as the Ukrainian linguistic mentality and ethnocultural peculiarities of the people. Among the language constructions of tolerance, which convey the speaker's respectful attitude towards the addressee and a sense of tolerance towards his appearance, lifestyle, and behaviour, Ukrainian paroemias are characterised by linguistic formulas and syntactic expressions that regulate the process of tolerant communication, filling it with Ukrainian cultural 'flavour' and metaphorical expression. In various discursive-genre forms of the Ukrainian language, paroemic phrases strengthen the emotional perception of information and establish harmonious relationships between communicators.

Many studies outline the following research issues: a wide communicative-intentional range of tolerance-expressive techniques to create a respectful attitude towards the interlocutor; the formation of a tolerant speaker's communicative strategies; creating and maintaining a cooperative atmosphere of communication, a compromise solution of specific complex issues, avoidance of conflict situations; restraining an aggressive reaction to the unacceptability of views or actions on the part of the interlocutor; petition for peaceful coexistence, mutual respect and harmonious development of interpersonal relations.

The article presents paroemias in the structure of persuasive statements, monosyllabic general-personal and infinitive sentences, preferential constructions, complex constructions, and optional structures, which not only regulate speech interaction but also highlight the Ukrainian linguistic mentality and ethnocultural peculiarities, reveal the worldview guidelines of the speaker in the dialogical discourse as a relevant addresser-addressee continuum of verbalising communicative intentions.

Key words: *tolerant communication, paroemia, speaker, addressee, communicative intention, Ukrainian linguistic mentality, syntax.*

Постановка проблеми. У сучасній комунікативно зорієнтованій лінгвістиці толерантність як присутній принцип гармонійного розвитку суспільства та міжособистісних взаємин, як визначальний складник культури спілкування в соціумі, як світоглядна настанова й особистісна риса мовця в контексті його зустрічі з іншою особистістю набуває важливого значення з огляду на нестабільність світових стандартів та домовленостей, на суспільні та особистісні конфлікти, збройні протистояння, міжнаціональну ворожнечу, воєнні дії, що безпосередньо заторкують і нашу державу – Україну, на території якої в ХХІ ст. триває жорстока російсько-українська війна. Як зауважує О. Березняк, «надзвичайно важко сприйняти Іншого в його іншості, визнати за ним право бути інакшим, ніж Я, чинити і думати по-своєму» (Березняк, 2009: 67), проте поважливе ставлення до позиції іншої людини, вміння вчасно стримати конфлікт, уникнути агресивної поведінки, правильно говорити – риси толерантного мовця, що засвідчують його високу культуру ведення діалогу, дискусії, полеміки тощо.

Складність реалізації толерантності зумовлена багатьма чинниками, зокрема світоглядними та ідейними переконаннями людини, її психоемоційним станом, ступенем виховання, рівнем інтелекту. Утім, міжкультурний чи міжособистісний діалог, мирне співтовариство забезпечують стійкий розвиток як людини, так і суспільства загалом. У таких соціально затребуваних процесах йдеться і про комунікативну толерантність – основу міжособистісної комунікації, лінгвістичну категорійну величину, що тісно пов'язана з людською інтеракцією, із двобічною взаємодією комунікантів, які вербалізують свої інтенції в межах кооперативного діалогу, з оперттям на основні правила і конвенції, на різнорівневі мовні засоби, що відображають лінгвоментальність та етнокультуру народу, впливають на розгортання неконфліктного спілкування. Такий лінгвосинергетичний підхід до вивчення мовних ресурсів, зокрема паремій як маркерів вираження толерантності в тих або тих дискурсивно-жанрових формах української мови, забезпечує актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна толерантність здавна перебуває

в дослідницькому полі українських науковців. Учені вивчають термінообшир цього поняття, розглядають його в контексті дотичних категорем (терпимість, коректність, етика, мораль), у ракурсі принципів ввічливості, координації та кооперації, різноманітних мовленнєвих теорій, осердя яких формує мовець як репрезентант релевантних ознак українського менталітету та мовної ідентичності. Варто зауважити, що свої наукові спостереження мовознавці обґрунтовують на витлумаченні толерантності як терпимості «до чужих думок, вірувань, поведінки» (Тарасюк, 2013: 39). На думку О. Столяренко, толерантність – це «готовність прийняти інших такими, якими вони є, повага і визнання рівності кожного індивіда, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення різних поглядів до однієї думки, а також готовність і здатність людини мирно і злагоджено жити, функціонувати і взаємодіяти в різноманітному світі» (Столяренко 2010: 54).

За спостереженнями Г. Яворської та Е. Ларіної, мовна толерантність вербалізує загальний принцип толерантності, що ґрунтується на категоріях філософії, психології та етики. Цілком переконливо дослідники розглядають толерантність у контексті терпимості та політичної коректності, стверджуючи, що терпимість належить до сфери моралі, а поняття «толерантність» і «політична коректність» акцентують прагматичний і соціальний складники безконфліктного співіснування в суспільстві (Яворська, Ларіна, 2016: 105).

Нам імпонують наукові спостереження вчених, які розглядають толерантність як особистісну рису індивіда, його вміння сприймати протилежні думки й погляди, відповідним чином реагувати на них, при цьому залишатися поміркованим і виваженим комунікантом. Так, на думку Л. Залановської, толерантність – здатність індивіда сприймати без агресії думки, що відрізняються від його власних, а також особливості поведінки та зовнішності інших індивідів (Залановська, 2015: 58). Така комунікативна компетентність, безперечно, закладена на ментальному рівні, це той «внутрішній вимір людини», як стверджує Ф. Бацевич, її сформований, вихований, «випле-

каний» когнітивний, психічний, психологічний, емоційний, культурний, естетичний, вольовий та інший «стан душі» (Бацевич, 2012: 241), що експлікується в людській інтеракції, у спілкуванні з іншими людьми, на різних рівнях реалізації міжособистісної толерантності, а саме: «власне» міжособистісному (у безпосередніх і опосередкованих каналах комунікації щоденних контактах з іншими людьми), груповому (у межах сім'ї, трудового колективу, студентської групи тощо), міжгруповому (між установами, організаціями, партіями тощо), внутрішньодержавному, міждержавному та ін. (Бацевич, 2010: 108).

Аналіз толерантності в аспекті мовних засобів, що детермінують перебіг толерантного діалогу, впливають на симетрію та узгодженість інтенцій основних учасників комунікації (адресанта й адресата), – визначальний ракурс нашого дослідження. Як зауважують деякі дослідники, толерантність слугує мовним фільтром, що «накладає певні обмеження на спілкування, поведінку, можливість негативного відношення один до одного» (Яворська, Ларіна, 2016: 104).

Вивчення та систематизація загальноприйнятих та експресивно насажених, фігурально-риторичних мовних засобів, що увиразнюють принцип толерантності в різних дискурсивно-жанрових формах української мови, зокрема і в уснорозмовному дискурсі, належить до актуальних проблем вітчизняного мовознавства. У статті «Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності» Ф. Бацевич, авторитетний вітчизняний дослідник, звертає увагу на важливість вивчення в цьому контексті прислів'їв, приказок, афоризмів, максим, у яких представлена «багатовікова культура неконфліктного толерантного спілкування представників різних етносів». На думку вченого, «вивчення і зіставлення таких мовних пам'яток народної культури в царині проблем комунікації – важливий складник виявлення законів неконфліктного спілкування, притаманних представникам конкретної лінгвокультури» (Бацевич, 2010: 114).

Українські паремії – своєрідні лінгвоментальні формули, універсальні національні знаки культури, експресивні засоби «етнічної й культурної пам'яті, чинники стабілізації, самозбереження мовної системи» (Калько, 2018: 21). Вони маркують національно-мовний світогляд мовця, здатні регулювати процес толерантного спілкування, створюючи його неповторну атмосферу й тональність, наповнюючи комунікативний процес українським колоритом і метафоричністю. Відповідно – потребують ретельного аналізу паремії як синтаксичні конструкції з особливою будовою,

ритмічністю та семантикою, як готові стереотипні формули, що їх використовують мовці в тих або тих ситуаціях толерантного діалогу.

Мета статті – визначити комунікативно-інтенційний зміст паремійних висловлень, що репрезентують толерантність як присутню особистісну рису комунікантів у процесі спілкуванні, схарактеризувати синтаксичну організацію таких конструкцій, визначити їхній функційний потенціал.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Толерантна комунікація ґрунтується на принципах координації та ввічливості й за своєю суттю передбачає поважливе ставлення адресанта до адресата як до рівноправної субстанції в діалогічному дискурсі, терпимість і стримуване почуття до його зовнішності, стилю життя, поведінки, манери спілкування. Засадничі положення толерантності формують доброго, уважного, неконфліктного мовця, який успішно реалізує свої інтенції та з повагою ставиться до співрозмовника, пор.: *Хто людям добра бажає, той і сам має. Живи для людей, поживуть люди і для тебе. Не будь тією людиною, що догори щетиною. Не будь тим, що лізе в тин.* Як стверджує Г. Гнатишак, українська комунікативна свідомість шукає «ідеал у толерантному співбесідникові», що «зумовлено національними рисами комунікативної поведінки – високою товариськістю, високою комунікативною активністю, безкомпромісністю у суперечці, емоційністю і щирістю, прагненням збільшити свій мовний внесок у спілкування, оволодіти комунікативною увагою, комунікативним центризмом» (Гнатишак, 2012: 287).

Процес толерантного спілкування відбувається в межах природної діалогічності, збалансованих очікувань комунікантів, узгодженості їхніх мовленнєвих намірів, симетрії комунікативних ходів. Така комунікація вибудовується на принципах гармонії, поваги, довіри, доброзичливості, рівності та свободи вибору, що яскраво представлено в пареміях, напр.: *Як ми до людей, так люди до нас. Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся. Живи краще, будеш всім милише. Друга шукай, а знайдеш – тримай.*

У контексті психоемоційної готовності до мовленнєвої взаємодії адресант як основний суб'єкт комунікації демонструє свій стиль поведінки в контексті терпимості до іншого світогляду, способу життя, поведінки, звичаїв, виявляє повагу до іншої мовної особистості. Отож бути толерантним у діалогічному дискурсі – «означає провадити емоційно виважену інтеракцію, терпимо та делікатно ставитися до іншої особистості, вміти стримувати

почуття неприйнятності її поглядів, ідей, стилю життя» (Шабат-Савка, 2010: 59). Комуніканти взаємодіють у межах комунікативного кодексу, встановленої системи принципів і правил, передбачаючи свій внесок на кожному етапі діалогу, стежачи за співвідношенням вербальних та невербальних засобів, уникаючи агресивної поведінки та конфліктних ситуацій загалом. Треба зазначити й те, що вся мовленнєва діяльність детермінована національно-культурними чинниками, стереотипними моделями спілкування в контексті української етнокультури та лінгвоментальності народу. В цьому разі діалог – релевантний континуум експлікації інтенцій мовців, спосіб увиразнення їхніх задумів, утілення думок.

Паремії представлені в моделях синтаксично замкнених, стереотипних і легко відтворюваних конструкцій, що вирізняються багатством асоціацій та образності, стійкістю та ритмічною організацією. З одного боку, це мовні знаки, що мають свої парадигматичні особливості та синтаксичну природу, а з іншого, вони слугують мікротекстами, що вербалізують ту або ту інтенцію мовця, створюють експресивність мовлення, його афористичність та сентенційність, лаконічність та природність. Пор.: *Люби ближнього як самого себе! Будеш робити добро – щасливим будеш. Сонце зігріває повітря, друг – душу. Хто батьків поважає, той повік не гине.* Ці «народнопоетичні мініатюри» вирізняються глибиною думки, силою впливу та переконання. Очевидна їхня сугестивність на всіх учасників комунікативного процесу.

У різних дискурсивно-жанрових формах української мови паремійні висловлення як фігурально-риторичні конструкції (синтаксичні експресеми) використовують для посилення емоційного сприйняття інформації. Вони постають як соціальні кліше, як правила, настанови, що регулюють поведінку комунікантів, забезпечують гармонійність інформаційного обміну з опертям на принципи координації та ввічливості. Такий діалогічний дискурс охоплює не тільки адресантно-адресатний континуум, а й розлогий спектр мовленнєвих інтенцій та різноманітних синтаксичних моделей їхніх реалізацій.

Комунікативно-інтенційний зміст паремій толерантності як лінгвоодиниць з яскраво вираженою експресивною оцінкою спрямований на створення шанобливого ставлення до співрозмовника, на формування доброзичливої атмосфери комунікації, її виваженого перебігу, загалом на те, щоб:

– сформуванню доброзичливого та уважного мовця, який уміє керувати процесом комуніка-

ції і з повагою ставиться до адресата мовлення: *Живи так, щоб тобі було добре, а другим ще краще. Хто на тебе каменем, то ти на нього по-християнськи хлібом. Добра людина плаче від радості, а злий – від заздрощів;*

– налагоджувати кооперативну, спокійну, психологічно врівноважену атмосферу спілкування: *Згода будує, а незгода руйнує. Де згода панує, там і горе танцює. З добрими людьми завжди згоди можна дійти;*

– уникати міжособистісних конфліктів. На думку Ф. Бацевича, ухилення від конфлікту – це важливий складник толерантної інтеракції (Бацевич, 2012: 260), що, власне, яскраво представлено в українських пареміях: *Їй кажі: «овес», а вона каже: «гречка». Нехай буде гречка – тільки б не суперечка. Вмієш сказати – вміє і змовчати. Похвалити не вмію, погудити не смію. Сварка до добра не доводить. Сперечатися сперечайся, а сваритися – гріх;*

– йти на компромісне розв'язання тих або тих питань, уміти змінити мову емоцій на аргументоване мовлення, стримувати негативну реакцію: *Краще не сваритися, чим вибачення просити. Ліпше мовчати, ніж сварку почати. Ворогові все віддай, а сам так останься – аби дальше від лиха. Більше слухай, а менше говори;*

– уникати відкритого домінування над співрозмовником, не пригнічувати його образливими висловленнями чи безпідставною критикою: *У чужий монастир зі своїм уставом не ходять. Не копай другому ями, бо сам в ню впадеш. Пильнуй свого носа, а не чужого прося;*

– виявляти стурбованість та співпереживання: *Доброго чоловіка і чуже горе тривожить; Не бажай другому того, чого сам не хочеш. Що тобі не мило, другому не зич;*

– демонструвати шанобливе ставлення до старших людей, до батька та матері: *Слухай старих людей: чужого розуму наберешся і свого не загубиш. Де старий спотикнеться, там нехай молодий добре напнеться. Старе скаже на глум, а ти бери собі на ум. Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько;*

– експлікувати в певних соціально-побутових ситуаціях поважливе ставлення до господаря та господині в їхньому домі: *В чужому домі будь привітливий, а не примітливий. Будьте, як дома, а поводьтесь, як в гостях; в гостину збирайся, але вдома пообідати не забувай;*

– бути байдужим до чиєїсь поведінки, не звертати уваги на якісь проблеми співрозмовника, таким чином демонструючи толерантність як байдужість, як розширення власного досвіду, що дає

змогу «не тільки поважати чужу позицію, але й змінювати свою в результаті критичного діалогу» (Молчанова, 2013: 35) чи переосмислення побаченого / почутого: *Бас гуде, скрипка грає, Іван мовчить, та все знає. Не моє просо, не мої горобці, не буду відганяти. Моє діло теляче: наївся і в хлів. Хоч ти іди в ліс по дрова, а я буду дома, хоч я піду в ліс по дрова, а ти будь дома;*

– дбати про мирне співіснування, взаємоповагу та гармонійний розвиток міжособистісних взаємин: *Не чини лихого, не бійся нікого. Поклоном спину не напружиш, шиї не звихнеш. Поважай всіх, хто старший за тебе.*

Використання паремійних висловлень в усно-розмовному дискурсі знижує агресію мовців, сприяє налагодженню кооперативного діалогу, впливає на його неконфліктний перебіг у межах мовностильової норми. С. Богдан звертає увагу на те, що талант кожного мовця полягає у вмінні вибрати із традиційного для українців мовного етикету «доречну формулу залежно від ситуації, у якій перебуває людина, урахувавши специфіку адресата (його вік, стать, характер взаємин, їх тривалість), умови спілкування (де, коли і за яких обставин це відбувається), регіональні особливості, стиль» (Богдан, 1998: 17).

Паремії, що сприяють розвитку безконфліктної інтеракції, реалізують різні за будовою та комунікативною настановою висловлення, проте, за нашими спостереженнями, найтипівішими в плані вербалізації толерантних інтенцій виступають спонукальні конструкції, головний член яких виражений грамами наказового способу. Варто зазначити, що такі висловлення здебільшого належать до односкладних узагальнено-особових речень і становлять лінгвоментальні формули життєвого досвіду та повчальних максимумів, де всі компоненти змісту (адресант, адресат, їхній психоемоційний стан, час, простір) мисляться узагальнено, мають стосунок до всіх учасників толерантного спілкування. Напр.: *Роби другим добро – будеш сам без біди. Ворога напій, накорми, ще й дорогу покажи. Поважай старого, тобі теж бути старим.*

Спонукальні паремійні висловлення вербалізують інтенції категоричного та сугестивного спонукування, зокрема наказ, прохання, пораду, застереження, пор.: *Мовчи та мак товчи: мовчанка не шкодить. Знай, хто роком старший.* Дуже часто такі паремії мають окличну інтонацію, що створює їхню високу експресивність та виразну сугестивність: *Мовчи і потакуй, а не перескакуй!*

Щоб уникнути конфлікту, образливих висловлень у стосунку до іншої особистості, мовці вико-

ристовують паремії, синтаксично репрезентовані загальнозаперечними конструкціями. Напр.: *З чужої біди не смійся! Не поспішай карати, поспішай милувати.*

Особливості толерантного поводження передають і преференційні висловлення, змістовий обшир яких втілює прагнення мовця показати превалювання кооперативного діалогу, перевагу гармонійних міжособистісних стосунків, без застосування тиску та насилля щодо адресата мовлення: *Ліпше серце не кивати, аніж його роздирати. Ліпше з розумним у біді, ніж з дурним у добрі. Краще полин їсти, як з нелюбом за стіл сісти.* Маркерами втілення інтенції переваги в таких конструкціях слугують прислівникові компаративи (краще, ліпше, легше та ін.).

У пареміях, побудованих за моделлю інфінітивного речення, експлікується намір мовця виконати дію, необхідну для успішного перебігу толерантної комунікації, пор.: *Вклонитися – голова не відвалиться! Сіяти добро – добро і пожинати.*

Багатоаспектна презентація толерантності, її обґрунтування та важливість для успішних міжособистісних взаємин характеризує паремії, побудовані за зразком складного речення (складносурядного, складнопідрядного, складного безсполучникового, складного речення з різними видами синтаксичного зв'язку), напр.: *Свій не свій, а в горох не лізь. Хто свою матір поважає, той і чужу не образить. Хто людям добра бажає, той сам його здобуває. Шануй старих – молоді тебе пошанують. Ніхто не банував, що змовчав, лиш за тим, що сказав.*

У процесі толерантного спілкування важливу роль відіграють доброзичливі побажання, щирі зичення одне одному добра, здоров'я, усіх людських благ. Напр.: *Будь здорова, як вода, багата, як земля, щаслива, як зоря! Дай, Боже, йому панувати – на золотих кріслах возсідати! Щоб тобі добро було! Аби вам скрізь сонце світило! Най вас Бог благословить та веселить!* Такі оптативи, що виражають інтенції-благопобажання, – своєрідні лінгвоментальні формули, які вивисують магію мовленого слова, вияскравлюють щирісердні людські почуття та благородні прагнення.

Висновки. Процес толерантного спілкування, що ґрунтується на принципах координації та ввічливості, на збалансованих очікуваннях комунікантів, на узгодженості їхніх мовленнєвих намірів, детермінований пареміями – фігурально-риторичними синтаксичними конструкціями, що не тільки регулюють безконфліктну інтеракцію, а й утілюють українську лінгвоментальність та етнокультуру, оприявнюють світоглядні настанови

мовця в діалогічному дискурсі – релевантному адресантно-адресатному континуумі реалізації інтенцій.

Комунікативно-інтенційний зміст паремійних конструкцій як лінгвоодиниць з яскраво вираженою експресивністю та емоційністю спрямований на створення шанобливого ставлення до співрозмовника, на терпимість до його стилю

поведінки та спілкування, на формування доброзичливої атмосфери комунікації, її виваженого неконфліктного перебігу. Багатий синтаксис вербалізації інтенцій толерантності засвідчує природність їхнього використання та розлогий функційний потенціал у різних дискурсивно-жанрових формах української мови, що виформовує сферу наших подальших наукових студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Філософсько-культурологічні проблеми мови і комунікації*. 2010. № 5. С. 108–119.
2. Бацевич Ф. Прикладний аспект комунікативної толерантності: засади міжособистісного спілкування. *Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект*: колективна монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2012. С. 240–262.
3. Березняк О. Проблема толерантності у комунікативній філософії. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософські науки*. 2009. Вип. 12. С. 67–73.
4. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К. : Рідна мова, 1998. 475 с.
5. Гнатишак Г. Аксиологічний вимір комунікативних стратегій толерантності. *Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект*: колективна монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2012. С. 263–289.
6. Залановська Л. І. Методологія дослідження компонентів міжетнічної толерантності. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2015. Т. 20. Вип. 2 (36). Ч. 2. С. 58–68.
7. Калько В. В. Знакова природа паремії. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (42), Issue: 149. Budapest, 2018. P. 19–22.
8. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
9. Столяренко О. Проблема формування толерантних міжособистісних стосунків у молодіжному середовищі. *Рідна школа*. 2010. № 11. С. 54–60.
10. Тарасюк Л. С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. *Гуманітарний часопис*. 2013, № 1. С. 39–44.
11. Українські прислів'я та приказки / Упор. С. В. Мишанич та М. М. Пазяк. К. : Вид-во худ. літ, 1984. 390 с.
12. Шабат-Савка С. Т. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій. *Мандрівець*. 2010. № 6 (90) листопад – грудень. С. 59–63.
13. Яворська Г. Х., Ларіна Е. В. Мовна толерантність у контексті соціально-гуманітарних наук (частина 1). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2016. № 20. Т. 1. С. 103–106.

REFERENCES

1. Batsevych F. (2010) Lihvokulturni aspekty komunikativnoi tolerantnosti [Linguocultural aspects of communicative tolerance]. *Filosofsko-kulturolohichni problemy movy i komunikatsii – Philosophical and cultural problems of language and communication*, 5. 108–119. [in Ukrainian].
2. Batsevych F. (2012) Prykladnyi aspekt komunikativnoi tolerantnosti: zasady mizhosobystisnoho spilkuvannia [Applied aspect of communicative tolerance: foundations of interpersonal communication]. *Tolerantnist yak sotsialno-kulturnyi fenomen: svitohliadno-metodolohichni aspekt: kolektyvna monohrafiia*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka – Tolerance as a socio-cultural phenomenon: worldview-methodological aspect: collective monograph. Lviv: Ivan Franko LNU, 240–262. [in Ukrainian].
3. Berezniak O. (2009) Problema tolerantnosti u komunikativnii filosofii [The problem of tolerance in communicative philosophy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Filosofski nauky – Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical sciences*, 12. 67–73. [in Ukrainian].
4. Bohdan S. (1998) Movnyi etyket ukraintsiv: tradytsii i suchasnist [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. Kyiv: Ridna mova. [in Ukrainian].
5. Hnatyshchak H. (2012) Aksiolohichni vymir komunikativnykh stratehii tolerantnosti [Axiological dimension of communicative tolerance strategies]. In *Tolerantnist yak sotsialno-kulturnyi fenomen: svitohliadno-metodolohichni aspekt: kolektyvna monohrafiia*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. – Tolerance as a socio-cultural phenomenon: worldview-methodological aspect: collective monograph. Lviv: Ivan Franko LNU, 263–289. [in Ukrainian].
6. Zalanovska L. (2015) Metodolohiia doslidzhennia komponentiv mizhetnichnoi tolerantnosti [Methodology of studying the components of interethnic tolerance]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova. Psykholohiia – Bulletin of I. I. Mechnikov ONU. Psychology*, 20(2), 58–68. [in Ukrainian].
7. Kalko V. (2018) Znakova pryroda paremii [The symbolic nature of paroemias]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI(42), 149. 19–22. [in Ukrainian].

8. Molchanova A. (2013) Tolerantnist yak tsinnisna osnova profesiinoi diialnosti pedahoha: posibnyk [Tolerance as a value basis of a teachers professional activity: manual]. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy – Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].

9. Stoliarenko O. (2010) Problema formuvannia tolerantnykh mizhosobystisnykh stosunkiv u molodizhnomu sere-dovyshchi [The problem of forming tolerant interpersonal relationships in the youth environment]. Ridna shkola, 11. 54–60. [in Ukrainian].

10. Tarasiuk L. (2013) Problema kultury tolerantnosti v suchasnomu suspilstvi [The problem of the tolerance culture in contemporary society]. Humanitarnyi chasopys – Humanitarian journal, 1. 39–44. [in Ukrainian].

11. Ukrainski prysliv'ya ta prykazky [Ukrainian paroemias and proverbs] / Upor. S. V. Myshanych ta M. M. Paziak. K. : Vyd-vo khud. lit, 1984. 390 p. [in Ukrainian].

12. Shabat-Savka S. (2010) Tolerantne spilkuvannia yak sposib vyrazhennia komunikatyvnykh intentsii [Tolerant communication as a means of expressing communicative intentions]. Mandrivets, November – December, 6, 90. 59–63. [in Ukrainian].

13. Yavorska H., & Larina E. (2016) Movna tolerantnist u konteksti sotsialno-humanitarnykh nauk (chastyna 1) [Language tolerance in the context of social and humanitarian sciences (part 1)]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology, (20), V. 1, 103. [in Ukrainian].

УДК 81-13

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-34>**Ірина ШВЕЦОВА,***orcid.org/0000-0002-6801-5204**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови у судноводінні
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) phd.shvetsova@gmail.com*

МЕТОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ І УПРАВЛІННЯ МОРСЬКИМИ СУДНАМИ

У статті визначено необхідність цілісного уявлення про систему педагогічного процесу формування іношомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти. Метою статті визначено розкрити зміст методологічних підходів, що забезпечують формування іношомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти. У статті здійснено міждисциплінарний вимір проблеми системного формування іношомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти. Обґрунтовано, що основними методологічними підходами, які визначають загальну стратегію розв'язання проблеми є: комунікативний підхід – сприяє розвитку практичних умінь володіння іноземною мовою як засобом формування іношомовної комунікативної компетентності певного рівня; особистісно-орієнтований – враховує особистісні якості, здібності здобувачів освіти, системний – дає змогу розглядати формування іношомовної компетентності здобувачів освіти як систему, культурологічний – сприяє формування іношомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти, готовності до розвитку культури сприйняття полікультурності світу та міжкультурної комунікації, компетентнісний – передбачає формування умінь використовувати іношомовну комунікативну компетентність у процесі виробничої практики, технологічний – забезпечує застосування педагогічних технологій. У роботі доведено, що використання зазначених методологічних підходів забезпечує цілісне уявлення про модель системи педагогічного процесу, що передбачає формування іношомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти, здатних до постійного професійного вдосконалення.

Ключові слова: методологічні підходи, іношомовна комунікативна компетентність, фахівці з навігації і управління морськими суднами.

Iryna SHVETSOVA,*orcid.org/0000-0002-6801-5204**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the English Language Department for Deck Officers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) phd.shvetsova@gmail.com*

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF SPECIALISTS IN NAVIGATION AND SHIP HANDLING

The article identifies the need for a holistic view of the system of pedagogical process of forming foreign language communicative competence of specialists in navigation and ship handling in the context of life-long learning. The purpose of the article is to reveal the content of methodological approaches that ensure the formation of foreign language communicative competence of specialists in navigation and ship handling in the context of lifelong learning. The article deals with the interdisciplinary dimension of the problem of systematic formation of foreign language communicative competence of specialists in navigation and ship handling in the context of life-long learning. It is substantiated that the main methodological approaches that determine the overall strategy for solving the problem are: communicative approach – promotes the development of practical foreign language skills as a means of forming foreign language communicative competence of a certain level; personality-oriented – takes into account the personal qualities and abilities of students, systemic – allows to consider the formation of foreign language competence of students as a system, cultural – promotes the formation of foreign language communicative competence of students, readiness to develop a culture of perception of the multiculturalism of the world and intercultural communication, competence – involves the development of skills to use foreign language communicative competence in the process of industrial practice, technological – provides

the use of pedagogical technologies. The paper proves that the use of these methodological approaches provides a holistic view of the model of the pedagogical process system, which involves the formation of foreign language communicative competence of specialists in navigation and ship handling in the context of life-long learning, capable of continuous professional development.

Key words: *methodological approaches, foreign language communicative competence, specialists in navigation and ship handling.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта покликана забезпечити формування компетентного фахівця, який володіє знаннями та навичками, що визначають його конкурентоспроможність на ринку праці. Цілісне уявлення про систему педагогічного процесу формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти передбачає використання ефективних методологічних підходів.

Аналіз досліджень. Реалізація будь-якого дослідницького завдання передбачає вибір методологічних підходів, які визначають загальну мету і стратегію вирішення проблеми. У сучасній літературі з цієї проблематики достатньо уваги приділяється шляхам переходу від традиційної до інноваційної організації процесу формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців на основі компетентнісного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, інтегративного, ситуативно-тезаурусного, синергетичного підходів тощо (Горбатюк, 2023), (Білан, 2023), (Римарчук, 2019); (Демченко, 2014), (Дудікова, 2018); (Желясков, 2020).

Серед вітчизняних і зарубіжних праць основна увага приділяється виділенню основних підходів, які визначають загальну технологію розв'язання проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності, та додаткових підходів, які описують механізми реалізації основних підходів. З огляду на визначену домінанту можна виокремити основні (акмеологічний, системний, компетентнісний, технологічний) та додаткові (діяльнісний, модульний, контекстний, рефлексивний) підходи до уточнення змісту, форм і засобів формування іншомовної комунікативної компетентності.

Метою статті є розкриття змісту методологічних підходів, що забезпечують цілісне уявлення про систему педагогічного процесу, що передбачає формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу Методологічна концепція нашого дослідження являє собою реалізацію наукових підходів у їх взаємозв'язку в контексті вирішення проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців

з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти, зокрема *комунікативного; контекстного; особистісно-орієнтованого; системного; культурологічного, праксеологічний, технологічний, компетентнісний.* Логіка викладу підводить до аналізу цих наукових підходів та їх ролі у формуванні іншомовної комунікативної компетентності фахівців.

Одним з найбільш ефективних методологічних підходів до формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами є *комунікативний підхід*, який передбачає організацію освітньої діяльності на основі стійкого залучення суб'єктів взаємодії до комунікації. Вибір цього підходу до формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами обґрунтований тим, що він рекомендований Міжнародною морською організацією. Основою комунікативного підходу є практика, на якій він ґрунтується: мова як практичний інструмент для спілкування; навчання, орієнтоване на особистість; викладання англійської мови через англійську;-навчання студентів через активне залучення; виконання навчальних завдань, що відображають реальне спілкування (IMO Model Course 3.17, 2020: 210).

Варто зазначити, що ефективність такого підходу пояснюється також мовленнєвою активністю курсантів та їх особистою зацікавленістю у безпосередньому вирішенні комунікативних завдань лише тими одиницями мови та моделями спілкування, які зумовлені обставинами спілкування відповідно до їх професійної спрямованості.

Особистісно-орієнтований підхід є важливим у підготовці до професійної діяльності, оскільки на основі цього підходу зміст освіти трансформується через перетворення в особистісне ставлення до процесів, об'єктів і явищ навколишньої дійсності, що є необхідним для розуміння майбутньої професійної діяльності (Дудікова, 2018). Формування готовності майбутніх судноводіїв до професійної комунікативної взаємодії на засадах особистісно-орієнтованого підходу передбачає створення оптимальних умов для самовдосконалення та самореалізації особистості курсанта, встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин в

освітньому середовищі морського університету, а також ставлення до курсанта як до цілісної особистості (Желясков, 2020: 189).

Особистісно-орієнтований підхід ґрунтується на таких принципах:

1) забезпечення особистісно значущого емоційного контакту між викладачем і студентом, природного міжособистісного спілкування на засадах співпраці, співтворчості, взаємоповаги та взаєморозуміння; створення умов для реалізації та самореалізації особистості (навчання у співпраці, проблемне навчання, проектна діяльність тощо);

2) накопичення знань, умінь і навичок не стільки як самоціль (кінцевий результат), скільки як ефективний засіб реалізації творчих здібностей студентів; мотивація до успіху через аналіз як результату навчальної діяльності, так і процесу та способу його досягнення;

3) стимулювання самостійного вибору та відбору найбільш значущих для кожного студента способів опрацювання нового навчального матеріалу з урахуванням розмаїття його типів, видів і форм;

4) формування у студентів бажання і вміння самостійно здобувати знання, здійснювати пошук інформації в різних джерелах іноземною мовою і застосовувати нові знання, розвивати прагнення до творчості і саморозвитку; сприяє усвідомленню студентами власних комунікативних можливостей, своєї мовної особистості.

Особистісно-орієнтований підхід сприяє розвитку ціннісно-сислової інтерпретації комунікативної поведінки здобувачів освіти, перетворенню загальних етичних принципів у систему особистісних орієнтирів, оптимальному залученню всіх проявів особистості (свідомості, емоцій, волі) до навчальної діяльності (Олексенко, Решетняк, 2018).

Тому в рамках дослідження важливим є особистісно-орієнтований підхід у системі формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти: стиль спілкування, заснований на педагогіці співробітництва; орієнтація на створення позитивної атмосфери під час активної роботи студентів (в парах, групах, кооперативно) на всіх етапах заняття; оволодіння навичками самостійної роботи, а також розвиток навичок планування, організації; розвиток уміння працювати самостійно. Важливим для реалізації цього підходу є створення атмосфери успіху, активізація утвердження суб'єктивного досвіду власного «Я» фахівця, врахування психофізіологічних особливостей здобувача вищої освіти, його

інтересів, ціннісних орієнтацій, індивідуального стилю навчальної діяльності та робота в ситуації індивідуального вибору (темпу навчальної діяльності, типу завдань, способу вивчення матеріалу). Для ефективної реалізації особистісно-орієнтованого підходу до формування іншомовної комунікативної компетентності, на нашу думку, найбільш ефективними є використання активних та інтерактивних технологій навчання; побудова практичних занять на діяльній основі у формі дебатів, дискусій, форумів).

Обґрунтування *системного підходу* як методологічної стратегії педагогічних досліджень, зумовлено дослідженням провідними вченими-дидактами А. Алексюком, Ю. Бабанським, В. Беспальком, В. Бондарем, Л. Вікторовою, С. Гончаренком, Т. Ільїною, В. Краєвським, Н. Кузьміною та іншими системної природи педагогічних явищ і процесів.

Науковці визначають системний підхід як комплексне дослідження найбільш суттєвих закономірностей, розвиток явища як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Системний підхід створює цілісне уявлення про досліджувані об'єкти і явища, дає можливість оцінити взаємозв'язки між елементами системи, дозволяє проаналізувати залежність результату освітньої діяльності від факторів, що його зумовили, і використовується для організації та оптимізації педагогічного процесу, що можливо завдяки сукупності елементів системи, наявності зв'язків між ними, цілісності та завершеності елементів системи (Олексенко, Решетняк, 2018: 73–74).

Система будь-якого дослідження передбачає наявність моделі, у нашому дослідженні це система формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти. Це відображення механізму формування вищезазначеної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами у процесі фахової підготовки; розроблена методика формування професійної іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти у процесі фахової підготовки, як інтегрована методична система, що охоплює найбільш раціональні технології і форми навчання (активні методи навчання, проблемно-розвивальні, тренінгові, ігрові, проектні технології тощо). Виявлено, що спільним для наукових досліджень є ставлення до організації освітнього процесу як до цілісного процесу з інтегративними (системними) якостями.

У системі формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти важливе значення для визначення шляхів і тенденцій розвитку міжкультурної компетентності студентів має *культурологічний підхід*. Така актуальність, на думку вчених (І. Зязун, М. Сотер, Н. Теличко, Д. Коровій, Г. Чередниченко) визначається потребою встановлювати контакти з представниками інших культур у процесі роботи і життя на судні. Культурологічний підхід, на думку Н. Теличко, є основою формування лінгвокультурологічної іншомовної компетентності і передбачає вивчення загальнотеоретичних засад розвитку полікультурної мовної особистості у процесі спільного вивчення мов, культур і цивілізацій; акцентує увагу на ціннісно-орієнтованому змісті культурологічної освіти мовами навчання та досліджує спектр соціалізуючого впливу іншомовного спілкування студентів; дозволяє визначити принципи культурологічної освіти мовами навчання з урахуванням соціокультурного контексту їх вивчення; дозволяє вирішити проблеми відбору культурологічного матеріалу для навчальних цілей, його структурування для різних навчальних контекстів та розробки технології експертного оцінювання культурологічного змісту навчальної літератури (Теличко, 2016).

Культурологічний підхід оптимізує підготовку майбутніх моряків у крос-культурному контексті морської діяльності (Желясков, 2020:189), а це активізує необхідність розгляду процесів, що відбуваються в процесі взаємодії та взаємовпливу культур – міжкультурної комунікації, яка є важливим чинником регулювання як внутрішнього життя, так і відносин між країнами.

Вивченням ролі *праксеологічного підходу* в контексті професійного розвитку фахівців займалися І. Василиків, Н. Грицик, Т. Скорик. Аналізуючи довідкову літературу (вікіпедія, словник Merriam-Webster), термін «праксеологія» та «праксиологія» (від грец. *πράξις* – дія та грец. *λογία*) – мова, вчення) – галузь досліджень, що вивчає людську діяльність, зокрема в аспекті її ефективності.

Праксеологічний підхід розглядається як один із базових підходів у формуванні професійної успішності, науковці акцентують увагу на його можливостях щодо організації ефективної освітньої. Це забезпечує реалізацію функцій, спрямованих на вдосконалення особистості в контексті її соціальної та професійної успішності та вирішення основних завдань у педагогічних діях: раціональне поєднання теорії і практики для реалізації освітніх завдань; визначення оптимальних

педагогічних умов для ефективної педагогічної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; реалізація ідей оновлення освітнього середовища з пріоритетом суб'єкт-суб'єктної взаємодії; якісні зміни у змісті та технологіях навчання у вищих навчальних закладах, спрямовані на розвиток здатності до самостійної професійної діяльності (Скорик, Грицик, 2023).

Отже, праксеологічний підхід передбачає результати діяльності, зокрема сформованість знань, умінь і практичних навичок, готовність до практичної діяльності та професійного зростання. Вважаємо, що такий підхід є важливим у системі формування професійної іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти так як передбачає налаштування на успіх, самовдосконалення і самореалізацію, цілеспрямований на здійснення професійної дії з урахуванням соціальних вимог, цілей та інтересів. Це неперервне вдосконалення рівня професійних і теоретичних знань та навичок, що дозволяє кваліфіковано та ефективно виконувати свої обов'язки.

Компетентнісний підхід в освіті досліджували В. Афанасьєв, А. Бермус, С. Вітвицька. Науковці визначають компетентнісний підхід як один з основних в освітній діяльності, який спрямований на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей (знань, умінь, навичок, здатностей тощо). Результатом такого процесу є формування загальної та професійної компетентності у певній сфері діяльності, а в рамках нашого дослідження – у формуванні іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти.

Згідно з основними положеннями компетентнісного підходу, головною метою професійної освіти є підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня та спеціальності, який є конкурентоспроможним на світовому ринку праці та сформованість умінь використовувати іншомовну комунікативну компетентність у процесі виробничої практики. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», компетентність – це «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти».

За визначеннями І. Смирнової, саме компетентнісний підхід допомагає ефективно формувати

професійні інтереси, мотиви, потреби, готовність продуктивно діяти в соціумі, оскільки названий методологічний підхід має на меті поєднання розвитку інструментальної й морально-ціннісної сфер особистості (Смирнова І., 2018). Основною метою компетентнісного підходу є освіта, спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, завдяки яким фахівець успішно реалізує свої здібності в різних видах діяльності. Підхід орієнтує на пріоритетну спрямованість на уміння вчитися, здатність до самоосвіти, саморозвитку самовизначення, самореалізація, соціалізація та розвиток особистості.

Важливість впровадження *технологічного підходу* обгрутовано у працях науковців: В. Беспалько, А. Каленського, В. Курила, Г. Щуки, В. Якуніна. Ознаками технологічного підходу є системність, науковість, концептуальність, відтворюваність, діагностичність, ефективність, умотивованість, інформаційність, оптимальність. Технологічний підхід визначає наявність кінцевої мети, поетапну процедуру її досягнення через структурування навчальної інформації, послідовне використання дидактичних засобів і форм. Технологічний підхід характеризує спрямованість навчальної діяльності на оптимізацію, забезпечує відповідність результату діяльності поставленим цілям, гарантує високі результати навчальної діяльності (Олексенко, Решетняк, 2018: 75–76).

Особливості застосування технологічного підходу в навчанні англійської мови у процесі професійної підготовки описали у своїх дослідженнях І. Руснак, М. Василик. Науковцями встановлено, що до найбільш ефективних технологічних підходів у навчанні англійської мови належать застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами, дистанційні курси іноземних мов, створення презентацій у програмному середовищі Open Office Impress, Microsoft Power Point, використання ресурсів всесвітньої мережі Internet. Головними напрямками у розвитку та використанні педагогічних інноваційних технологій є: розроблення інтенсивних методів навчання, навчальних курсів і програм та системи модульного навчання; науково-методичне забезпечення освітнього про-

цесу; комплексні діагностичні методики, тести з професійної орієнтації, методики соціально-психологічної оцінки (Руснак, Василик, 2022).

Технологічний підхід визначає досягнення кінцевої освітньої мети через структурування навчального матеріалу, доцільність вибраних та використаних дидактичних засобів і форм, що спрямований на оптимізацію освітнього процесу, а також гарантує високі результати освітньої діяльності.

Висновки. Міждисциплінарний вимір проблеми системного формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти обумовлює необхідність розгляду даної проблеми в системі орієнтирів, заданих різними методологічними підходами. Основними методологічними підходами, які визначають загальну стратегію розв'язання проблеми є: *комунікативний підхід* – сприяє розвитку практичних умінь володіння іноземною мовою як засобом формування іншомовної комунікативної компетенції певного рівня; *особистісно-орієнтований* – враховує особистісні якості, здібності здобувачів освіти, *системний* – дає змогу розглядати формування іншомовної компетентності здобувачів освіти як систему, *культурологічний* – сприяє формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти, готовності до розвитку культури сприйняття полікультурності світу та міжкультурної комунікації, *праксеологічний* – сприяє формуванню іншомовної комунікативної компетентності, налаштуванню на успіх, самовдосконаленню і самореалізації, *компетентнісний* – передбачає формування умінь використовувати іншомовну комунікативну компетентність у процесі виробничої практики, *технологічний* – забезпечує застосування педагогічних технологій. Таким чином, використання зазначених методологічних підходів забезпечує цілісне уявлення про модель системи педагогічного процесу, що передбачає формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців з навігації і управління морськими суднами в умовах неперервної освіти на компетентнісній основі, здатних до постійного професійного вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демченко Д. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів засобами іноземної мови у фаховій підготовці : монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С, 2014. 213 с.
2. Дзюбенко Ю. В. Особливості технологічного підходу до навчального процесу у вищій школі як провідного засобу його оптимізації. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2007. № 3 (21). Ч. 1. С. 138–147. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/11014/1/24.pdf> (дата звернення: 12.10.2017).
3. Дудікова Л. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних університетах: теорія і практика : монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 488 с.

4. Желясков В. Я. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах до професійної комунікативної взаємодії: дис.... д-р пед. наук: 13.00.04. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2020. 545 с.

5. Олексенко О. О., Решетняк І. О. Методологічні підходи до формування фахової іншомовної комунікативної компетентності у ЗВО. Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності: тези доп. міжуніверситетського науково-практичного семінару (м. Харків, 27 листопада 2018 р) / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків. С. 72–76.

6. Руснак І. С., Василик М. С. Технологічний підхід в іншомовній освіті майбутніх магістрів філологічних спеціальностей. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2022. 1(4). С. 164–170. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.24.

7. Скорик Т. В., Грицик Н. В. Реалізація прaxeологічного підходу у контексті підготовки майбутнього вчителя до успішної професійної діяльності. *Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 63. С. 152–159.

8. Смирнова І. М. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів технологій до розроблення і використання електронних освітніх ресурсів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / 13.00.02. Київ, 2018. 40 с.

9. Теличко Н. В. Культурологічний підхід як основа формування лінгвокультурної іншомовної компетенції. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія “Педагогіка та психологія”. Мукачево: МДУ, 2016. Вип. 2(4). С. 149–153.

REFERENCES

1. Demchenko D. (2014) Formuvannya profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti maibutnix yurystiv zasobamy inozemnoi movy u fakhovii pidhotovtsi. [Formation of professional foreign language competence of future lawyers by means of a foreign language in professional training] Monohrafiia. Kharkiv : Vydavets Ivanchenko I. S. 213. [in Ukrainian].

2. Dziubenko Yu. V. (2007) Osoblyvosti tekhnolohichnoho pidkhodu do navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli yak providnoho zasobu yoho optimizatsii. [Features of the technological approach to the educational process in higher education as a leading means of its optimisation] Visnyk NTUU “KPI”. Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. 138–147. [in Ukrainian].

3. Dudikova L. V. (2018) Formuvannya profesiino-etychnoi kompetentnosti maibutnix likariv u medychnykh universytetakh: teoriia i praktyka: monohrafiia. Vinnytsia [Formation of professional and ethical competence of future doctors in medical universities: theory and practice] : TOV “TVORY”. 488. [in Ukrainian].

4. Zheliaskov V. Ya. (2020) Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnix sudnovodiiv u vyshchyykh morskykh navchalnykh zakladakh do profesiinoi komunikativnoi vzaemodii. [Theoretical and methodical principles of future navigators’ training in higher marine educational establishments for professional communicative interaction]. Dys.... d-r ped. nauk: 13.00.04. Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho, Khmelnytskyi, 2020. 545 [in Ukrainian].

5. Oleksenko O. O., Reshetniak I. O. (2018) Metodolohichni pidkhody do formuvannya fakhovoi inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti u ZVO. [Methodological approaches to the formation of professional foreign language communicative competence in higher education institutions] Natsionalnyi yurydychnyi universytet im. Ya. Mudroho. Kharkiv. 72–76. [in Ukrainian].

6. Rusnak I. S., Vasylyk M. S. (2022) Tekhnolohichni pidkhid v inshomovnii osviti maibutnix mahistriv filolohichnykh spetsialnostei [Tekhnolohichni pidkhid v inshomovnii osviti maibutnix mahistriv filolohichnykh spetsialnostei.] Akademichni studii. Seriiia “Pedahohika”. 1(4). 164–170. [in Ukrainian].

7. Skoryk T. V., Hrytsyk N. V. (2020) Realizatsiia prakseolohichnoho pidkhodu u konteksti pidhotovky maibutnoho vchytelia do uspishnoi profesiinoi diialnosti [Implementation of the praxeological approach in the context of preparing future teachers for successful professional activity.] Pedahohika ta psykholohiia. 63. 152–159. [in Ukrainian].

8. Smyrnova I. M. (2018) Teoretychni i metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnix uchyteliv tekhnolohii do rozroblennia i vykorystannia elektronnykh osvitnykh resursiv [Theoretical and methodological foundations of professional training of future technology teachers in the development and use of electronic educational resources.] Avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / 13.00.02. Kyiv. 40 [in Ukrainian].

9. Telychko N. V. (2016) Kulturolohiichnyi pidkhid yak osnova formuvannya lnhvokulturnoi inshomovnoi kompetensii [Cultural approach as a basis for the development of linguistic and cultural foreign language competence.] Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia “Pedahohika ta psykholohiia”. Mukachevo: MDU. 2(4). 149–153. [in Ukrainian].

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.3.035:172.12]:373.07

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-35>**Євгенія ПОЧИНОК,***orcid.org/0000-0002-6419-4567*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

(Полтава, Україна) *rochupokea@gsuite.pnpu.edu.ua***Світлана МАКАРОВА,***orcid.org/0009-0004-6721-3614*

студентка II курсу магістратури факультету педагогічної і мистецької освіти

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

(Полтава, Україна) *svitlanamakarova2810@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ МЕНЕДЖМЕНТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено сутність понять «громадянська активність» та «управління початковою освітою», здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення обраної проблеми. Проаналізовано концептуальні засади освітнього менеджменту в умовах нової української школи та особливості розвитку громадсько-активних шкіл. Виокремлено складові компоненти моделі сучасної громадсько-активної школи, зокрема підкреслено особливу важливість процесу демократизації громадсько-активної школи на засадах громадсько-орієнтованої освіти. Розглянуто принципи та функції освітнього менеджменту в умовах нової української школи, а також визначено специфіку освітнього менеджменту. Окреслено особливості управління початковою освітою в сучасній школі з огляду на підвищену потребу в розвитку громадянської активності учнів. Доведено, що громадянська активність є передумовою розвитку громадянської компетентності молодших школярів як однієї із провідних компетентностей сучасної особистості, що визначено Концепцією нової української школи.

Виявлено вплив сучасного соціального менеджменту на формування громадянської активності учнів. Оскільки саме навчання є діяльнісною системою, то інтеграція освітніх управлінських технологій позитивно вплине на формування громадянської активності молодших школярів. Доведено, що громадянська активність є основою формування громадянського суспільства, визначено інноваційні шляхи стимулювання громадянської активності учнів початкової школи. Визначено, що провідну роль у формуванні громадянської активності учнів початкової школи відіграє саме педагог-менеджер – наставник, який спрямовує освітню діяльність та здійснює функції управління на основі сучасних наукових методів керівництва. Оскільки процес підготовки сучасного педагога-менеджера є вивченим недостатньо, перспективу подальших наукових розвідок було окреслено в напрямку розробки схеми підготовки освітніх менеджерів, основною характеристикою яких буде високий рівень розвитку громадянської активності, стійка мотивація до перебудови освітньої системи початкової школи відповідно до вимог громади.

Ключові слова: громадянська активність, менеджмент початкової освіти, управління, громадсько-активна школа, демократизація, партнерство.

Yevheniia POCHYNOK,

orcid.org/0000-0002-6419-4567

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Elementary Education
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko
(Poltava, Ukraine) pochynokea@gsuite.pnpu.edu.ua*

Svitlana MAKAROVA,

orcid.org/0009-0004-6721-3614

*Student of the 2nd year of the master's degree at the Faculty of Pedagogical and Art Education
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko
(Poltava, Ukraine) svitlanamakarova2810@gmail.com*

FORMATION OF CIVIC ACTIVITY OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF PRIMARY EDUCATION MANAGEMENT TECHNOLOGIES

The article highlights the essence of the concepts of «civic activism» and «primary education management», carries out a theoretical analysis of scientific approaches to the study of selected issues. The conceptual principles of educational management in the conditions of the new Ukrainian school and the peculiarities of the development of socially active schools are analyzed. The components of the model of a modern community-active school are singled out, in particular, the special importance of the process of democratization of community-active schools on the basis of community-oriented education is emphasized. The principles and functions of educational management in the conditions of the new Ukrainian school are considered, as well as the specifics of educational management are determined. Features of primary education management in a modern school are outlined in view of the increased need for the development of civic activity of students. It has been proven that civic activism is a prerequisite for the development of civic competence of younger schoolchildren as one of the leading competences of a modern personality, which is defined by the Concept of a new Ukrainian school.

The impact of modern social management on the formation of students' civic activity is revealed. Since education itself is an active system, the integration of educational management technologies will have a positive impact on the formation of civic activity of younger schoolchildren. It has been proven that civic activism is the basis of the formation of civil society, and innovative ways of stimulating civic activism among elementary school students have been identified. It was determined that the leading role in the formation of the civic activity of elementary school students is played by the teacher-manager – a mentor who directs educational activities and performs management functions based on modern scientific management methods. Since the process of training a modern pedagogue-manager is insufficiently studied, the perspective of further scientific research was outlined in the direction of developing a scheme for training educational managers, the main characteristic of which will be a high level of development of civic activity, a sustainable motivation to rebuild the educational system of primary school in accordance with the requirements of the community.

Key words: *civil activism, primary education management, management, socially active school, democratization, partnership.*

Постановка проблеми. Глибокі зрушення в соціальній сфері зумовили гостру потребу у вихованні свідомого та активного громадянина, тому сучасна освітня система підлягає кардинальній перебудові, відповідно до вимог розвиненого демократичного суспільства. Насамперед оновлення вимагає модель побудови взаємовідносин в освітній установі, а саме: розробку нових шляхів управлінської діяльності, тобто освітнього менеджменту. Значення освіти, зокрема її початкової ланки, у становленні та розвитку сучасної особистості щодня невпинно зростає, що продукує виникнення новітніх підходів до управління сферою початкової освіти та освіти загалом. Важливим елементом реформування освітньої парадигми є її демократизація, що має безпосередній вплив на розвиток ініціативності та активності особистості і формування громадянського

суспільства, ефективність функціонування якого визначається рівнем розвитку громадянської активності окремої людини. Тож провідна роль у реалізації управлінських цілей початкової освіти має належати саме формування специфічної особистісної риси – громадянської активності.

Відтак розвиток у молодших школярів громадянської активності спонукає освітню спільноту до пошуку інноваційних ефективних технологій управління освітнім процесом початкової школи з метою забезпечення подальшого формування громадянського суспільства. Врахувавши застарілість методів управління в освіті, зокрема, наявність авторитаризму у прийнятті управлінських рішень щодо оновлення змісту громадянської освіти, чи вибору методів взаємодії, а також потреби суспільства в активних свідомих громадянах, вважаємо обрану проблематику особливо

актуальною на сучасному етапі реформування освітньої системи.

Аналіз досліджень. У науково-педагогічній літературі знаходимо багато підтверджень того, що освітні навчальні заклади розглядаються як активні системи, а тому потребують побудови аналогічно активних моделей управління. Так, процеси побудови управлінських освітніх моделей вивчали у своїх роботах ще такі науковці, як Й. Гербарт, А. Дістервег, Я. Коменський, Дж. Локк, К. Ушинський та ін. Тенденції розвитку педагогічного менеджменту досліджували О. Антонюк, А. Барановський, В. Бебик, В. Белова, О. Винничук, Г. Дмитренко, Н. Коломінський, В. Лазарев, О. Мармаза, І. Підкасистий, А. Черниш тощо.

Процес формування громадянської активності має різностороннє тлумачення у науково-педагогічній літературі, зокрема розглянуто: сутність та ключові характеристики громадянської активності (Д. Акімов, А. Арсеєнко, І. Жадан, В. Жуков, О. Куценко, М. Лукашевич, М. Остапенко, Ю. Саєнко, В. Скуратівський, О. Сухомлинська, С. Рябова, Л. Шангіна та ін.); психолого-педагогічні механізми, умови, шляхів її формування (М. Іванчук, А. Петровський, У. Попова, С. Рубінштейн, Т. Цуркан тощо).

Управління початковою освітою на різних її рівнях презентовано у науковому доробку М. Арцишевської, А. Губи, К. Гуз, О. Кононко, О. Лобанчук, С. Нікітіної, Я. Співак, Т. Яновської. Освітній менеджмент як інструмент соціального управління та формування громадянської компетентності молодших школярів розглядали у своїх працях М. Ворон, Г. Єльнікова, Л. Калініна, С. Королюк, О. Марчак, Л. Паращенко, О. Товканець, а проблемі створення громадсько-активних шкіл присвячено наукові розробки С. Королюк, О. Онаць, Н. Островерхой, Л. Попович, М. Шевцова тощо. Так, завдяки дослідженням науковців з'явилося поняття «громадсько-активної школи», що базується на принципах громадсько-орієнтованої освіти та має на меті взаємне партнерство між школою та громадою (Королюк, 2013: 95).

О. Товканець (Товканець, 2018), приміром, розглядала освітній менеджмент через призму соціального управління та вважала, що менеджмент в освіті значною мірою впливає на подальший розвиток громади, а з його допомогою можна скоригувати шляхи розвитку громадянської активності учнів з метою побудови цілісного та розвиненого суспільства.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо обраної проблеми, недостатньо вивченим залишається питання формування гро-

мадянської активності молодших школярів саме з урахуванням сучасних інструментів управлінського впливу.

Отже, **мету статті** вбачаємо у розкритті теоретичних основ побудови системи управління освітнім процесом сучасної початкової школи для формування громадянської активності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Управління освітнім процесом початкової школи наразі перебуває під впливом радикальних суспільних змін, тому модернізація освіти спрямована на зміну закритої моделі освітньої системи на відкриту та динамічну, а також на пошуки інноваційних шляхів побудови освітнього менеджменту з метою формування цілісної гармонійної особистості з активною громадянською позицією. Початкова освіта є організованою соціально-педагогічною системою, а, отже, невід'ємно пов'язана із громадськими, соціальними та політичними змінами в суспільстві. Управлінську функцію, або роль менеджера, виконує у цьому випадку вчитель початкових класів, який повинен мати власну чітку позицію, вміти брати на себе відповідальність, відзначатися високим рівнем внутрішньої мотивації та прагненням залучити інших учасників освітнього процесу до спільної діяльності.

Поняття освітнього менеджменту має у науково-педагогічній літературі безліч визначень. Так, О. Мармаза визначає освітній менеджмент як теорію та практику ефективного управління навчально-виховним процесом, де керівник (педагог) є володіє професійними знаннями та вміннями для реалізації ефективного управління освітою (Мармаза, 2017: 35). Загальними функціями менеджменту освіти є планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання (Антонюк, 2006: 66), а його найважливішими ознаками – діяльнісний вплив на систему загалом або на її окремі ланки з метою забезпечення їх ефективного функціонування й розвитку (Співак, 2015: 119).

На думку О. Товканець, освітній менеджмент є комплексом принципів, організаційних норм і технологічних прийомів управління відносинами в сфері освіти, спрямований на досягнення та реалізацію суспільно-значущих освітніх цілей. Дослідниця підкреслює соціальну спрямованість освітнього менеджменту та його вплив на формування особистості з активною громадянською позицією (Товканець, 2018: 100).

Основними функціями менеджменту в освіті є прийняття логічного рішення; організація виконання прийнятих рішень (доведення рішення до

учасників; створення умов для ефективної роботи навчального закладу; створення належних умов діяльності для кожного учасника навчально-виховного процесу; мотивація та стимулювання діяльності учасників навчально-виховного процесу); контроль виконання рішень (Черниш, 2008: 12). До функцій освітнього менеджменту можемо віднести також функції аналізу та планування і мотивування діяльності з метою досягнення поставлених цілей, а також регулювання результатів освітньої діяльності. Оперативне коригування освітньої діяльності у початковій школі є, на наш погляд, однією із головних функцій освітнього менеджменту, адже дозволяє передбачити усі можливі труднощі і ризики та забезпечити максимальний успіх у досягненні учнями результатів діяльності.

З огляду на різнобічні дефініції поняття «освітній менеджмент» та його вивчення у контексті громадянської освіти молодших школярів можемо узагальнити, що *менеджмент початкової освіти* – це комплексний процес управлінських впливів за допомогою методів навчання та виховання, що має соціальне підґрунтя та забезпечує ефективне виконання освітніх цілей.

Менеджмент початкової освіти відрізняється власною специфікою та притаманними йому особливостями, зокрема: предметом праці менеджера освітнього процесу є діяльність суб'єкта управління, продуктом праці – інформація про навчально-виховний процес, знаряддя праці становить слово та мовний вплив, а результатом праці менеджера-педагога є рівень грамотності, вихованості та розвитку об'єкта менеджменту – учнів (Черниш, 2008: 12). Як було згадано вище, сучасний менеджмент початкової освіти має соціальне підґрунтя, тобто спрямований на розвиток важливих соціальних характеристик особистості, а саме – громадянської активності, що є основою громадянської компетентності.

Концепцією Нової української школи (Концепція) визначено, що громадянська компетентність є однією із ключових компетентностей сучасної особистості та включає в себе усі форми соціальної поведінки та громадянської активності, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Загальновідомо, що саме громадянська активність є основою функціонування громадянського суспільства, тому, врахувавши стан сучасних реалій українського соціуму, максимум освітніх управлінських впливів має спрямовуватися саме на формування зазначеного компоненту громадянської компетентності.

У науковому доробку М. Остапенко громадянська активність розглядається як «одна з форм соціальної активності соціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття соціально-політичних рішень, реалізацію своїх інтересів». Основу громадянської активності, на думку науковиці, складають: інтерес до суспільної і громадської роботи; організаторські здібності; ініціативність; вимогливість до себе; відповідальність за виконання громадських доручень; готовність допомагати іншим, а сферами її прояву є соціально-комунікативна, громадська, суспільно-політична (Остапенко, 2011: 136).

За нашим переконанням, *громадянська активність* становить собою комплексну усвідомлену характеристику особистості, що є основою її громадянської компетентності та проявляється у ставленнях та діях щодо різних сфер соціального життя. Результатом сформованості громадянської активності є чітка громадянська позиція – сукупність усталених громадянських поглядів та ставлень.

Одним із ефективних середовищ формування громадянської активності особистості є інноваційна модель громадсько-активної школи, що ґрунтується на концепції громадсько-орієнтованої освіти, демократизації освіти та принципах партнерської педагогіки, а також передбачає гуманістичну спрямованість освіти на основі заміни авторитарної моделі управління на демократичну. Модель такої школи дозволяє налагодити тісну співпрацю між освітньою системою та іншими соціальними інститутами такими, як громадські організації та соціальні установи, а також забезпечити умови для ефективних взаємовпливів у тріаді «вчитель-учень-батьки». Варто зауважити, що громадсько-активні школи є складноорганізованими, самоорганізованими та саморегульованими системами, що мають багаторівневу динамічну структуру. Їх основна відмінність від звичайних шкіл полягає в тому, що учні не відокремлені від реального життя, а навпаки, є його постійними учасниками. Тобто можемо стверджувати, що громадсько-активні школи є діяльними соціально-педагогічними системами, що засновані на принципах демократизації, ініціативності, зв'язку навчання із реальним життям, продуктивної взаємодії між школою та громадою.

Модель діяльності громадсько-активної школи включає три компоненти, а саме: демократизацію, волонтерство та взаємовигідне партнерство між школою і громадою. Демократизація як компонент моделі зазначеної школи спрямована на формування демократичної культури як основи розвитку демократичного суспільства і реалізу-

ється через систему шкільного самоврядування та впровадження у навчальний процес демократичних принципів взаємодії. Педагогу як менеджеру освітньої діяльності важливо виробити загальну концепцію комплексного підходу до навчання з метою здійснення цілеспрямованих педагогічних впливів. (Модель громадсько-активної школи) Тобто громадсько-активна школа має будуватися не на формуванні в учнів теоретичних знань, а на створенні передумов для виховання соціально адаптованої та громадсько-орієнтованої особистості, яка буде усвідомлювати своє місце в суспільстві та відзначатиметься активною громадянською позицією. Відтак максимальна наближеність до реального життя є однією з головних ознак громадсько-активної школи.

Суть компонента волонтерство полягає у створенні організованої системи, яка перетворює волонтерство в невід'ємну частину шкільного життя. Зазначений компонент спрямований на активізацію членів громади різного віку для вирішення соціально значущих проблем через навчання учасників педагогічного процесу навичкам волонтерської діяльності, розробку й упровадження нових технологій волонтерства (Корольок, 2013: 97).

Останнім компонентом громадсько-активної школи є взаємовигідне партнерство між школою та громадою, що передбачає: спрямованість ресурсів школи на розвиток громади, громадянської самоорганізації та самоврядування; розвиток у школі та громаді традиції та практики громадянської активності; наявність на місцевому рівні реальних структур громадянського суспільства й гарантій їхнього стабільного розвитку (Модель громадсько-активної школи).

Формування громадянської активності молодших школярів у громадсько-активній школі включає в себе такі компоненти: формування громадянської компетентності, розвиток відповідальності та ініціативності у вирішенні нагальних питань соціальної сфери, надбання позитивного досвіду участі у громадянській діяльності, ставлення до різних громадянських інститутів, вивчення і застосування у власній діяльності демократичних принципів та цінностей, самоусвідомлення себе громадянином, активна громадянська позиція (Остапенко, 2011: 141).

Як бачимо, модель громадсько-активної школи ґрунтується на демократичних принципах рівності, взаємоповаги та визнання прав кожної особистості на прояви громадянської активності. Громадсько-активна школа є активного відкритою соціально-педагогічною системою, основу

якої становить твердження, що школа і громада (соціум) не можуть існувати окремо, а їх взаємодія має забезпечити найкращі умови для розвитку громадянської активності особистості. Головним завданням вчителя початкових класів, що виступає менеджером освітньої діяльності молодших школярів, є активне стимулювання останніх до розвитку громадянських якостей та свідомих проявів громадянської активності через використання моделі громадсько-активної школи. Тут важливо, щоб педагог на власному прикладі демонстрував прояви громадянської активності, адже діти молодшого шкільного віку схильні до наслідування, тому особистий приклад відіграє провідну роль у розвитку особистісних якостей дітей. Крім цього, провідну роль відіграє здатність педагога-менеджера до формування в учнів розуміння цінності спільноти та правил її функціонування, що починається на прикладі класного колективу і поступово переходить у площину громади, соціуму, державної спільноти тощо.

Серед інших шляхів стимулювання громадянської активності учнів початкової школи виділяють: впровадження у педагогічний процес інтерактивних форм і методів навчання та виховання; цілеспрямоване формування позитивної мотивації учнів; здійснення контролю і самоконтролю результатів діяльності; партнерська взаємодія школи та громади для вирішення важливих освітніх проблем; інтеграція освітніх, соціальних, спортивно-оздоровчих програм, програм культурного відпочинку для дітей і дорослих тощо (Остапенко, 2011: 140). Крім зазначених шляхів, можемо виділити також позакласну роботу, завдяки якій учні матимуть свободу вибору того виду громадянської діяльності, що викликатиме в них найбільший інтерес. Результатом сформованості громадянської активності молодшого школяра є стійка потреба у громадянській діяльності.

Висновки. Дослідження продемонструвало, що управління освітою в початковій школі є складним багатовимірним процесом, який потребує інноваційного менеджера-новатора – педагога, зацікавленого у впровадженні основ менеджменту у власне педагогічну взаємодію суб'єктів освітнього процесу та реалізації надалі принципів громадсько-активної школи. Така школа дає можливість учням успішно адаптуватися до реального до життя у громаді, формує вміння бути комунікабельним у різних соціальних групах, взаємодіяти та ефективно реалізовувати свою діяльність. Освіта має стати громадськоорієнтованою, спрямованою на реальні потреби суспільства та інтереси громади і кожного учня окремо.

На основі результатів дослідження можемо узагальнити, що завданням сучасного вчителя-менеджера є розвиток у молодших школярів громадянської активності як однієї з головних характеристик всебічно розвиненої особистості. Освітній менеджмент громадсько-активних шкіл, зокрема їх початкової ланки, відзначається високим рівнем інноваційності та ефективності розвитку громадянської активності молодших школярів, проте й досі не набув масового застосування у вітчизняних школах, а відтак потребує розробки більш кон-

кретної практичної бази та здійснення оновлених досліджень. Більше того, не всі вчителі готові до прийняття ролі «менеджера» – управлінця, що буде скеровувати діяльність учасників освітнього процесу задля досягнення поставлених цілей. Тому перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо саме у вивченні процесу підготовки освітніх менеджерів, які б відзначалися високим рівнем розвитку громадянської активності та стійкою мотивацією до трансформації освітньої системи початкової школи згідно вимог сучасної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О. Менеджмент в освітянській сфері: концептуальні засади. *Персонал*. 2006. № 10. С. 58–66.
2. Концепція Нової української школи. *Міністерство освіти і науки України* : веб-сайт. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 24.06.2023).
3. Королюк С. Роль громадсько-активної школи у розвитку громадянського суспільства. Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід: матеріали I науково-практичної конференції (Острого, 19 червня 2013 р.). Острого: ГО «Центр демократичного лідерства, Національний університет «Острозька академія», 2013. С. 95–97.
4. Мармаза О.І. Менеджмент освітньої організації : Навчально-методичний посібник. Харків : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.
5. Модель громадсько-активної школи. *Освіта. UA* : веб-сайт. URL : <https://osvita.ua/school/method/1496/> (дата звернення : 15.06.2023).
6. Остапенко М. Громадянська активність як основа формування громадянського суспільства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2011. Вип. 22. С. 135–143.
7. Співак Я. О. Особливості управління початковою освітою в сучасній школі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 14. Ч. 3. С. 117–121.
8. Товканець О.С. Освітній менеджмент як філософія соціального управління. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Випуск 167. С. 98–101.
9. Черниш А. П. Менеджмент освіти : Навчальний посібник. Київ : «Університет» КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. 49 с.

REFERENCES

1. Antonyuk O. (2006) Menedzhment v osvitianskii sferi: kontseptualni zasady [Management in the educational sphere: conceptual foundations]. *Personnel*, 10. 58–66. [in Ukrainian].
2. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly. [Concept of the New Ukrainian School] Ministry of Education and Science of Ukraine: website. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (access date: 06.24.2023). [in Ukrainian].
3. Koroliuk S. (2013) Rol hromadsko-aktyvnoi shkoly u rozvytku hromadianskoho suspilstva. [The role of a socially active school in the development of civil society]. Actual problems of civic education: Ukrainian and foreign experience: materials of the 1st scientific and practical conference (Ostrog, June 19, 2013). Ostrog: NGO “Center for Democratic Leadership, Ostroh Academy” National University, 95–97. [in Ukrainian].
4. Marmaza O.I. (2017) Menedzhment osvitoi orhanizatsii. [Management of an educational organization]: Educational and methodological manual. Kharkiv: Shchedra Sadiba LLC, 126 s. [in Ukrainian].
5. Model hromadsko-aktyvnoi shkoly. [Model of a socially active school]. *Osvita.UA*: website. URL: <https://osvita.ua/school/method/1496/> (date of application: 15.06.2023). [in Ukrainian].
6. Ostapenko M. (2011) Hromadianska aktyvnist yak osnova formuvannia hromadianskoho suspilstva. [Civic activity as the basis of the formation of civil society]. *Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about her*, 22. 135–143. [in Ukrainian].
7. Spivak Ya. O. (2015) Osoblyvosti upravlinnia pochatkovoiou osvitoiu v suchasni shkoli [Peculiarities of management of primary education in a modern school]. *Scientific Bulletin of the Kherson State University*, 14. 3. 117–121. [in Ukrainian].
8. Tovkanets O.S. (2018) Osvitnii menedzhment yak filosofia sotsialnoho upravlinnia [Educational management as a philosophy of social management]. *Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*, 167. 98–101. [in Ukrainian].
9. Chernysh A.P. (2008) Menedzhment osvity. [Management of education]: Study guide. Kyiv: “University” KMPU named after B.D. Hrinchenko, 49 s. [in Ukrainian].

УДК 373.3:371

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-36>**Наталія ПРИЙМАС,***orcid.org/0000-0001-7853-5820*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

(Кременець, Тернопільська область, Україна) *natalia_boiko@ukr.net***Іванна САЛАНДА,***orcid.org/0000-0002-5697-8564*

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри інформаційних технологій та методики навчання інформатики

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

(Кременець, Тернопільська область, Україна) *salanda.ivanna@gmail.com*

РОЛЬ STEM-ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано особливості концептуальних засад STEM-освіти та їх значення для розвитку сучасної освіти, зокрема, відповідність основним завданням Нової української школи. Основну увагу звернено на роль STEM-освіти для активізації творчого потенціалу особистості. Звертаючись до проблеми розвитку творчості учнів молодшого шкільного віку акцентовано на можливостях STEM-освіти для набуття творчих навичок дітей, технічного мислення, стимулювання допитливості та інтересу до навчання, мотивації до самостійних досліджень, технічної творчості. У контексті даної проблематики розкрито поняття «творчість», її компоненти, ознаки, прояви тощо.

Співставляючи базові поняття Концепції НУШ та STEM-освіти аналізується специфіка формування компетентностей молодших школярів, які є основою розвитку творчості. Завдяки інтеграції освітніх галузей, поєднуючи різні науки вчитель початкової школи має можливість формувати у дітей навички дослідницької діяльності, технічної творчості, розвивати винахідливість. Впроваджувати елементи STEM-освіти у початковій школі можливо під час засвоєння різних освітніх галузей, виконуючи різноманітні проекти, практичні творчі завдання, дослідди.

Аналізуючи проблему розвитку технічної творчості учнів молодшого шкільного віку, наголошується на тому, що НУШ дає для цього безліч можливостей через реалізацію STEM-освіти. Оптимальний вибір шляхів і методів вирішення цього завдання залежить від специфіки освітніх програм для початкової школи, які мають великий потенціал для розвитку творчості дітей. На інтегровану дослідницьку творчу діяльність учнів спрямовані різні види творчих проектів.

При розгляді проблеми розвитку творчої особистості звернено увагу на можливості STEM-освіти у позакласній та позашкільній роботі, зокрема, ролі різноманітних гуртків для розвитку творчих здібностей дітей.

Наголошено, що впровадження STEM-освіти у НУШ вимагає оновлення матеріально-технічної бази у закладах освіти, створення відповідних умов та розв'язання проблем підготовки вчителя, здатного на інноваційну педагогічну діяльність у сучасній школі.

Ключові слова: STEM-освіта, Нова українська школа, творчість, учні молодшого шкільного віку, початкова школа, вчитель, проекти.

Nataliya PRIYMAS,*orcid.org/0000-0001-7853-5820*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy, Preschool and Primary Education

Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets

(Kremenets, Ternopil region, Ukraine) *natalia_boiko@ukr.net***Ivanna SALANDA,***orcid.org/0000-0002-5697-8564*

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Information Technologies and Teaching Methods of Informatics

Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets

(Kremenets, Ternopil region, Ukraine) *salanda.ivanna@gmail.com*

THE ROLE OF STEM EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL AGE

The article analyzes the peculiarities of the conceptual foundations of STEM education and their significance for the development of modern education, in particular, their compliance with the main tasks of the New Ukrainian School. The main attention is paid to the role of STEM education in activating the creative potential of an individual. Turning to the problem of developing the creativity of elementary school students, the emphasis is on the possibilities of STEM education for the acquisition of children's creative skills, technical thinking, stimulation of curiosity and interest in learning, motivation for independent research, and technical creativity. In the context of this issue, the concept of «creativity», its components, signs, manifestations, etc., is revealed.

By comparing the basic concepts of the NUS Concept and STEM education, the specifics of the formation of competences of younger schoolchildren, which are the basis of the development of creativity, are analyzed. Thanks to the integration of educational fields, combining different sciences, the primary school teacher has the opportunity to form in children the skills of research activity, technical creativity, and develop ingenuity. It is possible to introduce elements of STEM education in elementary school during the learning of various educational fields, performing various projects, practical creative tasks, and experiments.

Analyzing the problem of the development of technical creativity of primary school students, it is emphasized that NUS provides many opportunities for this through the implementation of STEM education. The optimal choice of ways and methods of solving this task depends on the specifics of educational programs for primary school, which have great potential for the development of children's creativity. Different types of creative projects are aimed at the integrated research and creative activity of students.

When considering the problem of creative personality development, attention is drawn to the possibilities of STEM education in extracurricular and extracurricular work, in particular, the role of various circles for the development of children's creative abilities.

It is emphasized that the implementation of STEM education at the National University of Higher Education requires updating the material and technical base in educational institutions, creating appropriate conditions and solving the problems of teacher training capable of innovative pedagogical activity in a modern school.

Key words: STEM education, New Ukrainian school, creativity, students of primary school age, primary school, teacher, projects.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливе значення має втілення завдань реформування системи освіти. Для успішної самореалізації у професійній сфері фахівець XXI століття має володіти критичним мисленням, креативністю, бути готовим до співробітництва. У Концепції Нової Української Школи (НУШ) серед основних компетентностей школярів є: вміння логічно і математично мислити; наукове розуміння природи і сучасних технологій. Формуванню цих компетентностей допоможе реалізація природничо-математичної освіти (STEM-освіти), яка відповідає загальноосвітнім тенденціям розвитку сучасної освіти. У Концепції розвитку STEM-освіти зазначено, що її мета – це сприяння розвитку природничо-математичної освіти як основи конкурентоспроможності та економічного зростання нашої держави, формування новітніх компетентностей громадян, підготовки фахівців нової генерації, здатних до засвоєння знань і розроблення та використання новітніх технологій (Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), 2020).

Розглядаючи перехід до STEM-освіти, як одне з головних завдань національної освіти, звертаємо увагу на те, що даний процес сприятиме підвищенню якості підготовки висококваліфікованих спеціалістів, готових до діяльності у нових

соціокультурних умовах, здатних приймати оригінальні та адекватні до ситуації рішення, бачити перспективи та планувати стратегії й тактики розвитку ефективної міжособистісної взаємодії (Коваленко, 2016).

Аналізуючи концепцію STEM-освіти, слід зазначити, що науковці по-різному трактують її сутність. У провідних країнах світу розроблено багато освітніх стратегій, у яких пропонуються шляхи впровадження STEM-освіти у навчально-виховний процес та наявні різні спеціалізовані програми. У деяких країнах, зокрема, Франції, Японії загальноосвітні навчальні заклади та позашкільні професійні організації займаються розробкою неформальних програм STEM-освіти (наприклад, літні табори, позашкільні заходи, курси тощо), які привертають увагу школярів до STEM-професій і дають можливість для навчання за різними напрямками STEM-освіти.

STEM-освіта охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Зростаючий попит на фахівців технічних напрямків потребує такого типу освіти, який забезпечить ринок праці кваліфікованими спеціалістами. Вдало поєднуючи креативність та технічні знання STEM-освіта передбачає, окрім технічних аспектів, наявність у школярів уяви, фантазії,

різних видів мислення, здатність до творчості, у тому числі технічної тощо. Досягнувши значних результатів у Сінгапурі, STEM-освіта швидкими темпами впроваджується у багатьох провідних країнах світу, зокрема, Австралії, Китаї, Великобританії, Ізраїлі, Кореї, США та інших.

Звертаючись до проблеми розвитку творчості учнів молодшого шкільного віку, слід зазначити, що роль STEM-освіти полягає у тому, що вона забезпечує розвиток у дітей гнучкого, критичного та практично орієнтованого мислення. Саме це становить основу набуття творчих навичок.

Аналіз досліджень. Проблеми розвитку творчого потенціалу особистості досліджували українські та зарубіжні вчені з галузі педагогіки та психології, зокрема, Б. Ананьєв, Дж. Гілфорд, В. Давидов, В. Кан-Калік, Л. Коган, І. Лернер, О. Леонтьєв, І. Мартинюк, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, О. Савченко, С. Сисоєва та інші. Розглядаючи поняття творчого потенціалу особистості, І. Мартинюк визначає його як сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості (Мартинюк, 1996). Практичні аспекти розвитку творчих здібностей звучать у працях М. Білецької, Д. Богоявленської, Н. Гавриш, В. Дідуха, Р. Науменко, О. Рудницької, Д. Тхоржевського та ін. Особливості сучасної STEM-освіти, її впровадження аналізують Н. Балик, Н. Гончарова, О. Коваленко, Г. Шмигер та ін.

Узагальнення результатів наукових досліджень учених і напрацювань педагогів-практиків дало змогу визначити деякі особливості STEM-освіти для активізації творчого потенціалу особистості: STEM-освіта стає зоною посиленого фінансування; STEM-освіта має бути неперервною (розпочинатися у дошкільному віці й тривати протягом життя); STEM-освіта є «містком» між навчанням учнів/студентів та їхньою кар'єрою; STEM-освіта сприяє створенню середовища, сприятливого для навчання (Доценко, Лебедева, 2017).

Мета статті – розкрити роль STEM-освіти для розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення розвитку STEM-освіти у закладах освіти на початковому рівні, звертаємо увагу на реалізацію основних завдань, які передбачають стимулювання допитливості та інтересу до навчання і пошуку знань, мотивації до самостійних досліджень, науково-технічної творчості. Важливе значення має розвиток різних видів мислення, зокрема, технічного. Технічне мислення необхідно розглядати як процес розумової діяль-

ності, пов'язаний з інженерно-технічною працею. Взаємопов'язане із технічним мисленням продуктивне або творче мислення, що забезпечує самостійне розв'язання нових, невідомих завдань, на основі уже відомих знань, за допомогою нових даних, способів і засобів, необхідних для їх вирішення.

Педагогічна енциклопедія визначає творчість як вищу форму активності та самостійної діяльності особистості. Творчість у широкому розумінні слова – це те, що народжує щось нове. У першу чергу – це такі матеріальні та духовні цінності, які ніколи раніше не існували. Традиційною є думка, що справжніми творчими процесами є наукова і художня творчість, адже у цих сферах творчий акт найбільш помітно і яскраво виражено. Проте будь-яка людська діяльність за своєю сутністю у всіх своїх проявах має творчий характер. Однак, окремі науковці зазначають, що творчість передбачає не обов'язково створення чогось нового за вихідним матеріалом, а може мати форму рекомбінації певних відомих елементів. Розглядаючи поняття творчості важливо звернути увагу на її компоненти: творче мислення, індивідуальний стиль діяльності, педагогічна імпровізація, умови творчої діяльності. Важливе значення має ієрархія мотивів як елементів структури творчої діяльності.

Будучи досить складним явищем, творчість містить соціальні, моральні, психологічні, педагогічні, філософські аспекти. Звернемо увагу на окремі дослідження психологічного аспекту творчості. Серед характерних рис творчо-обдарованої особистості важливе значення має гнучкість розуму, вміння зосередити увагу і довго утримувати її на одній проблемі, широта і оригінальність мислення, схильність до гри, прагнення до самоутвердження. Саме ці риси варто розвивати у дітей молодшого шкільного віку. Згодом вони допоможуть сформувати нові, такі як незалежність думок і оцінок, вміння критично ставитися до своїх та чужих ідей, готовність до ризику тощо.

З точки зору психічної діяльності, творчий акт складається з усвідомлених і неусвідомлених процесів, де особлива роль належить інтуїції. Дослідники виділяють дві найсуттєвіші ознаки творчого процесу: велику значущість у ньому сфери несвідомого і естетичний характер творчого акту. Маючи естетичний характер, творчість є діяльністю, що здійснюється за законами краси. Здійснюючи у процесі творчості підсвідомий вибір, яким керує почуття краси, вибирається оптимальний варіант, як результат творчості. Естетичний критерій як один з критеріїв істинності у науці –

це краса ідеї, гіпотези, теорії. Будучи пов'язаною з культурною творчістю, краса є проявом культури. Завдяки тому, що світ культури перетинається з індивідуальним світом, виникають ціннісні орієнтації творчої діяльності, а продукти творчості створюються як культурні цінності. Загальнолюдська здатність до творчості відображається у культурі. Отже, культура є скарбницею результатів людської творчості і, водночас, способом спонукання індивіда до творчості.

Базові поняття концепції Нової української школи полягають у тому, що дітей у школі необхідно навчити застосовувати знання, а не лише володіти ними, а також вміти критично мислити. Саме це становить основу STEM-освіти, зокрема: формування фахових і соціальних компетентностей, формування наукового сприйняття світу, розвиток індивідуальності.

У наукових дискусіях щодо STEM-освіти наголошується на тому, що STEM-освіта – це низка чи послідовність курсів або програм навчання, які готують учнів до успішного працевлаштування, до освіти після школи або для того й іншого, що вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять (Іваник, Колток, 2020).

Важливе значення має те, що STEM-освіта пропонує інтеграцію окремих тем, знання із яких можна використовувати у реальному житті, а у процесі такого навчання у дітей розвивається критичне мислення, творчі здібності, навички командної роботи та комунікативні вміння, стимулюється інтерес до технічних дисциплін, креативні підходи до проєктів, ініціативність. Поєднуючи точні науки з креативним підходом, необхідно пам'ятати, що завдання початкової освіти – спонукати дитину до бажання отримувати знання, до самостійних досліджень, до створення своїх найпростіших проєктів.

Будучи невіддільною частиною концепції НУШ, STEM-освіта сприяє різносторонньому розвитку особистості учнів. Основні компетенції НУШ перетинаються із цілями STEM: розвиток логічного та математичного мислення; розуміння природи та технологій; освіченість в інформаційно-комунікаційних технологіях, уміння їх використовувати; здатність креативно мислити та виражати творчі здібності. Одна з основних засад STEM-освіти – навчити школярів системного мислення. Тому творчі завдання для дітей охоплюють одразу кілька сфер, поєднуючи різні науки і погляди на світ.

Реалізуючи завдання STEM-освіти у початковій школі, вчитель перш за все повинен зосеред-

итися на формуванні в учнів навичок дослідницької діяльності, виробленні позитивного ставлення до технічної творчості, розвитку винахідливості. Впроваджуючи елементи STEM-освіти під час засвоєння будь-якої освітньої галузі, вчитель початкових класів сприяє розвитку в учнів цікавості до предметів, формуванню компетентностей, завдяки яким діти зможуть створювати різноманітні проєкти, розв'язувати практичні проблеми. Вчитель повинен підтримувати пізнавальний інтерес учнів, заохочувати їх до створення простих приладів, розвивати допитливість і прагнення до здобуття нових знань шляхом творчого, нестандартного розв'язання завдань.

STEM-освіта передбачає формування здатності самостійно опановувати великий обсяг інформації, вміти користуватися новими технологіями та творчо підходити до пошуку рішень. Обираючи ту чи іншу форму роботи з учнями у навчальному процесі, вчитель має слідкувати за реакцією учнів та враховувати зворотній зв'язок, таким чином, робити навчальний процес цікавим та плідним.

Важливе значення для учнів молодшого шкільного віку має розвиток критичного мислення, яке допомагає розв'язанню проблем, подоланню труднощів, з якими можна зіткнутися у реальному житті.

Сучасне високотехнологічне виробництво потребує спеціалістів зі знаннями основ проєктування, конструювання, з наявністю високих інтелектуальних здібностей, розвинутої просторової уяви, творчого підходу до створення нових технологій. Розвиток технічної творчості майбутніх фахівців має важливе значення вже у молодшому шкільному віці. Для розвитку в учнів навичок технічної творчості необхідно формувати у них впевненість у власних силах. Практичне втілення ідеї, створення власних продуктів, їх тестування надає моральне задоволення та підвищує самооцінку дитини.

НУШ дає безліч можливостей для розвитку технічної творчості через реалізацію STEM-освіти. Для оптимального вибору шляхів вирішення цього завдання необхідно проаналізувати можливості навчальних програм та специфіку освітніх галузей початкової освіти. Однак, спершу необхідно з'ясувати сутність поняття «технічна творчість»: «творчість як процес народження різних видів новоутворень за рахунок змін, перетворень існуючих форм, або створення нових форм за рахунок нового з'єднання елементів» (Амелькін, 2010: 12); технічна творчість дітей як «вид діяльності, внаслідок якої створюються технічні об'єкти з ознаками корисної новизни» (Гончаренко, 1997: 330).

Займаючись дослідницькою діяльністю з метою створення нових приладів чи зміни їх функцій, учні виконують розумові та практичні дії, ця здатність і становить сутність технічної творчості. Якщо продукти технічної творчості дітей і мають суб'єктивний характер, з погляду суспільної значимості, то праця учнів, у процесі якої вони роблять для себе відкриття, все одно має творчий характер, розвиває здібності учнів, навчає їх технічної творчості. Навчальний характер дитячої технічної творчості полягає не у результатах творчої діяльності, а у підготовці до неї в майбутньому, у накопиченні досвіду специфічної діяльності, а саме проектування, конструювання, розроблення технологій, раціоналізації та винахідництва (Тарара, 2014).

Навчальні предмети початкової школи мають великий потенціал для розвитку творчості дитини. Дві альтернативні Типові освітні програми, розроблені під керівництвом Савченко О. Я. та Шияна Р. Б., дають широкі можливості для цього. У програмі, розроблені під керівництвом Савченко О. Я., звертаємо увагу на компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження. Спільними для всіх ключових компетентностей є, зокрема, вміння критичного та системного мислення, творчості, вміння оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми. У програмі акцентовано, що досвід математичної діяльності (вивчення математичної освітньої галузі) застосовується у вивченні інших освітніх галузей шляхом використання учнями математичних методів чи засобів для пізнання дійсності. Зокрема, рекомендовано проводити уроки для організації та виконання міжпредметних навчальних проєктів, міні-досліджень тощо (Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 клас, 2022).

Інтеграція у процесі реалізації програми курсу «Я досліджую світ» передбачає включення учнів у практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру. Особливо це стосується змістових ліній «Природа», «Людина і природа». Практичний блок завдань включає – моделювання, спостереження, проведення різноманітних дослідів.

Мета інтегрованого курсу «Дизайн і технології» (технологічна освітня галузь) передбачає цілісний розвиток особистості дитини засобами пред-

метно-перетворювальної діяльності, формування ключових та проєктно-технологічної компетентностей. Серед завдань, спрямованих на її досягнення – набуття досвіду поетапного створення корисних і естетичних виробів у партнерській взаємодії; вироблення навичок раціонального використання матеріалів; прагнення удосконалювати процес і результати проєктно-технологічної діяльності. Змістові лінії «Середовище проєктування», «Середовище техніки і технологій» спрямовані на розвиток аналітичного, просторового та творчого мислення, створення умов для оволодіння елементами дизайну; продукування ідей проєктування; експериментування з матеріалами і технологіями для реалізації власних ідей; розвиток умінь поетапного виготовлення виробів з використанням традиційних та сучасних технологій. Програма надає можливість розв'язувати реальні життєві проблеми, реалізовувати інтегративні та творчі можливості проєктно-технологічної діяльності (Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 клас, 2022).

Аналізуючи програму, розроблену під керівництвом Шияна Р. Б., звертаємо увагу на природничу освітню галузь. Змістова лінія «Я в рукотворному світі» спрямована на формування уявлень про світ, створений людиною, понять про взаємозв'язки людини і природи, слугує джерелом втілення дитячих винахідницьких ідей та проєктів. Провідна роль у вивченні природничої галузі належить дослідженням, спостереженням, експериментам, екскурсіям, природоохоронній та проєктній діяльності школярів (Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3–4 клас, 2022).

У технологічній освітній галузі звертаємо увагу на змістову лінію «Технічна творчість і техніка», яка спрямована на залучення учнів до творчої діяльності у процесі конструювання та моделювання під час самостійної або колективної роботи з конструктором, що має сприяти розвитку просторової уяви й елементів творчого та технічного мислення учнів. Змістова лінія «Світ технологій» має на меті, зокрема, формування в учнів здатності планувати власну діяльність у процесі вивчення конструкційних матеріалів, розуміти і дотримуватися послідовності у виготовленні виробів тощо. Саме на практичній діяльності учнів базується технологічна освітня галузь (Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3–4 клас, 2022).

Застосовуючи STEM із молодшими школярами, вчителів слід уникати складних проце-

сів та довгих понять, пам'ятаючи, що основна мета – продемонструвати та максимально просто пояснити зв'язки між процесами, посприяти самостійності у навчанні. Цим цілям якнайкраще відповідають досліди, які відіграють першочергову роль у розвитку технічної творчості учнів, формують у них експериментальні вміння. Під час дослідницької діяльності учні опановують такі уміння: спостерігати за фактами, середовищем, подіями; формулювати проблему дослідження; визначати закономірності, способи доведення гіпотез; робити висновки (Балик, 2017). Важливе значення для розвитку технічної творчості має діяльність, пов'язана з виготовленням певних об'єктів (система завдань на конструювання). До ефективних засобів STEM-освіти належать LEGO-цеглинки, які вчитель може використовувати на будь-якому етапі уроку. За допомогою LEGO-цеглинок в учнів молодшого шкільного віку розвиваються різні види мислення, просторова уява, творчість.

Розроблення навчального творчого проєкту передбачає різні види завдань, які спрямовані на інтегровану дослідницьку творчу діяльність учнів. Проєктна діяльність, пов'язана із виготовленням різних предметів, є одним із ефективних способів розвитку технічної творчості. У процесі цієї діяльності діти здобувають технічні знання, розвивають інтелектуальні та евристичні здібності.

Розглядаючи проблему розвитку творчої особистості, необхідно також звернути увагу на можливості STEM-освіти у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, широкі можливості для розвитку творчих здібностей дітей надають різноманітні гуртки, заняття у яких сприяє розвитку художньо-графічних, інженерно-конструкторських, інтелектуально-комунікативних та інших здібностей (Зичкова). Гурткова робота, спрямована на розвиток технічної творчості є підготовкою до майбутнього вибору професії. Різноманітні форми роботи у гуртках, тематика діяльності забезпечують реалізацію різних напрямків STEM-освіти. На гурткових заняттях у дітей розвивається дослідницька компетентність, здатність до спостережень, експериментів. Використання елементів STEM-освіти сприяє формуванню у дітей технічної грамотності, вміння вирішувати конкретні проблеми, шукати нестандартні рішення. Під час практичних занять діти стають винахідниками та новаторами. Інтегруючи знання з різних галузей, у гуртковій роботі є можливість використовувати елементи дизайну, робототехніки, інформаційних технологій.

Для ефективного впровадження STEM-освіти

у поєднанні з інноваційними методиками Нової української школи, необхідно подбати про оновлення матеріально-технічної бази. Вирішуючи різноманітні практичні завдання шляхом проб і помилок, учні залучають знання і вміння із різних дисциплін, інтегруючи їх навколо проблеми, яку потрібно розв'язати. Для повноцінної реалізації такого підходу, обов'язковими є наявність STEM-лабораторій, які передбачають наявність 3D принтерів, наборів навчальної електроніки, голографічної фото-відео студії та інших сучасних технічних засобів.

Сучасні інформативні засоби навчання, вимірювальні комплекси сприяють мотивації до навчально-дослідної, інтелектуальної та творчої діяльності учнів, розвитку їх пізнавального інтересу, формуванню предметних компетентностей, водночас створюючи відповідні умови для розвитку профільного навчання (STEM-освіта : стан впровадження та перспективи розвитку, 2017).

Ю. Ботузова зауважує, що впровадження STEM-освіти має глибинний характер і включає розв'язання проблем підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей. Під цим кутом зору роль вчителя полягає не лише у тому, щоб забезпечити трансляцію знань, але й бути людиною культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін (Ботузова, 2016). Сучасній школі потрібен мобільний, творчий вчитель, який мислить інноваційно і здатний до відповідальної роботи з обдарованими і здібними дітьми. Цьому відповідає специфіка діяльності вчителя початкових класів Легко інтегруючи навчальні предмети він має можливість проводити з учнями дослідницько-проєктну роботу, здійснюючи творчий підхід до навчального процесу, вчить дітей проводити самостійні спостереження і робити на їх основі висновки.

Висновки. Отже, для розвитку творчості дітей важливе значення має впровадження STEM-освіти, що є одним із основних завдань сучасної освіти. Педагогічні умови для розвитку творчого потенціалу особистості передбачено концепцією НУШ. Державний стандарт початкової освіти, тематичний зміст навчальних програм для початкової школи дають безліч можливостей для використання різноманітних форм та методів навчання, які сприяють активному розвитку творчості дітей. Реалізація концептуальних засад STEM-освіти та НУШ у навчальному процесі та позакласній і позашкільній діяльності забезпечить належний рівень розвитку

творчості учнів молодшого шкільного віку, а це у свою чергу дасть можливість виховати хороших фахівців, які згодом зможуть успішно самореалізуватися та принести користь своїй державі.

У подальших дослідженнях на нашу увагу заслуговує питання ролі освітнього середовища НУШ для забезпечення особистісних потреб дитини, розвитку її здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амелкін В. І., Зайончик В. М., Сидоренко В. К., Шмельов В. Є. Технічна творчість учнів: підручник / за ред. Амелкіна В. І. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 458 с.
2. Балик Н. Р., Шмигер Г. П. Підходи та особливості сучасної STEM-освіти. *Фізико-математична освіта*. 2017. Вип. 2. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2017_2_6
3. Ботузова Ю. Особливості використання stem-технологій в навчанні математики. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2016. Вип. 12(1). С. 3–8. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmf_2016_12\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmf_2016_12(1)_3).
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
5. Гончарова Н. О. Глосарій термінів, що визначають сутність поняття STEM-освіти. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком*, 2015. Вип. 17–18 (41). С. 90–92.
6. Доценко С. О., Лебедева В. В. STEM-освіта як засіб активізації творчого потенціалу особистості. URL: <http://www.dgma.donetsk.ua/docs/konf/2017/mkonf2017/dopovidy/it/%D0%94%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%9B%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>
7. Зичкова В. О. Переваги STEM-освіти для розвитку творчих здібностей гуртківця засобами інтегративного підходу. URL: <https://vseosvita.ua/library/perevagi-stem-osviti-dla-rozvitku-tvorcih-zdibnostej-gurtkivca-zasobami-integrativnogo-pidhodu-400420.html> (дата звернення: 08.07.2023).
8. Іваник Н., Колток Л. Упровадження STEM-освіти в освітній процес Нової української школи. URL: http://www.arhn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/25.pdf (дата звернення: 08.07.2023).
9. Коваленко О., Сапрунова О. STEM-освіта : досвід упровадження в країнах ЄС та США. *Рідна школа*. 2016. Квітень. № 4 (1036). С. 46–50.
10. Мартинюк І. Творчий потенціал і самореалізація особистості. *Психологія і педагогіка життєтворчості*. К., 1996. 792 с.
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 08.07.2023).
12. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : Розпорядження Кабінету міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8> (дата звернення: 08.07.2023).
13. Тарара А. М. Технічна творчість учнів основної школи у процесі проектної і технологічної діяльності : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2014. 134 с.
14. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 клас (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 08.07.2023).
15. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3–4 клас (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf> (дата звернення: 08.07.2023).
16. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
17. STEM-освіта : стан впровадження та перспективи розвитку : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 9–10 лист. 2017 р. Київ : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2017. 160 с.

REFERENCES

1. Amelkin V. I., Zaionchik V. M., Sydorenko V. K., Shmelov V. Ye. (2010) Tekhnichna tvorchist uchniv. [Technical creativity of students] 458. [in Ukrainian].
2. Balyk N. R., Shmyher H. P. (2017) Pidkhody ta osoblyvosti suchasnoi STEM-osvity. [Approaches and features of modern STEM education] *Fizyko-matematychna osvita*, 2. 26–30. [in Ukrainian].
3. Botuzova Yu. (2016) Osoblyvosti vykorystannia stem-tekhnohii v navchanni matematyky. [Features of using stem technologies in teaching mathematics] *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Seria : Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity, 12(1). 3–8. [in Ukrainian].
4. Honcharenko S. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary] 376. [in Ukrainian].
5. Honcharova N. O. (2015) Hlosarii terminiv, shcho vyznachaiut sutnist poniattia STEM-osvita. [Glossary of terms defining the essence of the concept of STEM education] *Informatsiinyi zbirnyk dlia dyrektora shkoly ta zavidiuchoho dytyachym sadochkom*, 17–18 (41). 90–92. [in Ukrainian].

6. Dotsenko S. O., Lebedeva V. V. (2017) STEM-osvita yak zasib aktyvizatsii tvorchoho potentsialu osobystosti. [STEM education as a means of activating the creative potential of an individual]. [in Ukrainian].
7. Zychkova V. O. Perevahy STEM-osvita dlia rozvytku tvorchykh zdibnosti hurtkivtsia zasobamy intehrativnoho pidkhodu. [Advantages of STEM education for the development of creative abilities of the group by means of an integrative approach]. [in Ukrainian].
8. Ivanyk N., Koltok L. (2020) Uprovadzhennia STEM-osvity v osvitnii protses Novoi ukrainskoi shkoly. [Introduction of STEM education into the educational process of the New Ukrainian School]. [in Ukrainian].
9. Kovalenko O., Saprunova O. (2016) STEM-osvita : dosvid uprovadzhennia v krainakh YeS ta SShA. [STEM education: implementation experience in the EU and the USA] Ridna shkola, kviten. №4 (1036). 46–50. [in Ukrainian].
10. Martyniuk I. (1996) Tvorchyi potentsial i samorealizatsiia osobystosti. [Creative potential and self-realization of the individual] Psykholohiia i pedahohika zhyttietvorchosti. 792. [in Ukrainian].
11. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity). [About the approval of the Concept of the development of science and mathematics education (STEM education)] Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 960-r. [in Ukrainian].
13. Tarara A. M. (2014) Tekhnichna tvorchist uchniv osnovnoi shkoly u protsesi proektnoi i tekhnolohichnoi diialnosti. [Technical creativity of elementary school students in the process of project and technological activity] : navch.-metod. posib. 134. [in Ukrainian].
14. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. 3–4 klas (2022). [Typical educational program developed under the leadership of Savchenko O. Ya. 3–4 grade]. [in Ukrainian].
15. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Shyiana R. B. 3–4 klas (2022). [Typical educational program developed under the leadership of Shiyana R. B. 3–4 grade]. [in Ukrainian].
16. Uprovadzhennia STEM-osvity v umovakh intehratsii formalnoi i neformalnoi osvity obdarovanykh uchniv (2019). [Implementation of STEM education in conditions of integration of formal and informal education of gifted students] : metodychni rekomendatsii. 80. [in Ukrainian].
17. STEM-osvita : stan vprovadzhennia ta perspektyvy rozvytku (2017). [STEM education: state of implementation and prospects for development] : materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 160. [in Ukrainian].

УДК 81"06

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-37>**Вікторія ПРИМА,***orcid.org/0000-0001-7331-9950**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна) victoriyaprima@gmail.com***Світлана БАЙДАЦЬКА,***orcid.org/0000-0002-9984-2536**кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу
Державного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна) svitlodaina@gmail.com***Катерина БОРОВИК,***orcid.org/0000-0001-6732-9941**старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна) rani_kasia@ukr.net*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Наша стаття присвячена найновішим методикам навчання іноземних мов. Найперше, на що ми звернули нашу увагу, це швидка адаптація технологій навчання до вимог сьогодення – карантинні заходи, пов'язані з коронавірусною інфекцією, війна, блекаути в нашій країні та інше. Знання іноземних мов за нинішньої ситуації різко зросло і не лише в особистісному значенні, а й на ринку праці в цілому. Як наслідок, люди різного віку змушені вивчати мови не лише для власного розвитку, а й для складання достойної конкуренції на тому ж таки ринку праці. Ми відібрали, розглянули та проаналізували найновіші та найефективніші, на нашу думку методи навчання іноземним мовам. Перед викладачами вищих навчальних закладів постає одне із пріоритетних завдань, що полягає у підвищенні зацікавленості здобувачів вищої освіти до вивчення іноземної мови, переважно, англійської. Для досягнення поставленого пріоритетного завдання викладачі здійснюють постійний пошук нових, цікавих та водночас результативних форм і методів навчання іноземній мові. Звернення до компетентнісної парадигми у процесі викладання іноземної мови обумовлено цілим рядом об'єктивних обставин, серед яких найбільш значущими є уміння співіснувати в загальному життєвому просторі, що означає бути здатним будувати діалог з усіма суб'єктами цього простору, уміти налагоджувати гуманітарні міжкультурні зв'язки між представниками різних культур і країн. Важливу роль у цьому відіграє іноземна мова, яка виступає, мабуть, єдиним можливим інструментом, за допомогою якого стає реальним встановлення зв'язків взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних лінгвоетносільнот. Основні обмеження дослідження включають кількість учасників, що не дозволяє результатам бути узагальненими для більшої кількості населення.

Ключові слова: *вивчення мов, методи навчання, новітні технології в навчанні.*

Viktorii PRYMA,

orcid.org/0000-0001-7331-9950

PhD in Philology, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

State University of Trade and Economics

(Kyiv, Ukraine) victoriyaprima@gmail.com

Svitlana BAIDATSKA,

orcid.org/0000-0002-9984-2536

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

State University of Trade and Economics

(Kyiv, Ukraine) svitlodaina@gmail.com

Kateryna BOROVYK,

orcid.org/0000-0001-6732-9941

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

State University of Trade and Economics

(Kyiv, Ukraine) pani_kasia@ukr.net

MODERN TRENDS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF TOURISM SPHERE SPECIALISTS

Our article is devoted to the newest methods of foreign languages learning. The first thing we drew our attention to was the rapid adaptation of learning technologies to modern requirements – quarantine measures related to the coronavirus infection, war, blackouts in our country, and others. In the current situation, knowledge of foreign languages has increased dramatically, not only in a personal sense, but also in the labor market in general. As a result, people of all ages are forced to learn languages not only for their own development, but also to compete in the labor market. We selected, considered and analyzed the newest and most effective, in our opinion, methods of learning foreign languages. The teachers of higher educational establishments face one of the priority tasks, which is to increase the interest of students of higher education in learning a foreign language, mainly English. In order to achieve the set priority task, teachers are constantly searching for new, interesting and at the same time effective forms and methods of teaching a foreign language. Facing to the competence paradigm in the process of foreign language teaching is due to a number of objective circumstances, among which the most significant is the ability to coexist in the common life space, which means being able to build a dialogue with all subjects of this space, being able to establish humanitarian intercultural ties between representatives of different cultures and countries. An important role in this is played by a foreign language, which acts as, perhaps, the only possible tool, with the help of which the establishment of bonds of mutual understanding and interaction between representatives of different linguistic and ethnic communities becomes real. The main limitations of the study include the number of participants, which does not allow the results to be generalized to a larger population.

Key words: *language learning, teaching methods, modern technologies in teaching.*

Актуальність теми зумовлена тим, що майбутнім спеціалістам туристичної сфери необхідно вивчати мову на основі інтегративного підходу бути компетентним у міжкультурній комунікації. Це робить студента конкурентоспроможним в умовах контексту глобалізації. Вивчення мови через інтеграцію є ефективним засобом формування компетентності іноземної мови, яка допомагає студентам успішніше засвоювати знання та навички в контексті культури та соціального середовища. Крім того, вивчення мови через інтеграцію допомагає підтримувати мотивацію учнів до володіння мовою і робить навчальний процес більш захоплюючим і змістовним (Vanichvasin P., 2019).

Постановка проблеми. Постійний розвиток системи вищої освіти вимагає від педагогічної

науки й практики станом на сьогодні вивчення і впровадження нових методів навчання на фоні одночасного поєднання й виховання здобувачів вищої освіти. Подібні інновації в педагогічній діяльності ВУЗів пов'язані із загальними процесами, що відбуваються у суспільстві. Використання при підготовці здобувачів вищої освіти інноваційних технологій стало невід'ємною складовою навчального процесу та набуло особливої актуальності в сучасних умовах під час запровадження карантинних заходів на фоні вірусної пандемії (2020–2022 н.р.). Перед викладачами вищих навчальних закладів постає одне із пріоритетних завдань, що полягає у підвищенні зацікавленості здобувачів вищої освіти до вивчення іноземної мови, переважно, англійської. Для досягнення

поставленого пріоритетного завдання викладачі здійснюють постійний пошук нових (інноваційних), цікавих та водночас результативних форм і методів навчання іноземній мові (Boyle Ch., Chersan I., 2009).

Мета статті. Зважаючи на все вищезгадане, вважаємо за доцільне метою визначити аналіз та опрацювання останніх методів та методик викладання іноземної мови для студентів ВНЗ, а саме для студентів туристичних спеціальностей.

Ми розглянули ряд різних підходів до навчання мови, але тотальна інтеграція в формування іншомовних компетенцій є один з найефективніших методів. Потреба в міжкультурній комунікації зросла у всьому світі, а також вимоги для майбутнього працівників сфери туризму, які мають вільно володіти мовою, бути повністю обізнаним у культурі та традиціях носіїв цієї мови (Zadorozhna I. P., 2022).

Якщо навчання мови проводиться ефективно, воно може, беззаперечно, забезпечити успіх у міжкультурному спілкуванні та майбутній кар'єрі. На наш погляд, інтеграція в іноземну мову, формування компетентностей, стає ключовим фактором підвищення ефективності вивчення мови (Yeromenko I., 2022).

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день туризм належить до найсучасніших і найперспективніших індустрій, що швидко розвиваються і приносять значні прибутки. Завдяки активному розвитку туризму викликає не аби яка необхідність у забезпеченні туристичної галузі професійними працівниками, які володіють відповідними фаховими вміннями та навичками. Відповідно з'являється необхідність в інтенсифікації навчального процесу, в актуалізації та оновленні навчальних програм, матеріалів, навчальних посібників, що мають готувати студентів – майбутніх працівників туристичного бізнесу – до професійного спілкування, до набуття навичок професійно орієнтованого мовлення, а також – задовольняти навчальні потреби студентів, стимулювати їхню активність. Тим більше, що фахова спрямованість навчання є однією з провідних тенденцій у викладанні російської мови як іноземної.

Проблема засвоєння туристичної термінології, яка становить основу майбутнього фаху студента-іноземця, пов'язана не тільки з методикою викладання російської мови як іноземної, але й з актуальними проблемами сучасного термінознавства. У сучасному мовознавстві поживався інтерес до вивчення та аналізу окремої галузевої термінології російської мови, наприклад, екологічної термінології (Д.О. Попов, О.О. Панкратова), суспільно-політичної термінології (Г.А. Абба-

кумова), комп'ютерної термінології (Т.В. Акулініна), метеорологічної лексики (М.О. Лазарева), архітектурної термінології (О.С. Гриньов, І.І. Донскова), фінансової термінології (О.В. Довбиш) та інших. Незважаючи на різке зростання з середини ХХ століття кількості нових спеціальних лексичних одиниць у межах туристичної термінології, а також поживавлення інтересу до термінології туризму, туристичного обслуговування, туристичної реклами, до її викладання, вивчення на різних рівнях, зазначена лексика є мало вивченою та потребує розробки і впорядкування.

Діджиталізація є однією з тих тенденцій, яка з великою часткою ймовірності проявиться в найближчі два десятиліття років і матиме найсильніший вплив (порівняно з іншими процесами) на реальність вищої освіти (Jaakkola, H). У той же час, на думку експертів, розповсюдження цифрових технологій не належить до найбільш значущих джерел ризику, інакше кажучи, джерел «критичних ситуацій» для вищої освіти. Можлива деградація шкільної освіти (збільшення кількості «слабких» здобувачів, яким важко навчатись далі) та «сировинний» сценарій соціально-економічного розвитку розглядаються як джерела критичних ситуацій у майбутньому. Оскільки експерти бачать майбутнє як діджиталізоване, вони, відповідно, вважають інвестиції в цифрову інфраструктуру (комп'ютерні мережі, обчислювальна потужність, програмне забезпечення, електронна університетська система, цифрове освітнє середовище) одним із пріоритетних напрямків для інвестицій у розвиток університетів, і вони очікують «швидких ефектів» або швидкої віддачі від цієї інвестиції (P. Linna). Серед реформ вищої освіти, які тривають і можливі в майбутньому в Україні, діджиталізація навчального процесу вважається експертами як провідним, так і найбільш перспективним напрямком.

Питання про країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та соціокультурний аспекти навчання іноземних мов, про зміст комунікативної компетенції знайшли теоретичне обґрунтування у працях багатьох учених. В останні роки посилилась увага науковців до феномену соціокультурної компетенції як одного з важливих показників готовності особистості до міжкультурної комунікації.

Одним із головних принципів вивчення іноземної мови є регулярність. Достатньо приділяти щонайменше 30 хвилин кожного дня для вивчення нового та закріплення вже пройденого матеріалу. Саме метод інтервального повторення допоможе ефективно вивчити та засвоїти необхідний лексичний мінімум за більш короткий час.

Сьогодні студент має бути безпосередньо пов'язаний із видами, значеннями, вживанням таких структур. Це підвищить ефективність підготовки майбутніх фахівців, надасть їм змогу вільно спілкуватися в онлайн просторі з носіями мови. А це в свою чергу принесе їм безцінний досвід у мовній практиці.

У процесі викладання іноземної мови викладач ВНЗ використовує традиційні методи, які доповнює за допомогою нових тенденцій, що диктує сучасне суспільство. На сьогоднішній день існує ряд інноваційних технологій та методів. Запровадження мультимедійних технологій створює умови для інтерактивного спілкування, що на сьогоднішній день є найважливішою складовою навчального процесу. Використовуючи мультимедійні технології викладач може подати інформацію в абсолютно новій та ефективній формі, зробити її більш повною, цікавою та наближеною до тематики спілкування, що вивчається (Колкова, 2007).

При опануванні іноземною мовою, у студентів виникає ряд проблем, однією з яких являється низька мотивація до вивчення мови. В таких випадках саме інтерактивні технології являються цінними для застосування, тому що вони створюють такі умови, коли студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Інтерактивне навчання заключає в собі деякі методи співпраці у навчальному процесі.

Слово «технологія» походить від грецьких – майстерність, мистецтво і наука, закон, знання. Отже, технологія – це знання, наука про майстерність. С.О. Сисоева зазначає, що «технологія навчання включає сукупність форм, методів, прийомів, методик, засобів, які дозволяють гарантовано досягти запланованого результату. В цьому контексті форми й методи, методики й засоби, прийоми навчання є тими структурними елементами, з яких конструюється технологія навчання відповідно до цілей і запланованих (бажаних) результатів навчального процесу» (Сисоева С., 2011: 40). Інтерактивні технології навчання іноземних мов – це така організація іншомовного мовленнєвого спілкування суб'єктів навчання, яка передбачає відповідно до цілей навчання, індивідуальних особливостей тих, хто навчається, найраціональніше комплексне застосування методів, прийомів, засобів і форм навчання з метою досягнення заздалегідь запланованого відповідного рівня іншомовної комунікативної компетенції (Пометун О., Пироженко Л., 2002). Т.І. Коваль ділить інтерактивні методи навчання іноземних мов на групові (фронтальні) і колективно-коопе-

ративні, залежно від способу організації колективної навчально-пізнавальної діяльності. Групові (фронтальні) методи навчання іноземних мов передбачають навчання однією людиною (здебільшого викладачем) групи студентів. Усі студенти в кожен момент часу працюють разом чи індивідуально над одним завданням із наступним контролем результатів. Колективно-кооперативні методи навчання іноземних мов передбачають організацію навчання в малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою, наприклад метод співпраці в малих групах (Коваль Т., 2011).

Використання сучасних технологій, зокрема Інтернет, під час вивчення іноземних мов стає більш привабливим для студентів вищих навчальних закладів, так як вони отримують необмежений доступ до цікавих країнознавчих матеріалів, що вигідно відрізняється від статичних застарілих текстів у підручниках. Завдяки Інтернету, майбутні учителі іноземних мов мають доступ до необмеженої кількості автентичної інформації іноземною мовою. Програмне забезпечення поряд з використанням Інтернет, застосування спеціальних комп'ютерних програм стає інтегральною одиницею процесу навчання.

Набуті знання, уміння та навички допоможуть студентові стати досвідченим користувачем персонального комп'ютера, знавцем сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, закладуть основи інформаційної культури, достатні для самостійного освоєння нових програмних засобів і ефективного використання персонального комп'ютера в професійній діяльності, що є запорукою фахової компетентності. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології постійно удосконалюють систему вищої освіти і мають наступні особливості: дають доступ до різних джерел інформації та навчальних ресурсів, включаючи книги, підручники, монографії тощо; в такому навчально-виховному процесі студент виступає суб'єктом навчання, а викладач відіграє лише функцію помічника, який не повністю визначає зміст навчання; можливість здобувати знання, уміння і навички за допомогою проблемного та дослідницького навчання; основні принципи такого навчання практичність, тісний зв'язок із життям і процесами в суспільстві; покращує комунікацію між студентами, викладачами і вищими навчальними закладами; виступає надійною вимірювальною та ієрархічною системою, яка дає змогу чітко визначити місце студента, викладача та університету; постійне покращення за допомогою зворотного зв'язку; здатність підтримувати безперервний процес самонавчання і вдосконалення

студентів в будь-який час; дає змогу розповсюджувати нові ідеї в сфері освіти; сприяє розвитку освіти в сільській місцевості; забезпечує доступ студентів до освітніх ресурсів, які не мають змоги це – робити під час навчальних годин; забезпечує освітні послуги за нижчою ціною в режимі онлайн; допомагає викладачам у проведенні екзаменів і забезпеченні матеріалів з курсів; забезпечує студентів різними можливостями з вивчення іноземних мов; велика кількість вузів пропонують свої власні онлайн курси, що значно підвищують їх рейтинг. Дистанційна освіта поступово витісняє заочну форму навчання. Студенти масово обирають навчання онлайн. Бейтс визначив чотири ключові тенденції у вищій освіті Сполучених Штатів: зростання онлайн навчання, прискорення цього зростання, велика частка комерційного сектора в дистанційному навчанні, проблема забезпечення якості результатів дистанційного навчання в системі вищої освіти (Information and communication technologies in education).

Для полегшення виконання самостійної роботи студентами немовних спеціальностей існує безліч мобільних додатків, що можна завантажити у власний телефон, якщо той підтримує систему Android, безкоштовно і користуватися як онлайн, так і оффлайн. Для засвоєння елементарної лексики існує безліч додатків, таких як “Speed English 50,000 words”, «Вивчайте англійську 6000 слів», «Вивчи 90% слів за тиждень» тощо. Особливістю цих додатків є різноманітність вправ: «словник», «оберіть фразу», «послухайте та оберіть», «співставте фрази», «перекладіть та послухайте», «завершіть фрази», «послухайте та напишіть», «знайдіть помилку», «перекладіть фрази», «вставте слово», «складіть фрази» тощо. При цьому студенти не лише засвоюють нову лексику, а й практикують письмо, аудіювання, читання та мовлення. Вдалим вибором також стане мобільний додаток “Duolingo”. Це найбільш популярний додаток з вивчення мов у світі. На початку роботи з ним пропонується вибрати рівень володіння мовою. Якщо користувач не впевнений у оцінці своїх знань, програма пропонує пройти невеличкий тест і сама визначає рівень володіння мовою у відсотках. Потім потрібно пройти реєстрацію для збереження власних результатів вивчення мови. Після цього користувач може вибрати інтенсивність курсу (від 5 до 20 хвилин у день) і йому відкривається основна частина завдань. Після кожної засвоєної лексеми даються завдання на закріплення вивченого матеріалу і показується прогрес користувача. Це найшвидший спосіб почати говорити іноземною мовою вже за кілька тижнів.

Одним із головних принципів вивчення іноземної мови є регулярність. Достатньо приділяти щонайменше 30 хвилин кожного дня для вивчення нового та закріплення вже пройденого матеріалу. Саме метод інтервального повторення допоможе ефективно вивчити та засвоїти необхідний лексичний мінімум за більш короткий час.

Метод проектів є освітньою стратегією, яка дозволяє студентам вирішувати різні освітні задачі, на кшталт проєктування курсової роботи чи публікації класної стін газети. Проекти можуть бути запропоновані вчителем, але вони плануються та виконуються наскільки це можливо самими студентами, індивідуально або в групах. Робота над проектом зосереджена на застосуванні, а не передачі конкретних знань чи навичок, а також на участі та мотивації студентів та сприяють самостійному розумінню, впевненості в собі та соціальній відповідальності (Knoll M., 1997).

Висновки. Розширення міжнародних зв'язків України і поглиблення євроінтеграційних процесів зумовили суттєві зміни в галузі викладання іноземних мов, статус яких у нашій країні постійно зростає. На сучасному етапі розвитку змісту іншомовної освіти відбувається активне впровадження компетентнісної освітньої парадигми, яка розглядає іноземну мову не лише як засіб міжособистісного спілкування, а й міжкультурної комунікації. Звернення до компетентнісної парадигми у процесі викладання іноземної мови обумовлено цілим рядом об'єктивних обставин, серед яких найбільш значущими є уміння спілкуватися в загальному життєвому просторі, що означає бути здатним будувати діалог з усіма суб'єктами цього простору, уміти налагоджувати гуманітарні міжкультурні зв'язки між представниками різних культур і країн. Важливу роль у цьому відіграє іноземна мова, яка виступає, мабуть, єдиним можливим інструментом, за допомогою якого стає реальним встановлення зв'язків взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних лінгвоетноспільнот. У контексті компетентнісної освітньої парадигми, що розробляється вченими на основі Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (2001), студент повинен не просто практично оволодіти іноземною мовою як засобом спілкування, а діяти як соціальний агент, тобто член суспільства, котрий здатен виконувати певні завдання у життєвих умовах і соціокультурному оточенні. Тому при навчанні мови до уваги беруться також пізнавальні, емоційні, вольові та інші індивідуальні якості й уміння користувача мови як представника соціуму (Common European Framework of Reference for Languages, 2001: 9).

Знання й уміння, якими оволодіває студент у процесі іншомовної освіти, дають йому змогу досягти певного рівня розвитку комунікативних компетенцій – необхідних складових міжкультурної комунікації, за допомогою яких формується його компетентність як користувача мовою. У зв'язку з цим метою сучасного викладання іноземних мов у вищій школі виступає формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів, яка включає в себе мовні та мовленнєві, соціокультурні та соціолінгвістичні, дискурсивні та стратегічні компетенції. Високий рівень розвитку такої компетентності уможливорює посилення мобільності студентів та збільшення шансів на працевлаштування.

Основні обмеження дослідження включають кількість учасників, що не дозволяє результатам бути узагальненими для більшої кількості населення. Крім того, тільки один метод оцінки іноземної мовної компетенції використовувався в дослідженні, яких може бути недостатньо для отримання повного спектру здібностей учасників. На додаток, дослідження не враховувало індивідуальні характеристики кожного учасника, наприклад, рівень попередньої підготовки та мотивації, які також можуть вплинути на результати дослідження. Нарешті, варто зазначити, що дослідження було проведено в умовах контрольованого експерименту, які не можуть повною мірою відображати реальні навчальні процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль Т. І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Інформ. технології і засоби навчання АПН України, Ун-т менеджменту освіти АПН України. 2011. № 06. Том 26. 291 с.
2. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання. Теорія, досвід: метод, посіб. К.: А.П.Н. 2002. 136 с.
3. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО», 2011. 320 с.
4. Традиції та інновації в методиці навчання іноземних мов: / за ред. М.К. Колкової. СПб.: КАРО, 2007. 267 с.
5. Яковлева М.Л. Сучасні тенденції в навчанні іноземних мов студентів вищих технічних навчальних закладів. Закарпатські філологічні студії, 2018. Вип. 4 Том 2. С. 36–39.
6. Українська Система Дистанційного Навчання – UDL System Ukrainian Dastance Learning System. URL: <http://www.udl.org.ua> (дата звернення: 06.07.2023).
7. Bakai, Y., Nanivska, L., Semenets, O., Hetman, Y., & Pryma, V. The efficiency of language teaching through integration in future philologists' foreign language competence formation. *Amazonia Investiga*, 2023, 12(61), 297–306. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.30>
8. Boyle Charles, Chersan Ileana English Course for Law Enforcement. MACMILLAN, 2009, 128 p.
9. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Council of Europe, 2001. 260 p.
10. Information and communication technologies in education (No date). Retrieved October 10, 2017 from the World Wide Web: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214728.pdf> (дата звернення 05.07.2023).
11. Jaakkola, H. Aramo-Immonen, J. Henno and J. Mäkelä (2016) The digitalization push in universities, 39th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO), Opatija. 2016. pp. 1025–1031.
12. Knoll, M. The project method: Its vocational education origin and international development. *Journal of Industrial Teacher Education*, 1997, 34(3), 59–80.
13. Linna P., T. Mäkinen and H. Keto Utilizing MOOCs in the development of education and training programs, 39th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO), Opatija, 2016, pp. 861–864.
14. Vanichvasin, P. Effects of content-based instruction on English language performance of Thai undergraduate students in a nonEnglish program. *English Language Teaching*, 2019, 12(8), 20–29. <https://doi.org/10.5539/elt.v12n8p20> (дата звернення 05.07.2023).
15. Yeromenko, I. Metadisciplinary Method in Teaching a Foreign Language at a Higher Education Institution. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology*, 2022, 1, 18–23. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2022.1> (дата звернення 05.07.2023).
16. Zadorozhna, I. P. Peculiarities of the formation of foreign language competence of future energy engineers by means of educational projects. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, 2022, 205, 31–35. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-31-35> (дата звернення 05.07.2023).

REFERENCES

1. Koval T. I. (2011) Interaktyvni tekhnolohii navchannia inozemnykh mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh. *Int inform. tekhnolohii i zasobiv navchannia APN Ukrainy*. [Interactive technologies of foreign languages teaching in higher educational establishments]. *Un-t menedzhmentu osvity APN Ukrainy*. №06. Tom 26. 291. [in Ukrainian]
2. Pometun O., Pyrozhenko L. (2002) *Interaktyvni tekhnolohii navchannia. Teoriia, dosvid* [Interactive technologies of studying. Theory and experience]: metod, posib. K.: A.P.N. 136. [in Ukrainian]

3. Sysoieva S. O. (2011) Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [Interactive technologies of adults' teaching]: navch.-metod. posib. / NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. K.: VD "EKMO". 320. [in Ukrainian]
4. Tradytzii ta innovatsii v metodytsi navchannia inozemnykh mov (2007) [Traditions and innovations in foreign languages teaching methodology]: / za red. M.K. Kolkovoi. SPb.: KARO. 267. [in Ukrainian]
5. Yakovlieva M.L. (2018) Suchasni tendentsii v navchanni inozemnykh mov studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. [Modern tendencies in foreign languages teaching of the students of higher educational establishments]. Zakarpatski filolohichni studii. Vyp. 4 (2). S. 36–39. [in Ukrainian]
6. Ukrainska Systema Dystantsiynoho Navchannia. UDL System Ukrainian Distance Learning System. URL: <http://www.udl.org.ua>. [in Ukrainian]
7. Bakai, Y., Nanivska, L., Semenets, O., Hetman, Y., & Pryma, V. (2023). The efficiency of language teaching through integration in future philologists' foreign language competence formation. *Amazonia Investiga*, 12(61), 297–306. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.30>
8. Boyle Charles, Chersan Ileana (2009). *English Course for Law Enforcement*. MACMILLAN. 128.
9. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment.(2001). Cambridge: Council of Europe.260.
10. Information and communication technologies in education (2017). Retrieved October 10, from the World Wide Web: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214728.pdf>
11. Jaakkola, H. Aramo-Immonen, J. Henno and J. Mäkelä (2016). "The digitalization push in universities", 39th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO), Opatija. 1025–1031.
12. Knoll, M. (1997). The project method: Its vocational education origin and international development. *Journal of Industrial Teacher Education*, 34(3), 59–80.
13. Linna P., T. Mäkinen and H. Keto, (2016) "Utilizing MOOCs in the development of education and training programs", 39th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO), Opatija. 861–864.
14. Vanichvasin, P. (2019). Effects of content-based instruction on English language performance of Thai undergraduate students in a nonEnglish program. *English Language Teaching*, 12(8), 20–29. <https://doi.org/10.5539/elt.v12n8p20>
15. Yeromenko, I. (2022). Metadisciplinary Method in Teaching a Foreign Language at a Higher Education Institution. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology*, 1, 18–23. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2022.1>.
16. Zadorozhna, I. P. (2022). Peculiarities of the formation of foreign language competence of future energy engineers by means of educational projects. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, 205, 31–35. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-31-35>

УДК 378.091.12.011.3-051:7]:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-38>

Ольга ПРОЦИШИНА,
orcid.org/0000-0002-9466-3395
викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) *o.protsyshyna@kubg.edu.ua*

ЗМІСТ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито зміст структурних компонентів методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи. Методологія дослідження передбачає застосування теоретичних методів дослідження, таких як: аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, її систематизація, узагальнення, конкретизація, синтез та порівняння. Мета статті – висвітлити зміст структурних компонентів методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи. У статті розглянуто вокально-методичну підготовку студентів на заняттях сольного співу як складний та багатовекторний процес, який спрямовано на формування мотиваційно-ціннісного, інформаційно-інноваційного, когнітивно-операційного, результативно-корекційного компонентів.

Автором з'ясовано, що мотиваційно-ціннісний компонент характеризується виявленням мотивів до оволодіння методичними знаннями, вміннями, навичками, розумінням цінності методичного досвіду тощо; інформаційно-інноваційний компонент методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи характеризується здатністю до самостійного пошуку, опрацювання та інтерпретації наукової та науково-методичної літератури, використання інформаційно-комунікативних технологій у освітній та професійній діяльності тощо; когнітивно-операційний компонент характеризується вмінням планувати та організувати освітній процес, здатністю до орієнтації у вокально-педагогічному репертуарі та використанням різноманітних традиційних та сучасних навчальних технологій сольного співу тощо; результативно-корекційний компонент характеризується здатністю до аналізу, структурування та оцінки отриманих результатів освітньої діяльності, вмінням ефективно вирішувати проблемні педагогічні ситуації та практичні завдання тощо.

З'ясовано, що наукового обґрунтування та експериментальної перевірки потребує методична модель формування методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи на заняттях сольного співу.

Ключові слова: *методична компетентність, методи навчання, сольний спів, майбутні викладачі мистецької школи, музичні здібності, методична діяльність, вокальна підготовка.*

Olha PROTSYSHYNA,
orcid.org/0000-0002-9466-3395
Lecturer at the Department of Academic and Pop Vocal
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) *o.protsyshyna@kubg.edu.ua*

CONTENT OF STRUCTURAL COMPONENTS OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF ART SCHOOL

The article reveals the content of structural components of methodical competence of future teachers of art school. Research methodology involves the use of theoretical research methods, such as: analysis of psychological and pedagogical literature on the researched problem, systematization, generalization, specification, synthesis and comparison. The purpose of the article is to highlight the content of structural components of methodical competence of future teachers of art school. The article examines the process of vocal and methodical training of students in solo singing classes as complex process which is aimed at the formation of motivational and value component, informational and innovative component, cognitive and operational component, result and corrective component.

The author found out that the motivational and value component is characterized by the identification of motives for mastering methodical knowledge, abilities, skills, understanding the value of methodical experience, etc.; the informational and innovative component of the methodical competence of future teachers of art school is characterized by the ability to independently search, process and interpret scientific and scientific methodical literature, use informational and communication technologies in educational and professional activities, etc.; the cognitive and operational component is characterized by the ability to plan and organize the educational process, the ability to navigate the vocal and pedagogical repertoire and the use of various traditional and modern educational technologies of solo singing, etc.; result and corrective component characterized by the ability to analyze, structure and evaluate the results of educational activities, the ability to effectively solve problematic pedagogical situations and practical tasks, etc.

It was found that the methodical model of formation of methodical competence of future teachers of art school in solo singing classes needs scientific substantiation and experimental verification.

Key words: *methodical competence, teaching methods, solo singing, musical art, musical abilities, methodical activity, vocal training.*

Постановка проблеми. Зважаючи на проблеми і перспективи мистецької освіти України можемо зазначити, що на сьогоднішній день вона перебуває на етапі реформування відповідно до сучасних вимог українського суспільства, слідуючи тенденціям розвитку мистецької освіти у європейських країнах. В умовах практико-орієнтованого навчання реалізовується компетентнісний підхід, що спрямований на формування в здобувачів освіти здатності використовувати знання, вміння, навички на практиці: у подальшій навчальній або професійній діяльності. Одним з основних напрямів удосконалення мистецької освіти є підвищення її якості через модернізацію змісту, технологій, методів, форм та прийомів навчання.

Освіта має суспільний характер, тому зміст, мета, способи організації, цінності відповідають стратегічним орієнтирам та пріоритетам суспільства. При соціально-політичних змінах трансформації відбуваються і в системі освіти. Класична освітня парадигма, яка спрямована на відтворення знань і в основі має ідею раціоналізму все більше втрачає свою життєспроможність і зазнає модернізацій. Адже в наш час інформація стала загальнодоступною і в мережі Інтернет будь-хто може знайти всі необхідні дані, інформацію та здобути знання. Тобто освіта як носій знань втратила свою функцію, а знання – свою самоцінність.

Концепція сучасної освіти вбачає важливими завданнями навчити людей критично ставитися до інформації та відповідально нею користуватися з користю для суспільства, ставитися до людського життя як до найвищої цінності, враховувати індивідуальність кожної особистості, бути гнучким в умовах мінливого світу. Тому проблема формування методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи набуває значущості, адже сприяє підготовці компетентного, конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно вирішувати професійні завдання.

Аналіз досліджень. Проблеми вітчизняної музичної педагогіки та мистецької освіти в цілому, процес формування високодуховної особистості вчителя музичного мистецтва, компетентного та конкурентоспроможного фахівця в галузі музичного мистецтва розкрито у фундаментальних дослідженнях вітчизняних науковців, серед яких А. Козир, А. Лашенко, О. Михайличенко, О. Олек-

сюк, Г. Падалка, В. Роменець, О. Ростовський, В. Федоришин, В. Черкасов, О. Щолокова та інші.

Теоретичні та методичні аспекти вокальної педагогіки, сучасні проблеми вокальної підготовки студентів у вищій школі висвітлені у численних працях українських дослідників: В. Антонюк, Л. Василенко, Н. Гребенюк, Л. Дерев'яненко, І. Колодуб, Е. Макарова, Ю. Мережко, Н. Овчаренко, О. Петрикова, О. Прядко, Г. Стасько, Ю. Юцевич, В. Яковенко та інші.

Метою статті є висвітлення змісту структурних компонентів методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи, яка формується у процесі вокальної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософії освіта розглядається як суспільний процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками, які являють собою соціально-культурний досвід, необхідний для розвитку та реалізації особистості. Освіта – це «процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя (педагога) та учня (студента), спрямованої на передачу (засвоєння) знань, формування вмінь і навичок, виховання культури мислення і почуттів, здатності до самонавчання і самостійної життєвої діяльності» (Філософія освіти, 2018: 8), яка «розглядає оточуючий світ не як сталу, гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, яку потрібно редукувати, як послідовність різноманітних труднощів, що необхідно подолати» (Філософія освіти, 2018: 49).

Звертаючись до науково-педагогічної літератури бачимо, що поряд з професійною компетентністю чимало науковців розглядають фахову, визначаючи її як здатність реалізовувати освітні завдання відповідно до сучасних вимог та суспільних потреб. Структурну її становлять взаємозалежні компоненти: когнітивний, практично-творчий, ціннісно-орієнтаційний (Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, 2008).

Методична компетентність викладача мистецької школи входить до складу фахової компетентності та охоплює особистісні якості, що впливають на методичну діяльність педагога; результати навчання, основою яких є методичні знання, вміння, навички; культурні, моральні цінності та орієнтири; тип мислення та стиль творчості.

Варто відмітити, що результати навчання структуруються за трьома сферами особистості: когнітивна або пізнавальна, ціннісна, афективна або емоційна, ціннісно-мотиваційна, психомоторна або маніпуляційна, діяльнісна (Варій, 2009).

На основі проведеного аналізу наукової психолого-педагогічної літератури нами було розроблено структуру методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи як сукупність чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, інформаційно-інноваційного, когнітивно-операційного, результативно-корекційного (Процишина, 2020). Розглянемо більш детально семантичну структуру та зміст кожного із запропонованих компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи складний за своєю сутністю, адже поєднує мотиваційну та ціннісну сфери особистості.

Проблема зародження мотиву та впливу мотивації на діяльність людини є предметом дослідження у галузі психології. Поняття «мотив» трактується як першопричина, яка спонукає людину до діяльності задля забезпечення певних матеріальних і духовних потреб. Розрізняють усвідомлюваний мотив (мотиви-цілі), неусвідомлюваний (мотиви-стимули) та провідний (спонукає до діяльності) (Шапар, 2007). В свою чергу «мотивація – це психічні спонуки, які зумовлюють активність людини: потяги, потреби, бажання й небажання, прагнення, мотиви» (Москалець, 2020: 549).

Відповідно, мотивація майбутнього викладача мистецької школи до освітньої діяльності та процес формування методичної компетентності на заняттях сольного співу залежить від його сфери спрямованості, що охоплює ціннісні орієнтації, світогляд, переконання, та визначає стратегічні життєві цінності, пріоритети та цілі (Москалець, 2020). Якщо розглядати мотивацію учіння, то можемо сказати, що вона спрямовує активність студента на здобуття, опрацювання і запам'ятовування нових знань, умінь та навичок, набуття нового професійного досвіду (Сучасний психолого-педагогічний словник, 2016).

Таким чином, результат діяльності людини залежить від мотивів, які спрямовують її у той чи інший бік; від мотивації, яка зумовлена прагненнями людини; від вольових зусиль, проявляючи які зріла особистість може досягти цілі, навіть при зміні мотивів.

Другий елемент мотиваційно-ціннісного компоненту методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи розкриває сферу

ціннісних орієнтацій особистості. Проблема духовних і матеріальних цінностей людини є міждисциплінарною та досліджується різними науками (філософія, соціологія, педагогіка, психологія). Зокрема у філософії та соціології цінності тлумачиться як об'єкти, явища та абстрактні ідеї, які ототожнюються з особистісними ідеалами та підпорядковуються суспільно прийнятим (Шапар, 2007). Відповідно, цінності мають соціально-історичну природу, визначають основу існування людини та людства вцілому, є результатом оцінювання дійсності, в ході якого виявляється значимість елементів навколишньої дійсності.

Філософське вчення про цінності (духовні, етичні, естетичні тощо) їхню природу, взаємозв'язок та залежність від соціокультурних чинників зветься аксіологія. Поняття «аксіологія» походить з грецької мови і поєднує дві складові, що означають цінність, вартість, та – слово, поняття, вчення (Філософський енциклопедичний словник, 2002). У філософії виділяють поняття «метацінності» як «вищі аспекти життя, що досягаються індивідами при самоактуалізації» (Шапар, 2007: 248). До метацінностей відносять істину, добро, красу, справедливість та досконалість. Ціннісний зв'язок виникає не лише у процесі відносин «суб'єкт – об'єкт» як оцінка людиною предметів, явищ, подій з огляду на її потреби та інтереси, але і у результаті «міжсуб'єктних» відносин, що в глобальному сенсі охоплює зв'язок «індивід – суспільство» (Підлісний, 2020: 19).

Процес формування професійно-особистісних цінностей майбутнього викладача музичного мистецтва розглядається Г. Кондратенко як трансформація загальних музично-педагогічних цінностей в особистісні професійні установки. Ми погоджуємося з твердженням, що «професійно-особистісні цінності вчителя музичного мистецтва є синтетичним утворенням, в якому інтегруються професійно-педагогічні, професійно-музичні та особистісні аспекти» (Кондратенко, 2015: 155).

Таким чином, можемо стверджувати, що ціннісний елемент мотиваційно-ціннісного компоненту методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи характеризується ступенем усвідомлення значимості методичної компетентності як невід'ємної складової професійної компетентності, та рівнем розуміння значущості власної професійної вокально-педагогічної діяльності у контексті саморозвитку та самореалізації, так і в глобальному розумінні – в благополуччі та розвитку соціуму до якого належить індивід.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент методичної компетентності майбутніх викладачів мис-

тецької школи характеризують такі ознаки: виявлення мотивів до оволодіння методикою навчання сольного співу та досягнення високого рівня вокально-педагогічної майстерності; усвідомлення цінності вокального мистецтва у соціокультурному просторі; спрямування на розширення науково-методичних знань у питаннях розвитку вокально-виконавських здібностей та охорони співацького голосу; осмислення важливості для суспільства власної педагогічної діяльності, що спрямована на духовно-естетичний розвиток учнів мистецьких шкіл; розуміння необхідності підпорядковувати особисті та професійні цілі, інтереси загальнолюдським цінностям, що побудовані на соціальних принципах справедливості, рівності, свободи та гуманізму; осягнення ролі методичної компетентності як невід'ємної частини професійної компетентності, необхідної для досягнення успіху у побудові кар'єри викладача вокалу; розуміння значення власної вокально-методичної діяльності у самоактуалізації особистісних якостей і професійних компетенцій, розвитку творчо-наукових здібностей та реалізації духовного потенціалу.

Інформаційно-інноваційний компонент методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи базується на двох ключових процесах методичної діяльності: опрацювання та відтворення наукових знань з теорії та методики вокальної педагогіки, та вдосконалення існуючих і створення нових технологій і методик навчання сольного співу.

Ми живемо в період стрімкого розвитку інформаційного суспільства. Інформаційні ресурси сприймаються у сучасному світі, як: національне надбання (мають вплив на глобальний розвиток суспільства); стратегічний ресурс і невід'ємний атрибут сучасної розвиненої держави; інструмент соціального управління (Твердохліб, 2012).

У галузі педагогіки науковцями розкрито сутність понять, які містять в своїй основі термін «інформація», наприклад: інформаційна компетентність або інформатична (як складова професійної компетентності та інформаційної культури), інформаційно-комунікативна компетентність (вирішення професійних завдань засобами інформаційно-комунікативних технологій), інформаційно-технологічна компетентність (як здатність до передачі та опрацювання інформації шляхом використання комп'ютерних інформаційних технологій з метою отримання нового знання) (Горобченко, Ващенко, 2022). Термін «інформаційна компетентність» фахівця трактується як здатність опрацьовувати інформацію у

друкованій формі та цифровій (з використанням комп'ютерних технологій) (Баловсяк, 2004).

Проблему ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів досліджувало чимало науковців. Комп'ютерні технології широко застосовуються у процесі вокальної підготовки вчителів музичного мистецтва на аудиторних і позааудиторних заняттях, під час самостійної роботи. Сучасні науковці Ю. Мережко, Т. Киченко наголошують на необхідності використання цифрових освітніх ресурсів на заняттях з постановки голосу та зазначають, що використання відео матеріалів забезпечує більш результативне навчання, адже залучаються до роботи відразу слухові та зорові канали сприйняття інформації студентами. Ми погоджуємося, що сьогодні існує велика потреба у високій інформативності освітнього процесу, яку може забезпечити створення інноваційних освітніх ресурсів з ефективним використанням різних видів інформації (звукової, зорової або візуальної, сенсорної, тактильної) (Мережко, Киченко, 2019).

У науково-педагогічній літературі зміст поняття «інновація» розкривається від пізньолатинського слова *innovatio* – оновлення, новизна, зміна. Це цілеспрямовані зміни, що ведуть до оновлення певної існуючої системи задля отримання якісно нових прогресивних результатів. Науковцями розглянуто чималу кількість понять, пов'язаних із інноваціями в освіті, зокрема: інноваційна освіта (отримання високих результатів навчання шляхом нової педагогіки); інноваційна педагогічна діяльність (впровадження нововведень в освітній процес в результаті педагогічної творчості та педагогічної винахідливості); інноваційна педагогічна система (інтегративне соціальне утворення, що характеризується цілісністю, динамічністю, альтернативністю тощо); інноваційна педагогічна технологія (покликана модернізувати та трансформувати шляхом позитивних змін існуючу традиційну технологію навчання); інноваційна підготовка (впровадження нових методик навчання та створення новітнього креативного освітнього середовища, спрямованого на підвищення рівня творчо-наукової діяльності студентів); інноваційне освітнє середовище (удосконалені педагогічні умови та оновлена навчально-матеріальна база, метою впровадження яких є розвиток та реалізація інноваційного потенціалу особистості) (Сучасний психолого-педагогічний словник, 2016).

К. Завалко дослідила проблему формування готовності майбутніх вчителів музичного мис-

тецтва до інноваційної діяльності. Нам імпонує погляд науковиці на «інноваційну діяльність педагога-музиканта», як на «складне інтегральне утворення, сукупність різних за цілями та характером видів дій та засобів, що відповідають основним етапам розвитку інноваційних процесів і спрямовані на створення та внесення педагогом змін до власної системи роботи в контексті модернізації мистецької освіти» (Завалко, 2013: 6).

Таким чином, інноваційна підготовка майбутніх викладачів мистецької школи на заняттях сольного співу неможлива без цифровізації процесу навчання та інтенсивного використання інформаційних комп'ютерних технологій задля ефективної та результативної вокально-методичної підготовки майбутнього фахівця з метою провадження ним успішної інноваційної професійної діяльності у сучасному інформаційному суспільстві.

– класифікувати існуючі вокальні методики та розробляти авторські;

– збирати та впорядковувати навчально-методичний матеріал та педагогічний репертуар;

– досліджувати кращі зразки вокального виконавства, демонструвати досвідченість та обізнаність у теорії вокального мистецтва.

Отже, для інформаційно-інноваційного компоненту методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи властиві такі ознаки: виявлення здатності до самостійного пошуку та опрацювання наукової, методичної, навчальної літератури з питань теорії і практики вокального виконавства та вокальної педагогіки; демонстрація впевненого користування інформаційними комп'ютерними технологіями (робота з Інтернет-ресурсами, комп'ютерним програмним забезпеченням з метою зберігання, передачі, обробки та відтворення інформації, необхідної для ефективної освітньої та професійної діяльності); використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійному спілкуванні з метою збагачення вокально-методичного досвіду; формулювання знань з історії становлення вокального мистецтва, вокального виконавства, вокальної педагогіки, та розуміння поточного стану їх розвитку; вираження здатності оцінювати явища сучасного академічного та естрадного вокального виконавства та вокальної методики; демонстрація науково-пошукових вмінь у вивченні традиційних та сучасних новаторських технологій та методик навчання сольного співу; вміння відтворювати та інтерпретувати навчальний теоретичний і практичний матеріал шляхом використання різноманітних форм передачі інформації та застосування засобів мультимедійних технологій; використання

музично-комп'ютерних технологій у роботі над адаптуванням існуючого та створенням нового навчального-методичного матеріалу; виявлення здатності трансформувати, інтегрувати, диференціювати, синхронізувати та удосконалювати існуючі вокально-методичні системи відповідно до конкретних вокально-педагогічних цілей та завдань; демонстрація здатності до модернізації існуючих систем навчання сольного співу та реалізації нових методичних ідей у професійній діяльності; дотримання правил академічної доброчесності при використанні навчально-методичних ресурсів, реалізація творчої та методичної діяльності відповідно до принципів авторського права; вираження здатності впровадження нових методів і прийомів вокального навчання, розвитку творчої особистості, реалізації творчого і наукового потенціалу.

Когнітивно-операційний компонент структури методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи розкривається крізь призму пізнавально-діяльничої сфери особистості. Щоб краще осягнути сутність пізнавальної діяльності людини, назвемо психічні процеси, як забезпечують реалізації такої діяльності: відчуття (екстероцептивні, інтероцептивні, пропріоцептивні); сприйняття (простору, часу, руху); пам'ять (образна, словесно-логічна, рухова, емоційна); мислення (наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне; теоретичне і практичне; реалістичне та аутистичне; продуктивне та репродуктивне; інтуїтивне та аналітичне); уява (репродуктивна і продуктивна; пасивна і активна; конкретна, абстрактна; сприймаюча і творча тощо); увага (сенсорна, інтелектуальна, рухова; мимовільна, довільна, післядовільна) (Варій, 2009).

Щодо ключового слова «діяльність», то воно визначається у психології, як спосіб існування особистості, що виявляється не лише у її пристосуванні до навколишнього світу, а й у взаємодії з оточуючим світом відповідно до власних потреб та інтересів (Москалець, 2020); як активність людини (психічна і фізична), яка спрямовується на досягнення цілей (Колобич, 2018); як «динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якого відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта предметній діяльності» (Шапар, 2007: 101). Досліджуючи змістову структуру діяльності науковці виділяють три психологічні компоненти: пізнавальний, емоційний, вольовий. Ефективна діяльність та її сталий, послідовний, цілеспрямований перебіг залежить від внутрішніх установок – готовності суб'єкта

до активної дії та механізму саморегуляції. Розрізняють установки усвідомлювані та неусвідомлювані, етнічні, соціальні, смислові, цільові та операційні (Шапар, 2007). Операційні установки проявляються в процесі вирішення задач, який в свою чергу залежить від раніше набутого досвіду, умов виникнення ситуації та прогнозування її перебігу. Процес формування операційних установок та прийняття рішень, що лежить в основі керування діяльністю людини, потребує розумових дій – операцій мислення. Такі мисленнєві операції є основою пізнання світу. Адже завдяки аналізу та порівнянню людина пізнає схожі та відмінні риси об'єктів навколишньої дійсності. У розумових діях відокремлюють такі складові (розумові операції): аналіз, порівняння, синтез, класифікація, систематизація, узагальнення та абстрагування (Колобич, 2018).

Таким чином, бачимо, що пізнавальна діяльність та операційні установки відіграють важливу роль у процесі навчання та у подальшій вокально-педагогічній діяльності майбутніх викладачів мистецької школи. Адже на основі отриманих під час навчання у ЗВО знань з теорії та методики навчання співу, вокально-виконавських та вокально-викладацьких вмінь і навичок, студент набуває необхідний досвід та фахові компетенції, у нього формується здатність якісно вирішувати професійні завдання, знаходити шляхи вирішення типових та нестандартних педагогічних ситуацій, організувати та регулювати власну професійну діяльність.

Отже, когнітивно-операційний компонент методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи характеризують такі ознаки: орієнтація у науково-методичній літературі психолого-педагогічного, фахового, методичного змісту; демонстрація здатності пояснити та аргументувати основні положення вольного мистецтва, стильові та жанрові особливості вокальної музики; розуміння тенденцій і перспектив розвитку наукового знання про вокальне мистецтво, вокальне виконавство та вокальну педагогіку; сформованість вмінь та навичок, необхідних для виконання завдань вокальної педагогіки та реалізації цілей мистецької освіти; вміння планувати й організувати освітній процес, створювати позитивну атмосферу, спрямованому на досягнення успіху, знаходити оптимальний вихід з конфліктних ситуацій; здатність обирати та інтерпретувати методи навчання співу, вокально-технічні вправи, вокалізи та художні твори відповідно до поставлених завдань заняття та індивідуальних здібностей і потреб учня; орієнтація у вокально-

педагогічному репертуарі для чоловічих і жіночих голосів та учнів шкільного віку; вираження розвинутого художньо-естетичного смаку; демонстрація вокально-виконавських вмінь, необхідних для еталонного педагогічного показу вокальних вправ і художнього репертуару; розуміння особливостей роботи голосового апарату та механізму голосотворення; здатність контролювати процес співу з метою відпрацювання правильної природної виконавської техніки; вираження розвинутого музичного та вокального слуху; спроможність реалізувати міждисциплінарний підхід та встановлювати зв'язок із раніше вивченим матеріалом у процесі розучування нових вокально-технічних вправ та навчального вокального репертуару; виявлення вмінь прогнозувати ефективність обраних методів та прийомів навчання співу у процесі розвитку співацьких здібностей; вираження вмінь реалізувати творчий потенціал учнів шляхом активної участі у концертах, фестивалях, конкурсах; здатність до проведення вокально-педагогічного аналізу початкових творів та вокального-педагогічного, вокально-виконавського інтерпретування; спроможність вимірювати та оцінювати рівень навчальних досягнень та вокальних здібностей учня; демонстрація вмінь проектувати та координувати мистецькі проекти, залучати до участі учнів; виявлення навичок активної взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами, іншими музикантами та митцями.

Результативно-корекційний компонент структури методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи є заключним елементом досліджуваного феномену та вимагає від студента належного осмислення результатів освітньої діяльності, опрацювання зворотного зв'язку, коригування та проектування майбутньої професійної діяльності.

У психології існує теорія функціональної системи, яка розглядається як підхід до аналізу структури регуляції дії. Цікаво, що функціональна система пояснюється науковцями як система певних процесів, спрямованих на досягнення ефекту (результату) у конкретній ситуації, та складається з таких компонентів: аферентного синтезу (відбір інформації, що надходить до людини), прийняття рішення, моделювання результатів дії та відбір засобів їх досягнення, безпосередньо дія і отримання результатів, зворотній зв'язок (Варій, 2009). Спершу розглянемо поняття «результати навчання», яке у психолого-педагогічній літературі розуміється як «сукупність знань, умінь і навичок, наявність яких після закінчення навчання дає змогу особі виконувати певну роботу, вияв-

ляючи свою компетентність» (Сучасний психолого-педагогічний словник, 2016: 346). Результат характеризується такими показниками: конкретність (наявність чіткого опису тих знань і умінь, які студенти здобувають), вимірність (досягнення студентів оцінюються відповідними балами), досяжність (багаторівневість освіти, що забезпечує доступність знань з поступовим ускладненням змісту програми навчання), відповідність (отримані студентами знання і вміння у процесі навчання відповідають кваліфікаційним вимогам професії), співмірність (об'єм навчального навантаження підпорядковується пізнавальним можливостям студентів), привабливість (студент має проявляти стійкий інтерес до досягнення мети навчання). Якщо розглядати результат навчання, то він може бути найближчим (підсумок), проміжним (задача), бажаним (мета), кінцевим (ціль) та недосяжним (ідеал) (Сучасний психолого-педагогічний словник, 2016).

Поняття «корекція» походить від латинського *correctio* – поліпшення, виправлення (Сучасний психолого-педагогічний словник, 2016), а слово коректувати означає вносити поправки у що-небудь (Словник української мови, 1973), тобто засобами зовнішнього впливу змінювати характеристики чогось з метою покращення та оптимізації. У педагогіці існують поняття «корекційна освіта» та «корекційна педагогіка», які стосуються сутності освітньої діяльності, спрямованої на задоволення освітніх потреб осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Проте корекційний елемент результативно-корекційного компоненту структури методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи нами розглядається як самоуправління, саморегуляція та самоаналіз. Розглянемо більш детально кожен із названих вище процесів мисленнєвої діяльності особистості.

Основним завдання самоуправління є прийняття рішень, що спрямовані на усунення особистісних, побутових чи професійних труднощів і проблем. Цілеспрямоване виконання дій згідно таких рішень вимагає від людини вольових зусиль. Зазначимо, що зміна діяльності є свідомим процесом, що залежить від особистої суб'єктивної оцінки рівня необхідності та важливості такої дії для самої людини. Щодо саморегуляції, то ми погоджуємося із загальноприйнятою у психології думкою, що вона залежить «від особливостей нервової діяльності, від особистісних якостей та від її звичок в організації дій, сформованих у процесі виховання» (Варій, 2009: 901). Проблема самоаналізу в науці досліджується як

процес рефлексії. Поняття «рефлексія» виникло у філософії як вчення про самосвідомість, самопізнання індивіда (Філософський енциклопедичний словник, 2002), у психології воно тлумачиться як аналіз власного психічного стану (Шапар, 2007), у педагогіці розуміється як усвідомлення й оцінка суб'єктом власної діяльності (Словник-довідник з професійної педагогіки, 2006).

Таким чином, студент, здійснюючи процес самоуправління та саморегуляції, може контролювати свою освітню і в подальшому професійну діяльність шляхом аналізу та порівняння запланованого (очікуваного, запрограмованого) і наявного результату (отриманого після проведення певних операцій); координації та налаштування (прискорення або сповільнення) психічної та фізичної активності.

Отже, для результативно-корекційного компоненту методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи властиві такі ознаки: здатність до співставлення отриманих результатів вокальної, методичної, технологічної та педагогічної діяльності із запланованими цілями; розуміння сутності та алгоритмів програмування структурного змісту вокально-методичної діяльності; вміння здійснювати самоспостереження та самоаналіз у процесі навчання вокалу та вирішенні педагогічних завдань; здатність структурувати та диференціювати дані, отримані шляхом моніторингу освітньої та професійної вокально-викладацької діяльності; розуміння способів виправлення вокально-технічних та художньо-інтерпретаційних недоліків у навчанні та виконавстві; спроможність орієнтуватися у сучасних вимогах ринку праці; вміння адаптуватися до нових умов вокально-педагогічної діяльності та досягати результату не зважаючи на зовнішні та внутрішні фактори впливу; вираження здатності ефективного вирішення проблемних педагогічних ситуацій, що проявляється у таких особистісних характеристиках як гнучкість та мобільність; розширення вокально-методичних компетенцій шляхом саморозвитку та самовдосконалення; виявлення здатності до сприйняття конструктивної критики від наставників та колег з метою покращення рівня методичної компетентності; розуміння необхідності самопохвали та самозаохочення як важливих внутрішніх спонук та мотивів до вокально-методичної та педагогічної діяльності.

Висновки. Нами висвітлено зміст структурних компонентів методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи, що формується у процесі вокальної підготовки. У ході дослі-

дження з'ясовано, що мотиваційно-ціннісний компонент характеризується рядом ознак, зокрема виявленням мотивів до оволодіння методичними знаннями, вміннями, навичками, розумінням цінності методичного досвіду тощо. Автором визначено, що інформаційно-інноваційний компонент методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи характеризується здатністю до самостійного пошуку, опрацювання та інтерпретації наукової та науково-методичної літератури, використання інформаційно-комунікативних технологій у освітній та професійній діяльності тощо. Було з'ясовано, що когнітивно-операційний компонент можна охарактеризувати вмінням планувати та організовувати освітній процес, здатністю до орієнтації у вокально-педагогіч-

ному репертуарі та використанням різноманітних традиційних та сучасних навчальних технологій сольного співу тощо. У процесі дослідження важливих питань вокально-методичної підготовки майбутніх викладачів мистецької школи було з'ясовано, що результативно-корекційний компонент методичної компетентності характеризується здатністю до аналізу, структурування та оцінки отриманих результатів освітньої діяльності, вмінням ефективно вирішувати проблемні педагогічні ситуації та практичні завдання тощо.

Ми вважаємо, що подальшого наукового обґрунтування та експериментальної перевірки потребує методична модель формування методичної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи на заняттях сольного співу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.
2. Варій М. Загальна психологія: 3-тє вид: підр. [для студ. вищ. навч. закл.] Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Горобченко Н., Ващенко Т. Особливості формування інформаційно-комунікативної компетентності старшокласників. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 3 (204). С. 111–114.
4. Завалко К. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інноваційної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 41 с.
5. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.
6. Кондратенко Г. Формування професійно-особистісних цінностей майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті компетентісно зорієнтованої освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. № 12. С. 152–158.
7. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020. № 584 : URL:<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-unesennya-zmin-do-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozroblennya-standartiv-vishoyi-osviti-1>
8. Москалець В. Загальна психологія : підручник. Київ : Ліра, 2020. 564 с.
9. Підлісний М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : монографія. Дніпро : Вид. Біла К. О., 2020. 164 с.
10. Процишина О. Структура методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*. 2020. № 5. С. 66–73.
11. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред. А. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
12. Сучасний психолого-педагогічний словник / ред. О. Шапран. Переяслав-Хмельницький, 2016. 473 с.
13. Твердохліб О. Формування та розвиток інформаційних державно-управлінських ресурсів України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2012. 23 с.
14. Шапар В. Сучасний глумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
15. Філософія освіти : навчальний посібник / за наук. ред. академіка В. П. Андрущенка [та ін.]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 342 с.

REFERENCES

1. Balovsiak N. (2004) Informatsiina kompetentnist fakhivtsia [Information competence of a specialist] *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, 5. 21–28. [in Ukrainian].
2. Varii M. (2009). *Zahalna psykholohiia: 3-tie vyd: pidr. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] [General psychology: 3rd edition: sub. [for students higher education Center of educational literature]* [in Ukrainian].
3. Horobchenko N., Vashchenko T. (2022) Osoblyvosti formuvannia informatsiino-komunikatyvnoi kompetentnosti starshoklasnykiv [Peculiarities of the formation of informational and communicative competence of high school students] *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*; 3 (204). 111–114. [in Ukrainian].
4. Zavalko K. (2013) Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do innovatsiinoi diialnosti [Formation of readiness of the future music teacher for innovative activities]. Kyiv. Extended abstract of Doctor's thesis. [in Ukrainian].
5. Kolobych O. (2018) *Zahalna psykholohiia [General Psychology]. Educational and methodological manual*. Lviv. [in Ukrainian].
6. Kondratenko H. (2015) Formuvannia profesiino-osobystisnykh tsinnosteï maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva v konteksti kompetentnisno zoriientovanoi osvity [Formation of professional and personal values of the future music teacher in the context of competence-oriented education] *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of modern teacher training*, 12. 152–158. [in Ukrainian].

7. Metodichni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [Methodological recommendations for the development of higher education standards]: *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 30 apr. 2020*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-unesennya-zmin-do-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozroblennya-standativ-vishoyi-osviti-1> [in Ukrainian].
8. Moskalets V. (2020). *Zahalna psykholohiia: pidruchnyk [General psychology: textbook]*. Lira. [in Ukrainian].
9. Pidlisnyi M. (2020) Problemy aksiolohii ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of axiology and ways to solve them] : monohrafiia. Dnipro. Vyd. Bila K. [in Ukrainian].
10. Protsyshyna O. (2020) Struktura metodichnoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha mystetskoï shkoly [The structure of the methodical competence of the future teacher of the art school] *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi – Musical art in educational discourse*, 5. 66–73. [in Ukrainian].
11. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-handbook on professional pedagogy] 2006. Odesa : Palmira, ed. A. Semenova. [in Ukrainian].
12. Suchasnyi psykholoho-pedahohichni slovnyk [Modern psychological and pedagogical dictionary]. Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2016, ed. O. Shapran. [in Ukrainian].
13. Tverdokhlib O. (2012) Formuvannia ta rozvytok informatsiinykh derzhavno-upravlinskykh resursiv Ukrainy [Formation and development of informational state management resources of Ukraine] Extended abstract of candidate's thesis. [in Ukrainian].
14. Shapar V. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichni slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]*. Prapor. [in Ukrainian].
15. Filosofiia osvity : navchalnyi posibnyk [Philosophy of education: textbook] / za nauk. red. akademika V. P. Andrushchenka [ta in.]. Kyiv. Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 2018. [in Ukrainian].

УДК 811.161.2:373.5.091.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-39>**Тетяна РЕЗНИК,***orcid.org/0000-0002-0419-5533**аспірантка кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка,
учителька української мови та літератури
Середньої загальноосвітньої школи № 162
(Київ, Україна) reznik.tetyana@gmail.com*

ТВОРЧА РОБОТА НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10 КЛАСУ ЛІЦЕЮ

У статті описано особливості організації творчої роботи на уроках словесності в 10 класі ліцею у контексті розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності учнів з огляду на об'єктивну необхідність осучаснення системи освіти й впровадження освітніх реформ. З'ясовано, що в умовах нової організації функціонування суспільства, нового ставлення до життя загалом і професійної діяльності зокрема усі ланки освітньої системи не можуть залишитися осторонь трансформації і повинні відгукнутися на виклики часу. Основним завданням навчання є не лише накопичення певного набору знань, умінь і навичок, а й багатоаспектна підготовка учнів до самостійної навчальної діяльності, розвиток їхньої активності й творчості, становлення особистості й розвиток професійних якостей. Визначено, що творче вивчення основ і закономірностей української мови сприяє активізації творчого потенціалу учнів, підвищує інтерес до навчання, розвиває спостережливість, критичне мислення й уважність до слова, дає змогу учням бути самостійними, цілеспрямованими й успішно досягати поставленої мети. Освітньою практикою доведено, що використання цифрових технологій на уроках української мови у цьому контексті є обов'язковою умовою відповідності навчальним запитам і життєвим потребам учнів; вони забезпечують осмисленість та мотивованість ліцеїстів, визначають їхні професійні пріоритети й підвищують рівень і якість здобутих знань, допомагають ефективно оцінити рівень сформованих компетентностей. Встановлено, що впровадження онлайн-технологій, індивідуальної чи групової проєктної роботи на основі онлайн-платформ, соціальних мереж, засобів масової інформації та інших інструментів сприяє розвитку в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності й творчих здібностей.

Ключові слова: *творча робота, інформаційно-комунікаційна компетентність, проєктна діяльність, учні ліцею.*

Tetiana REZNIK,*orcid.org/0000-0002-0419-5533**Postgraduate student at the Department of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv University
Teacher at the Ukrainian Language and Literature
Institution of the General Secondary Education No162
(Kyiv, Ukraine) reznik.tetyana@gmail.com*

CREATIVE ACTIVITIES IN LITERATURE CLASSES AS AN EFFECTIVE TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE IN STUDENTS OF THE 10TH GRADE OF THE LYCEUM

The article describes the specifics of organizing creative activities in Literature lessons in the 10th grade of the Lyceum with regard to the development of information and communication competence in students in view of the objective need to modernize the education system and implement educational reforms. It is established that within the new framework of the functioning of society, a new attitude to life in general and professional activities in particular; no structural element of the educational system can remain untouched by transformations, since it should respond to the challenges of the time. The main task of education is not only to accumulate knowledge and skills, but to provide the multidimensional training for students to master independent learning activities, to advance their engagement and creativity, to form their personalities and develop professional qualities. It is determined that the creative study of the foundations and patterns of the Ukrainian language contributes to the activation of students' creative potential, increases interest in learning, develops observation, critical thinking and attention to the word, allows students to be independent, purposeful and successfully achieve their goals. Educational experience demonstrates that the use of digital technologies in the Ukrainian language lessons in the aforementioned context is a prerequisite for the compliance with students' educational needs and life necessities. The ICT

enhances meaningfulness and motivation in lyceum students, determines their professional priorities, raises the level and quality of knowledge acquired, and helps to effectively assess the maturity of the formed competencies. It is established that the introduction of online technologies, individual and group project work with integration of online platforms, social networks, mass media and other tools contributes to the advancement of students' information and communication competence and creative abilities.

Key words: *creative work, information and communication competence, project activity, lyceum students.*

Постановка проблеми. Інтенсивні зміни практично в усіх сферах діяльності людини, які стали невіддільною частиною сучасного суспільства, зумовлюють прискорене вдосконалення системи національної освіти. Власне, саме це й відбувається в українській освіті упродовж останнього десятиріччя, що зреалізовано через різні державні реформи, впровадження нових освітніх стандартів з урахуванням сучасних соціальних викликів, зміни загального сприйняття ролі навчання в становленні особистості. Відбуваються фундаментальні перетворення, спрямовані на зміну векторів шкільної освіти, методів і прийомів навчання, що зумовлено інформатизацією суспільства, глобалізацією, розмиттям кордонів у міжкультурній комунікації тощо. Конкурентна професійна діяльність особистості нині неможлива без використання інформаційних технологій в сучасних реаліях функціонування освітніх закладів усіх рівнів.

Вимушений перехід українських шкіл на дистанційну, а згодом і змішану форми навчання продемонстрував важливість умінь усіх учасників освітнього процесу швидко орієнтуватися в сучасних технологіях і здобувати знання в стресових умовах, підлаштовуватися під обставини мінливого світу й бути креативними в організації навчання. Задіяність інформаційно-комунікаційних технологій майже у всі сфери життя людини, зокрема й навчання, засвідчують необхідність побудови такої системи освіти, яка сприяла б формуванню в учнів умінь безпечно й дієво послуговуватися інтернет-ресурсами для власного розвитку. Використання різноманітних онлайн-платформ, створення інтерактивних вправ і завдань, онлайн-комунікація з учнями, добір найзручніших цифрових інструментів, внесення змін до освітнього складника загалом з урахуванням потреб кожного окремого класу чи групи – це вже не новаторські педагогічні підходи, а повсякденна практика української школи.

Разом із тим є очевидним, що реалії сьогодення з необмеженим доступом до величезного масиву інформації у будь-який момент і майже з будь-якого куточка планети вимагають від особистості творчого підходу до власної діяльності, аби виділитися з-поміж інших. Щоб заявити про себе світу, необхідно запропонувати щось нове, креативне, не схоже на попередників або

удосконалене, неординарне й цікаве. Для цього варто розвивати власні творчі здібності, здатність шукати й застосовувати нестандартні підходи до розв'язання завдань, орієнтувати на самовизначення й самовдосконалення. Як наслідок, ефективна інтеграція в сучасне суспільство можлива лише за умови формування в особистості розуміння важливості творчої діяльності. Це завдання частково покладене й на шкільну освіту, адже навчання – це не лише запам'ятовування правил чи виконання вправ, це процес, який має приносити учням задоволення, розкривати їхні сильні сторони, демонструвати безперервний розвиток, допомагати їм відчувати себе важливими, особливими, унікальними. Оскільки творчі здібності потрібно постійно вдосконалювати, школа й учителі, зокрема й учителі-словесники, покликані забезпечувати учням можливість виявити свої таланти й поділитися здобутками на уроках, під час виконання домашніх чи проектних завдань тощо. Виховання компетентної особистості – найголовніша кінцева мета освітнього процесу в школі. Суспільство потребує компетентних випускників, зі сформованими комунікативними навичками, які вміють злагоджено працювати в команді, бути відповідальними й готовими до постійного самовдосконалення.

З огляду на це проблема формування інформаційно-комунікаційної компетентності старшокласників із використанням елементів творчої роботи на уроках української мови є надзвичайно актуальною, оскільки своєчасне розв'язання її сприятиме підвищенню ефективності роботи учителів у їхній професійній діяльності та якісному засвоєнню мовних знань учнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема творчості, творчої особистості й закономірностей її розвитку протягом тривалого часу цікавила й продовжує цікавити філософів, психологів, лінгводидактів. Різновекторні аспекти формування творчих здібностей в учнів різного віку досліджували С. Дмитрієва, В. Гаврилюк, В. Антонішина, Л. Шелестова, М. Ляшко, Л. Райська та ін. Особливості організації уроків української мови в різних освітніх закладах висвітлювали З. Бакум, Н. Голуб, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, О. Горошкіна, О. Кулик та ін. Онлайн-навчання та використання цифрових технологій

на уроках, формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів цікавило О. Глазову, Н. Дику, Т. Яценко, І. Лукіянчук, О. Гулай та ін. Однак наразі проблему формування інформаційно-комунікаційної компетентності старшокласників на основі творчої роботи комплексно не досліджено.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей організації творчої роботи на уроках української мови в 10 класі ліцею як дієвого інструмента формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Опанування норм української мови може й повинно бути творчим і цікавим процесом; для цього педагогу потрібно бути й самому налаштованим на творчу роботу, систематично готуючи учнівський колектив до такого виду діяльності. Це надзвичайно важливо, адже глобальні трансформації сучасного суспільства вимагають уміння продукувати нові ідеї, сміливо, виважено й грамотно висловлюватися, впевнено обґрунтовувати свою позицію й критично мислити (Л. Шелестова, 2019: 37). Це можливо за умови забезпечення в класі духу творчості, який допомагає зберегти й закріпити інтерес до навчання та бажання працювати далі. Людині із добре розвиненими творчими здібностями легко змінювати види діяльності, знаходити в кожній роботі незвичайне, їй не таке страшне професійне вигорання, оскільки вона може досягати високої продуктивності, застосовуючи нестандартний підхід до виконання завдань.

У науковій літературі запропоновано багато тлумачень поняття «творча діяльність». Наприклад, у Словнику-довіднику з української лінгводидактики (за редакцією М. Пентиліюк) автори зазначають, що «творча діяльність з української мови передбачає створення учнями оригінального мовленнєвого продукту, у якому наявний елемент індивідуально-авторського використання знань, умінь і навичок з мови й мовлення» (Словник-довідник з української лінгводидактики, 2015: 272). У своєму дослідженні ми пропонуємо таке формулювання: «*творча робота учня*» – це один із елементів навчальної діяльності, прикметною ознакою якого є створення якісно нового продукту, де розкриваються індивідуальні особливості особистості. Уроки української мови в цьому контексті є винятково дієвим інструментом, оскільки вони дають змогу учням брати участь у підготовці проектів різного спрямування: мовного, мовленнєвого, теоретичного, практичного тощо. Це має позитивний вплив на розвиток в учнів самостійності поглядів, критичного ставлення до

почутого та відкритості до нового, незаангажованості стереотипами й шаблонами, нав'язаними суспільством. Використання інформаційно-комунікаційних технологій значною мірою розширює творчий потенціал учнів з огляду на те, що старшокласники вправно поєднують реальність і віртуальність, добре володіють різноманітними пристроями і онлайн-платформами.

Ефективний розвиток творчих здібностей старшокласників безпосередньо залежить від дотримання педагогічними працівниками декількох рекомендацій:

- забезпечувати й підтримувати в колективі сприятливі умови свободи творчості, взаємодопоміжності й толерантності. Практика доводить, що в класі, в якому панує доброзичлива й дружня атмосфера, у тому числі й у спілкуванні з учителем, учні не бояться висловлюватися, демонструвати власні творчі проекти, бути смішними, відвертими, щирими у своїй роботі. Натомість напруженість, прискіпливість і байдужість чи то учнів, чи то вчителя призведе до того, що навіть цікаві й амбітні творчі роботи не матимуть успіху й користі для розвитку учнів;

- пропонувати учням творчі роботи доречно після проведення діагностувальних робіт, з'ясування рівня готовності старшокласників до творчості, індивідуальної чи групової роботи, врахування соціокультурних, державних, політичних та інших чинників, тому що творчість на уроках має бути не самоціллю, а повинна відповідати потребам учнів, їхнім можливостям на кожному конкретному етапі становлення, мати користь для розвитку компетентностей і приносити задоволення для збереження мотивації до подальшої роботи;

- будувати творчу роботу на уроках чи поза ними потрібно з урахуванням психологічних особливостей ліцеїстів, їхньої мотивації до навчання й планів на власне життя. У старших класах ліцею учні більшою мірою вже визначилися з майбутньою професією або в процесі визначення, вони досить прагматично підходять до виконання будь-яких завдань і завжди ставлять запитання: «Навіщо це мені і як допоможе в майбутньому?» Тобто спрямованість старшокласників на професійну діяльність визначає їхню активність і зацікавленість у розвитку відповідних умінь і навичок, пов'язаних із професією (І. Ткачук, 2010: 293). Тож творча робота буде ефективною лише за умови розуміння учнями її користі, професійної, соціальної, особистісної значущості.

Творче навчання обов'язково передбачає реалізацію особистісно орієнтованого підходу із

поєднанням творчого начала, фундаментальності знань – із практичними навичками, професіоналізму – із використанням новітніх технологій. Організація творчої роботи на уроках української мови у цьому контексті має низку переваг: оптимізація навчання, створення атмосфери співпраці всіх учасників освітнього процесу, забезпечення довготривалої мотивації до навчання, розвиток аналітичного, дослідницького мислення. З-поміж основних принципів реалізації творчої роботи можна виокремити креативність, засвоєння знань у системі, використання нетрадиційних, інноваційних прийомів, цифрових технологій, переважання практичного над теоретичним.

Попри те, що мовознавство – це точна наука, вивчення мовних явищ, опрацювання теоретичного матеріалу, поглиблення знань із української мови, відпрацювання різноманітних комунікативних ситуацій може й повинно бути цікавим творчим процесом. Безперечно, є теми, які вимагають від учнів максимальної концентрації, зосередженості й уважності в роботі, тому що навчання – це не розвага, а серйозна й відповідальна праця, але на будь-якому уроці є місце для творчості, виконання проблемного завдання, висловлення думки, проведення лінгвістичної гри тощо.

Не варто думати, що ігрові елементи чи небажані креативні вправи цікаві лише учням молодшого шкільного віку. Старшокласники так само з ентузіазмом долучаються не лише до виконання, а й до створення подібного типу завдань. Принагідно зазначимо, що дуже важливим є момент наступності. У ліцеї запізно розпочинати опанування основ творчої роботи, ці навички потрібно вже вдосконалювати, а завдання ускладнювати, тому чим раніше діти почнуть долучатися до виконання нестандартних вправ, тим вищих результатів буде досягнуто у старших класах. Системність не тільки забезпечить підвищення рівня знань, а й сприятиме розвитку особистості, оскільки саме творчість є найвищим виявом здібностей (Н. Ляшко, Л. Райська, 2013: 141). Відтак важливим надбанням творчих уроків української мови є розвиток умінь розв'язувати лінгвістичні суперечності, проблемні завдання, що стає можливим завдяки успішному подоланню труднощів під контролем учителя й формуванні в учнів постійної потреби в оволодінні знаннями та їхньому поглибленні. Уроки словесності націлені на гармонійний особистісний розвиток учнів, оскільки, з одного боку, забезпечують опанування основних стилістичних ресурсів лексики й фразеології, норм літературної мови, мовленнєвого етикету, з іншого – розвивають навички співпраці, роботи в

команді, уміння чути, слухати й розуміти інших, планувати роботу й виконувати її відповідно до визначених обов'язків; на цих уроках формуються навички інтелектуальної діяльності, публічних виступів, відпрацьовуються риторичні прийоми, тобто формується вміння вести дискусію.

Організуючи творчі уроки з української мови в старших класах ліцею, потрібно пам'ятати, що виучуваний матеріал неодмінно має бути пов'язаний із повсякденним життям й інтересами учнів, виявляти не лише творчі здібності, а й розвивати ціннісно-мотиваційну сферу особистості старшокласника. Саме тому освітньою практикою апробовано й доведено, що найцікавішою для учнів є творча робота, пов'язана з цифровими технологіями. Загалом тенденції до інтеграції з інформатикою є надбанням сучасності й активно входять в освітній процес. Наприклад, у 2022–2023 навчальному році в п'ятдесяти школах України було зреалізовано амбітний проєкт «Оновлена інформатика – ІТ-студії», який продемонстрував високі результати, тому вже з нового навчального року всі школи стартують із використанням оновлених ресурсів з інформатики, що міститимуть цифрову грамотність, медіаторчість, обчислювальне мислення й програмування тощо. Залучення учнів на уроках української мови до творчої роботи з використання інформаційно-комунікаційних технологій, з одного боку, сприятиме формуванню мовної компетентності, з іншого – інформаційно-комунікаційної компетентності, а також забезпечуватиме міжпредметний зв'язок і динамічність, варіативність на уроках.

Пропонуємо декілька варіантів творчих завдань, які доцільно запропонувати учням для виконання на уроках української мови:

– аналіз мовлення публічних осіб. Живе спонтанне мовлення – найкращий практикум для відпрацювання лексичних, орфоепічних, фразеологічних та інших мовних норм, тому вивчення мовлення ведучих новин, яке мало б бути зразковим, політиків, які репрезентують нашу державу на міжнародній арені, співаків, акторів та інших знаменитостей, які є носіями української культури, може бути показовим у плані зіставлення очікуваного ідеального «книжного» мовлення з реальним. Таку роботу доречно пропонувати як для самостійного виконання, даючи змогу учням визначитися з кандидатурами відповідно до власних уподобань, так і підготувати матеріал для аналізу власноруч. Маючи навички роботи з відповідними комп'ютерними програмами, учні можуть представляти результати у формі відеонарізок з ключовими проблемними моментами мов-

лення, підставляти туди цікавий музичний супровід чи додавати жартівливі зображення (меми), або запропонувати для аудиторії відеопрезентацію з озвученням мовних порушень чи навпаки цікавинок аналізованої персони. Така робота є комплексною й потребує значної підготовки як теоретичної, так і практичної: учні повинні уважно дослідити мовлення особи, виявити його особливості, з'ясувати, в яких умовах відбувалася комунікація і чи мали вони вплив на мовця, запропонувати цікаву форму представлення результатів й успішно провести презентацію;

– написання власних лінгвістичних казок або продовження/зміна фіналу готових текстів різних стилів і жанрів. Такі завдання сприяють активізації мислення, розвитку фантазії, дають змогу виявити учням ініціативу й проявити лінгвістичну креативність. Цю роботу можна проводити як індивідуально, так і в групі, попередньо озвучивши й обговоривши всі правила й умови: наприклад, використовувати речення різних типів, фразеологізми певного тематичного спрямування, слова на відповідне орфографічне правило тощо. У групі необхідно чітко розподілити обов'язки між виконавцями, аби залучити всіх учнів: хтось відповідатиме за графічне оформлення тексту, створення ілюстрацій, інший запропонує музичний супровід чи озвучить текст, хтось займатиметься публікацією творчої роботи в соціальних мережах і відстежуватиме відгуки користувачів, але кожен, навіть не надто активні зазвичай учні, так чи інакше зможе долучитися до виконання творчої роботи, відчути свою значущість і усвідомити важливість свого внеску для командної діяльності;

– розроблення учнями словникових чи графічних диктантів, онлайн-тестів, вебквестів, вікторин, онлайн-ігор, лінгвістичних задач, опитувальників, презентацій для учнів молодших класів або своїх однокласників. Стаючи активними учасниками освітнього процесу, долучаючись до створення мовного дидактичного матеріалу, занурюючись у творчо-педагогічну діяльність, учні відчувають себе фахівцями, наставниками, усвідомлюють власну важливість і користь від виконуваної роботи. Можливість обміну ролями, відчуття довіри вчителя до учнів у виборі форми й наповнення творчої роботи є потужним інструментом мотивації до подальшого навчання у ліцеї й поза його межами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що підготовка й виконання якісної творчої роботи вимагають від учнів значних затрат інтелектуального й емоційного ресурсів, тому потрібно створити такі умови, аби старшокласники були зосереджені на ній, мали достатню кількість часу для реалізації задуманого (з урахуванням їхньої загальношкільної завантаженості), а також могли в будь-який момент звернутися за допомогою до вчителя й отримати зворотний зв'язок. Ситуація успіху для учнівської молоді після виконання творчого завдання можлива лише за умови підтримки учнів на всіх етапах їхньої роботи.

Висновки. Отже, використання на уроках словесності у старших класах ліцею елементів творчої роботи сприяє підвищенню продуктивності засвоєння теоретичних знань та практичних умінь і навичок учнів, їхньої мобільності й гнучкості, готовності до різнопланової діяльності й уміння адаптуватися до запропонованих умов. Маючи значний вплив на особистість, творча діяльність збагачує емоційну сферу старшокласників, розкриває інтелектуальний потенціал та сприяє формуванню мовної й ключових компетентностей, професійних умінь і навичок, розвитку природних талантів. Грамотна організація творчої роботи забезпечує усвідомлення учнями основної мети навчання – саморозвитку і рефлексії, уміння самостійно вчитися впродовж життя, бути відкритим до нового, експериментування й пошуків нових шляхів до розв'язання завдань.

Уміле використання цифрових технологій сприяє розвитку в учнів навичок безпечного й ефективного користування різними ресурсами для продовження здобування освіти чи професії, відтак – вдосконалення рівня цифрової грамотності й інформаційно-комунікаційної компетентності, адже сучасні технології неабияк розширюють діапазон освітніх можливостей учнів. Використання різних методів і форм творчої діяльності на мультимедійній основі забезпечує становлення характерів учнів, розвиває їхні творчі здібності, підвищує якість навчання й допомагає творчо сприймати навколишню дійсність.

Вивчення основ і закономірностей української мови з використанням елементів творчості й креативності значною мірою сприяє соціалізації учнів, формуванню національного самоусвідомлення, загальної культури, розвитку комунікативних навичок і загальної мовної компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ляшко Н.О., Райська Л.Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови (4 клас). Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 110. С. 141–143.

2. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. Кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.

3. Ткачук І.І. Спрямованість учнів старшої школи на майбутній професійний успіх: компоненти, критерії та показники. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. Вип. 14. Книга 2. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 293–300.

4. Шелестова Л. В. Можливості сучасної профільної освіти у розвитку творчих здібностей старшокласників. Університет і школа: перспективи співпраці : зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 11–12 квіт. 2019 р. Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування, 2019. С. 37–38.

REFERENCES

1. Liashko, N.O. & Raiska, L.H. (2013). Rozvytok tvorchykh zdbnosteï molodshykh shkoliariv na urokakh ukraïnskoi movy (4 klas) [Development of creative abilities of younger students in the lessons of the Ukrainian language (grade 4)]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky, 110, 141–143. [in Ukrainian].

2. Slovnyk-dovidnyk z ukraïnskoi lnhvodydaktyky. Navch. posib. [Dictionary-and-reference book on Ukrainian linguodidactics. Textbook]. (Pentyluk, M.I. (ed.)). (2015). Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].

3. Tkachuk, I.I. (2010). Spriamovanist uchniv starshoi shkoly na maïbutnii profesiiniy uspikh: komponenty, kryterii ta pokaznyky [The focus of high school students on future professional success: components, criteria and indicators.]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Zbirnyk naukovykh prats, 14(2), 293–300. [in Ukrainian].

4. Shelestova L. V. (2019). Mozhlyvosti suchasnoi profilnoi osvity u rozvytku tvorchykh zdbnosteï starshoklasnykiv [Prospects of modern specialized education in the development of creative abilities of high school students]. in Universytet i shkola: perspektyvy spivpratsi : zb. tez Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii, Rivne, 11–12 kvit. 2019 (pp. 37–38). Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. [in Ukrainian].

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-40>**Юлія РОМАНИШИН,***orcid.org/0000-0001-7231-8040**доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
(Івано-Франківськ, Україна) yulromanyshyn@gmail.com*

ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В РАМКАХ ОСВІТИ 4.0

У статті автором проаналізовані основні поняття та вимоги до Освіти 4.0 та встановлений взаємозв'язок між передбачуваними цифровими інформаційними компетентностями викладачів та здобувачів закладів вищої освіти. Акцентовано на впровадження інноваційних дій для створення сучасного освітнього середовища. Встановлено, що за останнє десятиліття цифровізація формує загальну освітню структуру в усьому світі, при цьому практики, дослідники та політики приділяють високу увагу розвитку освіти. Цифрові технології вносять величезні зміни в освіту, кваліфікацію та роботу. Метою цього дослідження є формування цифрових інформаційних компетентностей в розрізі Освіти 4.0; створення освітнього середовища та готовності здобувачів та викладачів до освітніх інновацій.

Для визначення, які інформаційно-цифрові компетентності необхідні здобувачам та викладачам в Освіті 4.0, автором було проведено дослідження в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу. Дослідження проводилося на основі анкет, розроблених автором статті, які склалися з декількох розділів і включали 12 запитань. Загальна кількість респондентів склала 115 осіб: 80 здобувачів освіти та 35 викладачів, педагогів та науково-педагогічних співробітників. В результаті опитування були визначені найбільш важливі компетентності для Освіти 4.0: комунікація, цифрові навички, рефлексія, креативність, вміння працювати з ІКТ, наявність м'яких навичок. Дослідження є корисним для закладів освіти, адміністрації, здобувачів освіти та викладачів з метою посилення освітніх інновацій шляхом зосередження уваги на вищезазначених факторах та компетентностях. Також автором розроблені практичні рекомендації для закладів вищої освіти при впровадженні Освіти 4.0 для підвищення інформаційних цифрових компетентностей викладачів та здобувачів.

Ключові слова: цифровізація, навички, цифрова освітня інфраструктура, компетентності, інновації, Освіта 4.0.

Yuliia ROMANYSHYN,*orcid.org/0000-0001-7231-8040**Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor,
Head of the Documentation Science and Information Activity Department
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) yulromanyshyn@gmail.com*

DIGITAL INFORMATION COMPETENCE IN THE FRAMEWORK OF EDUCATION 4.0

In the article, the author analyses the basic concepts and requirements for Education 4.0 and establishes the relationship between the expected digital information competencies of teachers and students of higher education institutions. The emphasis is placed on the introduction of innovative actions to create a modern educational environment. It has been established that over the past decade, digitalisation has been shaping the overall educational structure around the world, with practitioners, researchers and policy makers paying high attention to the development of education. Digital technologies are making huge changes in education, qualifications and work. The purpose of this study is to develop digital information competences in the context of Education 4.0; to create an educational environment and readiness of students and teachers for educational innovations.

To determine what information and digital competences are needed by students and teachers in Education 4.0, the author conducted a study at Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. The study was conducted on the basis of questionnaires developed by the author, which consisted of several sections and included 12 questions. The total number of respondents was 115: 80 students and 35 teachers, educators and researchers. The survey identified the most important competencies for Education 4.0: communication, digital skills, reflection, creativity, ICT skills, and soft skills. The study is useful for educational institutions, administrators, students and teachers to enhance educational innovation by focusing on the above factors and competences. The author also develops practical recommendations for higher education institutions when implementing Education 4.0 to improve the information digital competencies of teachers and students.

Key words: digitalisation, skills, digital educational infrastructure, competences, innovations, Education 4.0.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Основним завданням Освіти 4.0 є забезпечення здобувачів освіти когнітивними, соціальними, міжособистісними, технічними, цифровими навичками для подальшого навчання та роботи в соціумі; формування інформаційно-цифрової компетентності, як однієї з ключових компетентностей в Освіті 4.0. Інформаційно-цифрова компетентність – це здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства.

Заклади вищої освіти, включаючи науково-дослідницькі центри повинні підтримувати та заохочувати педагогів і дослідників очолювати ініціативи та проекти в освітніх інноваціях шляхом розробки нових практик, методологій і прикладних технологій. Варто зазначити, що такі ініціативи та проекти повинні узгоджуватися з потребами та вимогами закладів вищої освіти, щоб реагувати на поточний соціальний контекст, розглядаючи технологічні мегатренди як рушії для досягнення інноваційних рішень. Ці інноваційні рішення покращать процеси викладання, навчання і управління, та створять бажане середовище для основних педагогічних процедур. Освітні інститути відіграють життєво важливу роль в Освіті 4.0, а тому вимоги до навичок колосальні: заклади вищої освіти повинні оцифруватися та використовувати цифрові комунікації для навчання; створювати більше каналів, платформ та цифрових сервісів для навчання, особливо в умовах сьогодення в Україні.

Аналіз наукових джерел. Українські та зарубіжні вчені, які досліджували питання підвищення цифрової компетентності в рамках інформаційно-комунікаційних технологій, хмарних сервісів в закладах вищої освіти зазначають, що існує проблема формування нового типу фахівців, які повинні володіти необхідними компетенціями для ефективної роботи в умовах переходу до цифрового виробництва (О. Спірін, О. Овчарук, Л. Карташова, А. Квятковська, В. Биков та ін.). Варто акцентувати на наукових дослідженнях з питань цифровізації освіти та цифрової компетентності О. Овчарука, Н. Морзе, О. Базелюка, В. Сидоренка, М. Жалдака, В. Кухаренка та ін.

Мета статті. Дослідити, які інформаційно-цифрові компетентності необхідні здобувачам та викладачам в Освіті 4.0.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити *наступні завдання*, послідовність яких визначає мета дослідження:

– Здійснення аналізу сучасних досягнень та досвіду, набутого у впровадженні концепції Освіти 4.0 в Україні та зарубіжних країнах.

– Проведення аналізу досліджень у сфері підготовки, розвитку та адаптації кадрів для майбутньої Освіти 4.0.

– Розробка анкети, спрямованої на виявлення стану використання здобувачами та викладачами цифрових технологій у освітньому процесі та визначення їхньої готовності до роботи в Освіті 4.0.

Основна частина дослідження. Безпрецедентний розвиток технологій відбувається дуже швидко, про що свідчить поява Промислової революції 4.0, яка характеризується, наявністю великих обсягів даних, розвитком інтернет речей, друкком і робототехнікою, цифровими технологіями. З огляду на цю реальність, інформаційно-цифрова компетентність є важливою і розглядається як «життєво необхідна навичка 21-го століття для педагогів та здобувачів освіти, адже це гарантує впевнене і критичне використання повного спектру цифрових технологій для інформації, комунікації та розв'язання базових проблем у всіх аспектах життя» (Mourtsis, 2018). Як зазначає дослідник С. Miranda є п'ять сфер цифрової компетентності – це інформаційна грамотність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту, безпека та вирішення проблем. Це означає, що «педагоги, викладачі та науково-педагогічні співробітники закладів вищої освіти повинні бути цифрово-компетентними в цих сферах, щоб ефективно сприяти розвитку цифрової компетентності у своїх здобувачів» (Miranda, 2021). Отже, в контексті Освіти 4.0 від викладачів очікується вдосконалення та оновлення знань і навичок, а також цінностей, які є необхідними для швидкоплинних часів, оскільки виокремлюючи фактори, що визначають успішне становлення та розвиток Освіти 4.0, одним з провідних факторів має стати формування покоління фахівців, які володіють необхідними компетенціями для ефективної роботи в нових умовах. Нове покоління, представники якого працюватимуть у цифрових компаніях індустрії майбутнього, вже зараз навчаються в закладах вищої освіти. Саме тому на основі первинних даних дуже важливо знати про реальне сприйняття студентами закладів вищої освіти цифрових технологій, можливості їх використання у навчанні та науково-дослідній роботі, оскільки це значною мірою визначає майбутні професійні компетенції.

Варто зазначити, що концепція Освіти 4.0 була застосована для створення та впровадження інноваційних практик в освіті. У цьому контексті

освітні інновації шукають «найкращі практики» активного навчання, покладаючись, насамперед, на технологічні компоненти для свого впровадження (Mourtsis, 2018). В мережі Інтернет є безліч даних, інформації та цифрового контенту до яких викладачі можуть отримати доступ для свого професійного навчання, що в кінцевому підсумку може вплинути на їхню професійну діяльність. Вони можуть ефективно та результативно отримувати досвід та знання, якщо володіють навичками перегляду, пошуку та фільтрації. Критичне мислення необхідне для того, щоб оцінити ресурси до яких вони отримують доступ.

У 2021 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 р., що підкреслює особливу важливість наявності навичок та готовності викладача виконувати певні види діяльності в умовах змішаного чи дистанційного навчання. Безсумнівно, для ефективного впровадження Освіти 4.0 потрібні відповідні цифрові компетентності керівництва, педагогів і здобувачів освіти. Також варто зазначити, що Закон України про освіту наголошує на потребі сформованості інформаційно-цифрової компетентності як ключової риси сучасного громадянина.

Потреба та вміння оволодівати новими знаннями є ключовою компетенцією сучасних фахівців, які працюватимуть у нових промислових технологіях (Tserklevych, 2020). Інфраструктура Освіти 4.0 розвивається незалежно від закладів освіти, але при цьому вимагає активної участі викладачів, педагогів та науково-педагогічних співробітників ЗВО у розробці міждисциплінарного освітнього контенту, розвитку інформаційно-освітнього середовища для досягнення освітніх цілей, які відповідають викликам Індустрії 4.0. Успішне впровадження моделі відкритих інновацій вимагає чіткого розуміння функцій, основних компонентів і характеристик Освіти 4.0, а також адаптації практики викладання до змінених вимог.

Освіта 4.0 – це цілеспрямований підхід до навчання, який узгоджується з четвертою промисловою революцією та трансформацією майбутнього освіти за допомогою передових технологій та автоматизації. Щоб не відставати від змін, ЗВО України повинні переглянути традиційні освітні парадигми з футуристичним підходом. Студенти повинні оволодіти навичками встановленими технологіями, які швидко змінюються; їх треба вести, а не наставляти; інформація повинна бути доступною, але не надаватись їм (Сидоренко, 2017).

Варто акцентувати, що впровадження концепції «Освіта 4.0» дозволить викладачам і здобувачам використовувати сучасну інфраструктуру та нові технології для вдосконалення педагогічних процедур вищої освіти. У цьому відношенні педагогічні підходи також розвиваються та переорієнтовують свої парадигми на інновації в процесах навчання, щоб задовольнити потреби технологічного суспільства, що постійно змінюється. Отже, вважається, що генерація знань в Освіті 4.0 виходить за межі педагогіки та андрагогіки до підходу, який поєднує – андрагогіку (andragogy), хьютагогіку (heutagogy), рівногіку (peerogy), кібергогіку (cybergogy). Через хьютагогіку Освіта 4.0 сприяє самонавчанню на основі гуманістичних і конструктивістських принципів, зосереджених на студенті. Заохочуються само-рефлексія та метапізнання, або розуміння процесу навчання. Хьютагогіка – це сучасна концепція самостійного навчання, в центрі якої є доросла людина, яка свідомо та самостійно керує процесом свого навчання. Хьютагогіка виникла як реакція на глобальні зміни, що відбуваються в суспільстві, зі зростанням професійної та академічної мобільності населення (Бортник, 2021). Рівногіка – це стара концепція, яка була переосмислена з появою Освіти 4.0; це натякає на основу спільного навчання (Uhreer, 2019). Крім того, кібергогіка з'явилася завдяки технологіч-

Рис. 1. Основні компоненти Освіти 4.0 (Suvin, 2020)

ному прогресу та еволюції Інтернету, які сприяли освітнім пропозиціям.

Для визначення, які інформаційно-цифрові компетентності необхідні здобувачам та викладачам в Освіті 4.0, автором було проведене дослідження в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу. Дослідження проводилося на основі анкет, розроблених автором статті, які складалася з декількох розділів і включали 12 питань. Загальна кількість респондентів склала 115 осіб: 80 здобувачів освіти та 35 викладачів, педагогів та науково-педагогічних співробітників (рис. 2, рис. 3).

У рамках анкетування було розглянуто, які основні компетентності на думку викладачів та здобувачів важливі для Освіти 4.0. На думку респондентів (90% викладачів та 70% здобувачів) інформаційно-цифрові компетентності важливі в Освіті 4.0. Ми визначили найбільш важливі

компетентії для Освіти 4.0: комунікація (80% викладачів та 65% здобувачів), цифрові навички, рефлексія (70% викладачів та 60% здобувачів), креативність, вміння працювати з ІКТ (75% викладачів та 90% здобувачів), наявність м'яких навичок (65% викладачів та 50% здобувачів). Встановлено, що ІКТ-компетентність є необхідною для ефективної професійної діяльності в сучасному цифровому суспільстві та Освіті 4.0, а окремі компоненти цієї компетентності визначені для тьюторської підтримки студентів викладачами, такі як:

- проектування індивідуальних освітніх траєкторій;
- взаємодія з різними учасниками освітнього процесу;
- педагогічний супровід освітнього процесу;
- рефлексія здобувачів щодо реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, навчальних планів та проєктів.

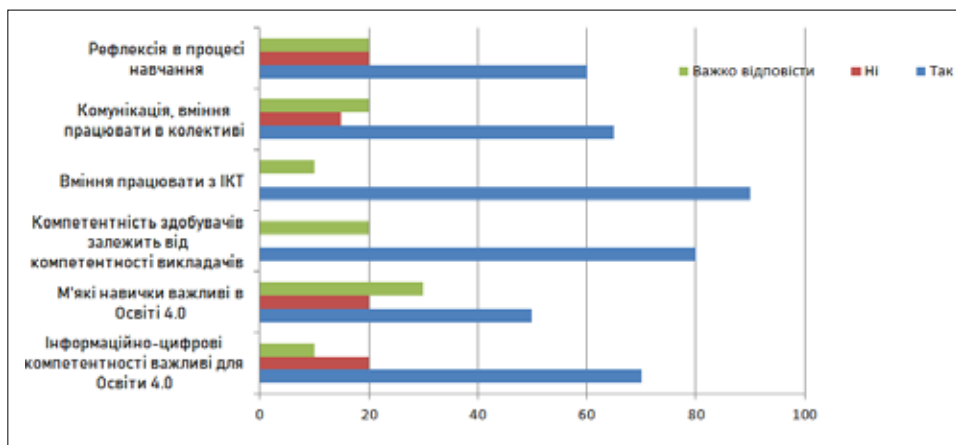

Рис. 2. Відповіді здобувачів освіти щодо необхідних цифрових компетентностей в Освіті 4.0

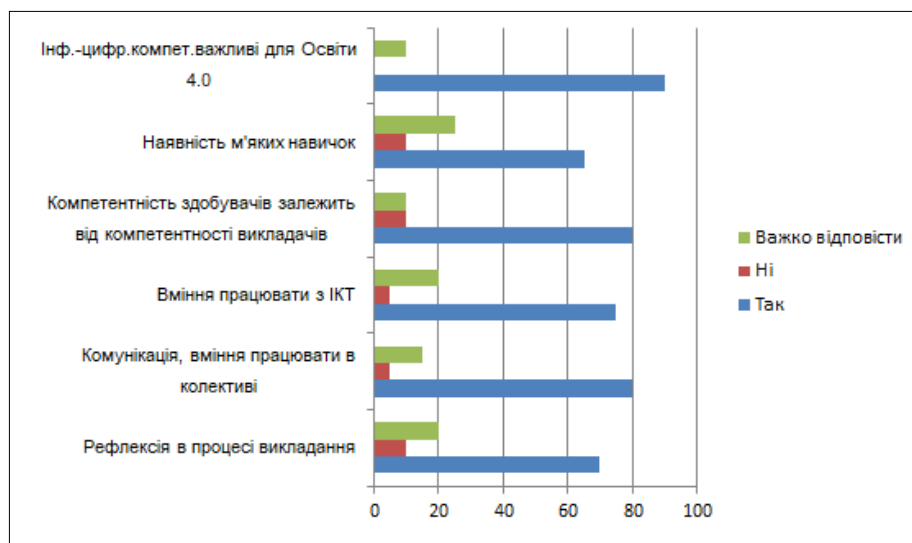

Рис. 3. Відповіді викладачів (педагогів, науково-педагогічних співробітників) щодо необхідних цифрових компетентностей в Освіті 4.0

Тому відповідь щодо залежності компетентності здобувачів від компетентності викладачів обґрунтована (80% викладачів та 80% здобувачів).

У якості практичних рекомендацій впровадження Освіти 4.0 та підвищення інформаційних цифрових компетенцій викладачів та здобувачів закладів вищої освіти автор пропонує:

1. Сформуувати навчальні компетенції в цифровому форматі. Цифрові формати та методи навчання надають закладам освіти та його учасникам важливий доступ до знань про можливості та виклики Індустрії 4.0. Їх можна або потрібно вибірково поєднувати з класичними формами навчання, наприклад, у сенсі змішаного навчання. Важливо розвивати неформальні та формальні курси, орієнтовані на попит.

2. Розробити рамкові умови для досягнення бажаної кваліфікації. Обґрунтований аналіз навчальних досягнень і рівнів компетентності закладів освіти є основою для більш детального визначення вирішальних компетенцій у моделі Освіта 4.0, а також для розробки успішних стратегій навчання та викладання.

3. Створити умови для індивідуалізованого, відкритого та безперервного навчання. Важливе значення тут має спрямованість системи навчання та підвищення кваліфікації.

4. Адаптувати систему освіти до майбутніх вимог. Підготовка здобувачів до участі в проєкті

Індустрія 4.0 та Освіта 4.0 вимагає від закладів освіти всіх рівнів навчання роботи з програмними продуктами та цифровізації. Навчання в самих закладах освіти та на підприємствах (наприклад при проходженні практики чи при виконанні практично-лабораторних комплексів) має бути синхронізоване з технологічними змінами. Передумовами цього є цільова підготовка та підвищення кваліфікації викладачів, а також адаптація навчальних курсів.

Висновки. Сьогодні заклади вищої освіти є чудовими рушійними силами інновацій та технологічного підприємництва завдяки впровадженню нових програм викладання та навчання. Сучасний світ стрімко змінюється, всі аспекти життя оцифровуються. Ключова компетенція, яка зараз потрібна для адаптації до нового світу – це цифрові навички та вміння. Питання, пов'язані з ними – це питання про безліч можливих взаємодій між людьми та даними. Розуміння існуючих методів навчання та викладання цифрових навичок, цифрової трансформації, знання етапів її формування дозволить побудувати ефективну освітню стратегію в Освіті 4.0. Дослідження є корисним для закладів освіти, адміністрації, здобувачів освіти та викладачів з метою посилення освітніх інновацій шляхом зосередження уваги на вищезазначених факторах та компетентностях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Програма великої трансформації: «Освіта 4.0: український світанок». URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/SVITANOK.pdf>
2. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. 2019. Доступно онлайн: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371024.locale=en>
3. Education 4.0: Here are 3 skills students will need for the jobs of the future. 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/skillssets-cultivated-by-education-4-0-davos23/>
4. Сидоренко В.В. Розвиток інформаційно-цифрової компетентності педагога нової української школи за двоетапною дистанційно-очною формою навчання. Відкрита освіта та дистанційне навчання: від теорії до практики: зб. матер. II Всеукр. електрон. наук.-практ. конф. Київ, 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/132488140.pdf>
5. Miranda X., Navarrete C., Nogues J., A. Molina. Key components of education 4.0 in higher education: three examples from engineering education. *Comput. Electr. Eng.* 2021. № 93.
6. Uhreer C., Lotfi S., Talbi M. Online pedagogy: the impact of student-generated videos on peer-to-peer learning and their impact on academic outcomes. *Emergh. Trends in English Res.* 2019, vol. 7(11), pp. 576–583.
7. Suvin M. Why should higher education institutions focus on education 4.0? URL: <https://www.creatrixcampus.com/blog/Education-4.0> (дата звернення 20.07.2023).
8. Відомості Верховної Ради, Закон України «Про Освіту». № 38–39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. 2017. (дата звернення 21.07.2023).
9. Бортник С. Б. Навчання викладачів на курсах іноземних мов як приклад безперервної освіти дорослих. *International scientific and practical conference.* 2021. doi:10.30525/978-9934-26-110-7-77
10. Tserklevych V., Koval L. 2.2. Virtual Excursions on the Platforms of Virtual Museums: Collaboration of Educational Tourism and Innovative Educational Practices. Trends, Prospects and Challenges of Sustainable Tourism Development : monograph / Ed. by Marta Barna. Lviv : Lviv University of Trade and Economics.2020. 252 p. С. 67–78.

REFERENCES

1. Prohrama velykoi transformatsii: "Osvita 4.0: ukrainyski svitanok". [The programme of the great transformation: "Education 4.0: Ukrainian Dawn]. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/SVITANOK.pdf> [in Ukrainian].

2. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. 2019. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371024.locale=en>

3. Education 4.0: Here are 3 skills students will need for the jobs of the future/ 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/skillsets-cultivated-by-education-4-0-davos23/>

4. Sydorenko V. Rozvytok informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti pedahoha novoi ukrainskoi shkoly za dvokhetapnoiu dystantsiino-ochnoi formoiu navchannia. [The development of the teacher information and digital competence of the new Ukrainian school according to the two-stage distance-face-to-face form of education]. Open education and distance learning: from theory to practice: collection of the materials of All-Ukrainian electronic scientific and practical conference/ 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/132488140.pdf> [in Ukrainian].

5. Miranda X., Navarrete C., Nogues J., A. Molina. Key components of education 4.0 in higher education: three examples from engineering education. *Comput. Electr. Eng.* 2021. № 93.

6. Uhreer C., Lotfi S., Talbi M. Online pedagogy: the impact of student-generated videos on peer-to-peer learning and their impact on academic outcomes. *Emergh. Trends in English Res.* 2019, vol. 7(11), pp. 576–583.

7. Suvin M. Why should higher education institutions focus on education 4.0? URL: <https://www.creatrixcampus.com/blog/Education-4.0> (data zvernennia 20.07.2023).

8. Vidomosti Verkhovnoi Rady, Zakon Ukrainy “Pro Osvitu” [Bulletin of the Verkhovna Rada, Law of Ukraine “On Education”] № 38–39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. 2017. (data zvernennia 21.07.2023) [in Ukrainian].

9. Bortnyk S. B. Navchannia vykladachiv na kursakh inozemnykh mov yak pryklad bezperervnoi osvity doroslykh [Teachers’ Training in Foreign Language Courses as an Example of Continuing Adult Education]. *International scientific and practical conference.* 2021. doi:10.30525/978-9934-26-110-7-77 [in Ukrainian].

10. Tserklevych V., Koval L. 2.2. Virtual Excursions on the Platforms of Virtual Museums: Collaboration of Educational Tourism and Innovative Educational Practices. Trends, Prospects and Challenges of Sustainable Tourism Development : monograph / Ed. by Marta Barna. – Lviv : Lviv University of Trade and Economics. 2020. 252 p. C. 67–78.

UDC 811.111'243

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-41>**Svitlana SABAT,***orcid.org/0000-0001-9065-5833**Lecturer at the Department of Applied Linguistics**Lviv Polytechnic National University**(Lviv, Ukraine) svitlana.i.sabat@lpnu.ua***Ruslana LUTSIV,***orcid.org/0000-0002-1026-7847**Lecturer at the Department of International Economic Relations**West Ukrainian National University**(Ternopil, Ukraine) r.s.lutsiv@wunu.edu.ua*

FEEDBACK AND ERROR CORRECTION IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Error correction and feedback are important parts of teaching English as a second language. Errors are a natural part of the learning process and each teacher deals with errors on a daily basis. Learning a foreign language means making mistakes and errors, hence feedback and error correction is an integral part of any foreign language classroom. The crucial thing for the teacher is to find the right balance and provide the right feedback for the student. The key is to approach the correction process in a patient and supportive manner, while also being persistent and consistent in making corrections. Teachers need to be extremely sensitive about the way they give feedback and correct errors. Constructive feedback helps build relationships based on trust and promotes effective work in the classroom.

The article presents a theoretical and practical overview of error correction and feedback in English language teaching, analyses different types of errors and feedback, and provides the best ideas and effective practices to be implemented in an English language classroom. The difference between the term 'mistake' and 'error' is explained. Various techniques for providing positive feedback are considered. A clear explanation of what 'fossilized errors' are, why they occur, and what can be done to correct them has been given. A delayed error correction as a valuable approach in teaching English as a second language has been described. While it is important to address errors, delayed error correction provides a more effective and efficient way to do so. By allowing students to focus on the content of the lesson, reducing interruptions, and improving motivation, it can lead to improved language development and memory retention as well as help to create an atmosphere of trust and cooperation in the classroom.

Key words: *feedback, mistakes, error correction, fossilized errors, delayed error correction.*

Світлана САБАТ,*orcid.org/0000-0001-9065-5833**викладач кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»**(Львів, Україна) svitlana.i.sabat@lpnu.ua***Руслана ЛУЦІВ,***orcid.org/0000-0002-1026-7847**викладач кафедри міжнародних економічних відносин**Західноукраїнського національного університету**(Тернопіль, Україна) r.s.lutsiv@wunu.edu.ua*

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК ТА ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Виправлення помилок і зворотний зв'язок є важливою частиною навчання англійської мови. Помилки є природною частиною процесу навчання і кожен викладач має справу з помилками щодня. Головне для викладача – знайти правильний баланс і забезпечити правильний зворотний зв'язок для студента. Важливо підходити до процесу виправлення з терпінням і підтримкою, а також бути наполегливим і послідовним у внесенні виправлень. Конструктивний зворотний зв'язок допомагає побудувати відносини, що базуються на довірі та сприяє ефективній роботі на занятті. Десятиліття досліджень на тему зворотного зв'язку підтвердили думку про те, що зворотний зв'язок є одним із найважливіших елементів сприяння успішному навчанню студентів.

У статті подано теоретичний і практичний огляд виправлення помилок і надання зворотного зв'язку у викладанні англійської мови, аналізуються різні типи помилок і зворотного зв'язку, а також представлені ідеї та ефективні практики для впровадження на занятті англійської мови. У рамках цієї статті ми зосереджуємося на позитивному зворотному зв'язку та виправленні помилок як цінних стратегіях для покращення якості викладання та навчання. Пояснюється різниця між терміном 'mistake' та 'error'. Розглянуто різні техніки надання позитивного зворотного зв'язку. Дано чітке пояснення того, що таке 'завчені помилки', чому вони виникають і що можна зробити, щоб їх виправити. Проаналізовано метод відкладеної роботи над помилками як цінного засобу у викладанні англійської мови. Хоча помилки важливо виправляти, відкладена робота над помилками забезпечує більш ефективний спосіб як втілити це на занятті. У статті наведено докладні кроки для забезпечення успішного впровадження даного методу. Дозволяючи учням зосередитися на змісті уроку, зменшуючи переривання та покращуючи мотивацію, метод відкладеної роботи над помилками заохочує студентів вдосконалювати знання з англійської мови, допомагає створити атмосферу довіри та співпраці на занятті.

Ключові слова: позитивний зворотний зв'язок, помилки, виправлення помилок, "завчені" помилки, відкладена робота над помилками.

Introduction. "Mastering a foreign language involves making mistakes and errors, hence feedback and error correction is an integral part of any foreign language classroom" (Bakan et al., 2020: 9). Giving feedback and correcting errors is a crucial aspect of teaching and learning, especially in an English language classroom. Providing meaningful and constructive feedback can help students make improvements, increase their motivation, and boost their confidence. At the same time, giving ineffective or harmful feedback can cause students to become discouraged or demotivated. "It is important, therefore, to make sure that the feedback we give is appropriate to the students concerned and to the activity they are involved in, and that we recognise feedback as a crucial part of learning process" (Harmer, 2011: 137).

There are several techniques that can be used to correct errors effectively in the classroom. However, teachers should keep in mind that giving feedback and correcting errors can be the most delicate aspects of foreign language teaching. Hence, it is vital for teachers to establish a set of principles that will help them decide on types of errors and situations that require corrective feedback as well as techniques that can be used (Bakan et al., 2020).

The insights into the latest research. "Feedback in educational contexts is information provided to a learner to reduce the gap between current performance and a desired goal" (Sadler, 1989: 119). Decades of research on the topic of feedback have supported the view that feedback is one of the most important elements for promoting successful student learning and one of the most effective methods for improving student achievement (Bransford et al., 2020). Feedback is considered by researchers as vital for improving not only knowledge acquisition but learner's motivation and satisfaction (Espasa & Meneses, 2009). Dweck and Leggett (1988) state that feedback can be a major factor to significantly

influence students' goal orientations. Harmer (2011) stresses that one of the teacher's roles is to encourage students by praising them for work that is well done. "Praise is a vital component in student's motivation and progress. A combination of appropriate praise together with helpful suggestions about how to improve in the future will have a much greater chance of contributing to student improving" (Harmer, 2011: 138). Williams and Burden (1997) also point out to the ineffectiveness of blame in the learning process.

Harmer (2011) suggests a number of ways in which we may give feedback on students' work: through commenting on students' performance, marks and grades, and reports, emphasizing that corrective feedback can be written and oral. Feedback can be very helpful during oral work, but the decisions about how to react to student's performance will depend on the stage of the lesson, the activity, the type of mistake made and the particular student who is making a mistake. Harmer (2011) stresses the need to make a clear distinction between accuracy and fluency in feedback during oral work. During communicative activities generally, the teachers should not interrupt students in mid-flow to point out a grammatical, lexical or pronunciation error, since it interrupts the communication. Teacher's intervention in such circumstances can raise stress levels and stop the acquisition process. Lynch proposes that "...the best answer to the question when to intervene in learner's talk is: as late as possible" (Lynch, 1997: 324). Teachers usually do not correct errors in fluency-based tasks, such as open-class discussions, when learners are expected to make longer and more complex statements and require more concentration (Bakan et al., 2020).

The purpose of the article. Within the scope of this paper, we focus on positive feedback and error correction as valuable strategies for improving the quality of teaching and learning. The article

also outlines different types of errors as well as techniques for correcting them. We also examine the phenomenon of ‘fossilized’ errors. The article aims to define ‘fossilized errors’, examine causes and most importantly recommend ways of correcting them. Delayed error correction is outlined as one of the main strategies for correcting errors in the ESL classroom. Advantages of implementing this method include reduced interruptions, improved focus, increased motivation, better memory retention and more time for correction. All of these will be examined in depth. Lastly, the article aims to provide guidelines for utilizing the method of delayed error correction in the classroom. Detailed steps are provided to ensure the method is implemented with a degree of success.

The main layout. It is important to distinguish between an ‘error’ and a ‘mistake’ in the learner’s language. Edge (1989) suggests that we may divide mistakes into three categories: ‘slips’ – mistakes which students can correct themselves once the mistake has been pointed out to them; ‘errors’ – mistakes which students can’t correct themselves and which need explanation; ‘attempts’ – when a student tries to say something but does not know the correct way of saying it.

H. Douglas Brown claims that “a mistake is a performance error that is either a random guess or a ‘slip’...which is the result of some sort of temporary breakdown or imperfection in the process of producing speech. These hesitations, slips of the tongue, random ungrammaticalities, and other performance lapses in native-speaker production also occur in second-language speech. An error, a noticeable deviation from the adult grammar of a native speaker, reflects the competence of the learner” (Brown, 2000: 205). An error can not be self-corrected, while mistakes can be corrected if they are pointed out to the speaker.

There are several techniques that can be used to correct errors effectively in the classroom. One technique is to wait for the student to self-correct. This technique involves giving the student time to think about and correct their own mistakes without immediate intervention from the teacher. Another technique is to use gestures or facial expressions to indicate that an error has been made. This type of correction is non-intrusive and can be less intimidating for students. Another technique is to provide positive feedback before correcting the error, such as “You’ve made a good attempt at expressing yourself, but let me help you with the grammar”. This type of feedback helps to maintain the student’s motivation and confidence while still addressing the error. Additionally, providing clear and concise corrections, such as “In English, we say “I have a

headache”, rather than “I am headache”, can help the student understand and remember the correction. Overall, the choice of error correction technique will depend on the student’s level, personality, and the context of the error.

What are Fossilized Errors

In the field of second language acquisition, ‘fossilized errors’ are a well-known phenomenon and have been the subject of much research. ‘Fossilized errors’ are persistent mistakes that students make in their second language, even after they have received instruction and correction. These errors can persist for a long time and can be difficult to correct. They are a common challenge faced by English as a Second Language teachers and students alike. In this context, ‘fossilized errors’ refer to errors that are ingrained in the learner’s language system and continue to appear in their speech or writing despite repeated corrections and attempts at improvement. These errors can range from pronunciation problems to grammatical errors, and vocabulary mistakes. ‘Fossilized errors’ can also be a result of overgeneralization, which occurs when a learner applies a rule they have learned to a situation where it does not apply.

Why do Fossilized Errors Occur?

‘Fossilized errors’ occur for a variety of reasons. One reason is that students may lack sufficient exposure to the target language. For example, if a student has only had limited exposure to native English speakers, they may have difficulty with pronunciation and intonation. Additionally, students may be using their first language as a reference point, which can lead to the persistence of errors.

Another reason that ‘fossilized errors’ occur is due to a lack of an input-rich environment. In order for language to develop and improve, learners need to be exposed to large amounts of input from native speakers. This input helps to expose them to the rules and patterns of the target language, allowing them to develop a better understanding of the language. If a student does not have access to this type of input, they may not have the opportunity to learn the language in a natural way, and as a result, their errors may persist.

How to Correct Fossilized Errors

Correcting ‘fossilized errors’ can be a challenging task, but it is possible with the right approach. The key is to approach the correction process in a patient and supportive manner, while also being persistent and consistent in making corrections.

Here are some techniques that can be used to correct ‘fossilized errors’ in the classroom:

Focused Practice: This technique involves targeting the specific errors that the student is making and working to correct them through focused practice

exercises. This can involve repetition, reading and writing exercises, or other activities designed to help the student internalize the correct form of the language.

Feedback: Feedback is a crucial aspect of correcting ‘fossilized errors.’ It is important to provide clear and specific feedback, focusing on the error and explaining how it should be corrected. This type of feedback helps the student to understand what they need to work on and provides them with a clear plan for improvement.

Input-rich Environment: Creating an input-rich environment for the student can help to correct ‘fossilized errors.’ This involves exposing the student to large amounts of input from native speakers, such as through watching English-language media or listening to English-language podcasts. The more exposure the student has to the target language, the more opportunities they have to learn and improve their language skills.

Conscious Learning: Encouraging the student to focus on their language learning and to be aware of the errors they are making can help to correct ‘fossilized errors’. This can involve setting goals, monitoring progress, and engaging in self-reflection.

Reflection: Encouraging students to reflect on their language learning and to think about their errors can help to correct ‘fossilized errors.’ This can involve asking the student to reflect on the errors they made during a lesson and to think about what they need.

Delayed error correction is a technique used in teaching English as a second language where the teacher waits to correct students’ errors until a later time, rather than immediately correcting them during class. This approach is in contrast to immediate error correction, where the teacher corrects the error as soon as it occurs. There are several reasons why delayed error correction can be beneficial in language teaching, and it is an approach that has gained popularity in recent years.

Advantages of Delayed Error Correction

Reduced Interruptions: Delayed error correction allows for a more natural flow of communication in the classroom, as it reduces the number of interruptions and corrections made during class time. This can help to maintain a positive and engaging classroom atmosphere, allowing students to focus on what they are learning.

Improved Focus: When error correction is delayed, students are able to focus more on the content of the lesson, rather than worrying about making mistakes and being corrected. This improved focus can lead to a deeper understanding of the material and better retention of information.

Increased Motivation: Immediate error correction can sometimes be discouraging for students, leading to a decrease in motivation. With delayed error correction, students are able to engage in class and complete activities without worrying about being corrected. This increased motivation can lead to improved language development.

Better Memory Retention: When error correction is delayed, students are able to think about the error and reflect on it before being corrected. This reflection can help students to internalize the correction and remember it more effectively.

More Time to Correct: Delayed error correction allows the teacher to correct multiple errors at once, rather than addressing each one individually. This can be more efficient and can also help to avoid overwhelming students with too many corrections at once.

Implementing Delayed Error Correction

There are several steps that can be taken to implement delayed error correction in the classroom:

Record Errors: During class, make a note of the errors that students make, but wait to correct them until later. This can be done by making notes on a piece of paper or using a recording device.

Address Errors in a Private Setting: After class, set aside time to address the errors that were recorded during class. This can be done in a private setting, such as a one-on-one meeting with the student or a small group session.

Use Clear Explanations: When correcting errors, be sure to provide clear explanations and examples to help students understand the correction. This can help students to internalize the correction and remember it for future use.

Provide Feedback: After correcting errors, provide feedback to students on their progress. This can include compliments on areas where they have improved, as well as suggestions for areas where they can continue to work on.

Monitor Progress: Regularly monitor the progress of students to see if they are using the corrections made during error correction sessions. This can help to identify areas where additional support may be needed.

Delayed error correction is a valuable technique in teaching English as a second language. By allowing students to focus on the content of the lesson, reducing interruptions, and improving motivation, it can lead to improved language development and memory retention. While it is important to address errors, delayed error correction provides a more effective and efficient way to do so.

Providing effective feedback can be a significant challenge. Yet there are a number of simple and prac-

tical dos and don'ts supported by available research to improve the feedback in English language classroom.

To help you give effective feedback in an English language classroom, here are some tips and best practices to follow.

Make it timely

Providing feedback in a timely manner is important to ensure that students can use the feedback to improve their performance. It is best to provide feedback as soon as possible after the students have completed an assignment or taken a test. This way, the feedback will be fresh in their minds and they will be able to act on it right away. If you are unable to provide feedback in a timely manner, make sure to let the students know when they can expect to receive it.

Make it specific

When giving feedback, it is important to be specific and focus on a particular aspect of the student's performance. Rather than giving a general statement such as "You need to work on your pronunciation," focus on a specific issue, such as "You tend to drop the final sound in words, which makes it difficult for listeners to understand you." This type of specific feedback is more actionable and allows the student to see exactly what they need to work on.

Use positive language

It is important to use positive language when giving feedback, even if you need to point out areas for improvement. For example, instead of saying "You made a lot of mistakes in your writing," you could say "You showed good effort in your writing, but there are a few areas where you can improve." This type of positive feedback is more likely to boost the student's motivation and confidence, rather than discourage them.

Emphasize progress

When giving feedback, it is important to highlight progress as well as areas for improvement. For example, if a student has made significant progress in their pronunciation, you could say "I can hear a noticeable improvement in your pronunciation, well done! Keep up the good work." This type of feedback emphasizes the student's progress and encourages them to continue their efforts.

Balance criticism and praise

It is important to strike a balance between criticism and praise when giving feedback. While it is important to point out areas for improvement, it is also important to acknowledge what the student is doing well. For example, you could say "You showed

good effort in your writing, but there are a few areas where you can improve. Your grammar is improving, and your sentence structure is becoming clearer." This type of balanced feedback helps to keep the student motivated and encourages them to continue working on their English language skills.

Provide examples

Providing examples is an effective way to give feedback in an English language classroom. For example, if a student is making the same mistake repeatedly, you could write a corrected version of their writing or give them an example of the correct pronunciation. This type of feedback is more concrete and helps the student to understand what they need to work on.

Offer suggestions for improvement

In addition to pointing out areas for improvement, it is also important to offer suggestions for how the student can improve. For example, you could say "To improve your pronunciation, try practising by reading aloud or repeating what you hear in English-language media." This type of feedback not only helps the student to understand what they need to work on but also provides them with a clear action plan to improve.

Provide constructive criticism

Constructive criticism is a type of feedback that focuses on specific areas for improvement while also highlighting strengths.

Conclusion. Numerous studies have shown the importance of establishing and maintaining a positive atmosphere while correcting mistakes and providing feedback. Providing feedback that is above all else effective is a cornerstone of English learning. Teachers should give positive feedback with facial gestures, hand gestures or verbal comments. Mistakes and errors serve as the main tools for growth and learning both inside and outside of the classroom. Thus, developing strategies that help correct errors is vital to this process. Error correction is a highly complex process and in specific cases requires various strategies for correction. How to utilize it depends primarily on the types of errors. Fossilized errors for instance require a unique approach due to their nature and frequency. Delayed error correction is also an important technique to implement in the classroom as it helps reduce interruptions and increase focus. Ultimately, these strategies can be utilized to develop a more individualized approach to ensure students feel supported in their learning.

BIBLIOGRAPHY

1. Bakan H. The Importance of Error Correction in Foreign Language Learning. *Patchwork Student Journal*. 2020. Issue No. 4. P. 7–26.

2. Bransford J., Brown A., Cocking R. How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. Washington, D.C: National Academy Press. 2000.
3. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. 4th edition, New York: Pearson education, 2000.
4. Dweck C. S., Leggett, E. L. A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*. 1988. Issue No 95(2). P. 256–273. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.256>
5. Edge J. Essentials of English Language Teaching. Longman: New York, 1993.
6. Edge J. Mistakes and Correction. Longman, 1989.
7. Espasa A., Meneses J. Analysing feedback processes in an online teaching and learning environment: An exploratory study. *Higher Education*. 2009. Issue No 59(3). P. 277–292. DOI: 10.1007/s10734-009-9247-4
8. Harmer J. How to teach English. Pearson Education Limited, 2007.
9. Harmer J. The practice of English language teaching. 4th edition. Pearson Longman, 2011.
10. Lynch T. Nudge, nudge: teacher interventions in task-based learner talk. *ELT Journal*. 1997. Issue No 51 (4).
11. Sadler D. R. Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science*. 1989. Issue No 18(2). P. 119–144. URL: <https://doi.org/10.1007/BF00117714> (accessed on July 4, 2023).
12. Williams M., Burden R. Psychology for Language Teachers. Cambridge University Press, 1997.
13. Providing educational feedback. URL: <https://www.pearson.com/content/dam/one-dot-com/one-dot-com/us/en/pearson-ed/downloads/Feedback.pdf> (accessed on July 1, 2023).

REFERENCES

1. Bakan H. The Importance of Error Correction in Foreign Language Learning. *Patchwork Student Journal*. 2020. Issue No. 4. P. 7–26.
2. Bransford J., Brown A., Cocking R. How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. Washington, D.C: National Academy Press. 2000.
3. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. 4th edition, New York: Pearson education, 2000.
4. Dweck C. S., Leggett, E. L. A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*. 1988. Issue No 95(2). P. 256–273. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.256>
5. Edge J. Essentials of English Language Teaching. Longman: New York, 1993.
6. Edge J. Mistakes and Correction. Longman, 1989.
7. Espasa A., Meneses J. Analysing feedback processes in an online teaching and learning environment: An exploratory study. *Higher Education*. 2009. Issue No 59(3). P. 277–292. DOI: 10.1007/s10734-009-9247-4
8. Harmer J. How to teach English. Pearson Education Limited, 2007.
9. Harmer J. The practice of English language teaching. 4th edition. Pearson Longman, 2011.
10. Lynch T. Nudge, nudge: teacher interventions in task-based learner talk. *ELT Journal*. 1997. Issue No 51 (4).
11. Sadler D. R. Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science*. 1989. Issue No 18(2). P. 119–144. URL: <https://doi.org/10.1007/BF00117714> (accessed on July 4, 2023).
12. Williams M., Burden R. Psychology for Language Teachers. Cambridge University Press, 1997.
13. Providing educational feedback. URL: <https://www.pearson.com/content/dam/one-dot-com/one-dot-com/us/en/pearson-ed/downloads/Feedback.pdf> (accessed on July 1, 2023).

УДК 378.147]-044.247 (4)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-42>**Олена СЕРГІЙЧУК,***orcid.org/0000-0002-2008-1122*

кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) *serghichukolena@gmail.com*

Лариса ТКАЧЕНКО,*orcid.org/0000-0001-6972-6350*

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) *larisa_tkachenko_80@ukr.net*

Олена ХМЕЛЬНИЦЬКА,*orcid.org/0000-0002-0644-6201*

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) *hmelnitskaolena@gmail.com*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті визначено теоретично-методологічні засади практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції. Уточнено поняття «професійна підготовка», «компетентність». Проведений теоретико-методологічний аналіз дозволив розглянути її змістові характеристики з позиції таких науково-методологічних підходів, як: міждисциплінарний підхід, що враховує вивчення комплексу суміжних дисциплін та професійно-зорієнтованих дисциплін з використанням інтегрованих технологій; системний підхід, що передбачає комплексне вивчення напрямків професійної освіти на всіх етапах освітнього процесу; особистісно-орієнтований підхід, що передбачає становлення особистісної змістової наповненості майбутнього фахівця; аксіологічний підхід, що визначає ціннісно-орієнтаційне спрямування змісту, форм і методів професійної освіти; культурологічний підхід, що передбачає антропологічну концепцію; інтегративний, що окреслює поєднання науково-обґрунтованого і цілісного аналізу професійної системи освіти; акмеологічний підхід, що передбачає усвідомлення необхідності досягнення акме, формування педагогічної майстерності, професіоналізму; діяльнісний підхід, що визначає організацію освітнього процесу; компетентнісний підхід, що передбачає формування базових компетентностей; синергетичний підхід, що визначає самоорганізацію майбутнього фахівця професійної освіти.

Визначено і охарактеризовано принципи, що можуть використані в практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти, а саме: принцип комплексності, принцип структурної функціональності, принцип фундаменталізації, принцип соціокультурної детермінації, принцип єдності суспільного й особистісно-професійного взаємозв'язку теоретичного знання з практикою, принцип антропологічної спрямованості, принцип рефлексивної креативності.

Таким чином, визначення теоретично-методологічних засад практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції дає підстави стверджувати, що система вищої школи України є гарантом духовного й матеріального буття українського народу, забезпечує формування національного характеру, а також здійснює інтеграцію до світової спільноти.

Ключові слова: методологічний підхід, принципи, майбутні фахівці, професійна освіта, євроінтеграція.

Olena SERHICHUK,

orcid.org/0000-0002-2008-1122

PhD in Historical, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School

University of Hryhorii Skovoroda in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) serghichukolena@gmail.com

Larisa TKACHENKO,

orcid.org/0000-0001-6972-6350

PhD in Philological, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School

University of Hryhorii Skovoroda in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) larisa_tkachenko_80@ukr.net

Olena KHMELNYTSKA,

orcid.org/0000-0002-0644-6201

PhD in Pedagogy, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School

University of Hryhorii Skovoroda in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) hmelnitskaolena@gmail.com

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PRACTICAL TRAINING OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The article defines the theoretical and methodological principles of practical training of future vocational education specialists in the conditions of European integration. The concepts of “professional training” and “competence” have been clarified. The conducted theoretical and methodological analysis made it possible to consider its content characteristics from the standpoint of such scientific and methodological approaches as: an interdisciplinary approach that takes into account the study of a complex of related disciplines and professionally oriented disciplines using integrated technologies; a systematic approach that involves comprehensive study of the areas of professional education at all stages of the educational process; a person-oriented approach, which involves the development of the personal content of the future specialist; axiological approach, which determines the value-oriented orientation of the content, forms and methods of professional education; cultural approach, which involves anthropological concept; integrative, outlining a combination of scientifically based and holistic analysis of the professional education system; acmeological approach, which assumes awareness of the need to achieve acme, formation of pedagogical skill, professionalism; activity approach that determines organization educational process; competence approach, which involves formation of basic competencies; a synergistic approach that determines the self-organization of the future professional education specialist.

The principles that can be used in the practical training of future vocational education specialists are defined and characterized, namely: the principle of complexity, the principle of structural functionality, the principle of fundamentalization, the principle of socio-cultural determination, the principle of the unity of social and personal-professional interconnection of theoretical knowledge with practice, the principle of anthropological orientation, the principle of reflexive creativity.

Thus, the determination of the theoretical and methodological foundations of the practical training of future specialists in professional education in the conditions of European integration gives grounds for asserting that the higher education system of Ukraine is a guarantor of the spiritual and material existence of the Ukrainian people, ensures the formation of national character, and also carries out integration to the world community.

Key words: *methodological approach, principles, future specialists, professional education, European integration.*

Постановка проблеми. Євроінтеграція вищої освіти України обумовлена сучасними світовими та національними соціокультурними процесами, які характеризуються умовами ринкової економіки, розвитком інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, модернізацією освітнього простору. Особливої актуальності в умовах військового стану в нашій країні набуває практична підготовка майбутніх фахівців професійної

освіти, що передбачає теоретико-методологічну базу функціонування освітньої галузі.

Незважаючи на значну кількість робіт українських та зарубіжних дослідників, вивчення практичного досвіду педагогів та програмно-методичного забезпечення практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти дали змогу виявити деякі проблеми в умовах Євроінтеграції.

Недостатня теоретична і методична розробка означеного питання передбачає об'єктивні суперечності: між складною ситуацією у країні, зростаючими сучасними вимогами до професіоналізму фахівця та рівнем готовності майбутнього фахівця професійної освіти; потребою практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти та недостатньо розробленим теоретико-методологічним супроводом цього процесу; традиційним навчально-методичним інструментарієм розвитку особистості майбутнього фахівця та необхідністю його модернізації з урахуванням інноваційних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців розглянуті в працях вітчизняних науковців: В. Андрущенко, І. Бех, С. Гончаренко, В. Кремень, Л. Москальова, Л. Хомич, С. Хоружій та ін. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів мають місце у низці досліджень Н. Бібік, В. Бондаря, М. Євтуха, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєвої, І. Соколової та ін. Питання професійної компетентності вивчається багатьма українськими науковцями, зокрема К. Кабріль, О. Олексюк, О. Отич, Т. Пляченко, А. Растригіною, Р. Савченко, О. Щолоковою та іншими. Зміст педагогічної освіти висвітлюють в психолого-педагогічних дослідженнях А. Олексюк, С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Підласий та ін. Теоретико-методологічні засади інноваційних процесів в аспекті соціокультурних проблем освіти досліджують Г. Васянович, П. Вебер, І. Дичківська, А. Капська, В. Раєвський, В. Огнев'юк, М. Подимов, М. Поташник, А. Пригожин, К. Роджерс, П. Саух, О. Сухомлинська, Ф. Юсупов, Н. Якса та ін. Однак, деякі аспекти теоретично-методологічних засад у практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції залишаються не дослідженими, що й визначає актуальність нашої наукової розвідки.

Актуальність дослідження передбачає **мету статті** – здійснити теоретико-методологічний аналіз практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Простежити науково-методичні джерела щодо понять «професійна підготовка», «компетентність» майбутніх фахівців професійної освіти;

2. Визначити і охарактеризувати науково-методологічні підходи до практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції.

3. Виокремити основні принципи до практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграція України актуалізує проблему практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти. У державних законодавчих документах («Біла книга національної освіти України» (2009); Закони України «Про вищу освіту» (2014) та «Про освіту» (2017), Концепція «Нова українська школа» (2018) провідна роль належить професійно підготовленому, компетентному педагогу. Змістова наповненість документів державного й локального рівнів закладають концептуальні та теоретичні основи практичної підготовки фахівців професійної освіти, під час якої політика вимагає реформування системи освіти, а саме: практичної підготовки майбутніх фахівців до впровадження в освітній процес нових технологій, методів, підходів, принципів, спрямованих на вдосконалення професійної освіти кваліфікованих фахівців відповідного напрямку.

Загальновідомо, що науковий аналіз будь-якого явища або процесу починається із визначення методологічних засад дослідження. С. Гончаренко визначає методологію як загальну систему теоретичних знань, які виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів і засобів реалізації наукового дослідження (Гончаренко, 2012: 88). Теоретико-методологічна основа дослідження складається за наступними рівнями:

– загальнонауковий, світоглядний (філософські знання, які є філософською основою дослідження);

– загальнонаукова методологія;

– конкретно-наукова методологія, сукупність методів, методик і процедур, які застосовуються в конкретній галузі знань (Гончаренко, 2012: 88).

В наш час багато науковців приділяють увагу доцільності та необхідності професійної підготовки майбутніх фахівців. Особливу цінність з огляду на порушену проблему мають філософські та наукознавчі праці, які закладають теоретико-методологічне підґрунтя дослідження щодо практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти.

Досліджуючи питання теоретично-методологічних засад у практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти вважаємо доречним конкретизувати загальне поняття «професійна підготовка», яке тлумачиться як «здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю» або «сукупність спеціальних знань, умінь і практичних навичок, якостей,

інших компетентностей, трудового досвіду та норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії» (Закон України «Про вищу освіту», 2014: 1).

Науковці презентують поняття «професійна підготовка» як систему цінностей, де кожна професія має свою сукупність цінностей, специфічних для кожного виду діяльності; психологи – як засіб зростання індивідуального потенціалу особистості, розвитку її резервних сил, пізнавальної та творчої активності завдяки оволодінню загальнонауковими та професійними компетентностями, знаннями, вміннями та навичками; соціологи – як професійне покликання, професійний обов'язок; педагоги – як складну, цілісну, багатосторонню динамічну систему, яка функціонує відповідно до мети, завдань і принципів підготовки фахівців (Годлевська, 2015: 78).

С. Сисоєва та І. Соколова розглядають професійну підготовку майбутнього фахівця як «неперервний і керований процес набуття особистістю суб'єктивного досвіду професійної діяльності, що дає змогу системно та цілісно сприймати дійсність і діяти на основі гуманістичних ціннісних орієнтацій, закладених у сучасних освітніх концепціях неперервності, гуманізації освіти і професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах для формування професійної компетентності особистості та успішної праці з урахуванням сучасних вимог ринку праці» (Сисоєва, Соколова, 2010: 133). Н. Ничкало стверджує, що «професійна підготовка фахівців є орієнтованою на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожного громадянина України, на формування поколінь, які навчаються впродовж життя, розвивають цінності громадянського суспільства, сприяють консолідації української нації та її інтеграції в європейський та світовий простір» (Ничкало, 2014: 12). К. Годлевська розглядає поняття «професійної підготовки» як «полісемантичний процес» і пропонує вивчати його з різних точок зору (Годлевська, 2015: 3). Н. Колесник характеризує «професійну підготовку» як процес професійного розвитку фахівця, що забезпечує набуття базових знань, умінь, навичок, практичного досвіду, норм поведінки, які вможливають успішність роботи з певної професії (Професійна педагогічна освіта..., 2003: 42).

Досліджуючи професійну підготовку майбутніх фахівців В. Семиченко окреслює в наступних аспектах, а саме:

– навчання, що передбачає освітній процес формування готовності до виконання майбутніх завдань;

– готовність, що передбачає наявність компетенції, знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання сукупності певних завдань. В результаті твердження, науковець доводить, що професійна підготовка майбутнього фахівця охоплює процесуальний та результативний компоненти (Семиченко, 2007).

З огляду на вищезазначене констатуємо, що практична підготовка майбутнього фахівця професійної освіти забезпечує не тільки її успішність та ефективність, але й можливості подальшого вдосконалення.

Важливе значення у практичній підготовці майбутнього фахівця відіграє наявність професійних компетентностей.

Розглянемо трактування поняття «компетентність». Так, О. Овчарук висвітлює поняття «компетентність» як «комплекс знань, навичок і вмінь, що дає змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення стандартів у професійній галузі або певній діяльності» (Овчарук, 2004: 63). І. Гушлевська стверджує, що поняття «компетентність» – це сукупність знань, навичок та ставлень, необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності, або виконання певних функцій, що забезпечують досягнення нею певних стандартів у галузі професії, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності (Гушлевська, 2004: 22). Н. Бібік розглядає компетентність в освіті як «інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері» (Бібік, 2004: 48).

Таким чином, ретроспективний аналіз науково-методичної літератури надає можливість стверджувати, що практична підготовка майбутнього фахівця професійної освіти повинна здійснюватися на основі «гнучкої моделі завдяки поєднанню прагматизму і позитивізму з екзистенціальною феноменологічною філософією. Життєздатна теорія неперервності професійної освіти мусить поєднати індивідуальні й соціальні виміри людського життя, осягнення розумом наслідків і визнань важливості ризику для саморозвитку людини» (Безперервна професійна освіта..., 2011: 3).

Досліджуючи проблему теоретико-методологічних засад практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти вважаємо звернутися до використання в освітньому процесі сучасних наукових підходів.

Останнім часом українськими науковцями досліджено і апробовано науково-методологічні підходи до побудови концептуальних засад професійної освіти, яка в умовах євроінтеграції реалізовувала суспільне замовлення та найбільшою мірою відповідала матеріальним та духовним потребам нашого часу та використовувала інноваційні досягнення науки, що спрямовані на формування гармонійної, творчої особистості. Тому, в практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти пропонуємо використання науково-методологічних підходів, а саме: міждисциплінарний підхід, системний підхід, особистісно-орієнтований підхід, аксіологічний підхід, культурологічний підхід, інтегративний підхід, акмеологічний підхід, діяльнісний підхід, компетентнісний підхід, синергетичний підхід.

Теоретико-методологічні основи *міждисциплінарного підходу* досліджують такі науковці як: В. Кремень, В. Огнев'юк, Л. Загвойська, І. Матяш, О. Афанасьева, Є. Вишнякова та інші. Міждисциплінарний підхід у практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти передбачає впровадження різних дисциплін, який здійснює синергетичний ефект. Тобто міждисциплінарний підхід пов'язаний із вивченням комплексу суміжних дисциплін і професійно-зорієнтованими дисциплінами з використанням інтегрованих технологій.

Базове методологічне підґрунтя в практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції має використання *системного підходу*. Розробкою системного підходу в галузі педагогічних технологій займалися західні науковці: Р. Андертон, Дж. Майлсон, М. Нейл, Н. Сільверн, С. Фагел, А. Холлтайн та інші. Вітчизняний дослідник В. Фрицок тлумачить системний підхід як загальнонаукову методологічну концепцію, яка забезпечує діалектичну єдність взаємозв'язку мети і завдань діяльності, структури і змісту, методів і форм здійснення; урахування особливостей організації виконання накреслених завдань, взаємодію планування з іншими функціями управління (Сисоева, Соколова: 2010: 44). В. Семиченко розглядає впровадження системного підходу в освітній процес професійно-педагогічної підготовки студентів як «системне утворення, що забезпечує самореалізацію майбутнього фахівця в процесі вирішення професійних завдань та яке може бути подане у вигляді сукупності певних підсистем, а також саме може бути підсистемою більш складної системи» (Семиченко, 2007). Науковець стверджує, що провідною ознакою системного підходу в

практичну підготовку майбутніх фахівців професійної освіти є:

- наявність певної структури, що передбачає її побудову і внутрішню організацію, впорядкованість, цілісну єдність;
- складу, що передбачає множину, комплекс елементів, що утворюють ціле (Семиченко, 2003: 27).

Отже, впровадження системного підходу в практичну підготовку майбутніх фахівців забезпечує: комплексне вивчення напрямків професійної освіти на всіх етапах навчання; системність змісту професійної підготовки, за допомогою якої кожна навчальна дисципліна є частиною логічної системи; розуміння того, що практична підготовка є системною характеристикою з визначеними структурними компонентами, яка формується за допомогою відповідної технології в освітньому середовищі вищої школи.

Практична підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах передбачає наявність сформованої ціннісної основи сприйняття професійної освіти. Теоретико-методологічні засади *аксіологічного підходу* та особливості його реалізації для закладів вищої освіти досліджують науковці: В. Андрущенко, Р. Арцишевський, М. Бурда, Т. Бутківська, Н. Вірченко, В. Галузинський, С. Гончаренко, С. Клепко, І. Козловська, В. Лозова, Ю. Мальований, В. Молодиченко, М. Попович, С. Раков, О. Савченко, О. Сухомлинська, Н. Ткачова та інші. Аксіологічний підхід, орієнтований на людину як найвищу цінність, відображає гуманістичну його спрямованість. Цей підхід орієнтує майбутніх фахівців на стійку позитивну мотивацію до професійної освіти, джерелом якої є система загальнолюдських цінностей. Аксіологічний підхід дозволяє розкрити значення та наявність особистісних цінностей майбутнього фахівця як стрижня його особи. Таким чином, впровадження аксіологічного підходу в практичну підготовку майбутніх фахівців обумовлює ціннісно-орієнтаційне спрямування змісту, форм і методів професійної освіти.

В практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти використовуємо *культурологічний підхід*, який розглядається науковцями: Н. Карповою, В. Марєєвою, Г. Падалкою, К. Щипанкіною та іншими. Означений підхід уможливорює феномен культури як стрижневу основу для розуміння і пояснення людини, її свідомості і життєдіяльності. Впровадження культурологічного підходу в практичну підготовку майбутніх фахівців професійної освіти розглядаємо як поетапне поширення соціокультурних і професійних знань шляхом орієнтації навчальних техно-

логій на загальнолюдські і національні цінності, використання системи методів, спрямованих на пізнання й розуміння навколишньої картини світу через призму культурологічних понять – духовність, естетичний смак, етичні норми, моральні цінності, культура мовлення тощо. Культурологічний підхід до окреслення практичної підготовки майбутнього фахівця дозволяє представляти цей процес як професійно-особистісне становлення у площині засвоєння загальнокультурного знання і способів його практичного застосування. Тому упровадження означеного підходу в практично-професійну підготовку студентів передбачає антропологічну концепцію, яка дозволяє глибше зрозуміти основні закономірності й тенденції розвитку педагогічного знання, шляхи інтеграції його в сучасну освіту.

Практична підготовка майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції передбачає застосування *інтегративного підходу*. Розроблення теоретико-методологічних основ інтегративного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти досліджували М. Адамко, О. Антонова, Н. Божко, О. Вошук, І. Гузій, А. Коломієць, О. Надутенко, М. Опачко, Н. Подопригора, Ю. Прищупа, З. Хитра та інші. За допомогою означеного підходу впроваджується принцип інтегративності, що досягається шляхом інтеграції складових її елементів та характеризує явище як систему, цілісність. Інтегративний підхід забезпечує освітній процес у поєднанні різноманітних напрямів професійної підготовки. Інтеграція дисциплін теоретичного, практичного, педагогічного, методичного блоків та інноваційних спеціальних курсів має вплив на розвиток мислення майбутніх фахівців, формує здатність до цілісного системного бачення навчального матеріалу, вміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати. Отже, інтегративний підхід розуміємо як комплекс різноманітних освітніх процесів, що складає основу науково-обґрунтованого і цілісного аналізу системи практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти – педагогічного явища з певною структурою і наявністю взаємозв'язків між компонентами, які охоплюють інтеграційні процеси європейського освітнього простору.

Особистісно-орієнтований підхід досліджується такими науковцями, як: Г. Балл, І. Бех, Г. Васянович, О. Дубасенюк, І. Кон, Г. Костюк, Г. Падалка, С. Сисоєва та іншими. У контексті національної освіти, на думку Г. Падалки, актуальним є «особистісно-орієнтований підхід, суть якого полягає у забезпеченні інтересів розвитку

окремої особистості як члена громадянського суспільства України формування і розвиток відповідальності й прогнозування, розуміння та проектування ситуаційних колізій, генерування мислення, самостійної стратегії діяльності, орієнтованої на розвиток педагогічного потенціалу майбутнього фахівця» (Падалка, 2004, 17). Упровадження особистісно-орієнтованого підходу в практичну підготовку майбутнього фахівця професійної освіти забезпечує і відображає становлення особистісної змістової наповненості майбутнього фахівця, яка формується на основі взаємодії глибинного пізнання навколишнього світу та самого себе. У результаті оцінювального процесу відбувається індивідуальний розвиток психологічних властивостей майбутнього фахівця, що забезпечують певний якісний рівень професійної підготовки, сприяє реалізації функцій самоконтролю особистості. Особистісно-орієнтований підхід в практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти в умовах євроінтеграції передбачає:

– формування особистості студента як активного суб'єкта навчального процесу в різних видах навчальної діяльності;

– застосування інноваційних технологій в індивідуальному змісті освітнього процесу, що спрямовані на розвиток професійного світогляду майбутніх фахівців;

Акмеологічний підхід представлено працями таких дослідників як: А. Деркач, О. Дубасенюк, А.Козир, С. Кузікова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Л. Рибалко, Р. Цокур та ін. Впровадження акмеологічного підходу в практичну підготовку майбутніх фахівців професійної освіти конкретизує морально-духовне виховання особистості студента, що формує її духовний світ. На думку Медведовської Т. «акмеологічний підхід передбачає самостійне вдосконалення професійної майстерності в освітньому просторі» (Медведовська, 2014: 29–31). Реалізація акмеологічного підходу зумовлюється професійною педагогічною діяльністю, що сприяє осмисленню та оцінюванню власного рівня професійних знань, вмінь, навичок. Використання означеного підходу в практичній підготовці майбутніх фахівців сприятиме усвідомленню необхідності досягнення акме, формування педагогічної майстерності, професіоналізму.

Впровадження *діяльнісного підходу* (Л. Виготський, Н. Дюшєєва, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.) в практичну підготовку майбутніх фахівців професійної освіти доводить, що професійна освіта неможлива існувати поза діяльністю. У контексті нашого дослідження діяльнісний під-

хід застосовується через організацію освітнього процесу, який передбачає активну діяльність майбутніх фахівців:

- до формування професійних знань, вмінь;
- до планування етапів професійної освіти;
- до виконання завдань професійної освіти;
- до аналізування та оцінювання результатів успішності професійної освіти.

Діяльнісний підхід у практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти дає нам підстави констатувати, що підґрунтям має стати не стільки опанування освітніх програм, скільки розвиток процесів мислення та професійної педагогічної діяльності, тобто прийомів та методів інтелектуально-рефлексивного характеру.

Компетентнісний підхід розглядається вітчизняними науковцями: І. Бех, В. Луговий, О. Пометун, Л. Хоружа та інші. Означений підхід активно застосовується в європейській системі освіти і зараз задекларований в Концепції нової української школи як реалізація цілей Болонського процесу. Впроваджуючи компетентнісний підхід у практичну підготовку майбутніх фахівців професійної освітній процес набуває спрямованості:

- формування ключових і предметних компетенцій особистості студента;
- формування базової компетентності, основою якої є готовність до професійної освіти;
- формування практичного досвіду застосування професійних знань під час проходження практики;
- вміння прийняття рішень щодо застосування знань для вирішення практичних завдань.

Сучасною загальнонауковою методологією визнаний *синергетичний підхід* і розглядається таким науковцями як: О. Вознюк, О. Іонова, О. Князева, С. Курдюмов, В. Кремень та інші. Роль синергетичного підходу полягає у ствердженні людиною себе як особистості, в її внутрішньому зростанні, самоорганізації, що можливо за умови демократичної системи соціального управління – джерела творчості. В. Кремень зазначає: «Синергетика відкриває інші горизонти розвитку особистості в культурологічному, соціальному і освітньому плані. Синергетика як умова пізнання складного ставить вимогу радикальної реформи освіти, соціального управління й практичної діяльності» (Кремень, 2012: 8). Впровадження синергетичного підходу в практичну підготовку майбутніх фахівців характеризує освітнє середовище професійної освіти як складний об'єкт.

Отже, за результатами аналізу впровадження основних методологічних підходів в практичну підготовку майбутніх фахівців професійної освіти

в умовах євроінтеграції як системного явища можна стверджувати, що існують стійкі тенденції його еволюції: від особистісно-орієнтованого до компетентісного, діяльнісного; від системного до синергетичного, акмеологічного; від аксіологічного до культурологічного в межах інтегративного.

Реалізація методологічних підходів передбачає технічну та науково-методичне забезпечення освітнього процесу. З огляду на вищезазначене, в практичній підготовці майбутніх фахівців професійної освіти можемо визначити наукові принципи, а саме:

- принцип комплексності, що передбачає комплекс практичної підготовки як цілісної системи з урахуванням професійних чинників, що впливають на формування над предметних умінь; при цьому особлива роль відводиться когнітивним методам, структурному аналізу матеріалу;
- принцип структурної функціональності, що передбачає аналіз структури знання, виявленні функцій його елементів, систематизації знань по спільності функціонального призначення, синтезі правил системного засвоєння й навчанні майбутніх фахівців загальнонауковим засобам формування інтелектуальних умінь;
- принцип фундаменталізації, що передбачає підвищення якості практичної підготовки майбутнього фахівця професійної освіти;
- принцип соціокультурної детермінації, що передбачає формування соціокультурної самосвідомості майбутнього фахівця професійної освіти, його місце і статус у культурному просторі;
- принцип єдності суспільного й особистісно-професійного взаємозв'язку теоретичного знання з практикою, що передбачає поєднання загальнолюдського соціально-педагогічного досвіду та його відображення у свідомості майбутніх фахівців професійної освіти;
- принцип антропологічної спрямованості, що передбачає історичний аспект професійної освіти;
- принцип рефлексивної креативності, що передбачає застосування різних комбінацій поєднання методів – алгоритмічних, евристичних, креативних тощо; залучення майбутніх фахівців до активної самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на отримання фахових компетентностей з подальшою рефлексією й осмисленням професійної освіти.

Таким чином, визначені наукові принципи впливають на змістовий і процесуальний аспекти освітнього процесу, гарантують високу якість практичної підготовки і всебічний розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців професійної освіти.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане можемо стверджувати, що практична підготовка майбутніх фахівців являє собою сукупність дій, що забезпечують оволодіння професійними та особистісними характеристиками відповідно вимогам професійної освіти в умовах євроінтеграції. Визначення теоретико-методологічної бази практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти дає підстави стверджувати, що сис-

тема вищої школи України є гарантом духовного й матеріального буття українського народу, забезпечує формування національного характеру, а також здійснює інтеграцію до світової спільноти.

Перспективою подальших розвідок може бути дослідження проблем вивчення зарубіжних теоретико-методологічних основ практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз: зб. наук. ст. методологічного семінару (17 березня 2010 р.). За ред. В. Лугового, Н. Ничкало. Київ : Педагогічна думка, 2011. Ч. 2. 168 с.
2. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*. Київ: "К.І.С.", 2004. С. 45–50.
3. Годлевська К. Професійна підготовка учителів в Угорщині. *Педагогічні науки: теорія, історія, нові технології*. Вип. 3. 2015. С. 75–82.
4. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності і принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги, 2012. 192 с.
5. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. *Шлях освіти*. 2004. № 3. С. 22–24.
6. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII URL.: https://kodeksy.com.ua/dictionary/p/profesijna_pidgotovka.htm (дата звернення: 2.07.2023).
7. Кремень В. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 2. С. 5–11.
8. Медведовська Т. Впровадження інноваційно-орієнтованого підходу у професійну підготовку фахівців. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2014. Вип. 23. С. 29–31.
9. Ничкало Н. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізації та інтеграційних процесів: монографія. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2014. 125 с.
10. Овчарук О. Результати емпіричних досліджень серед педагогічної громадськості що до перспектив запровадження компетентнісного підходу до вітчизняного змісту освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики*. Київ : "К.І.С.", 2004. С. 63.
11. Падалка Г. Пріоритетні напрямки розвитку сучасної мистецької освіти. *Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць*. Нац. пед. ун-т імені М. Драгоманова. Київ, 2004. Вип. 1 (6). С. 15–20.
12. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 564 с.
13. Семиченко В. Системно-структурне моделювання об'єктів у психолого-педагогічних дослідженнях. *Післядипломна освіта в Україні*. 2003. Вересень. С. 26–30.
14. Семиченко В. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс. Зб. наук. праць* 2007. Вип. 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/ (дата звернення: 27.06.2023).
15. Сисоєва С., Соколова І. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження. Наукове видання. Київ : ЕКМО, 2010. 362 с.
16. Фрицюк В. Професійний саморозвиток майбутнього педагога: монографія. Вінниця : ТОВ "Нілан ЛТД", 2016. 364 с.

REFERENCES

1. Bezperervna profesiina osvita v konteksti yevropeiskoi intehratsii: teoriia, dosvid, prohnaz : zb. nauk. st. metodolohichnoho seminaru (17 bereznia 2010 r.) [Continuous professional education in the context of European integration: theory, experience, forecast] za red. V. Luhovoho, N. Nychkalo. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2011. Ch. 2. 168 s. [in Ukrainian].
2. Bibik N. Kompetentnisnyi pidkhd: refleksyvnyi analiz zastosuvannia. *Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy: Biblioteka z osviti noi polityky* [Competency approach: reflexive analysis of application. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: "K.I.S.", 2004. S. 45–50. [in Ukrainian].
3. Hodlevska K. Profesiina pidhotovka uchyiteliv v Uhorshchyni [Competency approach: reflexive analysis of application. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, novi tekhnolohii*. Vyp. 3. 2015. S. 75–82. [in Ukrainian].
4. Honcharenko S. Pedahohichni zakony, zakonomirnosti i pryntsyipy. Suchasne tлумachennia [Pedagogical laws, regularities and principles. Modern interpretation]. Rivne : Volynski oberehy, 2012. 192 s. [in Ukrainian].
5. Hushlevska I. Poniattia kompetentnosti u vitchyzniani i ta zarubizhni pedahohitsi [The concept of competence in domestic and foreign pedagogy]. *Shliakh osvity*. 2004. № 3. S. 22–24. [in Ukrainian].

6. Закон Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine On Higher Education] vid 01.07.2014 № 1556-VII URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/p/profesiina_pidgotovka.htm (data zvernennia: 2.07.2023). (data zvernennia: 2.07.2023). [in Ukrainian].
7. Kremen V. Osvita i suspilstvo v paradyhmi synerhetychnoho myslennia [Education and society in the paradigm of synergistic thinking]. *Pedahohika i psykholohiia*. 2012. № 2. S. 5–11. [in Ukrainian].
8. Medvedovska T. Vprovadzhennia innovatsiino-orientovanoho pidkhodu u profesiinu pidhotovku fakhivtsiv [Implementation of an innovation-oriented approach in the professional training of specialists]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 16. Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky*. 2014. Vyp. 23. S. 29–31. [in Ukrainian].
9. Nychkalo N. Rozvytok profesiinoi osvity v umovakh hlobalizatsii nykh ta intehtratsiinykh protsesiv [Development of professional education in the conditions of globalization and integration processes]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova. 2014. 125 s. [in Ukrainian].
10. Ovcharuk O. Rezultaty empyrychnykh doslidzhen sered pedahohichnoi hromadskosti shcho do perspektyv zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu do vitchyznianoho zmistu osvity [The results of empirical research among the pedagogical community regarding the prospects of introducing a competency-based approach to the domestic content of education]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky*. Kyiv: "K.I.S.", 2004. S. 63. [in Ukrainian].
11. Padalka H. Priorytetni napriamky rozvytku suchasnoi mystetskoï osvity [Priority directions of development of modern art education]. *Teoriia i metodyka mystetskoï osvity : zb. nauk. prats. Nats. ped. un-t imeni M.Drahomanova*. Kyiv, 2004. Vyp. 1 (6). S. 15–20. [in Ukrainian].
12. Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky [Professional pedagogical education: innovative technologies and methods]: monohrafiia / za red. O. Dubaseniuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. 564 s. [in Ukrainian].
13. Semychenko V. Systemno-strukturne modeliuвання obiektiv u psykholoho-pedahohichnykh doslidzhenniakh [System-structural modeling of objects in psychological and pedagogical research]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*. 2003. Veresen. S. 26–30. [in Ukrainian].
14. Semychenko V. Problemy i priorytety profesiinoi pidhotovky [Problems and priorities of professional training]. *Pedahohichni dyskurs. Zb. nauk. prats.* 2007. Vyp. 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/ (data zvernennia: 27.06.2023). [in Ukrainian].
15. Sysoieva S., Sokolova I. Problemy neperervnoi profesiinoi osvity: tezaurus naukovoï doslidzhennia [Problems of continuous professional education: thesaurus of scientific research]. *Naukove vydannia*. Kyiv: EKMO, 2010. 362 s. [in Ukrainian].
16. Frytsiuk V. Profesiinyi samorozvytok maibutnoho pedahoha [Professional self-development of the future teacher] : monohrafiia. Vinnytsia : TOV "Nilan LTD", 2016. 364 s. [in Ukrainian].

УДК 378.013:167.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-43>

Сергій СМІРНОВ,

orcid.org/0000-0003-3094-817X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри управління судном

Навчально-наукового інституту навігації

Національного університету «Одеська морська академія»

(Одеса, Україна) *sergiy2004@gmail.com*

Наталія ДМИТРИЩУК,

orcid.org/0000-0003-4876-4790

асистент кафедри управління судном

Навчально-наукового інституту навігації

Національного університету «Одеська морська академія»

(Одеса, Україна) *sergiy2004@yahoo.com*

Юлія СИЛЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5535-176X

аспірантка, асистентка кафедри педагогіки

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) *silenko1yulia@gmail.com*

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблему формування професійної самореалізації здобувачів вищої освіти в контексті партнерської взаємодії. Результатом модернізації вищої освіти є акцент на розвиток технологій партнерської взаємодії, особливості індивідуального становлення студентів у просторі вищої школи, розвитку їхньої комунікативної компетентності. Проведене дослідження у закладах вищої освіти під час практичної підготовки студентів у Національному університеті «Одеська морська академія», в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова дозволило виділити наступні етапи підготовки здобувачів вищої освіти до професійної самореалізації: інформаційний, суб'єктний, творчий. Використані форми і методи відповідали завданням і функціям змістовних компонентів змодельованої навчальної системи, позитивно впливали на успішність опанування респондентами операційно-процесуального плану професійної самореалізації. Творчі різноманітні завдання для професійної самореалізації студентів було спрямовано на пошук нових знань, самостійну пізнавальну діяльність, ріст пізнавальних потреб, забезпечення духовного та індивідуального самовдосконалення студентів. У роботі зі здобувачами вищої освіти викладачами вузів широко використовувалися колективні форми – науково обгрунтовані механізми освітнього впливу і співпраці, а саме: лекції, семінарські заняття (спецсемінар, концептуально-аналітичний семінар, проблемна дискусія); групові форми (самостійна пошукова, аналітична, моделююча діяльність студентів у складі малих груп); індивідуальні форми (самостійне мислення, систематизація, обговорення і аналіз дискусійних, проблемних питань, заняття в бібліотеці, робота з науковою, періодичною літературою і таке інше); парні форми (консультації з викладачем, індивідуальні співбесіди, діалогове спілкування у процесі дослідження проблемних питань з однокурсниками); рефлексивні обговорення за круглим столом мети та цілей самореалізації студентів.

Ключові слова: етапи професійної самореалізації, студенти, партнерська взаємодія, співпраця, інноваційні комунікативні технології, вища освіта, проєктування у професії, технології партнерської співтворчості.

Sergiy SMIRNOV,
 orcid.org/0000-0003-3094-817X
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Assistant Professor at the Ship Management Department
 Training and Research Institute of Maritime Transport and Technology
 of National University "Odessa Maritime Academy"
 (Odesa, Ukraine) sergiy2004@gmail.com

Natalya DMYTRYSHCHUK,
 orcid.org/0000-0003-4876-479
 Assistant Professor at the Ship Management Department
 Training and Research Institute of Maritime Transport and Technology
 of National University "Odessa Maritime Academy"
 (Odesa, Ukraine) sergiy2004@yahoo.com

Yuliia SYLENKO,
 orcid.org/0000-0002-5535-176X
 Graduate student, Assistant at the Department of Pedagogy
 Ukrainian State Dragomanov University
 (Kyiv, Ukraine) silenkiyulia@gmail.com

PARTNERSHIP AS THE BASIS FOR SUCCESSFUL PROFESSIONAL SELF-FULFILMENT OF HIGHER EDUCATION PROVIDERS

The article reflects the problem of formation of professional self-realisation of higher education applicants in the context of partnership. The result of higher education modernization is the emphasis on the development of partnership interaction technologies, peculiarities of students' individual formation in the space of higher education, and development of their communicative competence. The study conducted in higher education institutions during practical training of students at the National University "Odessa Maritime Academy", at the Ukrainian State University named after Mikhail Dragomanov allowed to identify the following stages of higher education applicants' preparation for professional self-realization: informational, subjective, creative. The forms and methods used corresponded to the tasks and functions of the content components of the simulated learning system, positively influenced the success of the respondents' mastering of the operational-processual plan of professional self-realization. Creative multilevel tasks for students' professional self-realization were aimed at searching for new knowledge, independent cognitive activity, growth of cognitive needs, providing spiritual and individual self-improvement of students. In working with higher education applicants, university teachers widely used collective forms – scientifically grounded mechanisms of educational and learning influence and cooperation, namely: lectures, seminars (special seminar, conceptual and analytical seminar, problem discussion); group forms (independent research, analytical, modelling activities of students in small groups); individual forms (independent thinking, systematisation, discussion and analysis of debating, problematic issues, classes, the students' self-actualisation goals and objectives should be discussed in a reflective way at a roundtable discussion with the teacher; individual interviews, dialogue with fellow students while exploring problematic issues.

Key words: professional self-realisation stages, students, partnership, collaboration, innovative communication technologies, higher education, designing in the profession, partnership technologies for co-creation.

Постановка проблеми. Цифровий простір вищої освіти в Україні спрямований на євроінтеграційні процеси та демократичні засади. На часі вагомим є створення сприятливих факторів для проєктування етапів професійної самореалізації у середовищі вищої школи. Тому особливого значення набуває самореалізація молодої людини, сенситивний період якої для розвитку цього стану співпадає зі студентськими роками (Ковальчук, 2023: 134). Дійсно, розширення свободи вибору у питаннях особистісного простору – на ці напрями спрямована педагогічна взаємодія викладачів у співпраці зі здобувачами вищої освіти.

Аналіз досліджень. В основу дослідження самореалізації особистості відобразилися теорії А. Маслоу, П. Роджерса, В. Франкла. Різні аспекти соціально-філософського аналізу одержали своє висвітлення у працях І. Манохи, В. Матусевич, Л. Сохань, В. Тихоновича та ін. Проблема професійної самореалізації здобувача вищої освіти є багатогранною у концепціях гуманістичного спрямування (Р. Кузіне, С. Френе, П. Петерсон, О. Декролі, М. Монтессорі та ін.).

Мета статті – дослідити ефективність етапів професійної самореалізації здобувачів вищої освіти на засадах партнерської взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Партнерська взаємодія «викладач-студент» у закладі вищої освіти забезпечує позитивний клімат для співпраці учасників освітнього процесу. Адже «сучасне освітнє середовище закладу освіти спрямоване на досягнення позитивних освітніх результатів, які б відповідали вимогам суспільства та створювали умови для розкриття особистісно-професійного потенціалу активних учасників у постійній співпраці» (Дубровіна, 2021: 56).

У підготовці студентів важливим є врахування індивідуально-творчого підходу та закономірностей саморозвитку: впливу творчої спрямованості освітнього процесу; безпосередня мотивації студентів, цілеспрямованої організації самонавчання відбувається через усвідомлення власного зростання; діагностування творчих можливостей здобувачів вищої освіти; реалізації професійно-етичної взаємовідповідальності.

Проведене дослідження у закладах вищої освіти під час практичної підготовки студентів у Національному університеті «Одеська морська академія», в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова дозволило виділити наступні етапи професійної самореалізації студентів: *інформаційний, суб'єктний, творчий*.

За В. Ковальчук, категорія «партнерство» розглядається у різних векторах освітньої взаємодії, таких як: «система взаємовідносин, які відбуваються у процесі певної спільної діяльності; спосіб взаємодії і взаємовідносин, організованих на принципах добровільності, рівності та доповнюваності результатів діяльності всіх учасників тощо» (Ковальчук, 2023: 6).

Мета першого етапу професійної самореалізації студентів – *інформаційного* – полягала у розкритті механізмів, цінностей, цілей, засобів партнерської взаємодії взаємозв'язку «викладач-студент». Широко використовувалися у роботі зі студентами колективні форми – науково обґрунтовані механізми освітнього впливу і співпраці, а саме: лекції, семінарські заняття, групові форми, індивідуальні форми, парні форми, рефлексивні обговорення за круглим столом мети та цілей самореалізації студентів. Під час експерименту здобувачі вищої освіти, даючи відповіді на питання експрес-анкети, відповідали про своє хобі та наукові інтереси, особливості власних установок на успіх, пріоритетні цінності, здійснювали особистісну рефлексію. Експрес-анкета дозволила спрогнозувати рівень професійної самореалізації у студентів-респондентів через ставлення до професії.

За допомогою запитань відбувався вплив на мотиваційну сферу респондентів, стимулювання

пізнавального інтересу до проблеми професійної самореалізації здобувачів вищої освіти. Цікавою формою роботи під час дослідження виявилася підготовка твору-есе на тему: «Проблема самореалізації людини в професійній сфері життєдіяльності». Для виконання есе студенти опрацювали професійний глосарій, наукове поняття «професійна самореалізація», наукові джерела з окресленої проблеми, пригадували знання, отримані з нормативних дисциплін навчального процесу за весь період навчання.

Для досягнення визначеної мети дослідження, що включає діалогову взаємодію та частково пошукову діяльність студентів, проблемної лекції кожній мікрогрупі були поставлені конкретні завдання, зокрема дослідити розвиток категорії «самореалізація людини» у професійній сфері, розглянути погляди українських філософів на зазначену проблему, визначити вплив *соціоцентричного, діяльнісного, гуманістичного підходів* до розкриття поняття «самореалізація особистості».

Зазначимо, що високий рівень складності завдань, які вирішуються у освітньому процесі спонукає до творчості, відбувається розвиток здібностей студентів бачити проблему, гіпотетично мислити, умінь встановлювати партнерські взаємини (Коляденко, 2016: 134). У ході звітної студентської конференції здобувачі обговорювали проблему професійної самореалізації здобувача вищої освіти, тому відбувався взаємообмін актуальними знаннями та інноваційними методиками самовдосконалення.

Мета семінару «Сутність професійної самореалізації здобувачів вищої освіти» полягала в прийнятті спільного варіанту визначення досліджуваного поняття. Маємо зазначити, що під час семінару склад мікрогруп змінився шляхом обміну представниками кожної з попередніх мікрогруп. Робота такого «мішаного» складу мікрогруп відбувалась завдяки взаємообміну знаннями з різних аспектів досліджуваної студентами проблеми, що сприяло розвитку вмінь діалогового спілкування, спільного творчого пошуку, який повинен був враховувати думку кожного учасника мікрогрупи. Відкрите обговорення кожного запропонованого визначення відбувалось з позиції визнання природного людського права на помилку, на незнання, на неповноту відомостей, визнання честі й гідності тих, чия праця аналізувалась, що сприяло розвитку особистості студента, ефективній діяльності, успіху, тобто мажорної, «позитивної Я – концепції» майбутнього фахівця.

Організаторами експериментального дослідження окремо були обговорені загальні висновки

аналітично-експертної групи, за якими студентам експериментальної групи у запропонованих визначеннях бракувало цілісності, логічного акценту, результуючої ознаки тощо. Ця співбесіда визначила подальший хід розгортання етапів професійної самореалізації студентів, в якому виникла необхідність проведення комбінованої лекції «Структурні компоненти механізму професійної самореалізації здобувача вищої освіти та їх функції». Змістовна побудова цієї лекції виходила з урахування попереднього досвіду роботи учасників експериментальної групи з досліджуваної проблеми. Вона мала на меті конкретизацію категоріального складу феномену «професійна самореалізація», що досягалось методом спільного з лектором визначення його структури. Основна увага в ході лекції була привернута до наступних категорій: «професійна самосвідомість», «творча спрямованість»; «рефлексія». Це заняття ґрунтувалось на діалогічних засадах; нормативами, за допомогою яких реалізовувався розвивальний вплив на учасників експериментальної групи, були емоційна та особистісна відкритість, що дозволяло партнерам нерегламентовано висловлювати власну думку. Викладач був не тільки сприйнятливим до зовнішніх впливів з боку реципієнтів, але й відповідним чином коригував і планував подальший характер взаємодії з аудиторією. З метою визначення можливості переходу до іншого етапу формуючого експерименту наприкінці комбінованої лекції було проведено лекційну атестацію, яка спрямована на з'ясування повноти знань студентів з методологічних засад самореалізації, її структурної побудови, функції розглянутих компонентів, категоріального складу кожного з них. Для цього респонденти взяли участь в тестуванні власних знань, уявлень, понять з їхнього фаху спеціальності для профорієнтаційною обізнаністю. Одним із завдань студентів було складання індивідуальної карти професійної самореалізації.

Таким чином, на першому етапі професійної самореалізації студентів завдяки використаним формам і методам партнерської взаємодії, творчій спрямованості освітнього процесу, безпосередній мотивації навчально-професійної діяльності здобувачів вищої освіти, їх самостійній роботі відбувалась реалізація завдань не тільки когнітивного компонента змісту досліджуваної підготовки. У ході цього етапу вирішувались такі завдання аксіологічного, особистісного та діяльнісно-творчого компонентів розробленого нами змісту підготовки студентів до професійної самореалізації: розвиток самооцінки себе як людини, особистості, суб'єкта професійного становлення;

розвиток професійної самосвідомості; актуалізація потреби у професійному самовдосконаленні; розвиток умінь діалогового спілкування, встановлення зворотного зв'язку з партнером у творчій навчально-професійній діяльності, зростання дійової емпатії; розвиток відповідальності за власне професійне становлення на етапі навчання у закладі вищої освіти.

Виходячи з результатів дослідження, аналізу індивідуальних карт професійної самореалізації на другому етапі виникла необхідність активнішого використання самостійної роботи студентів, їх включення у безпосередню професійну атмосферу багатфункціональної професійної діяльності, активізації професійної самореалізації. Мета цього етапу полягала в реалізації творчого компонента професійної самореалізації, що сприяло розкриття змісту фахової підготовки та визначалось наступними завданнями: а) розвиток у студентів позитивного ставлення до професії, яке ґрунтується на компетентному уявленні про особливості фаху; б) розвиток умінь професійного цілепокладання, яке відповідає гуманістично-спрямованій стратегії професійної самореалізації; в) активізація потреби у професійному самовдосконаленні.

Для вирішення висунутих завдань провідними були самостійна навчально-професійна діяльність студентів, практикум у безпосередній практичній роботі студентів, індивідуальні співбесіди, робота у малих групах, спецсеминар. Так, у виділенні самостійної роботи студентів ми виходили з того, що для студента є важливим втілення в життя принципу індивідуального підходу до навчання. Під час роботи круглого столу з проблеми «Стратегія професійної самореалізації здобувачів вищої освіти» велася робота викладачів зі студентами щодо опрацювання методів роботи з рекомендованою науковою, періодичною літературою. Важливою складовою вивчення зазначеної теми було виокремлення проблемних ситуацій під час спостереження в ході практики і підготовка усного аналізу щодо використаної здобувачем вищої освіти стратегії професійної самореалізації.

З метою виявлення результатів самостійної роботи був проведений семінар, на якому студенти висвітлювали різні погляди сучасних науковців на зазначену проблему і висловлювали власні судження. У результаті дискусії студенти дійшли висновку про те, що стратегію професійної самореалізації визначають її цілі, інтереси, ідеали, цінності тощо.

З метою вирішення різнорівневих творчих завдань цього етапу викладачами було запропо-

новано студентам спілкування з роботодавцями, щоб ознайомитись з колом питань, які виникають у ході працевлаштування молоді.

Після висвітлення проблемних питань здобувачами вищої освіти відбувалось їх колективне обговорювання: емоційне спілкування, позитивна оцінка успішності студентів викладачами – все це впливало на формування у здобувачів майбутньої професійної діяльності зацікавленості у її оволодінні, розвивало професійне спостереження за діяльністю здобувачів вищої освіти і сприяло розвитку фахових компетентностей майбутніх спеціалістів.

На підставі отриманих вражень, власних суджень, пізнавальних інтересів студентам було запропоновано завдання для самостійної роботи, яке полягало у написанні твору-роздуму на тему: «Моя майбутня професія – виклики та моя готовність до викликів». Це завдання дало можливість ідентифікувати себе з майбутньою професійною діяльністю; сприяло розвитку проєктивних здібностей; впливало на розвиток гуманістичної спрямованості; спрямовувало студентів до колективної співпраці. На цьому етапі викладачами був проведений майстер-клас з особистісно-професійної самоактуалізації, в якому були використані адаптовані методики професійного удосконалення на тему «Я – майбутній фахівець». Завдання майстер-класу полягало в розвитку адекватного розуміння власної індивідуальності; здійсненні корекції самооцінки; підвищенні позитивного самосприйняття; заглибленні в усвідомлення життєвих планів і визначенні професійних цілей, формуванні плану самореалізації. У будь-якій професійній діяльності людині необхідні будуть якості, що пов'язані зі здатністю працювати самостійно, здатністю засвоювати нові знання за власною ініціативою, уміння примати самостійні рішення на основі власних суджень та міркувань (Приходько, 2014: 138).

Підсумковим на цьому етапі експерименту був спецсеминар, проведений у формі «круглого столу», присвячений визначенню шляхом діалогової взаємодії найсуттєвіших характеристик майбутньої професії. Результатом рефлексії студентів було створення моделі індивідуального професійного потенціалу, який визначає успішність самореалізації в умовах мінливих змін.

Зазначимо, що її створення здійснювалось завдяки використаним формам і методам, які були адекватні поставленим на цьому етапі завданням. Викладачі у співпраці зі студентами дотримувались демократичного стилю спілкування, спиралась на засоби непрямого і перспективного

керування, в ситуаціях аналізу типових помилок і недоліків навчально-творчої діяльності студентів намагались зберігати оптимізм і віру здобувачів у власні здібності.

Отже, на другому етапі експерименту самостійна робота студента була засобом формування визначальної для професійної самореалізації, що виступала заходом реалізації індивідуальних планувальних самореалізації респондентів.

На третьому етапі було здійснено практичне застосування отриманих знань та умінь студентів під час побудови «комунікативних містків» використовувалися викладачами різноманітні форми взаємодії: колективні, групові, парні, індивідуальні. Конкретно-прикладними на цьому етапі дослідницької роботи були практикум з інноваційних освітніх технологій навчання виявлення різних точок зору студентів, які мають право на оприлюднення та обговорення. Такі вправи як «комунікативні містки» є спробою навчити керувати власною поведінкою та тілом, уміння організовувати інших, володіти голосом та технікою ораторського мовлення. Освітні майданчики студентів проходили за чітко визначеними темами, наприклад: Тема 1. «Принцип суб'єктності у партнерській взаємодії», Тема 2. «Створення ситуації успіху», Тема 3. «Партнерська взаємодія», Тема 4. «Освітня техніка у майбутній професії», Тема 5. «Творчість у дії». Завершувався цей етап самооцінкою респондентами знань, умінь, якостей, необхідних для професійної самореалізації, визначених на попередньому етапі у відповідній моделі. Окрім цього студенти працювали з картою індивідуальної професійної самореалізації, що дозволило їм спостерігати за власним професійним зростанням, розвитком творчого потенціалу. Навчання студентів, що ґрунтувалось на діалоговій взаємодії з викладачами відрізняється спільним визначенням змісту та мети творчих завдань, самооцінюванням, використанням рольової гри, творчого пошуку та репрезентації обґрунтованого проєктного задуму, що передбачало взаємообмін між студентами і викладачами окремими функціями та ролями. Завдання цього етапу полягало в усвідомленні власного потенціалу студентами під час самостійної роботи над завданнями. Завдання творчого етапу полягало у виявленні емоційного переживання різноманітними засобами у процесі колективної співпраці. Під час творчого заключного етапу студентам було запропоновано наступні види завдань з проблеми професійної самореалізації, а саме: 1) освітні підходи та їх реалізація для розвитку особистості; 2) освітній проєкт як інструмент самовираження студента

як майбутнього фахівця та члена команди; 3) очікування від власних вправ покращення взаємодії суб'єктів освітнього процесу; 4) уявлення про те, як повинен діяти студент у освітніх ситуаціях, які проєктуються викладачами; 5) уявлення про те, як організувати необхідну систему співпраці між здобувачами вищої освіти. Зазначимо, що запропонований алгоритм складання партнерської взаємодії був пов'язаний з розвитком здобувача, а також його особисто-професійними прагненнями та очікуваннями. Аналізуючи зміст запропонованих студентами творчих проєктів, викладачі мали можливість спостерігати, як студенти перетворюють спрямований на самовдосконалення спеціально-предметних умінь задум у навчально-виховний засіб розвитку особистості. За таких умов вища освіта стає простором для виявлення здібностей, інтересів суб'єктів студентської молоді. Відповідно до розроблених студентами творчих проєктів вони склали план самопідготовки. Ця самостійна діяльність студентів була спрямована на самовдосконалення індивідуального профе-

сійного потенціалу. Завершенням творчого етапу було організація творчих звітів студентів та рефлексії власних успіхів, оволодіння ними фаховими компетентностями. Хочеться зазначити, що саме уміння аналізувати і оцінювати стан розвитку власного професійного потенціалу студентами сприяли гуманістичній спрямованості педагогічної взаємодії «викладач-студент».

Висновки. Таким чином, на основі цілеспрямованої партнерської взаємодії був успішним процес професійної самореалізації студентів завдяки упровадженню інтеграційних зв'язків, використанню активних методів навчання у Національному університеті «Одеська морська академія», Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова. Саме комунікативна взаємодія, сформована комунікативна компетенція стала запорукою їх подальшого фахового ствердження, що позитивно відобразиться на суб'єктності здобувачів вищої освіти, налагодженні партнерської співпраці у освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровіна І., Максименко-Гладишко Н., Зінченко О. Формування комунікативної взаємодії у педагогічному колективі: теорія та практика. *Нова педагогічна думка*. Т. 108, № 4, 2021. С. 55–62.
2. Ковалчук В. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.
3. Коляденко С. Партнерська взаємодія для здійснення соціальної підтримки студентської молоді в умовах ВНЗ. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 134–139.
4. Пехота О. Технологічний підхід в освіті з позицій педагогіки розвитку. *Освітні технології в школі та ВНЗ* (До 120-річчя заснування міста Миколаєва): Матеріали наук.-практ. конференції. Миколаїв: МФ НаУКМА, 1999. С. 20–25.
5. Подановська Г. Характеристика моделі формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти. *Молодь і ринок*, № 1 (187), січень 2021. С. 139–144.
6. Приходько А. Наукові підходи до визначення поняття «професійно-комунікативна компетентність» студентів у вищих технічних навчальних закладах. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. № 34 (327). 2014. С. 143–149.
7. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз). Х.: Основа, 1999. 277 с.

REFERENCES

1. I. Dubrovina I., Maksymenko-Hladyshko N., Zinchenko O. Formuvannia komunikatyvnoi vzaiemodii u pedahohichnomu kolektyvi: teoriia ta praktyka. [The formation of communicative interaction in a pedagogical team: theory and practice]. *Nova pedahohichna dumka*, Tom 108, № 4. 2021. pp. 55–62. [in Ukrainian].
2. Kovalchuk V.A. Pedahohika partnerstva u profesiinii diialnosti vchytelia: navch. posib. [The pedagogy of partnership in the professional work of a teacher: textbook]. Zhytomyr : Vya-vo ZhDU, 2023. [in Ukrainian].
3. Koliadenko S. M. Partnerska vzaiemodiiia dlia zdiisnennia sotsialnoi pidtrymky studentskoi molodi v umovakh VNZ. [Partnerships for the implementation of social support for students in higher education institutions]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*. 2016. № 1. pp. 134–139. [in Ukrainian].
4. Piekhota O.M. Tekhnolohichni pidkhid v osviti z pozytsii pedahohiky rozvytku. Osvitni tekhnolohii v shkoli ta VNZ (Do 120-richchia zasnuvannia mista Mykolaieva). [Technological approach in education from a developmental pedagogy perspective]: *Materialy nauk.-prakt.konferentsii*. Mykolaiv.: MF NaUKMA, 1999. pp. 20–25. [in Ukrainian].
5. Podanovska H. Kharakterystyka modeli formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv pochatkovoї osvity. [Characteristics of a model for building the communicative competence of primary school applicants]. *Molod i rynek*, № 1 (187), sichen 2021. pp. 139–144. [in Ukrainian].

6. Prykhodko A. Naukovi pidkhody do vyznachennia poniattia «profesiino-komunikatyvna kompetentnist» studentiv u vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh. [Scientific approaches to defining the concept of “professional-communicative competence” of students in higher technical education institutions]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Pedagogichni nauky. № 34 (327). 2014. pp. 143–149. [in Ukrainian].

7. Chaplyhin O.K. Tvorchyi potentsial liudyny: vid stanovlennia do realizatsii (sotsialno-filosofskyi analiz). [Human creativity: from formation to realisation (socio-philosophical analysis)]. Kh.: Osnova, 1999. [in Ukrainian].

УДК 373.5.091.313: 62/68

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-44>**Наталія СУХЕНКО,***orcid.org/0009-0009-8991-6368**магістрантка кафедри позашкільної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) natasha12w4@gmail.com***Оксана БИХОВЕЦЬ,***orcid.org/0009-0003-9314-3085**магістрантка кафедри позашкільної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) mizer1992@gmail.com***Олександр ШЕВЧЕНКО,***orcid.org/0000-0003-0881-0326**викладач кафедри позашкільної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) o.a.shevchenko@npu.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлюються результати аналізу науково-педагогічної та методичної літератури з проблеми впровадження STEM-підходу у закладах загальної середньої освіти, що показав її надзвичайну актуальність в умовах реформування освітньої системи. Розгляд нормативно-правового забезпечення показав високий рівень імплементації STEM-освіти, що розглядається як один із засобів удосконалення якості природничо-математичної освіти на усіх рівнях. Вивчення сутності STEM-підходу до навчання дозволило виокремити його ключові цілі та принципи. Встановлено, що STEM-освіта спрямована формування комплексу якостей особистості, зокрема – творчих здібностей, критичного мислення й навичок роботи в команді. STEM-підхід охоплює у навчальному процесі комплекс педагогічних ідей, методів та засобів навчання, що забезпечують реалізацію винахідницької, конструкторської, дослідної та експериментальної діяльності учнів.

Висвітлюються особливості впровадження STEM-підходу на уроках технологій, зокрема розглядається його педагогічний потенціал у процесі формування критичного і аналітичного мислення учнів, розвитку в них здатності до генерації нових ідей, що належить до цільових орієнтирів освітньої галузі технологій.

На основі аналізу наукових джерел встановлені деякі суперечності, що полягають у значному потенціалі STEM-підходу в освітньому процесі та досить фрагментарній розробці даного питання у наукових дослідженнях, а тому доводиться необхідність побудови взаємно підтримуючої моделі організації навчання зі STEM-освіти та технологій.

Встановлено, що реалізація STEM-проєктів на уроках технологій може бути ефективним методом удосконалення освітнього процесу в контексті технологічної галузі, а також способом удосконалення ключових компетентностей учнів. На основі теоретичного дослідження запропоновано шляхи реалізації STEM-проєктів на уроках технологій у закладах загальної середньої освіти, що включають принципи, форми, методи та засоби навчання, спрямовані на формування в учнів старшого шкільного віку ключових і предметних компетентностей. Обґрунтовані етапи проєктної діяльності в залежності від обраного виду.

Ключові слова: проєктна діяльність, уроки технологій, STEM-підхід, STEM-проєкт.

Nataliia SUKHENKO,

orcid.org/0009-0009-8991-6368

*Graduate student at the Department of After-school Education
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) natasha12w4@gmail.com*

Oksana BYKHOVETS,

orcid.org/0009-0003-9314-3085

*Graduate student at the Department of After-school Education
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) mizer1992@gmail.com*

Oleksandr SHEVCHENKO,

orcid.org/0000-0003-0881-0326

*Lecturer at the Department of After-school Education
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) o.a.shevchenko@npu.edu.ua*

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF STEM PROJECTS IN TECHNOLOGY LESSONS

The article highlights the results of the analysis of scientific-pedagogical and methodical literature on the problem of implementing the STEM approach in institutions of general secondary education, which showed its extreme relevance in the conditions of reforming the educational system. The review of regulatory and legal support showed a high level of implementation of STEM education, which is considered as one of the means of improving the quality of science and mathematics education at all levels. Studying the essence of the STEM approach to education made it possible to single out its key goals and principles. It has been established that STEM education is aimed at forming a complex of personality qualities, in particular, creative abilities, critical thinking and teamwork skills. The STEM approach includes in the educational process a complex of pedagogical ideas, methods and teaching tools that ensure the implementation of inventive, constructive, research and experimental activities of students.

The peculiarities of the implementation of the STEM approach in technology lessons are highlighted, in particular, its pedagogical potential is considered in the process of forming students' critical and analytical thinking, the development of their ability to generate new ideas, which belongs to the target orientations of the educational field of technology.

Based on the analysis of scientific sources, some contradictions have been established, which consist in the significant potential of the STEM approach in the educational process and the rather fragmentary development of this issue in scientific research, and therefore the need to build a mutually supportive model of the organization of training in STEM education and technologies is proven.

It has been established that the implementation of STEM projects in technology lessons can be an effective method of improving the educational process in the context of the technological field, as well as a way of improving the key competencies of students. On the basis of theoretical research, ways of implementing STEM projects in technology lessons in general secondary education institutions are proposed, which include principles, forms, methods and means of learning, aimed at forming key and subject competencies in high school students. Reasoned stages of project activity depending on the chosen type.

Key words: *project activity, STEM approach, STEM project, technology lessons.*

Постановка проблеми. Актуальною проблемою викладання технологій в школі є низький рівень зацікавленості учнів до навчання, що відображається на результативності освіти. Досвід показує, що подача учням суто навчального матеріалу, без можливості його застосування на практиці, є недоцільним і неефективним. Впровадження методу проектів на уроках технологій передбачає можливість застосування окремих предметних знань і умінь на практиці, проте сьогодні цього вже недостатньо. У прогресивних країнах широкого розповсюдження у освіті набув STEM-підхід, що спрямований на інтеграцію

знань з природничих наук, техніки і технологій, а також математики у ході навчального процесу.

STEM-підхід, що досить давно застосовується у найкращих освітніх закладах, суттєво відрізняється від традиційного підходу до реалізації природничо-математичної освіти. Він дає можливість учням зрозуміти, що наука є не абстрактним і теоретичним заняттям, навпаки – вона щодня застосовується нами щодня у повсякденному житті. Результатом впровадження STEM-підходу до освіти стає розвиток логічного і критичного мислення учнів, їх спрямованість на творче вирішення стандартних завдань, під-

вищення інтересу до вирішення актуальних проблем суспільства.

Навчальна програма з технологій забезпечує умови для реалізації проектної діяльності, що дозволяє учням не лише закріпити теоретичні знання, формуючи предметні та міжпредметні уміння і навички, а й ефективно застосовувати їх на практиці. Саме тому, впровадження STEM-проектів на технологій є найбільш доречним і ефективним.

Аналіз досліджень. Теоретичні аспекти реалізації STEM-підходу в освітній системі України розкриваються у працях Я. Биковського, М. Бирки, О. Бутурліної, О. Гриньової, О. Кузьменка, Н. Поліхун, К. Постової, М. Ростоки, І. Чернецького та ін. Практичні аспекти впровадження STEM-підходу у закладах загальної середньої освіти досліджувалися О. Воронкіним, О. Жигайло, О. Патрикеевою, О. Янатсьевою, Н. Павич, О. Сисоєвою, О. Скрипником та ін. Особливості впровадження STEM-підходу до навчання технологій у загальноосвітніх закладах розглянуті у працях Л. Козубай, Л. Мережко, О. Свистун, А. Тарари, В. Юрженка і ін.

Попри значний педагогічний потенціал уроків технологій у контексті реалізації STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти досі не обґрунтовані теоретичні аспекти системного впровадження STEM-підходу до викладання технологій у школі, а також не розроблена методика його реалізації на принципах інтеграції різних наукових дисциплін.

Мета статті – проаналізувати теоретичні основи впровадження STEM-підходу у закладах загальної середньої освіти та обґрунтувати особливості реалізації STEM-проектів на уроках технологій.

Виклад основного матеріалу. Наразі STEM-підхід впроваджується в Україні на державному рівні, що відображається у основних нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту», а також Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). У даній Концепції зазначається, що метою розвитку STEM-освіти в Україні є забезпечення «конкурентоспроможності та економічного зростання нашої держави, формування новітніх компетентностей громадян, підготовки фахівців нової генерації, здатних до засвоєння знань і розроблення та використання новітніх технологій» (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 960-р від 05.08.2020).

Дослідники визначають, що STEM-освіта охоплює міждисциплінарний і проектний підходи до вивчення природничих наук, технологій, технічної творчості та математики, що передбачає

відміну традиційного підходу до викладання цих дисциплін абстрактно та відокремлено (Коваленко, Сапрунова, 2016: 46–49).

Науковці вказують на те, що ключовими цілями STEM-освіти з особистісної точки зору є формування в учнів інтегрованих наукових знань і умінь через здобуття власного практичного досвіду, а з соціальної – формування в учнів готовності до подальшої освіти і їхньої конкурентоздатності під час працевлаштування (Стрижак, та ін., 2017: 88–103).

Ключовим принципом реалізації STEM-освіти є інтеграція, що спрямована на технологізацію процесу навчання і здійснення модернізації методичних підходів до змісту та обсягів викладання навчального матеріалу з природничо-математичного циклу. Застосування інтегративного підходу сприяє формуванню в учнів навичок розв'язання практичних проблем, що носять комплексний характер, розвитку у них креативності, критичного та дивергентного мислення, комунікаційних здібностей.

Н. Балик і Г. Шмигер запропонували модель впровадження STEM-підходу у закладах загальної середньої освіти, що передбачає трансформацію традиційного підходу до навчання, шляхом інтеграції навчальних предметів, активного створення знань, а не їх відтворення, впровадження методики проєктного навчання й формування STEM-компетентностей (Балик, Шмигер, 2017: 26–30).

Особливостями реалізації STEM-підходу у закладах загальної середньої освіти є: інтеграція навчання з навчальних предметів за «темами» на основі проектної технології; використання науково-технічних знань під час розв'язання практичних завдань; реалізація практично-спрямованих проєктів, у результаті виконання яких створюється прототип реального продукту; спрямованість на розвиток навичок вирішення проблем і критичного мислення; підвищення в учнів впевненості у своїх силах; забезпечення командної роботи і активної комунікації; формування в учнів інтересу до технологій і технічних дисциплін; застосування креативних та інноваційних підходів до реалізації STEM-проектів; забезпечення зв'язку між процесом навчанням і майбутньою кар'єрою; підготовка дітей до технологічних інновацій життя, шляхом розширення шкільної програми (Поліхун, та ін., 2017: 5–9).

В умовах реформування загальної середньої освіти відбувся перегляд змісту освітньої галузі технологій, основними завданнями якої є реалізація творчого потенціалу учнів, формування у них критичного і технічного мислення, розвиток

навичок продуктивної діяльності засобами сучасних технологій та дизайну для задоволення власних потреб, національного і культурного самовираження (Постанова Кабінету міністрів України № 898 від 30.09.2020).

О. Свистун зазначає, що освітня галузь «Технології» має стати інтегруючою складовою STEM-освіти у школі, адже практична спрямованість даного навчального предмету і його проєктна орієнтація передбачають використання у процесі роботи над проєктами метапредметних знань та умінь. За STEM-підходом до уроків трудового навчання у центрі уваги учнів має бути певна проблема чи практичне завдання. Прикладні завдання повинні імітувати реальні ситуації фахівців різних професій, а у результаті навчання в учнів мають формуватися уміння «виділяти проблему, чітко формулювати поставлену задачу, знаходити розв'язки проблем, аналізувати результати своєї діяльності, сформулювати висновки або ж давати рекомендації» (Свистун, 2020: 54–56).

Водночас, професор В. Юрженко акцентує увагу на існування суттєвої різниці між завданнями, які ставляться перед технологічною освітою і STEM-освітою у загальноосвітніх закладах (Юрженко, 2019: 163–167). Якщо STEM-освіта має на меті ознайомлення учнів з природними явищами, які реалізуються у подальшому через технологічні і конструктивні рішення з пізнавальною метою, то технологічна освіта ставить інші завдання, зокрема: формування творчих здібностей і навичок їх реалізації у продуктивній діяльності; критичне осмислення компетентностей, набутих когнітивним методом; творче переосмислення предметних компетентностей для самореалізації в умовах швидкоплинного життя і динамічної виробничої сфери (Мачача, Юрженко, 2017: 58–68).

Вказуючи на реальні проблеми, що постають перед формуванням системної діяльності у сфері STEM-освіти (частковість та мозаїчність формування знань з природничо-математичних дисциплін, а також проблеми матеріально-технічного і організаційного забезпечення STEM-центрів в умовах українських реалій), В. Юрженко вказує на те, що технологічна освіта і STEM-освіти у загальноосвітній школі можуть стати взаємно підтримуючими моделями організації навчання, які мають на меті вирішення завдань, що властиві для кожної з них окремо, повноцінно взаємодіючи на принципах паритетних положень і гармонійних взаємозв'язків (Юрженко, 2019: 163–167).

В. Бурдун пропонує впроваджувати STEM-навчання уже в нинішніх умовах, аби забезпе-

чити для учнів більш якісне і сучасне навчання. Навчальна програма з технологій наразі не обмежує творчість та ініціативу вчителя, адже її змістом передбачена гнучкість відбору і розподілу навчальних матеріалів в залежності від потреб вихованців, а також можливість самостійного вибору вчителем методів і засобів навчання (підручника, навчально-методичних комплексів, посібників, аудіо- та відеоматеріалів тощо) (Бурдун, 2018: 26–34).

В основі системи впровадження STEM-підходу на уроках технологій мають бути покладені базові принципи, що запропоновані практиками STEM-школи:

- комплексність – передбачає розвиток в учнів умінь розв'язувати практичні завдання на уроці, поєднуючи природничі науки, математику та інженерію; під час заняття учні повинні досліджувати проблеми, шукати шляхи їх розв'язання, конструювати, програмувати, проводити розрахунки і експерименти, робити висновки та презентувати одержані результати.

- практичність – учні повинні використовувати на уроках технологій вивчені закони фізики, математичні формули і програми, створюючи найпростіші механізми, технічні пристрої та прилади;

- повага до потреб кожного – на уроках технологій потрібно створити умови для допомоги кожному учневі в розвитку власних талантів і здібностей; вчителю важливо не вирішувати за учня, а стимулювати його до самостійного вибору виду роботи як на окремому занятті, так і загальному;

- навчання через дію – на уроці учень повинен самостійно створювати, конструювати і моделювати вироби, набуваючи практичного досвіду; відповідно до розвитку учня важливо обирати найефективніші види діяльності;

- розвиток компетентностей – кожен урок технологій має бути спрямований на розвиток ключових компетентностей: креативності (навички створення чогось неповторного, уміння знаходити вихід із нестандартної ситуації), критичного мислення (навички аналізу, встановлення закономірностей, узагальнення та уміння розрізняти факти і судження), комунікабельності (уміння взаємодіяти з людьми, навички діяльності у команді) та науково-технічної грамотності (розуміння наукових основ науково-технічної діяльності, володіння навичками роботи з прикладним програмним забезпеченням тощо);

- підтримання інтересу до процесу пізнання – передбачає створення умов для забезпечення зацікавленості учнів до навчання, шляхом використання на уроках технологій сучасних засобів

навчання – набори LEGO, 3D-моделі, доповнена реальність тощо (Електронний ресурс).

Навчальною програмою з технологій визначається, що засобом досягнення освітньої мети даного предмету є проєктна діяльність, яка є напрямом особистісно-орієнтованого навчання і дає змогу організувати навчальний процес, спрямований на розв'язання соціально-значущих практичних завдань. Компетентнісна модель STEM-підходу також передбачає реалізацію проєктів, що дає змогу інтегрувати знання з різних дисциплін у ході розв'язання практичних проблем, зумовлюючи генерування нових ідей та формуючи ключові компетентності. STEM-проєкти є комплексною технологією, що забезпечується культурою підтримки і сприяння розвитку особистості.

Для реалізації STEM-проєктів пропонується залучення учнів із застосуванням такого алгоритму:

1) визначення проблеми: учні разом з учителем визначають коло проблем для вивчення у межах проєктної діяльності;

2) опитування: на даному етапі учні повинні здійснити опитування серед батьків і друзів для з'ясування їхнього погляду на задану проблему;

3) генерування ідей: учні у групах генерують велику кількість ідей для розв'язання проблеми; вони здійснюють пошук аналогів та опрацьовують їх;

4) ескізний проєкт: учні виконують ескіз вибраної форми об'єкту та його креслення за допомогою традиційних засобів (олівця та паперу) або спеціальних комп'ютерних програм (Corel Draw, PhotoShop або Sketchup).

5) виготовлення моделі: учні виконують макет виробу у матеріалі для подальшої її перевірки в умовах, максимально близьких до реальних.

6) тестування: виготовлена модель представляється на обговорення для з'ясування думки можливих користувачів; учні з'ясовують ступінь відповідності розробленого виробу до умов його експлуатації, уточнюючи деталі, які потребують удосконалення.

7) виготовлення виробу: учні готують технологічні карти і з їх допомогою виготовляють виріб реальних розмірів (за потреби).

8) презентація проєкту: представлення результатів проєктної діяльності має бути не лише у межах класу, а й для широкої громадськості (наприклад, у соціальних мережах). Відгуки про виріб у такому випадку будуть досить об'єктивними (Коломієць, та ін., 2021: 28–32).

Виконання STEM-проєктів на уроках технологій дозволяє вирішувати сукупність різнорівневих

навчально-розвивальних і виховних завдань: формування нових знань, умінь і навичок, потрібних для життя; розвиток мотивації до пізнання; формування умінь орієнтуватися в інформаційному просторі, робити власні судження і обґрунтовувати їх. Проєктно-дослідницька діяльність сприяє формуванню в учнів соціальних компетентностей, надаючи досвід проходження технологічного алгоритму від появи ідеї до створення продукту, а також презентації результатів потенційним інвесторам. Це сприяє трансформації світоглядної позиції та ціннісних орієнтирів у молоді в сторону соціально-активної й громадсько-відповідальної поведінки.

Потрібно зауважити, що впровадження моделі проєктно-дослідницької діяльності на принципах STEM-підходу змінює роль вчителя технологій на консультанта і менеджера, а учня – на дослідника. Завдання вчителя полягають у наданні учням сукупності необхідного інструментарію, спостереженні за процесом пошуку, стимулюванні до роботи, здійсненні підтримки щодо усвідомлення і усунення недоліків в роботі. При цьому, учні повинні генерувати нові ідеї та втілювати їх на практиці, плануючи свою діяльність, відповідно до поставлених завдань і існуючих ресурсів. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі проєктно-дослідницької діяльності дає змогу для вчителя технологій доступно пояснювати учням теоретичний матеріал, підвищувати їхній інтерес до навчання, а також виконувати значну частину проєктної і дослідницької діяльності.

Висновки. Узагальнивши педагогічні підходи до реалізації STEM-підходу на уроках технологій, можна стверджувати, що завданням сучасного вчителя є формування в учнів стійких системних зв'язків між науковими знаннями, які повинні спрямовувати на сприйняття предметного середовища через призму досягнень у сферах науки, техніки і мистецтва. У процесі вивчення технологій учні мають трансформувати своє сприйняття звичних предметів побуту як простих речей із загальновідомими правилами експлуатації, які були сформовані на побутовому рівні. Уроки технологій мають пробудити в учнів нове розуміння фізичних процесів, що пов'язані із використанням побутових предметів, історією їх створення і модернізації конструктивних рішень, раціональністю технічних параметрів і технологічних процесів виготовлення виробу.

Аналіз підходів до впровадження STEM-підходу в контексті технологічної освіти в школі показав, що дана проблема розкривається наукової і методичній літературі досить фрагментарно

і вимагає структурування і систематизації. Основними компонентами моделі STEM-підходу до навчання технологій у загальноосвітній школі мають стати принципи організації освітнього процесу, форми і засоби навчання, а також структура освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балик Н. Р., Шмигер Г. П. Підходи та особливості сучасної STEM-освіти. Фізико-математична освіта. 2017. Вип. 2. С. 26–30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2017_2_6.
2. Бурдун В. В. Завдання, що стоять перед вчителем трудового навчання в реалізації STEM-освіти в загальноосвітніх навчальних закладах. Зб. наук. пр. НПУ імені М. П. Драгоманова: Пед. науки. Вип. 139. 2018. Режим доступу: <http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24330/Burdun.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету міністрів України № 898 від 30.09.2020. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
4. Коваленко О., Сапрунова О. STEM-освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США. Рідна школа. № 4. 2016. С. 46–49. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/158>.
5. Коломієць Д. І., Бабчук Ю. М., Бірюк О. О. STEAM-проекти на уроках трудового навчання. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 2021. № 49. С. 28–32. Режим доступу: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2503>.
6. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Розпорядження Кабінету Міністрів України № 960-р від 05.08.2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8>.
7. Мачача Т. С., Юрженко В. В. Стратегії розвитку технологічної освіти в середній загальноосвітній українській школі: наскрізність змісту і структури. Український педагогічний журнал. 2017. № 2. С. 58–68.
8. Поліхун Н. І., Сліпухіна І. А., Чернецький І. С. Педагогічна технологія STEM як засіб реформування освітньої системи України. Освіта та розвиток обдарованої особистості. № 3(58). 2017. С. 5–9.
9. Принципи навчання у STEM-школі INVENTOR. Режим доступу: <https://inventor.com.ua/pryntsyru-navchiannia/>.
10. Свистун О. В. Підготовка майбутніх учителів до реалізації принципів STEM-освіти на уроках трудового навчання. Сучасні технології виробництва і професійна освіта: тенденції та інновації. 2020. Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6092/1/15.pdf>.
11. Стрижак О., Чернецький І., Поліхун Н., Сліпухіна І. Ключові поняття STEM-освіти. Наукові записки МАН України. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. 10. С. 88–103. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snjasu_2017_10_13.
12. Юрженко В. В. Технологічна освіта і STEM-освіта: їх протилежності й феноменологічні паралелі. Наукові записки ЦУДПУ імені В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 177(2). С. 163–167. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_177%282%29__39.

REFERENCES

1. Balyk N. R., Shmyher H. P. Pidkhody ta osoblyvosti suchasnoi STEM-osvity [Approaches and features of modern STEM education]. Physical and mathematical education, 2017, No. 2, p. 26–30 [in Ukrainian].
2. Burdun V. V. Zavdannya, shcho stoiat pred vchytel'em trudovoho navchannia v realizatsii STEM-osvity v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Tasks facing the teacher of labor training in the implementation of STEM education in general educational institutions]. Scientific notes of the Drahomanov national pedagogical university: Pedagogical sciences, No. 139, 2018 [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 898 dated September 30, 2020 [in Ukrainian].
4. Kovalenko O., Saprunova O. STEM-osvita: dosvid uprovadzhennia v krainakh YeS ta SSHa [STEM education: implementation experience in the EU and the USA]. Native school, No. 4, 2016, p. 46–49 [in Ukrainian].
5. Kolomiiets D. I., Babchuk Yu. M., Biriuk O. O. STEAM-proekty na urokakh trudovoho navchannia [STEAM projects in labor training classes]. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems, 2021. No. 49, p. 28–32 [in Ukrainian].
6. Kontseptsiiia rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) [Concept of development of science and mathematics education (STEM education)]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 960-r dated August 5, 2020 [in Ukrainian].
7. Machacha T. S., Yurzhenko V. V. Stratehii rozvytku tekhnolohichnoi osvity v serednii zahalnoosvitnii ukrainiskii shkoli: naskriznist zmistu i struktury [Strategies for the development of technological education in the secondary comprehensive Ukrainian school: cross-cutting content and structure]. Ukrainian Pedagogical Journal, 2017, No. 2, p. 58–68 [in Ukrainian].
8. Polikhun N. I., Slipukhina I. A., Chernetskyi I. S. Pedahohichna tekhnolohiia STEM yak zasib reformuvannia osvitnoi systemy Ukrainy [STEM pedagogical technology as a means of reforming the educational system of Ukraine]. Education and development of a gifted personality, No. 3(58), 2017, p. 5–9.
9. Pryntsyru navchannia u STEM-shkoli INVENTOR [Learning principles at the INVENTOR STEM school]. Web resource [in Ukrainian].
10. Svystun O. V. Pidhotovka maibutnykh uchyteliv do realizatsii pryntsyviv STEM-osvity na urokakh trudovoho navchannia [Preparing future teachers to implement the principles of STEM education in labor training classes.]. Modern production technologies and professional education: trends and innovations. Starobilsk. 2020 [in Ukrainian].

11. Stryzhak O., Chernetskyi I., Polihun N., Slipukhina I. Key concepts of STEM education [Key concepts of STEM education.]. Scientific notes of the Academy of Sciences of Ukraine. Series: Pedagogical sciences, 2017, No. 10, p. 88–103 [in Ukrainian].

12. Yurzhenko V. V. Tekhnolohichna osvita i STEM-osvita: yikh protylezhnosti y fenomenolohichni paraleli [Technological education and STEM education: their opposites and phenomenological parallels]. Scientific notes of V. Vinnichenko Central State University of Applied Sciences. Series: Pedagogical sciences, 2019, No. 177(2), p. 163–167 [in Ukrainian].

УДК 372.8:004.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-45>

Інна СЯСЬКА,

orcid.org/0000-0002-6096-1335

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) inna.syaska@rshu.edu.ua*

Вадим ПОНОМАРЕНКО,

orcid.org/0009-0005-9894-1240

*студент II курсу магістратури психолого-природничого факультету
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) vadym.ponomarenko@rshu.edu.ua*

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ І РЕСУРСІВ У ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ ШКОЛЯРІВ

У статті проведено аналіз, систематизацію й узагальнення можливостей використання цифрових освітніх технологій і ресурсів у реалізації природничої освіти школярів. Наголошується на важливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Аргументується доцільність використання цифрових освітніх технологій як з позиції забезпечення ефективної організації навчального процесу, так і забезпечення якості природничої освіти школярів завдяки реалізації диференційованого й персоналізованого підходів та підвищення мотивації учнів до навчання. Діджиталізація освіти стимулює педагогів модифікувати зміст і методи навчання різних предметів у школі, своєчасно розширювати та поглиблювати інформацію, отриману за допомогою новітніх інформаційних систем і технологій. Доведено, що використання цифрових освітніх технологій і програмних ресурсів на уроці є чудовим та одночасно необхідним експериментальним доповненням у навчанні фізики, хімії, біології. Цифрові освітні ресурси трактуються як дидактичне поєднання освітніх програмних засобів, електронних підручників, електронних тестів, комп'ютерних моделей процесів і явищ, віртуальних лабораторій, навчальних ігор і тренажерів, симуляторів різного призначення й рівня складності, які забезпечують досягнення відповідних завдань освітнього процесу і відрізняються за формою реалізації в ньому, типом інтерфейсу та особливостями застосування інформаційної технології. Цифрових освітніх ресурсів у навчальному процесі за призначенням розділено на три категорії: програмні ресурси для створення електронних засобів навчання, ресурси для публікації навчальних матеріалів і фіксації діяльності учнів, ресурси для взаємодії учасників освітнього процесу. Запропоновано перелік цифрових освітніх ресурсів для дидактичної і методичної підготовки вчителів біології, хімії і фізики та активізації пізнавальної діяльності школярів, які допоможуть перетворити навчання на захоплюючий процес.

Ключові слова: цифрові освітні технології, природнича освіта, цифрові освітні ресурси, учителі природничих предметів, школярі.

Inna SIASKA,

orcid.org/0000-0002-6096-1335

*Doctor of Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Biology, Human Health and Physical Therapy
Rivne State University for the Humanities
(Rivne, Ukraine) inna.syaska@rshu.edu.ua*

Vadym PONOMARENKO,

orcid.org/0009-0005-9894-1240

*Student of the 2nd year of the master's degree at the Faculty of Psychology and Natural Sciences
Rivne State University for the Humanities
(Rivne, Ukraine) vadym.ponomarenko@rshu.edu.ua*

APPLICATION OF DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND RESOURCES IN THE NATURAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN

The article analyzes, systematizes and summarizes the possibilities of using digital educational technologies and resources in the implementation of natural education of schoolchildren. The importance of using information and communication technologies in the educational process of general secondary education is emphasized. The author argues the expediency of using digital educational technologies both from the standpoint of ensuring the effective organization of the educational process and ensuring the quality of students' natural education through the implementation of differentiated and personalized approaches and increasing students' motivation to learn. The digitalization of education encourages teachers to modify the content and methods of teaching various subjects at school, to expand and deepen the information obtained through the latest information systems and technologies in a timely manner. It is proved that the use of digital educational technologies and software resources in the classroom is an excellent and at the same time necessary experimental addition to the teaching of physics, chemistry, and biology. Digital educational resources are interpreted as a didactic combination of educational software tools, electronic textbooks, electronic tests, computer models of processes and phenomena, virtual laboratories, educational games and simulators, simulators of various purposes and levels of complexity, which ensure the achievement of the relevant objectives of the educational process and differ in the form of implementation in it, the type of interface and the peculiarities of the use of information technology. Digital educational resources in the educational process are divided into three categories according to their purpose: software resources for creating electronic learning tools, resources for publishing educational materials and recording students' activities, resources for interaction between participants in the educational process. A list of digital educational resources for didactic and methodological training of teachers of biology, chemistry and physics and activation of students' cognitive activity is proposed, which will help to turn learning into an exciting process.

Key words: digital educational technologies, natural education, digital educational resources, teachers of biology, physics, chemistry, schoolchildren.

Постановка проблеми. Поряд з високими темпами розвитку людської цивілізації в 21 столітті важливість цифрових технологій у житті суспільства стрімко зростає. Цифровізація пронизує всі сфери діяльності. Освіта йде в ногу з часом, і неможливо уявити сучасну школу без застосування цифрових освітніх ресурсів. Разом з цим науки про природу є найбільше прогресуючою сферою знань, яка відкриває можливості для появи нових галузей промисловості, запровадження інновацій у розвитку техніки, охорони здоров'я, інтенсифікації сільського господарства та збалансованого природокористування. Отже, існує соціальне замовлення, що передбачає підвищення природничонаукової грамотності підрастаючого покоління з урахуванням останніх досягнень природничих наук і цифрових технологій. Усе це вимагає вдосконалення природничої освіти на всіх рівнях, а насамперед у школі. Біологія, фізика, хімія досить складні, проте інтуїтивно зрозумілі предмети, вивчення яких часто вимагає демонстрації процесів, систем і законів, що дещо ускладнює вивчення природничих наук школярами, особливо в умовах дистанційного навчання. Тому на допомогу сучасному вчителю стають цифрові освітні технології – це цифрові інструменти та додатки, що використовуються для створення нових можливостей в освітньому процесі для передачі знань, сприйняття знань, оцінки якості освіти та розвитку особистості учня, ефективного використання яких потребує додаткового вивчення.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства та запровадження цифрових освітніх технологій у повсякденне життя навчальний процес у школі неможливо реалізувати без використання комп'ютерної техніки і відповідних програмних ресурсів. У зв'язку з цим різко зростає роль комп'ютера та Інтернету в організації освітньої діяльності у навчальних закладах. Академік НАПНУ В. Биков наголошує на тому, що: «На основі поєднання традиційної освіти та інформаційно-комунікаційних технологій можна розвивати і відтворювати природні таланти і здібності особистості. У процесі навчання використання цих технологій створює додаткові умови та призводить до появи нових цілей та оновлення змісту освіти, дає змогу досягти значно кращих результатів у навчальній діяльності, забезпечуючи формування та розвиток власної освітньої траєкторії кожного учня» (Биков, 2021: 9).

Подібні бачення впливу застосування інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток особистості учня висловлюють і зарубіжні педагоги. Так, S. Stavreva-Veselinovska та J. Voogt зазначають, що інтеграція цифрових технологій в освітній процес може наблизити предметний зміст до учнів, полегшити навчання, забезпечити легкий перегляд, швидкий доступ та доречно використання наукових матеріалів. Поєднання традиційних і цифрових технологій у процесі змішаного навчання/викладання має багато переваг, а саме: школярі вчать самостійно організувати

та планувати свою навчальну діяльність; учитель економить час на уроці; підвищується ймовірність того, що учням будуть доступними навчальні матеріали; заохочується демонстрування творчих способів вирішення проблем, представлених у тій чи іншій темі, завдяки чому активізується використання цифрових технологій; учні формують звичку трансформувати індивідуальну роботу в групову тощо (S. Stavreva-Veselinovska, 2016; J. Voogt, 2013).

Значна частина вітчизняних науковців (Н. Бахмат, В. Биков, М. Жалдак, Л. Карташова, Л. Мосьпан та ін.) погоджуються в тому, що використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання дає змогу створити середовище, яке стимулює інтерес і допитливість учня. Своєю чергою освітній процес стає більш чіткішим і зрозумілішим, даючи кожному учневі змогу навчатися в індивідуальному темпі, а також звільняє вчителя від надлишкового навантаження за умови системного використання цифрових технологій. Відтак, діджиталізація освіти стимулює педагогів модифікувати зміст і методи навчання різних предметів у школі, своєчасно розширювати та поглиблювати інформацію, отриману за допомогою новітніх інформаційних систем і технологій, а професійна діяльність вчителя стає більш насиченою та цікавою завдяки використанню цифрових освітніх ресурсів.

Особливої уваги щодо застосування інформаційних технологій потребує саме природнича освіта, оскільки вона тісно пов'язана з експериментами та дослідями. У школах часто спостерігається нестача матеріального забезпечення для виконання лабораторних робіт предметів природничого циклу. Одночасно з недостатньою матеріальною підтримкою також постає проблема неможливості проведення деяких експериментів з метою безпеки. Ось чому використання цифрових технологій на уроці є чудовим та одночасно необхідним експериментальним доповненням у навчанні фізики, хімії, біології. Приміром, використання комп'ютерних моделей і віртуальних лабораторій дає унікальну можливість візуалізувати спрощені моделі природних явищ, у процесі експерименту можна поступово задіювати додаткові фактори, які ускладнюють модель і наближають її до реального явища. Крім того цифрові освітні технології дають змогу моделювати ситуації, які неможливо досягти експериментально на шкільних уроках.

Метою дослідження є проведення аналізу й узагальнення можливостей використання цифрових освітніх технологій і ресурсів у реалізації природничої освіти школярів.

Вклад основного матеріалу. Для ефективного застосування цифрових освітніх технологій у навчанні школярів учителям природничих предметів насамперед необхідно знайти відповідне програмне забезпечення. У процесі його пошуку варто орієнтуватися на очікувані результати від застосування цифрових освітніх технологій та враховувати їхні можливі переваги, а саме:

- економія часу на пояснення нового навчального матеріалу;
- поглиблення сприйняття нового навчального матеріалу, відтак – покращення запам'ятовування навчальної інформації;
- розвиток аналітичного й абстрактного мислення через візуальне сприйняття символічних і схематичних відображень навчальної інформації, виявлення причинно-наслідкових зв'язків;
- підвищення інтересу й ентузіазму учнів до навчання шляхом зацікавлення нетрадиційними способами подання навчального матеріалу і, як наслідок, підвищення навчальної мотивації школярів;
- здійснення диференціації й персоналізації роботи учня, яке дає змогу підбирати особливий темп навчання, розвивати його індивідуальні здібності й таланти, спрямовувати їх на вироблення експериментально-дослідницьких навичок тощо;
- формування навичок і вмінь школярів до самостійного виконання завдань, пошуку необхідної інформації та її систематизації в інформаційному просторі;
- можливість одночасно використовувати аудіо-, відео-, мультимедійні навчальні матеріали, здійснювати їх компіляцію, що дає змогу вийти за межі шкільних підручників, доповнити і поглибити їхній зміст;
- забезпечення об'єктивного контролю знань з використанням комп'ютерної тестової перевірки рівня знань.

Під цифровими освітніми ресурсами розуміємо дидактичне поєднання освітніх програмних засобів, електронних підручників, електронних тестів, комп'ютерних моделей процесів і явищ, віртуальних лабораторій, навчальних ігор і тренажерів, симуляторів різного призначення й рівня складності, які забезпечують досягнення відповідних завдань освітнього процесу і відрізняються за формою реалізації в ньому, типом інтерфейсу та особливостями застосування інформаційної технології.

Цифрові освітні ресурси можуть бути самостійними програмними продуктами або частково реалізованими в одному з них. Їхня інтеграція відбувається навколо спеціальної платформи для

розміщення матеріалів. На думку В. Сороки, така платформа є системою управління навчанням, яка створює можливості для розміщення електронних навчальних матеріалів у різних форматах, обмеження доступу до них, контролю процесу засвоєння навчальних матеріалів і виконання завдань, організації взаємодії учасників освітнього процесу через мережу, комунікації, розроблення електронних дидактичних матеріалів тощо (Сорока, 2016: 76).

Використання цифрових освітніх ресурсів у навчальному процесі за певним призначенням можна розділити на три категорії: програмні ресурси для створення електронних засобів навчання, ресурси для публікації навчальних матеріалів і фіксації діяльності учнів, ресурси для взаємодії учасників освітнього процесу.

Приміром, для забезпечення освітньої діяльності вчителів біології наразі функціонує низка цифрових освітніх ресурсів різного призначення, як-от:

TeamLabBody – вважається найкращим додатком для 3D-анатомії. **Inspiration** – це програма, яка допомагає візуалізувати процес навчання. З учнями на уроці за допомогою цього програмного продукту можна створювати діаграми, картки та графіки. **Plickers** – це мобільний додаток, який за лічені секунди «зчитує» спеціальні картки з відповідями учнів і автоматизує їх перевірку і оцінювання. **Moodle** – це навчальна платформа, яка надає вчителям, старшокласникам і адміністраторам набір передових комп'ютерних інструментів навчання, включаючи дистанційне навчання. **Open edX** – безкоштовна система керування навчальними курсами. **PhET** – це набір інтерактивних комп'ютерних моделей, заснованих на наукових дослідженнях, для викладання та навчання фізики, хімії, біології, математики та інших наук. **Graasp** – це платформа, яка дозволяє вчителям створювати віртуальні дослідницькі та навчальні простори на основі різних етапів освітнього процесу. **Learningapps.org** – ресурси для створення електронних тренажерів, тестів, опитувань. **Сервіси Google** – чудове онлайн-середовище для колективної роботи. **Google Classroom** – це система управління віртуальною класною кімнатою. **Kahoot** і **Quizizz** – англійський сервіс, який дозволяє перетворити навчання на гру. **Sway** – це програма для створення інформаційних бюлетенів, документів і презентацій за лічені хвилини. **Scapе** – це комунікаційний інструмент для безкоштовних дзвінків. **Office 365** – безкоштовний сервіс для викладачів і студентів. **Thingling** – сервіс для створення інтерактивних плакатів.

Ярлики деяких з наведених освітніх ресурсів відображено на рис. 1.

Рис. 1. Ярлики основних цифрових освітніх ресурсів

За допомогою цифрових освітніх ресурсів до прикладу на уроках біології вирішується ціла низка завдань:

- представлення нового навчального матеріалу (презентації, відеоролики);
- повторення і закріплення пройденого (Padlet, Realtimeboard);
- проміжний і підсумковий контроль засвоєння знань (Quizizz, Kahoot);

допомога учням у підготовці до складання державної підсумкової атестації (ДПА) та зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) – Eduget – інноваційний онлайн проєкт з підготовки учнів до ЗНО; безкоштовні онлайн-курси на платформі EdEra «Автостопом по біології», «Біологія: Рослини, Гриби та Лишайники»; освітній портал «Академія» пропонує підготовку до ЗНО з різних предметів, включно з предметами природничої галузі. YouTube канал «ZNOUA» містить безкоштовні відео-уроки, які допоможуть учням успішно скласти ЗНО (рис. 2).

Цифрові освітні ресурси також використовуються з метою методичної і дидактичної підготовки вчителів до уроків. Так, вчителю біології доцільно користуватися добіркою, представленою на рис. 3: «Інтернет ресурси для вчителів біології» (Методичний портал); «Всі уроки біології» (Шкільне життя); «Український біологічний сайт»; сайт «Вся біологія», який містить різноманітну інформацію щодо всіх розділів біології, а

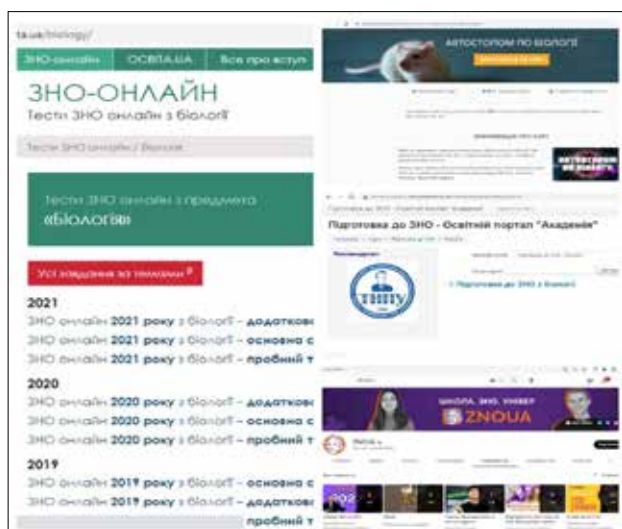

Рис. 2. Онлайн проекти для підготовки до ДПА та ЗНО

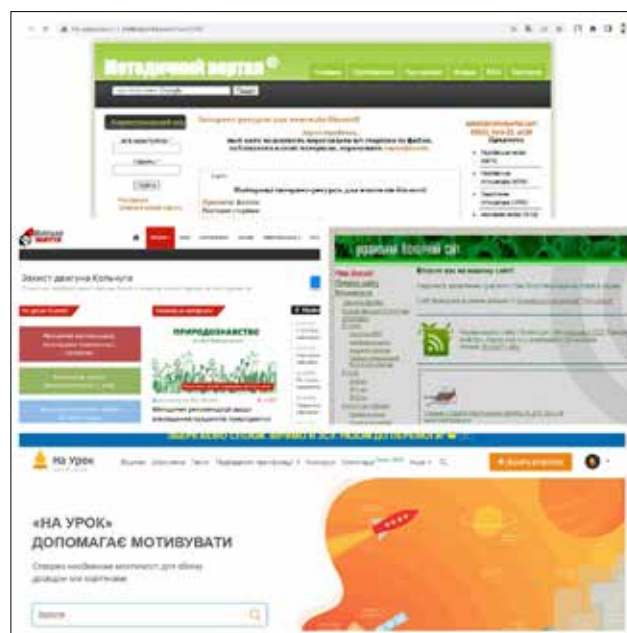

Рис. 3. Онлайн-платформи для вчителя біології

форма її представлення доступна для пересічного читача; освітній портал «На урок» – проект де зібрані всі авторські матеріали, які вчителі завантажують на портал.

Отже, є достатньо багато онлайн ресурсів, розроблених на допомогу вчителям і учням, які своєю чергою потребують певної систематизації. З цією метою варто використовувати веб-мікси, приміром Webmix “Symbaloo”, у якому зручно зберігати всі онлайн ресурси в одному місці. Webmix – це набір плиток, кожна з яких є посиланням на сервіс або сайт. Такі онлайн закладки доступні з будь-якого гаджета. Доцільно зробити стартову сторінку в браузері з вебмікса (наприклад, Webmix Біолога) публічною, тоді можна буде ділитися створеною колекцією посилань зі своїми колегами або учнями.

Як зазначають Л. Бондар та О. Міщенко, використання освітніх цифрових технологій має значні переваги також у навчанні хімії та фізики. Зокрема, у процесі викладу нового матеріалу вони дають змогу вирішити такі навчальні завдання: вивчення явищ і процесів мікро- та макросвіту, складних технологічних і біологічних систем із використанням комп’ютерної графіки та комп’ютерного моделювання; представлення у зручному для вивчення масштабі перебігу різних хімічних і фізичних процесів, які насправді відбуваються з дуже високими або дуже низькими швидкостями (Бондар, Міщенко, 2011: 10).

Таким чином, використання цифрових освітніх технологій та програмних ресурсів наближає школярів до реальної природничої картини світу, формуючи в них наочне уявлення про мікроскопічні об’єкти та явища, моделюючи різноманітні

хімічні й фізичні експерименти та хімічні реакції, у тому числі ті, які небезпечні для здоров’я. Так, під час пояснення нового матеріалу доцільно показати досліди, які з різних причин неможливо провести «на місці». Ці досліди пов’язані із забороненими в освітній практиці реактивами та речовинами, яких немає в шкільних лабораторіях. Однак вони обговорюються в шкільних підручниках, даються їх описи і рівняння..

В умовах навчальних закладів не завжди є можливість провести демонстраційні експерименти, лабораторні досліди, практичні роботи тощо, через відсутність необхідного обладнання, реактивів або їх токсичність. Вивчення навчального матеріалу стає можливим, коли вчителі використовують віртуальні навчальні лабораторії як з неорганічної і органічної хімії, так і фізики.

Працюючи у віртуальній лабораторії, учні збирають лабораторне обладнання та проводять віртуальні хімічні й фізичні експерименти. Під час проведення дослідів учні записують свої спостереження, рівняння хімічних реакцій і висновки в лабораторний журнал, виконують завдання експериментального дослідження, що вимагають внесення відповідних змінних параметрів та спостереження за змінами на графіку. Учні часто підходять до цих завдань із особливим ентузіазмом. Незважаючи на свою простоту, ці завдання дуже корисні, оскільки дозволяють учням побачити живий зв’язок між комп’ютерним експериментуванням та аналітичним розв’язанням задач. Таким чином, віртуальна лабораторія дає змогу наочно пов’язати теоретичні та практичні заняття.

Візьмемо до прикладу віртуальну онлайн лабораторію «PhET» (рис. 4), яка пропонує найрізноманітніші досліди, які можна застосувати в темах: «Хімія. Речовини» або «Прості речовини – метали», «Швидкість хімічних реакцій». Крім того віртуальну хімічну лабораторію можна використовувати на етапі вивчення нового матеріалу. Наприклад, у темі: «Алкани» під час розгляду будови, ізомерії та гомології алканів дається завдання для груп, кожна група отримує свою граничну молекулу вуглеводню і будує її за допомогою віртуальної хімічної лабораторії, потім кожна група представляє свої відповіді.

Після появи цифрових освітніх технологій та ресурсів межі між теоретичною та експериментальною фізикою стали менш чіткими, оскільки з'явився новий тип експерименту – віртуальний фізичний експеримент. Вважаємо, що проведення віртуальних експериментів є одним з основних застосувань цифрових технологій на уроках фізики. Звичайно віртуальна лабораторія не може замінити реальну фізичну лабораторію, проте проведення віртуальних експериментів сприяє формуванню в учнів уявлень про фізичні явища і процеси, розширює їхній кругозір, забезпечує краще розуміння і засвоєння навчального матеріалу. У процесі виконання віртуальних експериментів, які самостійно проводять учні під час роботи в лабораторії, вони знайомляться з методами вивчення фізичних явищ і вчать працювати з фізичними приладами та обладнанням. Тобто фактично відбувається самостійне здобуття і засво-

єння знань. Тому учні мотивовані на подальше вивчення даного матеріалу. Робота та проведення експериментів у віртуальній лабораторії вимагає певних навичок, характерних для реальних експериментів – вибору початкових умов, завдання параметрів досвіду тощо. Так, наприклад, перед виконанням лабораторного завдання зважування маси тіла, учням дається завдання – збалансувати віртуальні ваги. Або для лабораторного завдання вимірювання сили струму учням потрібно побудувати віртуальний креслення обладнання для виконання вимірювання. Це значно розширює практику виконання учнями, логічних операцій аналізу та формулювання висновків за результатами експерименту.

Прикладами віртуальних фізичних лабораторій є онлайн платформи як «PhET», «Go-Lab» та «Next-Lab» (рис. 4), на цих сервісах містяться різні приклади фізичних явищ, які можна використати для вивчення лабораторної роботи на уроці, а також різні додатки, які дають змогу обчислити і підтвердити результати експериментів, провести оцінювання роботи учнів тощо.

До переліку цифрових освітніх ресурсів для дидактичної і методичної підготовки вчителів, які допоможуть перетворити навчання учнів на захоплюючий процес на уроках хімії та фізики, нами віднесено:

«**ThatQuiz: періодична таблиця елементів**» – таблиця Менделєєва, завдяки якій можна вивчити хімічні елементи, граючи в інтерактивну гру «Вкажи елемент». Зареєструвавшись, учитель може перевірити знання учнів з теми «Періодична таблиця елементів», надіславши посилання, де учні пройдуть опитування, а вчителю надійде результат перевірки знань.

«**Швидка хімія: Калькулятор**» – програма дуже проста у використанні: просто введіть формулу, наприклад NaNO_3 , на спеціальній клавіатурі та натисніть «Пошук». Програма відразу надасть основні відомості про сполуку: молярна маса, масовий відсоток складу, розчинність у воді, тощо.

«**MEL Chemistry**» – один із найкращих мобільних додатків для молекулярної візуалізації. Його можна переглядати під будь-яким кутом на звичайному екрані або за допомогою окулярів віртуальної реальності.

«**Гіпермаркет Знань. Хімія**» – тут зібрані всі матеріали для вчителя хімії, необхідні для підготовки до уроків та проведення лабораторних робіт.

«**Lab4Physics**» – додаток у смартфоні, який допоможе відтворити експерименти в телефоні чи

Рис. 4. Віртуальні лабораторії «PhET», «Go-Lab» та «Next-Lab»

на планшеті. Його використання дає змогу проводити багато експериментів без спеціального устаткування на уроках.

“Mini Gear” – канал на платформі “YouTube”, який демонструє створення моделей різних механізмів, пристроїв своїми руками з підручних матеріалів.

«Сайт викладача фізики» – містить збірку дидактичних матеріалів і методичних розробок для вчителів фізики, у тому числі конспекти, презентації, експерименти, відеоролики, підручники, позакласні заходи тощо.

“Thang010146” – авторський канал на платформі “YouTube”, де представлено понад 500 демонстраційних роликів про роботу різних механізмів та подано коротке пояснення сенсу відтворюваних процесів.

Amgen Teach – освітній онлайн ресурс для вчителів природничих предметів, який спрямовує їх на організацію навчання таким чином, де навчальна інформація подається учням з точки зору застосування у різноманітних життєвих ситуаціях, що передбачає дискусійне обговорення, виявлення причиново-наслідкових зв’язків, формулювання аргументованих висновків.

З досвіду системного застосування зазначених цифрових освітніх технологій та програмних ресурсів ми дійшли висновку про їхню ефективність у створенні нових якісних можливостей для

учнів і вчителів у здобутті і реалізації природничої освіти.

Висновки. Сучасне покоління школярів усе менше звертається за інформацією до книг і все більше з цією метою використовує гаджети. Тому застосування цифрових освітніх технологій в освітньому процесі – це чудовий спосіб забезпечити засвоєння навчального матеріалу з різних предметів, трансформуючи знання у потужні навички та вміння не тільки на уроках, а й у різних нестандартних життєвих ситуаціях. З огляду на низьку мотивацію сучасних учнів, використання цифрових освітніх технологій на уроках біології, хімії, фізики може значно підвищити рівень природничої освіти школярів за умови системного й доступного їхнього застосування та із урахуванням диференційованого й індивідуального підходів відповідно до вікових особливостей розвитку особистості. Методика застосування цифрових освітніх ресурсів педагогом під час уроків визначається конкретними педагогічними завданнями, які він вирішує у процесі вивчення шкільного предмета. Вирішення педагогічних завдань можливе за умови комплексного використання різних видів програмних засобів, тому в перспективі необхідно розглянути дидактичні засади і методичні підходи щодо застосування цифрових освітніх технологій у теорії і практиці шкільної природничої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Л., Міщенко О. Інформаційні технології при викладанні хімії. *Хімія*. 2011. № 29. С. 10–13.
2. Bykov V. Yu. Digital competence as a necessary condition for digital transformation of educational and scientific activities. *Digital Education at Environmental Universities: materials VII international scientific conference* (Kyiv, April 15–16, 2021). Kyiv: Dnipro “Serednyak TK”, 2021. P. 9.
3. Soroka V. Digital education in the international pedagogical discourse. *Comparative Professional Pedagogy*. 2016. Vol. 9(4). P. 74–81.
4. Stavreva-Veselinovska S. Application of ICT in teaching biology (Example of a lesson). *Technics and informatics in education: materials 6th International Conference* (Čačak, May, 28–29, 2016). Čačak, Serbia. P. 299–300.
5. Voogt J. Challenges to learning and schooling in the digital networked world of the 21st century. *Journal of Computer Assisted Learning*. 2013. No 29. P. 403–413.

REFERENCES

1. Bondar, L., Mishchenko, O. (2011). Informatsiini tekhnolohii pry vykladanni khimii [Information technologies in teaching chemistry]. *Khimiia – Chemistry*, 29, 10–13 [in Ukrainian].
2. Bykov, V. Yu. (2021). Digital competence as a necessary condition for digital transformation of educational and scientific activities. *Digital Education at Environmental Universities: materials VII international scientific conference*. Kyiv: Dnipro “Serednyak TK”, 9
3. Soroka, V. (2016). Digital education in the international pedagogical discourse. *Comparative Professional Pedagogy*, issue 9(4), 74–81.
4. Stavreva-Veselinovska, S. (2016). Application of ICT in teaching biology (Example of a lesson). *Technics and informatics in education: materials 6th International Conference*. Čačak, 299–300.
5. Voogt, J. (2013). Challenges to learning and schooling in the digital networked world of the 21st century. *Journal of Computer Assisted Learning*, 29, 403–413.

УДК 81'243:796.077.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-46>**Марія ТЕЛИЧКО,***orcid.org/0000-0002-9373-6521*

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *m.telichko.1980@gmail.com***Олена ФЕДОРИШИН,***orcid.org/0000-0002-0155-1125*

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *oleno4ka1991@gmail.com***Уляна КУРИЛЯК,***orcid.org/0009-0008-0542-3084*

вчитель англійської мови

Львівського фізико-математичного ліцею-інтернату

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *ikurylyak@gmail.com*

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ТА МЕТОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У контексті опанування іноземною мовою студентами неможливих закладів вищої освіти (ЗВО), актуальним завданням є оволодіння ними знаннями фахової терміносистеми і набуття вмінь використовувати вузькоспеціалізовану лексику для виконання професійно орієнтованих завдань, спрямованих на подальше спілкування у виробничих ситуаціях. Глобалізація світової економіки викликає необхідність змін у характері професійної економічної освіти. Суттєвими ознаками високої фахової компетентності майбутніх економістів є досягнення відповідного рівня ініціативної комунікативної компетенції, формування професійних компетенцій, які забезпечать ефективне розв'язання професійних завдань, успішну комунікаційну взаємодію в умовах професійного середовища, психологічне налаштування на діяльність в умовах конкуренції та нестабільності на ринку праці. Важливою умовою розв'язання цього завдання є розвиток комунікативних і організаторських якостей у майбутніх фахівців, зокрема, у процесі навчання професійної англійської мови. Цьому має сприяти ефективно підібраний навчальний матеріал та методи, необхідні для покращення комунікативних навичок майбутніх економістів у процесі вивчення іноземної мови.

Як відомо, рівень освіти прямо впливає на доходи та зайнятість населення: краще освічені люди легше знаходять роботу, мають кращі умови праці та більше заробляють. Крім того, він позитивно пов'язаний із тривалістю життя, здоров'ям та соціальною інтеграцією: краще освічені люди є більш залученими у громадське та політичне життя, вони активніше долучаються до розвитку справді демократичного суспільства.

Нова соціокультурна реальність зумовила необхідність переходу системи навчання іноземних мов на якісно новий рівень, що передбачило застосування новітніх технологій, методів та прийомів вивчення іноземних мов, в основу яких покладено комунікативний системний підхід, визнаний в якості провідного в рамках участі у програмі "Language learning for European citizenship" як один із пунктів інтеграції України до європейської спільноти.

Ключові слова: іноземна мова, навчальний матеріал, фахові тексти, інтерактивні методи навчання, ділова гра.

Mariya TELYCHKO,
orcid.org/0000-0002-9373-6521
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) m.telichko.1980@gmail.com

Olena FEDORYSHYN,
orcid.org/0000-0002-0155-1125
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) oleno4ka1991@gmail.com

Ulyana KURYLYAK,
orcid.org/0009-0008-0542-3084
English Language Teacher
Lviv Physics and Mathematics Lyceum of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) ukurylyak@gmail.com

ANALYSIS OF EDUCATIONAL MATERIAL AND METHODS NECESSARY TO IMPROVE COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

In the context of mastering a foreign language by students of non-linguistic institutions of higher education, an urgent task is to master their knowledge of professional terminology and acquire the ability to use highly specialized vocabulary to perform professionally oriented tasks aimed at further communication in industrial situations. Globalization of the world economy calls for changes in the nature of professional economic education. The essential signs of high professional competence of future economists are the achievement of an appropriate level of foreign language communicative competence, the formation of professional competences that will ensure the effective resolution of professional tasks, successful communication interaction in the conditions of a professional environment, psychological adjustment to activities in conditions of competition and instability in the labor market. An important condition for solving this task is the development of communicative and organizational skills in future specialists, in particular, in the process of learning professional English. Effectively selected educational material and methods needed to improve communication skills of future economists in the process of learning a foreign language should contribute to this.

As is known, the level of education directly affects the income and employment of the population: better educated people find work more easily, have better working conditions and earn more. In addition, it is positively related to life expectancy, health and social integration: better educated people are more involved in public and political life, they are more actively involved in the development of a truly democratic society.

The new socio-cultural reality necessitated the transition of the foreign language learning system to a qualitatively new level, which provided for the use of the latest technologies, methods and methods of learning foreign languages, which are based on the communicative system approach, recognized as the leading one within the framework of participation in the "Language learning for European citizenship" program as one of the points of integration of Ukraine into the European community.

Key words: foreign language, educational material, professional texts, interactive learning methods, business game.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливим завданням вищої немовної школи є формування і розвиток у студентів умінь міжкультурного спілкування, що є передумовою їхнього успішного функціонування на ринку праці. Адже вміння міжкультурного спілкування дозволяє уникати конфліктних ситуацій, надає можливість взаємодії партнерам, гарантує успішне вирішення ділових питань. Отже, викладачі іноземних мов зобов'язані забезпечити студентам можливість оволодіти вміннями міжкультурної комунікації. Важливим є виокремити специфічні вміння майбутніх економістів та запропонувати практичні

способи їх набуття. Від сучасних спеціалістів високої кваліфікації у галузі економіки вимагаються уміння замовити та отримати службову інформацію у телефонному режимі, читати фахову літературу з метою пошуку та отримання інформації, вміння оформити доповідь та виступити на конференції, взяти участь у дискусії професійного спрямування. Для цього необхідно знати основну термінологію за своєю спеціальністю і вміти вільно нею оперувати.

Аналіз досліджень. Проблематику відбору навчального матеріалу та опрацювання методів, необхідних для покращення комунікаційних навичок майбутніх економістів у процесі вивчення

іноземної мови досліджено у працях Т.О. Вдовіна, Г.А. Гринюк, Л.Ю. Куліш, Ch. Brumfit, D. Nunan, M. West. Проблема навчання термінологічної лексики для студентів немовних закладів вищої освіти висвітлювалася у працях таких науковців, як І. Берман, Ю. Гнаткевич, В. Турчин, Т. Перепелиця та інших, проте методика формування лексичної компетентності все ще залишається недостатньо опрацьованою і потребує постійної уваги з боку методистів. Для дослідження проблеми відбору лексичного матеріалу варто також керуватися положеннями Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, відповідно до яких основні методи відбору лексики полягають у пошуку усних і писемних іншомовних автентичних текстів та ключових слів у тематичних сферах з урахуванням професійних потреб тих, хто вивчає іноземну мову (Гринюк, Семенчук, 2007: 31).

Мета статті. Метою даної публікації є детальніше дослідження шляхів формування англомовної лексичної компетенції та ознайомлення з питанням відбору навчального матеріалу та методів, необхідних для навчання студентів немовних ЗВО термінологічної лексики за фахом підготовки.

Виклад основного матеріалу. Результати проведеного аналізу досліджень у галузі методики навчання іноземних мов показують, що методи навчання англійської мови за професійним спрямуванням можна умовно розподілити на дві групи: процесуальні і компетентнісні. Перша група акцентує увагу на різних способах придбання мовного досвіду, спираючись на психологічні процеси особистості. Друга група об'єднує ті методи, де основою виступає система суджень про природу вербальної комунікації та її складові, тобто, про мову, мовлення, види мовленнєвої діяльності. Застосування викладачем різних сполучень методів з вказаних груп визначатиме характер технології навчання (Хмизова, 2013: 45).

Проаналізувавши спеціальні дослідження, можна зробити висновки, що тексти за спеціальністю є основним джерелом для наповнення фахового термінологічного словника студентів немовних ЗВО. Водночас, це засіб становлення та розвитку їх професійної майстерності, що сприяє підвищенню рівня культури термінологічного спілкування та професійної ерудиції. Фахові тексти відповідають інформаційно-пізнавальним вимогам студентів, є основою мовленнєвої взаємодії, доповнюють знання з фаху шляхом відтворення отриманої інформації, розширюють комунікативну спроможність. Автентичні фахові тексти також дають матеріал для організації навчального

спілкування, під час якого актуалізується соціальна роль, професійний статус, стереотипи поведінки, комунікативна компетентність учасників (Барабанова, 2005: 101).

Джерелом поповнення словникового запасу студентів економічного напрямку є також автентичні англомовні матеріали, а саме ділове листування, контракти, угоди, декларації, протоколи ділових зустрічей, прайс-листи, звіти про виконання проєктів тощо. Цінність таких матеріалів полягає у тому, що вони взяті з реального життя і не створені штучно з метою вивчення іноземної мови. Вони є прикладом мовної норми іншомовного ділового стилю спілкування та несуть інформацію, яка є мотиваційним рушієм при вивченні іноземної мови.

Розвиток умінь міжкультурного спілкування повинен здійснюватися і під час вивчення писемного мовлення. Згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалавра, студенти повинні вміти заповнювати документацію, писати ділові листи, меморандуми, укладати контракти, готувати доповіді та презентації. У цьому випадку, передумовою є засвоєння знань щодо ділового стилю письма. Діловий стиль письма вимагає, щоб тексти мали чітко сформульовані і логічно викладені думки, що дозволить легко передавати інформацію. Речення має виражати одну закінчену думку. Доцільно вживати різні типи підрядних речень в активному стані, які повинні бути правильно з'єднані за допомогою відповідних фраз-кліше. Під час написання ділового тексту, необхідно перевірити правильність уживання вищо-часових форм дієслів, узгодження підмета і присудка і загалом відповідність ужитих граматичних конструкцій мовним нормам.

Розвиток комунікативних і організаторських якостей у майбутніх економістів у процесі навчання професійної англійської мови здійснюється на засадах особистісно орієнтованого підходу, що спрямований на розвиток особистості як суб'єкта навчальної діяльності, формування індивідуальних освітніх стратегій і навичок самоконтролю. Вказане також знаходить відображення у модульній технології навчання, яка сприяє гнучкій побудові навчального матеріалу та варіативності способів його використання.

Слід зазначити, що застосування інтерактивних методів навчання також створює умови для формування комунікативних і організаторських якостей у майбутніх фахівців. Ефективним є поєднання ділової англомовної презентації з рольовою грою, а також із методом проєктів, фінальною стадією якого стає представлення основних резуль-

татів дослідження аудиторії у форматі презентації (Авсюкевич, 2009: 21).

Сьогодення надає студентам багато можливостей щодо міжкультурних академічних обмінів у сфері освіти і науки, дозволяє їм продемонструвати свої здобутки у навчально-пошуковій діяльності. У цьому контексті актуальним завданням вищої немовної школи України є підготовка студентів до написання презентацій іноземною мовою.

Беручи до уваги праці деяких дослідників (L. Blass, S. North, S. Ober, M. Wilson), можемо вважати, що процес підготовки наукової доповіді як виду навчальної діяльності проходить через п'ять етапів: 1) планування; 2) складання чорнового варіанту; 3) перегляд і корекція змісту написаного, вивірення стилю письма; 4) підготовка остаточного варіанту тексту, форматування його складових частин; 5) редагування. На етапі планування студенти визначаються з предметом свого дослідження і обґрунтовують його актуальність, складають план майбутньої презентації, формулюють мету і ставлять завдання для її реалізації. Далі студентам необхідно знайти і опрацювати релевантну літературу, опрацювати інформацію в мережі Інтернет, зібрати та проаналізувати статистичні дані, інтерпретувати результати спостережень, опитувань, експериментів, узагальнити власний досвід. На наступному етапі відбувається написання чорнового варіанту тексту, систематизується зібрана інформація, формуються попередні положення, що будуть становити основу презентації. На третьому етапі відбувається ретельний аналіз та корекція викладеного у чорновому варіанті матеріалу, уточняється зібрана інформація, перевіряється дотримання наукового стилю письма. Передостанній етап написання презентації має на меті складання частин тексту в єдине ціле задля досягнення логічної та стилістичної довершеності. На завершальному етапі редагування презентації студенти повинні зосередитись на корегуванні технічних помилок, виправленні неточностей, вивіренні цитат та посилань, на виборі способів оформлення презентації (Семенчук, 2012: 292).

Написання презентації іноземною мовою у відповідності до зазначених вище положень повинно, на нашу думку, позитивно вплинути на формування загальнонаукового світогляду студентів і їхньої професійної ерудиції, дозволить їм накопичити певний багаж знань зі спеціальності, задовільнить пізнавальні інтереси у плані іноземної підготовки до міжкультурної ділової комунікації (Семенчук, 2011: 33). Якщо доповідь є результа-

том виконання групового проекту, то в процесі підготовки і під час презентації кожен учасник такої групи має виконувати свою роль. Наприклад, якщо один-два студенти виступають з доповіддю, то інші можуть бути відповідальними за підготовку наочних засобів, за технічний стан обладнання у випадку використання комп'ютерної програми PowerPoint, за розповсюдження серед слухачів роздаткових матеріалів, за організацію і збір питань до доповідача тощо. Таким чином можна реалізувати принцип кооперативного навчання в рамках діяльнісного підходу до організації навчальної діяльності (Семенчук, 2010: 87).

Як засвідчує практика, під час презентації іноземною мовою студенти набувають вмінь аналітичного та критичного мислення, збагачують свої предметні знання з фаху, вчать культурі дискусування, удосконалюють іноземні мовленнєві навички та розвивають вміння ділового спілкування. Разом з активізацією в усному мовленні іноземного матеріалу, зокрема, термінологічної лексики, студенти формують свою комунікативну та професійну компетенції. Отже, презентації повинні зайняти чільне місце в практиці навчання студентів немовних ЗВО.

Важливим завданням викладача іноземної мови є вміння так організувати своє навчальне спілкування зі студентами, щоб підвести їх до самостійних висновків, зробити їх співучасниками процесу підготовки, пошуку і знаходження рішення, розв'язання протиріч. Саме тут на допомогу приходить метод використання ділової гри. Її доцільно проводити як підсумок роботи над серією текстів та опрацювання значного прошарку професійної лексики. Гра може бути у формі імітації проведення ділової зустрічі, вирішення конфліктної ситуації, проведення інтерв'ю. Ділова гра вважається ефективним засобом навчання іноземної мови, під час якої відбувається інтеграція мовленнєвих умінь та професійних навичок студентів (Семенчук, 2004: 130).

Аналізуючи сучасні методи розвитку комунікативних і організаторських якостей у майбутніх економістів у процесі навчання іноземної мови, неможливо не відзначити широке використання мережі Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій, що також сприяє підвищенню мотивації та активності студентів, поєднанню індивідуальної та групової роботи. Системне впровадження інтерактивних методів навчання фахової англійської мови на засадах особистісно орієнтованого підходу забезпечує таку побудову освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що створює умови для розвитку

комунікативних і організаторських якостей майбутніх економістів.

Висновки. Як висновок, варто зазначити, що раціональне застосування у навчальному процесі розглянутих вище сучасних прийомів та способів формування лексичних навичок іноземного мовлення дозволить студентам економічних спе-

ціальностей значно розширити та закріпити свій запас термінологічної лексики, а отже підвищити ефективність мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Водночас, це інтенсифікує навчальний процес, наблизить його до умов реального життя, що є особливо потрібним в контексті інтеграції України в Європейську та світову спільноту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринюк Г., Семенчук Ю. Відбір навчального матеріалу для формування англомовної лексичної компетенції у студентів-економістів. URL: <https://www.academia.edu/> (дата звернення: 26.07.2023).
2. Хмизова О. Розвиток комунікативних і організаторських якостей у майбутніх економістів у процесі навчання англійської мови. URL: http://confcontact.com/2013_06_07/45_Hmizova.html (дата звернення: 26.06.2023).
3. Барабанова Г. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: монографія. Київ. 2005. С. 101.
4. Авсюкевич Ю. Методика навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови». Київ. 2009. С. 21.
5. Семенчук Ю. Підготовка студентів-економістів до написання та презентації доповіді на наукову конференцію. URL: <https://www.researchgate.net/publication/> (дата звернення: 25.07.2023).
6. Семенчук Ю. Розвиток умінь міжкультурного спілкування у майбутніх економістів. Іноземні мови. 2011. № 3. С. 32–37.
7. Семенчук Ю. Інтерактивна технологія навчання студентів усних презентацій. Мова в контексті культури і міжкультурної комунікації: матеріали наук.-практ. конф. Східноукраїнський нац. ун-т імені В. Даля. Луганськ. 2010. С. 86–88.
8. Семенчук Ю. Способи формування лексичних навичок іншомовного мовлення студентів економічних спеціальностей. URL: <https://www.researchgate.net/publication/> (дата звернення: 24.07.2023).

REFERENCES

1. Hryniuk H., Semenchuk Yu. Vidbir navchalnoho materialu dlia formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentsii u studentiv-ekonomistiv. [Selection of educational material for the formation of economics students' English lexical competence]. URL: <https://www.academia.edu/> [in Ukrainian].
2. Khmyzova O. Rozvytok komunikatyvnykh i orhanizatorskykh yakosteï u maibutnykh ekonomistiv u protsesi navchannia anhliiskoi movy. [Development of future economists' communicative and organizational skills in the process of learning English]. URL: http://confcontact.com/2013_06_07/45_Hmizova.html [in Ukrainian].
3. Barabanova H. Metodyka navchannia profesiino-oriietovanoho chytannia v nemovnomu VNZ: monohrafiia. [Methodology of teaching professionally oriented reading in a non-linguistic university: monography]. Kyiv. 2005. P. 101. [in Ukrainian].
4. Avsiukevych Yu. Metodyka navchannia prezentatsii anhliiskoiu movoiu studentiv ekonomichnykh spetsialnostei [Methods of teaching presentation in English for students of economic specialties]. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.02 "Teoriia i metodyka navchannia: hermanski movy". – Autoref. thesis for obtaining scientific candidate degree ped. sciences: 13.00.02 "Theory and teaching methods: Germanic languages". Kyiv. 2009. P. 21. [in Ukrainian].
5. Semenchuk Yu. Pidhotovka studentiv-ekonomistiv do napysannia ta prezentatsii dopovidi na naukovu konferentsiiu. [Preparation of economics students to write and present a report at a scientific conference]. URL: <https://www.researchgate.net/publication/> [in Ukrainian].
6. Semenchuk Yu. Rozvytok umin mizhkulturnoho spilkuvannia u maibutnykh ekonomistiv. [Development of intercultural communication skills in future economists]. Inozemni movy. – Foreign languages. 2011. № 3. P. 32–37. [in Ukrainian].
7. Semenchuk Yu. Interaktyvna tekhnolohiia navchannia studentiv usnykh prezentatsii. Mova v konteksti kultury i mizhkulturnoi komunikatsii. [Interactive technology for teaching oral presentations to students. Language in the context of culture and intercultural communication]. Materialy nauk.-prakt. konf. Skhidnoukrainskyi nats. un-t imeni V. Dalia. – Materials of scientific and practical conf. Eastern Ukrainian national University named after V. Dahl. Luhansk. 2010. P. 86–88. [in Ukrainian].
8. Semenchuk Yu. Sposoby formuvannia leksychnykh navychok inshomovnoho movlennia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei. [Ways of forming lexical skills of foreign language speaking of students of economic specialties]. URL: <https://www.researchgate.net/publication/> [in Ukrainian].

УДК 91:374.033

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-47>

Ірина ФЕКЕТА,

orcid.org/0000-0002-3516-3876

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри фізичної географії та раціонального природокористування

Ужгородського національного університету

(Ужгород, Україна) *iryana.feketa@uzhnu.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено особливості формування екологічних компетентностей у закладах позашкільної освіти як одних із надважливих у житті сучасної людини. Неперервна екологічна освіта яка починається у родині, продовжується по формі у закладах дошкільної, шкільної та вищої освіти має своє втілення і у позашкільних навчальних закладах.

Визначено, що поряд із формальним методом навчання екологічним знанням, позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль, бо невимушених умовах найкраще проявляється цікавість гуртківців у дослідженні рідного краю, його екологічного стану, тобто формується екологічні компетентності на власному досвіді та власному світосприйнятті. Добровільна участь гуртківців у закладах позашкільної освіти, індивідуальний підхід, диференціація за інтересами, а також внутрішня мотивація – дізнаватися нове, сприяє екологоцентричному ставленні до природи.

Звертається увага на важливість позашкільної екологічної освіти, через поширення еколого-географічного краєзнавчого напрямку досліджень, зростає цікавість гуртківців до питання вивчення екологічного стану довкілля та антропогенного впливу навколишнє природне середовище.

У статті з'ясується, що незважаючи на вимушений період дистанційного навчання у період пандемії Covid 19 та під час війни в Україні, коли не завжди гуртківцям є змога долучитися до занять, вони проходять у змішаній формі. Залучення інтернет ресурсів та платформ, дозволяє активно опановувати екологічні знання та набувати екологічних компетентностей.

Проаналізовано також, що значна частина закладів позашкільної освіти було зруйновано війною, і тимчасово або назавжди припинили свою діяльність. Це стосується і зменшення кількості фахових спеціалістів – викладачів. Фахові географи, випускники природничих спеціальностей та середня освіта (географія), найбільш прийнятні для ведення гуртків еколого-краєзнавчого та еколого-природничого напрямків, оскільки саме географія як наука, охоплює вивчення всіх напрямків еколого-природничого, еколого-соціального життя суспільства.

Ключові слова: екологічні знання, екологічні компетентності, заклади позашкільної освіти, гурток, заняття, географ.

Iryna FEKETA,

orcid.org/0000-0002-3516-3876

Candidate of Biological Sciences,

Associate Professor at the Department of Physical Geography and Environmental Management

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) *iryana.feketa@uzhnu.edu.ua*

FEATURES OF THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCES OF STUDENTS IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the peculiarities of the formation of environmental competences in out-of-school education institutions as one of the most important in the life of a modern person. Continuous environmental education, which begins in the family and continues in the form of preschool, school and higher education institutions, is also embodied in extracurricular educational institutions.

It was determined that, along with the formal method of teaching environmental knowledge, extracurricular educational institutions play an important role, because in relaxed conditions, the curiosity of Gurtki residents is best manifested in the study of their native land, its ecological state, that is, ecological competence is formed based on their own experience and their own worldview. Voluntary participation of Gurtki residents in out-of-school education institutions, individual approach, differentiation by interests, as well as internal motivation to learn new things, contributes to an eco-centric attitude towards nature.

Attention is drawn to the importance of extracurricular environmental education, due to the spread of the ecological-geographical field of research, the interest of the residents of Gurtki is growing in the issue of studying the ecological state of the environment and anthropogenic influence on the surrounding natural environment.

The article reveals that despite the forced period of distance learning during the Covid 19 pandemic and during the war in Ukraine, when Gurtkiv residents do not always have the opportunity to join classes, they take place in a mixed form. Involvement of Internet resources and platforms allows you to actively master environmental knowledge and acquire environmental competences.

It was also analyzed that a significant part of extracurricular education institutions were destroyed by the war, and temporarily or permanently ceased their activities. This also applies to the decrease in the number of specialists – teachers. Professional geographers, graduates of natural sciences and secondary education (geography) are the most suitable for leading circles of ecological and local history and ecological and natural sciences, since geography itself, as a science, covers the study of all areas of ecological, natural, ecological, social and economic life of society.

Key words: *ecological knowledge, ecological competencies, out-of-school education institutions, club, classes, geographer.*

Постановка проблеми. Сучасна цивілізована людина повинна мати знання екологічної освіти, володіти навичками правильної, гармонійної поведінки з навколишнім природним середовищем. Набуття знань відбувається впродовж всього життя. Починаючи із родини, дошкільних, шкільних закладів освіти. Продовження вивчення екологічної складової на більш вищому рівні із компетентністю вміння приймати рішення щодо покращення стану довкілля здійснюється у вищих навчальних закладах освіти. Не менш важливу роль, набуття знань і вмінь дослідження навколишнього середовища, поведінки у природі відіграють заклади позашкільної освіти.

Позашкільні навчальні заклади допомагають учням у виборі занять за інтересами, а у подальшому – і у виборі майбутньої професії, через отримання якісних знань, практичного характеру, але знання та вміння, екологічні компетентності будуть супроводжувати впродовж всього життя. Особливо значну роль у творчій самореалізації учнівської та студентської молоді відіграють позашкільні навчальні заклади туристсько-краєзнавчого та природничого напрямку.

Керівниками, викладачами гуртків працюють також і географи, що є випускниками географічних факультетів. Географія як наука, найбільш дотична до екології, бо охоплює всі спектри дослідження стану планети Земля. Без знань екології, географії, біології та інших природничих дисциплін неможливо відтворити екологічні знання та поведінку у житті, однак має значення і набування екологічних компетентностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій засвідчує, що значна увага зосереджена на дослідженні питання екологічної культури у системі освіти (Вітохіна, 2011: 156), (Король, 1999: 6), дослідженні класифікації методів екологічного виховання у школі (Мітрясова, Озурянська, 2015: 114), (Пустовіт, 2001: 15), також зосереджують увагу на ролі формування екологічної

компетентності особистості у майбутніх фахівців (Пруцакова, 2005: 16), (Рідей, Толочко, 2018: 145). Вивчення умов формування екологічної свідомості у студентів географічних спеціальностей, як майбутніх викладачів позашкільної освіти у роботі (Фекета, Славик, Лета, 2022: 179), (Чубрей, 2020: 257), (Яворська, Адобовська, Чубрей, 2019: 188).

Мета статті – розглянути питання формування екологічних компетентностей в учнівської молоді у закладах позашкільної освіти природничого напрямку, як одну із базових основ екологічного світосприйняття та добросовісної поведінки людини у житті та майбутній професії.

Виклад основного матеріалу. Модернізація удосконалення та формування сучасних підходів у освітній діяльності закладів позашкільної освіти відбувається відповідно до запитів громадян, держави та суспільства (Про позашкільну освіту. Закон України, 2020). Формування в учнівської молоді екологічних компетентностей є одним із найважливіших викликів сьогодення, який варто реалізовувати у закладах позашкільної освіти. Розвиток людини як особистості, її здібностей і талантів у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, зі сформованим екологічними знаннями є окресленою метою позашкільної освіти, що включає набування компетентностей особистості у процесі, її пізнавальної, практичної, творчої і соціальної діяльності. Забезпечення освітнього процесу у закладах позашкільної освіти як чотири компонентної структури, включає навчання, виховання, розвиток та соціалізацію особистості у вільний час.

Позашкільна робота – це особливим чином організована педагогічна діяльність, яка покликана забезпечити можливість кожній дитині у вільний час всебічно розвивати здібності і захоплення.

Варто відмітити, що позашкільна освіта в порівнянні з іншими засобами виховання і визна-

чені переваги, до числа яких відносяться добровільність участі учнів у позашкільних заняттях, диференціація їх за інтересами і уподобаннями, індивідуальний підхід.

Вчитися, пізнавати, мотивації до здорового способу життя, формування культури домівки, людських відносин, культура спілкування є основою Нової української школи (Нова українська школа, 2018).

Якість шкільної та позашкільної освіти на сьогоднішній день займає перше місце в освітньому просторі, оскільки поєднує в собі якість навчання і якість виховання. Саме поєднання шкільної та позашкільної виховної стратегії визначає цілісний підхід в єдиному процесі безперервного навчання. Співробітництво і взаємодія загальноосвітнього та позашкільного навчальних закладів обумовлено наявністю теоретичних знань, отриманих навчання в школі та практична діяльність, яку дитина виконує в позашкільному закладі стимулює її пізнавальну активність та дає потрібні знання.

Період пандемії Covid-19 та війни в Україні вплинув на роботу закладів позашкільної освіти, бо за своєю сутністю ця форма навчання передбачає активний вид зайнятості гуртківців і живого спілкування лицем до лица. Тому частина гурткової роботи, яка трималась лише на обов'язковій діяльності учнів зникла. Проте гуртки, де був спільний інтерес і поєднана праця і викладача-наставника і вихованців перейшли до дистанційного навчання та отримання цікавих занять навичок і компетентностей. У період, коли не завжди гуртківцям є змога долучитися до занять, вони проходять у змішаній формі.

Варто відмітити, що період вимушеного дистанційного проведення роботи вимагав у викладачів винахідливості та нових підходів у проведенні занять. Звичайно, що були використані сучасні інтернет технології. У більшості випадків теоретичні заняття проводились у Google Meet (Google Meet) або Zoom (Zoom), а використання платформи Google map (Google, map), дало можливість проводити дослідження тих чи інших територій.

Так на платформі інтернет конференцій проведення еколого-природничих занять з вивчення рідного краю сприяє виробленню екологічних компетентностей у гуртківців. Обговорення екологічних проблем як локального, регіонального так і глобального рівня, можливі сценарії запобігання екопроблемам, у вигляді бесід, диспутів, виступів, дозволяли учням виробити власні набуті знання, що підсилює екологічну складову позашкільної освіти.

Також вимушений період дистанційного навчання вплинув на активний розвиток використання You Tube, бо вихованці гуртків могли вести запис відео контенту, проводивши еколого-краєзнавчі дослідження. Та на наступних заняттях гуртківці мали змогу показувати результат своєї роботи. Такий підхід до проведення занять, вказував на набуття нових компетентностей, які не завжди можна здобути у звичайному режимі роботи.

Виділялась особистість гуртківця у індивідуальному напрацюванні і результаті праці. Також можна було проводити проектну роботу у групі, коли, визначається одна тема дослідження, але кожний із гуртківців виконував свою частину роботи. Складаючи пазли виконаної частини проекту, утворювався зв'язаний однією лінією загальний зміст роботи.

Також варто відмітити, що досвід дистанційного та звичайного темпу навчання поступово виокремився у змішану форму.

Еколого-географічний та краєзнавчий напрямку діяльності закладів позашкільної освіти значно впливає на формування екологічних компетентностей. Вивчення екології та краєзнавства через власне дослідження у подорожах, експедиціях, підіймає інтерес дитини. Краєзнавча робота еколого-географічного напрямку розвиває як патріотичну, так і екологоцентричну складову свідомості гуртківців. Досвід, у процесі індивідуального, власного бачення у поєднанні із набутими теоретичними знаннями, здатні сформувані більш якісніші екологічні компетентності позашкільної освіти.

Значна частина закладів позашкільної освіти зруйновано війною і тимчасово або назавжди припинили свою діяльність. Брак коштів на фінансування зменшив і кількість фахових спеціалістів – викладачів. Бо саме справжні фахівці своєї справи могли сформувані у гуртківців любов до свого рідного краю, не лише з позиції захоплення, але і із використанням наукових знань, досліджень.

Втрата підготовлених кадрів, на наш погляд є серйозною проблемою позашкільної освіти, бо часто це фахівці натуралісти, які поєднували знання і екології, біології, географії, хімії. Саме якісна підготовка педагогічних кадрів для організації роботи гуртків еколого-географічного напрямку має важливе значення у навчанні гуртківців, та набуття ними компетентностей Нової української школи (Нова українська школа, 2018).

Фахівці географи у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти мають найбільше можливостей, щоб сформувані екологічну свідо-

мість, адже географія як наука має широкі межі вивчення як навколишнього середовища геосистем планети, так і соціальної та економічної складової функціонування життя. Набута еколого-соціальна свідомість, через опанування дисциплін екологічного спрямування географів, визначить майбутні професійні еколого-цінні характеристики людини, а й спосіб її життя, рівень культури, інтелектуальний розвиток у відповідності до стратегії сталого розвитку суспільства.

На сучасному етапі проводиться ряд заходів, що значно покращить у перспективі забезпечення відповідними кадрами. Одним з них є професійна орієнтація кращих гуртківців-випускників позашкільних навчальних закладів. Проводячи відповідну методичну роботу вдається зорієнтувати випускників на отримання ними необхідної вищої освіти та повернення їх на роботу у свій позашкільний навчальний заклад. Такі заходи дають можливість з певним часом отримати спеціалістів із відповідною освітою, знаючих специфіку та підготовлених до роботи у позашкільному навчальному закладі. Разом з тим постійно розширюється робота по перепідготовці та підвищенню кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкіл, які працюють сумісниками у закладах позашкільної освіти.

Важливим питанням екологічних компетентностей є еколого – краєзнавчої робота та збільшення пошуково-дослідницьких експедицій. До проведення таких експедицій повинні залучатися не тільки педагоги та учні позашкільних навчальних закладів, а й наукові установи, підприємства, громадські та державні інспекції тощо. Організація роботи у цьому напрямку дасть можливість

розширити дослідницьку, наукову, природоохоронну та багато інших видів діяльності гуртківців, що у перспективі дасть їм можливість більш чіткої професійної орієнтації, виваженого підходу до вибору професії та відповідної освіти, а у кінцевому результаті держава отримує якісних фахівців у різних галузях науки і господарства та достойних громадян.

Не менш важливим є розширення мережі гуртків та охоплення позашкільною еколого-географічною освітою більшої кількості школярів та студентів. Перспективним шляхом розвитку у цьому напрямку, є організація роботи гуртків на базі загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів із залученням до неї спеціалістів-педагогів та викладачів цих навчальних закладів. Не менш перспективним у є і відкриття філій позашкільних навчальних закладів еколого-географічного – туристсько-краєзнавчого напрямку з відповідним матеріально-технічним та кадровим забезпеченням фахових викладачів – географів.

Висновки. Отже, можна відмітити, що позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль у формування екологічних компетентностей, що необхідні людині впродовж всього життя. Екологічні знання набуваються через активну участь у дослідницьких еколого-краєзнавчих проєктах вивченні рідного краю та набутих власних знаннях на заняттях природничого напрямку. Важливу роль відіграють викладачі, керівники гуртків – географи, які найбільш дотичні до формування еколого-натуралістичних знань та екологічних компетентностей у гуртківців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітохіна К. В. Формування екологічної культури особистості як один із стратегічних напрямків розвитку сучасної системи освіти URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Ecologia/5_83097.doc.htm
2. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: https://urst.com.ua/act/pro_pozashkilnu_osvitu (дата звернення: 7.07.2023).
3. Король О.В. Формування екологічної культури учнів V–VI класів у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ»: автореф. дис. ... канд. пед. наук спец.:13.00.01. Київ, 1999. 20 с.
4. Мітрясова О.П., Озерянська А.В. Активні методи екологічного виховання молодших школярів за умов позашкільної освіти. Наукові праці. Екологія. Том 256 № 244 (2015). С. 114–117.
5. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 11.07.2023).
6. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2005. Вип. 8. Кн. 2. С. 16–19.
7. Пустовіт Г.П. Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретичний аспект. Рідна школа. № 5 (856). 2001. С. 13–16.
8. Рідей Н., Толочко С. Розвиток екологічної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти для сталого розвитку. Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 21. С. 144–148.
9. Фекета І.Ю., Славик Р.В., Лета В.В. Формування екологічної свідомості у студентів географічних спеціальностей: виклики та перспективи. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 48. Т. 2. С. 178–182.
10. Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці: Технодрук, 2020. 376 с.

11. Яворська В.В., Адобовська М.В., Чубрей О.С. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів географії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 31. С. 184–191.
12. Google Meet. URL: <https://meet.google.com/> (дата звернення: 11.07.2023).
13. Zoom. URL: <https://zoom.us> (дата звернення: 11.07.2023).
14. Google map. URL: <https://www.google.com.ua/map> (дата звернення: 11.07.2023).

REFERENCES

1. Vitokhina K. V. (2011). Formuvannia ekolohichnoi kultury osobystosti yak odyz iz stratehichnykh napriamkiv rozvytku suchasnoi systemy osvity [Formation of ecological culture of personality as one of the strategic directions of development of the modern education system]. URL: http://www.rusnauka.com /10_NPE_2011/Ecologia/ 5_83097. doc.htm [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy “Pro pozashkilnu osvitu” (2020). [Law of Ukraine “On Extracurricular Education”]. URL: https://urst.com.ua/act/pro_pozashkilnu_osvitu (data zvernennia: 7.07.2023) [in Ukrainian]
3. Korol O.V. (1999). Formuvannia ekolohichnoi kultury uchniv V–VI klasiv u protsesi vyvchennia intehrativnoho kursu “Navkolyshnii svit” [Formation of ecological culture of students of grades V–VI in the process of studying the integrative course “Environmental world”]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk spets.: 13.00.01. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian]
4. Mitriasova O.P., Ozerianska A.V. (2015). Aktyvni metody ekolohichnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv za umov pozashkilnoi osvity [Active methods of environmental education of younger schoolchildren under the conditions of extracurricular education]. Naukovi pratsi. Ekolohiia. Tom 256 № 244. S. 114–117. [in Ukrainian]
5. Nova ukrainska shkola (2017). [New Ukrainian School] URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].
6. Prutsakova O.L. (2005) Sutnist ta vydy ekolohichnoi kompetentnosti osobystosti. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. [The essence and types of environmental competence of the individual. Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]. Kyiv. Vyp. 8. Kn. 2. S. 16–19. [in Ukrainian]
7. Pustovit H.P. (2001). Ekolohichna osvita uchniv u pozashkilnomu zakladi: teoretychnyi aspekt. [Environmental education of students in an extracurricular institution: theoretical aspect]. Ridna shkola. № 5 (856). S. 13–16. [in Ukrainian]
8. Ridei N., Tolochko S. (2018). Rozvytok ekolohichnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pislidyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku [Development of environmental competence of teachers in the system of postgraduate education for sustainable development]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 21. S. 144–148. [in Ukrainian]
9. Feketa I.Iu., Slavik R.V., Leta V.V. (2022). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti u studentiv heohrafichnykh spetsialnostei: vyklyky ta perspektyvy. [Formation of environmental consciousness among students of geographic specialties: challenges and prospects. Innovative pedagogy] Innovatsiina pedahohika. Vyp. 48. T. 2. S. 178–182. [in Ukrainian]
10. Chubrei O.S. (2020). Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv heohrafii do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [The system of training future geography teachers for professional activity based on the competence approach]. monohrafiia. Chernivtsi: Tekhnodruk, 376 s. [in Ukrainian]
11. Iavorska V.V., Adobovska M.V., Chubrei O.S. (2019). Strukturno-funktsionalna model pidhotovky maibutnikh uchyteliv heohrafii [Structural and functional model of training future geography teachers]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 17. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, Vyp. 31. S. 184–191. [in Ukrainian]
12. Google Meet [Google Meet]. URL: <https://meet.google.com/>
13. Zoom [Zoom]. URL: <https://zoom.us>
14. Google map [Google map]. URL: <https://www.google.com.ua/map>

УДК 303.446.2-047.22:378:37.011.3-051:8 (045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-48>

Жуйченко ЧЖАО,
orcid.org/0009-0004-2555-6379
аспірантка кафедри педагогіки
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) 411491203@qq.com

Тетяна ОСИПОВА,
orcid.org/0000-0002-6468-6545
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) osipovatanya2009@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Стаття присвячена визначенню методологічних підходів до формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Установлено, що методологічні засади в педагогічних дослідженнях визначають сукупність ідей, що формують загальну наукову світоглядну позицію вченого і лежать в основі стратегії дослідницької діяльності, а також сприяють добору способів і прийомів, які забезпечують реалізацію обраної стратегії в дослідницькій діяльності. У формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін виокремлено полікультурний, комунікативний, компетентнісний, діалогічний та інтегративний підходи, які, на нашу думку, найбільше впливають на формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів. Зазначено, що полікультурний підхід забезпечує можливість розглядати освіту в контексті розвитку культури, дозволяючи виявити й прослідкувати особливості її розвитку в різних етносах, спрямований на формування полікультурності особистості майбутнього вчителя. Комунікативний підхід дозволяє вивчати умови, визначати критерії і якість рівня спілкування, сформувати механізми отримання і передання навчальної інформації в ході взаємодії за різних внутрішніх і зовнішніх умов спілкування. Основу комунікативного підходу у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів складають міжкультурне спілкування між культурна взаємодія. Компетентнісний підхід сприяє поглибленню знань студентів щодо розмаїття культур світу, забезпечує набуття вмінь співпраці з партнерами по взаємодії, незважаючи на національні, релігійні відмінності, поважати їхню думку, дотримуватися традицій. Діалогічний підхід забезпечує створення у студентів образу цілісної картини світу завдяки їхньому входженню в процес осмислення різних поглядів на явища світової культури, сприяє набуттю вмінь забезпечувати діалог культур в освітньому процесі. Інтегративний підхід забезпечує інтеграцію змісту освіти, тобто доцільне об'єднання його елементів у цілісність, спрямований на обґрунтоване поєднання елементів знань з різних предметів.

Ключові слова: майбутні вчителі гуманітарних дисциплін, міжкультурна компетентність, полікультурний підхід, комунікативний підхід, компетентнісний підхід, діалогічний підхід, інтегративний підхід.

Ruichen ZHAO,
orcid.org/0009-0004-2555-6379
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odessa, Ukraine) 411491203@qq.com

Tatiana OSYPOVA,
orcid.org/0000-0002-6468-6545
Doctor of Pedagogy,
Professor at the Department of Pedagogy
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odessa, Ukraine) osipovatanya2009@gmail.com

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF HUMANITIES

The article is devoted to the definition of methodological approaches to the formation of intercultural competence of future teachers of humanitarian disciplines. It has been established that the methodological principles in pedagogical research determine a set of ideas that form the general scientific worldview position of the scientist and are the basis of the strategy of research activity, as well as contribute to the selection of methods and techniques that ensure the implementation of the chosen strategy in research activity. In the formation of intercultural competence of future teachers of humanitarian disciplines, multicultural, communicative, competence, dialogic and integrative approaches are singled out, which, in our opinion, have the greatest impact on the formation of intercultural competence of future teachers. It is noted that the multicultural approach provides an opportunity to consider education in the context of cultural development, allowing to identify and follow the peculiarities of its development in different ethnic groups, aimed at forming the multicultural personality of the future teacher. The communicative approach allows you to study the conditions, determine the criteria and quality of the level of communication, form the mechanisms of obtaining and transmitting educational information during interaction under various internal and external conditions of communication. The basis of the communicative approach in the formation of intercultural competence of future teachers is intercultural communication and intercultural interaction. A competent approach contributes to the deepening of students' knowledge about the diversity of world cultures, ensures the acquisition of the skills of cooperation with partners in interaction, despite national and religious differences, respect their opinion, adhere to traditions. The dialogical approach provides students with the creation of an image of a complete picture of the world thanks to their participation in the process of understanding different views on the phenomena of world culture, promotes the acquisition of skills to ensure a dialogue of cultures in the educational process. The integrative approach ensures the integration of the content of education, that is, the expedient combination of its elements into a whole, aimed at a reasonable combination of elements of knowledge from different subjects.

Key words: future teachers of humanitarian disciplines, intercultural competence, multicultural approach, communicative approach, competence approach, dialogic approach, integrative approach.

Постановка проблеми. Будь-яке дослідження певного педагогічного явища або конструкту потребує методологічного підґрунтя, тобто використання методологічних підходів, що дають можливість визначити способи здобуття наукових знань з метою досягнення поставленої дослідницької мети, сприяють систематизації наукового знання щодо досліджуваного педагогічного явища, забезпечують реалізацію обраної стратегії в практичній діяльності, яка визначає напрями наукового пошуку відповідно до предмета дослідження. У зв'язку з приєднанням України до європейського і світового освітнього простору, оновлюються освітні стандарти, вводяться нові стратегії розвитку та вдосконалення професії вчителя. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є розвиток особистісних якостей та формування актуальних особистісних рис у здобувача вищої освіти (Кремень, 2015: 8), зокрема вчителів гуманітарних дисциплін, однією з важливих якостей яких є міжкультурна компетентність.

Аналіз досліджень. Слід зазначити, що загальні засади педагогічної методології є предметом досліджень багатьох науковців (В. Берека, А. Бойко, І. Богданова, Л. Вовк, О. Галіцян, Н. Герасімова, І. Зязюн, Н. Кічук, З. Курлянд, Т. Осипова, Л. Романишина та ін.); методологічні аспекти науки розглядали В. Андрущенко, С. Гончаренко, М. Радишевська, І. Підласий, М. Розов, та ін.; теоретичні основи підготовки педагога висвітлено в наукових студіях В. Андру-

щенко, О. Баглай, І. Бєха, О. Дубасєнюк, В. Заслужєнюка І. Зязюна, Л. Зданєвич, І. Княжевої, Т. Койчевої, Г. Неустроєва. Н. Нічкало, О. Семенов, та ін. Науковцями наголошується на тому, що методологічні засади в педагогічних дослідженнях визначають сукупність ідей, що формують загальну наукову світоглядну позицію вченого і лежать в основі стратегії дослідницької діяльності, а також сприяють добору способів і прийомів, які забезпечують реалізацію обраної стратегії в дослідницькій діяльності (Осипова, 2015: 93). Незважаючи на значну кількість наукових розвідок щодо визначення сутності методологічних підходів до дослідження різноманітних педагогічних явищ, методологічні підходи до формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у науковій літературі висвітлені недостатньо. Отже, виникає потреба розглянути проблему використання методологічних підходів до формування зазначеного конструкту.

Мета статті полягає у визначенні сутності і ролі методологічних підходів у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. У загальноприйнятому розумінні, зазначає Т. Осипова, слово «підхід» розглядають як певний вихідний принцип, вихідну позицію, основне положення чи переконання, а з іншого – як напрям вивчення предмета дослідження (Осипова Т.Ю., 2015: 93).

У педагогічних дослідженнях зазвичай вживається поняття «методологічний підхід».

За визначенням дослідників (Н. Доценко, Л. Мільто, Т. Койчева, І. Княжева, Т. Осипова та ін.) методологічні підходи є «сукупністю вихідних настанов наукового пошуку, які мають певні функції, а саме: визначають способи здобуття наукових знань, шлях, що сприяє досягненню поставленої науково-дослідної мети; створюють логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання; забезпечують різнобічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагають уведенню нової інформації до фонду теорії науки» (Княжева І.А., 2014: 46).

На підставі аналізу наукового фонду щодо професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін було виокремлено полікультурний, комунікативний, компетентнісний, діалогічний та інтегративний підходи, які, на нашу думку, найбільше впливають на формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів. Розглянемо сутність і роль визначених методологічних підходів детальніше.

Полікультурний підхід забезпечує можливість розглядати освіту в контексті розвитку культури, дозволяє виявити й прослідкувати особливості її розвитку в різних етносах. Зважаючи на це, полікультурний підхід Б. Годом визначається як «конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти крізь призму поняття культури, тобто розуміння її як культурного процесу, котрий відбувається у культуровідповідному середовищі. При цьому, наголошує дослідник, в основі полікультурного підходу лежить принцип полікультурності, що сприяє реалізації гуманізації та гуманітаризації у змісті середньої і вищої освіти» (Год Борис, 2016: 52).

Використання полікультурного підходу в освітньому процесі, продовжує сприяє «формуванню в молоді уявлень про різноманітність культур у світі, позитивного ставлення до національно-культурних та етноконфесійних традицій народів, полікультурної особистості на засадах співробітництва різних етнічних полі- та монокультурних груп; у розвитку в студентів національної самосвідомості, високого рівня духовності, моральності, навичок міжкультурної взаємодії; забезпечує створення умов для збереження національної мови і культури малих народів, для накопичення досвіду полікультурної педагогічної освіти» (Якса Н.В., 2010: 183).

Інакше кажучи, полікультурний підхід спрямований на формування полікультурності особис-

тості. Полікультурність, за визначенням науковців (О. Галіцан, Т. Койчева, Т. Осипова), є «інтегрованою якістю особистості, яка володіє полікультурними знаннями, усвідомлює розмаїтість культур у світі, толерантно ставиться до представників інших культур, традицій, віросповідання, а також володіє практичними навичками побудови міжкультурної взаємодії з ними» (Галіцан О.А., Койчева Т.І., Осипова Т.Ю., 2022: 88).

Отже, на підставі вищезазначеного, доходимо висновку, що використання полікультурного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів гуманітарних дисциплін передбачає спрямованість освітнього процесу на формування загальнолюдських і національних цінностей у студентів, сприяє розвитку вмінь конструктивної взаємодії з представниками різних культур, незважаючи на культурні, етнічні, релігійні відмінності, базуючись на визнанні людини як найвищої цінності, повазі її думок, світогляду, ставлення до світу.

Комунікативний підхід. Комунікативний підхід за твердженням науковців (Ю. Запорожцева, Ю. Пассов, В. Редько та ін.) дозволяє вивчати умови, визначати критерії і якість рівня спілкування, сформулювати механізми отримання і передавання навчальної інформації в ході взаємодії за різних внутрішніх і зовнішніх умов спілкування.

Розглядаючи комунікацію як взаємодію двох або більше систем, М. Прищак зазначає, що комунікація – «це процес та стан взаємодії людини з внутрішнім та зовнішнім світом, на основі якої «Я» усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну самість через знаходження та визначення себе в «Іншому» (Прищак М.Д., 2010: 29).

На наше переконання, основу комунікативного підходу у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін складають міжкультурне спілкування міжкультурна взаємодія.

Міжкультурне спілкування – це процес обміну символами, під час якого представники двох (або більше) культурних спільнот обговорюють значення спільних понять в інтерактивний спосіб. Під час такої взаємодії, продовжує авторка, відбувається міжкультурний обмін інформацією за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів спілкування (Пілішек С.О., 2016: 164).

Зазначимо, що міжкультурне спілкування трактується науковцями по-різному: як спілкування людей із різними релігійними віруваннями, освітою, ціннісними орієнтаціями, манерою поведінки (А. Середа); процес обміну інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв

різних культур і релігійних уподобань (Ю. Орел-Залік). Інші науковці (Є. Подольська, В. Лихвар, Д. Погорілий) стверджують, що міжкультурне спілкування є процесом, за якого відбувається сприйняття, розуміння і прийняття інших (чужих) етнічних стереотипів поведінки, народів, звичаїв, інтересів, культурних цінностей тощо.

З огляду на те, що професійна діяльність учителя у своїй основі ґрунтується на спілкуванні, у тому числі і з учнями та їхніми батьками, які належать до різних культур, полікультурний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів сприятиме формуванню вмінь і навичок міжкультурного спілкування, що є складовою міжкультурної компетентності. Розглянемо сутність поняття «міжкультурна взаємодія»

Поняття «взаємодія» в довідниковій літературі тлумачиться як: філософська категорія, що відображає процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну зумовленість і взаємозв'язок; взаємний зв'язок між предметами в дії, а також як погоджена дія між ким-небудь. При цьому наголошується, що при взаємодії кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає впливу з боку кожного з цих об'єктів, що, зумовлює зміну його стану (Левицька А.І., 2022: 37).

Міжкультурну комунікативну взаємодію, зазначає О.Баглай, можна розглядати як цілеспрямований зв'язок між представниками різних культур, завдяки якому відбувається обмін інформацією, культурними та духовними цінностями з урахуванням унікальності кожної з культур (Баглай О.І., 2018: 29).

Міжкультурну взаємодію В. Аксьонова розглядає крізь призму взаємодії культур і зазначає, що це особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, які формуються принаймні між двома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, які з'являються у ході цих відносин (Акс'опова В.І., 2012: 222–223). Іншим важливим підходом у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін уважаємо компетентнісний підхід.

Компетентнісний підхід сприяє поглибленню знань студентів щодо розмаїття культур світу, забезпечує набуття вмінь співпраці з партнерами по взаємодії, незважаючи на національні, релігійні відмінності, поважати їхню думку, дотримуватися традицій. У наукових джерелах акцентовано, що компетентнісний підхід «потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно для «всіх» учнів, на суб'єктивні

надбання одного учня, що їх можна виміряти» (Овчарук О.В., 2004: 66). Застосування компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів дозволить підготувати вчителя, який володітиме системою вмінь і навичок міжособистісного, у тому числі і міжкультурного спілкування, буде обізнаний зі змістом, формами та засобами педагогічної діяльності і здатного до саморозвитку власних професійних умінь.

Діалогічний підхід забезпечує створення у студентів образу цілісної картини світу створюється завдяки входженню особистості в процес осмислення різних поглядів на явища світової культури. Діалогічний підхід – один із провідних у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи, оскільки саме він забезпечує готовність майбутнього педагога до гуманістичної взаємодії з учнями, сприяє формуванню гуманістичного та демократичного стилю його взаємин з педагогами, батьками та учнями (Антонюк Надія, 2014: 101). В педагогічній літературі діалогічний підхід трактується як складний, полірівневий процес (Л. Долинська), як реалізація діалогічного спілкування (Н. Антонюк), як соціокультурна концепція спілкування і творчості (М. Бахтін), як ситуація спільної продуктивної діяльності (В. Ляудіс), як комунікативний процес, у ході якого відбувається не лише обмін інформацією, а й становлення професійної свідомості, смислових позицій, ціннісних орієнтацій та формування професійної компетентності майбутнього фахівця (М. Тесленко) та інші. Діалогічний підхід. доводять висновку С. Вагерич Г. Товканець забезпечує готовність майбутнього педагога до гуманістичної взаємодії зі школярами, сприяє формуванню гуманістичного та демократичного стилю його взаємин з педагогами, батьками та учнями, сприяє формуванню в майбутніх учителів навичок діалогічного спілкування, основою якого є вміння слухати й чути, визначати в розмові з іншими важливу думку, підтримувати її, емоційно реагувати, тобто взаємодіяти та взаємовпливати один на одного (Товканець Г.В., Вагерич С., 2019: 115).

В аспекті започаткованого дослідження, цілком погоджуючись із вищенаведеним, зазначимо, що діалогічний підхід у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін забезпечує дотримання студентами у майбутній професійній діяльності принципу діалогу культур, який є сукупністю безпосередніх відношень та зв'язків, які формуються між різними культурами, а також результатів, взаємовпливів культур та культурних запозичень. В широкому значенні, наголошує О. Філіпченко,

діалог культур передбачає також сукупність опосередкованих впливів, оскільки в сучасному світі неможливо уявити взаємодію лише двох культур різних народів, характер якої б визначався спрямованістю культурних політик акторів міжнародних відносин і не враховував би роль загальних тенденцій соціокультурних процесів в регіоні та світі, діяльність міжнародних урядових і неурядових організацій в сфері культури (Філіпченко О.В., 2010).

Інтегративний підхід. Досліджуючи сутність інтегративного підходу в шкільній освіті. Т. Засекіна зазначає, що погляди дослідників зазначеного підходу відрізняються. Одні дослідники розглядають його з позиції інтеграції змісту освіти й вбачають його реалізацію у розробленні інтегрованих курсів, інтегрованих форм навчання (інтегрованих уроків). Інші розглядають інтегративний підхід залежно від рівня освітніх процесів: інтеграція в світовий освітній простір, інтеграція освіти і науки, побудова цілісних систем освіти (різних рівнів), міжгалузєва й міждисциплінарна інтеграція, інтеграція знань і вмінь, інтеграція на рівні уроку, на рівні інтегрованого завдання тощо. Інтегративний підхід в освіті – це підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто до доцільного об'єднання його елементів у цілісність; тип конструювання змісту навчання, що підпорядкований розв'язанню системи внутрішньо- і міждисциплінарних проблем (Н. Булгакова); методологічний

підхід до всього навчального процесу, в основі якого інтеграція змісту та методів навчання (Ю. Ткач, як підхід, що передбачає інтеграцію як зовнішню, так і внутрішню, як змістову, так і процесуальну (Д. Корчевський). як сукупність методологічних способів здійснення інтеграції в процесі навчання (Засекіна Тетяна, 2020: 63).

На нашу думку, сформувати міжкультурну компетентність засобами лише однієї дисципліни або науки неможливо, тому вважаємо, що необхідно у формуванні зазначеного конструкту необхідно використовувати знання з інших навчальних дисциплін, які спрямовані на вивчення особистості та її взаємин із довколишнім світом, її поведінки в полікультурному світі. Уважаємо, що саме інтеграція знань із таких людинознавчих дисциплін сприятиме формуванню міжкультурної компетентності майбутніх учителів під час професійної підготовки в педагогічних закладах вищої освіти.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що виокремлені методологічні підходи відіграють важливу роль у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Перспективою подальших досліджень вважаємо визначення й наукове обґрунтування педагогічних умов формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін під час професійної підготовки в закладах вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова В.І. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах сучасного глобалізованого суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 50. С. 220–230.
2. Антонюк Надія. Діалогічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 8. С. 98–102.
3. Баглай О. І. Культурологічний підхід до професійної підготовки майбутнього фахівця туристичного профілю. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2(93). С. 28–32.
4. Галіцан О. А., Койчева Т. І., Осипова Т. Ю. Полікультурна освіта у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Інноваційна педагогіка*, 2022. Вип. 43. Т. 1. С. 87–91.
5. Год Борис. Полікультурний підхід у сучасній мистецькій освіті: методологічний аспект. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 11. С. 49–62.
6. Засекіна Тетяна. Інтегративний підхід у шкільній природничій освіті. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 61–68.
7. Княжева І.А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури: монографія. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2014. 328 с.
8. Кремень В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 8–15.
9. Левицька А.І. Формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності: дис. ... докт філософії: 015. Одеса, 2022. 255 с.
10. Овчарук О. В.. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
11. Осипова Т.Ю. Теорія і методика підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва: монографія. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. 414 с.
12. Пілішеч С. О. Міжкультурне спілкування як складова професійного спілкування іноземною мовою у міжкультурному середовищі *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 141. С. 163–166.

13. Прищак М. Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вінниця, 2010. Вип. 1. С. 25–29.
14. Товканець Г. В., Вагерич С. Н Діалогічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи як педагогічна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»* Мукачево: МДУ, 2019. Вип. 1(9). С. 113–116.
15. Філіпченко О.В. Курс лекцій з культурології. URL: <https://studfile.net/preview/7117303/>
16. Якса Н.В. Впровадження педагогічної технології у процес професійної підготовки студентів полікультурного спрямування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2010. № 23. С. 181–186.

REFERENCES

1. Aksonova V.I. Determinanty optymizatsii mizhkulturnoi komunikatsii v umovakh suchasnoho hlobalizovanoho suspilstva. [The determinants of optimization of intercultural communication in the conditions of the modern global society]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*. 2012. № 50. S. 220–230 [in Ukrainian].
2. Antoniuk Nadiia. Dialohichni pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly. [Dialogic approach is in professional preparation of future teacher of initial school]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2014. № 8. S. 98–102[in Ukrainian].
3. Bahlai O. I. Kulturolohichni pidkhid do profesiinoї pidhotovky maibutnoho fakhivtsia turystychnoho profilu. [Culturological approach to a future tourism specialist professional training]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Pedagogichni nauky*. 2018. Vyp. 2 (93). S. 28–32 [in Ukrainian].
4. Halitsan O. A., Koicheva T. I., Osypova T. Yu. Polikulturna osvita u protsesi profesiinoї pidhotovky maibutnikh uchyteliv. [Multicultural education in the professional training of future teachers]. *Innovatsiina pedahohika*, 2022. Vyp. 43. T. 1. S. 87–91 [in Ukrainian].
5. Hod Borys. Polikulturnyi pidkhid u suchasni mystetskii osviti: metodolohichni aspekt.[Multicultural approach in the contemporary arts education: methodological aspect]. *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menezhment. Serii: Pedagogichni nauky*. 2016. Vyp. 11. S. 49–62 [in Ukrainian].
6. Zasiakina Tetiana. Intehratyvnyi pidkhid u shkilnii pryrodnychii osviti.[Integrative approach in school natural science education]. *Ukrainskyi pedahohichni zhurnal*. 2020. № 4. S. 61–68[in Ukrainian].
7. Kniazheva I.A. Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku metodychnoi kultury maibutnikh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin v umovakh mahistratury. [Theoretical and methodological foundations of the development of methodological culture of future teachers of pedagogical disciplines in the conditions of a master’s degree]: monohrafiia. Odesa: FOP Bondarenko M.O., 2014. 328 s. [in Ukrainian].
8. Kremen V. H. Problemy yakosti ukrainskoi osvity v konteksti suchasnykh tsyvilizatsiinykh zmin.[Problems of the quality of Ukrainian education in the context of modern civilizational changes] *Ukrainskyi pedahohichni zhurnal*. 2015. № 1. S. 8–15 [in Ukrainian].
9. Levytska A.I. Formuvannya hotovnosti maibutnikh likariv do mizhkulturnoi vzaємodii u profesiinii diialnosti. [Formation of readiness of future doctors for intercultural interaction in professional activities.]: dys.... dokt filosofii: 015. Odesa, 2022. 255 s [in Ukrainian].
10. Ovcharuk O. V. Kompetentisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy. [Specificities of competency approach implementation: ukrainian and european experience]. *Biblioteka z osvितnoi polityky / pid zah. red. Kyiv: K.I.S.*, 2004. 112 s. [in Ukrainian].
11. Osypova T.Iu. Teoriia i metodyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoho nastavnytstva. [Theory and methodology of training future teachers for pedagogical mentoring]: monohrafiia. Odesa: Vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych, 2015. 414 s. [in Ukrainian].
12. Pilishek S. O. Mizhkulturne spilkuвання yak skladova profesiinoho spilkuвання inozemnoiu movoiu u mizhkulturnomu seredovyschi.[Intercultural communication as an element of intercultural workplace communication] *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedagogichni nauky*. 2016. Vyp. 141. S. 163–166 [in Ukrainian].
13. Pry`shhak M. D. Pryshchak M. D. Dyskurs poniattia “komunikatsiia” v konteksti formuvannya suchasnoi paradyhmy osvity.[Discourse of the notion “communication” in the contest of formation of modern paradigm of education]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. Vinnytsia, 2010. Vyp. 1. S. 25–29. [in Ukrainian].
14. Tovkanets H. V., Vaherych S. N Dialohichni pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly yak pedahohichna problema. [Dialogic approach in professional training of future primary school teacher as a pedagogical problem] *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Serii “Pedahohika ta psykholohiia”* Muкачеvo: MDU, 2019. Vyp. 1(9). S. 113–116 [in Ukrainian].
15. Filipchenko O.V. Kurs lektsii z kulturolohii. [A course of lectures on cultural studies] URL: <https://studfile.net/preview/7117303/> [in Ukrainian].
16. Iaksa N.V. Vprovadzhennia pedahohichnoi tekhnolohii u protses profesiinoї pidhotovky studentiv polikulturnoho spriamuvannya.[Implementation of pedagogical technology in the process of professional training of multicultural students]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2010. № 23. S. 181–186 [in Ukrainian].

УДК 378.016:784(510)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-49>

Лю ЧЖЕНЬЯНЬ,
orcid.org/0009-0003-2747-2358
аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) a.sokolova.a2017@gmail.com

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В КНР

Здавна китайський народ вирізнявся зацікавленістю до хорового співу (запровадження християнства, спів гімнів, музичні заняття у шкільних будинках, хоровий спів у громадських заходах, рух за реформу освіти Сюе Тан Инь Юе, включення музики, як заняття в навчальні плани шкіл), що поступово викликало необхідність підготовки фахівців у цій галузі.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття відзначились у Китаї значним інтересом різних верств населення до хорового співу, значним покликанням до участі у колективному хоровому музикуванні, організацією хорових колективів та включенням Хорового диригування, Диригування як навчальної дисципліни в учбові плани навчальних закладів.

Проаналізовано досвід викладання дисциплін з хорового диригування у коледжах та університетах КНР. Визначено вимоги до професійної підготовки здобувачів коледжів та університетів в галузі хорового диригування в умовах нової державної політики Китаю. Виокремлено проблеми, з якими стикається викладання диригентсько-хорових дисциплін за спеціальностями музичного спрямування.

Висвітлено погляди китайських науковців, педагогів-музикантів, щодо пошуку шляхів підвищення рівня диригентсько-хорової підготовки здобувачів коледжів та університетів, формування фахових компетентностей необхідних для організації й результативної роботи в хорових колективах різного рівня. Визначено, що головними напрямками диверсифікації викладання Хорового диригування в навчальних закладах КНР китайські науковці вважають розробку навчальних програм зі цільним поєднанням технологій, теорії і практики, диригентської майстерності та практичних основ роботи з хором, спрямування навчальних програм на особистісно-орієнтований розвиток здобувачів, підвищення рівня підготовки викладачів, створення підручників, посібників, методичних рекомендацій на наукових засадах, введення індивідуальної форми навчання.

Ключові слова: диригентсько-хорова підготовка, хорове диригування, навчальна програма, диверсифікація, майбутній вчитель музики.

Liu ZHENYAN,
orcid.org/0009-0003-2747-2358
Graduate student at the Department of Education and Innovative Pedagogy
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) a.sokolova.a2017@gmail.com

SOME PROBLEMS OF CONDUCTING AND CHORAL TRAINING FUTURE MUSIC TEACHERS IN CHINA

Since ancient times, the Chinese people have been interested in choral singing (introducing Christianity, singing hymns, music classes in school houses, choral singing in social events, the Xue Tang Ying Yue educational reform movement, incorporating music as an activity in the school curriculum), which gradually caused the need for training specialists in this field.

The end of the 20th – the beginning of the 21st century was marked in China by a significant interest of different segments of the population in choral singing, a significant call to participate in collective choral music making, the organization of choirs and the inclusion of choral conducting, conducting as an academic discipline in the curricula of educational institutions.

The experience of teaching choral conducting disciplines in colleges and universities of the People's Republic of China is analyzed. The requirements for the professional training of college and university applicants in the field of choral conducting in the conditions of China's new state policy have been determined. The problems faced by the teaching of conducting and choral disciplines in musical specialties are highlighted.

The views of Chinese scientists, pedagogues-musicians, regarding the search for ways to increase the level of conducting and choral training of college and university students, the formation of professional competences necessary for the organization and effective work in choral groups of various levels are highlighted. It has been determined that Chinese

scientists consider the development of training programs with a close combination of technology, theory and practice, conducting skill and practical foundations of working with the choir, directing training programs to the personally-oriented development of students, raising the level of teacher training, creating textbooks, manuals, methodological recommendations on scientific bases, and introducing an individual form of education as the main directions for diversifying the teaching of choral conducting in educational institutions of the PRC.

Key words: *conductor-choir training, choral conducting, curriculum, diversification, future music teacher.*

Постановка проблеми. Студіювання розвідок китайських науковців свідчить про значну увагу, яка надається музичній освіті в країні. Треба відзначити, що система шкільної освіти Китаю набула спрямованості на масове музичне виховання підростаючого покоління ще з середини ХХ ст. У програмах навчання музиці та співу учнів початкової та середньої школи цього часу було визначено мету й зміст музичного навчання, сформульовано вимоги до музичних знань і вмінь учнів, репертуару, професійних якостей та умінь педагогів для роботи в урочний та позаурочний час.

Як зазначає Фань Чженьсюань, саме в цей період почалося поширення хорового виконавства «як масового соціокультурного явища», що спричинило необхідність фахової підготовки вчителів музики, керівників хорових колективів (Чженьсюань Фань, 2022).

Аналіз останніх досліджень. Питання підготовки майбутніх учителів музики до професійної діяльності представлено у працях китайських науковців Джоу Юнь, Лю Цзін, Лю Чан, Тань Сяо, Цзін Лу, Цін Шен, Чжан Лу, Чженьсюань Фан, Чжоу Юнь та ін. Детального дослідження різні фахові спеціалізації в підготовці вчителів-музикантів набули в дисертаціях: Ван Юе, Лінь Хуацінь, Цзюй Ціхунь, Чжао Сяошень, Чень Чжень, Чі Лін та ін. (фортепіано), Ген Цзінген, Лі Ліцюань, Цзяньшу Ван, Чжан Яньфен(вокал), Ся Гаоян (теорія музики).

Значний інтерес з огляду на тему даної роботи представляють дисертаційні дослідження, в яких розкриваються: структурні компоненти, головні принципи та педагогічні умови вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музики в КНР, методика вокально-хорової підготовленості здобувачів до роботи з учнями шкіл – Лінь Є; суть, структура комунікативної культури та методика її формування у майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі диригентсько-хорового навчання – Ван Яцзюнь; зміст і мета блоку «Хор і диригування» – Чженьсюань Фань.

Виклад основного матеріалу. З початку третього тисячоліття в КНР зацікавленість хоровим мистецтвом значно збільшилась, підвищився інтерес до хорового співу серед усіх верств населення, починаючи із семи й до вісімдесяти років. Підтвердженням цього є організація та діяльність

як професійних, так і самодіяльних хорових колективів, хорів початкових і середніх шкіл, коледжів, громадських та урядових установ.

З огляду на це, відповідно до потреб сучасного суспільства країни, посилюється увага керівних органів Китаю до проблеми підготовки фахівців цього роду діяльності, ширяться ідеї щодо підготовки студентів та вдосконалюються професійні вимоги до хорових диригентів. Про це свідчить включення, починаючи з 1 березня 2021 року, в каталог спеціальностей бакалаврського рівня вищої освіти як самостійної спеціальності «Музична освіта», про що зазначається у «Повідомленні Міністерства освіти про оголошення результатів подачі заявок та затвердження спеціальностей бакалаврату у звичайних вищих навчальних закладах у 2020 році», яке було опубліковано на офіційному сайті Міністерства освіти Китаю.

Треба відзначити ще дуже важливий факт. Згідно зі статистичними даними опитування про працевлаштування, випускники навчальних закладів відзначають, що саме завдяки залученню до диригентсько-хорового мистецтва при здобутті освіти на спеціальності «Музична освіта», зріс їхній інтерес до хорової діяльності. В свою чергу це збільшило можливість отримання випускниками більш широкого спектру робочих місць, дозволило їм самореалізуватися у хоровій практиці й спрямувати свої професійні компетентності на підвищення художньо-творчої хорової культури, рівня виконавської діяльності зацікавлених у співі народних мас.

Враховуючи вищезазначене, на етапі затребуваності у китайському суспільстві на фахівців даної галузі, перед викладачами мистецьких закладів постає відповідальне завдання – підготовка фахівців, здатних на високому художньо-виконавському рівні впроваджувати хорову діяльність, генерувати духовні цінності на засадах кращих національних та світових хорових традицій.

Звернення до поняття «диригентсько-хорова підготовка» передбачає вивчення поглядів науковців на його сутність. До розгляду окремих аспектів диригентсько-хорової підготовки вчителя музичного мистецтва звертались такі українські та китайські науковці: Т. Белінська, Л. Маніта, Л. Шумська (техніка диригування); Лінь Хай (мотиваційна спрямованість як фактор активізації

диригентсько-хорового навчання); А. Растрігіна (контекстуальне поле педагогіки свободи); С. Світайло (інтерпретація хорових творів); І. Цуряк (особистісно-орієнтовані технології навчання); Л. Ярошевська (Одеська хорова школа) та ін. Л. Ярошевська тлумачить суть диригентсько-хорової підготовки вчителя музичного мистецтва з огляду на професійне особистісне утворення вчителя музики, яке вирізняється «емоційно-почуттєвим ставленням... до розуміння своїх вихованців та реалізується у процесі творчої взаємодії з хоровим колективом» (Ярошевська, 2017: 150). Дослухаючись до авторитетної думки Чжан Лу, який розглядає диригентсько-хорову підготовку як систему навчальних занять «з диригентсько-хорових дисциплін (практичних, теоретичних і методичних), концертно-виконавської та музично-педагогічної практик, що підпорядковані розвитку особистості майбутнього вчителя музики, формуванню в нього фахових компетентностей» (Чжан Лу, 2015: 148), вважаємо, що така підготовка безпосередньо включає формування здатності до постійного саморозвитку та самовдосконалення необхідних у подальшій творчо-ефективній музично-педагогічній та концертно-виконавській діяльності. Однією з умов досягнення позитивних результатів у роботі даної системи виступає налагодження чіткої організації навчального процесу.

Зауважимо, що навчання професійному мистецтву диригування хоровим колективом, як зазначає Юань Є, зародилося у другій половині ХХ ст. і було пов'язано з розвитком хорового мистецтва Китаю та розгортанням структури навчальних програм вищих музичних закладів. Сьогодні практично у всіх коледжах та університетах, які готують фахівців у галузі музичного мистецтва, хорове диригування є необхідною дисципліною для здобуття музичної освіти (Юань Є, 2019). Однак, як наголошують науковці (Цінь Шен, 2021; Юань Є, 2019; Пан Юлінг, 2022; Лю Ю, 2013), існують певні причини, що негативно впливають на набуття студентами високого професійного рівня. Зміст навчання хоровому диригуванню базується, головним чином, на опануванні студентами технічними основами хорового диригування та за загальною академічною системою охоплює лише один-два семестри. За таких умов, у процесі навчання здобувачі опановують незначну кількість хорових творів та накопичують незначний репертуарний «багаж» необхідний для подальшої діяльності, не набувають практичних навичок.

Крім того, як зазначає Пан Юлінг, до навчальних закладів вступають здобувачі різні за віком та

рівнем музичної підготовки з основних музичних предметів, що при проведенні занять з диригування у групах негативно впливає на навчання. Унаслідок, студенти не володіють знаннями щодо організації хорового колективу, навичками проведення репетиційної роботи, досягнення хорового звучання на рівні естетичних стандартів високоякісних хорів, не отримують достатнього диригентського досвіду (Пан Юлінг, 2022).

Досліджуючи сутність диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики в КНР, Чжан Лу одним з перших компонентів виокремив проєктувальний компонент, який складається з визначення загальної мети й завдань підготовки, мети й завдань певної дисципліни, які є основними в розробці навчальних програм з дисципліни. Розглянемо ідеї, що висувуються китайськими науковцями-практиками щодо розробки навчальних програм (Чжан Лу, 2015).

Характеризуючи сталі навчальні програми з дисциплін диригентсько-хорового спрямування, Пан Юлінг вказує на малу кількість годин, що відводиться на їх вивчення (Пан Юлінг, 2022). Проведений в ході роботи над статтею аналіз навчальних планів різних років початку ХХІ ст. за спеціальністю «Музикознавство», «Музика» деяких вищих навчальних закладів КНР засвідчив наступну кількість годин відведених на опанування диригентсько-хоровим мистецтвом: 108 год. «Хор і диригування» – сучасний навчальний план, 100 год. «Техніка диригування хором» – Лішуйський інститут, 126 год. «Диригування та репетиція» – Педагогічний університетом м. Чжезян, 96 год. «Мистецтво та хормейстерство» – Центральний музичний інститут. І на відміну від українських педагогічних закладів вищої освіти: 270 годин «Хорове диригування» – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 60 год. «Диригування» та 270 год. «Хормейстерська підготовка» – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 270 год. «Диригування та практика роботи з хором» – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, вона дійсно мала для набуття ґрунтовних фахових компетентностей. Пан Юлінг наголошує, що така недостатня кількість годин передбачає отримання студентами лише базових навичок диригування хором, не дозволяє викладачам уникати суто технічного викладання дисципліни та спрямовувати зусилля на всебічний розвиток індивідуальних здібностей майбутніх диригентів (Пан Юлінг, 2022).

Підвищення рівня професійної підготовки здобувачів до диригентсько-хорової діяльності

Пан Юлінг вбачає у ґрунтовному оновленні навчальних програм. Зміст підготовки здобувачів повинен не тільки відповідати сьогочасним запитам китайського суспільства, а й мати певні перспективи, вибудований багатогранний шлях реалізації навчання, конкретні цілі розвитку здібностей, впорядковані етапи навчання. Головним пріоритетом у їх розробці має стати поєднання технології, теорії і практики, надання переваги практичним цілям навчання, застосування теорії і технології навчання із спрямуванням на практику, формування й розвиток фахових компетентностей та збільшення кількості годин на вивчення дисципліни (Пан Юлінг, 2022).

Інші китайські науковці (Цін Шен, 2021; Чень Сюаньсю, 2022; Лю Ю, 2013), відзначаючи поширення навчання хоровому диригуванню у коледжах та університетах, наголошують на недостатньому забезпеченні процесу навчання диригентсько-хоровому мистецтву науково-педагогічними працівниками. Деякі з викладачів не мають відповідної диригентсько-хорової освіти, досвіду практичної діяльності в хорових колективах, не володіють методикою викладання диригентсько-хорових дисциплін. Так, Чень Сюаньсю зазначає, що заняття з Хорового диригування проводять викладачі інших спеціальностей (вокал, музичний інструмент) або безпосередньо після короткого періоду власного навчання хоровому диригуванню (Чень Сюаньсю, 2022). Відсутність професійно підготовлених викладачів у галузі спричиняє наступну причину недостатнього рівня диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва – в освітньому процесі цієї спеціальності переважають групові форми проведення занять. Вчені вважають, що фахова, і зокрема диригентсько-хорова, підготовка майбутнього вчителя музики набула б більш високого рівня із застосуванням індивідуальної форми навчання (як в Україні), що дозволило б зосередитись на розкритті здібностей та особистісному розвитку кожного здобувача, використовувати особистісно-орієнтовані технології навчання.

На рівень підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва до диригентсько-хорової роботи, на думку Лю Ю, впливає дотримання ідеологічної обробки теорії знань, відсутність розвитку суб'єктивної ініціативи студентів. Науковець зазначає, що у процесі занять з Диригування та проведення репетицій з хором завдання викладачів обмежуються досягненням власних цілей. В результаті опанування студентами більшості хорових творів та концептуального їх розуміння знаходиться на поверхневому рівні, на рівні пасив-

ного сприйняття знань протягом тривалого часу, а у подальшій самостійній діяльності випускники стикаються з великою кількістю проблем (Лю Ю, 2013). В цьому аспекті Чжо Юй, Бо-Ва Люн наголошують, що навчальна програма повинна бути спрямована на студента та запити суспільства «учбова програма, орієнтована на того, хто навчається» та «учбова програма, на орієнтована на суспільство» (Чжо Юй, Бо-Ва Люн, 2019: 193). Викладачі мають стати фасилітаторами, допомагаючи здобувачам пізнати себе, розкрити свої здібності, знайти шлях до власної реалізації, сформувати ціннісне ставлення до національних традицій та культури, створити навчальні лабораторії задля розвитку навичок співробітництва, комунікативності, подальшої творчої діяльності в соціумі (Чжо Юй, Бо-Ва Люн, 2019).

Серед причин, що заважають підняти рівень викладання диригентських дисциплін Лю Ю називає недостатнє забезпечення цього процесу навчально-методичною літературою, відсутність наукового підходу у її написанні та у розробці навчальних програм. Науковець наголошує, що на сьогодні в них знаходиться відображення описовий характер, висвітлення власного досвіду викладачів, їхні особисті когнітивні здібності та уподобання, які заважають студентам сформувати повну та систематизовану систему знань про хорове мистецтво (Лю Ю, 2013).

Висновки. Таким чином, проведений аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про зростання в КНР, починаючи з кінця ХХ ст., інтересу різних верств населення до хорового співу, бажання брати участь у колективній творчій співпраці з опанування хорового мистецтва, що викликало необхідність підготовки професійних кадрів для хорової діяльності, впровадження відповідних навчальних дисциплін та навчальних програм. Однак, природно, в даному процесі виникли певні проблеми, які вивчалися науковцями та педагогами-практиками. У результаті ґрунтовних досліджень китайськими вченими, педагогами-музикантами було запропоновано напрямами диверсифікації викладання Хорового диригування в навчальних закладах КНР, серед яких: розробка навчальних програм зі щільним поєднанням технологій, теорії і практики, диригентської майстерності та практичних основ роботи з хором; спрямування навчальних програм на особистісно-орієнтований розвиток здобувачів; підвищення рівня підготовки викладачів; створення підручників, посібників, методичних рекомендацій на наукових засадах; введення індивідуальної форми навчання хоровому диригуванню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белінська Т. В., Маніта Л. М. Методичні основи диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в класі хорового диригування. *Педагогічні науки*. 2020. Вип. 90. С. 73–78.
2. Растригіна А. М. Диригентсько-хорова підготовка майбутнього педагога-музиканта в контекстуальному полі педагогіки свободи: до постановки проблеми. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. Вип. 60. С. 299–306.
3. Світайло С. В. Диригентсько-хорова підготовка учителів музики в системі вищої професійної освіти. *Професійна мистецька освіта і художня культура Виклики XXI століття* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 668–673.
4. Цін Шен Зміст професійної підготовки майбутніх учителів музики в КНР та Україні. *Інноватика у вихованні*. 2021. Вип. 13, том 1. С. 262–269.
5. Цуряк І. О. Диригентсько-хорова підготовка студентів на основі особистісно орієнтованих технологій навчання – важливий принцип професійної майстерності сучасного вчителя початкових класів і музики. *Збірник наукових праць. Школа першого ступеня. Теорія і практика*. 2006. Вип. 17–18. С. 151–158.
6. Чжан Лу. Сутність, зміст і структура диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики до роботи у ЗНЗ. *Педагогічні науки*. 2015. Вип. 126. С. 147–155.
7. Чженьсюань Фань. Підготовка вчителів музики в умовах державної стратегії КНР «Один пояс, один шлях» : дис. ... д-ра філософії : 011.01. Харків, 2022. 220 с.
8. Шумська Л. Ю. Хорове диригування : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 105 с.
9. Юань Є. Витоки багатоголосного хорового співу в китайській музичній культурі. *Українська музика*. 2019. Число 2(32). С. 91–97.
10. Ярошевська Л. В. Методика диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики на основі традицій Одеської хорової школи : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 195 с.
11. 陈豪华. 高校合唱指挥教学方法的创新研究. *大众文艺*. 2022. 第14期. 202–204.
12. 潘宇凌. 新环境下的合唱指挥教学探索. *戏剧之家*. 2022. 第9期. 110–112.
13. 刘玉. 新时期我国高校合唱指挥教学改革策略研究. *大舞台*. 2013第10期. 203–204.
14. Zhuo Yu, Bo-Wah Leung Music teachers and their implementation of the new Music Curriculum Standards in China. *Journal of Music Education*, 2019. 37(2):025576141882 064. P. 178–197.

REFERENCES

1. Belinska T., Manita L. (2020) Metodichni osnovy dyryhentsko-khorovoi pidhotovky maibutnix uchyteliv muzychnoho mystetstva v klasi khorovoho dyryhuvannia [Methodical foundations of conducting and choral training of future teachers of musical art in the class of choral conducting] *Pedahohichni nauky*, 90. 73–78. [in Ukrainian].
2. Rastryhina A. (2021) Dyryhentsko-khorova pidhotovka maibutnoho pedahoha-muzykanta v kontekstualnomu poli pedahohiky svobody: do postanovky problemy [Conductor and choral training of the future teacher-musician in the contextual field of pedagogy of freedom: before setting the problem] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem*, 60. 299–306. [in Ukrainian].
3. Svitailo S. (2016) Dyryhentsko-khorova pidhotovka uchyteliv muzyky v systemi vyshchoi profesiinoi osvity [Conductor and choral training of music teachers in the system of higher professional education] *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura Vyklyky KhKhI stolittia. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 14–15 kvitnia 2016 roku. m. Kyiv*. 668–673. [in Ukrainian].
4. Tsin Shen (2021) Zmist profesiinoi pidhotovky maibutnix uchyteliv muzyky v KNR ta Ukraini [Content of professional training of future music teachers in the People’s Republic of China and Ukraine] *Innovatyka u vykhovanni*, 13(1). 262–269. [in Ukrainian].
5. Tsuria I. (2006) Dyryhentsko-khorova pidhotovka studentiv na osnovi osobystisno oriientovanykh tekhnolohii navchannia – vazhlyvyi pryntsyf profesiinoi maisternosti suchasnoho vchytelia pochatkovykh klasiv i muzyky [Conducting and choral training of students on the basis of personally oriented learning technologies is an important principle of professional skill of a modern elementary school and music teacher] *Zbirnyk naukovykh prats. Shkola pershoho stupenia. Teoriia i praktyka*, 17–18. 151–158. [in Ukrainian].
6. Chzhan Lu (2015) Sutnist, zmist i struktura dyryhentsko-khorovoi pidhotovky maibutnix uchyteliv muzyky do roboty u ZNZ [The essence, content and structure of conducting and choral training of future music teachers for work at the National Academy of Sciences] *Pedahohichni nauky*, 126. 147–155. [in Ukrainian].
7. Chzhenshuan Fan (2022) Pidhotovka vchyteliv muzyky v umovakh derzhavnoi stratehii KNR “Odyn poias, odyh shliakh” [Training of music teachers in the conditions of the state strategy of the People’s Republic of China “One Belt, One Road”]: dys. dokt. filosofii: 011Osvitni, pedahohichni nauky. Kharkiv. 220 s.
8. Shumska L. (2017) Khorove dyryhuvannia [Choir conducting]: navch. posib. 2-he vyd., dopovn. ta pererob. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia. 105 s. [in Ukrainian].
9. Yuan Ye (2019) Vytoky bahatoholosnoho khorovoho spivu v kytaisii muzychnii kulturi [The origins of polyphonic choral singing in Chinese musical culture] *Ukrainska muzyka. K.*, 2(32). 91–97. [in Ukrainian].
10. Yaroshevska L. (2017) Metodyka dyryhentsko-khorovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky na osnovi tradytsii Odeskoj khorovoi shkoly [Methodology of conducting and choral training of a future music teacher based on the

traditions of the Odessa Choir School]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 – teoriia ta metodyka muzychnoho navchannia. K. 195 s. [in Ukrainian].

11. 陈豪华 (2022) 高校合唱指挥教学方法的创新研究 [Innovative Research on the Teaching Method of Chorus Conducting in Colleges and Universities] 《大众文艺》,2022第14期202–204. [in Chinese].

12. 潘宇凌 (2022) 新环境下的合唱指挥教学探索 [Exploration of Choral Conducting Teaching under the New Environment] 《戏剧之家》2022第9期. 110–112. [in Chinese].

13. 刘玉 (2013) 新时期我国高校合唱指挥教学改革策略研究 [Research on the reform strategy of choral conducting teaching in colleges and universities in my country in the new era] 《舞台》2013第10期. 203-204. [in Chinese].

14. Zhuo Yu, Bo-Wah Leung Music teachers and their implementation of the new Music Curriculum Standards in China. Journal of Music Education. January 2019 International 37(2):025576141882 064. P. 178–197.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-50>**Віра ЧОРНОУС,***orcid.org/0000-0003-3756-1269**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін**Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»**Рівненської обласної ради**(Рівне, Україна) 0672528939@ukr.net*

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЗДІСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У публікації уточнено сутність поняття «комунікативна культура майбутнього вчителя іноземної мови», під якою розуміємо інтегративне утворення особистості, що охоплює сукупність знань про механізми комунікативної взаємодії, комунікативно-мовленнєві уміння, особистісні комунікативні якості, набутий практичний досвід комунікативної діяльності, та дозволяє створити продуктивний комунікативно-освітній простір, сприятливий психологічний клімат, взаємну активність в інформаційному обміні, відкритість і готовність до педагогічної міжособистісної партнерської взаємодії, основними засадами якої є толерантність, взаємоповага. Комунікативна культура є однією із важливих складових загальної культури людини. Зміст цього поняття інтегрує сутність понять комунікації та культури.

Аналіз психолого-педагогічної культури засвідчив, що поняття «комунікація» є синонімом понять «зв'язок», «з'єднання», «взаємодія», «спілкування», «обмін інформацією», «повідомлення». Отже, спілкування є сукупністю взаємодій людей, спільнот, у яких відбувається обмін інформацією, вміннями та навичками, досвідом і результатами життєдіяльності.

Окреслено напрями та шляхи формування комунікативної культури майбутніх педагогів, роль та місце комунікативних навичок у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

Доведено, що комунікативна культура є компонентом професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови; основними ознаками є комплекс комунікативних знань, умінь, властивостей особистості, способів і форм її взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування. Рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, система поглядів і дій, забезпечують задоволення потреби самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, взаємодію особистості у різних сферах життєдіяльності.

Визначено структурні компоненти комунікативної культури: когнітивно-операційний (знання, уміння, навички, професійні особистісні якості); мотиваційний (спрямованість особистості, потреби та інтереси, мотиви); діяльнісний (засоби виконання діяльності, її результати). Наповнення змістом визначених структурних компонентів залежить від конкретного виду діяльності особистості, специфіки, професії. Найбільш невизначеними, а отже варіативними є професійно важливі якості особистості. Визначення цих якостей зазвичай ґрунтується на традиційному кваліфікаційному підході до особистості майбутнього вчителя іноземної мови.

Ключові слова: *комунікативна культура, майбутній вчитель іноземної мови, професійна підготовка, культура спілкування.*

Vira CHORNOUS,*orcid.org/0000-0003-3756-1269**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines**Municipal Institution of Higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council**(Rivne, Ukraine) 0672528939@ukr.net*

COMMUNICATIVE CULTURE AS THE BASIS OF PERFORMANCE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER

The publication clarifies the essence of the concept of "communicative culture of the future foreign language teacher", by which we understand the integrative formation of the personality, which includes the totality of knowledge about the mechanisms of communicative interaction, communicative and speech skills, personal communicative qualities, acquired practical experience of communicative activity, and allows creating a productive, communicative and educational space, favorable, psychological climate, mutual activity in information exchange, openness and readiness for pedagogical interpersonal partnership interaction, the main principles of which are tolerance, mutual respect. The content of this concept integrates the essence of the concepts of communication and culture.

The analysis of psychological and pedagogical culture proved that the concept of “communication” is synonymous with the concepts of “connection”, “interaction”, “communication”, “exchange of information”, “massage”. Therefore, communication is a set of interactions between people, communities, in which information, skills, experiences and life results are exchanged.

The directions and ways of forming the communicative culture of future teachers, the role and place of communicative skills in the process of professional and pedagogical training of a future foreign language teacher are outlined.

It has been proven that communicative culture is a component of the professional culture of a future foreign language teacher; the main features are a complex of communicative knowledge, skills, personality properties, methods and forms of its interaction, which contribute to mutual understanding, effective solving of communication tasks. The level of personality development, its readiness for communicative activity, the system of views and actions, ensure the satisfaction of self-realization needs and the way of achieving goals in communication, the interaction of the personality in various spheres of life.

The structural components of communicative culture are defined: cognitive-operational (knowledge, abilities, skills, professional personal qualities); motivational (personal orientation, needs and interests, motives); activity (means of performance of activity, its results). The content of defined structural components depends on the specific type of activity of the individual, specifics and profession. Professionally important personality qualities are the most uncertain, and therefore variable. The definition of these qualities is usually based on the traditional qualification approach to the personality of the future foreign language teacher.

Key words: *communicative culture, future foreign language teacher, professional training, culture of communication.*

Постановка проблеми. Важливою умовою розвитку сучасного суспільства є ставлення до людини як найвищої цінності, що визначає прогресивні процеси. Виявлення творчих здібностей особистості, надання сприятливих умов для їх реалізації є актуальною проблемою, яка виникає у відношеннях «людина – суспільство». Гармонізація індивідуальних якостей та властивостей особистості з культурними вимогами суспільства до розвитку потребує підготовки індивіда до самореалізації та саморозвитку у будь-якій сфері життя.

Актуальність проблеми формування комунікативної культури майбутніх вчителів іноземних мов, зумовлена низкою чинників: соціокультурними, які пов'язані з глобалізацією у сфері суспільного життя, міжнародною інтеграцією, зростанням масштабів комунікації та її динаміки, розвитком сучасних засобів міжособистісного спілкування; педагогічними – формування європейського освітнього простору, удосконалення системи вищої освіти в контексті становлення єдиного полікультурного освітнього простору, посилення тенденцій щодо гуманізації навчально-виховного процесу та взаємодії всіх його учасників, зростання вимог до рівня загальної та професійної комунікативної культури особистості вчителя; інформаційними чинниками – інтенсивний розвиток інформаційних, телекомунікаційних та педагогічних технологій у системі вищої освіти, що потребує не лише знання іноземних мов, а й розуміння культур різних народів світу.

Аналіз досліджень. Комунікативну культуру вивчали такі вчені, як В. Безрукова, О. Бодальов, Н. Волкова, Т. Вольфовська, С. Дорошенко, І. Зимня, В. Кан-Калик, В. Костомаров, Л. Мітіна, А. Мудрик, Л. Паламар, Б. Паригін, Н. Путільовська, В. Садова, Т. Яценко та ін. Важливе місце

серед досліджень займають праці, у яких розглянуто актуальні питання професійного становлення майбутніх учителів іноземної мови в контексті їхньої підготовки до професійно-педагогічної комунікації.

Проблема дослідження комунікативної культури як самостійного предмета міждисциплінарних досліджень знайшла відображення в наукових працях, що узагальнюють їх результати у межах різних наукових шкіл, напрямів і підходів з метою побудови загальної теорії комунікації (Л. Землянова, Є. Кравченко, Г. Почепцов та ін.). Значення цих досліджень для розв'язання сучасних педагогічних проблем полягає у тому, що вони дають змогу більш цілісно уявити комунікативну культуру як предмет педагогічного аналізу та осмислити педагогічні проблеми в контексті комунікативної проблематики.

Аналіз теорії та практики з досліджуваної проблеми дозволив виявити низку суперечностей між: вимогами, що ставляться до особистості майбутнього вчителя іноземних мов, і фактичним рівнем його професійно-комунікативної підготовки в умовах традиційного навчання у закладах вищої освіти; потребою формування комунікативної культури у майбутніх учителів іноземних мов і недостатньою розробленістю сучасних педагогічних технологій, що забезпечують її розвиток.

Мета статті – визначити особливості формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Поняття «комунікативна культура» є багатокомпонентним особистісним утворенням і розуміється як складний соціальний феномен, що має відношення до всіх сторін суспільного та індивідуального життя. Від-

повідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, термін «культура» (від лат. *cultura* – обробіток, виховання, розвиток) можна трактувати як «певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, в їх взаєминах, а також в створюваних ними матеріальних і духовних цінностях» (Бусел, 2001: 1368).

Культура мовлення має тісний зв'язок з комунікативною культурою, так як процес комунікації здійснюється за допомогою мовлення. Поняття «комунікативна культура» з'явилося на початку 90-х років XX століття, коли в дослідженнях з проблем педагогічного спілкування став виділятися культурологічний аспект комунікації. Комунікативну культуру майбутнього вчителя визначають як компонент педагогічної культури, як особистісний компонент професійної майстерності, як умову успіху педагогічного процесу та комфортності педагога в його професійній діяльності (Волкова, 2006).

І. Зязюн подає визначення терміна «культура мовлення» як «відповідність індивідуального мовлення нормам використовуваної мови, уміння використовувати мовленнєві засоби в різних умовах спілкування згідно з метою й змістом мовлення. Культура мовлення вимагає дотримуватися норм мови, слововживання, складання та побудови речень. Нормативність мовлення передбачає такі якості як точність, чіткість, чистота (Зязюн, 2004: 272).

На думку Н. Волкової, важливими характеристиками культури мовлення є «правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність, ясність, стислість, простота та емоційна виразність, образність, барвистість, чистота, емоційність. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, слів паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, відповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури вчителя (Волкова, 2006: 127).

Комунікативна культура майбутнього вчителя включає систему знань про загальнолюдську й професійну мораль, її історію й практику, про стосунки між людьми в процесі педагогічної діяльності, що покликана регулювати, заохочувати чи обмежувати поведінку суб'єктів навчання з метою мінімізації комунікативних протиріч, корегування індивіду-

альних інтересів і цілей із загальними в широкому сенсі цього поняття. Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання й виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями. Формування цінностей комунікативної культури в педагогів передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вчителя; з'ясування взаємовпливу комунікативної й загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, школи, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій (Тернопільська, 2008).

Отже, можна зробити висновок, що комунікативна культура є компонентом професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови; основними ознаками є комплекс комунікативних знань, умінь, властивостей особистості, способів і форм її взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування. Рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, система поглядів і дій, забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, взаємодію особистості у різних сферах життєдіяльності.

Таким чином, комунікативно-культурна особистість характеризується комунікативними вміннями і властивостями, особистісна взаємодія відбувається у комунікативному середовищі і тому особистість є комунікативно-компетентною.

Професійно-педагогічне спілкування являє собою систему педагогічної взаємодії педагога та вихованця, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємин за допомогою комунікативних умінь. У процесі педагогічного спілкування відбувається передача суспільного та професійного досвіду. Поняття, норми, цінності та дії в процесі спілкування знаходять особистісний зміст, тобто стають значущими для певної особистості, з'являється індивідуальне ставлення людини до об'єктів, через які виникає діяльність (Савенкова, 1996).

У процесі спілкування відбувається становлення індивідуальності і студентів, і педагогів. Крім того, педагогічне спілкування сприяє установленню контакту між вчителем та учнями, що є важливим складником готовності до прийому й передачі навчальної інформації.

Н. Ковальчук вважає, що саме завдяки правильно спланованому спілкуванню у школі,

класі, створюється сприятливий емоційний клімат, забезпечується управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі, максимально реалізуються у навчально-виховному процесі особистісні якості вчителя. Автор зазначає: майже всі педагогічні уміння, зокрема, комунікативні, так чи інакше пов'язані із комунікативною діяльністю педагога, що пояснюється її специфічною спрямованістю – психологічною готовністю вчителя до організаторсько-комунікативної діяльності, яка є найважливішою умовою реалізації його інших педагогічних умінь (Лазарева, 1996: 95).

Л. Савенкова вважає, що комунікативні уміння доцільно розглядати як готовність педагога до професійної комунікативної діяльності. Автор подає перелік професійних комунікативних умінь педагога, який може містити: вміння вербального (мовленнєвого) і невербального спілкування, орієнтування в ситуації, сприймання і розуміння людини людиною (соціальна перцепція), створення творчого самопочуття, володіння професійно-педагогічною увагою, установа професійно-педагогічного контакту, використання системи «приспосувань». Вчена відзначає, що певні професійні здібності вчителя, певні елементи, що належать до підструктури комунікативних здібностей визначають передумову та успішність володіння комунікативними навичками. Їх необхідно враховувати у процесі формування професійного спілкування. А критеріями професійної комунікативної дії як індикатора комунікативних умінь Л. Савенкова визначає її спрямованість, професійність, доцільність, оригінальність і педагогічне новаторство, своєчасність (Савенкова, 1996: 105).

В. Моляко визначає комунікативні вміння як знання, включені в певну діяльність та готовність свідомо і самостійно розв'язувати те чи інше завдання. Сюди він відносить комплекс особистісних якостей людини виконувати певну діяльність. Специфіка комунікативних умінь полягає в тому, що вони забезпечують такі дії людини, які є емоційними, що здійснюються лише на психічному рівні та дії свідомо орієнтовані на взаємодію з іншою людиною. Отже, особистість майбутнього фахівця необхідно розглядати не тільки як носія знань, умінь, навичок професійної діяльності, але й як носія складного, динамічного комплексу індивідуально-особистісних якостей, що в сукупності, у практиці суспільного життя, складається в цілісну модель сприйняття навколишнього світу молодим Під комунікативними уміннями В. Моляко розуміє знання, включені в певну діяльність та готов-

ність свідомо і самостійно розв'язувати те чи інше завдання (Моляко, 2004).

Таким чином, можна зробити висновок, що професійна освіта особистості є складним психологічним утворенням, важливими компонентами якого є культура мови, етика комунікативної поведінки, система ціннісних орієнтацій, світоглядна культура.

Висновки. Важливе місце у професійній освіті належить комунікативній культурі, що визначає наявність у кожного фахівця певних особистісних якостей, умінь і навичок, які забезпечують досягнення цілей у міжособистісній взаємодії з іншими людьми, дають змогу спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, адаптуватися до нової системи взаємин у виробничому колективі, прагнути до самовдосконалення та самореалізації.

З огляду на окреслене, комунікативна культура є цілісним, динамічним особистісним утворенням, що забезпечує адаптацію та самореалізацію особистості в сучасному суспільстві.

Теоретичний аналіз літератури з досліджуваної проблеми дозволив переконатися щодо змісту комунікативних умінь та місця, яке вони посідають у системі формування фахової комунікативної культури майбутніх учителів іноземної мови. Комунікативні уміння, які реалізуються у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти визначаються за такими напрямками: комунікативні уміння як основа комунікативної культури майбутнього вчителя, процеси контакту у спілкуванні, комунікативні уміння як один із видів професійних умінь педагога, творче самопочуття особистості в спілкуванні та творчий компонент у педагогічному спілкуванні. Комунікативні уміння забезпечують одночасну активну взаємодію та самореалізацію особистості в цілому, її індивідуальних особливостей та якостей, світобачення, темпераменту, характеру тощо.

У практичній діяльності вчителя професійна комунікативна культура визначається як цілісна система, яка складається з взаємопов'язаних компонентів та сприяє удосконаленню професійно-педагогічної діяльності, а зокрема: формування комунікативних умінь майбутнього вчителя іноземної мови.

Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, підвищення їхньої професійної комунікативної культури передбачає також оволодіння комунікативними уміннями, які відкривають нові можливості у розв'язанні проблем фахової підготовки, що може стати темою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ: ВЦ «Академія» 2006. 256 с.
3. Зязюн І. А., Крамушенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
4. Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти / за ред. М. Лазарева та ін. Суми, 1996. 285 с.
5. Моляко В. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.
6. Савенкова Л. О. Комунікативні процеси у навчанні. *Елементи теорії і практики формування комунікативних умінь*. Київ. 1996. 120 с.
7. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : монографія. Житомир : Вид-во ПП «Рута», 2008. 303 с.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv: VTF "Perun", 2001. 1440 s. [in Ukrainian].
2. Volkova N. P. Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication]. Kyiv: VTs "Akademiia" 2006. 256 s. [in Ukrainian].
3. Ziaziun I. A., Kramushchenko L. V., Kryvonos I. F. Pedahohichna maisternist: pidruchnyk [Pedagogical skill: the textbook] / za red. I. A. Ziaziuna. 2-he vyd., dop. i pererobl. Kyiv: Vyshcha shkola, 2004. 422 s. [in Ukrainian].
4. Kultura pedahohichnoho spilkuvannia yak faktor humanitaryzatsii suchasnoi osvity [The culture of pedagogical communication as a factor of humanization of modern education] / za red. M. Lazareva ta in. Sumy, 1996. 285 s. [in Ukrainian].
5. Moliako V. Psykholohichna teoriia tvorchosti [Psychological theory of creativity]. *Obdarovana dytyna*. 2004. № 6. S. 2–9 [in Ukrainian].
6. Savenkova L. O. Komunikatyvni protsesy u navchanni [Communicative processes in education]. *Elementy teorii i praktyky formuvannia komunikatyvnykh umin*. Kyiv. 1996. 120 s. [in Ukrainian].
7. Ternopilska V. I. Sotsialno-komunikatyvna kultura shkoliara: shliakhy skhodzhennia : monohrafiia [Social and communicative culture of a schoolboy: ways of ascent: monograph]. Zhytomyr : Vyd-vo PP "Ruta", 2008. 303 s. [in Ukrainian].

Наталія ШАТІЛОВА,

orcid.org/0000-0003-1233-1934

кандидат філологічних наук, доцент,

асистент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *n.shatilova@chnu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено особливості поетапного формування орфографічної грамотності учнів у 5–9 класах та окреслено місце орфографії в шкільному курсі української мови. Орфографічну компетентність школярів витлумачено як набуту індивідуальну здатність орфографічно грамотно оформляти писемне мовлення відповідно до чинних правописних норм і принципів орфографії. Констатовано, що українська мова як провідний навчальний предмет у системі сучасної українськомовної освіти входить до мовно-літературної освітньої галузі, яка націлює школярів зокрема на створення письмових висловлень та редагування рукописних і друкованих текстів відповідно до усталених правописних норм. У шкільному курсі української мови орфографію не вивчають як окремий розділ, постулюючи тісний зв'язок із різними мовними розділами як специфічний принцип її вивчення. Установлено, що орфографічну компетентність учнів ЗСО виформовують поетапно. Підґрунтя грамотного письма школярів закладає початкова школа, а його основи – навчання в 5–7 класах, де орфографію вивчають з опертям на теоретичні знання передусім з фонетики, морфеміки, словотвору й морфології як основи для усвідомленого засвоєння орфографічних норм. Формуванню орфографічної компетентності сприяють традиційні (визначення в слові орфограм, обґрунтування правильного написання слова; розпізнавання в текстах слів з указаними орфограмами; добирання прикладів з тією самою орфограмою; складання й оформлення власного висловлення згідно з усталеними орфографічними нормами; редагування речень і текстів, у яких допущено орфографічні помилки; робота з орфографічним словником тощо) та інтерактивні (складання «хмари слів», лінгвістичні ігри, підготовка відеопам'ятки для соцмереж, виконання проєкту тощо) види навчальної діяльності учнів на уроках української мови. Удосконалення, корекція і закріплення орфографічних умінь і навичок учнів 8–9 класів продовжується на уроках повторення і узагальнення вивченого. Констатовано, що ефективність формування навичок грамотного письма уможливорює наполеглива й цілеспрямована робота учителя й учнів, оптимальне поєднання різних форм, методів, прийомів і засобів навчання.

Ключові слова: правописна компетентність, орфографія, орфографічна грамотність, орфографічна норма, орфограма, програма з української мови.

Nataliia SHATILOVA,

orcid.org/0000-0003-1233-1934

PhD in Philological Sciences, Associate Professor;

Assistant at the Department of Modern Ukrainian Language

Yury Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *n.shatilova@chnu.edu.ua*

FORMATION OF SPELLING COMPETENCE OF STUDENTS AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN SECONDARY SCHOOL

The article deals with the features of the step-by-step formation of orthographic literacy of students in grades 5–9 and outlines the place of orthography in the school course of the Ukrainian language. The orthographic competence of schoolchildren is interpreted as the acquired individual ability to correctly form written speech in accordance with the current spelling norms and principles of orthography. It has been established that the Ukrainian language as a leading subject in the system of modern Ukrainian-language education is part of the linguistic and literary educational field, which aims at schoolchildren, in particular, to create written expressions and edit handwritten and printed texts in accordance with established spelling norms. Orthography is not studied as a separate section in the school course of the Ukrainian language, but a close connection with various language sections is indicated as a specific principle of its study. Formation of spelling competence of students in institutions of general secondary education is carried out in stages. The spelling competence of students of general secondary education institutions is formed in stages. Elementary school lays the foundation for schoolchildren's literate writing. The defining stage is education in grades 5–7, where students' orthographic literacy is formed based on linguistic theory, primarily phonetics, morphemics, word formation,

and morphology as a basis for conscious assimilation of orthographic norms. The formation of orthographic competence is facilitated by traditional (identification of orthograms in a word, substantiation of the correct spelling of a word; recognition of words with specified orthograms in texts; selection of examples with the same orthogram; drafting and design of one's own expression in accordance with established orthographic norms; editing of sentences and texts in which spelling errors; working with a spelling dictionary, etc.) and interactive (building «word clouds», linguistic games, preparing a video for social networks, project implementation, etc.) types of educational activities of students in Ukrainian language classes. 8th-9th grade students continue to improve, correct, and consolidate their spelling skills in the lessons of repetition and generalization of the learned material. It was established that the effectiveness of the formation of competent writing skills is made possible by the persistent and purposeful work of the teacher and students, the optimal combination of various forms, methods, techniques and means of learning.

Key words: *spelling competence, orthography, orthographic literacy, orthographic norm, orthograms, Ukrainian language program.*

Постановка проблеми. Особистісно орієнтований і компетентнісний підходи до навчання спрямовують сучасний освітній дискурс на формування і розвиток у школярів ключових компетентностей – інтегрованого результату навчання, що передбачає здатність уміло й успішно застосувати комплекс накопичених знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень на практиці. Державний стандарт, що визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, окреслює 9 ключових компетентностей, перша з-поміж яких – вільне володіння державною мовою, що передбачає «вміння здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм сучасної української літературної мови» (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020). Динаміка мовної освіти сьогодення, стрімке розширення комунікативного простору впотужнює значення правописної компетентності учнів, що передбачає опанування чинних графічних, орфографічних й пунктуаційних норм сучасної української мови. Вироблення стійких навичок грамотного письма є невід'ємним компонентом підготовки здобувачів базової середньої освіти.

Аналіз досліджень. Проблема формування орфографічної компетентності здобувачів освіти має давні традиції дослідження, однак з огляду на її соціальну і фахову значущість і досі не втрачає актуальності (М. Баранов, М. Бардаш, О. Біляєв, Н. Бондаренко, М. Вашуленко, О. Горошкіна, О. Караман, М. Пентиліук, Г. Передрій, Л. Симоненкова, І. Хом'як, Н. Шкурятяна, І. Ющук, С. Яворська та ін.), адже навички грамотного письма – присутній маркер загального культурного рівня кожної людини. В українській лінгводидактиці орфографічну грамотність витлумачують як «складник загальної мовної культури, який формується внаслідок вивчення теорії, свідомого засвоєння правописних правил і виконання системи тренувальних вправ, що забезпечують вироблення необхідних умінь і навичок» (Словник-довідник з

української лінгводидактики, 2015: 176). Учені-методисти розрізняють абсолютну орфографічну грамотність і відносну – засвоєння і практичне застосування обмеженого обсягу орфографічних правил порівняно з їх загальною кількістю. За авторитетним твердженням І. Хом'яка, «завдання школи полягає в тому, щоб довести учнів до рівня відносної грамотності, а завдання методики – визначити найраціональніші способи досягнення цієї мети» (Хом'як, 2012: 41).

Мета статті – висвітлити особливості поетапного формування орфографічної компетентності учнів базової середньої школи та визначити місце орфографії в шкільному курсі української мови, залучивши до аналізу навчальні програми. Орфографічну компетентність школярів витлумачуємо як набуту індивідуальну здатність орфографічно грамотно оформляти писемне мовлення відповідно до чинних правописних норм і принципів української орфографії.

Виклад основного матеріалу. Українська мова є провідним навчальним предметом у системі сучасної українськомовної освіти, мета якої, як відомо, – сформувати компетентного й висококультурного мовця, національно свідому, духовно багату мовну особистість, носія народної культури і традицій. Задекларований у Державному стандарті базової середньої освіти компетентнісний потенціал мовно-літературної галузі націлює учнів цінувати українську мову як чинник національної та громадянської ідентичності, ефективний засіб самовираження, прагнути застосовувати її в усіх царинах життя, навчившись висловлювати думки, почуття, погляди й ефективно комунікувати як в усній, так і в письмовій формах. Визначальним маркером вправного писемного мовлення є дотримання загальноприйнятих орфографічних норм – єдиних і обов'язкових для кожного громадянина України.

Навчальний предмет «Українська мова» входить до мовно-літературної освітньої галузі, забезпечуючи реалізацію вимог до її обов'язкових результатів навчання. Одна з них – письмова вза-

сходять з іншими особами, дотримання норм літературної мови (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020). Ця вимога передбачає такі результати освітньої діяльності учня, безпосередньо пов'язані з його орфографічною компетентністю: 1) *створювати письмові висловлення*, зокрема записувати (від руки чи зі спеціальними пристроями) власні міркування або інформацію з різних джерел; складати та оформляти власне висловлення згідно з ustalеними словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами; 2) *редагувати письмові тексти*, зокрема виявляти і виправляти допущені в тексті помилки з урахуванням засвоєних мовних норм; пояснювати окремі виправлення з огляду на вивчені правила. Пильна увага до набуття правописних навичок увиразнює комунікативну функцію української мови, зацентровує важливість культури писемного мовлення, дотримання чинних орфографічних норм для успішного спілкування, у т. ч. й в цифровому середовищі.

Ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок – одне з головних завдань навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (Українська мова. 5–9 класи, 2017: 1). Курс української мови в ЗЗСО передбачає здобуття знань з фонетики, графіки, орфоепії, орфографії, лексикології, фразеології, будови слова, словотвору, морфології, синтаксису, пунктуації. Варто зауважити, що навчальні програми не виділяють орфографію в окремий розділ. Спеціальним принципом її вивчення є зв'язок з іншими мовними рівнями, зокрема «опора на звуко-буквений склад слова, опора на морфемний склад слова, зв'язок занять з орфографії з розвитком мовлення, опора на граматику» (Рускуліс, 2022: 158). Системне опрацювання орфографічних правил й формування відповідних навичок відбувається паралельно з іншими розділами шкільного курсу української мови, що поступово розширює і поглиблює мовні знання учнів, увиразнює внутрішньопредметні зв'язки, сприяє цілісності результатів вивчення і засвоєння орфографічних норм.

Належна орфографічна грамотності школярів формується через ознайомлення їх із системою загальноприйнятих способів передачі усного мовлення на письмі. Автори підручників з методики навчання української мови в ЗЗСО визначають такі завдання навчання орфографії: «по-перше, дати учням зрозуміти і відчувати велику суспільну

значимість орфографії і необхідність опанування її; по-друге, домогтися цілковитого оволодіння необхідними знаннями, вміннями й навичками з орфографії» (Олійник, 1979: 193); «ознайомити студентів з основними орфографічними завданнями; сформувати на основі цих понять орфографічні вміння; навчити писати слова з орфограмами, що не перевіряються; сформувати в учнів потребу й уміння користуватися орфографічним словником» (Пентилюк, 2004: 217).

Орфографічну компетентність учні ЗЗСО виформовують поетапно. Підґрунтя орфографічної грамотності закладає початкова школа, формуючи і розвиваючи навички грамотного письма, залучаючи учнів до створення власних писемних висловлень, зокрема за допомогою цифрових пристроїв і в онлайн-режимі, навчаючи перевіряти написане, виявляти і виправляти самостійно чи з допомогою вчителя недоліки письма (графічні, орфографічні, пунктуаційні). Типова освітня програма передбачає, що здобувач першого рівня повної загальної середньої освіти: «записує текст (від руки чи за допомогою клавіатури); оформлює власне висловлення зрозуміло, дотримуючись норм літературної мови, за потреби звертається до орфографічного словника як довідкового джерела щодо норм правопису; перевіряє грамотність написаного; удосконалює власний письмовий текст, знаходить помилки, редагує рукописний та електронний текст; перевіряє вивчені орфограми доречним способом (за орфографічним словником; зміною форми слова або добором споріднених слів, за правилом) у процесі письма та пояснює свій вибір» (Типова освітня програма початкової школи, 2022). Такі результати навчально-пізнавальної діяльності учнів виформовує реалізація передусім двох змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти: «Взаємодіємо письмово» і «Досліджуємо мовлення».

Провідний етап формування орфографічної компетентності – 5–7 класи: учні засвоюють теоретичні правила, системно опрацюють основні орфограми паралельно з вивченням інших розділів мовознавства в межах мовної змістової лінії. Зауважимо, що рекомендовані МОН України модельні навчальні програми з української мови для 5–6 класів по-різному визначають послідовність вивчення розділів науки про мову, пор.: 1) **5 клас** – «Лексикологія», «Фразеологія», «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», «Відомості з синтаксису й пунктуації»; **6 клас** – «Будова слова. Орфографія», «Словотвір. Орфографія», «Морфологія. Орфографія» (Голуб, Горошкіна, 2021); 2) **5 клас** – «Лексикологія»,

«Будова слова. Орфографія», «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», «Відомості з синтаксису й пунктуації»; **6 клас** – «Лексикологія. Фразеологія», «Словотвір. Орфографія», «Морфологія. Орфографія» (Заболотний, Заболотний, Лавринчук, Плівачук, Попова, 2021). Орфографічні знання, як бачимо, школярі здобувають вивчаючи паралельно відомості з фонетики, морфеміки, словотвору та морфології. Така розосередженість орфографії в шкільному курсі української мови, на думку лінгводидактів, загалом «забезпечує наукові основи розуміння учнями сутності орфограм, а також поступовість і тривалість роботи над формуванням орфографічної грамотності» (Пентилюк, 2011: 176).

Після вступної теми про значення мови в житті кожної людини, суспільства й держави загалом, п'ятикласники опрацьовують тему «**Лексикологія**». Попри те, що в самій назві розділу немає терміна «орфографія», як у наступних, усе ж, за нашими спостереженнями, учні працюють над формуванням орфографічної компетентності в ході вивчення поділу слів на власне українські і запозичені, звертаючи особливу увагу на написання слів іншомовного походження. Одним з очікуваних результатів вивчення цієї теми навчальна програма декларує вміння учня «виявляти і виправляти помилки, допущені в тексті з урахуванням засвоєних мовних норм» (Голуб, Горошкіна, 2021). Відповідні параграфи містить і підручник з української мови для 5 класу, зокрема: «Написання апострофа у словах іншомовного походження», «Написання м'якого знака у словах іншомовного походження», «Подвоєння і подовження приголосних у словах іншомовного походження», «Букви І та Й у словах іншомовного походження» (Голуб, Горошкіна, 2022) тощо.

Закономірно, що значний пласт правил правопису слів української мови п'ятикласники опановують під час розгляду теми «**Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія**» не лише поглиблюючи знання про українську абетку, співвідношення букв і звуків, їх класифікацію, особливості вимови голосних і приголосних, але й водночас удосконалюючи орфографічну компетентність з опертям на фонетичні закони, простежуючи специфіку звукового мовлення та його буквеного запису. До опрацювання запропоновано теми про правопис ненаголошених [е] та [и], правила вживання м'якого знака і апострофа, правила перенесення слів з рядка в рядок, правила милозвучності (чергування у – в, і – й, з – із – зі), спрощення в групах приголосних. Опанування навчального матеріалу передбачає, що учень набуде умінь зна-

ходити і виправляти огріхи і помилки в змісті, будові й мовному оформленні власного і чужого письмового тексту, застосовувати знання правил орфографії для вдосконалення власного мовлення, виявляти орфографічні помилки, пояснювати виправлення, покликаючись на вивчені правила та вправно користуючись орфографічним словником.

Навички грамотного письма учні покращують під час вивчення морфеміки та словотвору, повторюючи й поглиблюючи відомості про значущі частини слова – основу (корінь, суфікс, префікс) і закінчення – та особливості їх правопису. Опанування навчального матеріалу з теми «**Будова слова. Орфографія**» передбачає розгляд таких тем: написання префіксів з-, зі-, с-, роз-, без-, пре-, при-, прі-; правила написання букв е, и, і в суфіксах -ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-, -інн-(я), -ення-(я), -инн-(я), -ив-(о), -ев-(о); букви е, о, и в прикметникових суфіксах -ев- (-ев-), -ов-, -ин-, -ін-, -ичн-. Одним із очікуваних результатів такої навчально-пізнавальної діяльності учнів є уміння «знаходити і виправляти типові помилки у змісті тексту, будові слова, написанні значущих частин слова; користуватися орфографічним словником» (Голуб, Горошкіна, 2021).

Відтак орфографічну компетентність шести-класників поглиблює тема «**Словотвір. Орфографія**», що спрямовує школярів опанувати такі орфограми: правопис складноскорочених слів, сполучні о, е в складних словах, правопис складних слів разом, з дефісом, окремо, написання слів з нів, зміни приголосних під час творення слів, зокрема іменників із суфіксом -ин-(а) від прикметників на -ський, -цький, іменників із суфіксами -ств-(о), -зств-(о), -цтв-(о), прикметників із суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк-. Засвоєння навчального матеріалу сприяє таким результатам навчально-пізнавальної діяльності учнів: складати та оформляти власне висловлення згідно зі словотвірними нормами; виявляти і виправляти помилки, допущені в тексті, спираючись на засвоєні мовні норми (Голуб, Горошкіна, 2021). Варто зауважити, що учні опановують орфографічні правила відповідно до чинної редакції українського правопису, напр.: 1) написання разом складних слів з першою іншомовною частиною, що 1) визначає кількісний вияв чого-небудь (міні-, максі-, міді-, супер-, преміум-, топ-, флеш- тощо); б) закінчується на о, а у ролі сполучних голосних (відео-, Євро-, медіа-, кіно-, фото- тощо); 2) правопис слів з нів окремо, якщо це невідмінюваний числівник зі значенням «половина», що поєднується з іменником у родовому відмінку (нів аркуша, нів України); 3) напи-

сання разом і з великої літери складного слова *Святвечір*, співвідносного з обрядовою назвою *Святий вечір* тощо.

Посутній пласт орфографічних правил здобувачі базової середньої освіти засвоюють, вивчаючи самостійні і службові частини мови та орфограми, властиві кожній з них. Тему «**Морфологія. Орфографія**» учні розглядають упродовж навчання в 6–7 класах. Шестикласники починають з іменних частин мови, зосереджуючись не лише на загальному значенні, морфологічних ознаках, синтаксичній ролі, особливостях словозміни різномовних слів, але й водночас опрацьовуючи правила їх правопису. Модельні навчальні програми пропонують такий обсяг орфографічних знань: а) **іменник**: велика буква та лапки у власних назвах; букви *-а (-я)*, *-у (-ю)* в закінченнях родового відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни; особливості написання іменників у кличному відмінку; написання й відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен по батькові; *не* з іменниками; правопис складних іменників; б) **прикметник**: написання *не* з прикметниками; написання *-н-* і *-нн-* у прикметниках; написання складних прикметників разом і з дефісом; в) **числівник**: *ь* на кінці числівників і перед закінченням у непрямих відмінках; роздільне написання складених числівників; написання разом порядкових числівників з *-сотий*, *-тисячний*, *-мільйонний*; г) **займенник**: написання разом і з дефісом неозначених займенників; правопис заперечних займенників; написання займенників з прийменниками. Вивчаючи закономірності словозміни іменників, прикметників, числівників, займенників, школярі вправляються й у написанні їх відмінкових закінчень.

У 7 класі вивчення української мови починається з теми «Літературна норма української мови», тож учні розглядають типи норм, усвідомлюють необхідність дотримання чинних норм та вчаться помічати порушення їх. Засвоївши поняття «орфографічна норма», семикласники вдосконалюють орфографічну компетентність, студіюючи інші частини мови, зокрема: а) **дієслово**: букви *е*, *и* в особових закінченнях дієслів I і II дієвідмін, *не* з дієсловами; правопис *-ться*, *-шся* в дієсловах; правопис відмінкових закінчень дієприкметників; правопис суфіксів дієприкметників; *-н-* у дієприкметниках та *-нн-* у прикметниках дієприкметникового походження, *не* з дієприкметниками і з дієприслівниками; б) **прислівник**: букви *-н-* та *-нн-* у прислівниках; *не* і *ні* з прислівниками, *и* та *і* в кінці прислівників, правопис прислівників на *-о*, *-е*, утворених від прикметників і дієприк-

метників, написання прислівників окремо, разом, з дефісом, написання прислівникових словосполучень типу *раз у раз*, *з дня на день*; в) правопис похідних **прийменників** разом, окремо, з дефісом; г) написання **сполучників** разом та окремо; г) правопис **часток** *не* і *ні* з різними частинами мови, написання часток *-бо*, *-но*, *-то*, *-от*, *-таки*; д) дефіс у **вигуках**. Ретельне вивчення особливостей правопису різних частинимовних слів спрямоване на формування в учнів умінь записувати їх правильно, пояснювати написання відповідними правилами, застосовувати знання правил орфографії для вдосконалення власного писемного мовлення, дотримуючись орфографічних норм у процесі вибору мовленнєвих засобів, самостійно помічати і виправляти допущені в тексті помилки з урахуванням засвоєних орфограм.

Формування навичок грамотного письма, безперечно, уможлиблює наполеглива й цілеспрямована робота учителя й учня, оптимальне поєднання різних форм, методів, прийомів і засобів навчання. Чинна програма з української мови для 5–9 класів пропонує в освітньому процесі застосовувати такі види навчальної діяльності з орфографії: а) **пізнавальна діяльність** – пояснення й застосування правил написання слів; добір прикладів застосування орфографічних правил у житті людини; виявлення проблемних ситуацій, спричинених орфографічними помилками; виконання завдань, що передбачають використання орфографічного словника тощо; б) **текстова діяльність** – виявлення слів, у яких різняться вимова й написання; редагування речень і текстів, у яких допущено орфографічні помилки; складання й оформлення власного висловлення згідно з ustalеними орфографічними нормами; аналіз у тексті дотримання орфографічних і граматичних норм (Українська мова. 5–9 класи, 2017). Така навчальна діяльність стимулює здобувачів освіти застосовувати орфографічні знання на практиці, вдосконалювати навички самоконтролю, розвиває орфографічну пильність.

Чинні модельні навчальні програми з української мови для 5–6 класів НУШ рекомендують ширший перелік видів навчальної діяльності на уроках української мови для набуття орфографічної компетентності. З-поміж них чимало традиційних: визначення в слові орфограм, обґрунтування правильного написання слова, записування правильно слів з вивченими орфограмами; розпізнавання в текстах слів з указаними орфограмами; добирання прикладів з тією самою орфограмою; складання і проведення словникових диктантів, в т.ч. для взаємоперевірки; виправлення орфо-

графічних помилок; колективне редагування написаного; робота з орфографічним словником. Натомість фіксуємо чимало новітніх методів, що, безперечно, зацікавлять школярів, стимулюватимуть їх до активної пізнавальної діяльності, як-от: складання «хмари слів» на вивчену орфограму; ігри зі словами (наприклад добирання слів, відгадування, вікторини тощо); підготовка відеопам'ятки (постер, слайди, відеоролик, схема) для соцмереж про написання префіксів, вживання апострофа чи м'якого знака; виконання проєкту (складання коміксу, казки, плакату, розроблення макету вебсторінки, презентації на тему, пов'язану з орфографією). Інтерактивні методи навчання орфографії дають змогу вчителю організувати й реалізувати освітній процес цікаво, ефективно й результативно, стимулюють творчу активність школярів, розвиток їх таланту і лінгвокреативних здібностей.

Висновки. Орфографічна грамотність учнів тісно пов'язана із засвоєнням лінгвістичної теорії, усвідомленням взаємозв'язку орфографічних явищ із базовими термінопоняттями кожного з вивчуваних розділів мови. Орфографічна компетентність здобувачів базової середньої освіти на уроках української мови виформовується передусім у 5–7 класах у ході розосередженого опанування орфографічних правил під час вивчення фонетики, морфеміки, словотвору й морфології. Відомості з цих розділів мовознавства слугують

основою для усвідомлення й засвоєння школярами орфографічних норм. Оскільки у 8 і 9 класах учні детально вивчають синтаксис, то робота над удосконаленням їх орфографічної грамотності продовжується на уроках повторення і узагальнення вивченого на початку і наприкінці кожного року навчання. Опираючись на здобуті орфографічні знання учнів, їх уміння обґрунтовувати написання слів, вироблені навички грамотного письма, навчальна програма рекомендує працювати над основними правилами правопису (за вибором учителя), зосередившись на таких видах діяльності: написання речень (текстів) з поясненням правопису слів; редагування словосполучень і речень, у яких допущено граматичні помилки. Така підсумкова робота, спрямована на удосконалення, корекцію й закріплення правописної грамотності учнів, передбачає глибоке осмислення базових понять розділу, як-от: орфографічне правило, орфограма (буквена / небуквена), орфографічна норма, орфографічна помилка, орфографічний словник, орфографічні знання, уміння і навички.

Перспективу подальших наукових спостережень відкриває аналіз ефективних традиційних та інноваційних методів і прийомів навчання орфографії на уроках української мови, що їх практикують у Новій українській школі, а також специфіка узагальнення й вдосконалення орфографічної компетентності учнів у практиці профільної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2021. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83074/Ukr_mova_5-6-kl_Holub_Horoshkina_14_07_1_1.pdf
2. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова: Підручник для 5 класу. 2022. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmovala-5-klas-golub.html>
3. Державний стандарт базової середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
4. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2021. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83075/Ukr_mova_5-6-kl_Zabolotnyu_ta_in_14_07_1_1.pdf
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2004. 400 с.
6. Олійник В. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі. К. : Вища школа, 1979. 311 с.
7. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс / за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011. 366 с.
8. Рускуліс Л. Методика навчання української мови у схемах, таблицях, рисунках та коментарях: навч. посіб. Миколаїв – Одеса : Видавництво ТОВ Лерадрук, 2022. 202 с.
9. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2015. 320 с.
10. Типова освітня програма початкової освіти / під керівн. Шияна Р. Б. 3–4 клас. 2022. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>
11. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
12. Хом'як І. Методика формування орфографічних умінь і навичок. *Дивослово*. 2012. № 3. С. 41–50.

REFERENCES

1. Holub N. B., Horoshkina O. M. (2021). Modelna navchalna prohrama "Ukrainska mova. 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program "Ukrainian language. 5–6 grades" for general secondary education institutions]. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83074/Ukr_mova_5-6-kl_Holub_Horoshkina_14_07_1_1.pdf [in Ukrainian].
2. Holub N. B., Horoshkina O. M. (2022). Ukrainska mova: Pidruchnyk dlia 5 klasu [Ukrainian language: Textbook for 5th grade]. 2022. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html> [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> [in Ukrainian].
4. Zabolotnyi O. V., Zabolotnyi V. V., Lavrynychuk V. P., Plivachuk K. V., Popova T. D. (2021). Modelna navchalna prohrama "Ukrainska mova. 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program "Ukrainian language. 5–6 grades" for institutions of general secondary education]. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83075/Ukr_mova_5-6-kl_Zabolotnyy_ta_in_14_07_1_1.pdf [in Ukrainian].
5. Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions] / za red. M. Pentyliuk. K. : Lenvit, 2004. 400 s. [in Ukrainian].
6. Oliinyk V. S., Ivanenko V. K., Rozhylo L. P., Skoryk O. S. (1979). Metodyka vykladannia ukrainskoi movy v serednii shkoli [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary school]. K. : Vyshcha shkola, 1979. 311 s. [in Ukrainian].
7. Praktykum z metodyky navchannia ukrainskoi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh: modulnyi kurs [Workshop on Ukrainian language teaching methods in general educational institutions] / za red. M. I. Pentyliuk. K. : Lenvit, 2011. 366 s. [in Ukrainian].
8. Ruskulis L. (2022). Metodyka navchannia ukrainskoi movy u skhemakh, tablytsiakh, rysunkakh ta komentariakh [Methods of teaching the Ukrainian language in diagrams, tables, drawings and comments]: navch. posib. Mykolaiv – Odesa : Vydavnytstvo TOV Leradruk, 2022. 202 s. [in Ukrainian].
9. Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky [Dictionary-reference for Ukrainian language didactics]: navch. posib. / kol. avtoriv za red. M. I. Pentyliuk. K. : Lenvit, 2015. 320 s. [in Ukrainian].
10. Typova osvitnia prohrama / pid kerivn. Shyiana R. B. 3–4 klas [Standard educational program developed under the leadership of Shyian R. B. Grade 3–4]. 2022. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/> [in Ukrainian].
11. Ukrainska mova. 5–9 klasy. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Ukrainian language. 5–9 grades. The program for secondary schools]. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [in Ukrainian].
12. Khomiak I. (2012). Metodyka formuvannia orfohrafichnykh umin i navychok [Methods of formation of spelling abilities and skills]. Dyvoslovo. 2012. № 3. S. 41–50. [in Ukrainian].

УДК 378.016:30]:37.018.43:004
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-52>

Олексій ШТЕПА,
orcid.org/0000-0003-0500-3000
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) aleksej83@ukr.net

Світлана КОВАЛЕНКО,
orcid.org/0000-0001-5622-6357
спеціаліст вищої категорії,
викладач циклової комісії гуманітарної підготовки
Відокремленого структурного підрозділу «Полтавський фаховий коледж нафти і газу
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
(Полтава, Україна) kovalenko.svitlana@ukr.net

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено всебічний аналіз проблеми особливостей застосування технологій дистанційного навчання в ході вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти; виокремлено основні перешкоди у впровадженні дистанційного навчання; окреслено основні шляхи вдосконалення дистанційного навчання в закладах вищої освіти. Новітні інформаційні технології забезпечують можливість задовольнити запити соціуму в доступній освіті. На сьогоднішній день відсутня єдина концепція дистанційного навчання. Дистанційне навчання являє собою сукупність інформаційних і педагогічних технологій цілеспрямованого організованого процесу синхронної та асинхронної інтерактивної взаємодії викладачів і студентів та із засобами навчання, інваріантного до їхнього розташування у просторі і часі, що реалізується в специфічній дидактичній системі. У процесі дистанційного навчання студенти мають можливість одержання фахової підготовки в різних царинах наукових знань. Процес комунікації викладача зі студентом в дистанційному навчанні повинен супроводжуватися комфортом. Специфічною рисою дистанційного навчання є введення в практику освітньої діяльності терміну «тьютор». Основною проблемою еволюції дистанційного навчання є формування нових методів і технологій навчання, що відповідають телекомунікаційному середовищу спілкування. Водночас, дистанційне навчання, при відповідній його організації і проведенні, є ефективною технологією навчання для всіх категорій населення з будь-якого напрямку підготовки. Крім того, дистанційне навчання висуває радикальні вимоги до науково-методичного забезпечення навчального процесу. Воно повинно ґрунтуватися на передових досягненнях науки і техніки, вивчені прогресивних технологій виробництва, використовувати сучасні педагогічні технології навчання з широким використанням мультимедійних засобів навчання.

Ключові слова: дистанційне навчання, інформаційні технології, заклади вищої освіти, суспільствознавчі дисципліни, здобувачі освіти, система освіти, концепція дистанційного навчання, тьютор, синхронний та асинхронний режими навчання.

Oleksiy SHTEPA,

orcid.org/0000-0003-0500-3000

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Philosophy

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) aleksej83@ukr.net

Svitlana KOVALENKO,

orcid.org/0000-0001-5622-6357

Specialist of the Highest Category,

Lecturer at the Cycle Commission of Humanitarian Training,

Poltava Applied Oil and Gas College

of the National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

(Poltava, Ukraine) kovalenko.svitlana@ukr.net

THE PROBLEM OF APPLICATION OF DISTANCE EDUCATION TECHNOLOGIES DURING SOCIAL SCIENCE DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article provides a comprehensive analysis of the problem of the specifics of the application of distance learning technologies in the course of studying social science disciplines in institutions of higher education; identify the main obstacles in the implementation of distance learning; outline the main ways of improving distance learning in institutions of higher education. The latest information technologies provide an opportunity to meet the demands of society in accessible education. To date, there is no single concept of distance learning. Distance learning is a set of information and pedagogical technologies of a purposeful organized process of synchronous and asynchronous interactive interaction of teachers and students and with means of learning, invariant to their location in space and time, which is implemented in a specific didactic system. In the process of distance learning, students have the opportunity to receive professional training in various areas of scientific knowledge. The process of communication between a teacher and a student in distance learning should be accompanied by comfort. A specific feature of distance learning is the introduction of the term «tutor» into the practice of educational activity. The main problem of the evolution of distance learning is the formation of new methods and technologies of learning that correspond to the telecommunication environment of communication. At the same time, distance learning, with its appropriate organization and implementation, is an effective learning technology for all categories of the population from any direction of training. In addition, distance education makes radical demands on the scientific methodical support of the educational process. It should be based on the advanced achievements of science and technology, studied advanced production technologies, use modern pedagogical learning technologies with extensive use of multimedia learning tools.

Key words: *distance learning, information technologies, institutions of higher education, social science disciplines, education seekers, education system, concept of distance learning, tutor, synchronous and asynchronous modes of learning.*

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття позначився активним розвитком і застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у всіх царинах суспільного життя. Винятком не стала і система освіти. Приєднання України до Болонської декларації накладає на вітчизняні заклади освіти зобов'язання вжити систему заходів для вдосконалення освіти: здійснити інноваційні трансформації технологій навчального процесу, наприклад, впровадження кредитно-модульних дистанційних систем, ріст значення самостійної роботи, формування індивідуальних програм навчання тощо; покращення матеріально-технічної бази освіти; забезпечення вільного доступу до освітньої і професійної підготовки всіх бажаючих здобувачів.

Новітні інформаційні технології забезпечують можливість задовольнити запити соціуму в

доступній освіті. Однак, в Україні генеза системи дистанційного навчання в закладах вищої освіти перебуває на початковій стадії впровадження. Застосування дистанційної форми навчання здійснюється здебільшого в процесі здійснення регулярної освітньої діяльності.

Аналіз досліджень. Природа дистанційного навчання майбутніх фахівців у галузі суспільствознавчих наук передбачає здобуття ними фахових знань, умінь і навичок з урахуванням специфіки освітнього процесу у ЗВО, що створюватиме можливість їхньої всебічної реалізації в професійній діяльності. Велике значення для вивчення дистанційного навчання мають теоретико-методологічні дослідження основ дистанційної освіти і прогнозування трендів її розвитку, яким присвятили праці провідні вітчизняні вчені.

Наприклад, О. Бойчук присвятив свою розвідку окремим проблемам онлайн-навчання в Україні (Бойчук, 2021). В. Бублик провів свого читача шляхами дистанційної освіти та електронного навчання (Бублик, 2018). Важко переоцінити внесок у розробку даної проблеми, який здійснили В. Гетта, С. Єрмак, Г. Джевага, О. Шульга, І. Повечера, Н. Носовець, А. Коляда у своїй монографії «Дистанційне навчання: дидактика, методика, організація» (Гетта та ін., 2017). Методи дистанційного навчання при викладанні правових дисциплін ретельно дослідив М. Криштанович (Криштанович, 2020). Про дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти говорила І. Мала (Мала, 2022). Врешті О. Тимошук вивчив особливості впливу дистанційного навчання на якість життя студентів сучасних закладів різних типів (Тимошук, 2020).

Незважаючи на проведені дослідження, проблема особливостей застосування технологій дистанційного навчання в ході вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти не знайшла широкого висвітлення.

Мета статті – здійснити всебічний аналіз проблеми особливостей застосування технологій дистанційного навчання в ході вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти; виокремити основні перешкоди у впровадженні дистанційного навчання; окреслити основні шляхи вдосконалення дистанційного навчання в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В Україні категорія дистанційного навчання відноситься до тих дидактичних понять, місце яких серед дидактичних термінів не є суворо визначеними. На сьогоднішній день відсутня єдина концепція дистанційного навчання. Існують суперечливі погляди на дистанційне навчання, що варіюються від його абсолютизації як прогресивної універсальної форми навчання, покликаної замінити традиційну, до технології застосування комп'ютерної техніки для передачі інформації для здобувачів освіти.

Серед інших, існує поняття дистанційного навчання як форми освіти, поряд з очною та заочною, за якою в освітньому процесі застосовуються кращі традиції та інноваційні засоби і методи навчання, що ґрунтуються на комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях. Даний підхід має на увазі цілеспрямовану і контрольовану активну самостійну роботу студента, який має можливість навчатися в комфортному для себе місці, за індивідуальним графіком, маючи набір спеціальних засобів навчання й погоджену можливість контакту з викладачем по телефону,

електронною та звичайною поштою, а також очно. Тотожним є поняття дистанційного навчання як специфічної, досконалої форми, яка поєднує елементи очного, очно-заочного, заочного вечірнього навчання на базі нових інформаційних технологій та систем мультимедіа. Новітні засоби телекомунікацій та електронних видань дозволяють подолати недоліки традиційних форм навчання, зберігаючи при цьому всі їхні позитивні риси (Гетта та ін., 2017: 11).

Водночас, з точки зору авторів підручника «Педагогіка», дистанційне навчання являє собою сукупність інформаційних і педагогічних технологій цілеспрямованого організованого процесу синхронної та асинхронної інтерактивної взаємодії викладачів і студентів та із засобами навчання, інваріантного до їхнього розташування у просторі і часі, що реалізується в специфічній дидактичній системі. При цьому, дистанційна освіта тлумачиться як освіта, яка реалізована за допомогою дистанційного навчання. Відповідно, дистанційна технологія навчання повинна тлумачитись як сукупність методів і засобів навчання й адміністрування навчальних процедур, що забезпечують проведення навчального процесу на відстані, на основі використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій (Педагогіка, 2019: 267).

В Україні новітнє дистанційне навчання здатне повноцінно розвиватися за умов наявності: нормативно-правової бази; закладів вищої освіти; відповідного контингенту студентів; кваліфікованих викладачів, навчальних програм і курсів; відповідної матеріально-технічної бази; фінансової підтримки; наявності критеріїв якості освітнього процесу і т. ін. Ефективне застосування технологій дистанційного навчання гарантує ЗВО: суттєве збільшення кількості здобувачів освіти; істотне зниження організаційних витрат для забезпечення навчального процесу; помітне підвищення якості навчання за рахунок залучення електронних бібліотечних ресурсів, використання новітніх ІКТ, розширення простору самостійної роботи студентів; організацією універсального інформаційно-освітнього середовища вишу (Мала, 2022: 139).

Дистанційне навчання базується на застосуванні як найбільш ефективних традиційних методів навчання, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на засадах самостійного навчання, призначене для усіх верств населення незалежно від матеріального становища, місця перебування, стану здоров'я тощо. Воно дозволяє використовувати інтерактивні технології передачі здобувачам освіти навчального

матеріалу, отримувати повноцінну освіту, підвищувати кваліфікацію працівників у територіально віддалених місцях. Процес навчання може реалізовуватись у будь-якому місці і у будь-який час; єдиною умовою є доступ до мережі Інтернет (Гетта та ін., 2017: 9).

У процесі дистанційного навчання студенти мають можливість одержання фахової підготовки в різних царинах наукових знань. Гнучкість дистанційної освіти як способу навчання полягає в тому, що студент може обирати оптимальний для нього режим, строк, час та місце навчання, за власним розумінням формувати, з набору окремих навчальних курсів, оптимальний індивідуальний план навчання, застосовувати прогресивні досягнення інформаційних і телекомунікаційних технологій (Мала, 2022: 137).

Дистанційне навчання дослідники поділяють на: традиційне, у якому взаємодія між студентами та викладачем реалізується у часовому вимірі асинхронно із застосуванням телефонного, телеграфного або поштового зв'язків; е-дистанційне, яке передбачає взаємодію між організатором та учасниками навчального процесу як синхронно, так й асинхронно із застосуванням електронних засобів навчання та мережі «Інтернет» (Олексюк та ін., 2023: 46).

Синхронний режим навчання являє собою такий вид навчання, який є максимально наближеним до занять у реальному часі, де всі учасники навчального процесу знаходяться у спільному електронному середовищі, навчаються, спілкуються, застосовуючи спеціальні програми для аудіо- й відеоконференцій. Звісно, тут наявні й мінуси: технологічні негаразди, відсутність візуального контакту з аудиторією, переривання зв'язку. Однак, основною перевагою синхронного режиму навчання є безпосередня людська взаємодія студента з викладачем.

Асинхронний режим тлумачиться як такий вид навчання, у якому учасники комунікують між собою не паралельно (одночасно), а з певною затримкою в часі. Застосовуючи такий режим навчання, студент здатен опанувати самостійно тематичний матеріал у зручний для нього час, ретельно опрацювати тему та розширити свої знання з відповідної дисципліни. При цьому, недоліком є відчуття більшої ізольованості, відсторонення від студентської аудиторії, зменшення соціальних контактів, складність зворотного зв'язку. Це вже більшою мірою самостійна форма навчання, яка вимагає від здобувача освіти організованості та дисциплінованості при виконанні домашнього завдання, а з боку викладача —

ретельного контролю за виконанням (Олексюк та ін., 2023: 50).

Ідея використання елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання при змішаній формі навчання полягає в тому, що певну частину навчальних дисциплін (або одної дисципліни) студенти (слухачі) вивчають у традиційних формах навчання (стаціонарній або заочній), а іншу частину дисциплін (або дисципліни) — за технологіями мережевого навчання. Співвідношення частин зумовлюються готовністю освітньої установи в цілому до саме такої побудови навчального процесу, а також прагненням і технічними можливостями студентів (слухачів). Вказаний підхід називається «гнучке навчання» (flexible learning) (Гетта, 2017: 21).

Для організації дистанційного навчання на суспільствознавчих факультетах в педагогічних закладах освіти, де поєднується вивчення суто педагогічних наук і навчальних дисциплін суспільствознавчого характеру необхідно вирішити низку проблем. Однією з них є проблема вибору платформи дистанційного навчання, тобто програмного забезпечення для його підтримки, метою якого виступає створення та управління педагогічним змістом, індивідуалізоване навчання та телетьюторат. Воно включає в себе засоби, потрібні для трьох основних користувачів — викладача, студента, адміністратора.

Викладач визначає загальний напрямок навчання, застосовуючи мультимедійні педагогічні ресурси, адаптує його до потреб та здібностей кожного студента, та здійснює підтримку діяльності студентів. Студент вивчає в мережі або завантажує навчальний контент, що йому підготував викладач, організовує власну роботу, виконує вправи, завдання для самооцінки і надсилає виконані завдання на перевірку викладачеві. Викладачі та студенти комунікують індивідуально або в групі, пропонують теми для дискусій й кооперуються при вивченні або створенні загальних документів. Адміністратор забезпечує й підтримує обслуговування системи, управляє доступами та правами викладачів та студентів, формує зв'язки із зовнішніми інформаційними структурами (адміністративними документами, каталогами, педагогічними ресурсами тощо). Таким чином, адміністратор платформи має своєрідну роль, яка різниться від ролі адміністратора установи (Гетта та ін., 2017: 16).

В освітньому процесі дистанційного навчання застосовуються такі засоби навчання: книги (у паперовій та електронній формі); навчальні інформаційні ресурси у глобальній мережі;

комп'ютерні навчаючі системи у традиційному і мультимедійному варіантах; аудіо навчально-інформаційні матеріали; відео навчально-інформаційні матеріали; лабораторні дистанційні практикуми; тренажери; бази даних і знань з віддаленим доступом; електронні бібліотеки з віддаленим доступом; дидактичні матеріали на основі експертних навчальних систем; різноманітні телекомунікаційні системи (Педагогіка, 2019: 271).

Процес комунікації викладача зі студентом в дистанційному навчанні повинен супроводжуватися комфортом. В іншому разі може сформуватися психологічна перешкода – комунікативний бар'єр. В такій ситуації інформація деформується або змінюється її зміст і тоді комунікативний бар'єр може перетворитись у бар'єр відносин. А це вже феномен виключно психологічний, коли почуття недовіри й ворожості поширюється й на викладену інформацію (Гетта та ін., 2017: 22).

Специфічною рисою дистанційного навчання є введення в практику освітньої діяльності терміну «тьютор». Функції тьютора можуть виконувати штатні викладачі закладу вищої освіти та особи інших професій, тобто всі ті учасники навчального процесу, які долучаються до процесу дистанційного навчання. В контексті реалізації цілей дистанційного навчання основна функція тьюторів полягає у оперативному управлінні самостійною навчальною діяльністю студентів, що передбачає здійснення ними ряду функцій: передавання позитивного досвіду; визначення якісних цілей і завдань; оптимальне формування навчальних мотивів; організаційна діяльність; якісний контроль процесу навчання; компетентна організація взаємодії між слухачами (Мала, 2022: 137).

Одним із найбільш поширеним видів дидактичного заняття в дистанційному навчанні із суспільствознавчих дисциплін є дистанційна лекція. Як відзначає М. Криштанович, під час її проведення здобувачі освіти отримують аудіовізуальну інформацію лекційного матеріалу за посередництва засобів телекомунікаційного зв'язку, як у синхронному режимі, коли студенти мають змогу отримувати інформацію від лектора і ставити йому запитання в режимі реального часу, так і в асинхронному режимі, коли студенти отримують аудіовізуальний запис лекційного матеріалу. Дозволяється публікація лекційного матеріалу у вигляді веб-сторінок або у форматі Word, Excel, PowerPoint, PDF тощо. Дистанційні лекції проводяться по ключовим темам за визначенням випускових кафедр, при умові узгодження із навчальним відділом закладу вищої освіти.

При цьому, необхідно враховувати, що використання мультимедійних засобів у дистанційній лекції за принципом «чим більше – то краще» не здатне привести до реальної ефективності в системі навчання майбутніх викладачів суспільствознавчих дисциплін. Необхідно застосовувати зважений і чітко аргументований підхід. Важливо виокремити певні засади побудови такої лекції, методи її представлення за змістом і застосування методів залежно від стилю викладання й особливостей студентської аудиторії. Найважливіші засади побудови дистанційної лекції, на думку М. Криштанович, такі: принципи логічності – твердження повинне доповнюватися зображеннями про те, яким чином виконується це твердження (приклади); принцип системності забезпечує взаємозв'язок всіх складників дистанційної лекції, дотримання її загальної структури. Цьому, з точки зору вченого, сприяє зручність демонстрації та запам'ятовування; принцип інтерактивності передбачає вільне визначення чергування використання фрагментів інформації, а також можливість заміни, доповнення або зменшення об'єму змісту інформації; принцип лаконічності – лекція не повинна містити зайві елементи, а та інформація, яка відображається, повинна бути чіткою, логічною і короткою, зручною для сприйняття студентами; принцип економичності дозволяє досягти найбільших результатів за найменших затрат часу та зусиль студентів; принцип відповідності полягає в тому, що зміст та оформлення слайдів повинні відповідати аудиторії студентів і враховувати їхні особливості (Криштанович, 2020: 95).

Контрольні заходи з навчальної дисципліни при дистанційній формі навчання викладачів суспільствознавчих дисциплін одночасно виконують функцію мотивації роботи по вивченню конкретної дисципліни та контролю якості здобутих студентами знань. Усі контрольні заходи доречно здійснювати відповідно до рішення закладу освіти дистанційно із застосуванням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, наприклад, відеоконференцзв'язку за умови забезпечення належної ідентифікації здобувачів освіти. Контрольні заходи для студентів із суспільствознавчою орієнтацією дистанційної форми навчання передбачають самоконтроль, вхідний, поточний, рубіжний і підсумковий контроль. Самоконтроль, при цьому, виступає первинною формою контролю знань здобувачів освіти, який в обов'язковому порядку забезпечується структурою й організацією конкретного дистанційного курсу. Основною формою вхід-

ного, поточного та рубіжного контролю вважається тестування. Крім того, поточний контроль, з точки зору багатьох дослідників, може здійснюватися і в ході проведення семінарських і практичних занять. Доречним вважається, щоб саме дистанційне навчання майбутніх суспільствознавців проводилося з використанням багатоманітних тематичних відео- й аудіоматеріалів, добре обладнаного віртуального навчального порталу. Дистанційне навчання за посередництва всесвітньої мережі повинно здійснюватись не лише на основі спеціально розроблених навчальних матеріалів, а й також включати в себе проведення відеолекцій, семінарів, практикумів, презентацій, що, без сумніву, сформує ефективне та динамічне навчальне середовище. Водночас віртуальна навчальна платформа обов'язково повинна забезпечувати здобувачів освіти, які проходять дистанційне навчання, цілодобовим доступом до навчальних матеріалів, що містять лекції викладачів і завдання для індивідуальної роботи (Криштанович, 2020: 95).

Основною проблемою еволюції дистанційного навчання є формування нових методів і технологій навчання, що відповідають телекомунікаційному середовищу спілкування. У даному середовищі яскраво проявляється та обставина, що здобувачі освіти не лише пасивні споживачі навчальної інформації, а в процесі навчання вони формують свої розуміння предметного змісту освіти. На зміну колишньої моделі навчання має прийти нова модель, що ґрунтується на наступних положеннях: у центрі технології навчання – студент; суть технології – розвиток здатності до самонавчання; студенти відіграють активну роль у навчанні; в основі навчальної діяльності – співробітництво (Педагогіка, 2019: 269).

Тобто, дистанційне навчання, при відповідній його організації і проведенні, є ефективною технологією навчання для всіх категорій населення з будь-якого напрямку підготовки. Воно ґрунтується на сучасних прогресивних технологіях, тому за ним майбутнє. При його впровадженні з будь-якою метою необхідно дотримуватись важливих вимог. По-перше, дистанційне навчання проголошує нові вимоги до індивідуальності викладача та його професійної кваліфікації. Сучасний викладач повинен мати принципово новий рівень професійних і комп'ютерних знань та умінь, володіти концептуальними питаннями й дидактикою дистанційної освіти. Трансформуються і його функції – викладач стає консультантом, кваліфікованим опонентом, автором науково-методичного забезпечення навчального процесу. Так як психологічний комфорт за результатами дистанційного

навчання досягається через зворотній зв'язок між студентом і викладачем, особистісні характеристики викладача мають вагоме значення для забезпечення належного психологічного комфорту навчання (Гетта та ін., 2017: 22).

Крім того, дистанційне навчання висуває радикальні вимоги до науковометодичного забезпечення навчального процесу. Воно повинно ґрунтуватися на передових досягненнях науки і техніки, вивчені прогресивних технологій виробництва, використовувати сучасні педагогічні технології навчання з широким використанням мультимедійних засобів навчання. Водночас дистанційне навчання неможливе без відповідного забезпечення новітніми засобами комунікації, які б акумулювали навчальну інформацію, здійснювали якісний дистанційний швидкісний зв'язок. При цьому, дистанційне навчання вимагає створення і вдосконалення програмного забезпечення навчального процесу. Відсутність реалізації хоч однієї з вказаних вимог може звести нанівець ідею дистанційного навчання і перешкодити в майбутньому переході на принципово нову форму навчання (Гетта та ін., 2017: 23).

Висновки. Прискорений розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, нові можливості для суб'єктів освітнього процесу спричиняють виникнення потреби в модернізації та удосконалення освітнього середовища закладів вищої освіти в нашій державі. Освітня спільнота вимагає формування нових принципів, критеріїв оцінювання та засобів навчання в інформаційну епоху і потребу в узгодженні можливостей працівників освіти зі швидко зростаючими можливостями цифрового середовища. Переваги дистанційної форми навчання для студентів закладів вищої освіти полягають в активному оновленні знань, що здобуваються з глобальних інформаційних ресурсів; розширенні поля діяльності викладача, оскільки дозволяє доносити інформацію до здобувачів освіти незалежно від їх місця знаходження; врахуванні особливих освітніх потреб осіб з інвалідністю, інших категорій студентів в ході отримання ними освіти; активізації пізнавальної діяльності, сприянні формуванню їхньої професійної орієнтації, оволодінні методологією наукових досліджень. При цьому, використання сучасних інформаційних технологій у освітньому процесі зумовлює виникнення низки проблем, що стосуються змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання, гуманітаризації та гуманізації освіти.

Однією з основних проблем впровадження дистанційного навчання в нашій державі є те,

що й сьогодні не до кінця усвідомлена й побудована цілісна система даного процесу, застосування якої гарантувало б якість, стандартизацію та отримання відповідних навичок здобувачами освіти. Необхідно наголосити і на тому, що традиційна вища освіта є визначальним важелем соціалізації молоді, оскільки в процесі традиційного навчання викладачі мають змогу спостерігати за поведінкою та трансформацією основних особистісних рис молоді, її ціннісними орієнтаціями, життєвими інтересами студентів та прагнуть корегувати ці процеси. Саме тому

максимально доцільним в даній ситуації можна вважати поєднання двох форм освіти. Крім того, залишається невирішеною проблема взаємодії теорії та практики в процесі дистанційного навчання, оскільки за посередництва технічних засобів важко набути практичних навичок, проте при вивченні суспільствознавчих курсів вона не стоїть настільки гостро. Розробка методологічних підходів до складання освітніх програм для дистанційного навчання та вибір найбільш простого у використанні програмного забезпечення також мають не закриті питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук О. Актуальні проблеми онлайн-навчання в Україні. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2021. Том 4. № 1. С. 31–41.
2. Бублик В. Шляхами дистанційної освіти та електронного навчання. *Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки*. 2018. Т. 1. С. 4–9.
3. Гетта В., Єрмак С., Джевага Г., Шульга О., Повечера І., Носовець Н., Коляда А. Дистанційне навчання: дидактика, методика, організація: монографія. Чернігів, 2017. 286 с.
4. Криштанович М. Методи дистанційного навчання при викладанні правових дисциплін. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 27. Том 6. С. 93–96.
5. Мала І. Дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 2 (66). С. 132–151.
6. Олексюк О., Теряєва Л., Теряєв В. Особливості організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 1 (40). С. 40–58.
7. Педагогіка вищої школи: підручник за ред. В. Головенкіна; КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид. переробл. і доповн. Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.
8. Тимошук О. Особливості впливу дистанційного навчання на якість життя студентів сучасних закладів різних типів. *Art of Medicine*. 2020. № 4. С. 124–128.

REFERENCES

1. Boichuk O. (2021). Aktualni problemy onlain-navchannia v Ukraini [Actual problems of online education in Ukraine]. *Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere*. Volume 4. № 1. P. 31–41 [in Ukrainian].
2. Bublik V. (2018). Shliakhamy dystantsiinoi osvity ta elektronnoho navchannia [Through distance education and e-learning]. *Scientific notes of NaUKMA. Computer Science*. Vol. 1. P. 4–9 [in Ukrainian].
3. Hetta V., Yermak S., Dzhevaha H., Shulha O., Povechera I., Nosovets N., Koliada A. (2017). Dystantsiine navchannia: dydaktyka, metodyka, orhanizatsiia: monohrafiia [Distance learning: didactics, methodology, organization: monograph]. Chernihiv. 286 p. [in Ukrainian].
4. Kryshchanovych M. (2020). Metody dystantsiinoho navchannia pry vykladanni pravovykh dystsyplin [Methods of distance learning in teaching legal disciplines]. *Current issues of humanitarian sciences*. Issue 27. Volume 6. P. 93–96 [in Ukrainian].
5. Mala I. (2022). Dystantsiine navchannia yak diievyi instrument upravlinskoi osvity [Distance learning as an effective tool for management education]. *Scientific notes of the "KROK" University*. No. 2(66). P. 132–151 [in Ukrainian].
6. Oleksiuk O., Tieriaieva L., Tieriaiev V. (2023). Osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh dystantsiinoho navchannia [Peculiarities of the organization of the educational process in the conditions of distance learning]. *Educational discourse*. No. 1(40). P. 40–58 [in Ukrainian].
7. Pedagogika vyshchoi shkoly: pidruchnyk (2019) / V. Holovenkin. [Higher school pedagogy: textbook / V. Golovenkin]. Kyiv: KPI named after Igor Sikorskyi. 290 p. [in Ukrainian].
8. Tymoshchuk O. (2020). Osoblyvosti vplyvu dystantsiinoho navchannia na yakist zhyttia studentiv suchasnykh zakladiv riznykh typiv [Peculiarities of the effect of distance learning on the quality of life of students of modern institutions of various types]. *Art of Medicine*. № 4. P. 124–128 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Галина МАЛЕОНЧУК, Леся КАЧКОВСЬКА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЛУЦЬКА У 1919–1939 РР.....	4
Микола ПРИХОДЬКО ПРОФІЛЬНІ ВІХИ ДІЯЛЬНОСТІ КРАКІВСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПЕРШІ РОКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПОЛЬЩІ (1917–1919 РР.).....	12
Reyhana SADIKHOVA THE ROLE AND PLACE OF THE SOUTHERN REGION IN THE HISTORY OF AZERBAIJAN STATEHOOD.....	20

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олександр СОЛДАТЕНКО СПІЛЬНІ НАВИЧКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬО-МИСТЕЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	28
Олексія СУК СУЧАСНІ ВОКАЛЬНІ ТЕХНІКИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ АДРІАНА МОКАНУ.....	35
Олександр ТЕРЕМКО, Петро КРУЛЬ ІНТЕРПРИТАЦІЇ КОМПОЗИЦІЙ К.М. ВЕБЕРА У КЛАРНЕТОВОМУ ВИКОНАВСТВІ.....	42
Володимир ТИМЕНКО, Михайло ЧЕРНІКОВ РЕЖИСУРА МУЛЬТИМЕДІА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИЗАЙНУ.....	48
Ran FENG THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHNICITY AND THE WORLD IN CONTEMPORARY CHINESE MUSIC.....	53
Каріна ФОМІНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОПОВНЕНОГО ПРОСТОРУ ЯК ІНТЕРФЕЙСУ ВЗАЄМОДІЇ З ДОПОВНЕНОЮ РЕАЛЬНОСТЮ.....	59
Петро ФРИЗ ЕТНОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ.....	67
Оксана ЦУРАНОВА, Віталій СМОРОДСЬКИЙ, Олена ХАЛЄЄВА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ В. ПТУШКІНА.....	73
Регіна ЧЕРНОВА ВИКОНАВСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПІСНІ “NEW YORK, NEW YORK”: ВІД Л. МІНЕЛЛІ ТА Ф. СІНАТРИ ДО СУЧАСНОСТІ.....	80
Анастасія ЧЕСНОКОВА ФУГА В ПІЗНІХ СОНАТАХ БЕТХОВЕНА. ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ СОНАТ ОР. 106 ТА ОР. 110).....	88
Weidi ZHANG, Oleksandra KOLISNYK CONFUCIANISM AND DESIGN OF TRADITIONAL CHINESE RURAL SETTLEMENT: INFLUENCES, VALUES, CONTEMPORARY SIGNIFICANCE.....	96
Цю ЧЖУАНЮЙ СОЦІАЛЬНИЙ РЕАЛІЗМ В ОЛІЙНОМУ ЖИВОПИСІ КИТАЮ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	103

Denys SHARYKOV CIRCOLOGICAL ANALYSIS OF THE SPECIFICS OF CIRCUS DIRECTING OF THE DOUBLE CORD DE PAREL DUO AIR LOVE “TANGO – MODERN”.....	111
Сунь ЮАНЬ ПОП-МУЗИКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	116
Сунь ЮЙ ФЕНОМЕН ХАРИЗМИ У СВІТЛІ ТВОРЧИХ ДОСЯГНЕНЬ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ ПАНІСТІВ.....	121
МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Олена ПАНЧЕНКО, Анастасія НІКІТІНА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ.....	129
Олена ПІТЕРСЬКА КОНЦЕПТ «ДЖЕНТЛЬМЕН» У ПРОЗІ ЕЛЕАНОР ПОРТЕР.....	135
Ірина РОМАНЮК СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ПОЛІПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ.....	142
Світлана САДОХІНА-ЖУК, Вікторія РЕВЕНКО ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ.....	149
Оксана СЕРГЄЄВА, Ольга ТАРАСОВА, Ігор РОСКВАС МОРФОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ ЗАЙМЕННИКА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	156
Ілона СИТНИК ГІПЕРО-ГІПОНІМІЯ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ПОЧАТКОВОГО РІВНЯ.....	161
Oleksandr SODEL INTERNET MEME AS CREOLIZED COMIC TEXT.....	166
Надія СТРЕЛОК, Софія КОЗАК, Владислав ПТУХА ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТІЙКОСТІ ТА РОЗВИТКУ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ.....	172
Альона ТАРАНЕНКО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЕТИКИ ВІРША НАТАЛІЇ УМАНЦІВ «ДРІМАЮТЬ ГОРИ У ВЕЧІРНІЙ ТИШІ...».....	177
Ольга ФИЛИПЕЦЬ СТЕРЕОТИП ПОЛЯКА В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕМАТИЦІ (НА ОСНОВІ АНКЕТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ПОЛЬСЬКИХ ВИШІВ).....	181
Ольга ХОРОШУН ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ “JINAD”.....	189
Tetiana CHERKASHYNA UKRAINIAN AUTOFICTIONAL NOVEL OF THE 1990S AND EARLY 2000S.....	193
Оксана ЧЕРНЯК, Олена КРУГЛІЙ ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ПІД ВПЛИВОМ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР.....	199
Олександр ЧИРВОНИЙ РОЛЬ АФІКСАЦІЇ У ПОПОВНЕННІ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО КОМП'ЮТЕРНОГО ЛЕКСИКОНУ.....	206
Світлана ШАБАТ-САВКА УКРАЇНСЬКІ ПАРЕМІЇ ЯК МАРКЕРИ ТОЛЕРАНТНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	213

Ірина ШВЕЦОВА

МЕТОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ
І УПРАВЛІННЯ МОРСЬКИМИ СУДНАМИ..... 220

ПЕДАГОГІКА

Євгенія ПОЧИНОК, Світлана МАКАРОВА

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ МЕНЕДЖМЕНТУ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ..... 226

Наталія ПРИЙМАС, Іванна САЛАНДА

РОЛЬ STEM-ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ..... 232

Вікторія ПРИМА, Світлана БАЙДАЦЬКА, Катерина БОРОВИК

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ФАХІВЦІВ
СФЕРИ ТУРИЗМУ..... 240

Ольга ПРОЦИШИНА

ЗМІСТ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ..... 247

Тетяна РЕЗНІК

ТВОРЧА РОБОТА НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ
РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ 10 КЛАСУ ЛІЦЕЮ..... 256

Юлія РОМАНИШИН

ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В РАМКАХ ОСВІТИ 4.0..... 262

Svitlana SABAT, Ruslana LUTSIV

FEEDBACK AND ERROR CORRECTION IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING..... 268

Олена СЕРГІЙЧУК, Лариса ТКАЧЕНКО, Олена ХМЕЛЬНИЦЬКА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 274

Сергій СМІРНОВ, Наталія ДМИТРИЩУК, Юлія СИЛЕНКО

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 283

Наталія СУХЕНКО, Оксана БИХОВЕЦЬ, Олександр ШЕВЧЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 290

Інна СЯСЬКА, Вадим ПОНОМАРЕНКО

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ І РЕСУРСІВ
У ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ ШКОЛЯРІВ..... 297

Марія ТЕЛИЧКО, Олена ФЕДОРИШИН, Уляна КУРИЛЯК

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ТА МЕТОДІВ, НЕОБХІДНИХ
ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ..... 304

Ірина ФЕКЕТА

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ
У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 309

Жуйчень ЧЖАО, Тетяна ОСИПОВА

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ НАУК..... 314

Лю ЧЖЕНЬЯНЬ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В КНР..... 320

Віра ЧОРНОУС КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЗДІСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	326
Наталія ШАТІЛОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.....	331
Олексій ШТЕПА, Світлана КОВАЛЕНКО ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	338

CONTENTS

HISTORY

Halyna MALEONCHUK, Lesya KACHKOVSKA DEVELOPMENT OF THE SOCIAL INFRASTRUCTURE OF LUTSK IN 1919–1939.....	4
Mykola PRYKHODKO PROFILES OF THE ACTIVITIES OF THE TECHNICAL PARTNERSHIP OF THE KRAKOW IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENT OF POLAND (1917–1919).....	12
Reyhana SADIKHOVA THE ROLE AND PLACE OF THE SOUTHERN REGION IN THE HISTORY OF AZERBAIJAN STATEHOOD.....	20

ART STUDIES

Oleksandr SOLDATENKO COMMON SKILLS OF ORGANIZING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL AND ARTISTIC ENVIRONMENT FOR TEACHERS OF MUSICAL ART AND MANAGERS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES.....	28
Oleksia SUK MODERN VOCAL TECHNIQUES ON THE EXAMPLE OF THE WORKS OF ADRIAN MOCANU.....	35
Oleksandr TEREMKO, Petro KRUL INTERPRETATIONS OF K.M. WEBER'S COMPOSITIONS IN CLARINET PERFORMANCE.....	42
Volodymyr TYMENKO, Mykhailo CHERNIKOV MULTIMEDIA DIRECTOR AS AN INNOVATIVE DIRECTION OF COMPUTER DESIGN.....	48
Pan FENG THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHNICITY AND THE WORLD IN CONTEMPORARY CHINESE MUSIC.....	53
Karina FOMINA CHARACTERISTICS OF AUGMENTED SPACE AS AN INTERFACE FOR INTERACTION WITH AUGMENTED REALITY.....	59
Petro FRYZ ETHNO-CULTURAL DIMENSIONS OF THE LEMKI CHOREOGRAPHIC CULTURE.....	67
Oksana TSURANOVA, Vitalii SMORODSKYI, Olena HALEEVA STYLISTIC PECULIARITIES OF PIANO WORKS FOR CHILDREN BY V. PTUSHKIN.....	73
Rehina CHERNOVA INTERPRETATIVE ANALYSIS OF PERFORMANCE VERSIONS OF FRANK SINATRA'S SONG "NEW YORK, NEW YORK".....	80
Anastasiia CHESNOKOVA FUGUE IN BEETHOVEN'S LATE SONATAS. INTERPRETATION ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF THE SONATAS OP. 106 AND OP. 110).....	88
Weidi ZHANG, Oleksandra KOLISNYK CONFUCIANISM AND DESIGN OF TRADITIONAL CHINESE RURAL SETTLEMENT: INFLUENCES, VALUES, CONTEMPORARY SIGNIFICANCE.....	96
Qiu ZHUANGYU SOCIAL REALISM IN CHINESE OIL PAINTING OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	103

Denys SHARYKOV CIRCOLOGICAL ANALYSIS OF THE SPECIFICS OF CIRCUS DIRECTING OF THE DOUBLE CORD DE PAREL DUO AIR LOVE “TANGO – MODERN”.....	111
Sun YUAN POP MUSIC OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURIES: EVOLUTION AND FEATURES.....	116
Sun YU THE PHENOMENON OF CHARISMA IN THE LIGHT OF THE CREATIVE ACHIEVEMENTS OF MODERN CHINESE PIANISTS.....	121
LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES	
Olena PANCHENKO, Anastasiya NIKITINA PROBLEMS OF ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....	129
Olena PITERSKA THE CONCEPT OF “GENTLEMAN” IN THE PROSE OF ELEANOR PORTER.....	135
Iryna ROMANYUK THE STRUCTURE AND SEMANTICS OF POLYPREFIX VERBS IN LATE LATIN.....	142
Svitlana SADOKHINA-ZHUK, Viktoriia REVENKO LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL SPEECHES.....	149
Oksana SIERHIEIEVA, Olga TARASOVA, Ihor ROSKVAS MORPHOLOGICAL CATEGORY OF PRONOUN IN MODERN ENGLISH.....	156
Ilona SYTNYK HYPER-HYPONYMY IN CHINESE PEDAGOGICAL DISCOURSE AT THE PRIMARY LEVEL.....	161
Oleksandr SODEL INTERNET MEME AS CREOLIZED COMIC TEXT.....	166
Nadiia STRELOK, Sofiia KOZAK, Vladyslav PTUKHA PHILOLOGICAL EDUCATION IN UKRAINE AS A TOOL FOR SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT: CIVILISATIONAL CHALLENGES.....	172
Alona TARANENKO SOME ASPECTS OF THE POETICS OF NATALIIA UMANTSIV’S POEMS “THE MOUNTAINS ARE DOZING IN THE EVENING SILENCE...”.....	177
Olga FYLYPETS THE STEREOTYPE OF THE POLE IN MODERN POLISH PHRASEMATICS (BASED ON A SURVEY OF STUDENTS OF POLISH UNIVERSITIES).....	181
Olga KHOROSHUN NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT OF “JIHAD”.....	189
Tetiana CHERKASHYNA UKRAINIAN AUTOFICTIONAL NOVEL OF THE 1990S AND EARLY 2000S.....	193
Oksana CHERNIAK, Olena KRUHLIJ FORMATION OF YOUTH SLANG UNDER THE INFLUENCE OF COMPUTER GAMES.....	199
Oleksandr CHYRVONYI ROLE OF AFFIXATION IN ENRICHING COMPUTER LEXIS.....	206
Svitlana SHABAT-SAVKA UKRAINIAN PAROEMIAS AS MARKERS OF TOLERANT COMMUNICATION.....	213

Iryna SHVETSOVA METHODODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF SPECIALISTS IN NAVIGATION AND SHIP HANDLING	220
--	-----

PEDAGOGY

Yevheniia POCHYNOK, Svitlana MAKAROVA FORMATION OF CIVIC ACTIVITY OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF PRIMARY EDUCATION MANAGEMENT TECHNOLOGIES.....	226
Nataliya PRIYMAS, Ivanna SALANDA THE ROLE OF STEM EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL AGE.....	232
Viktoriia PRYMA, Svitlana BAIDATSKA, Kateryna BOROVIK MODERN TRENDS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF TOURISM SPHERE SPECIALISTS.....	240
Olha PROTSYSHYNA CONTENT OF STRUCTURAL COMPONENTS OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF ART SCHOOL.....	247
Tetiana REZNIK CREATIVE ACTIVITIES IN LITERATURE CLASSES AS AN EFFECTIVE TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE IN STUDENTS OF THE 10TH GRADE OF THE LYCEUM.....	256
Yuliia ROMANYSHYN DIGITAL INFORMATION COMPETENCE IN THE FRAMEWORK OF EDUCATION 4.0.....	262
Svitlana SABAT, Ruslana LUTSIV FEEDBACK AND ERROR CORRECTION IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING.....	268
Olena SERHIICHUK, Larisa TKACHENKO, Olena KHMELNYTSKA THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PRACTICAL TRAINING OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	274
Sergiy SMIRNOV, Natalya DMYTRYSHCHUK, Yuliia SYLENKO PARTNERSHIP AS THE BASIS FOR SUCCESSFUL PROFESSIONAL SELF-FULFILMENT OF HIGHER EDUCATION PROVIDERS.....	283
Nataliia SUKHENKO, Oksana BYKHOVETS, Oleksandr SHEVCHENKO FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF STEM PROJECTS IN TECHNOLOGY LESSONS.....	290
Inna SIASKA, Vadym PONOMARENKO APPLICATION OF DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND RESOURCES IN THE NATURAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN.....	297
Mariya TELYCHKO, Olena FEDORYSHYN, Ulyana KURYLYAK ANALYSIS OF EDUCATIONAL MATERIAL AND METHODS NECESSARY TO IMPROVE COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....	304
Iryna FEKETA FEATURES OF THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCES OF STUDENTS IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS.....	309
Ruichen ZHAO, Tatiana OSYPOVA METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF HUMANITIES.....	314

Liu ZHENYAN	
SOME PROBLEMS OF CONDUCTING AND CHORAL TRAINING FUTURE MUSIC TEACHERS IN CHINA.....	320
Vira CHORNOUS	
COMMUNICATIVE CULTURE AS THE BASIS OF PERFORMACE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER.....	326
Nataliia SHATILOVA	
FORMATION OF SPELLING COMPETENCE OF STUDENTS AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN SECONDARY SCHOOL.....	331
Oleksiy SHTEPA, Svitlana KOVALENKO	
THE PROBLEM OF APPLICATION OF DISTANCE EDUCATION TECHNOLOGIES DURING SOCIAL SCIENCE DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	338

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 65. ТОМ 3
ISSUE 65. VOLUME 3**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душиний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 14.08.2023 р. Підписано до друку 01.09.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 41,15. Зам. № 0823/538. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.